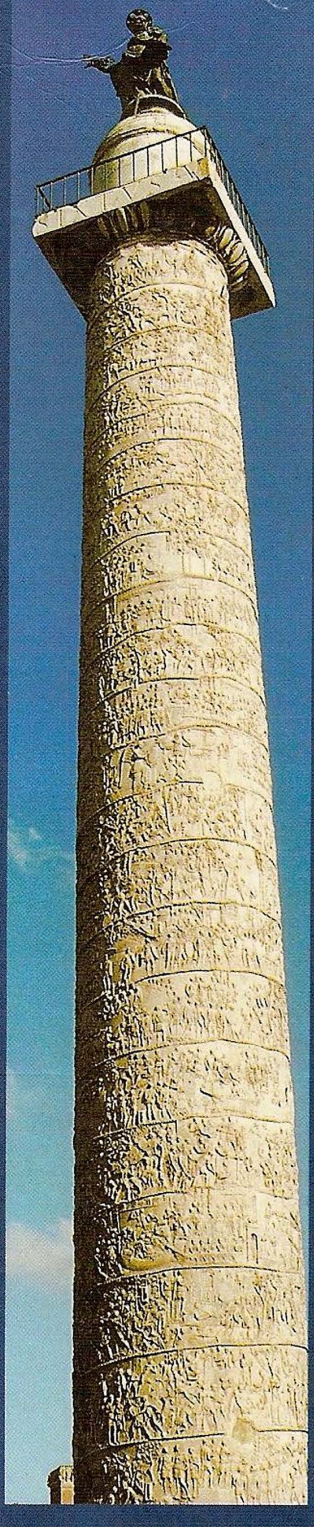

Istoria lumii în texte

De la începuturi până în zilele noastre

Bogdan Antoniu
Alexandru Barnea
Ecaterina Lung
Bogdan Murgescu (coordonator)
Mirela-Luminița Murgescu
Gheorghe Vlad Nistor
Cristian Olariu
Lucia Popa

UNIVERSITAS

Synthesis

ISTORIA LUMII ÎN TEXTE

De la începuturi până în zilele noastre

Bogdan Antoniu
Alexandru Barnea
Ecaterina Lung
Bogdan Murgescu (coordonator)
Mirela-Luminița Murgescu
Gheorghe Vlad Nistor
Cristian Olariu
Lucia Popa

UNIVERSITAS

CUPRINS

Cuvânt înainte 19

I LUMEA ORIENTALĂ ÎN ANTICHITATE 21

Facerea Lumii, Vechiul Testament (C. Olariu) 21

Facerea Lumii după Rig-Veda, X, 129 (A. Barnea) 22

Porunci ale faraonului către vizirul nou numit (cca. 1504-1450 î.Hr.) (A. Barnea)... 23

Prevederi din Codul lui Hammurabi (sec. XVIII î.Hr.) (A. Barnea) 25

Diferențele sociale în codul legilor hitite (ante sec. XII î.Hr.) (A. Barnea) 25

Evreii în Egipt, Vechiul Testament (cca. sec. V î.Hr.) (C. Olariu) 26

Saul devine împărat al evreilor, Vechiul Testament (c. 1025 î.Hr.) (C. Olariu)..... 27

Construirea palatului lui Baal (mil. II î.Hr.) (A. Barnea) 28

Organizarea Persiei sub Darius (522/1-490 î.Hr.) (C. Olariu) 28

Precepte morale din învățătura budistă; conform canoanelor budismului nordic (A. Barnea) 29

Proprietatea asupra pământului în China Antică (sec. II î.Hr.) (C. Olariu) 29

Critica confucianistă asupra statului Qin (81 î.Hr.) (C. Olariu) 30

II SOCIETĂȚI ȘI STATE ÎN GRECIA ȘI ROMA ANTICĂ 31

Tucidide despre vechii locuitori ai Eladei (A. Barnea)..... 31

Prima lecție de arheologie (A. Barnea) 31

Întemeierea Romei (A. Barnea) 32

Organizarea Spartei evocată de Plutarh (V. Nistor) 32

Cum guvernează un tiran, Herodot, *Istorii*, V, 92 (sf. sec. VII î.Hr) (V. Nistor) 33

Guvernarea democratică, Aristofan, *Cavalerii*, 1111-1150 (V. Nistor) 33

Despre rosturile democrației, Pseudo-Xenofon, *Statul Atenienilor*, I, 2-9 (V. Nistor).. 34

Începuturile legislației romane scrise (jumătatea sec. V î.Hr. – v.p. 23) (A. Barnea).. 35

Tratat de alianță între Corcira și Atena (375/374 î.Hr.) (A. Barnea)..... 36

Geții la Herodot – *Istorii* (A. Barnea) 37

Herodot despre traci – *Istorii, V* (A. Barnea) 38

Expediția lui Alexandru cel Mare la Dunărea de Jos (335 î.Hr.) (A. Barnea) 39

Întemeierea orașului Alexandria în Egipt (331 î.Hr.) (A. Barnea) 41

Drumul lui Alexandru la oracolul de la templul lui Ammon (331 î.Hr.) (A. Barnea) 41

Polybios despre caracterul lui Hannibal (a doua jumătate a sec. III î.Hr.) (A. Barnea) 42

Despre armata romană (a doua jumătate a sec. II î.Hr.) (A. Barnea) 43

Portretul lui Caesar văzut de Suetonius (A. Barnea) 47

Proiectele lui Caesar în relatarea lui Suetonius (A. Barnea)..... 47

Cicero despre dreptul de proprietate la romani – *Despre îndatoriri*, II, XXI (A. Barnea)..... 48

Tacitus despre romanizarea în Britannia (sec. I d.Hr.) (C. Olariu) 49
Hadrian, împăratul soldat (V. Nistor) 49

III CREDINȚE ȘI MENTALITĂȚI ÎN GRECIA ȘI ROMA ANTICĂ 51

Morală și credință la grecii vechi; Hesiod (A. Barnea) 51
Credința că nici zeii grecilor nu puteau schimba soarta omului; Homer (A. Barnea) 51
Cleisthenes pregătește nunta fiicei sale; Herodot, *Istorii* (V. Nistor) 52
Diferențe de mentalitate între generații în Grecia Antică; Aristofan, *Norii* (V. Nistor) 53
Arta în concepția lui Platon – *Republica*, III, 472 d; 501 b (A. Barnea) 54
Modele și valori în educația antică – Platon, *Republica*, 497 e – 498 b (A. Barnea)... 55
Imitația ca esență a poeziei și a celorlalte arte – Aristotel, *Poetica*, I (A. Barnea)..... 55
Particular și universal în artă în viziunea lui Aristotel (A. Barnea) 56
Viziunea greacă despre regele barbar ideal – Xenofon, *Anabasis* (C. Olariu)..... 58
Cicero despre elocință (A. Barnea) 59
Horațiu despre „colonizarea culturală" a romanilor de către greci – *Epistole*, II; I, versurile 156-170 (A. Barnea)..... 59
Romanii discută despre cum anume se scrie istoria și cine ar trebui să o facă (A. Barnea) 60
Pilda talanților, Noul Testament (cca. 30 d.Hr.) (A. Barnea)..... 61
Procesul lui Iisus (cca. 30 d.Hr.) (C. Olariu) 62
Despre calitățile unui monarh ideal (C. Olariu) 62

IV DECLINUL LUMII ANTICE ȘI GENEZA LUMII MEDIEVALE 65

Descrierea Germaniei la Tacitus (sec. i d.Hr.) (C. Olariu) 65
Folosirea colonilor pe domeniile imperiale (117 d.Hr.) (V. Nistor) 65
Dioclețian devine împărat (284 d.Hr.) (V. Nistor).. 67
Eutropius despre uzurparea lui Marcus Carausius (286 d.Hr.) (V. Nistor) 68
Dioclețian și colegii săi discută problema succesiunii imperiale (305 d.Hr.) (V. Nistor) 68
Constantin și Maxentius se proclamă împărați, făcând să dispară tetrarhia (360 d.Hr.) (V. Nistor)..... 70
Delațiunea ca tehnică de guvernare (325 d.Hr.) (V. Nistor) 71
Viziunea creștină despre puterea imperială (V. Nistor)..... 71
Uzurparea francului Silvanus (355 d.Hr.) (V. Nistor) 73
Iulian proclamat împărat de către trupe (360 d.Hr.) (V. Nistor) 75
Alegerea lui Iovianus Augustus (363 d.Hr.), în relatarea lui Ammianus Marcellinus (V. Nistor) 75
Invazia hunilor în Europa (375 d.Hr.) (C. Olariu) 76
Uzurparea lui Magnus Maximus (383 d.Hr.) (V. Nistor) 78
Caracterul definitiv și de necontestat al oricărei decizii imperiale (384/385 d.Hr.) (C. Olariu) 79
Tensiuni între Orient și Occident (408 d.Hr.) (V. Nistor) 79

Încercarea de a crea un imperiu barbar în viziunea lui Orosius (414) (E. Lung) ... 79
Criza de conștiință în antichitatea târzie – Augustin, *Confesiuni* (E. Lung) ... 80
Promisiunea unor vremuri mai bune (458 d.Hr.) (C. Olariu) ... 81
Salvianus despre cetățenii romani refugiați la barbari (mijlocul sec. v) (E. Lung) ... 82
Sfârșitul autorității imperiale romane în Imperiul Roman de Apus (476 d.Hr.) (V. Nistor) ... 83
Respectarea tradițiilor romane de către regele ostrogot Theodoric cel Mare (493) (V. Nistor) ... 85
Schimbări de ceremonial la curtea lui Justinian (prima jumătate a secolului al VI-lea) (V. Nistor) ... 86
Imaginea contradictorie a împăratului Justinian (527-565) în două lucrări ale lui Procopiu din Caesareea (B. Murgescu) ... 87
Goții îi propun lui Belisarius coroana regală (jumătatea sec. al VI-lea) (C. Olariu) ... 88
Portretul lui Carol cel Mare (768-814) – Eginhard, *Viața lui Carol cel Mare* (B. Murgescu) ... 88
V VIAȚĂ ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ ÎN LUMEA MEDIEVALĂ ... 89
Descrierea Chinei de către negustorul arab Sulayman (sec. IX) (B. Murgescu) ... 89
Descrierea Indiei de către negustorul franciscan Jean de Montcorvin (1293) (B. Murgescu) ... 89
Pădurea germanică în sec. al XI-lea – Lambert de Hersfeld, *Annales*, august 1074 (E. Lung) ... 90
Foametea din anul 1030 – Raoul Glaber, *Istorii* (B. Murgescu) ... 91
Organizarea domeniilor regale (începutul sec. IX) – *Capitularul despre domenii* (B. Murgescu) ... 92
Episcopul Adalberon de Laon despre obligațiile șerbilor (B. Murgescu) ... 93
Acord între mănăstirile de la Saint-Denis și de la Saint-Lucien de Beauvais asupra căsătoriei celor dependenți de ele și asupra împărțirii descendenților acestora (1196) (B. Murgescu) ... 93
Împărțirea copiilor de șerb între stăpânii feudali ai celor doi părinți (1160) (B. Murgescu) ... 94
Obligațiile țăranilor din Verson descrise de Estout du Bois (sec. al XIII-lea) (B. Murgescu) ... 94
Jacqueria (1358) (E. Lung) ... 95
Legământ de vasalitate (sec. VIII-IX) – *Formularele de la Tours* (E. Lung) ... 96
Omagiu vasalic la 1127 – Galbert de Bruges, *Istoria asasinării lui Carol cel Bun* (B. Murgescu) ... 97
Ridicarea la rangul de cavaler (sec. XII) – Jean de Marmoutier, *Istoria lui Godfred, duce de Normandia și comite de Anjou* (B. Murgescu) ... 97
Privilegiile acordate orașului Lucca de către împăratul Henric al IV-lea (23 iunie 1083) (E. Lung) ... 98
Casele Londrei la 1419 (E. Lung) ... 99
Impresia făcută cruciaților de priveliștea Constantinopolului în 1203 – Geoffroi de Villehardouin, *„Cucerirea Constantinopolului"* (E. Lung) ... 100

Statutul postăvarilor din Frankfurt pe Main (1345) (B. Murgescu) 100
Contractul de angajare a unui ucenic (1404) (B. Murgescu) 101
Privilegiu comercial acordat de țarul Ștefan Dușan negustorilor raguzani (1349) (E. Lung) 101
Instrucțiuni pentru negustorii care făceau comerț în China în timpul stăpânirii mongole (mijlocul sec. XIV) – Francesco Pegolotti, *Pratica della mercatura* (B. Murgescu) 102
VI BISERICĂ ȘI CULTURĂ ÎN EVUL MEDIU 103
Creștinarea anglo-saxonilor (597) – Beda Venerabilul, *Istoria ecleziastică* (E. Lung) 103
Convertirea unor păgâni de către Sfântul Bonifaciu (sec. al VIII-lea) (E. Lung) 104
Împăratul Leon V despre justificarea iconoclasmului (E. Lung) 104
Efectele iconoclasmului în plan artistic – Stephanos Diakonos, *Viața și martiriul preafericitului și Sfântului martir Ștefan cel Nou* (E. Lung).... 105
Misiunea lui Chiril și Metodiu în Moravia (863-864) – *Cronica lui Nestor* (E. Lung) 105
Capitular referitor la crearea parohiilor în Imperiul Carolingian (844) (E. Lung) 106
Condiția servilă a preoților conform Conciliului de la Hohenaltheim, 916 (E. Lung) 106
Divergențe religioase între Orient și Occident la 867 – *Annales Sancti Bertini,* anul 867 (E. Lung) 106
Tezele supremației papale (1075) – Grigore al VII-lea, *Dictatul papei* (B. Murgescu) 107
Scrisoarea lui Henric al IV-lea către Grigore al VII-lea (24 ianuarie 1076) (E. Lung) 108
Excomunicarea lui Henric al IV-lea (14 februarie 1076) (E. Lung) 109
Monahismul cistercian – sec. al XI-lea (E. Lung) 110
Suger despre exaltarea religioasă a credincioșilor la Saint-Denis (începutul sec. XII) (B. Murgescu) 110
Pelerinajul la Mecca – *Coranul* (B. Murgescu) 111
Elogiul artei clunisiene făcut de Suger (E. Lung) 111
Critica artei gotice de către Bernard de Clairvaux (E. Lung) 112
Sfântul Bernard de Clairvaux critică luxul episcopilor (prima jumătate a sec. XII) (B. Murgescu) 112
Virtuțile cavalerilor templieri – Bernard de Clairvaux, *De laude novae militiae (1130-1136)* (E. Lung) 113
Peire Vidal, Cântec (E. Lung) 114
Imaginea femeii în Evul Mediu (E. Lung) 115
Ideologia anticlericală a nobililor laici – Reinmar Von Zweter (sec. XIII) (B. Murgescu) 117
Epitaf în chip de baladă făcut de Villon pentru el și soții săi, așteptându-se să fie spânzurați laolaltă (E. Lung) 117

Cuprins

Cultura lui Carol cel Mare – Eginhard, *Vita Caroli* (B. Murgescu) 119
O școală de secol XII – Hugues de Saint-Victor, *De vanitate mundi* (E. Lung) 119
Viața universitară la Praga în secolele XIV-XV (E. Lung) 120
Viața studențească în Spania secolelor XVI-XVII (E. Lung) 121
Educația într-o medrese din Cairo descrisă de prizonierul creștin Johann Wild (1606-1610) (B. Murgescu) 121

VII STATUL MEDIEVAL 123

Clovis și potirul de la Soissons (486) – Grigore din Tours, *Istoria francilor* (B. Murgescu) 123
Încoronarea lui Pepin și a fiilor săi (767) – *Clausula de unctione Pippini* (E. Lung) 123
Încoronarea lui Carol în condițiile vacanței tronului bizantin (anul 800) – *Annales Laureshamenses* (E. Lung) 124
Anarhia feudală la 906 – Scrisoarea lui Solomon din Konstanz către Dodon din Verdun (E. Lung) 124
Ideea imperială la Otto al III-lea – Thietmar de Mersebourg, *Chronica* (E. Lung) 125
Chemarea la cruciadă a papei Urban al II-lea (1096) (E. Lung) 125
Regele Franței aduce la ordine pe un vasal nesupus (1108-1109) – Suger, *Viața lui Ludovic al VI-lea cel Gros* (E. Lung)... 126
Jean de Joinville despre împărțirea justiției de către Ludovic cel Sfânt (1226-1270) (E. Lung) 127
Magna Charta Libertatum (12 iunie 1215) (B. Murgescu) 127
Regele Andrei al II-lea al Ungariei dăruiește cavalerilor teutoni Țara Bârsei – 1211 (E. Lung) 128
Alegerea împăraților romano-germani conform Bulei de aur (1356) (B. Murgescu) 129
Războiul la sfârșitul Evului Mediu – Courtrai, 1302 (E. Lung) 130
Jefuirea Constantinopolului de către cruciați la 1204 – Villehardouin, *La conquête de Constantinople* (E. Lung) 130
Ideologia musulmană a războiului sfânt (Djihad) – *Coranul* (B. Murgescu) 131
Organizarea statului otoman în Europa și constituirea corpului ienicerilor – Așikpașazade Ahmed, *Istoria Casei lui Osman* (B. Murgescu) 132
Versiunea otomană asupra relațiilor cu Moldova – *Sulhname* acordat de Mehmed al II-lea lui Ștefan cel Mare (1480) (B. Murgescu) 133
Transmiterea știrilor și contabilitatea la incași – Garcilaso de la Vega, *Regeștile cronici ale incașilor* (B. Murgescu) 134

VIII RENAȘTEREA ȘI REFORMA 135

Idealul umanist în scrisoarea lui Gargantua către Pantagruel (E. Lung) 135
Începuturile renașterii artistice prin creația lui Giotto (1266-1337) – Lorenzo Ghiberti (1378-1455), *Comentarii* (E. Lung) 136
Petrarca: *De nu-i iubire ceea ce simt – ce, dar să fie?* (E. Lung) 137
Promovarea culturii de către Lorenzo Magnificul (1449-1492) – Niccolo Machiavelli, *Istoriile florentine* (B. Murgescu) 137

Poarta palatului de la Fontainebleau descrisă de Benvenuto Cellini (sec. al XVI-lea) (E. Lung) 138
Revoluția copernicianã (sec. XVI) (L. Popa) 138
Viciile societății în perspectivă umanistă – Erasm din Rotterdam, *Elogiul nebuniei* (1511) (E. Lung) 139
Refuzul lui Martin Luther de a abjura în fața dietei de la Worms (1521) (B. Murgescu) 140
Idei de bază ale doctrinei luterane – Predică rostită de Luther la Erfurt (1521) (B. Murgescu) 141
Jean Calvin despre predestinare – *Instituția religiei creștine* (E. Lung) 142
Edictul lui Carol Quintul asupra ereziei din Țările de Jos (25 septembrie 1550) (B. Murgescu) 143
Pacea religioasă de la Augsburg (1555) (B. Murgescu) 144
Hotărârile Conciliului de la Trento (1545-1562) (E. Lung) 144
Raport al ducelui de Alba către regele Filip al II-lea cu privire la rezistența locuitorilor din Țările de Jos (1573) (B. Murgescu) 146
Clauzele religioase ale tratatului de la Osnabruck (1648) (L. Popa) 146
IX ECONOMIE ȘI SOCIETATE LA SFÂRȘITUL EVULUI MEDIU ȘI ÎN LUMEA MODERNĂ TIMPURIE 148
Eliberarea din șerbie – cartă din Bordeaux, 10 martie 1426 (E. Lung) 148
Inventarul unui vas comercial la 1437 (E. Lung) 149
Repopularea Constantinopolului după 1453 – Mehmed Neșri, *Cartea Lumii* (B. Murgescu) 149
Extinderea pășunilor în dauna ogoarelor în Anglia (1516) – Thomas Morus, *Utopia* (B. Murgescu) 150
Viața grea a navigatorilor în timpul călătoriei lui Magellan (1519-1522) – Antonio Pigafetta, *Însemnări despre Lumea Nouă* (B. Murgescu) 151
Urmările economice ale marilor descoperiri geografice – Jean Bodin, *Răspuns la paradoxul domnului de Malestroit* 152
Imaginea indigenilor americani – Sepulveda, *Despre regat și îndatoririle regilor* (E. Lung) 152
Noua Lume și oamenii ei – *Jurnalul lui Sir Walter Raleigh, 1596* (E. Lung) 152
Particularitățile coloniilor nord-americane (L. Popa) 153
A. Individualitatea coloniilor engleze 153
B. Ce este un american? 153
C. „Americanul este un om nou" – J. de Crevecœur 154
Propaganda în favoarea asimilării unor produse de consum (L. Popa) 154
A. Cultivarea cartofului – abatele Terray (1773) 154
B. Revoluția porumbului – A. Young, 1787 155
Noi forme de sociabilitate în epoca luminilor (L. Popa) 156
Salonul 156
Cafeneaua în Parisul Secolului Luminilor 156

Contrastele societății franceze în secolul al XVIII-lea (L. Popa) 157
A. Prăbușirea financiară din 1720 – folclor orășenesc 157
B. Nantes – oraș al bogăției 157
C. Un altfel de Paris al Luminilor: foburgul Saint-Marcel 158
D. Criza economică văzută de A. Young 158
Amintirile unui elev de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – Marmontel (L. Popa) 159
Imaginea „Celuilalt" (L. Popa) 160
A. Cromwell văzut de un contemporan – Philipp Wendell, 1640 160
B. Un francez în Anglia: Montesquieu, 1729 160
C. Petru cel Mare la Paris (1717) 161
Mărturii despre franceză ca limbă internațională în secolul al XVIII-lea (L. Popa) 162
X STAT ȘI IDEOLOGII POLITICE ÎN SECOLELE XVI – XVIII 163
Recomandări pentru monarhii absoluți (1513) – Niccolo Machiavelli, *Principele* 163
Suveranitatea în concepția lui Jean Bodin (E. Lung) 164
Ideologia imperială otomană exprimată în inscripția de pe poarta cetății Bender-Tighina (1538) (B. Murgescu) 165
Dieta imperială de la Augsburg (1548) – descrisă în „Amintirile" lui Bartholomäus Sastrow (B. Murgescu) 165
Memoriul adresat de Mihai Viteazul Marelui Duce al Toscanei cu privire la participarea românească la lupta antiotomană a Ligii Sfinte după 1594 (1601) (B. Murgescu) 166
Despre „rațiunea de stat" – Richelieu, *Testamentul politic* (L. Popa) 168
Hobbes și noua formulare a pactului social (L. Popa) 168
Portretul unui financiar – J.B. Colbert (L. Popa) 168
Absolutismul economic teoretizat de Colbert (1664) (L. Popa) 169
Mecenatul în perioada clasicismului – brevet al regelui Ludovic al XIV-lea (1682) (L. Popa) 170
Ceremonialul deșteptării Regelui Soare – (1712) (L. Popa) 170
Bazele teoretice ale monarhiei absolute de drept divin la Bossuet (1697) (L. Popa) 171
Critică la adresa guvernării absolute: Fenelon (1693) (L. Popa) 172
Criza absolutismului spaniol – (1676) (L. Popa) 173
Instrucțiuni de guvernare – Ludovic al XIV-lea (1713) (L. Popa) 174
Reformele religioase ale lui Petru cel Mare (1721) văzute de Voltaire (L. Popa) 175
Frederic al II-lea și strategia sileziană (1740) (L. Popa) 175
Convingerile de guvernare ale unui co-regent: Iosif al II-lea (1768) (L. Popa) 176
Frederic al II-lea văzut de Iosif al II-lea (1769) (L. Popa) 177
J. Locke și experiența engleză (1689) (L. Popa) 177
Principiul separării puterilor în stat – Montesquieu: *Despre spiritul legilor* (1748) (L. Popa) 178
Despre inegalități naturale și inegalități sociale – J. J. Rousseau (1748) (L. Popa) 178
Gândirea iluministă, Enciclopedia (1751) (L. Popa) 179
A. Expunere de motive – d'Alambert și Diderot 179
B. Enciclopedia (Diderot) 180

Un nou contract social – J. J. Rousseau (1762) (L. Popa) 181
XI EPOCA REVOLUȚIILOR 182
Declarația drepturilor (1689) (L. Popa) 182
Jurământul fraților pelerini (L. Popa) 183
Common Sense – Thomas Paine (1776) (L. Popa) 184
Declarația de Independență, 4 iulie 1776 (L. Popa) 185
Revoluția americană văzută de un european – La Fayette (1777) (L. Popa) 186
Constituția Statelor Unite ale Americii (1787) (L. Popa) 187
Franța pre-revoluționară: Caietele de doleanțe (1789) (L. Popa) 188
A. Doleanțele nobilimii 188
B. Doleanțele unei parohii din Vestul Franței 189
C. Doleanțele unor comunități rurale 190
Ce este Starea a Treia ? – Abatele Siéyes (1789) (L. Popa) 191
Contrastul dintre agitația capitalei și liniștea Franței profunde (1789) (L. Popa) 191
Declarația drepturilor omului și cetățeanului, 26 august 1789 (L. Popa) 192
Asupra principiilor guvernării revoluționare – Robespierre (1793) (L. Popa) 194
Critica și contestarea revoluției franceze. Edmund Burke (1790) (L. Popa) 194
Joseph de Maistre – *Fanatismul libertății* (1797) (L. Popa) 196
Universalismul și prozelitismul revoluției franceze – Tocqueville (1856) (L. Popa) .. 197
Sfârșitul revoluției – Proclamația consulilor R. Ducos, Bonaparte, și Sièyes, din 15 decembrie 1799 (L. Popa) 197
Napoleon văzut de Metternich (L. Popa) 198
Tratatul de pace de la Amiéns (27 martie 1802) (L. Popa) 199
Decretul blocadei continentale (1806) (M. Murgescu) 199
Retragerea lui Napoleon din Rusia (1812) (M. Murgescu) 200
Sfânta Alianță – 26 septembrie 1815 (M. Murgescu) 201
XII GENEZA SOCIETĂȚII INDUSTRIALE 202
Uniunea vamală (Zollverein) încheiată între Prusia, Hessen-Kassel, Hessen-Darmstadt, Bavaria și Württemberg (1833) (M. Murgescu) 202
Ridicarea noilor centre industriale în Anglia – orașul Manchester descris de Alexis de Tocqueville (1835) (M. Murgescu) 203
Introducerea căilor ferate în Baden, Germania (1850) – Adolf Kußmaul, *Amintirile de tinerețe ale unui doctor bătrân* (M. Murgescu) 204
Edict de interdicție a importului de opium în China – 1807 (M. Murgescu) 204
Abolirea șerbiei în Rusia – din Regulamentul general cu privire la țăranii eliberați din dependența iobăgească (1861) (M. Murgescu) 205
Reflectarea literară a declinului micului comerț în fața ofensivei magazinelor universale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – Émile Zola, „La paradisul femeilor" (M. Murgescu) 205
Necesitatea adoptării unei politici economice protecționiste în Franța – Raportul comisiei vămilor (1891) (M. Murgescu) 207

XIV LUMEA LA FINELE SECOLULUI XIX ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX 232
Actul general al Conferinței de la Berlin cu privire la stăpânirea asupra Africii (1885) (M. Murgescu) 232
Legea imigrației în Argentina (1876) (M. Murgescu) 233
Programul Partidului Muncitoresc Social-Democrat German – Programul de la Eisenach (1869) (M. Murgescu) 233
Rezoluția Congresului Internaționalei a II-a (PARIS, 1889) (M. Murgescu) 234
Sindicalismul și rolul său social – Georges Renard, *Socialismul în acțiune. ce se face. ce se poate face* (1907) (M. Murgescu) 235
Expoziția dedicată electricității (Paris, 1881) – Charles Dickens, *Dicționarul Parisului în 1882. un manual neconvențional* (M. Murgescu) 236
Iluminatul public la Paris în secolul al XIX-lea – Charles Dickens, *Dicționarul Parisului în 1882. un manual neconvențional* (M. Murgescu) 237
Pierre Curie despre posibilele consecințe ale descoperirii radiului – Discurs la Academia de Științe din Stockholm (1905) (M. Murgescu) 238
Impresii asupra primei proiecții cinematografice (28 decembrie 1895, Paris, Grand-Café) (M. Murgescu) 238
Impresionismul în viziunea lui Paul Gauguin (1902) (M. Murgescu) 239
Alianța celor trei împărați (1873) (M. Murgescu) 240
Tratatul de la Berlin (13 iulie 1878) (M. Murgescu) 241
Tratatul Triplei Alianțe (1882) (M. Murgescu) 242
Convenția militară franco-rusă (1892) (M. Murgescu) 243
Convenția de alianță sârbo-bulgară (1912) (M. Murgescu) 244
XV PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (B. Antoniu) 246
Răspunsul guvernului sârb la ultimatumul austro-ungar (iulie 1914) 246
Perspectiva britanică asupra izbucnirii primului război mondial, prezentată de Sir Edward Grey, ministrul de externe al Regatului Unit, în fața Camerei Comunelor, 3 august 1914 247
Cuvântarea cancelarului german Bethmannn Hollweg în Parlament (august 1914). 249
Ultimatumul german adresat Belgiei (2 august 1914) 250
Declarația de război a Germaniei adresată Franței (3 august) 251
Bătălia Flandrei (1914), descrisă în „Buletinul armatelor", în numărul din 25 noiembrie 251
Declarația de război a Italiei (1915) 252
Erich von Falkenhayn despre strategia aplicată de comandamentul german 253
Nota Zimmermann (1 ianuarie 1917) 254
Discursul președintelui american Woodrow Wilson în fața Congresului S.U.A., prin care declară război Germaniei (2 aprilie 1917) 254
Cele „14 puncte" ale președintelui american Woodrow Wilson 256
Armistițiul între puterile aliate și asociate și Germania (11 noiembrie 1918) 257
Războiul văzut de combatanți 259

Opinia publică franceză și războiul, raport al Comisariatului central din Avignon (1917) 260
Opinia publică germană și războiul (1917-1918) 260
XVI RELAȚII INTERNAȚIONALE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (B. Antoniu) 262
Tratatul de pace cu Germania (28 iunie 1919) 262
Tratatul de pace de la Saint-Germain-en-Laye cu Austria (10 septembrie 1919).... 263
Tratatul de pace cu Bulgaria, semnat la Neuilly (27 noiembrie 1919) 264
Planul Dawes. Raportul comitetului de experți al comisiei de reparații (aprilie 1924) 265
Mica Înțelegere (23 aprilie 1921): Cehoslovacia, Iugoslavia și România. Tratate cu câte două părți semnatare, fiecare având conținut și scop aproape identic 266
Tratatul de la Rapallo, între Republica Sovietică Federativă Rusă și Germania (16 aprilie 1922) 266
Pactul de garanție renan (16 octombrie 1925) 267
Pactul Briand – Kellog sau Pactul de la Paris (27 august 1928) 268
Ieșirea Japoniei din Societatea Națiunilor (27 martie 1933) 269
Pactul înțelegerii balcanice (9 februarie 1934) 270
Pactul anticomintern (25 noiembrie 1936) 271
Legea de unire a Austriei cu Reich-ul german (13 martie 1938) 272
Acordul de la München (29-30 septembrie 1938) 272
Tratatul de neagresiune dintre Germania și U.R.S.S. (Ribbentrop-Molotov) – 23 august 1939 273
XVII ECONOMIE, SOCIETATE ȘI REGIMURI POLITICE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (B. Antoniu) 275
Poziția britanică asupra problemelor păcii – exprimată de primul ministru al Marii Britanii, Sir Lloyd-George – 25 martie 1919 275
Motivele pentru eșecul păcii, după Clemenceau 275
Izolaționismul american – Mesajul senatorului republican de Massachussets, Henry Cabot Lodge, președinte al Comisiei senatoriale pentru afacerile externe a senatului S.U.A., 28 februarie 1919 276
Problemele financiare produse de război – Nota unui expert american, Norman Davis, la Conferința de pace (5 iulie 1919) 277
Problema reparațiilor datorate de Germania învingătorilor din primul război mondial 277
Apelul sovietului din Petrograd la revoluția din februarie 1917 278
Programul Partidului Socialist-Revoluționar în 1917 278
Reacții internaționale după Revoluția rusă din februarie 279
Tezele din Aprilie, programul revoluționar bolșevic, exprimat de Lenin (februarie 1917) 279
Pregătirea insurecției bolșevice din octombrie 280
Dictatura proletariatului 281

Criza financiară în Germania (1923) 28
Prosperitatea americană și politica prețurilor și a salariilor preconizată de Henry Ford 28
Sărăcia în Marea Britanie între 1915 Și 1924, extrase din studiul realizat de A. L. Bowley, statistician, și Margaret Hood, membră a celebrei London School of Economics 28
Criza economică din 1929 283
Numărul de Șomeri în anii crizei 284
Doctrina fascistă: statul totalitar în viziunea lui Mussolini 284
Educația fascistă a tinerilor italieni 285
Metodele punitive ale fascismului 285
Programul NSDAP în 1920 – extrase 286
Perspectiva presei occidentale asupra ascensiunii nazismului 286
Perspectiva nazistă asupra ascensiunii NSDAP, 10 mai 1932, Discursul lui Gregor Strasser, deputat al NSDAP în Reichstag 287
Tactica luptei împotriva democrației, expusă de Goebbels în jurnalul său *Der Angriff* (Atacul) 287
Rasă „ariană" și rasele inferioare, antisemitism și problema spațiului vital în viziunea lui Adolf Hitler – *Mein Kampf* 288
Măsuri antisemite în Germania nazistă 289
Principiile franchismului, exprimate de Franco în cadrul discursului din 1 octombrie 1936 290
Climatul favorabil instalării regimurilor dictatoriale după primul război mondial, descris de contele Sforza (1931) 290
Lenin despre Stalin în testamentul său 291
Cultul personalității în comunism: Odă lui Stalin pentru a 60-a aniversare (1939) 292
XVIII AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (B. Antoniu) 293
Atacul împotriva Poloniei (septembrie 1939), Directiva nr. 1, pentru conducerea războiului, emisă de Hitler la 31 august 1939 293
Nota ultimativă a guvernului Marii Britanii adresată Germaniei (3 septembrie 1939) 293
Directiva nr. 6 pentru ducerea războiului în vest, emisă de Hitler (9 octombrie 1939) 294
Directiva pentru operațiunea „Weserübung" de cucerire a Danemarcei și Norvegiei, emisă de Hitler (1 martie 1940) 294
Războiul modern purtat de germani 294
Hotărârea Marii Britanii de a lupta împotriva Germaniei, discursul primului ministru Winston Churchill în fața Camerei Comunelor, mai-iunie 1940 295
Pactul tripartit încheiat între Germania, Italia și Japonia la 27 septembrie 1940 296
Nota ultimativă adresată de guvernul italian Greciei (28 octombrie 1940) 296

Notele ultimative ale guvernului sovietic și răspunsurile guvernului român, 26-28 iunie 1940 297
"Barbarossa", planul de atac împotriva Uniunii Sovietice 299
Stalin despre războiul total împotriva Germaniei (iulie 1941) 299
Planul de exploatare nazistă a Europei Orientale (1942) 300
Războiul din Rusia văzut de un combatant al axei 300
Carta Atlanticului (extrase) 301
Edictul împăratului Japoniei prin care se declară război S.U.A. și Imperiului britanic (8 decembrie 1941) 302
Recunoașterea stării de război dintre S.U.A. și Japonia (8 decembrie 1941). Mesajul președintelui american F.D. Roosevelt către Congres 303
Recunoașterea stării de război cu Germania și Italia (11 decembrie 1941); Mesajul președintelui american F.D. Roosevelt către Congres 304
Declarația Națiunilor Unite (1 ianuarie 1942) 304
Comunicatul oficial al Conferinței de la Casablanca (26 ianuarie 1943) între F.D. Roosevelt și W. Churchill 305
Ieșirea Italiei din axă, armistițiul cu Italia (3 septembrie 1943) 306
Comunicatul și hotărârile Conferinței de la Teheran (1 decembrie 1943) 307
Proclamația regelui Mihai către țară (23 august 1944) 308
Acordurile de la Yalta (11 februarie 1945) 309
Capitularea necondiționată a Germaniei (8 mai 1945) 310
Declarația guvernelor U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii și Franței privind înfrângerea Germaniei și preluarea puterii supreme (5 iunie 1945)... 310
Comunicatul conferinței de la Potsdam (2 august 1945) 311
Efectele bombardamentului atomic de la Hiroshima și Nagasaki 313
Actul de capitulare al Japoniei (2 septembrie 1945) 314
Exterminarea populației evreiești 314
XIX RELAȚII INTERNAȚIONALE ÎN PERIOADA POSTBELICĂ (B. Antoniu) 317
Deteriorarea raporturilor dintre aliați, extras din mesajul lui Churchill către Stalin (28 aprilie 1945) 317
W. Churchill despre diviziunea politică a Europei, discursul la Universitatea din Fulton (martie 1946) 317
Doctrina Truman (1947) 318
Planul Marshall, extrase din discursul secretarului de stat american la Universitatea Harvard (iunie 1947) 318
Obiectivele Kominformului, octombrie 1947, extrase din comunicatul oficial al Conferinței de la Varșovia a conducătorilor partidelor comuniste 319
Diviziunea lumii în blocuri militare în viziunea ministrului de externe al Belgiei Paul-Henri Spaak (1949) 320
Războiul din Coreea și motivele implicării americane, descrise de președintele american Harry Truman (1950) 321

Revoluția ungară (1956) 321
Critica politicii lui Stalin – discursul primului secretar al partidului, Nikita Hrușciov, la cel de-al 20-lea congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, 25 februarie 1956 322
„Coexistența pașnică" între cele două supraputeri (1959). Motivele, principiile și limitele acesteia, prezentate de conducătorul uniunii sovietice, Nikita Hrușciov 324
Criza rachetelor (octombrie 1962) – Perspectiva președintelui american J.F. Kennedy 325
Revoluția culturală în China (iunie 1966) 327
Conducătorul comunist al Chinei, Mao Zedong, despre un eventual conflict nuclear (1968) 328
Principiile destinderii, descrise de secretarul de stat american Henry Kissinger (1968) 328
„Primăvara de la Praga" (iulie 1968) din perspectiva conducătorilor comuniști ai URSS, Poloniei, Ungariei și Bulgariei, reuniți la Varșovia pentru a decide intervenția împotriva reformiștilor din Cehoslovacia 329
Războiul din Vietnam (1965 – 1973) 330
Conflictul ideologic între China și U.R.S.S., în viziunea liderilor de le Pekin, 1970... 331
Apropierea dintre China Și Statele Unite în contextul tensiunilor sino-sovietice (1969-1971) 331
Pacea mondială prin echilibrul terorii, 1972, – Viziunea președintelui american Nixon asupra tratatului de limitare a armamentului strategic încheiat între Statele Unite și Uniunea Sovietică 332
Principiile politicii orientate spre est, „Östpolitik", a cancelarului german Willy Brandt (1969 –1970) 333
Conferința de la Helsinki (1975) – extrase din actul final al Conferinței asupra securității și cooperării în Europa 333
Invazia sovietică în Afganistan și reluarea tensiunilor dintre cele două supraputeri (1980) 334
Criza poloneză și instaurarea regimului autoritar al generalului Jaruzelski, comentate de Raymond Aron (1982) 335
Ronald Reagan, poziția sa anti-sovietică și politica sa de înarmare masivă a Statelor Unite (1982) 335
Schimbarea produsă în politica externă sovietică, în percepția analiștilor politici francezi (1989) 336
Modificarea comportamentului URSS față de statele satelite din estul Europei (1987-1989) 337
Proclamarea independenței Indiei (iulie 1947) 338
Rezoluția ONU asupra dreptului popoarelor la autodeterminare (decembrie 1952) 338
Conferința Afroasiatică de la Bandung (aprilie 1955) 339
Decolonizarea Africii Negre și alunecarea spre socialism în viziunea

președintelui republicii Senegal Leopold Senghor (1961) 339
Declarația de independență a statului Israel (mai 1948) 340
Pretextul războiului „de 6 zile" dintre Israel și statele arabe, în viziunea ministrului egiptean El Sadat (1967) 340
Rezoluția 242 a Consiliului de Securitate a ONU asupra condițiilor de pace în Orientul Mijlociu (noiembrie 1967) 341
Războiul arabo-israelian din 1973, din perspectiva ministrului de război israelian Moshe Dayan 341
Prevederile tratatului de pace dintre Israel și Egipt, semnat la 26 martie 1979 în urma acordurilor de la Camp David 342
Începutul Europei unificate, Comunitatea Europeană a cărbunelui și oțelului, apărută ca urmare a planului Schuman anunțat public la 9 mai 1950 342
Nașterea Comunității Europene, Tratatul de la Roma (martie 1957) 343
Europa Celor Nouă, declarația președintelui francez Georges Pompidou, cu ocazia Conferinței de la Haga (octombrie 1969) 344
Maastricht și semnarea tratatului ce instituie Uniunea Europeană (februarie 1992) 344
Tratatul de la Maastricht de constituire a Uniunii Europene 345
IX. ECONOMIE ȘI SOCIETATE POSTBELICĂ (B. Antoniu) 349
Situația economică imediat după război, din perspectivă geopolitică (1947) 349
Douăzeci de ani de dezvoltare economică impetuoasă a statelor occidentale și câteva dintre premisele acestui fenomen (1953-1973) 349
Criza petrolieră și efectele sale asupra economiei mondiale (1973-1979) 350
Societatea post-industrială și informatică (1982) 351
Tendințele societății contemporane (1990) 351

științific românesc texte necunoscute până acum la noi. Meritul, ca și răspunderea pentru acestea, revin autorilor acestei culegeri, al căror nume a fost de altfel menționat în sumar în dreptul fiecăruia dintre textele pe care le-au propus. Totodată, fiecare text este urmat de o trimitere bibliografică precisă, care îngăduie tuturor celor interesați să aibă acces direct la edițiile folosite de noi.

A cuprinde într-o selecție de circa 300 de texte ansamblul istoriei universale este o sarcină dificilă, frizând imposibilul. Renunțând la vana aspirație spre exhaustivitate, autorii acestei culegeri speră însă că textele selectate nu vor fi un simplu material ilustrativ pentru lecții concepute strict după manual, ci vor contribui la evidențierea unor aspecte care altfel ar fi rămas neobservate și deci vor stimula diversificarea și animarea demersului didactic, deprinderea elevilor de a judeca ei înșiși anumite izvoare de epocă. În opinia noastră, aceste texte sunt deci menite nu numai să îmbogățească latura informativă a procesului didactic, ci și să potențeze latura formativă a lecțiilor de istorie. Pentru că, să nu uităm, adevăratul țel al istoriei nu este umplerea capetelor cu șiruri nesfârșite de date moarte, ci antrenarea minților în vederea înțelegerii cât mai bune a evoluțiilor societății umane. Dacă vom fi reușit să înaintăm împreună fie și numai un pas în această direcție, atunci înseamnă că acest demers nu a fost în zadar.

CUVÂNT ÎNAINTE

Prezenta culegere de texte a fost alcătuită de un grup de cadre didactice de la Facultatea de Istorie a Universității București cu menirea explicită de a fi de folos atât profesorilor de istorie din învățământul secundar, cât și studenților.

Am pornit în demersul nostru de la constatarea dificultăților pe care le întâmpină profesorii de istorie în procurarea și selectarea unor texte de epocă, îndeosebi pentru lecțiile de istorie universală. Aceasta cu atât mai mult cu cât majoritatea manualelor de istorie aflate astăzi încă în uz, pe lângă faptul că conțin un număr apreciabil de inexactități și erori, sunt deosebit de sărace în ceea ce privește prezentarea izvoarelor de epocă. În consecință, am intenționat să le punem la dispoziție un instrument de lucru comod, unde să găsească într-un singur volum ușor de manevrat texte esențiale care să poată fi folosite la toate clasele la care predau istoria universală.

Scopul utilitar a influențat în mare măsură principiile alcătuirii acestei culegeri. Astfel, am căutat să acoperim cu texte relevante fiecare temă și chiar, în multe cazuri, fiecare lecție din programele școlare actualmente în uz, atât pentru gimnaziu, cât și pentru liceu. Deși alcătuirea acestei culegeri a început în anul 1997, alegerea textelor a ținut cont și de noile programe pentru predarea istoriei la clasele IX-XII, programe adoptate în martie 1999 și care conțin un număr apreciabil de lecții noi. Selecția textelor a urmărit cuprinderea atât a unor documente deja cunoscute celor mai mulți dintre profesori, dar care am apreciat că „nu puteau lipsi", cât și a unor texte mai puțin cunoscute, dar care credem că sunt deosebit de sugestive și că pot fi de un real folos în facilitarea înțelegerii fenomenelor istorice de către elevi. Totodată, am căutat să menținem un echilibru între dorința de a cuprinde un număr cât mai mare de texte și imperativul de a realiza un instrument de lucru accesibil și ușor de folosit. Pentru a facilita orientarea celor care folosesc această culegere, textele au fost grupate în cadrul unor mari teme, au primit câte un titlu cât mai explicit și, acolo unde am simțit nevoia, au fost însoțite de scurte note explicative și chiar de unele sugestii metodice. Cu intenția de a ușura folosirea la clasă a acestor texte, am fragmentat pe cele care ni s-au părut prea lungi, și nu am ezitat chiar să eliminăm unele părți mai puțin importante sau care ar fi putut genera nedumeriri greu de risipit în timpul limitat al orelor de istorie. Evident, în aceste tăieturi am căutat întotdeauna să respectăm sensul fundamental al izvoarelor de epocă folosite, evitând doar lungimile excesive și complexitățile uneori baroce ale realităților istorice. Întreruperile din text au fost marcate cu [...], după cum și completările pe care le-am considerat necesare pentru a nu știrbi înțelesul diverselor fraze au fost incluse tot între paranteze drepte.

Am arătat mai sus că scopul didactic a prevalat în alcătuirea acestei culegeri. Aceasta nu înseamnă că dimensiunea academică a fost neglijată. Chiar dacă pentru multe dintre texte am apelat la traduceri anterioare în limba română, de câte ori a fost posibil am procedat la o verificare a acestor traduceri și în destule situații la o completare sau corectare a acestora. Există în fine și o serie de traduceri complet noi, unele dintre ele introducând în circuitul

CAPITOLUL I

LUMEA ORIENTALĂ ÎN ANTICHITATE

Facerea Lumii, Vechiul Testament

1. La început, Dumnezeu a făcut cerurile și pământul.

1. 2. Pământul era pustiu și gol; peste fața adâncului de ape era întunerec și Duhul lui Dumnezeu se mișca pe deasupra apelor.

3. Dumnezeu a zis: „Să fie lumină!" Și a fost lumină.

4. Dumnezeu a văzut că lumina era bună; și Dumnezeu a despărțit lumina de întunerec.

5. Dumnezeu a numit lumina zi, iar întunerecul l-a numit noapte. Astfel, a fost o seară, și apoi a fost o dimineață: aceasta a fost ziua întâi.

6. Dumnezeu a zis: „Să fie o întindere între ape, și ea să despartă apele de ape."

7. Și Dumnezeu a făcut întinderea, și ea a despărțit apele cari sunt dedesuptul întinderii de apele cari sunt deasupra întinderii. Și așa a fost.

8. Dumnezeu a numit întinderea cer. Astfel, a fost o seară, și apoi a fost o dimineață: aceasta a fost ziua a doua.

9. Dumnezeu a zis: „Să se strângă la un loc apele cari sunt dedesuptul cerului, și să se arate uscatul!" Și așa a fost .

10. Dumnezeu a numit uscatul pământ, iar grămada de ape a numit-o mări. Dumnezeu a văzut că lucrul acesta era bun.

11. Apoi Dumnezeu a zis: „Să dea pământul verdeață, iarbă cu sămânță, pomi roditori, cari să facă rod după soiul lor și cari să aibă în ei sămânța lor pe pământ." Și așa a fost.

12. Pământul a dat verdeață, iarbă cu sămânța după soiul ei, și pomi cari fac rod și cari își au sămânța în ei, după soiul lor. Dumnezeu a văzut că lucrul acesta era bun.

13. Astfel a fost o seară, și apoi a fost o dimineață: aceasta a fost ziua a treia.

14. Dumnezeu a zis: „Să fie niște luminători în întinderea cerului, ca să despartă ziua de noapte; ei să fie niște semne cari să arate vremile, zilele și anii;

15. și să slujească de luminători în întinderea cerului, ca să lumineze pământul." Și așa a fost.

16. Dumnezeu a făcut cei doi mari luminători, și anume: luminătorul cel mai mare ca să stăpânească ziua, și luminătorul cel mai mic ca să stăpânească noaptea; și a făcut și stelele.

17. Dumnezeu i-a așezat în întinderea cerului, ca să lumineze pământul,

18. să stăpânească ziua și noaptea, și să despartă lumina de întunerec. Dumnezeu a văzut că lucrul acesta era bun.

19. Astfel, a fost o seară, și apoi a fost o dimineață: aceasta a fost ziua a patra.

20. Dumnezeu a zis; „Să mișune apele de vietuitoare, și să zboare păsări deasupra pământului pe întinderea cerului.

21. Dumnezeu a făcut peștii cei mari și toate vietuitoarele cari se mișcă și de cari mișună apele, după soiurile lor; a făcut și orice pasăre înaripată după soiul ei. Dumnezeu a văzut că erau bune.

22. Dumnezeu le-a binecuvântat, și a zis; „Creșteți, înmulțiți-vă, și umpleți apele mărilor: să se înmulțească și păsările pe pământ".

23. Astfel a fost o seară, și apoi a fost o dimineață: aceasta a fost ziua a cincea.

24. Dumnezeu a zis: „Să dea pământul viețuitoare după soiul lor, vite, târâtoare și fiare pământești, după soiul lor." Și așa a fost.

25. Dumnezeu a făcut fiarele pământului, după soiul lor, și toate târâtoarele pământului după soiul lor. Dumnezeu a văzut că erau bune.

26. Apoi Dumnezeu a zis: „Să facem om după chipul Nostru, după asemănarea Noastră; el să stăpânească peste peștii mării, peste păsările cerului, peste vite, peste tot pământul și peste toate târâtoarele cari se mișcă pe pământ."

27. Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul Său, l-a făcut după chipul lui Dumnezeu; parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut.

28. Dumnezeu i-a binecuvântat, și Dumnezeu le-a zis: „Creșteți, înmulțiți-vă, umpleți pământul, și supuneți-l; și stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului, și peste orice viețuitoare care se mișcă pe pământ."

29. Și Dumnezeu a zis: „Iată că v-am dat orice iarbă care face sămânță și care este pe fața întregului pământ, și orice pom, care are în el rod cu sămânță: aceasta să fie hrana voastră."

30. Iar tuturor fiarelor pământului, tuturor păsărilor cerului, și tuturor vietăților cari se mișcă pe pământ, cari au în ele o suflare de viață, le-am dat ca hrană toată iarba verde. Și așa a fost .

31. Dumnezeu S-a uitat la tot ce făcuse; și iată că erau foarte bune. Astfel a fost o seară, și apoi a fost o dimineață: aceasta a fost ziua a șasea.

2. 1. Astfel au fost sfârșite cerurile și pământul, și toată oștirea lor.

2. În ziua a șaptea Dumnezeu Și-a sfârșit lucrarea, pe care o făcuse; și în ziua a șaptea S-a odihnit de toată lucrarea Lui pe care o făcuse.

3. Dumnezeu a binecuvântat ziua a șaptea și a sfințit-o, pentru că în ziua aceasta S-a odihnit de toată lucrarea lui, pe care o zidise și o făcuse.

(Geneza (Facerea), 1, 1-31; 2, 1-3, Vechiul Testament)

FACEREA LUMII DUPĂ RIG-VEDA, X, 129

Atunci nu era nici neființă, nici ființă; nu era văzduhul, nici cerul cel depărtat.

Ce acoperea? unde? sub a cui ocrotire erau apele? era oare un adânc fără fund? (1)

Atunci nu era moarte, nici nemurire; semnul nopții și al zilei (încă) nu era.

Liber sufla fără suflare acest Unul; mai presus de el nu mai era nimic altceva. (2)

La început era întuneric învăluit de întuneric; acest Tot era o întindere nedeslușită de ape.

Germenul care era ascuns în haos, acest Unul s-a născut prin puterea căldurii. (3)

La început s-a ivit deasupra acestuia dorința, care a fost cea dintâi emanație a spiritului.

Legătura cu ființa au găsit-o înțelepții în neființă cercetând cu înțelepciune în inima lor. (4)

Raza lor luminoasă era îndreptată de-a curmezișul; a fost oare un dedesubt? a fost oare un deasupra?

Puterile creatoare erau; puterile primitoare erau; puterea pasivă era dedesubt, puterea activă deasupra. (5)

Cine știe într-adevăr, cine ar putea spune aici (pe pământ), de unde s-a născut, de unde-i această creațiune?

Zeii s-au ivit după crearea acestei lumi; atunci cine știe de unde s-a născut? (6)

De unde s-a născut această lume, dacă a făcut-o sau nu,

Cel care-i stăpânul ei în cerul cel mai înalt, numai acela o știe – sau nu știe nici el (7).

(Theofil Simenschy, *Cultură și filosofie indiană în texte și studii*, București, 1978, ediție și note de Cicerone Poghirc; trad. din sanscrită de Th. Simenschy, p. 44-48)

PORUNCI ALE FARAONULUI[1] CĂTRE VIZIRUL NOU NUMIT (cca. 1504-1450 î.Hr.)

Divanul cel mare a intrat în camera de primire a faraonului. Viață! Prosperitate! Sănătate! El a poruncit să fie introdus vizirul Rekh-mi-Ra numit de curând.

Măria sa a grăit către dânsul:

„Ia seama la dregătoria ta de vizir; poartă de grijă la tot ce ține de ea. Iată, această dregătorie este reazemul bine așezat al întregii țări.

Ia seama la faptul că dregătoria de vizir nu este dulce, ci e amară, așa precum se spune. Iată, această funcție este pe dinafară de aramă și cuprinde în ea aurul stăpânului ei.

Ia seama, a fi vizir nu înseamnă a te purta cu părtinire față de unele persoane, prinți sau sfetnici.

Iată, așa cum este cu un om în casa stăpânului său, purtarea sa e bună doar față de stăpânul său. Dar el să nu fie tot așa și față de altul.

Iată, când vine vreun împricinat din Egiptul de Sus sau de Jos, din toată țara, cu vreo plângere, tu să ai grijă ca totul să fie făcut pentru el după lege, ca totul să fie făcut conform datinelor, dând fiecarui om dreptul său.

Iată, un bogat mare este așezat într-un loc vădit și la vedere, apa și vântul aduc veste despre tot ce face el, căci iată tot ce face el nu rămâne necunoscut.

Când cercetează o plângere pentru un om nu va lua o hotărâre după raportul dregătorului ținutului, ci toată cauza o va cunoaște după raportul unui dregător însărcinat special.

Iată, fapta unui om de seamă este să săvârșească dreptatea după orânduire [...] Un împricinat care a fost osândit nu trebuie să zică: „Dreptatea mea nu mi s-a acordat mie".

Iată, aceasta este o cuvântare care a fost grăită la instalarea vizirului la Memphis, o arătare a regelui îndemnând pe vizir la dreapta cumpănire: „Ia seama la cele ce se spun cu privire la vizirul Kheti. Se povestește că el făcea deosebiri între oamenii din neamul său și străinii pe care el îi părtinea, de teamă ca să nu se spună despre el că în chip necinstit ajută și dă dreptate

[1] Este vorba despre faraonul Tuthmosis III (1504-1450 î.Hr.).

alor săi. Când vreunul din ai lui se ridica și cârtea împotriva hotărârii sale judecătorești, el persista mai departe în părtinirea sa. Desigur, aceasta este mai mult decât dreptatea."

Nu uita, așadar, să judeci cu dreptate. Este o hulă împotriva zeului să te arăți părtinitor. Aceasta este învățătura. De aceea fă fapte de acest fel. Privește la omul pe care îl cunoști la fel ca la omul ce nu îți este cunoscut; și la cel ce se află pe lângă rege la fel ca la acela ce se află departe de palat. Și un bogat de seamă care face așa rămâne trainic aici în locul său.

Nu trece cu vederea pe un om ce ți se plânge ție fără să iei aminte la cuvintele sale. Dacă ai de-a face cu un împricinat care îți face o plângere ție, dar ale cărui cuvinte nu corespund faptelor săvârșite, respinge-l, după ce l-ai pus să asculte motivele pentru care îl respingi. Iată, se spune: „Un om care aduce o jalbă dorește ca cuvintele sale rele să fie socotite ca adevărate, mai degrabă decât realitatea faptelor pentru care a venit la judecată."

Nu te mânia în chip nedrept împotriva unui om, dar să fii mânios împotriva a ceea ce stârnește mânia.

Fă ca lumea să se teamă de tine. Fie ca oamenii să se înfricoșeze de tine. Un bogat de seamă este acela care provoacă temere. Iată, teama de un mare dregător provine din faptul că el face dreptate. Totuși, dacă un om îngrozește de foarte multe ori, atunci poporul vede în el răutatea. Lumea nu spune despre el: „Iată, este un bărbat cu adevărat." Teama provocată de un mare dregător împiedică pe mincinos (să mintă), dacă marele dregător se poartă după frica ce lumea are de el. Dar ia seama, vei obține aceasta (ca lumea să se teamă de tine), îndeplinindu-ți slujba ta (bine) și săvârșind dreptatea.

Iată, oamenii așteaptă săvârșirea dreptății din faptele și purtarea vizirului. Iată, aceasta e legea păzită în obiceiuri din vremea stăpânirii zeului. Se spune cu privire la scribul unui vizir: „El este un scrib bun". Acuma, cu privire la încăperea în care dai ascultare împricinaților, trebuie să existe o încăpere în care să vestești hotărârea judecății tale.

Iar cel ce judecă înaintea poporului întreg, acela trebuie să fie vizirul.

Iată, când un dregător se află în încăperea slujbei sale, el se poartă și lucrează după cum a primit poruncă. Împlinirea unui om este că lucrează după cum i s-a spus să facă.

Nu întârzia deloc în darea hotărârii pentru o pricină a cărei legiuire o cunoști.

Ia seama la cel mândru, căci regele îndrăgește mai mult pe cel smerit decât pe cel îngâmfat.

Acuma, să te porți tu și să lucrezi după porunca aceasta ce ți s-a dat ție, căci aceasta este calea reușitei. Și mai ales fii cu băgare de seamă și ia aminte la pământurile ce aparțin coroanei și fă ordine în ele.

Dacă se întâmplă să inspectezi, vei trimite întâi spre a cerceta pe mai marele măsurătorilor de ogoare și ceata sa de slujbași. Dacă vreunul a inspectat înaintea ta, atunci tu trebuie să-l cercetezi pe el mai întâi.

Ia aminte la orânduirea ce s-a statornicit pentru tine.

(*Gândirea egipteană antică în texte*, trad. Constantin Daniel, București, Editura Științifică, 1974, p. 154-156)

PREVEDERI DIN CODUL LUI HAMMURABI (sec. XVIII î.Hr.)

1. Dacă cineva a învinovățit pe altul, acuzându-l de crimă, dar nu poate dovedi, atunci acuzatorul să fie dat morții.

2. Dacă cineva a acuzat pe un altul de vrăjitorie, dar n-a putut dovedi, atunci cel învinovățit de vrăjitorie să meargă la un râu și să se arunce în el. Dacă râul l-a înecat, atunci acuzatorul să-i ia casa. Dacă râul a arătat că acuzatul este nevinovat lăsându-l teafăr, atunci acuzatorul de vrăjitorie să fie dat morții, iar cel care s-a aruncat în râu să ia averea acuzatorului.

3. Dacă cineva s-a prezentat la un proces cu un martor fals și n-a putut să-și probeze declarația făcută, el va fi ucis dacă procesul era un proces de condamnare la moarte.

4. Dacă însă se prezintă într-un proces referitor la cereale sau bani, atunci el suportă pedeapsa procesului în cauză.

5. Dacă un judecător a pronunțat o sentință și a dat o hotărâre ce are puterea unui act, dar după aceea își schimbă părerea, acel judecător, care s-a convins că sentința pe care a dat-o trebuie s-o schimbe, va restitui îndoit daunele procesului în cauză și va trebui să părăsească scaunul pe care-l deține în corpul judecătoresc și nu va mai lua parte la procese, cu ceilalți judecători.

6. Dacă cineva a furat ceea ce aparținea divinității ori palatului, acel om va fi ucis, iar cel ce va primi din mâna lui lucrurile furate va fi spânzurat.

(*Gândirea asiro-babiloniană în texte*, trad. A. Negoiță, București, Editura Științifică, 1975, p. 311-312)

DIFERENȚELE SOCIALE ÎN CODUL LEGILOR HITTITE (ante sec. XII î.Hr.)

1. Dacă cineva ucide un om ori o femeie în timpul unei certe, el trebuie să plătească despăgubiri pentru el (pentru ea). El trebuie să dea patru persoane, bărbat sau femeie și să pună averea sa drept garanție.

2. Dacă într-o ceartă cineva ucide un sclav sau o sclavă, el trebuie să dea despăgubire pentru el (ori pentru ea). El trebuie să dea două persoane, bărbat ori femeie și să pună avutul său ca garanție.

3. Dacă cineva lovește pe un om liber sau o femeie liberă și el (ori ea) moare și (numai) mâna este de vină, el trebuie să dea despăgubire pentru el (ori pentru ea). El trebuie să dea două persoane și să pună garanție averea sa.

Dacă cineva lovește un sclav ori o sclavă și acela (aceea) moare și (numai) mâna este de vină, el trebuie să dea despăgubire pentru el (ori pentru ea). El să dea o persoană și să garanteze cu avutul său.

Versiune mai târzie la 3 și 4: Dacă cineva lovește [o femeie] și ea moare (numai) mâna fiind de vină, [el va da x mine de argint]; dar dacă femeia este o sclavă, el va da o mină de argint.

5. Dacă cineva ucide un comerciant hittit, el va da 100 mine de argint și va garanta cu avutul lui. Dacă (se va întâmpla) în țara Luwiya ori în țara Pala, el va da 100 mine de argint și-i va restitui bunurile; dacă (se întâmplă) în țara Hatti, el va da despăgubire și pentru negustător.

Versiune mai târzie la 5: Dacă cineva ucide un comerciant hittit pentru bunurile (sale), el va da [x mine de argint] și va compensa întreit bunurile sale. [Dacă] el n-are nici un bun la el și cineva îl ucide într-o ceartă, el va da șase mine de argint. Dar dacă (numai) mâna este de vină, el va da două mine de argint.

(*Codul legilor hittite*, tăblița 1, 1-5, în *Gândirea hittită în texte*, trad. A. Negoiță, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 240-241)

EVREII ÎN EGIPT – VECHIUL TESTAMENT (cca. sec. V î.Hr.)

13. Nu mai era pâine în toată țara, căci foametea era foarte mare; țara Egiptului și țara Canaanului tânjeau, din pricina foametei.

14. Iosif a strâns tot argintul, care se găsea în țara Egiptului și în țara Canaanului, în schimbul grâului, pe care-l cumpărau oamenii, și astfel a făcut ca tot argintul acesta să intre în casa lui Faraon.

15. Când s-a sfârșit argintul din țara Egiptului și din țara Canaanului, toți Egiptenii au venit la Iosif, și au zis: „Dă-ne pâine! Pentru ce să murim în fața ta? Căci argint nu mai avem."

16. Iosif a zis: „Dați vitele voastre, și vă voi da pâine în schimbul vitelor voastre, dacă nu mai aveți argint."

17. Și-au adus vitele la Iosif, și Iosif le-a dat pâine în schimbul cailor, în schimbul turmelor de oi și de boi, și în schimbul măgarilor. Le-a dat astfel pâine în anul acela în schimbul tuturor turmelor lor.

18. După ce a trecut anul acela, au venit la Iosif în anul următor, și i-au zis: „Nu putem să ascundem domnului nostru faptul că argintul s-a sfârșit, și turmele de vite au trecut în stăpânirea domnului nostru; nu mai rămân înaintea domnului nostru decât trupurile și pământurile noastre.

19. Pentru ce să murim sub ochii tăi, noi și pământurile noastre? Cumpără-ne împreună cu pământurile noastre în schimbul pâinii, și vom fi ai domnului nostru, noi și pământurile noastre. Dă-ne sămânță să semănăm, ca să trăim și să nu murim, și să nu ne rămână pământurile pustii".

20. Iosif a cumpărat pentru Faraon toate pământurile Egiptului; căci Egiptenii și-au vândut fiecare ogorul, pentru că îi silea foametea. Și țara a ajuns în stăpânirea lui Faraon.

21. Cât despre popor, l-a mutat în cetăți, de la o margine a hotarelor Egiptului până la cealaltă.

22. Numai pământurile preoților nu le-a cumpărat, pentru că era o lege a lui Faraon, dată în folosul preoților, care trăiau din venitul pe care li-l dădea Faraon: de aceea ei nu și-au vândut pământurile.

23. Iosif a zis poporului: „V-am cumpărat azi cu pământurile voastre, pentru Faraon; iată, vă dau sămânță, ca să puteți semăna pământul.

24. La vremea roadelor, veți da a cincea parte lui Faraon; iar celelalte patru părți vă vor rămânea vouă, ca să semănați ogoarele, și să va hrăniți împreună cu copiii voștri și cu cei ce sunt în casele voastre."

25. Ei au zis: „Tu ne-ai scăpat viața! Să căpătăm trecere înaintea domnului nostru, și vom fi robi ai lui Faraon ."

26. Iosif a făcut din aceasta o lege, care a rămas în picioare până în ziua de azi, și după care a cincea parte din venitul pământurilor Egiptului este a lui Faraon; numai pământurile preoților nu sunt ale lui Faraon.

(*Vechiul Testament, Geneza,* 47, 13-26)

SAUL DEVINE ÎMPĂRAT AL EVREILOR, VECHIUL TESTAMENT (c. 1025 î.Hr.)

17. Samuel a chemat poporul înaintea Domnului la Mițpa,

18. și a zis copiilor lui Israel: „Așa vorbește Domnul, Dumnezeul lui Israel: „Eu am scos din Egipt pe Israel, și v-am izbăvit din mâna Egiptenilor și din mâna tuturor împăraților care vă apăsau.

19. Și astăzi, voi lepădați pe Dumnezeul vostru, care v-a izbăvit din toate relele și din toate suferințele voastre, și-i ziceți: Pune un împărat peste noi!" Înfățișați-vă acum înaintea Domnului, după semințiile voastre, și după miile voastre".

20. Samuel a apropiat toate semințiile lui Israel, și a ieșit la sorți semința lui Beniamin.

21. A apropiat semința lui Beniamin pe familii, și a ieșit la sorți familia lui Matri. Apoi a ieșit la sorți Saul, fiul lui Chiș. L-au căutat, dar nu l-au găsit.

22. Au întrebat din nou pe Domnul: „A venit oare omul acesta aici?" Și Domnul a zis: „Iată că este ascuns între vase."

23. Au alergat și l-au scos de acolo, și el s-a înfățișat în mijlocul poporului. Îi întrecea pe toți în înălțime, de la umăr în sus.

24. Samuel a zis întregului popor: „Vedeți pe cel pe care l-a ales Domnul? Nu este nimeni în tot poporul care să fie ca el". Și tot poporul a strigat: „Trăiască împăratul!"

25. Samuel a făcut cunoscut poporului dreptul împărăției, și l-a scris într-o carte, pe care a pus-o înaintea Domnului. Apoi a dat drumul întregului popor, trimițând pe fiecare acasă.

26. Și Saul s-a întors acasă în Ghibea, însoțit de o parte din ostași a căror inimă o mișcase Dumnezeu.

27. S-au găsit însă și oameni răi, care ziceau: „Ce ne poate ajuta acesta?" Și l-au disprețuit, și nu i-au adus nici un dar. Dar Saul s-a făcut că nu-i aude.

(*Vechiul Testament*, 1 Samuel, 10, 17-27)

CONSTRUIREA PALATULUI LUI BAAL[1] (mil. II î.Hr.)

[...] se clădi casa lui măreață,
[...] fu ridicat palatul său.
Fură [aduși] din Liban din lemnele sale
Și din [Sir]yon cedrii cei mai prețioși.
Libanul și lemnele sale și Si[r]yon
[Aduseră] cedrii cei mai prețioși.
Foc fu așezat în locuință,
Flăcări în palat.
Timp de o zi și a doua focul
Arde în clădirea cea măreață,
Flăcările (pâlpâie) în pa[l]at. În ziua a treia și a patra,
Focul arde în [cl]ădirea cea măreață,
Flăcăr[ile] (pâlpâie) în palat.
În ziua a cincea și în ziua a șa[se]a,
Focul arde [în] locuință,
Flăcările (pâlpâie) [în pal]at.
Apoi în a șap[tea zi], focul a fost (îndepărtat),
În locuința cea măreață și flă[că]rile din palat.
Argintul s-a prefăcut în plăci,
Aurul a fost schimbat în cărămizi.

(*Palatul lui Baal,* coloana a VI-a, 16-35, în *Gândirea feniciană în texte*, trad. A. Negoiță, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 218-219)

ORGANIZAREA PERSIEI SUB DARIUS (522/1-490 î.Hr.)

După ce săvârși cele de mai sus în Persia, Darius înființă douăzeci de guvernăminte pe care perșii le numesc satrapii. După ce le înființă și le rândui satrapi, așeză birurile ce trebuia să-i plătească fiecare neam în parte și statornici vecinii de pe lângă aceste neamuri; apoi, depășind vecinii apropiați, le subordonă fiecăruia în parte alte neamuri mai îndepărtate.

Guvernămintele și vărsarea anuală a birurilor le rostui în felul următor: acelora dintre ele care-și plăteau darea în argint, le porunci să plătească în talanți de Babilon, iar celor ce plăteau în aur, în talanți euboici. Talantul babilonic face cât șaptezeci de mine euboice. Pe vremea domniei lui Cyrus și apoi sub cea a lui Cambyses, stăpânirea nu așezase încă nici un bir, ci fiecare aducea daruri. Din pricina acestei statorniciri a birurilor și din alte asemenea

[1] Acest text face parte din așa-numitul „ciclu al lui Baal", care conține șapte tăblițe, descoperite la Ras-Shamra (anticul Ugarit), și datează din mileniul al II-lea î.Hr.

pricini, perșii spun că Darius a fost un negustor, Cambyses un despot, iar Cyrus un părinte; cel dintâi pentru că din toate scotea bani, al doilea, fiindcă era aspru și nepăsător, iar cel de-al treilea, fiindcă era blând la fire și se ostenea numai spre binele lor.

(Herodot, *Istorii*, cartea III, 89, București, Editura Științifică, 1961, vol. I, p. 268)

PRECEPTE MORALE DIN ÎNVĂȚĂTURA BUDISTĂ; CONFORM CANOANELOR BUDISMULUI NORDIC

După ce ați studiat învățătura, lăsați inimile voastre curate să găsească plăcere în a scoate la iveală fapte corespunzătoare (*Fu shu xing zan jing*).

Toate ființele caută fericirea; de aceea mila voastră să se îndrepte asupra tuturor (*Mahavamsa*).

A da hrană unui om simplu, de treabă, în lipsă, e un merit infinit mai mare decât a se consacra studiului chestiunilor privitoare la cer și pământ, spirite și demoni, care preocupă pe atâți (*Sutra celor 42 de secțiuni*).

Care este adevărata bunătate? Aceea pentru care nu te aștepți la nici un fel de răsplată (*Prasnottaramalika*).

Tinere, prieten adevărat este acela care veghează, ale cărui sentimente față de tine rămân aceleași în prosperitate și în restriște, acela care îți dă sfaturi bune, acela care te înconjoară cu simpatie.

În patru feluri cel care te înconjoară cu simpatie se arată prieten adevărat: El împărtășește mâhnirile tale, se bucură de bucuriile tale; face să tacă pe aceia care te vorbesc de rău și aplaudă pe aceia care te vorbesc de bine.

În patru feluri se arată cel netrebnic ca prieten fals. El se laudă cu ceea ce ar fi vrut să facă pentru tine, cu ceea ce ar vrea să facă pentru tine; el revarsă măguliri asupra ta; însă când îi ceri vreun serviciu, el se scuză, pretinzând că-i este cu neputință să te ajute.

Eu nu aștept nici o răsplată, nici chiar să mă renasc în lumile cerești; ci eu caut binele oamenilor, eu caut să întorc pe cei care s-au rătăcit, să luminez pe cei care trăiesc în întunericul rătăcirii, să alung din lume toată întristarea și toată suferința. (*Fu shu xing zan jing*)

(Th. Simenschy, *Cultură și filosofie indiană în texte și studii*, București, 1978; ediție și texte de Cicerone Poghirc, trad. din sanscrită de Th. Simenschy; p. 76-77)

PROPRIETATEA ASUPRA PĂMÂNTULUI ÎN CHINA ANTICĂ (sec. II î.Hr.)

Anticii instalau case și fântâni cu opt familii pentru o unitate de 900 de mu[1]. Soțul și soția lucrau o sută de mu de pământ, plăteau drept taxă a zecea parte din produsele lor către stat. Dar cei din dinastia Qin nu aveau nici un principiu și au introdus taxe și impozite

[1] mu = unitate de suprafață în China antică, echivalentă cu 0,44 km pătrați.

pentru propriul lor beneficiu, epuizând forțele poporului prin dorințele lor dezordonate. Au abolit sistemul *qing tien* și oamenii au fost autorizați să vândă și să cumpere pământ. Cei bogați au cumpărat atât de mult pământ încât câmpurile lor se întindeau de-a lungul tuturor drumurilor, în timp ce săracii nu aveau loc suficient nici măcar pentru a planta un baston. Mai mult, ei au organizat piețe de sclavi, unde oamenii erau vânduți precum vitele și caii. Oameni răi și tiranici, conduși doar de propriile dorințe de profit, ajungeau chiar să răpească și să vândă bărbați, femei și copii, profanând voința cerului, distrugând relațiile umane și pervertind principiul după care omul este cea mai nobilă creație a Cerului și Pământului.

(Dong Chung shu, *Dong Chung shu fan lu,* în V. Ellisseeff, *La civilisation chinoise ancienne*, Paris, 1996)

CRITICA CONFUCIANISTĂ ASUPRA STATULUI QIN (81 î.Hr.)

Niciodată profitul material nu trebuie să fie motiv de guvernare. Acesta trebuie să constea în dorința de a face să domnească moralitatea și de a reforma obiceiurile poporului. Dar acum, în provincii, monopolul sării, fierului și alcoolului, precum și sistemul de piață echitabil au fost stabilite pentru a concura profiturile oamenilor de rând, depreciază generozitatea rustică și îndeamnă poporul spre avariție. Iată de ce aceia care se ocupă de o activitate primară au devenit puțin numeroși, iar cei care au activități secundare sunt numeroși. Shang Yang a așezat legi crude la fundamentele statului Qin, iar acesta, odată cu Er Huang Di, a fost distrus. Nesatisfăcut de severitatea acestor legi, el a instituit sistemul responsabilității mutuale, a considerat o crimă criticile aduse guvernării și a introdus pedepse corporale, până când poporul a devenit atât de îngrozit, încât oamenii nu mai știau cum să se poarte. Nemulțumit de nenumăratele taxe și impozite, el a interzis oamenilor utilizarea resurselor pădurilor și râurilor și a făcut profituri uriașe prin stocarea rezervelor, atât timp cât nu dădea nimănui șansa de a ridica cea mai mică obiecție. O astfel de venerare a profitului, o asemenea lipsă de considerație pentru ceea ce este drept, o astfel de exaltare a puterii și a reușitei personale, a condus, este adevărat, la achiziția de noi teritorii. Dar aceasta este la fel ca atunci când arunci apa peste oameni care au fost deja inundați, sporindu-le nenorocirea.

(*Dezbaterea sării și a fierului (81 î.Hr.), raportul Yen Tie Lun*, XXVI, cf. *Yen Tie Lun*, Paris, 1978)

CAPITOLUL II

SOCIETĂȚI ȘI STATE ÎN GRECIA ȘI ROMA ANTICĂ

TUCIDIDE DESPRE VECHII LOCUITORI AI ELADEI

3 (1) Slăbiciunea vechilor locuitori [ai Eladei] mi-o arată, mai ales, următorul fapt: este evident că înainte de războiul troian locuitorii Eladei n-au săvârșit nici o faptă în comun:

(2) pe de altă parte, se pare că întreaga țară nici nu purta măcar numele acesta, ci, că, înainte de Hellenos, fiul lui Deucalion, nici măcar n-a existat acest nume, ci fiecare populație, și mai ales pelasgii, a denumit țara după propriul nume. Dar când Hellenos și fiii lui au ajuns [atât de] puternici în Phthiotis, încât oamenii de prin alte cetăți îi chemau în ajutor, fiecare, din pricina relațiilor pe care le întrețineau cu ei, se numeau eleni și, nu după mult timp, această denumire a ajuns să fie purtată de toți. (3) O foarte puternică dovadă aduce Homer. Într-adevăr, deși a trăit cu mult mai târziu decât războiul troian, el nu numește nicăieri, [în opera] sa, pe toți locuitorii eleni, ci numai pe cei veniți din Phthiotis cu Ahile – care erau într-adevăr primii eleni – spunându-le în poeme danai, argeieni și ahei. El nici nu întrebuințează cuvântul „barbari" pentru că, după cât se pare, n-a numit nici pe eleni, prin opoziție, cu un singur nume, spre a-i deosebi de barbari. (4) Ei bine, atât cei numiți, [pe rând], pe cetăți eleni, aceia care, [vorbind aceeași limbă], se înțelegeau între ei, cât și toți cei care mai târziu s-au numit eleni, n-au săvârșit nici o faptă în comun, înainte de războiul troian, din pricina slăbiciunii și a izolării dintre ei. (5) Chiar și în această expediție au pornit împreună abia când s-au deprins să folosească mai mult drumul pe mare.

(Thukydides, *Războiul peloponesiac*, cartea I, 3, 1-5, București, Editura Științifică, 1966, trad. N. I. Barbu, p. 148-149)

PRIMA LECȚIE DE ARHEOLOGIE

8 (1) Foarte mult se ocupau cu pirateria insularii, carieni fiind ei și fenicieni, căci aceștia locuiau cele mai multe insule. Iată dovada: în acest război, atenienii purificând insula Delos și deschizând mormintele celor care muriseră pe insulă, peste jumătate s-au dovedit a fi carieni; aceștia au fost recunoscuți atât după felul armelor, cu care fuseseră îngropați, cât și după felul îngropării, pe care o practică și astăzi.

(Thukydides, *Războiul peloponesiac*, cartea I, 8, 1-3, București, Editura Științifică, 1966, trad. N. I. Barbu, p. 151)

ÎNTEMEIEREA ROMEI

Mai e însă și o altă legendă mai răspândită, anume că Remus ar fi sărit peste noile ziduri ridicate de Romulus cu gândul de a-și bate joc de fratele său; Romulus s-a mâniat și l-a ucis, rostind aceste cuvinte: „așa să piară de aci înainte oricine va sări peste zidurile ridicate de mine!" Astfel a ajuns Romulus singurul stăpân pe putere. Cetatea Roma zidită de el a luat numele întemeietorului ei.

(Titus Livius, *De la fundarea Romei*, I. VII, București, Editura Științifică, 1959, vol. I, trad. Janina Vilan)

ORGANIZAREA SPARTEI EVOCATĂ DE PLUTARH

XXIV. Iar educația la spartani se prelungea până la maturitate, căci nimeni nu era slobod să trăiască după bunul său plac, ci ei trăiau în cetate ca într-o tabără, având bine statornicit și felul lor de viață și îndeletnicirile cu trebile obștești și, îndeobște, ei socoteau că nu sunt ai lor înșiși, ci ai patriei; și, dacă nu li se orânduise altceva de făcut, ei supravegheau copiii și-i învățau ceva folositor sau învățau ei înșiși câte ceva de la bătrâni. Era, într-adevăr, belșugul de răgaz unul dintre lucrurile frumoase și fericite pe care le-a pregătit Lycurg pentru cetățenii săi, cărora nu le-a îngăduit de loc să se îndeletnicească cu vreun meșteșugug pentru bani; ei n-aveau de loc nevoie de bani, care se strâng cu greu și cu multă bătaie de cap, de vreme ce bogăția la ei nu trezea nici un entuziasm și n-avea nici o trecere.

Iar hiloții lucrau pentru ei pământul, plătind dajdia pomenită. Găsindu-se un spartan la Atena, pe când se țineau procese, și aflând că un cetățean fusese osândit pentru lene și mergea descurajat și însoțit de prietenii săi, care și ei erau cuprinși de mânie și revoltă, a cerut celor care-l cunoșteau să-i arate cine este cel care fusese condamnat pentru libertate.

Atât de servilă socoteau ei că este îndeletnicirea cu meșteșugurile și câștigarea banilor.

Procesele la ei, cum era firesc, lipseau ca și banii, deoarece la ei nu era nici prisos de belșug, nici lipsă, ci egalitatea în bunăstare și viața înlesnită era adusă de viața modestă. Coruri și dansuri și petreceri și îndeletniciri cu vânătoarea și exerciții în gymnazion și leshe tot timpul dăinuiau la ei, când nu erau plecați la război.

(Plutarh, *Lycurg*, XXIV, în *Vieți paralele*, vol. I, București, Editura Științifică, 1960, trad. N. I. Barbu, p. 131)

CUM GUVERNEAZĂ UN TIRAN, HERODOT, *ISTORII*, V, 92 (sf. sec. VII î.Hr.)

[Periandros, tiranul Corintului][1] a trimis odată la Thrasybulos[2] un crainic care să afle care e chipul cel mai lipsit de primejdie în care să rânduiască treburile așa încât să stăpânească cât mai bine cetatea. Thrasybulos îl duse pe trimisul lui Periandru în afara cetății și străbătu câmpul tot întrebându-l și cercetându-l în legătură cu solia lui de la Corint, [în vreme ce] reteza mereu orice spic care le depășea pe celelalte și retezându-le astfel le arunca, până ce distruse în acest chip partea cea mai frumoasă și mai legată a acelui ogor. Străbătu astfel ogorul fără să mai spună vreun cuvânt și-l trimise îndărăt pe crainic. Întorcându-se, dar, crainicul la Corint, Periandru voia să afle de la el sfatul. Acesta îi spuse însă că Thrasybulos nu i-a dat nici un sfat, și că se minunează chiar cum de l-a trimis la un asemenea om, cam vătămat la minte și risipitor al bunurilor sale, istorisindu-i cu de-amănuntul ce văzuse la Thrasybulos. Dar Periandros pricepu fapta aceluia și înțelese că Thrasybulos îl sfătuia să-i ucidă pe cei mai de vază dintre cetățeni, și de atunci și-a dat el pe față toată ticăloșia [...]

(Zoe Petre, *Societatea greacă arhaică și clasică*, București, Editura Universității, 1994, p. 45)

GUVERNAREA DEMOCRATICĂ – ARISTOFAN, *CAVALERII*, 1111-1150

Corul: O, Demos, prea frumoasă ți-e domnia, toți oamenii se tem de tine ca de un tiran. Dar ești lesne dus de nas, căci te topești după lingușeli și înșelăciuni, și veșnic rămâi cu gura căscată la cei care țin discursuri: mintea ți-e aici, dar și razna!

Demos: Minte nu se află sub pletele voastre, dacă socotiți că nu judec; eu fac pe prostul dinadins. Mie-mi place să-mi mănânc fiertura de fiecare zi, și țin să hrănesc și câte un hoț în chip de șef. Când și-a umplut pântecele, însă, odată îl smulg și izbesc!

Corul: Atuncea bine faci, dacă înțelepciunea te face să te porți în chipul pe care-l spui; adâncă și mare înțelepciune, dacă dinadins îi hrănești ca pentru sacrificiile obștii, pe Pnyx, și pe urmă, dacă se-ntâmplă să rămâi flămând, îl iei pe cel mai gras și-l jertfești la cină.

Demos: Judecați și singuri dacă-i prind cu iscusință pe cei care-și închipuie că mă păcălesc. Sunt cu ochii pe ei fără încetare când fură – chiar dacă nu s-ar părea că-i văd; pe urmă îi fac să verse-ndărăt tot ce mi-au furat, cu un „tubaj" de urnă de vot.

(Zoe Petre, *Societatea greacă arhaică și clasică*, București, Editura Universității, 1994, p. 54)

---

[1] Cca. 627-587 î.Hr.
[2] Tiran al orașului Milet, cca. 600 î.Hr.

DESPRE ROSTURILE DEMOCRAȚIEI – PSEUDO-XENOFON, *STATUL ATENIENILOR*, I, 2-9

[...] În primul rând, susțin că-i drept ca tocmai sărăcimea și oamenii de rând de la Atena să fie favorizați față de oamenii de neam și avuți, ținând seama că demos-ul furnizează forța navală și a adus, deci, cetății puterea [...] Așa stând lucrurile, e firesc ca funcțiile publice să fie accesibile oricui – fie cele trase la sorți, fie cele comportând alegerea prin vot – și ca dreptul la cuvânt să aparțină oricui dorește, fără vreo restricție. Trebuie chiar să observăm că, existând multe asemenea funcții de care – după cum se află în mâini bune sau nu – depinde securitatea sau primejduirea demos-ului, acesta, prudent, se abține să participe la ele: așa, de pildă, nu crede că se cade să participe la magistraturi cum sunt strategia sau comanda cavaleriei. Oamenii de rând recunosc astfel că, evitând să exercite ei înșiși atari magistraturi și lăsându-le în seama cetățenilor de vază, își asigură propriile avantaje. Numai acelea dintre treburile statului care aduc o retribuție și sporesc avuția privată sunt cu grijă păstrate de demos pentru sine.

În al doilea rând, un lucru care nedumerește pe mulți – anume că, în toate, se vădește o deosebită considerație pentru oamenii de nimic, pentru sărăntoci și oameni de rând, și nu pentru oameni aleși; departe de a fi surprinzător, acest fapt este cheia de boltă a păstrării democrației. Căci prosperitatea și numărul crescând al acestor săraci, al celor de rând, al acestor oameni de nimic întăresc democrația. Dimpotrivă, o întorsătură a soartei în favoarea celor avuți și de neam bun implică instituirea unei puteri ferme împotriva demos-ului. În fapt, pretutindeni vârfurile societății sunt împotriva democrației. Așa e și firesc, de vreme ce în rândurile acestei elite se află cea mai puțină nestăpânire și nedreptate, dimpreună cu cea mai mare râvnă către cele folositoare, în vreme ce în rândurile demos-ului se află cea mai mare cantitate de ignoranță, de anarhie și ticăloșie, căci sărăcia este un îndemn puternic pentru o comportare josnică, spre a nu mai vorbi de lipsa de educație și de ignoranța provocată, la unii, de lipsa mijloacelor.

S-ar putea obiecta că a fost o eroare faptul că s-a îngăduit tuturor să vorbească în adunare și să participe la decizii și că acestea ar fi trebuit să fie rezervate oamenilor celor mai de bine (*dexítatoi*) și celor mai de vază (*áristoi*). Dar și aici atenienii acționează cu bună știință dând drept la cuvânt și celor mai ticăloși (*poneroí*). Căci, dacă am presupune că numai cetățenii buni (*chrestoí*) ar avea drept la cuvânt sau la deliberare, ei ar folosi acest drept pentru cei asemeni lor, nu și pentru cei de rând (*demotikoí*). Așa, dimpotrivă, cum oricine are drept la cuvânt, și un „nimenea", un om de nimic, se poate ridica și născoci ceva în folosul său și al celor ca el. S-ar putea pune întrebarea „ce soluție utilă ar putea concepe un asemenea om – fie pentru el, fie pentru popor?" Dar demos-ul intuiește faptul că ignoranța, ticăloșia și bunăvoința unui asemenea om îi sunt cu mult mai avantajoase decât virtutea, înțelepciunea și ostilitatea unui om cinstit.

Se poate ca un stat întemeiat pe asemenea instituții să nu fie o cetate perfectă. Dar acestea sunt mijloacele cele mai sigure pentru menținerea democrației. Căci demos-ul nu dorește să renunțe la niște legi proaste numai pentru ca cetatea să fie bine rânduită, puțin îi pasă de asta. De fapt, ceea ce voi numiți „proastă rânduială" este tocmai izvorul puterii

și libertății demos-ului. Dacă, în adevăr, dorești buna rânduială a treburilor publice, înainte de toate vei avea grijă ca doar oamenii cei mai de bine să dea legi. Ca urmare, oamenii de bine îi vor pedepsi pe cei josnici, vor lua hotărîri în numele întregii cetăți și nu vor mai admite ca toți nebunii (*mainímenoi*) să delibereze, să ia cuvântul, să participe la adunări. Sub asemenea legi binefăcătoare, în scurt timp demos-ul ar deveni sclav.

(Zoe Petre, *Societatea greacă arhaică și clasică*, București, Editura Universității, 1994, p. 55-57)

ÎNCEPUTURILE LEGISLAȚIEI ROMANE SCRISE (jumătatea sec. V î.Hr. – v.p. 23)

Tabla I

[...]

4. Celui avut să-i fie garant unul avut; celui sărac oricine.

6. Dacă s-au împăcat, să declare.

7. Dacă nu s-au împăcat, să aducă cauza în comiții sau în for înainte de amiază, apoi ambii prezenți să o expună.

8. După amiază, să se adjudece cauza pentru cel prezent.

Tabla a II-a

[...]

3. Dacă cineva comite ziua un furt și este prins în flagrant delict, să fie biciuit și dat celui pe care l-a păgubit; dacă este sclav, să fie biciuit cu vergi și aruncat de pe stâncă; dacă este minor, să fie biciuit după judecata pretorului și să despăgubească partea vătămată; dacă se vor fi apărat cu arme, (victima) să strige după ajutor și să implore, după care, dacă-i va omorî (pe hoți), să nu fie pedepsită. [...]

6. Dacă cineva taie arbori care nu-i aparțin, să plătească pentru fiecare 25 deași[1]. [...]

Tabla a III-a

[...]

2. Nimeni să nu ceară o dobândă la împrumut mai mare de 1%[2], dacă cineva o să facă altfel, să plătească drept pedeapsă de patru ori pe atât. [...]

Tabla a IV-a

[...]

2. Tatălui să i se dea dreptul de viață și de moarte asupra fiului și cel de a-l vinde de trei ori; dacă tatăl își va vinde fiul de trei ori, fiul să fie declarat liber de tată.

3. Dacă cineva se naște în zece luni de la moarte (a tatălui) să fie considerat legitim.

Tabla a V-a

1. Așa să fie drept, cum a lăsat persoana (decedată) prin testament referitor la avere sau la tutelă. [...]

---

[1] as – reprezenta o unitate ponderală și monetară la romani, din care uncia era 1/12.

[2] în realitate, o dobândă de 1,1% pe an, în latină unciarum fenus, adică dobânda unciară, unde adjectivul e deri-vat de la uncia și, în cazul dobânzii, reprezintă o douăsprezecime la sută pe lună.

Tabla a VII-a

[...]

4. Cine va fi scuturat sau va fi luat noaptea roade produse cu plugul, dacă este major să fie jertfit zeiței Ceres prin spânzurare; dacă este minor, să fie biciuit potrivit deciziei pretorului[1] și să plătească paguba dublu. [...]

7. Dacă cineva se răstește la altcineva, îl insultă verbal sau îi scrie vreo înjurătură atingându-i considerația, să fie bătut cu vergi. [...]

15. Dacă un patron își fură clientul, să fie sacrificat.

Tabla a VIII-a

[...]

3. Să fie veșnic obiceiul celor cinci picioare[2] distanță, între proprietăți. [...]

6. Dacă un fruct cade pe terenul vecinului, dreptul de a-l culege să fie al stăpânului.

Tabla a IX-a

1. Să nu se facă legi privind doar unele persoane.

2. Dacă un judecător sau arbitru numit va primi bani, să fie pedepsit cu moartea. [...]

7. Dacă cineva care comitenoaptea un furt este omorât, va fi fost ucis pe drept.

Tabla a X-a

1. Nici un mort să nu fie îngropat sau ars în oraș[3]. [...]

Tabla a XI-a

[...]

2. Dreptul de căsătorie al patricienilor cu plebeii să fie interzis.

Tabla a XII-a

1. Dacă cineva dedică un lucru privat zeilor (adică făcând bun public din bun privat) ca pedeapsă va plăti dublu. [...]

(*Legea celor XII table*[4], în P. F. Girard, *Textes de droit romain*, Paris, 1937)

TRATAT DE ALIANȚĂ ÎNTRE CORCIRA ȘI ATENA[5] (375/374 î.Hr.)

Alianța veșnică între corcirieni și atenieni. În caz de atac împotriva teritoriului Corcirei sau a poporului acesteia, atenienii îi vor ajuta din toată puterea, la

[1] La Roma, de la începutul secolului al IV-lea î.Hr., magistrat însărcinat cu jurisdicția civilă (lat. *praetor*).

[2] Unitate de măsură pentru lungime, variind în jurul a 30 cm.

[3] De observat, pe lângă această interdicție veche rămasă în vigoare până la finele Imperiului Roman, și coexistența, în vremea elaborării acestor legi, a două rituri de înmormântare: inhumația și incinerația.

[4] Izvor unic al dreptului public și privat roman, la începutul Republicii, această culegere a fost alcătuită cel mai de-vreme prin anii 451-449 î.Hr. și, după ce a fost votată de comițiile centuriate (adunarea poporului roman), a fost făcută publică prin imprimarea pe 12 table de bronz, de unde și numele, și expusă în Forul roman. Aceste legi au continuat să fie urmate în dreptul roman și în secolele următoare, prevederile lor fiind în vigoare până în sec. VI d.Hr. inclusiv, și rămânând până azi un izvor de drept.

[5] Tratat între cele două orașe state, Atena și Corcira, dealtfel reprezentate simbolic pe frontonul plăcii de marmură de Pentelic pe care este săpată această inscripție în limba greacă, păstrată astăzi în Muzeul Național din Atena. Formulările din text sunt cele obișnuite în asemenea acte care, copiate după cele din arhivele orașelor, erau „afișate" în orașele respective. Există totuși o excepție față de alte tratate de până atunci, și anume consemnarea de la început a unei alianțe perpetue, altfel, se menționa de obicei o limită de timp (de la câțiva ani la 50). Tratatul datează din 375/374 î.Hr.

cererea lor, pe măsura posibilităților; în caz de atac împotriva poporului atenian sau a teritoriului Atenei, pe uscat sau pe mare, corcirienii îi vor ajuta din toată puterea, pe măsura posibilităților, la cererea atenienilor; corcirienii nu vor putea face pace sau inițiа un război fără încuviințarea atenienilor și a majorității aliaților și se vor supune întru totul hotărârilor aliaților.

Jurământ.

Voi ajuta poporul corcirian din toate puterile, pe măsura posibilităților, în caz de atac, pe uscat sau pe mare, împotriva teritoriului Corcirei, la cererea corcirienilor, iar pentru război sau pace voi acționa potrivit hotărîrii majorității aliaților și mă voi supune tuturor hotărîrilor aliaților. Cu adevăr declar, pe Zeus, Apollo și Demetra că, dacă voi respecta jurământul să am parte de toate cele bune, iar dacă nu, dimpotrivă.

Voi ajuta poporul atenian din toate puterile, pe măsura posibilităților, în caz de atac pe uscat sau pe mare împotriva teritoriului Atenei, la cererea atenienilor, iar pentru război și pace, voi acționa cum vor hotărî atenienii și majoritatea aliaților și mă voi supune întru totul hotărârilor atenienilor și aliaților. Cu adevăr declar că, dacă voi respecta jurământul să am parte de toate cele bune, iar dacă nu, dimpotrivă.

(*Inscriptiones graecae,* vol. II, 2, Berlin, 1913, nr. 97; document reluat de J. Pouilloux, *Choix d'inscriptions grecques,* Paris, 1960, nr. 28, p. 105-107 trad. Al. Barnea).

GEȚII LA HERODOT

XCIII. Înainte de a ajunge la Istru, /Darius/ îi supune mai întâi pe geții care se cred nemuritori, căci tracii care au în stăpânirea lor Salmydessos[1] și care locuiesc la miazănoapte de Apollonia și de orașul Mesambria[2] – numiți skyrmiazi[3] și nipsei[4] – i s-au închinat lui Darius fără nici un fel de împotrivire. Geții însă, care luaseră hotărârea nesăbuită /de a-l înfrunta/ au fost robiți pe dată, măcar că ei sunt cei mai viteji și mai drepți dintre traci.

XCIV. Iată în ce chip se socot ei nemuritori: credința lor este că ei nu mor, ci că cel care piere se duce la Zamolxis – divinitatea lor – pe care unii îl cred același cu Gebeleizis. Tot în al cincilea an aruncă sorții, și întotdeauna pe acel dintre ei pe care cade sorțul îl trimit cu solie la Zamolxis, încredințându-i de fiecare dată toate nevoile lor.

Trimiterea solului se face astfel: câțiva dintre ei, așezându-se la rând, țin cu vârful în sus trei sulițe, iar alții, apucându-l de mâini și de picioare pe cel trimis la Zamolxis, îl leagănă de câteva ori și apoi, făcându-i vânt, îl aruncă în sus peste vârfurile sulițelor. Dacă, în cădere, omul moare străpuns, rămân încredințați că zeul le este binevoitor; dacă nu moare, atunci îl învinuiesc pe sol, hulindu-l că este un om rău; după ce aruncă vina pe el, trimit pe un altul. Tot ce au de cerut îi spun solului cât mai e în viață. Când tună și fulgeră, tracii despre care este vorba trag cu săgețile în sus, spre cer, și își amenință zeul, căci ei nu recunosc vreun alt zeu în afară de al lor.

---

[1] Localitate în Tracia.
[2] Colonii grecești pe țărmul Mării Negre.
[3] Popor învecinat cu geții.
[4] Locuitorii orașului Nipsa din Tracia.

XCV. După câte am aflat de la elenii care locuiesc în Hellespont și în Pont, acest Zamolxis, fiind om /ca toți oamenii/, ar fi trăit în robie la Samos ca sclav al lui Pythagoras, fiul lui Mnesarhos. Apoi, câștigându-și libertatea, ar fi dobândit avuție multă și dobândind avere, s-a întors bogat printre ai lui. Cum tracii duceau o viață de sărăcie cruntă și erau lipsiți de învățătură, Zamolxis acesta, care cunoscuse felul de viață ionian și moravuri mai alese decât cele din Tracia, ca unul ce trăise printre eleni și mai ales alături de omul cel mai înțelept al Elladei, lângă Pythagoras, a pus să i se clădească o sală de primire unde-i găzduia și-i ospăta pe cetățenii de frunte; în timpul ospețelor, îi învăța că nici el, nici oaspeții lui și nici urmașii acestora în veac nu vor muri, ci se vor muta numai într-un loc unde, trăind de-a pururea, vor avea parte de toate bunătățile. În tot timpul cât își ospăta oaspeții și le cuvânta astfel, pusese să i se facă o locuință sub pământ. Când locuința îi fu gata, se făcu nevăzut din mijlocul tracilor, coborând în adâncurile încăperilor subpământene, unde stătu ascuns vreme de trei ani. Tracii fură cuprinși de părere de rău după el și-l jeliră ca pe un mort. În al patrulea an se ivi însă iarăși în fața tracilor și așa îi făcu Zamolxis să creadă în toate spusele lui. Iată ce povestesc /elenii/ c-ar fi făcut el.

XCVI. Cât despre mine, nici nu pun la îndoială, nici nu cred pe deplin câte se spun despre el și locuința lui de sub pământ; de altfel, socot că acest Zamolxis a trăit cu multă vreme înaintea lui Pythagoras. Fie că Zamolxis n-a fost decât un om, fie c-o fi fost vreun zeu de prin părțile Geției, îl las cu bine. Așadar, geții care duc astfel de viață, fiind supuși de perși, urmară și ei grosul oștirii.

(Herodot, *Istorii,* IV, București, Editura Științifică, 1961, trad. Adelina Piatkowski, Felicia Vanț-Ștef, p. 345-346)

HERODOT DESPRE TRACI – *ISTORII, V*

II. [...] După ce Perinthul a fost subjugat, Megabazos își conduse oștirea de-a lungul Traciei, cucerind pentru rege oraș după oraș și pe fiecare din neamurile așezate în acele părți. Căci aceasta a fost porunca lui Darius: să supună Tracia.

III. După indieni, neamul tracilor este cel mai mare dintre toate popoarele; dacă ar avea o singură conducere și ar fi uniți în cuget, ei ar fi, după părerea mea, de neînfrânt și cu mult cei mai puternici dintre toate semințiile pământului. Dar unirea lor e cu neputință și nu-i chip să se înfăptuiască, de aceea sunt ei slabi. Tracii poartă multe nume, fiecare după ținutul în care locuiește, dar toți au, în toate, obiceiuri asemănătoare, în afară de geți, de trausi și de cei care locuiesc mai sus de crestoni[1].

IV. Dintre toate aceste seminții trace, obiceiurile pe care le au geții, care se cred nemuritori, le-am arătat. Trausii, în toate privințele, au aceleași datini ca ceilalți traci, numai că la nașteri și la înmormântări iată ce fac: rudele se așează în jurul nou-născutului și încep să bocească câte rele are să îndure, o dată ce s-a născut, înșirând toate pătimirile omului;

[1] Locuitorii ținutului Crestonia, din sudul Macedoniei, pe rîul Trauos.

ca toți să înțeleagă că, dacă voiesc să fie salvați, trebuie să se supună necesității. Și toți care conduc statul trebuie să ia măsuri ca să existe din belșug tot ceea ce este necesar. Cum să se ajungă la aceasta, este de la sine înțeles că n-am nevoie să discut aici.

(Cicero, *Despre îndatoriri,* Editura Științifică, București, trad. D. Popescu, 1957, p. 147-148)

TACITUS DESPRE ROMANIZAREA ÎN BRITANNIA (sec. I d.Hr.)

XXI. Iarna următoare a fost întrebuințată pentru măsurile foarte binefăcătoare. Într-adevăr, pentru ca niște oameni, trăind răzleți și sălbatici și prin însuși acest fapt dispuși la război, să se deprindă în mod plăcut cu odihna și liniștea, Agricola sfătuia pe fiecare în parte, ajuta obștile să construiască temple, piețe și case, lăudând pe cei harnici și mustrând pe cei trândavi. Astfel râvna pe care el o trezea ținea loc de constrângere. Într-adevăr, iniția în artele frumoase pe copiii șefilor de triburi și căuta să prefere inteligența naturală a britannilor talentelor dobândite ale gallilor. De aceea acești oameni, care până de curând disprețuiau limba romanilor, începeau să se pasioneze acum pentru elocvența acestora. Acum ajunsese la cinste și portul nostru, iar toga era la modă. Cu încetul se prinseră în lanțul viciilor noastre; începură să aibă galerii, băi și să prindă gust pentru ospețe alese. Astfel, acești oameni, în lipsa lor de experiență, considerau aceasta drept civilizație, deși nu era decât o parte din robie.

(Tacitus, *Despre viața și caracterul lui I. Agricola,* XXI, în *Opere,* vol. I, București, Editura Științifică, 1958, trad. N. I. Niculiță, p. 74)

HADRIAN, ÎMPĂRATUL SOLDAT

8. Celor mai buni dintre senatori le-a dat dreptul de a face parte din suita împăratului. N-a îngăduit să i se organizeze serbări cu jocuri de circ, în afară de cele în cinstea zilei de naștere, și a spus adesea în adunări și în senat că va conduce în așa fel statul, încât să se știe că acesta este un bun al poporului, nu al său personal. Fiindcă el fusese consul de trei ori, a făcut pe mai mulți pentru a treia oară consuli și pe foarte mulți i-a ridicat la cinstea celui de-al doilea consulat. A deținut însă al treilea consulat numai patru luni și a judecat de multe ori procese în acest timp. A participat întotdeauna la ședințele regulate ale senatului, fie că se găsea în Roma sau în apropiere. A înălțat demnitatea senatului atât de mult, făcând greu senatori, încât când l-a făcut pe Attianus din prefect al pretoriului senator, acordându-i insignele consulare, a spus că n-are nimic mai de preț să-i poată conferi. N-a dat voie cavalerilor romani să judece nici cu el nici fără el pe senatori; căci era pe acea vreme obiceiul ca atunci când împăratul conducea judecarea proceselor să cheme în consiliu atât pe senatori, cât și pe cavaleri și să dea hotărârea prin

pe mort îl îngroapă jucând și veselindu-se, sub cuvânt că de-acum se află în deplină fericire, scăpat de atâtea necazuri.

VI. La ceilalți traci există următoarea rânduială: își vând copii pentru a fi duși peste hotare. Pe fete nu le țin din scurt, ci le lasă să trăiască cu bărbații pe care îi vor, dar pe femei le păzesc strașnic; își cumpără femeile de la părinții lor pe bani grei. Ei socot tatuajul un semn de distincție, iar a nu fi tatuat, ca lipsă de noblețe; la ei, trândăvia este un lucru foarte ales, în vreme ce munca câmpului este îndeletnicirea cea mai umilitoare; a trăi de pe urma războiului și a jafului este cel mai frumos fel de viață. Acestea sunt cele mai de seamă datini ale lor.

(Herodot, *Istorii*, V, București, Editura Științifică, 1961, trad. Adelina Piatkowski, Felicia Vanț-Ștef, p. 29-30)

EXPEDIȚIA LUI ALEXANDRU CEL MARE LA DUNĂREA DE JOS (335 î.Hr.)

(3) (1) Alexandru ajunse pe malul Istrosului a treia zi după luptă. Fluviul acesta este cel mai mare din Europa, străbate o întindere imensă de pământ și desparte popoare foarte războinice, cele mai multe celtice (Istrosul izvorăște, de altfel, chiar de pe teritoriul celt), dintre care cei mai periferici sunt quazii și marcomanii; (2) apoi [Istrosul] delimitează teritoriul ocupat de iazygi, o ramură a sarmaților, apoi al geților, care se cred nemuritori, pe urmă marea masă a sarmaților, în sfârșit pe sciți, până la vărsare – care se face prin cinci guri, în Pontul Euxin. (3) În acest punct Alexandru dădu de un număr de corăbii de război plecate din Bizanț, care navigaseră în Pontul Euxin și urcaseră în susul fluviului ca să se întâlnească cu el. Alexandru îmbarcă pe ele arcași și pedestrași cât putu de mulți și porni spre ostrovul în care tribali și traci își căutaseră adăpost – încercând să debarce acolo cu forța.

(4) Barbarii însă alergară pe mal pretutindeni unde corăbiile atingeau uscatul. Corăbiile erau doar câteva, și oaste, pe ele, puțină la număr; coasta insulei este și ea aproape toată povârnită și greu de atacat; în sfârșit apa fluviului curge năvalnică și amenințătoare, fiind gâtuită în acel punct.

(5) [Toate acestea îl făcură pe] Alexandru să renunțe la debarcare; în schimb hotărî să treacă Istrosul și să-i atace pe geții de dincolo de fluviu, în primul rând pentru că văzuse o mare mulțime de geți (vreo patru mii de călăreți și mai mult de zece mii de pedestrași) adunați pe malul Istrosului, gata să-i curme orice încercare de debarcare; în al doilea rând, pentru că îi venise pofta să ajungă pe celalalt mal. (6) De aceea s-a îmbarcat și el pe [una dintre] corăbii, dând ordin ca pieile corturilor să fie umplute cu paie; și, luând toate luntrele de prin acele locuri (luntre erau multe, pentru că oamenii de pe malul Istrosului le folosesc la pescuit, comunică între ei cu ajutorul lor și – mulți dintre ei – le folosesc când vor să prade), trecu pe ele cât putu de mult din efectivele sale. Așa s-au îmbarcat cu Alexandru cam o mie cinci sute de călăreți și vreo patru mii de pedestrași.

(4) În timpul nopții trecură cu toții dincolo, într-un loc cu holda bogată, care îi ascundea de priviri în timp ce se apropiau de mal. La revărsatul zorilor, Alexandru porni prin lanuri, dând ordin pedestrașilor să culce grâul cu lancile lăsate de-a curmezișul și să înainteze astfel până ce vor ajunge în locurile unde câmpul nu era cultivat. (2) Cavaleria merse pe urmele falangei[1] tot timpul cât îi trebui acesteia să-și croiască drum prin lanuri; în schimb, când ieșiră din holde, Alexandru își conduse cavaleria pe aripa dreaptă și-i porunci lui Nicanor să dispună falanga în formație lărgită.

(3) Geții n-au rezistat nici măcar celui dintâi atac al cavaleriei. Îndrăzneala lui Alexandru, care trecuse cu atâta ușurință și într-o singură noapte Istrosul, cel mai mare dintre fluvii, fără să aibă nevoie de vreun pod peste vadul apei, li se părea nemaipomenită; masivitatea falangei îi făcu să intre în panică, iar cavaleria lovise puternic în ei. (4) La început geții se retraseră în fugă spre o cetate așezată cam la o parasangă[2] departe de Istros; însă când văzură cu câtă băgare de seamă înainta falanga lui Alexandru mereu pe lângă fluviu, cu cavaleria în frunte, așa fel încât geții să n-o poată încercui prin surprindere, aceștia părăsiră și cetatea, care era slab fortificată, și luară cu ei toți copiii și toate femeile pe care le putuseră sui pe cai, îndreptându-se cu ei departe de Istros în stepă.

(5) Alexandru puse stăpânire pe cetate și pe tot ce nu fusese luat de geți, însarcină pe Meleagru și pe Filip cu transportul prăzilor [spre patrie], apoi distruse cetatea din temelii, după care aduse jertfe pe malul Istrosului lui Zeus Salvatorul și lui Heracle, ca și însuși Istrosului, care nu-i fusese potrivnic, și în aceeași zi se întoarse în tabără, aducând cu sine pe toți oamenii săi teferi.

(6) În tabără sosiră la Alexandru soli din partea celorlalte neamuri libere din vecinătatea Istrosului, ca și din partea lui Syrmos, regele tribalilor, și a celților așezați în regiunea Golfului Ionic.

Celții au statura înaltă și sunt trufași; cu toate acestea, toți spuneau că au venit din dorința de a lega prietenie cu Alexandru. Alexandru îi asigură de bunele lui gânduri și primi din partea lor aceleași asigurări; însă pe celți îi mai întrebă ce anume dintre toate cele ce îi privesc pe oameni, îi înfricoșează mai tare, trăgând nădejde că renumele său ajunsese până la ei, și chiar dincolo de ei, și că în răspunsul lor ei vor mărturisi că se tem de el mai presus de orice. Numai că răspunsul celților a fost altul decât cel așteptat: (8) anume, întrucât întinderile lor erau departe de Alexandru și anevoie de ajuns, și văzând că invazia lui Alexandru ținteа în altă direcție, celții îi răspunseră că se tem [doar] ca cerul să nu cadă cumva peste ei.

Alexandru legă prietenie cu ei și alianță, apoi îi trimise pe la locurile lor, remarcând doar [față de ai săi] că celții sunt oameni tare încrezuți.

(Fl. Arrianus, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, Cartea I, cap. 3 și 4, p. 54-57, București, Editura Științifică, 1966, trad. R. Alexandrescu)

---

[1] Unitate de luptă macedoneană de infanterie grea, formată din șase unități (gr. *táxeis*), totalizând în timpul lui Alexandru un efectiv de 9000 de oameni.

[2] Unitate de măsură pentru drumuri, de origine persană; cca. 6 km.

ÎNTEMEIEREA ORAȘULUI ALEXANDRIA ÎN EGIPT (331 î.Hr.)

CAPITOLUL 1

După aceasta Alexandru porni cu armata spre Egipt, conform planului, și la șapte zile de la plecarea din Gaza ajunse în localitatea egipteană Pelusion. Flota îl urmărise, navigând în paralel chiar din Fenicia, pe tot parcursul, așa că la sosirea lui în Pelusion o găsi ancorând acolo.

(5) Ajuns la Canobos făcu înconjurul lacului Mareotic și debarcă exact în locul unde se află astăzi Alexandria, după numele lui Alexandru. Locul i s-a părut cât se poate de prielnic pentru zidirea unei cetăți, care avea toate șansele să prospere. Și cum ideea îl frământa, se hotărî, trasă limitele cetății, găsi locul cel mai potrivit pentru for și pentru temple, care aveau să fie închinate mai multor zei – atât greci cât și zeiței egiptene Isis. În sfârșit trasă și zidurile ce aveau să înconjure orașul, apoi jertfi: jertfele i se arătară favorabile.

CAPITOLUL 2

Mai există o versiune a evenimentului, versiune care nu mi se pare neverosimilă. Se zice anume că Alexandru care ținea să traseze cu mâna lui planul zidurilor pentru constructori, nu găsea nimic cu ce să le poată însemna pe pământ. Atunci se pare că unul dintre muncitori i-a sugerat să dea ordin să fie adusă toată făina ținută de soldați pe corăbii, ca să fie presărată pe jos, pe unde regele va găsi de cuviință, ca să poată fi însemnată viitoarea incintă a cetății. (2) Prezicătorii comentară faptul; între ei cel mai insistent însă a fost telmissianul Aristandros, care are faima de a-i fi prezis lui Alexandru în numeroase alte ocazii lucruri ce s-au adeverit; acesta îi spuse că orașul va prospera datorită unui mare număr de factori, între care însă și rodnicia solului.

(Fl. Arrianus, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, Cartea a III-a, cap. 1 și 2, p. 149-151, București, Editura Științifică, 1966, trad. R. Alexandrescu)

DRUMUL LUI ALEXANDRU LA ORACOLUL DE LA TEMPLUL LUI AMMON (331 î.Hr.)

CAPITOLUL 3

Alexandru își puse în gând să facă un drum până la [templul lui] Ammon libianul, ca să consulte oracolul zeului, despre care se spunea că nu greșește niciodată și la care se pare că atât Perseu (când a fost trimis de Polydectos împotriva Gorgonei) cât și Heracle (venit în Libia în căutarea lui Anteu și, mai târziu, în Egipt împotriva lui Busiris) au făcut cândva apel. (2) De altfel nu trebuie uitată ambiția pe care numele lui Perseu și al lui Heracle (al cărui descendent se socotea) izbuteau să o trezească în Alexandru; mai mult decât atât, Alexandru găsea că se trage, într-o oarecare măsură, și din Ammon, la fel cum miturile dădeau pe Heracle și pe Perseus drept coborâtori din Zeus. În orice caz, drumul lui până la [oracolul lui] Ammon avea drept scop lămurirea problemelor care-l preocupau ori, cel puțin, posibilitatea de a pretinde față de alții că a aflat tot ce voia să știe.

(3) Până la Paraitonion, Alexandru a mers de-a lungul țărmului prin deșert – deși ținutul nu era cu totul sărac în izvoare – cale de o mie șase sute de stadii[1] (după spusele lui Aristobul), după care s-a îndreptat spre interiorul ținutului, unde era situat oracolul lui Ammon. Aici drumul trecea de cele mai multe ori prin pustie, peste nisipurile fără apă. (4) Totuși Alexandru avu parte de ploi bogate, care au fost interpretate ca un semn de sus. Tot ca un semn ceresc a fost tălmăcit și următorul fapt: în regiunea despre care este vorba, când bate vântul de la sud, stârnește un nor de nisip care acoperă cărările cu un strat gros, făcând să dispară semnele de recunoaștere, astfel că orientarea devine problematică, la fel ca în plină mare. Marcajele dispar de pe traseu; la fel dispar și ridicăturile de teren, copacii și movilele naturale, după care călătorii izbutesc să-și urmeze drumul cum își găsesc și corăbierii drumul luându-se după stele. Tot așa s-a întâmplat, la un moment dat, că armata lui Alexandru să se rătăcească, iar călăuzele să nu mai știe pe unde să apuce. (5) Atunci – după spusele lui Ptolemeu, fiul lui Lagos – apărură doi șerpi în fața rândurilor și șerpii începură să scoată anumite sunete. Alexandru ordonă generalilor să se încreadă în semnul prin care zeii își arătau voia și să se ia după ei; ca urmare, șerpii i-au dus pe drumul cel bun atât la ducere cât și la întoarcerea lor de la oracol. (6) După versiunea lui Aristobul (și a celor mai mulți) se pare că înaintea armatei au apărut în zbor doi corbi și că acești doi corbi l-au călăuzit pe Alexandru. Fapt este că Alexandru a fost atunci obiectul unei minuni – de acest lucru putem fi siguri; dar pentru că versiunea fiecărui povestitor diferă de relatările celorlalți povestitori, nu mai putem ști cum anume s-au petrecut lucrurile.

CAPITOLUL 4

Regiunea în care se află templul lui Ammon este înconjurată din toate părțile de nisipurile deșertului și nu dispune de apă. Templul este situat în mijlocul ei și ocupă spațiu puțin (latura mare a incintei nu depășește patruzeci de stadii); pe acest spațiu cresc o mulțime de pomi fructiferi, de măslini și de curmali, terenul fiind unicul, din toată regiunea, pe care apare roua. [...]

(5) Lui Alexandru locul i-a plăcut nespus de mult. După ce a consultat oracolul (care, după spusele lui, i-ar fi dat răspunsuri încurajatoare), s-a înapoiat în Egipt, fie pe același drum (după cum pretinde Aristobul), fie (dacă îl credem pe Ptolemeu al lui Lagos) pe altul mai scurt, care trecea prin Memfi s.

(Fl. Arrianus, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia,* Cartea a III-a, cap. 3 și 4, p. 151-154, București, Editura Științifică, 1966, trad. R. Alexandrescu)

POLYBIOS DESPRE CARACTERUL LUI HANNIBAL (a doua jumătate a sec. III î.Hr.)

26. Caracterul lui Hannibal nu a suferit însă numai influența prietenilor, dar a fost nevoit să se supună destul de des împrejurărilor, cum se poate deduce din cele

[1] Stadiu (gr. *stadion*), unitate de lungime pentru drumuri, măsurând 600 de picioare, adică, la greci, între cca. 176 și max. 177,6 m. Era și distanța unei alergări scurte (numită astăzi în sport de viteză) pentru întrecerile atletice, reprezentând lungimea unui stadion, de unde și numele pentru locul unor astfel de întreceri, care, pentru cursele de la olimpiade, era de 192,28 m.

ce am povestit și din cele ce voi adăuga. De îndată ce romanii au pus mâna pe Capua, celelalte orașe s-au aflat în mare încurcătură, cum era și firesc, și nu căutau decât prilejul nimerit să treacă de partea învingătorului. Așa că Hannibal nu știa ce să mai facă. Cu trupele sale concentrate într-un singur loc și cu mai multe corpuri de armată dușmane care-l amenințau din diferite direcții, lui Hannibal nu-i venea la îndemână să aibă sub supravegherea sa atâtea locuri, destul de îndepărtate unele de altele. În felul acesta ar fi trebuit să-și împartă forțele, lucru la care nici nu se gândea. Ar fi fost fără greutate surprins de romani și, aflându-se în inferioritate numerică, pe de altă parte, neputând fi prezent peste tot, își dădea seama că putea fi zdrobit. Urmarea a fost că s-a văzut nevoit să renunțe fățiș la unele orașe pe care le-a părăsit, să-și retragă garnizoanele din încă câteva, căci teama lui era, în caz că aceste orașe ar fi trecut de partea romanilor, să nu cumva să-i îndemne la dezertare pe propriii lui soldați. Uneori s-a văzut nevoit să nu se poarte leal, să transfere în altă parte locuitorii unui oraș, jefuindu-le cu sălbăticie bunurile. Italicii, plini de ură, îl acuzau că este perfid și crud. De câte ori soldații lui pătrundeau sau ieșeau dintr-o localitate, nu erau decât jafuri, sub amenințarea armelor, omoruri, violuri, și asta cu atât mai multă violență cu cât cartaginezii își închipuiau că de îndată ce vor pleca victimele lor vor trece de partea Romei. Așa că este foarte greu să descrii caracterul lui Hannibal dacă ținem seama de înrâurirea pe care au avut-o asupra lui consilierii săi și împrejurările întâlnite. La Cartagina a lăsat în urma lui imaginea unui om lacom de bani iar la Roma cea a cruzimii personificate.

(Polybios, *Istorii*, cartea a IX-a, 26, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 82-83)

DESPRE ARMATA ROMANĂ
(a doua jumătate a sec. II î.Hr.)

1. Durata serviciului militar

19. După ce au ales pe consuli, numesc pe tribuni, patrusprezece dintre cei care au cinci ani de serviciu în armată și alți zece dintre cei care au zece ani de serviciu. Cât despre restul cetățenilor, călărețiii trebuie să facă neapărat zece ani de serviciu militar și pedestrașii șaisprezece ani în cei patruzeci și șase de ani de la naștere, afară de cei care au mai puțin de patru sute de drahme; toți aceștia sunt rezervați pentru serviciul naval. Dacă împrejurările cer, pedestrașii trebuie să facă douăzeci de ani serviciu militar. Nimănui nu-i este îngăduit să ia o funcție publică dacă n-a îndeplinit mai înainte zece ani de serviciu militar. Când urmează să facă înrolarea soldaților, consulii în funcție anunță în adunare ziua în care vor trebui să se prezinte toți romanii în vârstă de serviciu militar. Acest lucru îl fac în fiecare an. Când a sosit ziua stabilită și cei în vârstă de serviciu militar s-au prezentat la Roma și apoi au fost adunați la Capitoliu, cei mai tineri dintre tribuni, după ordinea în care au fost numiți de popor sau de consuli, se împart în patru grupe,

pentru că la romani patru legiuni alcătuiesc prima și principala împărțire a armatei. Primii patru tribuni sunt destinați primei legiuni, următorii trei celei de-a doua, patru după aceștia celei de-a treia, iar ultimii trei celei de-a patra. Dintre cei mai în vârstă, primii doi sunt puși la legiunea întâi, următorii trei la a doua, alți doi la a treia și ultimii trei la a patra.

2. Înrolarea

20. După ce s-a făcut împărțirea și orânduirea tribunilor, astfel încât toate legiunile să aibă un număr egal de comandanți, tribunii fiecărei legiuni, așezându-se la o parte unul de altul, trag la sorți triburile unul câte unul și cheamă rând pe rând pe cele ieșite la sorți. Din acestea aleg patru tineri aproape deopotrivă ca vârstă și ca stare fizică. Când aceștia s-au apropiat, tribunii fac alegerea, primii cei din legiunea întâi, în al doilea rând cei din a doua, în al treilea rând cei din a treia și ultimii cei din a patra. Apoi se apropie iar alți patru și fac alegerea primii cei din legiunea a doua și așa mai departe, iar ultimii cei din a întâia. După aceea, apropiindu-se alți patru, aleg primii cei din legiunea a treia, iar ultimii cei din a doua. Fiindcă alegerea se face până la sfârșit astfel prin rotație, la fiecare legiune sunt luați oameni aproape asemănători. Aleg astfel numărul stabilit, adică patru mii două sute de pedestrași pentru fiecare legiune, uneori însă cinci mii, când se ivește o primejdie mai mare. Pe călăreți obișnuiseră în vechime să-i aleagă ultimii după cei patru mii două sute, însă acum îi aleg primii, și alegerea lor se face după averea stabilită de censori; la fiecare legiune sunt dați trei sute de călăreți.

21. După ce înrolarea s-a terminat în modul amintit, tribunii fiecărei legiuni, cărora le revine această sarcină, adună pe oamenii lor și, luând dintre toți pe cel mai potrivit, îl pun să jure că se va supune și că va executa ordinul comandanților din toate puterile sale. Toți ceilalți, înaintând unul câte unul, jură, pronunțând același lucru, că vor executa toate ca primul.

În același timp, consulii în funcție anunță pe conducătorii orașelor aliate din Italia, de la care vor să ia auxiliari, arătând numărul, ziua și locul în care vor trebui să se prezinte cei aleși. Orașele fac înrolarea și pun să depună jurământ în chipul arătat mai înainte și trimit soldații cu un comandant și un ofițer însărcinat cu plata soldei.

În Roma, tribunii, după jurământ, anunță fiecărei legiuni ziua și locul în care vor trebui să se prezinte fără arme, apoi dau drumul oamenilor. Când oamenii s-au adunat în ziua stabilită, pe cei mai tineri și pe cei mai săraci tribunii îi aleg pentru corpul de *velites*, pe cei care urmează pentru *hastati*, pe cei mai vânjoși pentru *principes*, iar pe cei mai vârstnici pentru *triarii*. Căci acestea sunt la romani deosebirile de numiri, de vârstă și de arme în fiecare legiune. Împărțirea acestora este astfel făcută, încât cei mai vârstnici, numiți *triarii*, să fie șase sute, *principes* o mie două sute, *hastati* egali cu aceștia la număr, iar ceilalți, cei mai tineri, formează corpul de veliți. Dacă sunt mai mulți de patru mii, împărțirea se face în mod proporțional, cu excepția triariilor. Numărul acestora rămâne întotdeauna același.

3. Armamentul

22. Celor mai tineri li se ordonă să poarte spada, sulița și parma. Parma (scutul) este de construcție solidă și are o mărime suficientă pentru a apăra un om: fiind de formă ro-

tundă, are un diametru de trei picioare. Mai sunt împodobiți și cu o cască simplă
pun pe ea piele de lup sau ceva în felul acesta, pentru apărare și în același timp
pentru ca să fie văzuți ușor de comandanții inferiori dacă luptă cu vitejie sau nu.
de lemn al suliței are în lungime în general doi coți și grosimea de un deget, iar vârful
o palmă, este atât de subțire și de ascuțit, încât îndată de la prima aruncare se în
dușmanii nu pot s-o arunce înapoi; altfel ar fi o armă folositoare și pentru dușman

4. Armura

23. Soldaților care vin în al doilea rând ca vârstă și care sunt numiți *hastat*
permis să poarte armura completă. Armura completă romană este alcătuită în
rând din scut, a cărui lățime, la fața bombată, este de cinci jumătăți de picior, l
de patru picioare, iar grosimea pe margine poate să fie chiar și de un lat de palm
este format din două scânduri unite cu clei făcut din zgârci de bou și pe fața c
este acoperit cu pânză, apoi cu piele de vițel. La marginea de sus și de jos are în
de fier, prin care este asigurat împotriva loviturilor cu tăișul sabiei și se poate sp
pă-mânt. În partea din mijloc i se pune o tablă de fier, care îl apără împotriva pie
lăncilor și a oricărei arme aruncate cu putere. Pe lângă scut, hastații au o spadă, p
poartă la șoldul drept și o numesc iberică. Ea are un vârf deosebit de bun pentru
și tăiș puternic în amândouă părțile, pentru că lama ei este tare și rezistentă.
acestea au două sulițe, cască de bronz și armură pentru fluierul piciorului. Une
sulițe sunt groase, altele subțiri. Dintre cele mai solide, cele rotunde au diamet
palmă, iar cele cu patru muchii au latura tot de o palmă. Cele subțiri, pe care l
împreună cu cele de mai sus, se aseamănă cu sulițele de vânătoare de lungime p
Lungimea lemnului tuturor acestora este de aproape trei coți. La fiecare este pc
fier încârligat, care are lungimea egală cu a lemnului; vârându-l până la mijlocul
și fixându-l cu numeroase nituri, îi fac legătura așa de tare și mânuirea așa d
încât înainte de a se slăbi legătura din cauza folosirii se sfărâmă fierul, deși în p
jos și în punctul unde se unește cu lemnul grosimea este de trei jumătăți de degel
mult și așa de mare grijă au romanii de legătură. Pe lângă toate acestea, casca es
dobită cu un panaș de trei pene drepte, roșii sau negre, lungi de aproape un
aceste ornamente puse pe creștet pe lângă celelalte arme, soldatul apare de doua
înalt, iar înfățișarea e frumoasă și înspăimântătoare pentru dușmani. Cei mai mu
gă o platoșă de bronz, cu dimensiunile de o palmă în toate sensurile, pe care c
piept și o numesc pieptar; astfel au armura completă. Cei care au mai mult de zec
drahme, în loc de pieptar, cu celelalte arme poartă platoșe făcute din ochiuri. A
de armură este și la *principes* și la *triarii*, numai că în loc de sulițe, *triarii* poartă li

5. Organizarea

24. Din fiecare dintre speciile de arme arătate, afară de a veliților, se aleg du
zece comandanți. După aceștia se face o a doua alegere de alți zece. Toți aceștia

și dau fiecărei unități a acestor oameni aleși doi centurioni și doi *optiones*. Velițiii sunt împărțiți în număr egal la toate unitățile. Fiecare unitate este numită *ordo*, *manipulus*, *signum*, și comandanții centurioni sau conducători ai ordinelor. Acești comandanți își aleg pentru fiecare manipul, ca signiferi, doi oameni, cei mai vânjoși și mai viteji din unitate. Pe bună dreptate romanii dau doi comandanți la fiecare trupă, căci nu se știe ce poate să facă sau să sufere comandantul și, cum nevoile războiului nu îngăduie pretexte, nu vor ca o trupă să rămână fără comandant. Când sunt prezenți amândoi, cel ales întâi comandă partea dreaptă a manipulului, iar al doilea are conducerea oamenilor din stânga. Dacă nu sunt prezenți amândoi, cel rămas îi conduce pe toți. Vor ca centurionii să fie nu atât îndrăzneți și întreprinzători, cât pricepuți să conducă, statornici, cu spirit grav și să nu atace sau să înceapă lupta când rezultatul este nesigur, ci să reziste chiar dacă sunt învinși sau copleșiți și să moară pentru apărarea țării lor.

25. La fel și pe călăreți îi împart în zece escadroane și de fiecare escadron aleg trei comandanți, iar aceștia, la rândul lor, numesc trei comandanți de ariergardă. Comandantul ales întâi conduce escadronul, iar ceilalți doi au rangul de decarhi și toți sunt numiți decurioni. Când nu este prezent primul, ia comanda al doilea decurion. Armamentul călăreților este acum asemănător cu cel al elenilor. Odinioară însă n-aveau platoșă, ci luptau în hainele lor obișnuite; din această pricină aveau o ușurință în a coborî sau a sări repede pe cai, dar în încăierări erau expuși primejdiei, pentru că luptau aproape goi. Lăncile le erau nefolositoare din două motive; întâi pentru că erau subțiri și se rupeau ușor, încât nu puteau să atingă ținta aleasă și de cele mai multe ori se sfărâmau înainte ca vârful să se fixeze în vreun lucru, rupându-se chiar din pricina mișcării cailor. Apoi, fiind fără vârf la celalalt capăt, erau folosite numai pentru prima lovitură cu vârful, după aceea, sfărâmându-se, erau cu totul de neîntrebuințat și fără efect. Scutul îl aveau din piele de bou, asemănător cu plăcintele care se pun la sacrificii. De aceste scuturi nu era posibil să se servească împotriva atacurilor, pentru că nu erau destul de rezistente, iar când se muiau de ploaie și pierdeau îmbrăcămintea de piele, deveneau cu totul de neîntrebuințat. De aceea, fiindcă întrebuințarea lor era fără efect, adoptară repede armele elenice în locul celor pe care le aveau. Prima lovitură cu vârful a lăncilor elenice este precisă și cu efect, pentru că lancea, datorită confecționării, este țeapănă și puternică, iar când e întoarsă lancea, la fel de precisă și de sigură este întrebuințarea vârfului de la celălalt capăt. Același lucru se poate spune și despre scuturi; căci cele elenice sunt lucrate ca să reziste împotriva atacurilor și asalturilor. Când cunoscură aceste arme, le imitară îndată; căci romanii sunt pricepuți mai bine decât oricare alții să-și schimbe obiceiurile și să adopte ceea ce este mai bun.

6. Respectarea jurământului la adunare

26. După ce au făcut această împărțire și au ordonat acestea în privința armelor, tribunii dau drumul oamenilor acasă. Când sosește ziua în care toți au jurat să se afle adunați în locul stabilit de consuli – fiecare consul aproape întotdeauna stabilește separat locul de adunare pentru trupele sale, căci fiecăruia i se dă partea sa din trupele aliate și două din legiunile romane –, cei înrolați se înfățișează toți cu exactitate, căci pentru cei care au ju-rat nu este îngăduită nici o scuză în afară de auspicii și de piedici de netrecut.

Când s-au adunat și aliații laolaltă cu romanii, au grijă de organizarea și de îndrumarea lor coman-danții puși de consuli și care se numesc *praefecti*, fiind doisprezece la număr. Aceștia mai întâi aleg pentru consuli, din toți aliații prezenți, pe călăreții și pedestrașii cei mai potri-viți pentru adevărate servicii, numiți *extraordinarii*, cuvânt care, tradus, înseamnă „deo-sebiți". Numărul total al pedestrașilor aliați este de cele mai multe ori egal cu cel al arma-telor romane, însă al călăreților este de trei ori mai mare. Din aceștia iau pentru trupa aleasă o a treia parte din călăreți și a cincea din pedestrași. Pe ceilalți îi împart în două părți, pe care le numesc aripa dreaptă și aripa stângă. [...]

(Polybios, *Istorii*, VI. 19-26, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1966, trad. V. C. Popescu)

PORTRETUL LUI CAESAR VĂZUT DE SUETONIUS

XLV. Se spune că avea o statură înaltă, tenul alb, corpul bine făcut, fața plină, ochii negri și vioi. Sănătatea n-a lăsat de dorit decât spre sfârșitul vieții, când avea leșinuri subite și era tulburat în somn de coșmaruri.

A suferit două atacuri de epilepsie în timpul funcției sale. Pretențios în îngrijirea corpului, nu numai că se tundea cu grijă și se rădea, dar își depila părul de pe trup, după cum îi imputau unii. Suporta greu chelia, care i-a pricinuit adesea glumele răutăcioase ale detractorilor lui. De aceea obișnuia să-și ducă de la ceafă spre frunte puținul păr pe care-l mai avea și, din toate onorurile pe care i le-a dat senatul și poporul, n-a primit și folosit mai cu plăcere altceva decât dreptul de a purta întotdeauna pe cap o coroană de laur. Se spune că era distins și prin îmbrăcăminte. Purta o laticlavă cu ciucuri care-i atârnau până la mâini. Pe deasupra purta centură, pe care o lăsa cam largă. De aici a ieșit vorba lui Sylla, care spunea senatorilor să se ferească de copilul ce se încinge prost.

(C. Suetonius Tranquillus, *Viețile celor doisprezece cezari*, București, Editura Științifică, 1958, trad. D. Popescu și C. V. Georoc, I, XLV)

PROIECTELE LUI CAESAR ÎN RELATAREA LUI SUETONIUS

XLIV. Zi de zi proiecta planuri mai multe și mai mari, pentru ridicarea și împodobirea Romei, pentru siguranța și mărirea imperiului. În primul rând plănui să construiască un templu al lui Marte, mare cum nu este în nici o parte, secând și nivelând lacul în care dăduse spectacolul naumachiei și să construiască la poalele muntelui Tarpeia un teatru de mari proporții. Vroia să redacteze dreptul civil într-o măsură anumită și, din suma imensă și împrăștiată de legi, să strângă pe cele mai bune și necesare în cărți puține. Voia să deschidă biblioteci publice cât de mari s-ar putea, cu cărți grecești și latinești. I-a și încredințat lui Marcus Varro grija de a procura și orândui volumele. Voia să secе lacurile

Pontine, să facă o scurgere a lacului Fucinus, să pietruiască un drum care să meargă de la Marea Adriatică, prin spatele Apeninilor, până la Tibru, să străpungă istmul, să oprească expansiunea dacilor, care se întinseseră în Pont și în Tracia, să lupte împotriva parților prin Armenia Mică și să-i atace numai după ce le va fi încercat forțele. Moartea îl ajunse pe când îndeplinea sau pregătea aceste proiecte. Înainte de a vorbi despre moartea lui Caesar, nu este în afară de planul propus să vorbim pe scurt despre chipul și îmbrăcămintea lui, despre educația, obiceiurile, nu mai puțin și despre ocupațiile lui civile și militare.

(C. Suetonius Tranquillus, *I Caesar*, XLIV; p. 25, în *Viețile celor doisprezece cezari*, București, Editura Științifică, 1958, trad. D. Popescu și C. V. Georoc

CICERO DESPRE DREPTUL DE PROPRIETATE LA ROMANI – *DESPRE ÎNDATORIRI*, II, XXI

După ce am vorbit despre binefacerile care se adresează fiecărui om în parte, vom trata mai departe despre cele ce sunt îndreptate către toți la un loc și către stat. Dintre acestea din urmă, de unele se bucură toți cetățenii în comun; altele sunt simțite de fiecare în parte și acestea sunt cele mai plăcute. În general trebuie să ne străduim, dacă putem, să dăm ajutor și fiecăruia în parte și tuturor la un loc, dar în așa fel încât să fim de folos statului, sau cel puțin să nu-l păgubim. Darul de grâu al lui C. Gracchus a fost mare, dar a istovit tezaurul statului[1]. Al lui M. Octavius a fost măsurat după puterile statului și după necesitățile poporului: deci a fost binefăcător și pentru stat și pentru cetățeni. Dar mai ales trebuie să vadă cel ce va administra cele publice, ca proprietatea fiecăruia să fie asigurată și statul să nu răpească samavolnic nimic din ceea ce aparține particularilor. În timpul tribunatului său, Philippus[2] a săvârșit un act primejdios, când a propus legea agrară, pe care totuși a lăsat-o să fie respinsă și prin aceasta s-a arătat peste măsură de moderat. Dar între multe câte a spus în adunare ca să placă poporului, iată și aceste vorbe grave: „Că nu există în cetate două mii de cetățeni care să aibă avere". Cuvinte foarte primejdioase și tinzând la egalizarea bunurilor, calamitate decât care nu poate fi alta mai mare. Căci mai ales din această cauză au fost înființate orașele și statele, ca fiecare să poată fi sigur de averea sa. Chiar dacă dintr-un imbold natural oamenii s-au constituit în comunități sociale, totuși ei au căutat adăpost în orașe, tocmai în speranța de a le fi în siguranță avutul.

Trebuie să avem grijă să nu recurgem la impozite, cum s-a întâmplat adesea înaintea noastră din cauza secătuirii tezaurului și a mulțimii războaielor și ca să nu se întâmple aceasta se vor lua cu mult înainte măsuri de prevedere. Iar dacă necesitatea acestei contribuții se va impune vreunui stat (prefer să se întâmple această eventualitate altui stat decât al nostru, deși vorbesc despre orice stat în general, nu despre al nostru) se va da osteneala

[1] *Lex frummentaria* permitea fiecărui cetățean să cumpere lunar 43 litri de grâu la un preț foarte mic, pentru a elimina corupția electorală care făcea să fie votați cei ce făceau daruri de grâu pentru a-și atrage simpatia poporului.

[2] Lucius Marcius Philippus, consul în 91, adversar al partidului senatorial iar mai târziu partizan al lui Sylla.

deliberarea tuturor. A spus chiar cuvinte grele împotriva împăraților care avuseseră mai puțină considerație față de senatori. Cumnatului său Servianus, căruia i-a dat atâta atenție, încât ieșea din cabinetul său să-l întâmpine când venea la el, i-a încredințat pentru a treia oară consulatul, fără ca acesta să-l ceară sau să-l roage; nu însă în același timp cu al său, căci Servianus fusese de două ori consul înaintea sa și nu voia să voteze după acesta.

10. [...] Stimulând pe ceilalți prin exemplul disciplinei sale, mergea cu echipamentul de război câte douăzeci de mile pe jos. A dărâmat din cazărmi sufrageriile, porticele, boltele și chioșcurile. Primea de obicei îmbrăcămintea cea mai simplă, avea centura fără butoni de aur, își încheia mantaua cu o agrafă fără pietre prețioase, abia dacă avea mânerul săbiei de fildeș. Vizita pe soldații bolnavi în infirmerii, alegea locul pentru tabără, nu dădea baston de centurion decât celor capabili și cu o bună reputație, nu făcea pe cineva ofițer decât dacă era bărbat în toată firea, ca să poată îndeplini prin vârstă și minte sarcinile de ofițer. Nu îngăduia ca un gradat să primească ceva de la soldați, interzicea orice lux pretutindeni, făcea ajustările cuvenite în distribuirea armelor și a echipamentului. Se interesa și de vârsta soldaților, pentru ca să nu fie în armată cineva mai tânăr decât îi cerea serviciul militar, sau cineva mai bătrân decât cerea omenia, contrar vechiului obicei stătea mai mult în cazarmă și căuta să cunoască întotdeauna pe toți și să le știe numărul.

(*Hadrianus*, 8; 10, în *Istoria Augusta*[1], Cluj, Editura Dacia, 1971, trad. D. Popescu și Constantin Drăgulescu, p. 37-38, 39-40)

[1] *Historia Augusta*, unul dintre cele mai controversate texte antice, elaborat probabil de un singur autor în ultimul deceniu al secolului IV d.Hr.

CAPITOLUL III

CREDINȚE ȘI MENTALITĂȚI ÎN GRECIA ȘI ROMA ANTICĂ

MORALĂ ȘI CREDINȚĂ LA GRECII VECHI; HESIOD.

Fi-vei asemeni cu zeii, deci să muncești e mai bine,
Traiul câștigă-l prin muncă și nu-ți întoarce cu pizmă
Gândul spre bunuri străine , urmează-ale mele povețe.
Rău înțeleasa rușine e soață celui nevrednic
Ea pe bărbați îi ajută ori vătămare le face
Ea sărăcie aduce, belșugul aduce curaju l.
Mult mai de preț e belșugul de zei dăruit decât jaful;
Iar, dacă vreunul a smuls, prin forță, prădând, bogăția,
Ori despuiat-a pe altul cu limba-i vicleană – doar lumea
Plină-i de rele – căci pofta de bani amăgește gândirea,
Iară rușinea-i gonită de sfânta nerușinare,
Lesne îl vatămă zeii și neamul îi ruinează,
Vreme puțină păstrează averea prin jaf dobândită.
Crimă la fel făptuiește cel ce jignește un oaspe,
Un rugător, ori acela care în patul de frate
Urcă, râvnindu-i femeia, cu poftă potrivnică legii;
Cel ce-mpilează orfanii, mințindu-le buna credință,
Cel ce părinții, ajunși la vreme de grea bătrânețe,
Îi dojenește și vorbe de aspră ocară le spune;
Zeus, el însuși plăti-va a lor făr-de-lege, căci veșnic
Nelegiuitele fapte pretind o cruntă ispașă.
Tu, rătăcitule cuget, alungă asemenea fapte,
Jertfe mai bine s-aduci, cu inimă neprihănită,
Zeilor nemuritori, arzând grăsime și oase.

(Hesiod, *Munci și zile*, trad. D. T. Burtea, București, Editura Univers, 1973, p. 68-69)

CREDINȚA CĂ NICI ZEII GRECILOR NU PUTEAU SCHIMBA SOARTA OMULUI; HOMER

Fiul lui Cronos se-ndură văzându-i și zice soției:
„Vai mie, fiul meu cel mai iubit de pe lume, Sarpedon,
Are să-mi fie răpus de Patroclu și stau îndoielnic:

Oare să-l iau pe ascuns, cât el este viu, din războiul
Cel lăcrimos și să-l mântui în Licia, țara cea grasă?
Ori în bătaie de acuma să-l las să-l omoare Patroclu?"
Hera răspunse: „Ce spui, tu vajnice fiu al lui Cronos?
Pe-unul născut muritor, de mult osândit de ursită,
Vrei tu cumva să-l desprinzi din brațele morții cumplite?
Fă-o. Noi zeii ceilalți la asta nu-ți dăm învoire.
Dar îți mai spun încă una, ia seama tu bine și-ascultă:
Dacă tu viu îl trimiți pe Sarpedon acasă la dânsul,
Poate și altul o fi între noi, care vrea să dea drumul
Fiului său cel iubit din crâncena încăierare,
Doar o grămadă de fii de-ai zeilor după-a lui Priam
Mare cetate se bat și tare-îndârji-se-vor zeii.
De asta, măcar că feciorul ți-i drag și ți-i jale de dânsul,
Las' să-l omoare pe el în valma cea cruntă Patroclu;
Numai când are să fie lipsit de viață și suflet,
Moartea și Somnul blajin trimite să-l ia și să-l care
Până sosi-vor în Licia, țara întinsă. Pe-acolo
Frații și rudele într-un mormânt dup-aceea sub piatră
Au să-l îngroape, că asta-i a morților parte."

(Homer, *Iliada*, Cântul XVI, 418-441, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă 1959, trad. G. Murnu, p. 316

CLEISTHENES PREGĂTEȘTE NUNTA FIICEI SALE; HERODOT, *ISTORII.*

Cleisthenes, fiul lui Drystonymos al lui Myron al lui Andreas, avea o fiică pe nume Agariste. El dorea ca, aflând care este cel mai de vază dintre toți elenii, acestuia să i-o dea de soție. Mergând dar Cleisthenes la Olympia, unde ieși biruitor la cursa de care cu patru cai, puse să se vestească prin crainici cum că oricare dintre eleni care se socoate vrednic a-i fi ginere să se înfățișeze la Sicyone peste 60 de zile sau încă mai devreme, deoarece, vreme de un an, începând de la a 60-a zi, el dorește să pună la cale căsătoria fiicei sale. Atunci aceia dintre eleni care dobândiseră faimă și pentru ei înșiși și deopo-trivă, pentru ținutul lor de baștină, se înfățișară ca pețitori. Iar Cleisthenes construi pen-tru ei o pistă de alergări și o palestră și-i așteptă cu ele gata[1].

Sosind cu toții în ziua hotărâtă, Cleisthenes îi întrebă, mai întâi de baștina și de neamul fiecăruia, și apoi ținându-i la el, le puse la încercare bărbăția și sufletul, buna creștere și felul fiecăruia, și stând cu fiecare în parte și adunându-i laolaltă. Și ducându-i la întreceri gimnice pe cei mai tineri îi încerca, dar mai cu seamă în ospețele comune; cât îi ținu

[1] urmează lista pețitorilor, în număr de 13, veniți din Italia, din golful Ionic, din Etolia, Peloponez, de la Atena, din Eretria și Tesalia.

la el, în adevăr, toate acestea le rostui pentru ei și-i găzdui în chipul cel mai darnic cu putință. Iar dintre pețitori cei mai mult i-au plăcut cei veniți din Atena și, mai presus de toți, Hippocleides al lui Teisandros, pe care-l deosebea și pentru bărbăția lui și pentru faptul că se înrudea cu Cypselizii din Corint.

Când a venit ziua cea însemnată, aceea a chemării la nuntă, în care Cleisthenes trebuie să declare pe cine a ales din toți, jertfind el boi o sută, îi ospătă Cleisthenes și pe pețitori, și pe toți locuitorii Sicyonei. Ajungând la sfârșitul ospățului, pețitorii s-au luat la întrecere în cântări și cuvântări în fața obștii. Și, în vreme ce petrecerea era în toi, Hippocleides, care-i întrecuse cu mult pe toți ceilalți, porunci flautistului să-i cânte un cântec și, dându-i acesta ascultare, el se puse pe dănțuit. Și așa de nu se mai sătura – dar Cleisthenes, văzând aceasta, nu se arătă mulțumit. Într-acestea, Hippocleides se opri o clipă și ceru să i se aducă o masă, și când aceasta îi fu adusă, începu a dănțui pe ea, mai întâi un joc laconian, apoi un altul atic, și, în fine, stând în cap pe masă, își mișca picioarele în ritmul cântului.

Cleisthenes se stăpâni la primul și al doilea dans, deși își luase gândul de a-l mai face ginere pe Hippocleides din pricina dănțuielii și necuviinței sale – dar nu voia să-și iasă din fire împotriva lui. Când îl văzu însă săltându-și picioarele deasupra capului nu se mai putu stăpâni și-i spuse: „Hei, fiu al lui Teisandros, ți-ai dănțuit nunta de tot!" Iar Hippocleides, pricepând cum stau lucrurile, îi răspunse: „Atâta pagubă pentru Hippocleides!" De aici a rămas și vorba asta.

Cleisthenes, însă, cerând liniște, le-a spus tuturor acestea: „Viteji pețitori ai fiicei mele, eu tuturor vă aduc laudă, și tuturor aș vrea să vă fiu pe plac, dacă s-ar putea, alegând pe unul din voi fără să-i țin mai prejos pe ceilalți: dar cum nu am decât o singură fată nu pot hotărî într-un chip care să facă după voia tuturor, așa încât acelora dintre voi care sunt îndepărtați de la căsătorie le dau în dar fiecăruia câte un talant de argint pentru cinstea de a fi dorit să-mi ceară fata. Pe fiica mea Aleste o mărit după legile atenienilor cu fiul lui Alcmeon, Megacles". Când Megacles spuse și el că se leagă în căsătorie s-a împlinit măritișul pus la cale de Cleisthenes. Așa s-au petrecut lucrurile cu alegerea pețitorilor – și așa au devenit Alcmeonizii vestiți în întreaga Eladă."

(Zoe Petre, *Societatea greacă arhaică și clasică*, București, Editura Universității, 1994, p. 39-40)

DIFERENȚE DE MENTALITATE ÎNTRE GENERAȚII ÎN GRECIA ANTICĂ; ARISTOFAN, *NORII*

Strepsiades [...] Of, nefericitul de mine, nu pot să dorm așa, mușcat de [...] cheltuială, de nutreț și de dobânzi din pricina feciorului ăstuia al meu. El poartă plete, călărește și mână carul, visează cai – iar eu mă prăpădesc văzând cum luna aduce ziua a douăzecea, curg dobânzile, curg [...] Hai copile, aprinde lampa și adă-mi catastiful, să văd cui sunt dator și să socotesc dobânzile. Ia să văd, ce datorez? Douăsprezece mine lui Pasias? De unde douăsprezece mine lui Pasias? De ce le-am împrumutat? A, când am cumpărat calul însemnat cu Coppa! Nenorocire – mai bine să mă fi coppitat o piatră-n ochi!

Pheidippides (în vis): Philon, trișezi; ține drumul!

Strepsiades: Uite boala care m-a răpus. Și când doarme, numai cai visează!

Pheidippides (la fel): Câte tururi de pistă fac carele de luptă?

Strepsiades: Și eu, părintele tău, câte tururi de pistă mă pui să fac? Hai să văd: „De la cine, oare, trebuit-a" să împrumut după Pasias? Trei mine pentru un scăunel de car și o pereche de roți, lui Amynias.

Pheidippides (la fel): Du calul în grajd după ce l-ai tăvălit (în praf).

Strepsiades: Drăguțule, eu sunt tăvălit – afară din casă. Am deja condamnări de plătit și altele, din dobândă, amenință să ia garanție.

Pheidippides (trezindu-se): Dar fie, tată, de ce mârâi și te sucești o noapte-ntreagă?

Strepsiades: Mă ciupește-un demarh și mă gonește din așternut.

Pheidippides: Ci lasă-mă, omule, să aținesc puțin (adoarme la loc).

Strepsiades: Dormi, dormi – dar să știi că datoriile astea pe capul tău or să cadă toate.

Oh. „De ce nu a pierit în grele cazne, oare" pețitoarea aia care m-a zăpăcit să mi-o dea pe maică-ta? Duceam la țară o viață dulce, de zăcere, murdărică și fără nici o grijă, zumzăind de albine și de oi și de borhot. Și iată-mă însurat cu nepoata lui Megacles al lui Megacles – eu, un țăran, cu o cucoană de la oraș, gingășită și „cesyrită". În ziua nunții, la masă, așezat lângă ea, eu miroseam sănătos a vin nou, a zer, a lână, a belșug. Ea – a mirt, a șofran, a sărutări parșive, a cheltuială și a lăcomie; Afrodita Colias și Genetylis [...] Mai încolo, când ni s-a născut feciorul ăsta, mie și prea nobilei mele soții, am început să ne ciondănim pentru numele lui. Ea vroia un nume cu cal – Xanthippos sau Charippos sau Kallipides; eu, după numele bunicului, vroiam să-l cheme Pheidonides. Mult ne-am încontrat; până la urmă am căzut la învoială să-i spunnem Pheidippides. Și pe băiatul ăsta cum îl mai lua în brațe și-l alinta: „[...] Când o să te faci mare – zicea – și o să-ți mâni calul falnic către cetate, precum Megacles, cu o tunică de purpură [...]" Și eu ziceam: „Când, vezi bine, o să mâni caprele de pe munte, ca taică-tu, îmbrăcat cu tunică de piele" [...] Dar n-a vrut deloc să-mi asculte vorba, ci a năpădit asupra avutului meu cu boala asta, „armăsărească".

(Zoe Petre, *Societatea greacă arhaică și clasică*, București, Editura Universității, 1994, p. 57-59)

ARTA ÎN CONCEPȚIA LUI PLATON – *REPUBLICA*, III, 472 d; 501 b

A. „Crezi că este un pictor mai rău cel care, reprezentând într-un model în ce fel ar fi omul cel mai frumos și care, punând în pictura sa totul așa cum se cuvine, nu ar putea totuși da seamă că ivirea unui astfel de om este cu putință?"

„Pe Zeus! – vorbi el – nu cred."

B. „Punând «culoarea», filosofii vor trebui, apoi, să privească des în ambele direcții, atât la dreptatea, frumosul și cumpătarea aflate în firea lucrurilor și la toate pe potriva lor, cât și către /imaginea/ pe care ar obține-o în oameni, realizând prin amestec și îmbinări de ocupații

ceva care seamănă, într-adevăr, cu un adevărat bărbat și având drept călăuză acel principiu existent în oameni pe care Homer l-a numit «chipul și asemănarea» divinului".

N.B. Potrivit comentatorilor textului A, ar exista aici dovada că Platon avea cunoștință de așa numita pictură idealizantă; totodată, textul B arată, în înțelegerea filosofului, rolul conștiinței în artă, unde imitația, însoțită de talent, este o știință și nu o tehnică.

(Platon, *Republica,* în *Opere,* vol. V, trad. Andrei Cornea, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 265; 298)

MODELE ȘI VALORI ÎN EDUCAȚIA ANTICĂ – PLATON, *REPUBLICA,* 497 e – 498 b

„Uită-te și acum, cât de zelos și de temerar am de gând să spun că o cetate trebuie să intre în contact cu această îndeletnicire (filosofia) într-un fel opus celui practicat acum."

„Cum anume?"

„Acum – am zis eu – cei care au contact cu ea, tinerei fiind, de abia ieșiți din copilărie, după ce s-au apropiat, în răgazul dintre grijile casei și afaceri, de partea ei cea mai dificilă, o abandonează socotindu-se a fi cei mai filosofi dintre filosofi. – Când spun «partea cea mai dificilă» mă gândesc la dialectică. – Mai departe, chiar dacă doresc să-i asculte pe alții practicând-o, lăsându-se invitați, se cred cu aceasta grozavi, socotind că filosofia trebuie practicată ca o ocupație secundară. Către bătrânețe, în afară de câțiva, puțini, ei «se sting» pentru filosofie, mai deplin decât soarele lui Heraclit, deoarece ei nu se aprind iarăși!"

„Și cum ar trebui să stea lucrurile?"

„Exact de-a-ndoaselea: tinerii și adolescenții să aibă parte de o educație și de o filosofie potrivită pentru tineri, să aibă multă grijă și de trupuri, în timpul când ei cresc și devin bărbați, dobândind astfel, în folosul filosofiei, un slujitor. Înaintând în vârstă, atunci când sufletul începe să se desăvârșească, ei să acorde mai multă atenție exercițiilor filosofice. Dar atunci când forța trupească ar conteni, părăsind activitatea politică și îndatoririle ostășești, atunci ei să pască, lăsați în voia lor, și să nu facă nimic decât această «ocupație secundară», urmând să trăiască fericiți și să obțină dincolo, după ce au murit, o soartă cuvenită vieții pe care vor fi trăit-o".

(Platon, *Republica,* în *Opere,* vol. V, trad. Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 294-295)

IMITAȚIA CA ESENȚĂ A POEZIEI ȘI A CELORLALTE ARTE – ARISTOTEL, *POETICA,* I

Mi-e în gând să vorbesc despre poezie în sine și despre felurile ei; despre puterea de înrâurire a fiecăruia din ele; despre chipul cum trebuie întocmită materia pentru ca plăsmuirea să fie frumoasă; din câte și ce fel de părți e alcătuită; – începând, cum e firesc, cu cele de început.

Epopeea și poezia tragică, ca și comedia și poezia ditirambică, apoi cea mai mare parte din meșteșugul cântatului cu flautul și cu cithara sunt toate, privite laolaltă, niște imitații. Se deosebesc însă una de alta în trei privințe: fie că imită cu mijloace felurite, fie că imită lucruri felurite, fie că imită felurit, – de fiecare dată altfel.

Căci după cum, cu culori și forme, unii izbutesc să imite tot soiul de lucruri (cu meșteșug învățat, ori numai din deprindere); după cum mulți imită cu glasul, tot așa și în artele pomenite: toate săvârșesc imitația în ritm și grai și melodie, folosindu-le în parte ori îmbinate. Cântul cu flautul, ori cu cithara – și, la fel cu ele, și altele, câte vor mai fi având aceeași înrâurire, cum e cântul cu naiul – folosesc doar ritmul și melodia; arta dănțuitorilor numai ritmul fără melodie: căci și aceștia, cu ritmuri turnate în atitudini, imită caractere, patimi, fapte.

Cât privește arta care imită slujindu-se numai de cuvinte simple ori versificate, – fie folosind împreună mai multe feluri de măsuri, fie unul singur, – până astăzi n-are un nume al ei. Căci n-avem termen care să îmbrățișeze deopotrivă mimii unui Sofron ori Xenarhos și dialogii socratici, nici imitația săvârșită în versuri de trei măsuri, în versuri epice, în versuri elegiace și altele la fel. Atâta doar că oamenii, legând numele metrului de cuvântul care exprimă ideea de creație (*to poiein*) îi numesc pe unii creatori de versuri elegiace, pe unii creatori de versuri epice, chemându-i „creatori" („poeți"), nu pentru imitația pe care o săvârșesc cu toții, ci pentru comuna folosire a versului; încât, de-ar trata cineva în versuri chiar un subiect medical ori de știință a naturii, încă i s-ar zice la fel, după datină, cu toate că Homer și Empedocle n-au nimic comun afară de faptul de a fi scris în versuri, și cu toate că unuia i se dă pe drept numele de poet, câtă vreme celuilalt i s-ar potrivi mai bine cel de naturalist. [...]

În legătură cu cele de până aci, acestea ar fi dar deosebirile ce se cuvin făcute. Mai sunt însă unele arte ce se slujesc de toate mijloacele înșirate înainte, – vreau să zic ritm, melodie și măsură, – cum fac poezia ditirambică, poezia nomilor, tragedia și comedia; se deosebesc însă între ele prin aceea că unele le folosesc pe toate odată, altele pe rând.

Acestea sunt, cred eu deosebirile dintre arte, în ce privește mijloacele cu care săvârșesc imitația.

(Aristotel, *Poetica*, trad. D. M. Pippidi, ed. a III-a, Editura Iri, București, 1998, p. 65-66)

PARTICULAR ȘI UNIVERSAL ÎN ARTĂ ÎN VIZIUNEA LUI ARISTOTEL

Din cele spuse până aci reiese lămurit că datoria poetului nu e să povestească lucruri întâmplate cu adevărat, ci lucruri putând să se întâmple în marginile verosimilului și ale necesarului. Într-adevăr, istoricul nu se deosebește de poet prin aceea că unul se exprimă în proză și altul în versuri (de-ar pune cineva în stihuri toată opera lui Herodot, aceasta n-ar fi mai puțin istorie, versificată au ba), ci pentru că unul înfățișează fapte aievea întâmplate, iar celălalt fapte ce s-ar putea întâmpla. De aceea e și poezia mai filosofică și mai aleasă decât istoria: pentru că poezia înfățișează mai mult universalul, câtă vreme istoria mai degrabă particularul.

A înfățișa universalul înseamnă a pune în seama unui personaj înzestrat cu o anumită fire vorbe și fapte cerute de aceasta, după legile verosimilului și ale necesarului: lucru către care și năzuiește poezia, în ciuda numelor individuale adăugate. Particular, în schimb, e ceea ce a făcut ori pătimit Alcibiade, de pildă.

Faptul e de ajuns de dovedit în comedie, unde autorii nu dau personajelor numele alese decât după ce și-au clădit intriga cu întâmplări verosimile, renunțând să mai compună, ca poeții iambici de pe vremuri, pe seama unui individ sau altul.

În tragedie, autorii sunt ținuți să folosească numele transmise de tradiție, pentru motivul că ce-i cu putință e lesne de crezut. Câte nu s-au întâmplat, nu ni se par nici cu putință; câte s-au întâmplat, însă, e evident că-s cu putință, altminteri nu s-ar fi întâmplat. Chiar și în tragedii se pot totuși întâlni, în unele, câte un nume-două cunoscute, iar celelalte plăsmuite, în altele nici atât [...]. Nu în orice împrejurare trebuiesc dar căutate subiectele oferite de tradiție, în jurul cărora se brodează de obicei tragediile. Ar fi și ridicol, câtă vreme cele cunoscute nu-s nici ele cunoscute decât câtorva, și totuși îi desfată pe toți.

Din cele ce preced, reiese lămurit că plăsmuitorul care e poetul caută să fie mai curând plăsmuitor de subiecte decât de stihuri, ca unul ce-i poet întrucât săvârșește o imitație, iar de imitat imită acțiuni. [...]

Tragedia, iarăși, nefiind simplă imitație a unei acțiuni întregi, ci a unor întâmplări în stare să stârnească frica și mila, acestea își vor vădi puterea de înrâurire mai mult și mai mult atunci când se vor desfășura împotriva așteptării, dar decurgând totuși unele din altele. În felul acesta, minunarea[1] ascultătorului va fi mai mare decât în fața unor fapte petrecute de capul lor și la întâmplare. Se știe doar că, din faptele întâmplătoare, singure acelea ni se par minunate, câte ne lasă impresia că s-ar fi petrecut cu socoteală: ca atunci, bunăoară, când, în Argos, statuia lui Mitys a ucis pe omul vinovat de moartea lui Mitys, căzându-i în cap în timp ce o privea. Asemenea lucruri, într-adevăr, nu par a se petrece la întâmplare. Fără greș, așadar, intrigile astfel construite sunt cele mai bune.

(Aristotel, *Poetica*, trad. D. M. Pippidi, ed. a III-a, Editura Iri, București, 1998, p. 77-78)

Subiectele sunt unele simple, altele complexe, așa cum, de felul lor, sunt și acțiunile imitate de subiecte.

Numesc „simplă" acțiunea al cărei deznodământ se realizează fără răsturnări de situații și fără recunoașteri, după o desfășurare neîntreruptă și unitară, în condițiile arătate; și complexă, pe cea al cărei deznodământ e determinat de o recunoaștere, de o răsturnare de situații, sau de amândouă. Și recunoașterea, și răsturnarea de situație trebuie să rezulte însă din alcătuirea subiectului, așa fel ca și una și cealaltă să decurgă din faptele petrecute înainte, fie în chip necesar, fie verosimil. Căci e departe de a fi totuna dacă un lucru decurge din altul, ori numai vine după el.

(Aristotel, *Poetica*, trad. D. M. Pippidi, ed. a III-a, Editura Iri, București, 1998, p. 78)

---

[1] Acest termen, preferat de traducător, explică în comentariul acestuia efectul înțeles de Aristotel ca fiind produs asupra spectatorului.

VIZIUNEA GREACĂ DESPRE REGELE BARBAR IDEAL – XENOFON, *ANABASIS*

Astfel sfârși Cirus[1], cel ce a avut cea mai regească ținută și a fost cel mai vrednic de domnie dintre toți persanii care au trăit după Cirus cel Bătrân[2], după mărturia tuturor acelora ce se socotesc printre cei ce l-au cunoscut pe Cirus mai de aproape.

De la început, încă din copilărie, când învăța carte împreună cu fratele său și cu alți copii, se deosebea de toți în toate privințele.

Toți copiii nobililor persani erau de fapt crescuți la curtea regelui, unde primeau îndrumări înțelepte și unde nu era cu putință să audă sau să vadă vreo faptă necinstită.

Copiii vedeau și auzeau cum regele pe unii îi cinstea, iar pe alții îi nesocotea; așadar, chiar din copilărie ei învățau să comande și să se supună.

Acolo Cirus se arătă, în primul rând, ca cel mai cuviincios dintre copiii de vârsta lui, foarte ascultător atât față de cei bătrâni, cât și față de cei inferiori lui. Mai târziu, se dovedi un mare iubitor de cai și cu îndemânare în a-i stăpâni. De asemenea, în exercițiile de război, în arta de a trage cu arcul sau în aruncarea cu sulița, trecea ca cel mai dornic de a se instrui și de a se exercita.

Ajungând mai în vârstă, deveni cel mai îndrăzneț vânător de animale sălbatice. Astfel, o dată, el nu se înspăimântă de un urs ce se repezise asupră-i și se luă la luptă cu el. Ursul îl trase jos de pe cal, făcându-i câteva răni, ale căror urme i-au rămas, dar în cele din urmă Cirus îl omorî. El răsplăti cu daruri, ce trezeau invidia multora, pe primul care-i dăduse ajutor.

Când fu trimis de tatăl său ca satrap al Lidiei, al Frigiei Mari și al Capadociei, fiind numit și comandant al tuturor armatelor care aveau obligația să se adune în câmpia de la Castolos, arătă că nimic nu avea mai mare preț pentru el decât de a nu-și călca cuvântul fie când cădea cu cineva la o înțelegere, fie că încheia vreun tratat, fie că făgăduia cuiva ceva.

Atât conducătorii cât și fiecare cetățean în parte aveau încredere în el, punându-se sub ocrotirea lui. Dacă cineva îi fusese cândva dușman și acum se împăcase cu el, acesta era sigur că nu putea avea nici o neplăcere potrivnică înțelegerii dintre ei.[...]

Se vedea că el se străduia să întreacă atât pe aceia care îi făcuseră vreun bine, cât și pe cei care îi făcuseră vreun rău. Se spunea despre el că avea dorința de a trăi atâta încât să poată răsplăti pe binefăcători și să plătească celor ce-i făcuseră un rău. [...]

De asemenea, nu se poate spune despre el că vreodată se lăsa batjocorit de oameni răi și perfizi; pe aceștia îi pedepsea mai aspru ca pe oricare alții. De multe ori se puteau vedea de-a lungul drumurilor umblate oameni fără mâini, fără picioare sau fără ochi. În felul acesta, în timpul stăpânirii lui Cirus, oricine, grec sau barbar, care nu era un răufăcător, putea să călătorească fără primejdie oriunde voia, ducând cu el ceea ce dorea. [...]

Dacă vedea un om gospodărindu-și cu îndemânare pământul pe care-l stăpânea, sporindu-și veniturile, nu numai că nu-i lua niciodată nimic, ci totdeauna îi dădea el pe deasupra câte ceva, astfel că oamenii lucrau cu tragere de inimă, adunau fără teamă și nu

---

[1] Cirus cel Tânăr, numit astfel spre a-l deosebi de predecesorul său omonim (cca. 423-401 î.Hr.).
[2] Cirus cel Bătrân, întemeietorul regatului ahemenid (cca. 590/580-529 î.Hr.).

ascundeau de loc de Cirus ceea ce câștigau. Era lucru clar că el nu ura pe cei ce strângeau bogății pe față, dar căuta să se folosească de bogățiile celor ce le ascundeau.[...]

Pentru același motiv pentru care socotea că are nevoie de prieteni care să-l ajute, la rândul lui încerca să se arate foarte folositor prietenilor săi îndată ce vedea că au vreo dorință.

Cred că este singurul bărbat care a primit nenumărate daruri pentru diferite cauze și nimeni nu le împărțea cu atâta dărnicie prietenilor săi, ținând seama de gusturile și trebuințele fiecăruia.

(Xenofon, *Anabasis*, cartea I, capitolul IX, București, Editura Științifică, 1964, trad. M. Marinescu-Himu, p. 77-79)

CICERO DESPRE ELOCINȚĂ

Adesea și mult m-am gândit dacă priceperea de a vorbi și meșteșugul deosebit al elocinței a adus oamenilor și cetățenilor mai mult bine sau mai mult rău. Într-adevăr, când privesc la neajunsurile suferite de republica noastră și mă duc cu gândul la nenorocirile din trecut ale unora din cele mai mari state, văd că cea mai mare parte din aceste nenorociri au pornit de la oamenii cei mai pricepuți în a vorbi; când, pe de altă parte, încep să-mi reamintesc din paginile cărților fapte îndepărtate de vremea noastră, îmi dau seama că multe orașe au fost întemeiate, numeroase războaie stinse, puternice alianțe întocmite, prietenii de nezdruncinat închegate, atât prin lucrarea minții, cât și mai ușor, prin arta vorbirii. Și, chibzuind îndelung în felul acesta, judecata însăși mă duce la părerea că înțelepciunea fără elocință aduce prea puțin folos statelor, în schimb elocința fără înțelepciune le pricinuiește de cele mai multe ori multă vătămare și niciodată nu le este de folos. De aceea, dacă cineva, lăsând deoparte grija de a-și însuși o dreaptă judecată și idei înalte despre îndatoririle morale, își dă toată silința doar ca să deprindă meșteșugul vorbirii, acela ajunge un om inutil sieși și un cetățean primejdios patriei. Cel însă care se înarmează cu elocința în așa fel încât să poată, nu să se opună intereselor patriei, ci să fie și un foarte prețuit cetățean. Și dacă voim să cercetăm începutul a ceea ce numim elocvență – socotind-o fie ca un rol al studiului, al artei sau al exercițiului, fie ca un dar firesc al naturii – vom afla că el s-a născut din cele mai frumoase motive și a pornit din cele mai bune intenții.

(Marcus Tullius Cicero, *Despre invențiune*, I, 1, p. 69-70, în vol. I din *Opere alese*, București, 1973, ed. G. Guțu, trad. Mihai Popa)

HORAȚIU DESPRE „COLONIZAREA CULTURALĂ" A ROMANILOR DE CĂTRE GRECI

Grecii-nvinși îl cuceriră pe-al lor aspru-nvingător
Și în necioplitul Lațiu și-au dus artele frumoase.
Grosolanul vers saturnic dispăru. Îi alungase

Fierea aspră eleganța, însă urme țărănești
Mult timp au rămas, și astăzi mai rămân. Spre cărți grecești
Însă mai târziu romanii ochii lor își îndreptară.
După luptele cu punii, cercetând în tihnă-aflară
Cum Eschil, Sofocle, Thespis le-ar putea fi de folos
și se pun să-i tălmăcească, cât puteau de merituos.
Le plăcu, căci sunt și mândri, și ambițioși din fire,
Suflu tragic și-ndrăzneală au destul din fericire,
Dar greșeala din neștiință o cred lucru rușinos.
Ca să scrie comedie le păru mai lesnicios,
Căci din viață ia modele, dar mai grea e stăruința,
Cu cât este mult mai mică pentru ea îngăduința.

(Quintus Horatius Flaccus, *Opera omnia*, trad. Al. Hodoș și Th. Măinescu, Ed. Univers, București, 1980, p. 285)

ROMANII DISCUTĂ DESPRE CUM ANUME SE SCRIE ISTORIA ȘI CINE AR TREBUI SĂ O FACĂ

– Mai departe[1], spuse Antonius, în ce măsură crezi că, pentru a scrie istorie, trebuie să te pricepi la oratorie și să ai chemare?

– [...] Trebuie, dacă e vorba de istorie așa cum au scris-o grecii; dar, dacă e să ne luăm după ai noștri, asemenea operă n-are a face cu oratorul: este de ajuns să nu minți.

– Hai să nu-i nedreptățim pe ai noștri (romanii); doar înșiși grecii au tot scris la început ca și Cato al nostru[2]. [...] Oricum, istoria nu era, la început, nimic altceva decât o adunare de fapte de la an la an; pentru a păstra amintirea faptelor publice de la începuturile Romei [...] marele pontif (= *pontifex maximus*) nota în scris faptele importante din fiecare an și le afișa în fața sediului său pe tabla albă (= *album*), pentru ca puterea să fie cunoscută publicului; încă și astăzi acestea se numesc Marile Anale.

Mulți au urmat acest fel de a scrie, fără zorzoane și notând doar amintirea vremilor, a oamenilor, a locurilor și a faptelor. La greci [...] și la noi. [...]

13. [...]

– Nu te mira că în limba noastră nu există încă o istorie bine reprezentată; la noi nimeni nu se apleacă asupra elocinței decât pentru a pleda sau pentru a se face remarcat în for. La greci, dimpotrivă, bărbații cei mai elocvenți au rămas departe de treburile publice și s-au aplecat asupra altor îndeletniciri, mai cu seamă spre scrierea istoriei. Așa a fost acel celebru Herodot, primul care a ilustrat genul și care, după câte știu, nu a pledat niciodată; totuși elocința lui este atât de mare încât, pe mine cel puțin, atât cât înțeleg grecește, mă încântă în cel mai înalt grad.

---

[1] Lucrare scrisă prin anul 51 î.Hr., în forma unui dialog, imitându-se astfel dialogurile lui Platon. Ca și în cazul modelului, participanții la dialog erau personaje reale din viața cetății. În selecția și traducerea noastră, am omis intenționat, pentru simplificarea lecturii, numele participanților la aceste fragmente de dialog.

[2] M. Porcius Cato (234-149 î.Hr.), om politic, istoric și scriitor latin.

Iar după el, Tucidide, i-a depășit după părerea mea pe toți prin arta exprimării. [...] Dar și el, deși a jucat un rol în viața politică, știu că n-a pledat nici o cauză [...]

15. [...] Oare nu vedeți ce important e rolul oratorului de a scrie istorie? Nu știu altceva care să ceară atâta fluență și varietate a expresiei. Și nici nu găsesc în vreun tratat de retorică vreun regulament aparte: de fapt, se vede cu ochiul liber.

Și cine nu știe că prima lege a istoriei este să nu îndrăznească să mintă, a doua să nu lase nici un loc de bănuială pentru vreo părtinire ori vreo dușmănie. Iar însăși construcția se bazează pe fapte și exprimare.

(M. Tullius Cicero, *De Oratore*, II, 12-15, extrase din *Cicéron, De l'orateur*, texte établi, traduit et annoté par F. Richard, Paris, Garnier, 1932)

PILDA TALANȚILOR, NOUL TESTAMENT (cca. 30 d.Hr.)

14. Atunci împărăția cerurilor se va asemăna cu un om, care, când era să plece într-o altă țară, a chemat pe robii săi, și le-a încredințat avuția sa.

15. Unuia i-a dat cinci talanți, altuia doi, și altuia unul: fiecăruia după puterea lui; și a plecat.

16. Îndată, cel ce primise cei cinci talanți, s-a dus, i-a pus în negoț, și a câștigat cu ei alți cinci talanți.

17. Tot așa, cel ce primise cei doi talanți, a câștigat și el alți doi cu ei.

18. Cel ce nu primise decât un talant, s-a dus de a făcut o groapă în pământ și a ascuns acolo banii stăpânului său.

19. După multă vreme, stăpânul robilor acelora s-a întors și le-a cerut socoteala.

20. Cel ce primise cei cinci talanți, a venit, a adus alți cinci talanți, și a zis: „Doamne, mi-ai încredințat cinci talanți; iată că am câștigat cu ei alți cinci talanți."

21. Stăpânul său i-a zis: „Bine, rob bun și credincios; ai fost credincios în puține lucruri, te voi pune peste multe lucruri; intră în bucuria stăpânului tău."

22. Cel ce primise cei doi talanți, a venit și el, și a zis: „Doamne, mi-ai încredințat doi talanți; iată că am câștigat cu ei alți doi talanți ."

23. Stăpânul său i-a zis: „Bine, rob bun și credincios; ai fost credincios în puține lucruri, te voi pune peste multe lucruri; intră în bucuria stăpânului tău!"

24. Cel ce nu primise decât un talant, a venit și el, și a zis: „Doamne, am știut că ești un om aspru, care seceri de unde n-ai semănat, și strângi de unde n-ai vânturat:

25. Mi-a fost teamă, și m-am dus de ți-am ascuns talantul în pământ: iată-ți ce este al tău!"

26. Stăpânul său i-a răspuns: „Rob viclean și leneș! Ai știut că secer de unde n-am semănat, și că strâng de unde n-am vânturat;

27. prin urmare se cădea ca tu să-mi fi dat banii la zarafi, și, la venirea mea, eu mi-aș fi luat înapoi cu dobândă ce este al meu!

28. Luați-i dar talantul, și dați-l celui ce are zece talanți.

29. Pentru că celui ce are, i se va da, și va avea de prisos; dar de la cel ce n-are, se va lua și ce n-are!

30. Iar pe robul acela nemernic, aruncați-l în întunericul de afară: acolo va fi plânsul și scrâșnirea dinților.

(*Noul Testament*, Matei, 25, 14-30)

PROCESUL LUI IISUS (cca. 30 d.Hr.)

28. Au adus pe Iisus de la Caiafa[1] în odaia de judecată: era dimineața. Ei n-au intrat în sala de judecată, ca să nu se spurce și să poată mânca Paștele.

29. Pilat[2] deci a ieșit afară la ei, și le-a zis: „Ce pâră aduceți împotriva omului acestuia?"

30. Drept răspuns, ei i-au zis: „Dacă n-ar fi fost un făcător de rele, nu L-am fi dat noi în mâinile tale."

31. Atunci Pilat le-a zis: „Luați-L voi, și judecați-L după legea voastră." „Nouă nu ne este îngăduit de Lege să omorâm pe nimeni," i-au zis Iudeii.

32. Aceasta s-a întâmplat ca să se îndeplinească vorba, prin care arătase Iisus cu ce moarte avea să moară.

33. Pilat a intrat iarăși în odaia de judecată, și I-a zis: „Ești Tu Împăratul Iudeilor?"

34. Iisus i-a răspuns: „De la tine însuți zici lucrul acesta, sau ți l-au spus alții despre Mine!"

35. Pilat a răspuns: „Eu sunt Iudeu? Neamul Tău și preoții cei mai de seamă Te-au dat în mâna mea: ce ai făcut?"

36. „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta", a răspuns Isus. „Dacă ar fi Împărăția Mea din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar fi luptat ca să nu fiu dat în mâinile Iudeilor; dar acum, Împărăția Mea nu este de aici."

37. „Atunci un Împărat tot ești!" I-a zis Pilat. „Da", a răspuns Isus. „Eu sunt Împărat. Eu pentru aceasta M-am născut și am venit în lume, ca să mărturisesc despre adevăr. Oricine este din adevăr ascultă glasul Meu."

38. Pilat I-a zis: „Ce este adevărul?"

După ce a spus aceste vorbe, a ieșit iarăși afară la Iudei, și le-a zis: „Eu nu găsesc nici o vină în El."

39. Dar, fiindcă voi aveți obicei să vă slobozesc pe cineva de Paște, vreți să vă slobozesc pe „Împăratul Iudeilor?"

40. Atunci toți au strigat din nou: „Nu pe El, ci pe Baraba!" Și Baraba era un tâlhar.

(*Noul Testament*, Ioan, 18, 28-40)

DESPRE CALITĂȚILE UNUI MONARH IDEAL

Într-adevăr, a veghea puterea la care un singur om, regele, poate să ajungă înseamnă a te îndrepta pe cel mai scurt drum spre restaurarea tuturor vetrelor,

[1] Caiafa, mare preot al evreilor în timpul judecării lui Isus Hristos.
[2] Pontius Pilatus, prefect roman al Iudeei în acel timp (26-36).

tuturor cetăților, tuturor popoarelor, mici sau mari, apropiate sau îndepărtate care toate trebuie să simtă sufletul principelui oricare ar fi ele [...]

În mormântul său nu și-a luat cu sine puterea, v-a lăsat un imperiu de netăgăduit, să-l apărați cu puterea voastră [...]

Nu numărul supușilor îl face pe rege mai presus decât un tiran: căci nu numărul oilor face staulul ci măcelarul care-și duce animalele la tăiere cu scopul de a da altora de mâncare.

Cel care acceptă să primească binele din partea celui care guvernează, care consimte la suferințe pentru a-i face (pe supuși) să evite suferința, care înfruntă pericolele pentru ca ei să trăiască fără griji, care veghează și se adapă din griji pentru ca nopțile și zilele lor să fie lipsite de necazuri, acest om este un adevărat păstor dacă conduce turme de oi, rege dacă ocârmuiește oameni. Tirania nu este altceva decât forma morbidă a inegalității [...], legea este conduita regelui, conduita tiranului face legea [...].

Mila trebuie să constituie prima piatră, soclul pe care se ridică statuia voastră. Niciodată furtuna nu o va sfărâma dacă se sprijină pe un asemenea soclu. Ea va fi preamărită odată cu tine, în toate locurile, locul său adevărat este pe culmi. În aceste condiții, spun că trebuie ca, sub conducerea lui Dumnezeu, regele să-și exercite demnitatea de rege mai întâi asupra sa și să-și impună sufletului său o putere absolută [...]

Iată, desigur, prima calitate esențială a unui rege, să domnească asupra lui însuși, să subordoneze rațiunii purtarea animalică, să judece cât de nepotrivit este să comande milioane de oameni rămânând el însuși sclavul lucrurilor celor mai nedemne, al plăcerii, al durerii și al tuturor altor monștri de același fel care-și găsesc loc în suflete.

Odată atins acest scop, regele, depășindu-se pe sine va vorbi cu rudele sale apropiate și primii săi prieteni și în tovărășia lor, va cunoaște interesele de stat. Dar el nu va da acest titlu de prieten în joacă, abuzând asupra termenului, ca cei care vor să micșoreze asprimea adevăratului lor despotism prin bunăvoința excesivă a unui apelativ mincinos.

El va fi cu totul opus tiranilor care dau prilej frumosului dicton: „Departe de Zeus și de tunetul său [...]"

Pentru a reveni la rege acesta din urmă știe bine că este voința lui Dumnezeu de a fi singur (în putere), de a fi în virtutea caracterului (puterii sale) așezat deasupra tuturor supușilor săi; un om, totuși, care comandă unei mulțimi de oameni asemănători lui și care în mod normal nu poate să se îngrijească de toate. De aceea, pentru a înlătura această greutate firească, el își apropie foarte mult prietenii și astfel își multiplică propriile posibilități. Acest lucru fiind făcut, el poate vedea cu ochii tuturor, auzi cu urechile tuturor și să aibă sfatul tuturor, dându-le o unitate [...]

Trebuie vegheat cu cea mai mare atenție și trebuie folosite toate mijloacele de care se poate dispune la Curte pentru a se stăvili pătrunderea vicleniei de a linguși, care împrumută înfățișarea prieteniei. Ea singură, în ciuda vigilenței gărzilor, face din regat partea sa. Ea se strecoară dacă nu o izgonești departe, până în adâncul palatului punând stăpânire pe ceea ce regii au mai de preț: sufletul lor însuși. Atașamentul regilor față de prietenii săi nu este cea mai mică virtute a unui rege. Acest merit a făcut ca Cyrus cel Mare să fie cunoscut de Agesilaos cel mai renumit rege la greci și la barbari. Așadar, regii își vor făuri propria comportare și vor înceta să hotărască împreună cu prietenii, dar pentru transpunerea în fapte (a hotărîrii) au nevoie de multe brațe [...]

Pe lângă prietenii săi, el va face ca și soldații să beneficieze de prezența sa printre ei. Va inspecta trupele, armele și caii. Va face călărie alături de călăreți, curse alături de infanteriști, exerciții grele împreună cu hoplitul, va mânui scutul cu soldatul înarmat cu scut și va lua parte la aruncarea sulițelor de către soldații de elită și luând parte la exercițiile lor, va câștiga, din partea fiecăruia dintre ei, prietenia lor.

Abia de atunci el va putea pe bună dreptate să-i numească în cuvântările sale camarazi, atunci ei îl vor recunoaște și vor adeveri că denumirea dată corespunde realității.

Nimeni nu va putea nesocoti pe monarh, câtă vreme faptele și gesturile sale sunt publice fiecare ureche va prinde zgomotul celei mai mici acțiuni ale sale și rezultatul acestui fel de a se purta multiplică ocaziile oferite soldaților de a-și admira suveranul și de a le trezi în inimile lor un atașament viu, deosebit, față de persoana sa.

(Synesios Episcopus Cyrenensis, *Le discours sur la royauté*, Paris, 1951, p. 35, 38-40, 44-45, 46-48)

CAPITOLUL IV

DECLINUL LUMII ANTICE ȘI GENEZA LUMII MEDIEVALE

DESCRIEREA GERMANIEI LA TACITUS (sec. I d.Hr.)

(1) Tara lor, chiar dacă pe ici, pe colo se mai schimbă, tot este ori numai pădure plină de groază, ori numai baltă urâtă la vedere; mai umedă către Gallii, mai bătută de vânturi către Noricum și Pannonia; în grâne rodnică, pomilor neprielnică, îmbelșugată în vite, dar acestea sunt de obicei mici la trup. Nici chiar vitele de muncă n-au făptura lor cea mândră și nici podoaba coarnelor. Ei se bucură de vite multe: aceasta-i singura lor și cea mai de preț avuție. (2) Argint și aur, zeii nu le-au dat, și nu știu: fost-au zeii binevoitori au mânioși pe dânșii? Eu însă n-aș putea spune că-n pământul Germaniei nu s-ar ascunde nici o vână de argint sau de aur. Cine le-a căutat oare? Ei nu țin, ca noi, să aibă și să întrebuințeze aceste metaluri. (3) Poți vedea la ei vase de argint, dăruite solilor și mai marilor lor, dar ele nu sunt mai de preț decât cele de lut. Totuși, cei de lângă hotarul nostru, din pricină că fac negoț statornic, știu prețui aurul și se pricep să deosebească unii bani de-ai noștri și chiar și aleg; cei mai dinlăuntrul țării fac schimb de mărfuri de-a dreptul și cum se făcea în vremurile vechi. Celor dintâi le plac mai care banii noștri cei de demult, pe care-i știu de vreme-ndelungată: cei cu zimți și cei care au pe dânșii carul cu doi cai; și ei umblă după argint mai mult decât după aur, nu fiindcă le-ar fi argintul mai drag, ci fiindcă banii aceștia, fiind mai mulți, sunt mai la îndemâna unor oameni care cumpără numai mărunțișuri fără preț.

(Tacitus, *Despre originea și Țara germanilor*, V, 1-3, în Tacitus, *Opere*, vol. I, București, Editura Științifică, 1958, trad. T. A. Naum, p. 105)

FOLOSIREA COLONILOR PE DOMENIILE IMPERIALE (117 d.Hr.)

4. Acela dintre persoanele sus-menționate care locuiesc pe *fundus*-ul *Villa Magna* sau /numit și/ *Mappalia Siga* vor trebui să dea stăpânilor acestui *fundus* sau arendașilor lui /*conductoribus*/ sau administratorilor /*villicis*/ acestor stăpâni, potrivit cu *consuetudo manciana*, părți din fructe și struguri; pentru grâu – a treia parte din rodul ariei, pentru bob – a [...] parte din rodul ariei, pentru vin – a treia parte din tocitoare, pentru ulei – a treia parte, pentru miere – un singur *sextarius* de miere de stup. Cel care va avea mai mult de cinci stupi în momentul strângerii mierii va trebui să dea stăpânilor sau arendașilor care deopotrivă /au dreptul să ceară/ [...] Dacă cineva /dintre coloni/ a strămutat stupi, roiuri,

vase cu miere în afara *fundus*-ului *Villa Magna* sau *Mappalia Siga* pe al său *ager octonarius*, în condiții în care a rezultat o pagubă oarecare în detrimentul stăpânilor sau arendașilor sau administratorilor / [...] *aut dominis aut conductoribus villicisve*/ acestui *fundus*, stupii, roiurile, vasele cu miere și mierea care se vor găsi pe acest *ager octonarius* vor fi oprite pentru proprietatea stăpânilor sau arendașilor sau administratorilor acestui *fundus*.

5. /Din rodul/ smochinilor și al altor pomi altoiți, care sunt în afara livezii, incluși pe gospodăria /colonului/ și cu condiția ca recolta să nu fie superioară celei normale (?), colonul va da arendașilor sau administratorilor acestui *fundus*, la buna sa învoire, părți din fructele culese.

6. /Din rodul/ plantațiilor de smochini, al viilor și al plantațiilor de măslini care au fost plantate anterior prin încălcarea legii, colonii vor trebui să dea /stăpânului/ sau arendașului său sau administratorului său /părțile din/ fructe fixate prin *consuetudo*.

7. Dacă o plantație de smochini va fi întemeiată în viitor, este permis celui care a planta-o să culeagă după voia sa fructele produse în timpul /primelor/ cinci rodiri succesive; după cea de-a cincea rodire, /colonul/ va trebui să dea arendașilor sau administratorilor acestui *fundus* părțile fixate de către aceeași lege /*consuetudo*/ amintită mai sus.

8. Se permite colonilor să planteze și să cultive vii chiar pe locul celor bătrâne, cu condiția ca cel care le-ar planta să culeagă după voia sa strugurii produși de primele cinci rodiri ce vor urma plantării; și la fel ca mai sus pentru plantațiile de smochini după al cincilea cules, urmând timpului când via ar fi fost astfel plantată, colonii vor trebui să dea arendașilor sau administratorilor acestui *fundus* a treia parte din roade, fixată de către *lex manciana*.

9. Se permite celui care a cultivat un pământ până atunci nelucrat să planteze și să cultive pe el o livadă de măslini, cu condiția de a-i fi permis să culeagă la bunul său plac fructele acestei livezi de măslini, pe care el a plantat-o, de-a lungul celor zece rodiri cele mai apropiate de data acestei plantări; și la fel /ca în cazul plantațiilor de smochini și al viilor /, după aceste /zece/ rodiri, /colonul/ va trebui să dea arendașilor sau administratorilor acestui /*fundus*/ a treia parte din uleiul produs; /colonul/ care va altoi măslini, va trebui să dea a treia parte /din ulei/ după cinci rodiri.

10. /În legătură cu/ câmpurile / însămânțate cu plante furajere/ aflate *în fundo villae Magnae Varianae sive Mappalia Siga*, cu excepția câmpurilor însămânțate cu borceag; de pe aceste câmpuri, produsele trebuie să fie date arendașilor sau administratorilor; paznicii au dreptul să le ceară.

11. Pentru animalele care vor paște în interiorul acestui *fundus* /colonul/ va trebui să plătească arendașilor sau administratorilor stăpânului acestui *fundus* patru /monede de bronz/ pentru fiecare cap de animal.

14. Celui care a făcut sau va face să treacă o suprafață /de pământ/ de la starea de necultivare la cea de cultură și care a construit sau va construi acolo o locuință, îi este păstrat și îi va fi păstrat dreptul de a locui /*ius colendi*/ pe aceasta suprafață unde a existat *ius colendi* pe tot timpul cât aceasta a încetat sau va înceta să fie cultivată, cu condiția ca acest timp să nu depășească doi ani ce vor urma zilei în care va înceta cultivarea.

/Caz posibil/: După acești doi ani ce vor urma momentului în care întinderea va înceta să fie cultivată, arendașul sau administratorul /va spune celui căruia/ îi aparține în

în timpul anului care va urma / anului în care va fi făcută somația/, arendașul sau administratorul acestui *fundus*, o dată cei doi ani trecuți, va avea voie să cultive suprafața după bunul său plac sau fără /ca respectivul cultivator/ să aibă dreptul să se împotrivească.

15. Colonii care se vor așeza *intra fundum Magnae sive Mappaliae Sigae* vor trebui să dea stăpânilor sau arendașilor sau administratorilor lor în fiecare an și de către /fiecare/ om prestări în /muncă/ de câte două zile, două de seceriș și două de plivit pentru orice cultură.

16. Colonii *inquilini* vor trebui în cursul anului să aducă la cunoștință arendașilor numele lor și fiecare va trebui să facă de pază[...]

Cei plătiți /care locuiesc?/ pe teritoriul *fundus*-ului datorează corvezi de pază arendașilor sau administratorilor acestui *fundus*.

(Inscripția de la Henchir-Mettich, în Fl. Cazan, coord., *Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu în Europa Occidentală (sec. III-VIII)*, București, 1979, p. 23-25)

DIOCLEȚIAN DEVINE ÎMPĂRAT (284 d.Hr.)

A fost însoțitorul tatălui său în războiul cu perșii; după moartea acestuia, de prea mult plâns, a început să-l doară ochii, un fel de boală care-i era foarte obișnuită, deoarece era debil din cauza oboselii; iar când era purtat în lectică, a fost omorât de partizanii lui Arrius Aper[1], socrul său, care urmărea, astfel, să pună stăpânire pe conducere. Dar, în timp ce mai multe zile de-a rândul soldații se interesau de soarta împăratului, iar Aper susținea în adunări că Numerianus nu poate fi văzut, fiindcă își ține ochii bolnavi la adăpost de vânt și soare, adevărata situație a fost descoperită din cauza mirosului urât al cadavrului. Atunci, toți au năvălit asupra lui Aper, a cărui conspirație n-a mai putut rămâne ascunsă și l-au dus cu forța în fața drapelelor și a primelor linii de soldați. Apoi a avut loc o mare adunare și s-a construit o tribună.

13. Pe când se întrebau cine va fi cel mai drept răzbunător al lui Numerianus, cine va fi bunul împărat al statului, toți într-un acord desăvârșit, l-au numit pe Diocletianus, desemnat încă de mult pentru domnie de multele semne care i se arătaseră. Având funcția de comandant al gărzii palatului, Diocletianus era un bărbat distins, priceput, cu dragoste de patrie, iubitor față de ai săi, pregătit întotdeauna pentru a face față cerințelor momentului; întotdeauna de o înțelepciune profundă, câteodată cu o înfățișare sumbră dar determinată de prudență și de necesitatea de a ascunde, printr-o excesivă îndărătnicie, chinurile unui suflet neliniștit. Astfel, după ce a fost declarat Augustus, s-a urcat la tribună și, în timp ce se făceau cercetări asupra modului cum a fost omorât Numerianus, a scos sabia și, arătându-l drept criminal pe Aper, prefectul pretoriului, l-a omorât, adăugând cu vorbele sale: „Acesta este autorul morții lui Numerianus". Astfel, Aper, care se murdărise de o crimă la care l-au împins ambiții rușinoase, și-a primit o moarte demnă de caracterul său. Bunicul meu povestea că a luat parte la adunare când Aper a fost ucis de mâna lui Diocletianus; spunea el că, după ce l-a omorât, Diocletianus a afirmat:

---

[1] *Praefectus praetorio* și socru al lui Numerian.

„Mândrește-te Aper,
Pieri de mâna marelui Aeneas".

Mă mir că acest vers a fost spus de un militar, deși, de altfel, știu că cei mai mulți dintre ei și-au însușit pasaje din comici sau din marii poeți, fie în latinește, fie în grecește și, pe de altă parte, autorii comici înșiși pun de multe ori pe soldați să rostească vechile expresii. De pildă, „Deși tu însuți ești iepure, umbli totuși după carne", sunt cuvintele lui Livius Andronicus. Multe altele ne-au fost lăsate de Plautus și Caecilius.

(*Istoria Augustă*, Carus, 12, Editura Dacia, Cluj, 1971, trad. D. Popescu și Constantin Drăgulescu)

EUTROPIUS DESPRE UZURPAREA LUI MARCUS CARAUSIUS (286 d.Hr.)

Tot cam în timpul acesta Carausius[1], un om de familie foarte de jos, care își câștigase prin curajul său o faimă militară deosebită, a fost însărcinat să se ducă la Bononia și să apere țărmul mării de la Belgica și Armorica, pe care-l bântuiau Francii și Saxonii. Carausius prindea adeseori mulți dușmani, dar prada nu o dădea întreagă îndărăt locuitorilor și nici nu o trimitea împăratului. De aici s-a născut bănuiala că el lasă înadins pe pirați să intre în țară, pentru ca să-i zăpsiască trecând cu prada și cu astfel de prilej să se îmbogățească pe el însuși. Maximianus a dat poruncă să fie omorît, dar Carausius îmbracă purpura și pune mâna pe Britannia.

(Eutropius, *Istoria romană a lui Eutropius*, IX, 21, trad. G. Popa-Lisseanu, București, Editura Minerva, 1916)

DIOCLEȚIAN ȘI COLEGII SĂI DISCUTĂ PROBLEMA SUCCESIUNII IMPERIALE (305 d.Hr.)

În câteva zile, Galerius Caesar[2] a sosit, nu pentru a-l felicita pe socrul său pentru restabilirea sănătății sale, ci pentru a-l forța să abdice. Deja îl silise pe Maximian Herculius să facă acest lucru, și prin pericolul războaielor civile îi amenințase pe cei doi bătrâni; acum îl asalta pe Dioclețian. La început, în termeni sobri și prietenești, a spus că vârsta și infirmitățile crescânde l-au pus pe Dioclețian în incapacitatea de a-și exercita conducerea, și că i-ar trebui o pauză după munca depusă. Galerius, pentru a-și întări argumentația, aducea exemplul lui Nerva, care lăsase conducerea imperiului lui Traian.

---

[1] Se remarcă în campania lui Maximian împotriva bagauzilor; reușește să blocheze pericolul pe care îl reprezentau pirații germani; controlând flota poate ocupa Britannia și Gallia de nord, guvernate șapte ani în calitate de Augustus (286-293), până când va fi ucis de către Allectus.

[2] De origine din Illyricum; proclamat Caesar la 1 martie 293; Augustus la 1 mai 305; victimă a „morții persecutorilor" în 311.

Dar Dioclețian a răspuns că era nepotrivit pentru cineva care ajunsese la un rang deasupra celorlalți să cadă în obscuritatea unei poziții joase; nici nu era în siguranță astfel, pentru că în cursul unei domnii îndelungate își făcuse fără îndoială mulți dușmani. Cazul lui Nerva fusese diferit: după ce domnise un singur an, s-a simțit, fie datorită vârstei, fie datorită lipsei de experiență, incapabil să conducă, și a părăsit puterea retrăgându-se în viața privată, în care deja îmbătrânise. Dar Dioclețian a adăugat că, dacă Galerius dorea titlul de împărat, nimic nu-l împiedică să le dea acest titlu lui și lui Constantius, la fel ca lui Maximian Herculius.

Galerius, a cărui imaginație deja îl făcuse împărat peste tot imperiul, a văzut ce puțin câștiga din propunerea sa, și a replicat apoi că organizarea făcută de Dioclețian însuși ar trebui să fie inviolabilă; o organizare care cerea ca doi să fie de un rang mai înalt, îmbrăcați cu puterea supremă, și alți doi de rang inferior, care să-i asiste. Mai ușor putea fi păstrată înțelegerea între doi egali, niciodată între patru; că el, dacă Dioclețian nu va abdica, va trebui să-și consulte propriile interese, pentru a nu mai rămâne într-un rang inferior, și ultimul din ierarhie; că de 15 ani încoace a fost închis, ca un exilat, în Illyricum și pe malurile Dunării, luptând permanent contra neamurilor barbare, în timp ce alții guvernau domenii mai mari decât al lui și mai civilizate.

Dioclețian deja știa, prin scrisori de la Maximian Herculius, tot ceea ce Galerius vorbise la conferința lor, și de asemenea faptul că își mărea armata; și acum, auzind discursul său, bătrânul fără energie a izbucnit în lacrimi, spunând: „Să fie precum dorești."

A rămas să aleagă Caesari prin consimțământul comun. „Dar", a zis Galerius, „de ce să cerem sfatul lui Maximian și Constantius, de vreme ce ei trebuie să ne aprobe în orice am face?" – „Cu siguranță vor aproba", a replicat Dioclețian, „pentru că trebuie să le alegem fiii."

cum Maximian avea un fiu, Maxentius, căsătorit cu fiica lui Galerius, un om de o dispoziție rea și dăunătoare, și atât de mândru și nesuferit încât niciodată nu se supunea tatălui său și nici socrului său, și pe această bază era urât de amândoi.

Constantius avea de asemenea un fiu, Constantin, un tânăr de foarte mare încredere, și meritând cu prisosință înalta poziție de Caesar. Frumusețea distinsă a figurii sale, atenția sa strictă asupra tuturor îndatoririlor militare, afabilitatea sa singulară și comportarea virtuoasă l-au făcut plăcut trupelor, și l-au transformat în alegerea fiecărui individ. Era atunci la curte, fiind cu mult timp înainte făcut de Dioclețian tribun al primului ordin.

„Ce este de făcut?" a spus Galerius, „pentru că Maxentius nu merită această funcție. El care, pe când era o persoană particulară, m-a tratat cu obrăznicie, cum va acționa atunci când va avea puterea?" – „Dar Constantin e prietenos, și va domni astfel încât, în opinia oamenilor, va surclasa bunele virtuți ale tatălui său." – „Să fie așa, dacă înclinațiile și judecata mea sunt rău văzute. Oamenii care trebuie să fie numiți trebuie să fie la dispoziția mea, să se teamă de mine, și niciodată să nu facă altceva decât să-mi îndeplinească ordinele." – „Deci pe cine vom numi?" – „Severus.[1]" – „Cum! acel dansator, acel bețiv recunoscut, care transformă noaptea în zi, și ziua în noapte?" – „El merită funcția, pentru că s-a dovedit a fi un credincios casier și furnizor al armatei; și, într-adevăr, deja l-am trimis să primească purpura din mâinile lui Maximian."

– „Bine, sunt de acord; dar pe cine mai sugerezi?"

---

[1] Prieten al lui Galerius; comandant militar cu rang neprecizat, înainte de 305; proclamat Caesar în mai 305; Augustus în vara lui 306.

– „Pe el," a zis Galerius, arătând spre Daia, un tânăr pe jumătate barbar. Galerius i-a dat mai târziu acestuia o parte din numele său, și l-a numit Maximin[1], în același fel în care Diocleţian îi dăduse lui Galerius numele de Maximian, pentru că Maximian Herculius îl servise cu fidelitate nestrămutată. „Cine e cel pe care mi-l prezinţi?" – „O rudă a mea." – „Vai!" a exclamat Diocleţian, oftând din greu, „tu nu propui oameni potriviţi pentru treburile publice!" – „I-am încercat." – „Atunci tu vei avea grijă de ei, care își vor asuma administrarea imperiului: cât despre mine, cât am fost împărat, am muncit din greu și cu atenţie pentru a asigura securitatea imperiului; și acum, dacă se va întâmpla ceva dezastruos, ruşinea nu va fi a mea."

(Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, XVIII, în *The Works of Lactantius*, translated by William Fletcher, Edinburgh: T&T Clark, 1871)

CONSTANTIN ȘI MAXENTIUS SE PROCLAMĂ ÎMPĂRAŢI, FĂCÂND SĂ DISPARĂ TETRARHIA (306 d.Hr.)

Ori, vestea a sosit că împăratul Constantius[2] a murit chiar în acel moment; soldaţii curţii au estimat că nici unul dintre copiii săi legitimi n-ar fi capabili să-și asume imperiul și, constatând pe de altă parte că Constantinus[3] are o bună prestanţă, și în același timp exaltaţi de promisiunea unor daruri magnifice, i-au acordat demnitatea de Caesar[4]. 2. Apoi, în acord cu obiceiul, portretul său a fost expus la Roma și Maxentius[5], fiul lui Maximian Herculius[6], a considerat că nu era suportabil ca, născut dintr-o femeie de origine obscură, să devină împărat Constantinus, în timp ce el, fiul unui împărat atât de remarcabil, să fie supus norocului, pe când alţii exercită puterea tatălui său. 3. Pentru întreprinderea sa, s-a asigurat de colaborarea ofiţerilor superiori (taxiarhi) Marcellianus și Marcellus, și de cea a lui Lucianus, care era însărcinat cu distribuţiile de carne de porc pe care statul le făcea poporului roman și, în plus, de colaborarea soldaţilor de la curte, care se numesc pretorien i; cu ajutorul acestora, a fost înălţat pe tronul imperial și a promis în mod special să-i recompenseze cu daruri importante pe cei care i-au oferit puterea; ei au trecut la acţiune, nu înainte de a-l ucide pe Abellius, care în acel timp, exercitând funcţia de vicar al prefecturii urbane, se părea că se va opune acţiunii lor."

(Zosimos, *Histoire nouvelle*, II, 9, 1, ed. F. Paschoud, Paris, 1971)

---

1 Nepotul de soră al lui Galerius, proclamat Caesar la 1 mai 305; proclamat Augustus în 309 sau 310; moare în 313.

2 Chlorus este supranumele pe care îl vor consacra numai sursele de secol VI; originar din Illyricum, probabil de origine umilă, chiar dacă fiul său Constantin proclama descendenţa din Claudius II Gothicus; probabil *dux* sub Probus; Caesar împreună cu Galerius Maximianus, la 1 martie 293; Augustus în 305; moare la 25 iulie 306.

3 Născut în 272, la Naissus; fiul lui Constantius I și al Fl. Iulia Helena; servește sub Diocleţian ca *tribunus primi ordinis*; proclamat împărat la 25 iulie 306; moare la 22 mai 337.

4 La Eburacum, la capătul unei lupte cu picţii, Constantius Chlorus murind (25 iulie 306), trupele sale victorioase îl aclamă Augustus pe fiul acestuia, Constantin.

5 Fiul lui Maximian Herculius și al Eutropiei; înainte de 306 este numit *vir clarissimus*; proclamat împărat la 28 oct. 306; învins la Saxa Rubra, în oct. 312.

6 Născut lângă Sirmium, în Pannonia; proclamat Caesar, 285-6, și Augustus, 286-305.

DELAȚIUNEA CA TEHNICĂ DE GUVERNARE (325 d.Hr.)

Același Augustus[1] către toți provincialii.

Dacă există vreo persoană de orice poziție, rang sau demnitate, care crede că poate cu adevărat dovedi ceva împotriva oricărui judecător, *comes* sau oricare dintre palatinii și apropiații mei, și anume că oricare dintre aceste persoane a comis vreun act ce pare să fi fost făcut fără integritate și justiție, lăsați-l să vină la Mine și să facă apel la Mine fără frică și în siguranță. Eu însumi voi auzi totul; Eu însumi voi conduce investigația; și dacă acuzația va fi dovedită, Eu însumi Mă voi răzbuna. Lăsați-l să vorbească în siguranță, și lăsați-l să vorbească cu o conștiință clară. Dacă va dovedi acuzația, după cum am spus, Eu însumi Mă voi răzbuna pe Mine, asupra acelei persoane care M-a dezamăgit până acum cu o integritate simulată. Persoana care Mi-a spus adevărul și a dovedit acuzația, Eu o voi îmbogăți cu onoruri, ca și cu recompense materiale. Deci fie Divinitatea Supremă întotdeauna favorabilă Mie și să Mă țină nevătămat, așa cum sper, cu Statul tot mai înfloritor și mai fericit.

Afișată în a cincisprezecea zi înainte de kalendele lui octombrie la Nicomedia, în anul consulatului lui Paulinus și Iulianus – 17 septembrie 325.

(Codul lui Theodosius, 9, 1, 4, în *The Theodosian Code, and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 9, 1, 4, ed. C. Pharr, Princeton, Princeton University Press, 1952)

VIZIUNEA CREȘTINĂ DESPRE PUTEREA IMPERIALĂ

a. Împărăția romană, expresie mimetică a împărăției cerești (336 d. Hr)

Cuvântul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu împărățește din vecii cei fără început și până-n vecii fără de sfârșit împreună cu Tatăl Său. Tot așa, iubitul Său (împărat al nostru), călăuzit de împărătească binecuvântare pe care o primește de sus, și întărit de divina sa investitură, domnește și el aici pe pământ de foarte îndelungată vreme.[...]

3. 5. Dar încă ceva! Binecuvântat cum este el a reflecta imaginea împărăției cerești, împăratul, cu privirile ațintite sus spre această imagine arhetipală, îi călăuzește pe cei de aici, jos, prinzând tot mai puternică rădăcină în exercitarea investiturii sale monarhice (cu care Împăratul suprem a dăruit aici, pe pământ, numai neamul omenesc), a cărei lege hotărăște stăpânirea unuia singur asupra tuturor. 6. Or, forma monarhică întrece toate celelalte constituții și moduri de guvernare: bunăoară poliarhia, rezultând din egalitatea în drepturi, capătă până la urmă chipul anarhiei și al răsturnării de valori. Iată de ce avem și un singur Dumnezeu, iar nu doi, nici trei și nici mai mulți, mai ales că (mărturisirea) mai multor divinități echivalează în mod cert cu a nu recunoaște pe niciuna. Nu este decât un singur Împărat, iar Cuvântul și împărătească-i Lege, tot Unul sunt – Lege nerostită în cuvinte articulate sau supusă stricăciunilor timpului în cărți sau pe table, ci

[1] Este vorba despre Constantin cel Mare (306-337).

Cuvântul cel viu și Însuși Dumnezeu, Cela ce le pregătește tuturor supușilor Săi, care I-ar urmat în timp, împărăția Tatălui.[...]

Adevărul este că împăratul nostru și-a potrivit sufletul acestor virtuți suverane luându-se după modelul acelei împărății din altă lume. Or, cine nu s-a împărtășit din ele și se leapădă de Împăratul a toate, cine nu-L cunoaște pe Tatăl cel mai presus de ceruri al sufletelor noastre și nici nu și-a pus podoabele potrivite [înfățișării înaintea] unui împărat, cine se lasă stăpânit de urât (haos) și de josnicie, cine se leapădă de regescul har al blândeții, luând chipul mâniei și parcă prefăcându-se într-o fiară, cine în locul unei purtări îngăduitoare se lasă pătruns de otrava greu-amenințătoare a răutății, cine în loc să-și ascută chibzuința, se smintește, cine se leapădă și de rațiune și de înțelepciune, lăsându-se în voia nesocotinței (cea mai cumplită pornire a sufletului, care, în străpezeala ei, scaldă cele mai îngrozitoare vlăstare: desfrâul, rapacitatea, crima, sacrilegiul, nereligiozitatea), așadar, cine ajunge sub stăpânirea lor, chiar dacă puterea uzurpată de el îl va face pentru o vreme să pară că domnește, în realitate nu poartă cu adevărat titlul de împărat. 3. Am să și întreb: cum ar putea el să se arate vrednic a prelua aparența autorității monarhice, el – adică omul – al cărui suflet a ajuns să găzduiască chipurile amăgitoare ale unei liote de diavoli? Cum își va exercita puterea în chip de stăpân absolut unul care și-a agonisit un roi de stăpâni plini de cruzime și care a ajuns robul plăcerilor rele, un afemeiat împătimit, rob al câștigului pe căi de necinste, irascibil și rob al izbucnirilor de mânie, robul fricii și al spaimelor, rob al diavolilor setoși de sânge și al duhurilor ucigătoare de suflet?

(Eusebius din Caesareea, *Tricennalia*, 2, 1; 3, 5-6; 5, 2-3, în Eusebius de Cezareea, *Scrieri*, partea a doua, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991, pp. 195-197)

b. Împăratul și Dumnezeul creștin (397-401 d. Hr)

Oare este undeva sau cândva nedrept să iubești pe Dumnezeu din toată inima și din tot sufletul și din tot cugetul tău și pe aproapele tău ca pe tine însuți? Așadar, faptele urâte, care sunt contra firii în orice loc și totdeauna, trebuie mustrate și pedepsite, așa cum au fost cele ale sodomiților, fapte care, dacă ar fi făcute de toate neamurile, ar fi puse de legea dumnezeiască sub învinuirea aceluiași păcat, legea divină care nu i-a făcut pe oameni să se folosească de ei în acest mod. În adevăr, este călcată însăși societatea, care pentru noi trebuie să existe cu Dumnezeu, atunci când aceeași natură, al cărei autor este El, se pângărește prin destrăbălare. Iar faptele urâte, care sunt contra moravurilor oamenilor, trebuie evitate potrivit cu felurimea moravurilor, pentru ca legea unei societăți sau ginți, întărite de obicei sau de lege, să nu fie violată de nici o poftă a vreunui cetățean sau străin. Căci este urâtă orice parte care nu se armonizează cu întregul său. Când însă Dumnezeu poruncește ceva contra moravului sau legământului oricui, deși nu s-a făcut niciodată acolo, trebuie făcut, și, dacă a fost înlăturat, trebuie instaurat, iar dacă nu a fost instituit, trebuie instituit. Căci dacă unui rege îi este îngăduit să dea o poruncă în cetatea în care domnește, porunca pe care nu o dăduse nimeni înainte de el și nici el

vreodată, și i se dă ascultare, nu legea este contra societății acelei cetăți, ci, din contră, neascultarea este contra societății, – căci este un pact general al societății umane să se dea ascultare regilor săi, – cu atât mai mult trebuie-slujit lui Dumnezeu, Care domnește peste toată creatura Sa, spre a aplica poruncile date de El! Căci așa cum în puterile societății umane o putere mai mare este pusă în fața alteia mai mici, ca să i se dea ascultare, tot așa Dumnezeu este pus în fața tuturor.

(Fericitul Augustin, *Confessiones,* III, 8, 15, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994)

UZURPAREA FRANCULUI SILVANUS (355 d.Hr.)

17. Pe când în Gallia se petreceau aceste evenimente, la Mediolanum a sosit, către apusul soarelui, știrea neașteptată, care spunea clar că generalul de infanterie Silvanus[1], dornic de a se ridica mai sus de gradul pe care-l avea, cerând concursul armatei, a ajuns la înălțimea augustă. 18. Lovit ca un trăsnet al destinului de această știre, Constantius în a doua veghe a convocat consiliul și toți membrii au sosit în grabă la palat. Dar fiindcă pe nici unul nu-l ajuta mintea sau limba să spună ce e de făcut, prin vorbe rostite mai mult în șoaptă s-a menționat numele lui Ursicinus, ca cel mai priceput în acțiuni militare și expus pe nedrept unor injurii grave. Chemat de maestrul de ceremonii – în semn de onoare deosebită – și introdus în consistoriu, i s-a dat cu mai multă amabilitate decât înainte să sărute purpura, obicei de adorație regească împrumutată din afară pentru prima oară de Diocletianus Augustus; căci, din câte am citit, mai înainte întotdeauna principii au fost salutați ca și ceilalți demnitari. 19. Astfel, cel care prin cuvinte de ocară răuvoitoare cu puțin înainte era acuzat că vrea să înghită Orientul și să ajungă la puterea supremă prin fiii săi, acum devenise generalul cel mai înțelept, ca fost mare tovarăș de arme al lui Constantinus, singurul chemat cu cuvinte de cinste, dar și cu planuri necinstite, să lichideze răscoala. Căci se depunea o străduință deosebită să fie nimicit Silvanus, ca un rebel foarte viteaz, sau dacă se întâmpla altfel, să fie anihilat Ursicinus, care era nemulțumit de ofensele pe nedrept suferite, și astfel să nu mai constituie acesta o stâncă primejdioasă. 20. În timpul pregătirilor de grabnică plecare, când generalul a încercat să amintească despre acuzațiile nedrepte care i se aduseseră, împăratul i-a luat-o înainte prin cuvinte binevoitoare, spunându-i că acum nu e timpul potrivit pentru a-și apăra cauza, că însăși necesitatea de a se acționa repede, cât nu e prea târziu, va duce la restabilirea unirii și a înțelegerii de altădată.

21. S-a deliberat mult, în discuții prelungite, asupra modalității prin care să fie convins Silvanus că împăratul nu știe de cele petrecute. S-a găsit în sfârșit un mijloc socotit potrivit pentru a-i câștiga încrederea: printr-o scrisoare în termeni onorabili să i se aducă la cunoștință că i s-a trimis ca înlocuitor Ursicinus, iar el să vină înapoi cu același grad pe

[1] De origine francă; *tribunus scholae armaturarum* în 351, abandonându-l pe Magnentius pentru Constantius II în preajma bătăliei de la Mursa; *magister peditum* în Gallia, 352/3-355, calitate de la care va porni în uzurparea discutată în detaliu de Ammianus.

care-l avea. 22. Ursicinus a primit astfel ordinul să plece de îndată cu zece tribuni și protectori din garda imperială, cu ajutoare precum ceruse, în îndeplinirea misiunii. Între aceștia eram și eu cu colegul meu Verinianus; ceilalți erau aleși toți de împărat. [...] 24. Ne grăbeam astfel în marș forțat, pentru ca zelosul comandant de oști să apară la locul cu pricina înainte de a ajunge printre italici vreo știre despre uzurparea tronului. Dar, cu toată graba noastră, zvonul, ca și când zbura pe căi aeriene, ne-a luat-o înainte și, când am sosit la Agrippina, evenimentele se precipitaseră în așa măsură, încât planul nostru nu se mai putea îndeplini cum fusese conceput. 25. Căci pretutindeni începuse să se adune populația neliniștită și se vedeau ostași strânși în pâlcuri puși în mișcare de evenimentele petrecute. În fața acestei stări de lucruri, comandantul s-a văzut nevoit să se arate supus noului împărat, prefăcându-se că-l ajută să-și întărească puterea obținută prin jocul soartei, pentru a-l face să creadă că a trecut de partea lui și să nu se teamă de nimic dușmănos. 26. Acțiunea era foarte grea și pentru că trebuia procedat cu precauție, ca lovitura să aibă loc la momentul oportun și nu mai devreme sau mai târziu, căci dacă se afla despre misiunea noastră, fără îndoială că toți, printr-un singur ordin, am fi fost uciși.

27. Comandantul a fost primit cu bunăvoință și, silit de propria sa sarcină, s-a înclinat în fața celui ce îmbrăcase purpura imperială. Dar și acesta, la rându-i l-a tratat cu toată cinstea ca pe un prieten foarte apropiat, acordându-i locul de onoare la masa imperială înaintea altora și chiar consultându-l în problemele cele mai importante. 28. Silvanus suporta greu că numai el și Ursicinus au fost împiedicați de a ajunge la consulat și la alte funcții înalte și că, după osteneli atât de mari și de numeroase pentru imperiu, au fost nedreptățiți în așa măsură, încât el era acuzat de ofensarea maiestății imperiale, fiindu-i anchetată familia și fiind supus unei mârșave cercetări judiciare, iar celălalt fusese adus din Orient și expus urii dușmanilor. De aceste lucruri se plângea pe ascuns și pe față; 29. Pe noi însă, pe când el spunea acestea și altele la fel, ne înspăimântau murmurele de pretutindeni ale armatei, care suferea de foame și care fremăta să treacă repede prin strâmtorile Alpilor Cottiani.

30. Frământându-ne mintea în toate felurile ce mijloace oculte să folosim pentru a ne îndeplini misiunea și schimbându-ne de multe ori planurile de teamă să nu dăm greș, ne-am hotărât până la urmă ca, prin intermediari de încredere, să cerem concursul bracchiaților și cornuților, care în fața unor mari recompense sunt capabili de orice. 31. S-a făcut învoiala prin jurământ de credință și, în răsăritul strălucitor al soarelui, o ceată de soldați de rând dar gata de a executa ordinul primit, nerăbdători în așteptarea sumelor promise, au năvălit pe neașteptate în palat și, după ce au ucis sentinelele, scoțând pe Silvanus dintr-o capelă de rit creștin în care se refugiase mai mult mort de frică, i-au aplicat numeroase lovituri de pumnal, până ce l-au ucis.

32. Astfel și-a sfârșit viața generalul nu lipsit de merite, dar care, de teama calomniilor, a uzurpat tronul imperial, crezând că în felul acesta poate scăpa de răutatea dușmanilor, care-l urmăreau chiar dacă era departe."

(Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XV. 5. 3-32, București, Editura Științifică, 1982, trad. D. Popescu)

IULIAN PROCLAMAT ÎMPĂRAT DE CĂTRE TRUPE (360 d.Hr.)

Cu toate acestea, Iulian bătu pe popoarele ce locuiesc pe țărmurile Rinului, ucise un mare număr și făcu mulți prizonieri. Această victorie, mărindu-i renumele său și blândețea naturelului său, câștigându-i iubirea soldaților, ei îl proclamară de împărat. În loc de a-și da osteneala să facă pe Constantius ca să fie dispus pentru aprobarea acestui fapt, el schimbă pe ofițeri și arătă la toți scrisorile prin care acest împărat invitase pe străini să intre pe pământurile imperiului spre a-i da ajutor contra lui Magnentius. După aceasta el schimbă deodată religiunea și, în timp ce mărturisise că vrea să fie creștin, el se declară suveran pontifice, intră în templurile păgânilor, aduse jertfe și se sili să convingă pe supușii săi de a-i urma pilda sa. Fiindcă era teama ca perșii să nu facă năvălire pe pământul romanilor și fiindcă Constantius se dusese în Syria spre a se opune planurilor lor, Iulian crezu că ar putea fără greutate să se facă stăpân pe Illiria și spre acest sfârșit se apropie de ea, sub pretext de a merge să facă scuzele sale împăratului, pentru că primise fără consimțământul său semnele autorității suverane. Se zice că atunci când ajunse la fruntaria Illiriei, viile se arătară încărcate de struguri verzi, deși timpul culesului viilor se trecuse și că Pleiadele (constelațiunea de șase stele) apuseseră și că a căzut pe el și pe suita sa o rouă ale cărei picături aveau semnul unei cruci. El considera strugurii ca o bună prezicere și atribui întâmplării căderea acestei rouă. Alții crezură că acei struguri verzi însemnau că Iulian va fi lovit de o moarte grabnică, iar crucele formate prin picăturile de rouă însemnau, că religiunea creștină vine din cer și că nimenea nu e care să nu fie obligat de a o adopta. Cât pentru mine sunt convins că acei ce considerau aceste două întâmplări ca preziceri funeste lui Iulian nu se înșelau deloc și că timpul a arătat adevărul credinții lor. Deci Constantius, aflând că Iulian se îndrepta contra lui în fruntea trupelor sale, renunță la expediția contra perșilor și porni spre a se reîntoarce la Constantinopol. Însă reîntorcându-se muri la Mopsucrene, între Cilicia și Cappadocia. El a trăit patruzeci și cinci de ani, a domnit treisprezece ani cu Constantin părintele său și douăzeci și cinci după moartea sa. Iulian care încă de mai dinainte era stăpân al Traciei, intră în Constantinopol, unde fu proclamat împărat. Păgânii ziceau că ghicitorii și demonii îi preziseseră această schimbare de noroc și moartea lui Constantius, mai înainte de a pleca el din Gallia, și îl sfătuiseră să întreprindă această expediție.

(Sozomen, *Istoria Bisericească*, V, 1, trad. Iosif Gheorghian, București: Tipo-litografia „Cărților bisericești", 1897)

ALEGEREA LUI IOVIANUS AUGUSTUS (363 d.Hr.), ÎN RELATAREA LUI AMMIANUS MARCELLINUS

XXV. 5. 1. Locul și timpul neîngăduind plânsetele și bocetele, corpul[1] a fost îngrijit după împrejurare și posibilități, pentru a fi înmormântat unde hotărâse însuși principele,

[1] Autorul se referă la corpul împăratului Iulian, numit și Apostatul, mort în urma unei bătălii, la 26 iunie 363. Se încheia cu el dinastia constantiniană.

înainte de a muri. Iar la începutul zilei următoare, care era a cincea a calendelor lui iulie, deși împresurați din toate părțile de dușmani, comandanții de armate, legiuni și escadroane s-au adunat pentru a lua hotărâri în legătură cu numirea unui nou principe. 2. Ședința a fost furtunoasă, căci Arintheus[1], Victor[2] și ceilalți rămași de la palatul lui Constantius vroiau să fie ales cineva destoinic din partida lor, pe când Nevitta[3], Dagalaifus[4] și fruntașii galli căutau, dimpotrivă, să impună pe unul dintre ai lor. 3. După multe discuții, în care ambele partide își susțineau punctul lor de vedere, s-a ajuns până la urmă la părerea unanimă de a fi ales Salutius[5]. Dar fiindcă el, din cauza vârstei înaintate și a sănătății șubrede, refuza propunerea, un ofițer cu mai multă autoritate[6] adresându-se adunării a zis: „Și ce-ați face dacă ar trebui să duceți războiul fără să fie prezent cu voi împăratul, cum s-a întâmplat adesea? Oare nu v-ați gândi să scoateți armata din primejdie lăsând la o parte orice alte considerațiuni? Aceasta trebuie să faceți acum. Și dacă va fi cu putință să vedem Mesopotamia, voturile asociate ale ambelor armate vor alege pe principele legitim".

4. Zăbovind foarte puțin într-o problemă atât de importantă, fiindcă nu era timp pentru cântărirea opiniilor și pentru discuții prelungite, ca-n vreme de pace, a fost ales împărat Iovianus, șeful gărzilor, mai mult pentru meritele tatălui său decât pentru ale sale. Căci era fiul foarte cunoscutului comite Varronianus, care nu de mult se retrăsese din militărie, pentru a duce o viață liniștită. 5. Îndată, îmbrăcat în uniforma de principe, a ieșit din cortul său și a trecut printre unitățile gata de plecare. 6. Și fiindcă de la un capăt la altul al armatelor noastre era o distanță de patru mile, soldații din primele rânduri, când au auzit că Iovianus este aclamat Augustus, strigau și ei cu mult mai tare, amăgiți de asemănarea numelui, fiindcă se deosebea doar printr-o singură literă, socotind că s-a însănătoșit Iulianus care, de obicei era aclamat așa. Dar când l-au văzut înalt și puțin încovoiat, înțelegând ce s-a întâmplat, toți au izbucnit în lacrimi și plânsete".

(Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XXV. 5. 1-6, București, Editura Științifică, 1982, trad. D. Popescu)

INVAZIA HUNILOR ÎN EUROPA (375 d.Hr.)

Așadar hunii, după ce au invadat regiunile alanilor vecini cu greuthungii și numiți de obicei tanaiți, au ucis și jefuit pe mulți dintre ei, iar cu cei rămași au încheiat un pact de alianță. Căpătând și mai mare curaj, în unire cu aceștia au atacat pe neașteptate districtele întinse și bogate ale lui Ermenrichus, un rege foarte războinic și temut de

[1] *Tribunus* în 355; *comes rei militaris* 363-364; va sprijini alegerea lui Valentinian; *magister peditum* 366-378; consul în 372.
[2] *Comes rei militaris* cca. 362-363; *magister equitum* în Orient, 363-cca. 379; consul în 369.
[3] Probabil de origine germanică; *praepositus* al cavaleriei în Raetia, 358; *magister equitum* 361-363/4; consul în 362.
[4] *Comes domesticorum* 361-363; *magister equitum* 363-364; *magister peditum* în Gallia, 364-366; consul în 366.
[5] Încă sub Constans, *praeses provinciae Aquitanicae; magister memoriae; comes ordinis primi; proconsul Africae; item comes ordinis primi ultra consistorium et quaestor; praefectus praetorio item;* apoi, *PPO Orientis* între 361-365.
[6] Gibbon credea că este vorba de însuși Ammianus.

națiunile vecine prin multele și feluritele lui fapte vitejești. 2. Acesta, surprins de furtuna abătută asupra lui, deși a încercat un timp să reziste, totuși zvonul făcându-l să vadă mult mai îngrozitoare situația critică în care se afla, de teama unor mai mari primejdii și-a găsit liniștea în moartea de bunăvoie. 3. În locul lui a fost ales rege Vithimiris, care s-a opus și el alanilor cât a putut, ajutat de alți huni, pe care-i atrăsese cu plată de partea sa. Dar după multe înfrângeri a căzut pe câmpul de luptă, copleșit de forța armelor dușmane. De micul său fiu cu numele Viderichus s-au îngrijit, ca tutori, Alatheus și Saphrax, comandanți încercați și cunoscuți prin izbânzile lor. Aceștia însă, constrânși de împrejurare, și-au pierdut încrederea că vor putea respinge pe dușman și, retrăgându-se încet, cu precauțiune, au ajuns la râul Danastrus, care scaldă câmpiile întinse dintre Istru și Borysthenes. 4. Aflând de cele petrecute, contrar așteptărilor sale, Athanaricus, șeful thervingilor, împotriva căruia, după cum am relatat mai înainte, Valens pornise cu război ca să-l pedepsească pentru că trimisese ajutoare lui Procopius, s-a hotărât să rămână pe loc pentru a se opune forțelor inamice, dacă va fi și el atacat ca și ceilalți. 5. În acest scop, după ce și-a așezat tabăra într-un loc favorabil, aproape de malurile fluviului Danastrus și ceva mai departe de linia fortificată a greuthungilor, a trimis pe Munderichus, cel care avea să fie mai apoi comandant al unităților de apărare de la granița cu Arabia, precum și pe Lagarimanus și pe alți fruntași să culeagă informații pe o adâncime de douăzeci de mile despre apropierea dușmanilor, între timp el urmând să se ocupe liniștit de organizarea liniei de luptă. 6. Dar s-a întâmplat cu totul altfel decât se gândea el. Căci hunii, care sunt iscusiți în a ghici planurile dușmanilor, bănuind că în afară de detașamentul înaintat pentru cercetare se găsește altă armată mai numeroasă înapoi, au ocolit acest detașament care, fără să-i simtă, stătea liniștit, ca și cum nu l-ar fi pândit nici o primejdie. Fiindcă noaptea era lună și se vedea bine vadul râului, s-au strecurat pe unde a fost mai ușor și, de teamă ca nu cumva să se afle prin vreun cercetaș despre acțiunea lor, l-au atacat în mod fulgerător chiar pe Athanaricus. 7. Acesta, luat prin surprindere, fiindcă de la primul atac pierduse o mare parte din oaste, s-a văzut nevoit să-și găsească în grabă adăpost mai întâi în desișurile munților. Apoi, înspăimântat de această lovitură și de altele mai mari care puteau veni, a început să înalțe un zid de la malurile râului Gerasus și până la Danubius, de-a lungul teritoriului taifalilor, socotind că acest zid, terminat repede, va fi o platoșă care să-i asigure apărarea și liniștea. 8. Dar pe când lucrarea era în curs, hunii se apropiau cu pași repezi și cu siguranță ca l-ar fi nimicit, dacă nu le-ar fi fost împiedicată înaintarea de greutatea prăzilor pe care le duceau cu ei.

Totuși zvonul [despre sosirea hunilor] s-a răspândit până departe printre celelalte neamuri ale goților. S-a aflat că niște hoarde de oameni cum nu s-au mai văzut alții la fel până acum, năvălind ca un uragan de pe vârfurile munților sau din adâncul văilor, răstoarnă și distrug tot ce întâlnesc. O mare parte a populației, silită de lipsa celor necesare traiului, a părăsit pe Athanaricus și se gândea la un loc de așezare departe de orice amenințare barbară. Chibzuind îndelung încotro să pribegească, aceștia au socotit că Thracia le poate oferi loc de refugiu, dintr-un dublu motiv: întâi, că are pământul foarte fertil și al doilea, că Istrul cu albia lui largă și adâncă îi ferește de navalirile barbare din nord. Această hotărâre a fost împărtășită de toți.

(Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XXXI, 3, 1-7, București, Editura Științifică, 1982, trad. D. Popescu)

UZURPAREA LUI MAGNUS MAXIMUS (383 d.Hr.)

Împăratul Gratian, fiind ocupat în acel timp de a face război germanilor, Maximus plecă din Britannia cu scopul de a uzurpa suverana putere. Valentinian fiind încă foarte tânăr, Probus, prefectul pretoriului și care fusese consul, guverna sub numele său în Italia și avea singur conducerea afacerilor. Iustina, mama împăratului Valentinian, principesă foarte alipită la vederile lui Arie[1] și foarte favorabilă partidului său făcu întristătoare neajunsuri lui Ambrosius[2], episcopul de Milan și tulbura foarte mult pacea bisericii prin novismurile ce vroia să introducă în biserică în prejudiciul credinței sinodului din Niceea și prin sforțările ce făcea spre a deveni victorioasă decizia episcopilor adunați la Rimini. Fiindcă Ambrosius nu putea suferi această întreprindere, fără să i se opună din toată puterea sa, ea avea contra lui o furioasă mânie și se plânse împăratului fiul său, că nu-i dă respectul ce-i datora. Valentinian crezând că nu e nimic decât adevăru în această plângere a împărătesei, mama sa, vroi s-o răzbune și pentru acest sfârșit trimise să înconjure biserica cu soldați. Ei intrară fără greutate în lăuntru și scoțând afară pe Ambrosius, vroiau să-l ducă în exil, când poporul alerga cu mulțimea, era gata a se expune la moarte pentru apărarea sa. Iustina înfuriată de o mânie mai violentă ca niciodată, se hotărî de a susține întreprinderea sa prin puterea unei legi și trimise să cheme pe Benivole secretarul și-i porunci de a compune o lege pentru confirmarea deciziunilor sinodului din Rimini. [...] Pe când Iustina medita cum să facă să se execute această lege crudă, sosi un curier, care aduse noutatea, că Grațian fusese asasinat prin trădare, de către Andragatius[3], căpitan al gărzii lui Maximus. Acest trădător punându-se în scaunul închis al împărătesei trimise să spună împăratului că se afla pe drum. Acest tânăr principe, care era de curând însurat, și care iubea cu pasiune pe împărăteasa, femeia sa, nepăzindu-se de nici o cursă, trecu râul în grabă, căzu în mâinile lui Andragatius și fu ucis mișelește în al douăzeci și patrulea an al vârstei și al cincilea al domniei sale. O întâmplare atât de stranie ca aceea făcu pe Iustina să uite mânia ce concepuse contra lui Ambrosius. Maximus cu toate acestea ridicând o mare armată de britanni, de galli, de germani și de alte națiuni trecu în Italia sub pretext de a împiedica să nu se facă nici o schimbare de doctrină, nici în disciplina bisericii; însă în fapt în scop de a risipi bănuielile ce putea să aibă, că el aspira la tiranie și de a se sili să convingă că suverana putere îi era dată prin autoritatea legilor și prin consimțământul popoarelor, fără ca el să fi întrebuințat vreo violență spre a o obține. Valentinian consimți în a asculta de nevoile timpului pentru ca să ia semnele și podoabele imperiului și fugi totuși la Thessalonic cu Iustina mama sa și cu Probus, prefectul pretoriului.

(Sozomen, *Istoria Bisericească*, VII. 13, trad. Iosif Gheorghian, București: Tipo-litografia „Cărților bisericești", 1897)

---

[1] Inițiatorul ereziei numite de aici arianism, care neagă consubstanțialitatea Lui Dumnezeu Tatăl cu Dumnezeu Fiul.

[2] Episcop al Milanului între 373/4 și 397, anul morții sale; fiul unui alt Ambrosius, PPO în Gallia; el însuși *consularis Aemiliae et Liguriae*, 374; adversar hotărît al arianismului, fiind cunoscută campania sa pentru desființarea alta-rului Victoriei din Senat.

[3] *Magister equitum* al lui Magnus Maximus, 383-388.

CARACTERUL DEFINITIV ȘI DE NECONTESTAT AL ORICĂREI DECIZII IMPERIALE (384/385 d.Hr.)

Aceeași Augusti[1] lui Symmachus[2], Prefect al Orașului.

Trebuie să nu existe dispută privind o judecată imperială, pentru că este un sacrilegiu să te îndoiești dacă persoana aleasă de către Împărat este de nădejde. I. Dacă, într-adevăr, un judecător va fi găsit că crede că propria-i aroganță va fi preferată judecății imperiale, membrii biroului său vor fi obligați să plătească 5 livre de aur fiscului, în caz că nu se raportează la regula generală a sancțiunii Noastre, și el însuși va fi obligat să plătească 10 livre.

Dată în a cincea zi înainte de kalendele lui ianuarie la Milan, în anul de după consulatul Prea Nobilului Richomer și Clearchus – 28 decembrie, 384; 27 aprilie, 385

(Codul lui Theodosius, 1, 6, 9, în *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 1, 6, 9, ed. C. Pharr, Princeton, Princeton University Press, 1952)

TENSIUNI ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT (408 d.Hr.)

Împărații Honorius și Theodosius Augusti către Theodorus, Prefectul Pretoriului.

Dușmanul public Stilicho a inițiat o nouă și neobișnuită practică, aceea de a fortifica țărmurile și porturile cu gărzi numeroase, ca astfel să nu existe acces spre această parte a Imperiului, a unei persoane din Imperiul de Răsărit. 1. Suntem deranjați de injustețea situației, și pentru ca schimburile de mărfuri diferite să nu devină prea rare, Ordonăm prin această sancțiune ca această pază vătămătoare a țărmurilor și porturilor să înceteze și să existe libertatea de a veni sau de a pleca.

Dată în a patra zi înainte de idele lui decembrie la Ravenna în anul consulatului lui Bassus și Philippus – 10 decembrie 408.

(Codul lui Theodosius, 7, 16, 1, în *The Theodosian Code, and Novels and the Sirmondian Constitutions*, 7, 16, 1, ed. C. Pharr, Princeton, Princeton University Press, 1952)

ÎNCERCAREA DE A CREA UN IMPERIU BARBAR ÎN VIZIUNEA LUI OROSIUS (414)

Regele goților era atunci Athaulf. După ocuparea Romei și moartea lui Alaric el îi succedă acestuia și se căsători, cum am spus, cu sora împăratului, Placidia, care era prizoniera sa. Regele – a fost auzit adesea spunând-o și sfârșitul său a dovedit-o – era un

---

[1] Este vorba despre Grațian, Augustus în Occident (364-383), și Theodosius I, Augustus în Orient (379-395).

[2] *Vic quaestor* și *praetor*, înainte de 365; *comes* al lui Valentinian, în Gallia; *proconsul Africae*, 373; *praef. Urbi*, 384-385; consul, 391; unul din personajele cele mai influente și cele mai cunoscute ale senatului de la Roma; corespondența sa reprezintă una dintre sursele esențiale ale istoriei celei de-a doua jumătăți a sec. IV.

partizan înfocat al păcii; el dorea cu ardoare să-l servească cu credință pe împăratul Honorius și să consacre forțele goților apărării imperiului roman.[...]. El dorise mai întâi cu ardoare să șteargă numele de roman și să facă din tot teritoriul roman un imperiu al goților care să le poarte numele, pentru ca, vorbind popular, Gothia să fie ceea ce fusese Romania și ca Athaulf să devină acum ceea ce fusese o dată Caesar Augustus. Dar o lungă experiență îi dovedise că goții erau absolut incapabili să asculte de legi din cauza barbariei lor neînfrânate. Or, cum nu se pot înlătura dintr-un stat legile, fără de care un stat nu este stat, el a preferat să-și pună gloria în slujba restaurării în întregime și în scopul reînălțării numelui roman cu ajutorul goților pentru a apărea posterității ca restauratorul Imperiului roman de vreme ce el nu putuse să-l transforme.

(Florentina Căzan (coord), *Culegere de documente privind trecerea de la Antichitate la Evul Mediu în Europa Occidentală (sec. III-VIII)*, București, Editura Universității, 1979, p. 107

CRIZA DE CONȘTIINȚĂ ÎN ANTICHITATEA TÂRZIE – AUGUSTIN, *CONFESIUNI*

VIII, 11. În felul acesta boleam eu și mă chinuiam, învinovățindu-mă pe mine însumi cu mult mai amarnic decât de obicei, înfășurându-mă și răsucindu-mă în lanțul meu, până să ajung să-l rup definitiv, lanț de care eram deja tot mai puțin împiedicat, dar în care eram totuși înfășurat. Și Tu, Doamne, stăruiai cu aspra Ta milostivire întru adâncul tainelor sufletului meu, dublându-mi loviturile – cu biciul temerii pe de o parte, și cu cel al rușinii pe de alta, până când el să fie rupt de tot, ca lanțul acesta slab și firav, care mai rămăsese, să nu înceapă a prinde puteri din nou și să mă înlănțuie cu și mai multă tărie.

Căci îmi ziceam mie însumi înlăuntrul ființei mele: „iată, acum să se întâmple, acum să se întâmple!" Și mă îndreptam, într-adevăr, spre o decizie, dar numai cu vorba. Eram deci pe punctul de a face ceva, și totuși nu făceam nimic; nu mă mai rostogoleam spre cele de altădată, dar mă mențineam pe poziția cea mai apropiată și trăgeam aer în piept. Și din nou încercam, și nu mai era decât puțin și ajungeam acolo; și iarăși mai era doar puțin și ajungeam acolo, și era cât pe ce să ating această treaptă și să mă agăț cu putere de ea, dar acolo tot nu ajungeam, n-o atingeam și nu mă agățam, ezitând între a mă da morții și a mă dărui vieții, și mai multă putere aveau în ființa mea vechile deprinderi decât deprinderile mai bune, iar clipa în care urma să devin altceva, cu cât se apropia mai mult de mine, cu atât revărsa în sufletul meu o groază mai mare, însă ea nici nu mă arunca înapoi și nici din drum nu mă abătea, ci mă ținea în nehotărâre, parcă suspendat. [...]

VIII, 12. [...] În cele din urmă m-am întins sub un smochin, nici eu nu știu cum, și am dat frâu liber lacrimilor, și râurile ochilor mei au izbucnit, jertfă bine primită de Tine. Și într-adevăr, nu cu aceste vorbe, ci în această ordine de idei Ți-am spus multe: „*Și tu, Doamne, până când, ziceam, până când, o, Doamne, Te vei mânia până la sfârșit? Să nu pomenești fărădelegile noastre cele de demult.*" Căci nu înțelegeam bine că sunt acaparat de ele și aruncam din mine vorbe pline de obidă: „*Cât timp, da, cât timp va mai fi tot mâine și iarăși mâine.* Pentru ce nu acum? *Pentru ce nu vine în cesul acesta sfârșitul rușinii mele?*"

Ziceam aceste vorbe și plângeam cu cea mai amară obidă a inimii mele. Și iată că aud o voce din casa vecină, ca un cântec al cuiva, ca de copil sau de copilă, nu-mi dau seama, care zicea și repeta întruna: „ia și citește, ia și citește". [...] Și înăbușindu-mi pornirea lacrimilor, m-am ridicat, socotind că Dumnezeirea nu-mi poruncește nimic altceva decât să deschid cartea și să citesc cel dintâi capitol care mi-ar fi căzut sub priviri. Căci auzisem despre Antonius că din citirea Evangheliei, care-i căzuse din întâmplare sub priviri, fusese înștiințat, ca și cum i s-ar fi trasat o anume sarcină, ce să citească: *„Du-te, vinde tot ceea ce ai, dă săracilor și vei dobândi o comoară în ceruri și apoi vino și urmează-Mi Mie"*; și după o astfel de prezicere s-a întors la Tine.

Așadar, m-am întors repede la locul unde ședea Alypius, căci acolo lăsasem cartea Apostolului, când mă ridicasem să plec. Am luat-o în mână, am deschis-o și am citit în tăcere capitolul pe care ochii mei s-au aruncat mai întâi: *Nu în ospețe și în beții, nu în desfrânări și în fapte de rușine, nu în ceartă și în pizmă; ci îmbrăcați-vă în Domnul Iisus Hristos și grija față de trup să nu o faceți spre pofte.*[1] Și nici n-am voit să citesc mai departe, și, de fapt, nici nu mai era nevoie. Într-adevăr, o dată cu sfârșitul acestui pasaj, ca și când în inima mea s-ar fi revărsat o lumină de siguranță, toate întunecimile îndoielii s-au risipit. [...]

IX, 6 [...] ne-am botezat; și a fugit de la noi neliniștea provocată de viața trecută. În zilele acelea nu mă mai săturam cugetând cu o uimitoare plăcere la înălțimea planului Tău asupra mântuirii neamului omenesc. O, cât de mult am plâns la auzul imnurilor și al recitativelor bisericești, fiind profund mișcat de glasurile Bisericii Tale, care răsunau! Vocile acelea se revărsau în urechile mele, iar adevărul Tău se decanta în inima mea și din ea ieșea clocotind un sentiment de evlavie, și lacrimile curgeau de-mi scăldau obrajii, iar eu mă simțeam bine cu ele.

(Sfîntul Augustin, *Confesiuni,* trad. Gh. I. Șerban, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 293; 295-296; 312)

PROMISIUNEA UNOR VREMURI MAI BUNE (458 d.Hr.)

Împăratul Maiorian Augustus către Senat.

Știți, O, Părinți Conscripți, că am fost făcut Împărat prin decizia alegerii voastre și prin proclamarea armatei Noastre foarte Viteze. Fie ca o Divinitate favorabilă să asiste înalta voastră opinie, și fie ca Ea să crească succesul domniei Noastre pentru binele vostru, ca și pentru binele public, de vreme ce am primit această înaltă onoare, de a purta obligațiile de Împărat nu prin propria-mi dorință, ci din cauza serviciului meu supus devoțiunii publice, pentru că n-aș putea trăi doar pentru mine, nici printr-un refuz să fiu considerat nerecunoscător Statului în care m-am născut. De asemenea, la kalendele consacrate lui Ianus Am ridicat spre ceruri fasciile consulatului pe care L-am acceptat sub bune auspicii, pentru ca anul în curs, care a primit propășirea domniei Noastre născânde, să poată fi, de asemenea, desemnat prin numele Nostru. Acordați favoarea voastră Împăratului pe care l-ați numit, și împărtiți cu Noi responsabilitatea pentru problemele care trebuie luate în considerare, pentru ca Imperiul care Mi-a fost dat prin eforturile voastre să avanseze prin zelul comun. Anticipați că justiția va prospera în timpurile Noastre și că virtuțile vor crește, datorită inocenței.

---

[1] Romani 13, 13-14

Nici o persoană nu se va teme de practicile informatorilor, pe care i-am condamnat din obicei chiar când Noi eram cetățean particular, și pe care îi vom persecuta în mod special. Nici un om nu se va teme de calomnii, cu excepția acelora care le răspândesc. Grija atentă a treburilor militare va fi problema Noastră, după cum a fost și a Tatălui Nostru, Patriciul, Ricimer. Cu ajutorul unei Divinități favorabile, Vom păstra statutul lumii romane, pe care prin vigilența Noastră comună am eliberat-o atât de dușmanii externi, cât și de dezastrul intern. Cred că cunoașteți caracterul Nostru, și din cauza acestei cunoașteri, fără ezitare iau ca garanție pentru Mine dragostea voastră, de vreme ce inițial am fost tovarăș al vieții și pericolelor voastre. Cu toate acestea, voi lupta din toate puterile, dacă Puterile Cerești vor permite aceasta, prin autoritatea Mea ca Împărat și prin supunerea Mea ca și coleg, ca părerea voastră față de Mine să nu poată să vă displacă.

(și de divina mână imperială). Ne rugăm ca să puteți înflori fericiți și prosperi de-a lungul a mulți ani, O Părinți Conscripți ai Ordinului Cel Mai Sacru.

Dată în a treia zi înainte de idele lui ianuarie la Ravenna, în anul primului consulat al Stăpânului Nostru Maiorian Augustus – 11 ianuarie 458.

(N. Mai., 1, 1, în *The Theodosian Code, the Novels and the Sirmondian Constitutions*, 1, 1, trad. C. Pharr, Princeton, Princeton University Press, 1952)

SALVIANUS DESPRE CETĂȚENII ROMANI REFUGIAȚI LA BARBARI (mijlocul sec. V)

Acum voi vorbi de bagauzi[1] care sunt jefuiți, învinși și nimiciți de către judecători răi și cruzi; pierzând dreptul la libertatea romană, au pierdut de asemenea și onoarea numelui roman. Noi le imputăm că sunt vinovați de nenorocirea lor, [...], îi învinovățim de numele pe care îl poartă și pe care noi înșine l-am creat; îi numim răsculați, îi numim nenorociți pe cei care noi i-am constrâns să fie criminali. Ce oare altceva a provocat faptele bagauzilor, dacă nu nedreptățile noastre, dacă nu ticăloșiile judecătorilor, dacă nu prescrierile și jafurile lor, numele de plâns al dărilor publice pe care le-au prefăcut în câștiguri proprii și drepturile tributurilor care au devenit prada lor? [...].

Francii nu cunosc asemenea crime; nici hunii, nici vandalii n-au comis asemenea fapte. Goții nici nu admit ca oamenii ce trăiesc printre ei să îndure asemenea suferințe. Ca urmare, romanii n-au decât o dorință: să nu cumva să devină supuși romani. La ei plebea romană cere în unanimitate să i se permită să trăiască ca și până acum cu barbarii [...]. Așadar, frații noștri nu numai că nu doresc deloc să se întoarcă la noi, ci dimpotrivă, ne lasă pe noi și fug la barbari. Și eu mă mir că nu fac acest lucru toți datornicii de dări, săracii și nevoiașii; îi reține o nimica toată: nu-și pot transporta la barbari puținul avut, cocioaba și familia.

(Florentina Căzan (coord.), *Culegere de documente privind trecerea de la Antichitate la Evul Mediu în Europa Occidentală (sec. III-VIII)*, București, Editura Universității, 1979, p. 78-79)

[1] Răsculați împotriva autorității imperiale romane.

SFÂRȘITUL AUTORITĂȚII IMPERIALE ROMANE ÎN IMPERIUL ROMAN DE APUS (476 d.Hr.)

A. Relatarea lui Anonymus Valesii

Acum, în timpul domniei lui Zenon Augustus la Constantinopol, patriciul Nepos a venit în Portul orașului Roma, l-a depus pe Glycerius, care a fost făcut episcop, în timp ce Nepos însuși a devenit împărat la Roma. Îndată Nepos a venit la Ravenna; era armat de patriciul Orestes cu o armată, și de teama sosirii sale Nepos s-a îmbarcat pe o corabie și a fugit la Salona, unde a rămas pentru cinci ani; dar mai târziu a fost ucis de propriii săi oameni. Curând după ce Nepos a părăsit Roma, Augustulus a fost făcut împărat și a domnit zece ani.

8. 37. Augustulus, care era numit Romulus de către părinții săi înainte de a deveni împărat, a fost făcut împărat de tatăl său, patriciul Orestes. Apoi Odoacru și-a făcut apariția cu o trupă de sciri și l-a ucis pe patriciul Orestes la Placentia, și pe fratele său Paulus la Pinetum, în afara locului numit Classis la Ravenna. 38. Apoi a intrat în Ravenna, l-a depus pe Augustulus, dar, din milă pentru tinerețea sa, i-a dăruit viața; și datorită frumuseții sale i-a dat de asemenea un venit de șase mii de monede de aur (*solidi*), și l-a trimis în Campania, pentru a trăi acolo ca un om liber, împreună cu rudele sale. Tatăl său Orestes era de origine pannonian, care trecuse de partea lui Attila atunci când acesta a venit la Roma, și fusese făcut secretarul său, poziție de la care a avansat la rangul de *patricius*.

9. 39. Apoi, după ce Zenon a fost făcut împărat de către fiul său Leon, care era fiul fiicei lui Leon cel Mare, Ariagna pe numele său, a domnit împreună cu fiul său Leon pentru un an, și prin meritul lui Leon a ajuns Zenon la putere. Dar după ce a împărțit puterea cu fiul său timp de un an, Zenon a fost împărat pentru încă 14 ani; era de origine un isaurian de înalt rang, învățat cu mânuirea armelor, și merita să primească fiica unui împărat în căsătorie. 40. [...] În administrarea statului de obicei era cel mai înțelept, dar înclina spre favorizarea oamenilor săi.

10. 41. Un complot a fost pus al cale împotriva sa de către Basiliscus[1], care era un senator de o înaltă distincție. Când Zenon a auzit de complot, a luat o parte din averea sa și a plecat în Isauria. Dar curând după fuga sa, Basiliscus, care, după cum se spunea, complota împotriva sa, a luat puterea imperială. 42. Basiliscus a domnit timp de doi ani. Zenon i-a întărit pe isaurieni în provincia lor; apoi a trimis în orașul Nova, unde era înconjurat Theodoric, generalul goților și fiul lui Walamericus, și l-a invitat să i se alăture împotriva lui Basiliscus. Apoi a venit înapoi la Constantinopol după doi ani, aducând cu el o forță de atac asupra orașului, și asediindu-l. 43. Dar pentru că senatul și poporul se temeau de Zenon, pentru a preveni orice distrugere adusă orașului l-au părăsit pe Basiliscus, au deschis porțile, și toți s-au predat lui Zenon. Basiliscus s-a refugiat într-o biserică și s-a ascuns în baptisteriu împreună cu soția și fiii săi. După ce Zenon i-a promis prin jurământ că sângele nu îi va fi vărsat, a ieșit din ascunzătoare și a fost închis într-o cis-

[1] Fratele împărătesei Verina și deci cumnat al lui Leon I; *MVM per Thracias*, 466-467/8; consul, 465; *patricius; MVM praesentalis*, 468-472; *caput Senatus (primus Senato)*, 476; Augustus, ian. 475-vara 476; era monofizit.

ternă uscată împreună cu soția și fiii săi, unde au murit de frig. 44. Zenon și-a amintit afecțiunea simțită de senat și popor față de el; și apoi s-a arătat atât de generos față de toți încât și-a câștigat mulțumirile fiecăruia. A sprijinit atât de mult senatul și poporul roman încât i-au fost ridicate statui în diferite părți ale orașului. Timpurile sale au fost liniștite.

11. 49. Zenon în schimb, l-a răsplătit pe Theodoric pentru ajutorul său, l-a înălțat la rangul de *patricius* și *consul*, i-a dat o mare sumă de bani, și l-a trimis în Italia. Theodoric s-a înțeles cu el că, dacă Odoacru ar fi învins, ca o răsplată pentru faptele sale el ar trebui să domnească în locul său doar până la sosirea lui Zenon. Deci, când patriciul Theodoric a pornit din orașul Nova împreună cu poporul gotic, a fost trimis de împăratul Zenon din regiunile Orientului, pentru a apăra Italia pentru el.

(Ammianus Marcellinus, J. P. Rolfe (tr.), Cambridge, London, Harvard University Press & William Heinemann Ltd., 1958. *Anonymi Valesiani pars posterior. Chronica Theodericiana* 7,36-11,42; trad. C. Olariu

B. Ultimul împărat al Romei (476 d. Hr)

Iar Augustulus, fiind numit de tatăl său Orestes la Ravenna de împărat, Odoacru, regele torcilingilor, nu mult după aceea, având cu sine pe sciri, heruli, și trupele ajutătoare ale altor popoare, a ocupat Italia, și după ce a omorât pe Orestes, a scos din domnie pe fiul acestuia Augustulus și l-a condamnat la pedeapsa exilului în castelul lui Lucullus din Campania. Și astfel Imperiul roman de apus, care a început să fie ocupat în anul șapte sute nouă de Octavian Augustus, cel dintâi dintre Augusti, și a pierit cu acest Augustulus în anul al cinci sute douăzeci și doilea al domniei predecesorilor ce au murit; de aci înainte Roma și Italia au stăpânit-o regii goților. Într-aceea Odoacru, regele popoarelor, după ce a cucerit întreaga Italie, pentru ca să bage groaza în romani, a ucis la Ravenna, chiar la începutul domniei sale, pe Bracila și întărindu-și prin aceasta domnia, a stăpânit imperiul timp de patrusprezece ani, până la apariția lui Theodoric, despre care vom vorbi în cele următoare.

(Iordanes, *Getica*, L, XLVI, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XIV, trad. G. Popa Lisseanu București, tipografia „Bucovina", 1939

C. Odoacru pune capăt autorității imperiale în Occident (476 d. Hr)

Deci în Libia le-a mers romanilor în felul acesta. Dar eu voi trece la războiul cu goții și voi povesti mai întâi cele întâmplate goților și italioților înainte de acest război. Pe vremea când stăpânea în Bizanț Zenon, în apus se afla la putere Augustus, pe care romanii îl numeau alintător Augustulus[1], deoarece căpătase domnia încă de copil și conducea tatăl său Orestes[2], un bărbat cu multă pricepere. Cu câtva timp mai înainte romanii își făcuseră întâmplător aliați pe sciri, alani și alte câteva neamuri gotice, după ce le fusese dat să îndure din partea lui Alaric și Attila cele povestite de mine în cărțile de mai înainte. La ei, cu cât se înălțau toate ale barbarilor, cu atât scădea faima ostașilor romani; și sub falnicul nume

[1] Împărat al Occidentului, 31 oct. 475-sept. 476.
[2] Fost secretar al lui Attila; *magister militum* și *patricius* în timpul scurtei domnii a lui Iulius Nepos, îș proclamă fiul (Romulus Augustulus) împărat.

de alianță, erau stăpâniți și strâmtorați de către străini; aceștia îi apăsau și pe lângă alte multe care de bună voie, în cele din urmă cereau să împartă cu dânșii ogoarele din Italia. Îi porunceau lui Orestes să le dea din ele a treia parte; și fiind el prea puțin hotărât să îndeplinească acest lucru, repede îl uciseră. Era printre dânșii unul cu numele Odoacru[1], care slujea între lăncierii împăratului; acesta se arătă gata să le facă cele dorite, dacă ei l-ar aduce la putere. Luând astfel domnia, acesta nu i-a pricinuit împăratului nici un rău, ci l-a lăsat să trăiască mai departe ca persoană privată. Și astfel, dându-le barbarilor a treia parte din ogoare, el și i-a apropiat în chip statornic și și-a întărit domnia timp de zece ani.

Tot în acea vreme ridicară armele împotriva romanilor și goții, care locuiau în Tracia, care le fusese dăruită de către împărat. Ei se aflau sub conducerea lui Theuderich, un patrician ajuns în Bizanț la rangul de consul. Înțelegând și cumpănind bine lucrurile, împăratul Zenon îl sfătui pe Theuderich să meargă în Italia, să se lupte cu Odoacru și să cucerească pentru sine și pentru goți domnia împărăției apusene. Căci pentru un om ca dânsul, înălțat de altfel până la demnitatea de senator, ar fi mai bine să-l înfrunte pe tiran și să domnească peste romani și peste toți italioții decât să ridice armele împotriva împăratului și să cadă în asemenea primejdie.

(Procopius din Caesareea, *Războiul cu goții*, I, 1, 1-11, trad. H. Mihăescu, București: Editura Academiei RPR, 1963)

RESPECTAREA TRADIȚIILOR ROMANE DE CĂTRE REGELE OSTROGOT TEODORIC CEL MARE (493)

Când a cucerit Italia, Theuderich[2] a lăsat la locul lor oștenii de strajă de la palatul din Roma ca să păstreze acolo o urmă a statului de odinioară, și plătea fiecărui oștean o leafă zilnică; iar aceștia erau în număr destul de mare. Între ei se aflau „tăcuții" (*silentiarii*), oștenii de casă (*domestici*) și oștenii de strajă (*scholarii*), cărora nu le mai rămăsese nimic din rânduiala oștirii decât numele, iar leafa aceasta abia le ajungea să trăiască, dar Theuderich le poruncise s-o treacă copiilor și urmașilor acestora. Pentru cerșetorii care abia își duceau viața în preajma bisericii apostolului Petru a rânduit ca statul să le dea în fiecare an trei mii de medimni de grâu: toți aceștia au primit sprijin până ce a sosit în Italia Alexandru „Forfecuță", căci acest om a hotărît fără nici o șovăială să le ia toate ogoarele. Când a aflat de lucrurile acestea, Iustinian împăratul romanilor, a încuviințat fapta lui și l-a ținut pe Alexandru în și mai multă cinste decât înainte.

(Procopius din Caesareea, *Istoria Secretă*, 26, 27-30, ediție critică, traducere și introducere de H. Mihăescu, București, 1972)

---

[1] Odoacer sau Odouacer, guvernează Italia începând cu 23 aug. 476; născut pe la 433, ucis la Ravenna la 16 mart. 493; conducător al trupelor germanice rebele care îl alungă pe Romulus Augustulus; numit rege (*rex*) de către supușii săi barbari; Zenon nu îi acordă decât calitatea de *patricius*.

[2] Flavius Theodoricus, rege al ostrogoților (începând din 471); guvernează Italia (începând din 493); născut în Pannonia, moare la Ravenna, la 30 aug. 526; în 476 îl ajută pe Zenon să-și recapete tronul devenind *patricius* și *magister militum*, fiind adoptat de către Zenon; consul în 484; în 488, la îndemnul lui Zenon, începe să își mute poporul în Italia eliminând autoritatea lui Odoacru, pe care îl ucide în 493; în 497, Anastasius I recunoaște autoritatea lui T. asupra Italiei; niciodată nu a luat titlul de Augustus.

SCHIMBĂRI DE CEREMONIAL LA CURTEA LUI IUSTINIAN (prima jumătate a secolului al VI-lea)

Printre înnoirile aduse de Iustinian și Teodora în conducerea statului sunt și cele ce urmează. Înainte vreme, când sfatul bătrânilor se ducea la împărat, obișnuia să se închine în felul acesta. Unul dintre patricieni se pleca înspre partea dreaptă a pieptului împăratului, care îl săruta pe cap și îl lăsa să plece, iar toți ceilalți îndoiau numai genunchiul drept și apoi se îndepărtau; dar nu obișnuiau niciodată să se închine împărătesei. În schimb toți câți intrau la Iustinian și Teodora, până și cei din treapta patricienilor, se aruncau repede cu fața la pământ, întindeau cât puteau mâinile și picioarele, sărutau încălțămintea împăratului și împărătesei și apoi se ridicau. Teodora ținea la această cinste și nu se sfia deloc să iasă în întâmpinarea solilor trimiși de perși sau de alți barbari și să le dea daruri, ca și cum împărăția romanilor ar fi fost sub obladuirea ei, lucru ce nu se mai întâmplase de când e lumea. Mai înainte, cand vorbea cineva cu împăratul, îi zicea „împărate" și soției sale „împărătească", iar celorlalți dregători după cinstea pe care o avea fiecare în clipa aceea. Dar când îi era îngăduit cuiva un cuvânt cu unul din aceștia doi și, venind vorba de împărat sau de împărătească, dacă nu încerca să le zică „stăpâne" și „stăpână", iar unora dintre dregători „robii lor", un asemenea om trecea drept lipsit de învățătură și fără frâu la limbă: el pleca de acolo ca unul care a făcut o greșeală amarnică, deoarece a supărat pe cei care nu se cuvenea câtuși de puțin să-i atingă.

În timpurile de mai înainte puțini oameni și anevoie ajungeau în palatul împăratului; dar de când au luat domnia aceștia doi, conducătorii statului împreună cu ceilalți dregători stăteau mereu în palat. Pricina era aceea că altădată ei puteau împărți dreptatea și ascultau de legi după cum se pricepeau; dregătorii rânduiau lucrurile potrivit datinilor, iar supușii nici nu vedeau și nici nu auzeau de silnicii și de aceea numai rareori îl supărau pe împărat. Dar Iustinian și Teodora au luat toate treburile pe seama lor, pentru totdeauna, spre nenorocirea supușilor, și i-au silit pe toți să se ploconească înaintea lor, ca cei mai din urmă dintre sclavi. Aproape în fiecare zi puteai vedea toate tribunalele aproape goale de oameni, în schimb la curtea împăratului era o mulțime de lume, gălăgie, înghesuială și pretutindeni o slugărnicie desăvârșită. Cei care îi slujeau trebuiau să stea acolo mereu la îndemână, nedormiți și nemâncați, toată ziua și o parte din noapte și își măcinau sănătatea: la atâta ajunsese fericirea pe care păreau că o dobândiseră. Iar oamenii care nu știau nimic de toate acestea se întrebau între dânșii: „Oare unde-s avuțiile romanilor?" Unii răspundeau cu tărie că toate se află în mâinile barbarilor, iar alții ziceau că le-a închis împăratul în cămările sale fără număr. Când va părăsi Iustinian lumea noastră ca om sau când căpetenia duhurilor necurate dintr-însul va pune un capăt vieții sale pe pământ, atunci cei care vor mai trăi întâmplător în vremea aceea vor putea afla adevărul."

(Procopius din Caesareea, *Istoria secretă*, 30, 21-34, traducere și introducere de H. Mihăescu, București, Editura Academiei RSR, 1972)

IMAGINEA CONTRADICTORIE A ÎMPĂRATULUI IUSTINIAN (527-565) ÎN DOUĂ LUCRĂRI ALE LUI PROCOPIU DIN CAESAREEA

A. Despre edificii

De aceea, nimeni să nu mai încerce să întunece de aici înainte lauda împăratului Iustinian, fiindcă, dintre toți oamenii câți au existat vreodată, el singur i-a întrecut pe toți în înțelepciune și în energie, el căruia nu i-a fost greu nici chiar marea din vecinătatea munților pe care îi udă, curgând în jurul lor, să o fixeze din temelii, în mijlocul valurilor și al nisipului celui ud și să armonizeze elementele ce de la natură par contrarii, supunându-le tehnicii oamenilor și făcându-le să cedeze forței. Acest împărat, nu numai că a unit unele cu altele, pădurile cu poienile, nu numai că a împăcat munții cu marea, nu numai că a înconjurat toată Grecia cu întărituri, nu numai că n-a încetat dragostea sa pentru supuși, îngrijindu-se astfel de soarta oamenilor pentru care nimica nu este sigur, nimica de nebiruit: așa că, dacă cumva s-ar întâmpla ca dușmanii să pună mâna cu timpul și pe aceste ziduri prin vreun mijloc oarecare, paznicii să se refugieze în fortărețe. Și a făcut peste tot, în locuri adăpostite, hambare și rezervoare de apă și a orânduit aici ca la două mii de soldați staționari, ceea ce niciodată mai înainte n-a făcut-o vreun împărat.

(Procopius din Caesareea, *De aedificiis,* text, traducere și comentarii de G. Popa-Lisseanu, București, 1939, p. 90)

B. *Istoria secretă*

A căutat să arunce bani mulți în zidiri și palate la marginea mării, înfruntând năvala necontenită a valurilor. Îngrămădea stânci peste stânci, pornind de la țărm, și mergea cu încăpățânare înainte, luptându-se cu talazurile și luându-se la întrecere cu tăria adânc-urilor, ca unul care avea putința să se țină deasupra [...]

Deci împăratul acesta era viclean, prefăcut, sucit, întunecat la mânie, fățarnic, nestăpânit, totdeauna gata să-și ascundă gândurile; vărsa lacrimi, dar nu de bucurie sau de durere, ci le potrivea după nevoile clipei în care se găsea; mințea fără încetare, nu la întâmplare, ci și atunci când scria sau făcea jurămintele cele mai grozave cu privire la cele întâmplate, și toate acestea în fața supușilor săi.[...]

Dacă ar încerca cineva să măsoare toate relele pricinuite romanilor în trecut și ar dori să le cântărească cu cele de acuma, ar vedea că s-a petrecut mai multă moarte de om sub acest împărat decât în toate celelalte veacuri la un loc luate. Se arăta cu totul lipsit de șovăială când găsea prilej să ia în stăpânire, fără pic de rușine, averile altora; și nu socotea că mai e nevoie să ascundă adevărul, când pășea la o necuviință. Era gata oricând să risipească avuțiile dobândite și le irosea în cheltuială necugetată sau le dăruia fără pricină barbarilor. Într-un cuvânt, nici el n-avea niciodată bani, dar nici nu lăsa pe careva dintre supușii lui să aibă, ca și cum ar fi fost împins nu atât de dragoste pentru bogăție, cât de ură împotriva celor care o aveau. De aceea a izgonit repede avuția de pe pământul romanilor și le-a lăsat tuturor numai sărăcia.

(Procopius din Caesarea, *Istoria secretă,* ediție critică, traducere și introducere de H. Mihăescu, București, 1972, p. 76-83)

GOȚII ÎI PROPUN LUI BELISARIUS COROANA REGALĂ (jumătatea sec. al VI-lea)

Astfel vorbi Ildibad, iar goților li se păru că-i sfătuiește bine; ei trimiseră în grabă soli la Ravenna. Venind în fața lui Belisarius, îi amintiră de înțelegerea cu ei și-i mustrară pentru călcarea făgăduințelor, numindu-l sclav, care se supune de bunăvoie, și ocărându-l că nu-i e rușine să aleagă sclavia în locul domniei; după ce-i spuseră multe de felul acesta, îl chemară la domnie. Îl încredințară că ar fi venit așa, de bunăvoie, și Ildibad, pentru a pune purpura la picioarele sale și a i se închina lui Belisarius, regele goților și italioților. Astfel vorbiră solii, crezând că omul nu va sta pe gânduri și va fi momit îndată de titlul de rege. Dar el le răspunse lămurit, fără ca ei să se aștepte, ca niciodată atât cât va trăi împăratul Iustinian, Belisarius nu se va înălța până la titlul de rege. Auzind acestea, ei se retraseră în grabă și vestiră totul lui Ildibad. Belisarius luă calea spre Bizanț, iarna era pe sfârșite și se încheie al cincilea an al acestui război, pe care l-a descris Procopius.

(Procopius din Caesareea, *Războiul cu goții*, II, 30, 24-30, trad. H. Mihăescu, București, Editura Academiei RPR, 1963)

PORTRETUL LUI CAROL CEL MARE (768-814) – EGINHARD, *VIAȚA LUI CAROL CEL MARE*

Era lat și voinic la trup, înalt de statură, dar fără a trece prea mult de măsura potrivită, căci măsura de șapte ori lungimea picioarelor sale. Avea creștetul capului rotund, ochi foarte mari și ageri, nasul ceva mai lung decât mărimea obișnuită, un păr alb frumos, fața voioasă și senină. De aceea fie că stătea în picioare, fie că ședea, înfățișarea lui răspândea o puternică impresie de autoritate și demnitate. Deși gâtul său părea gras și cam scurt, iar pântecele scos înainte, proporțiile armonioase ale celorlalte membre însă nu le scoteau la iveală. Avea un mers sigur și întreaga lui ținută era bărbătească. Glasul său era limpede, dar nu tocmai potrivit pentru înfățișarea sa. De o sănătate zdravănă, n-a fost bolnav decât în cei din urmă ani ai vieții, când adesea îl chinuia febra, iar în cele din urmă chiar șchiopăta de un picior. Dar și atunci se îngrijea după cum credea el că e mai bine, iar nu după sfatul medicilor, pe care nu-i putea suferi, fiindcă îi cereau să se lase de fripturile cu care era obișnuit și să se deprindă cu mâncările fierte.

Se deda cu râvnă la călărie și la vânătoare. Pentru el aceasta era ceva înnăscut, deoarece cu greu s-ar putea găsi pe pământ un popor care să se poată asemăna în acest meșteșug cu francii. Se desfăta și în aburii izvoarelor calde de apă, călindu-și adeseori trupul în înot, în care era atât de destoinic, încât, pe bună dreptate, nimeni n-ar fi fost în stare să-l întreacă. De aceea și-a zidit un palat la Aachen și locuia aici tot timpul, în ultimii ani ai vieții, până la moarte [...].

(Eginhard, *Vie de Charlemagne*, Editée et traduite par Louis Halphen, Paris, 1923, p. 68-73)

CAPITOLUL V

VIAȚĂ ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ ÎN LUMEA MEDIEVALĂ

DESCRIEREA CHINEI DE CĂTRE NEGUSTORUL ARAB SULAYMAN (sec. IX)

Chinezii, mici și mari, poartă veșminte de mătase, atât iarna, cât și vara. Dar mătasea de cea mai bună calitate este rezervată regilor. Restul populației o folosește în măsura în care poate. În timpul iernii, oamenii poartă doi, trei, patru, cinci pantaloni și chiar mai mulți, după cum pot. Această deprindere are scopul de a apăra corpul de marea umezeală a acelei țări, de care ei se tem. Vara ei îmbracă o singură cămașă de mătase sau dintr-o stofă asemănătoare. Turban ei nu poartă.

Chinezii se hrănesc cu orez. Uneori, odată cu orezul ei prepară Kusan, pe care îl varsă apoi peste orez ca un sos și le mănâncă împreună. Cât despre regi, ei mănâncă pâine de grâu și carne de tot felul de animale, de porc și multe altele.

Fructele Chinei sunt: mărul, piersica, lămâia, rodia, gutuia, para, banana, trestia de zahăr, pepenele, smochina, strugurii, castravetele, hiyar-ul[1], lotusul, nuca, migdala, aluna, fisticul, pruna, caisa, scorușele și nuca de cocos. În China sunt puțini palmieri. Abia de găsești uneori câte unul prin grădinile câte unuia. Chinezii beau un soi de vin preparat din orez. Ei nu fac vin din struguri și nici nu importă. Deci ei nu cunosc acest fel de vin și nici nu-l beau niciodată. Din orez ei fac oțet, vin de orez, un fel de dulciuri și alte lucruri de acest fel [...].

Se zice că în China sunt mai mult de două sute de orașe principale [...]. De aceste orașe principale depind alte orașe. Dintre orașele principale face parte Hanfu[2], unde vin să ancoreze corăbiile și de care depind douăzeci de orașe.

(*Crestomație de istorie universală medie, Partea I, Evul mediu timpuriu,* sub redacția prof. dr. Francisc Pall, București, 1970, p. 221-222)

DESCRIEREA INDIEI DE CĂTRE CĂLUGĂRUL FRANCISCAN JEAN DE MONTCORVIN (1293)

Către fratele întru Cristos Bartolomeo de Santa Concordia, fratele său Menentillo de Spoleto, sănătate. Vă transmit unele noutăți scrise din India Superioară de către un

[1] Un soi de castravete.
[2] Azi Canton.

frate minorit[1] care a fost tovarășul fratelui Nicolo de Pistoia, care a murit în India în timp ce mergea la stăpânul întregii Indii. Eu l-am văzut, am vorbit cu el și astfel depun mărturie.

Starea Indiei este următoarea: este mereu cald; nu este niciodată iarnă, dar nici nu este excesiv de cald pentru că vânturile moderează căldura tot timpul anului [...].

India superioară este destul de populată. Există orașe mari, dar locuințele sunt mizerabile pentru că sunt făcute din chirpici și de obicei acoperite cu frunziș. Din munții lor coboară puține râuri. Apa nu este bună de băut. Cu excepția regilor și a marilor baroni au puțini cai. Arborii produc fructe tot timpul anului. De asemenea, se seamănă și se recoltează în toate anotimpurile pentru că este mereu cald. Mirodeniile sunt ieftine [...].

Vitele sunt animalele lor sacre și din respect nu le mănâncă; dar le folosesc laptele și le pun la muncă la fel ca celelalte popoare.

[...] au un alfabet care le servește să-și scrie socotelile și rugăciunile; nu folosesc hârtia, ci scriu pe frunze de arbori cum ar fi frunzele de palmier. Au case unde își adoră idolii la indiferent ce oră, ziua sau noaptea.

În apropierea coastei mării trăiesc mulți sarazini[2] care sunt foarte influenți. Sunt puțini creștini și foarte puțini evrei.

Nu își îngroapă morții, ci îi ard și îi conduc la rug în sunetul instrumentelor și al cântecelor [...].

India este o țară mare, conținând mai multe regate și mai multe limbi. Locuitorii nu sunt negri, ci măslinii; ei sunt foarte bine făcuți. Merg în picioarele goale, purtând o pânză în jurul mijlocului. Nu își rad barba și se spală de mai multe ori pe zi [...].

Marea abundă în pește și în unele locuri se pescuiesc perle și pietre prețioase. Porturile sunt puține și proaste [...]. Nu se poate naviga decât o dată pe an, pentru că de la începutul lui aprilie până la sfârșitul lui octombrie vântul bate de la Apus și nimeni nu poate naviga în acea direcție. Dimpotrivă, din octombrie până la sfârșitul lui martie, și de la mijlocul lui mai până la sfârșitul lui iulie, vântul este atât de violent încât corăbiile ieșite din port sunt socotite pierdute. Anul trecut s-au scufundat mai mult de șaizeci de corăbii.

(*L'Europe au Moyen Age, Documents expliqués. Tome III: Fin XIIIe siècle – fin XVe siècle*, Paris, 1971, p. 379-380)

PĂDUREA GERMANICĂ ÎN SEC. AL XI-LEA – LAMBERT DE HERSFELD, *ANNALES*, august 1074

Castelul Hartesburg[3] era așezat în vârful unei coline, unde se putea ajunge numai pe un drum, și acela foarte greu. Celelalte părți ale muntelui erau cufundate în umbra unei păduri foarte întinse, care, începând de acolo, se întindea pe multe mii de pași, imensă și continuă până la hotarele Thuringiei; și de aceea, prin nici o silință a asediatorilor, cei asediați n-au putut fi împiedicați să intre sau să iasă. [...].

---

[1] Călugăr aparținând ordinului franciscan.
[2] Musulmani.
[3] În care era asediat Henric al IV-lea.

Se spune că, timp de trei zile, fără să mănânce, ei[1] au mers prin această pădure imensă, urmând o cărare îngustă și puțin cunoscută, pe care le-o dezvăluise călăuza lor, un vânător, pe care practica vânătorii îl făcuse mai priceput în a se orienta în tainele pădurii. [...]

În a patra zi, epuizați de lipsa de hrană, de somn și din pricina oboselii, la capătul puterilor, au ajuns la Eschwege.

(MGH, Scriptores, V, Hanovra, 1844, p. 198-199)

N.B. Acest text poate ilustra foarte bine aspectul general al unei Europe care la sfârșitul secolului XI mai era încă în mare parte acoperită de păduri, a căror străbatere se dovedea o reală aventură.

FOAMETEA DIN ANUL 1030 – RAOUL GLABER, *ISTORII*

În timpul ce a urmat a început să bântuie în lumea întreagă foametea, amenințând să nimicească aproape tot neamul omenesc. Căci mersul vremii a devenit atât de neobișnuit, încât nu s-a ivit timp potrivit pentru semănat, nici pentru seceriș, mai ales din pricina revărsării apelor. Elementele păreau că se ceartă și duc o luptă între ele, fără îndoială spre a răzbuna cutezanța omenească; desele ploi au muiat atât de mult pământul, încât trei ani de-a rândul nu se puteau trage brazde pentru semințe. Iar la vremea secerișului, buruienile și neghina ticăloasă au năpădit toată suprafața ogoarelor. O măsură de semănță, acolo unde recolta era mai bună, dădea la seceriș doar a șasea parte, însă și cu aceasta abia puteai să-ți umpli pumnul. Pacostea acestei lipse grozave a început mai întâi în părțile Orientului; după ce pustiise Grecia, a ajuns în Italia, de aici s-a răspândit prin Franța, apoi a trecut la toate popoarele Angliei. Suferind atunci de lipsa hranei întreg neamul omenesc, cei de stare înaltă și mijlocie erau tot atât de palizi de foame ca și cei săraci, căci în urma lipsei obștești a încetat jaful celor puternici. Iar dacă se găsea de vânzare ceva de-ale mâncării, vânzătorul putea urca sau lua, după plac, prețul oferit. În cele mai multe locuri, costul unei banițe de cereale era de șaizeci de solizi, în alte locuri prețul scalei era de cincisprezece solizi.

Între timp, după ce au mâncat animalele și păsările, încolțiți de foamea crâncenă, oamenii începură să se repeadă, pentru hrană, la tot felul de mortăciuni și lucruri groaznice de spus. Spre a scăpa de moarte, unii au recurs la rădăcinile din păduri și la ierburile râurilor [...]. Te îngrozești deci să povestești stricăciunea de atunci a neamului omenesc. Vai! durere! Lucru ce rareori s-a întâmplat să se audă odinioară: foamea turbată i-a silit în acea vreme să devoreze trupuri omenești. Drumeții erau răpuși de aceia care erau mai tari decât dânșii, erau tăiați în bucăți, fripți la foc și mâncați. Din pricina foamei, mulți fugeau și rătăceau din loc în loc; acolo unde primeau adăpost, noaptea erau uciși și mâncați de cei ce i-au găzduit. În numeroase locuri, trupurile morților au fost smulse din pământ, spre a servi și ele la potolirea foamei. În sfârșit, această nebunie turbată a crescut atât de mult, încât unele vite, retrase în locuri singuratice, erau mai sigure de a nu fi răpite decât oamenii.

(Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele Evului mediu*, București, 1964, p. 52-53)

---

[1] Henric al IV-lea și tovarășii cu care s-a strecurat într-o noapte afară din castel.

ORGANIZAREA DOMENIILOR REGALE (începutul sec. IX) – *CAPITULARUL DESPRE DOMENII*

1. Vrem ca domeniile noastre, pe care le-am orânduit spre a sluji în folosul nostru, să servească în întregime trebuințelor noastre și nu altor oameni.

2. Ca oamenii care țin de noi să fie bine apărați și să nu fie sărăciți de nimeni.

5. Când juzii noștri trebuie să îndeplinească muncile noastre, la semănat sau la arat, la seceriș, la cositul fânului sau la culesul viilor, fiecare să aibă grijă în timpul lucrului de fiecare loc de muncă și să ia măsuri ca ceea ce se face să fie bine făcut [...].

45. Ca fiecare jude să aibă în slujba sa meșteșugari buni și anume făurari, și aurari sau argintari, cizmari, strungari, dulgheri, scutari, pescari, păsărari adică șoimari, săpunari, siceratori adică cei care știu să facă bere sau cidru de mere ori de pere sau orice alt lichid potrivit pentru băutură; brutari care să facă pâinișoare pentru nevoile noastre, împletitori de plase care să știe să împletească plase atât pentru vânat cât și pentru pescuit sau pentru prins păsări. De asemenea, să aibă și alte slugi, a căror înșirare ar fi prea lungă.

56. Ca fiecare jude să țină des judecată în teritoriul slujbei sale și să facă dreptate și să aibă grijă ca oamenii să trăiască așa cum se cade [...].

60. Ca primarii să nu fie niciodată desemnați dintre oamenii puternici, ci dintre cei de condiție mijlocie, care sunt fideli.

62. Ca fiecare jude să ne facă cunoscut anual, de nașterea Domnului, aparte, deosebit și după rânduială despre starea tuturor veniturilor noastre, ca să putem afla ce și cât avem din fiecare lucru: cât s-a arat cu boii cu care lucrează buarii noștri; cât din loturile care trebuie arate, cât din porci, cât din cens, cât din datorii sau din amenzi, cât din fiarele prinse în pădurile noastre fără îngăduința noastră, cât din diferite despăgubiri, din mori, din păduri, din ogoare, din poduri sau corăbii, cât de la oamenii liberi și de la sutele care datorează slujbe proprietății noastre, cât de la târguri, cât de la vii, cât de la cei care plătesc în vin, cât din fân, cât din lemne și făclii, cât din scânduri sau alt material lemnos, cât din pământurile necultivate, cât din legume, din mei și mei păsăresc, cât din lână, in sau cânepă, cât din fructele din pom, cât din nuci mari sau mici, cât din altoaie de la diferiți copaci, cât din grădini, din napi, cât din helești, cât din piei, cât din blănuri, cât din coarne, cât din miere și din ceară, cât din unsoare, seu și săpun, cât din vinul de dude, din vinul fiert, din mied și din oțet, câtă bere, cât vin nou și vechi, grâne noi și vechi, cât din găini și ouă și gâște și gâscani, cât de la pescari, fierari, meșteri de scuturi sau cizmari, cât de la meșterii de coveți și de lădițe sau lăzi, cât de la strungari sau șelari, de la lăcătuși și de la puțuri, adică de la gropile de fier sau alte gropi de plumb, cât de la birnici, cât din mînji și cai.

63. [...] Tot ceea ce un om trebuie să aibă în casa lui și pe domeniul lui, juzii noștri să aibă pe domeniile noastre.

(Guy Fourquin, *Histoire économique de l'Occident médiéval,* Paris, p. 118-119; *Crestomație de istorie universală medie. Partea I. Evul mediu timpuriu,* sub redacția prof. dr. doc. Francisc Pall, București, 1970, p. 87-90)

EPISCOPUL ADALBERON DE LAON DESPRE OBLIGAȚIILE ȘERBILOR

A asigura tuturor bogăție, hrană și veșminte, aceasta este obligația clasei servile [...]. Această clasă nenorocită posedă numai ceea ce obține printr-o muncă aspră. Cine ar putea număra necazurile, angaralele și corvezile pe care trebuie să le suporte bieții șerbi! [...] Nu există nici un sfârșit pentru lacrimile și suferințele acestor nefericiți.

(*Documents d'histoire vivante de l'antiquité à nos jours,* Paris, dossier II, fiche 23)

ACORD ÎNTRE MĂNĂSTIRILE DE LA SAINT-DENIS ȘI DE LA SAINT LUCIEN DE BEAUVAIS ASUPRA CĂSĂTORIEI CELOR DEPENDENȚI DE ELE ȘI ASUPRA ÎMPĂRȚIRII DESCENDENȚILOR ACESTORA (1196)

Gautier, prin mila lui Dumnezeu abate al bisericii Saint-Lucien din Beauvais, și tot capitlul sus-zisului loc, către toți aceia la care vor ajunge aceste scrisori, salutare întru Domnul. Noi vă facem cunoscut că o neînțelegere ne-a opus multă vreme bisericii de la Saint-Denis pentru anumiți oameni, adică Dreu le Vinier din Haudivillers și frații și surorile lui, Guiard, primar din Haudivillers și surorile lui, doi frați din Laversines, care își spuneau toți oameni ai Sfântului Denis. În cele din urmă, cu ajutorul unor *prud'hommes*, ne-am înțeles în felul următor. Lăsăm cu totul bisericii de la Saint Denis pe zisul Dreu și toți moștenitorii coborâți din el. Cât despre frații lui Dreu, surorile și toți ceilalți pe care i-am pomenit mai sus , îi lăsăm de asemenea pentru vecie bisericii de la Saint Denis, dar vom avea în schimb pe unul sau pe una dintre moștenitorii descendenți din ei, cel sau cea pe care vom dori să primim. Și dacă în rest, femeile noastre se căsătoresc cu bărbații de la Saint Denis sau dacă invers, bărbații de la Saint Denis cu femeile noastre, noi dorim și stabilim de comun acord că toți moștenitorii proveniți dintr-o asemenea uniune vor urma neapărat condiția mamei lor, mai puțin unul sau una, la dorința și la voința bisericii de care aparține tatăl, care va rămâne cu totul sub condiția tatălui, drept compensație pentru pierderea tatălui.

Pentru ca această înțelegere să rămână sigură și de nezdruncinat, am trimis la biserica de la Saint Denis scrisorile noastre cu pecetea capitlului nostru. Dat în anul Întrupării Domnului 1196.

(G. Brunel și E. Lalou, *Sources d'histoire médiévale,* Paris, 1992, p. 315)

ÎMPĂRȚIREA COPIILOR DE ȘERB ÎNTRE STĂPÂNII FEUDALI AI CELOR DOI PĂRINȚI (1160)

Dintre copiii lui Giraud noi îl vom avea pe primul, canonicii pe al doilea, noi pe al treilea, ei pe al patrulea, și în același fel se va continua cu cei născuți până acum sau cu cei care se vor mai naște. Dacă va mai rămâne vreunul cu număr fără soț, acesta va fi hărăzit să devină călugăr.

(*Documents d'histoire vivante de l'antiquité à nos jours,* Paris, 1969 dossier II, fiche 21

OBLIGAȚIILE ȚĂRANILOR DIN VERSON DESCRISE DE ESTOUT DU BOIS (sec. al XIII-lea)

Lui Dumnezeu mă plâng, și sfântului Mihai, trimisul regelui din ceruri, în numele țăranilor din Verson.

Prima sarcină din an[1] o datorează la Sfântul Ion[2]. Trebuie să cosească fânul, să-l adune și să-l strângă, și să-l așeze în mijlocul câmpurilor. După ce l-au strâns, trebuie să-l ducă la conac. După ce li s-a spus aceasta, [...] îl depozitează.

Ei fac un timp acest serviciu, după care trebuie să curețe șanțul. Fiecare merge aici cu furca pe umăr să curețe bălegarul [...].

Dacă pământurile lor sunt supuse dijmei, nu vor duce deja snopii; se vor duce să cheme pe zeciuitor, pe care îl aduc cu mare durere. Dacă țăranul greșește socoteala, zeciuitorul îl face de rușine și îi ia o mare amendă [...]. După aceea, partea seniorului se încarcă în căruță, [...], iar aceasta merge la hambarul zeciuielii. Grâul său rămâne de cealaltă parte, în voia vântului și-a ploii. Pe țăran îl îngrijorează foarte rău grâul său care zace pe câmp, unde paguba e așa de mare. Cât se poate de repede merge la hambar, unde i se ia o mare amendă dacă are vreun snop pierdut, căzut pe câmp sau pe uliță. După aceea vine [...] Sântă Măria din septembrie[3], care prilejuiește darea din porci. Dacă țăranul are 8 purcei, el îi va păstra pe cei doi mai frumoși; cel care îi urmează este al seniorului, care nu îl va lua pe cel mai rău, și de asemenea, pentru cei în plus, trebuie sa plătească un dinar[4]. Și pe urmă vine Sfântul Dionisie[5], de care țăranii sunt înspăimântați, pentru că îi face să plătească censul, care îi îngrijorează. După care datorează darea pentru împrejmuirea ogorului propriu, fiindcă fac mari îngrădituri când treieră orzul și celălalt grâu. [...] După aceasta datorează robota. Când pământul va fi împărțit în ari[6], vor căra grâul în hambar. Trebuie să semene și să grăpeze fiecare un acru[7] în partea sa. După care ei

[1] Este vorba de anul bisericesc, început la 1 martie.
[2] 24 iunie.
[3] 8 septembrie.
[4] Monedă de argint, a 12-a parte dintr-un sou.
[5] 9 octombrie.
[6] Pentru a atribui fiecăruia suprafața care trebuie lucrată.
[7] Circa 50 ari.

datorează un jambon Sfântului Andrei[1], patronul șuncilor [...]. De Crăciun datorează răci-mi; dacă nu sunt bune și fine, prepozitul le va lua un zălog. După aceea datorează darea pentru bere; fiecare trebuie să dea din orz 2 sau 3 litri, și din grâu un sfert de modiu[2]. După care sunt supuși monopolului cuptorului, care este cel mai rău. Când femeia țăranului se duce aici [...], deși plătește și coptura sa, și plăcinta, și turta cu usturoi, brutăreasa, care este foarte mândră și trufașă, tot mai mormăie, iar brutarul se strâmbă și jură [...] pe Dumnezeu că cuptorul va fi prost încins, și pâine bună nu va mânca, totul va fi crud și rău făcut.

Doamne, fie să afli că în lume nu cunosc oameni mai înrobiți decât țăranii din Verson [...].

(*Documents d'histoire vivante,* Paris, 1969, dossier II, fiche 24-25)

JACQUERIA (1358)

a. Desfășurarea răscoalei – Froissart, *Cronici*

Țăranii s-au adunat în Beauvaisis, și primii erau o mie o sută de oameni; și spuneau că toți nobilii regatului Franței, cavaleri și scutieri, rușinau și trădau regatul, și că ar fi fost un mare bine să-i stârpească pe toți. Și fiecare dintre ei a zis: „Adevărat grăiește! Adevărat grăiește! Blestemat fie cel datorită căruia nu vor fi stârpiți toți gentilomii!". După aceea s-au adunat și au plecat, fără alt sfat și fără armuri, în afară de ciomege [...] și de cuțite, la casa vreunui cavaler care era pe aproape. Acolo au spart casa și au ucis cavalerul, doamna și copiii, mici și mari, și au pus foc casei. [...] Așa au făcut în multe castele și conace. Și s-au înmulțit până au ajuns șase mii; și pretutindeni unde mergeau, numărul lor creștea, căci îi urmau toți cei care le erau pe potrivă. Și fiecare cavaler, doamne sau scutieri fugeau; și își duceau doamnele și domnișoarele, copiii la zece sau douăzeci de leghe[3] depărtare, unde puteau să fie în siguranță; și își lăsau casele goale și averea lor înăuntru; și acești ticăloși adunați fără șef și fără armuri furau și ardeau totul și ucideau, fără milă și îndurare, ca niște câini turbați. Cu siguranță n-a fost niciodată între creștini și sarazini[4] asemenea turbare cum făceau acești oameni, și nimeni care să facă mai multe rele și fapte nedemne, de un asemenea fel că nimeni nu îndrăznea să le gândească [...]; și cel care făcea mai multe era mai apreciat și mai mare șef între ei. [...]

Și făcuseră un rege între ei, care era, după cum se zicea, din Clermont în Beauvaisis, și l-au ales pe cel mai rău dintre cei mai răi; și pe acest rege îl chema Jacques Bonhomme. Acești nemernici au ars în ținutul Beauvaisis și pe lângă Corbie și Amiens și Montdidier mai mult de 60 de conace și castele întărite; și dacă Dumnezeu nu le-ar fi pus capăt prin mila sa, dezastrul ar fi fost atât de mărit, că toate mănăstirile ar fi fost nimicite, sfânta biserică mai apoi, și toți oamenii bogați, în toată țara.

(*Documents d'histoire vivante,* Paris, 1969, dossier III, fiches 16-17)

---

[1] 30 noiembrie.
[2] Veche măsură de capacitate (18 hectolitri).
[3] 1 leghe = 4 km.
[4] Musulmani.

b. Reprimarea – *Continuatorul lui Guillaume de Nangis*

Regele Navarei[1] ceru un armistițiu șefului țăranilor[2] deoarece voia să-i vorbească. Guillaume Charles[3] se duse simplu, fără să ceară nici ostatici, nici altceva, și veni la regele Navarrei. Așa țăranii fură fără șef.

Robert Sercot și toată oastea lui au pus în neorânduială pe țărani și le-au rupt cu puterea sabiei unul din corpurile lor de oaste. [...] În felul acesta țăranii au fost dezorganizați deoarece căpitanul lor nu mai era cu ei, și s-au descumpănit ei înșiși și englezii[4] i-au omorât pe mulți. După ce țăranii au fost descumpăniți, regele Navarrei a mers la Clermont în Beauvaisis și acolo a pus să fie decapitat căpitanul țăranilor.

O trupă de gentilomi, în jur de 300 de săbii, care veneau în ajutorul regelui Navarrei au auzit că țăranii erau descumpăniți. Atunci au coborât în capătul ținutului Beauvaisis unde erau câteva trupe ale țăranilor și au adunat gentilomi normanzi și pe cei din regiunea Amiens și din ținutul Bray. Și au găsit aproape de Poiz o trupă de țărani care se întorcea la trupa cea mare pe care o comanda Guillaume Charles. Prin sus-numiții gentilomi au fost toți dați morții, fără milă, mai mult de 1300. Apoi sus-numiții gentilomi au plecat călare și s-au luptat între Roy și Gerberay cu o altă trupă de țărani și acolo au ucis 800. [...] Apoi au venit la Gaillefontaine unde se găsea doamna de Valois și i-au făcut multe necazuri, pentru că, după cum spuneau, dăduse provizii țăranilor. Și acolo au ucis în jur de 1000 de țărani. Astfel țăranii au fost distruși și dezorganizați în Beauvaisis și în ținuturile din jur.

(Maxime Roux, *Textes relatifs à la civilisation du Moyen Age*, Paris, 1950, p. 174-175

LEGĂMÂNT DE VASALITATE (sec. VIII-IX) – *FORMULARELE DE LA TOURS*

Cel ce se pune sub puterea altuia.

Măritului domn cutare, iar eu cutare. Întrucât este știut de toți că eu n-am câtuși de puțin cu ce să mă hrănesc sau să mă pot îmbrăca, de aceea rog milostivirea voastră și voința îmi poruncește ca să mă încredințez ocrotirii voastre și să mă supun. Ceea ce de altfel am și făcut. Anume în așa chip, ca să fiți dator să mă ajutați sau să mă întrețineți atât cu hrană cât și cu haine, cât timp voi putea să vă slujesc și să vă fac servicii. Și cât timp voi fi în viață, voi fi dator să vă îndeplinesc, potrivit condiției celor liberi și să vă fiu cu ascultare și să nu am putință să mă sustrag de sub puterea sau ocrotirea voastră și în a voastră putere sau ocrotire să fiu ținut să rămân în tot timpul vieții mele. Drept care s-a hotărât ca, dacă vreunul dintre noi ar voi să schimbe această înțelegere, să plătească atâția solizi celuilalt iar această înțelegere să rămână trainică.

---

[1] Carol cel Rău, care avea mari domenii și în nordul Franței și la care nobilii francezi au făcut apel în vederea reprimării răscoalei.
[2] În textul francez, țăranii răsculați sunt numiți de fiecare dată „Jacques".
[3] Conducătorul răsculaților.
[4] Prezenți în Franța datorită războiului de 100 de ani.

Și s-a hotărât să fie datori să întocmească și să întărească între dânșii, în acest scop, două scrisori cu același cuprins.

(*Crestomație de istorie universală medie, Partea I, Evul mediu timpuriu*, sub redacția prof. dr. Francisc Pall, București, 1970, p. 84-85)

OMAGIU VASALIC LA 1127 – GALBERT DE BRUGES, *ISTORIA ASASINĂRII LUI CAROL CEL BUN*

În 7 ale idelor lui Aprilie[1], joi, omagiile au fost aduse comitelui[2]; și aceasta s-a îndeplinit după formele determinate pentru a jura credință și fidelitate în ordinea următoare. În primul rând, au făcut omagiul astfel:

Contele l-a întrebat dacă vrea să devină omul lui întru-totul și acesta a răspuns „Vreau", apoi și-a pus mâinile lui împreunate în cele ale comitelui, care i le strânge; apoi se unesc printr-un sărut.

În al doilea rând, cel ce făcuse omagiu a jurat credință cu aceste cuvinte: „făgăduiesc pe credința mea să fiu credincios din această clipă comitelui Wilhelm și să-i păstrez pe deplin și împotriva tuturor omagiul meu, cu bună credință și fără înșelăciune".

În al treilea rând, a jurat aceasta pe moaștele sfinților.

Apoi, cu nuiaua pe care o ținea în mână, comitele le-a dat investiturile tuturor celor care îi prestaseră omagiu, îi promiseseră credință și de asemenea îi făcuseră jurământ.

(Galbert de Bruges, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre*, Paris, 1891, p. 89)

RIDICAREA LA RANGUL DE CAVALER (sec. XII) – JEAN DE MARMOUTIER, *ISTORIA LUI GODFRED, DUCE DE NORMANDIA ȘI COMITE DE ANJOU*

După porunca regelui[3] s-a mai cerut de la comite[4] să trimită cu cinste pe fiul său, care încă nu era cavaler, la sărbătoarea cea mai apropiată a Rusaliilor la Rouen, ca acolo să primească armele împreună cu cei de aceeași vârstă cu el[5] și să ia parte la petrecerile regești. Nu era greu să obțină acest lucru; cererea dreaptă s-a învrednicit de o învoire ușoară.

După sosirea tânărului, în zorii zilei următoare s-a pregătit baia, așa cum se obișnuiește la primirea cinstei de cavaler. Apoi, aflând regele de la cămărașii săi că Angevinul și

---

1 9 aprilie 1127.
2 Comitele Wilhelm de Flandra.
3 Henric I al Angliei, 1100-1135.
4 Foulque al V-lea de Anjou.
5 15 ani.

cei care veniseră cu el au ieșit din baie, a poruncit să fie chemați la dânsul. După ce și-a spălat trupul, ieșind din cada băii, Godfred, nobila odraslă a comitelui de Anjou, a îmbrăcat pe piele o cămașă încrețită de pânză fină de in, peste aceasta o haină lungă țesută cu fire de aur, acoperită cu o mantie vopsită în culoarea purpurii, purta pantaloni de mătase scumpă, în picioare avea pantofi împodobiți pe dinafară cu leișori aurii. Soții săi, care așteptau împreună cu el să primească rangul de cavaler, purtau toți haine de pânză fină de in și de purpură.

Gătit așadar, după cum am arătat, cu asemenea podoabe, regescul ginere, ca o floare dalbă de crin, peste care se împrăștie o roșeață trandafirie, a ieșit, cu acea nobilă ceată strânsă în jurul său, dinăuntrul odăilor în văzul lumii. Au fost aduși caii, armele, și s-au împărțit fiecăruia, după cum trebuia. Angevinului i s-a adus un cal spaniol splendid, care, după cât se spune, putea să alerge mai repede decât zborul multor păsări. Purta acum o zale împletită din verigi duble, despre care se credea că nu poate fi străpunsă de izbiturile nici unei lănci sau sulițe; șoldurile, genunchii, pulpele îi erau acoperite și ele cu zale de fier, împletite de asemenea din verigi duble; purta la picioare pinteni de aur; scutul, cu chipuri de leișori aurii, îi atârna de grumaz; pe cap i s-a pus un coif care strălucea de mulțimea pietrelor prețioase și care era de așa o tărie, încât nu putea să-l taie sau să-l sfărâme lovitura nici unei săbii; i s-a dat o lance de frasin cu vârful făcut din fier de Poitiers. În sfârșit, i s-a adus din comoara regească o sabie, care se păstra acolo din vremuri străvechi, pentru făurirea căreia a muncit din greu, cu multă osteneală și râvnă, Velan, neîntrecutul făurar.

Înarmat în acest chip, tânărul nostru, noua și viitoarea floare a cavaleriei, a sărit cu o agerime uimitoare pe cal, fără a se folosi, de dragul repeziciunii, de scări. Ce să mai lungim vorba? Întreagă acea zi, închinată întru cinstea și bucuria cavaleriei, a trecut în chip strălucit în exerciții și jocuri de război și în întărirea trupurilor.

Această vestită serbare a cavaleriei a ținut, în jurul regelui, fără întrerupere timp de șapte zile.

(F. Pall, C. Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu*, București, 1964, p. 47-48)

PRIVILEGIILE ACORDATE ORAȘULUI LUCCA DE CĂTRE ÎMPĂRATUL HENRIC AL IV-LEA (23 iunie 1083)

Voim să aducem la cunoștința tuturor credincioșilor lui Christos și alor noștri, atât viitori cât și de față, că noi, prin autoritatea puterii noastre regești, acordăm și acordând hotărâm pentru orășenii din Lucca, pentru credința lor nestrămutată față de noi și pentru slujba lor plină de râvnă, precum și cu sfatul și prin mijlocirea credinciosului nostru Burchard, episcop de Lausanne și cancelarul nostru, ca nici o autoritate și nici un om să nu îndrăznească să dărâme și să nimicească zidul înconjurător vechi sau nou al orașului Lucca și nici unui om să nu-i fie îngăduit să dărâme, în orice chip sau orice mijloc

sau fără o judecată legiuită, casele care au fost clădite sau vor fi clădite de acum înainte înăuntrulacestui zid sau în suburbie.

[...] Hotărîm de asemenea ca de acum înainte nimeni să nu le ceară provizii și taxă de vămi de la Pavia până la Roma și taxă de acostare în orașul Pisa sau în comitatul lor.

Hotărâm de asemenea că dacă unii oameni vor intra cu corabia sau cu corăbiile pe râul Serchio sau pe râul Montone pentru a negustători cu luchesii, nici un om să nu îndrăznească să-i tulbure pe aceștia sau pe luchesi pe mare sau pe sus-zisele râuri, atunci când vin sau se duc ori stau, sau să le aducă vreo supărare, sau să-i prade, sau să-i împiedice în vreun fel.

Voim de asemenea să nu fie ridicate castele în cuprinsul a șase mile de la marginile sus-zisului oraș; iar dacă cineva ar îndrăzni să ridice întărituri, luchesii, din porunca și cu ajutorul nostru, să le dărâme.

Iar oamenii aceluiași oraș sau din suburbie să nu fie închiși fără o judecată legiuită.

(Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte,* București, 1976, p. 61-62)

CASELE LONDREI LA 1419

De amintit că în timpurile vechi, cea mai mare parte a locuințelor orașului era din lemn, iar casele erau acoperite cu paie și cu trestie și cu alte astfel de materiale de acoperit.

De aceea când se întâmpla ca vreo casă să fie cuprinsă de foc, cea mai mare parte a orașului era mistuită de flăcări de la acel foc, așa precum s-a întâmplat în primul an de domnie a regelui Ștefan[1], adică atunci când focul a izbucnit la Podul Londrei, a ars biserica Sfântul Paul, iar de acolo focul s-a întins, mistuind case și clădiri, până la biserica Sfântul Clement al danezilor.

După aceea, mulți cetățeni, pentru a se păzi de o astfel de primejdie, au clădit, după putința lor, pe terenurile lor, casă de piatră, acoperită cu țigle groase și păzită împotriva furiei focului; și de aceea se întâmpla adesea ca, atunci când un foc izbucnea în oraș și mistuia multe clădiri și ajungea la astfel de case, neputând să le cuprindă, focul se oprea acolo și astfel multe case ale vecinilor au fost ferite de foc datorită acelor case.

De aceea, în sus-zisa rânduială, care este numită Așezământ, a fost hotărât și rânduit ca orășenii, de bunăvoia lor, să clădească în piatră, astfel ca fiecare, care are pe terenul său propriu zidire de piatră în înălțime de 16 picioare[2], s-o stăpânească liber și cu cinstire, după cum s-a spus mai sus.

(Radu Manolescu (coord), *Orașul medieval. Culegere de texte,* București, 1976, p. 276)

---

[1] Ștefan I (1135-1154).
[2] 1 picior = cca 30,5 cm.

IMPRESIA FĂCUTĂ CRUCIAȚILOR DE PRIVELIȘTEA CONSTANTINOPOLULUI ÎN 1203 – GEOFFROI DE VILLEHARDOUIN, *„CUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI"*

Or, puteți să știți că priviră îndelung Constantinopolul cei care nu-l văzuseră nici-odată căci ei nu puteau să-și închipuie că ar putea exista în lumea întreagă un oraș atât de bogat, când văzură aceste ziduri și aceste turnuri mărețe, care îl împrejmuiau, și aceste biserici înalte, care erau atâtea cât nimeni n-ar fi crezut, dacă nu le-ar fi văzut cu ochii săi; de asemenea, și lungimea și lărgimea orașului, care se afla în fruntea tuturor celorlalte. Și să știți că nu era bărbat atât de îndrăzneț, căruia să nu-i fi tremurat trupul. Și nu-i de mirare, căci niciodată nu s-a întreprins un lucru atât de mare de nici un neam, de când a fost făcută lumea.

(Geoffroi de Villehardouin, *La conquête de Constantinople,* ed. Natalis de Wailly, Paris 1872, p. 72-73)

STATUTUL POSTĂVARILOR DIN FRANKFURT PE MAIN (1345)

Noi, meșterii postăvari din Frankfurt, aducem la cunoștința domnilor staroști și a consiliului municipal drepturile și obiceiurile noastre, așa cum le-am păstrat din vechime:

1. Nici un membru din breasla noastră nu are dreptul să țească postav cu chenar, decât numai la comanda staroștilor, singurii care au dreptul, împreună cu membrii familiilor lor, să poarte asemenea postavuri.

2. Noi avem obiceiul să supraveghem pe dărăcitorii și țesătorii noștri.

5. Nu au dreptul să folosească sigiliul aplicat pe postav cei care nu fac parte din breasla noastră, sau cei care nu trăiesc în orașul nostru.

12 [...] Dacă se va găsi postav țesut cu chenar sau tăieturi, sau dacă postavurile vor fi făcute din resturi și bucățele de lână, sau cu adăugiri de țesătură de culoare deschisă, aceste țesături vor fi confiscate de la meșter, iar acesta va plăti o amendă de 1 pfund.

14. Nimeni nu are voie să-și vopsească țesăturile în culori pestrițe.

15. Aceeași amendă va plăti acel țesător care lucrează la mai mult decât două războaie de țesut.

16. Dacă se va găsi la cineva un război de țesut ascuns, acela va plăti o amendă de o marcă.

29. Orice țesător trebuie să facă țesături lungi de 33 coți și fără chenar; acel care va face țesături mai lungi, va plăti meșterilor un pfund.

31. Cine va fi găsit lucrând în timpul nopții, va plăti o marcă.

32. Este interzis să cumpere lână din altă parte decât din cele două prăvălii speciale, unde lâna este cercetată și prețuită; amenda este de un fertun[1] și un sfert de măsură de vin.

46. Nici unul dintre membrii breslei noastre nu are dreptul să vândă lână unui om străin de orașul nostru. Amenda este un pfund și un sfert de măsură de vin la casa breslei.

[1] Un sfert dintr-o marcă.

47. Nimeni nu are dreptul să ademenească oamenii altora, fie lucrători, fie lucrătoare. Amenda este o jumătate de marcă.

(Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte,* București, 1976, p. 118-120)

CONTRACTUL DE ANGAJARE A UNUI UCENIC (1404)

Eu, Johann Teunburg, vechi cetățean din orașul Köln, fac cunoscut tuturor că îl dau pe fiul meu legitim, Tennis, care este de acord cu aceasta, prea cinstitului bărbat, meșter aurar, Ailf Bruver, ca să-l învețe meseria de aurar la Köln. Tennis este obligat să slujească cu credință timp de opt ani, fără întrerupere, începând din ziua sfântului apostol Matei.

[...] Meșterul Ailf este obligat să hrănească pe fiul meu timp de opt ani. Eu, numitul Johann, de asemenea, mă oblig să-l îmbrac așa cum trebuie, în toți acești 8 ani adică, potrivit cu starea lui. Dacă se întâmplă ca numitul Tennis, fiul meu, să moară în primul an, atunci numitul meșter Ailf este obligat să-mi înapoieze 8 guldeni din cei 16 guldeni pe care i-am dat ca garanție. Dar dacă fiul meu va trăi o zi peste primul an, atunci numitul meșter Ailf nu este obligat să-mi înapoieze nici un heller nici mie și nici urmașilor mei.

Dacă se întâmplă ca eu, susnumitul Tennis, să fug de la numitul Ailf, meșterul meu, și să încep să mă ocup de meserie pe seama mea, înainte de a împlini stagiul de 8 ani, atunci sunt obligat să plătesc meșterului Ailf o amendă de 42 guldeni. Pentru a obține această sumă de la mine, meșterul are dreptul să se adreseze oricărui tribunal ecleziastic ori laic din Köln sau din afară de Köln. Eu, Tennis, sunt obligat să îndeplinesc de îndată poruncile lui Ailf [...]. În afară de aceasta, eu, Tennis, rămân angajat de angajamentul făcut față de Ailf și sunt obligat să servesc meșterului până se vor împlini cei opt ani, așa cum este obiceiul în Köln, în breasla sus-amintită. Pentru întărirea celor spuse, eu, sus-amintitul Johann Teunburg, am pus sigiliul pe acest act, iar la rugămintea mea, și cinstitul Iacob Merheim, concetățeanul meu din Köln și l-a pus pe al său alături de al meu.

Sub acest sigiliu, eu, Tennis, întăresc că punctele amintite mai sus sunt drepte și mă oblig să le îndeplinesc, precum și tot ceea ce stă scris mai sus despre mine.

(Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte,* București, 1976, p. 127-128)

PRIVILEGIU COMERCIAL ACORDAT DE ȚARUL ȘTEFAN DUȘAN NEGUSTORILOR RAGUZANI (1349)

Să meargă cu conducătorii lor și cu bunurile lor și cu negustorii lor, cu mărfuri, în țara majestății mele și în cea regească[1], liber, fără nici o piedică. Și nimeni să nu-i împiedice sau să folosească forța, nici un nobil al majestății mele, nici un nobil regal, nici

[1] Partea imperiului dată de țar spre guvernare fiului său Uroș, care purta titlul de rege.

oricine de pe pământul împărăției mele sau din cel regal, ci liber să meargă [...]. Și negustorii cu mărfurile lor, dacă cineva dorește să meargă în altă țară cu marfa, să treacă liber, fără pagubă, prin țara împărăției mele, numai arme să nu ducă la bulgari, nici în țara lui Basarab[1], nici în Ungaria, nici în Bosnia, nici la greci[2], nici oriunde ar fi în țară străină. Dacă se vor găsi că vor duce arme în țară străină, toate acele arme să se ia pentru mine [...].

Și dacă maiestatea mea va merge în oraș[3], să mă cinstească și să-mi dăruiască după voia lor, așa cum se cuvine unui țar și să nu fie nici o luare de daruri. Dacă maiestatea mea se va certa cu raguzanii, se va da raguzanilor care se află în țara mea un termen de 6 luni ca să plece liber, fără piedică, și apoi maiestatea mea poate să se războiască cu orașul [...].

Și negustorii care merg prin țară și orașele maiestății mele și cele ale regelui să plătească după lege fiecare vamă așa cum au dat în vremea părinților și strămoșilor maiestății mele.

(R. Manolescu (coord.), *Orașul medieval.* Culegere de texte, București, 1976, p. 169-170)

INSTRUCȚIUNI PENTRU NEGUSTORII CARE FĂCEAU COMERȚ ÎN CHINA ÎN TIMPUL STĂPÂNIRII MONGOLE (mijlocul sec. XIV) – FRANCESCO PEGOLOTTI, *PRATICA DELLA MERCATURA*

De la Tana[4] la Astrahan este bine să vă aprovizionați cu provizii pentru 25 de zile, mai ales cu făină și pește sărat, căci în ceea ce privește carnea veți găsi destulă pe drum. La fel, de fiecare dată când veți merge dintr-o țară în alta de-a lungul acestei călătorii, să vă aprovizionați cu făină și pește sărat după numărul zilelor de drum; din celelalte lucruri necesare o să găsiți din belșug, mai ales carne.

Drumul care duce de la Tana în Chitai[5] este foarte sigur, atât ziua cât și noaptea, după cum au povestit negustorii care l-au străbătut [...].

Chitai-ul este o provincie cu o mulțime de orașe și sate. Printre altele, are un oraș care este și capitala, și unde se adăpostesc negustorii și unde se face cea mai mare parte a comerțului; el se numește Canbalâc; acest oraș are o sută de leghe circumferință și este plin de oameni și de case [...].

Stăpânul Chitai-ului obligă pe negustori să-i cedeze argintul pe care-l aduc cu ei și îl depozitează în visteria sa; iar negustorilor le dă moneda lui de hârtie, adică hârtie galbenă marcată cu sigiliul său, monedă numită „balisci". Cu această monedă puteți cumpăra mătase și orice altă marfă. Iar toți locuitorii țării trebuie să o accepte și să nu-și vândă marfa mai scump pentru moneda de hârtie.

(*L'Europe au Moyen Age. Documents expliqués. Tome III: Fin XIIIe siècle – fin XVe siècle,* Paris, 1971, p. 381-382)

---

[1] Basarab I (1310-1352).
[2] În imperiul Bizantin.
[3] În Ragusa (Dubrovnik), pe atunci republică urbană vasală Veneției.
[4] Port la Marea de Azov, stăpânit atunci de venețieni.
[5] China.

CAPITOLUL VI

BISERICĂ ȘI CULTURĂ ÎN EVUL MEDIU

CREȘTINAREA ANGLO-SAXONILOR (597) – BEDA VENERABILUL, *ISTORIA ECLEZIASTICĂ*

Astfel întărit și de încurajarea binecuvântatului părinte Grigore[1], Augustin[2], având alături pe slujitorii lui Christos cu care plecase, se întoarse la propovăduirea credinței și intră în Britania. În acest timp rege al Kent-ului era Ethelbert, ce avea o mare putere, pentru că își extinsese hotarele stăpânirii până la îndepărtatul râu Humber care desparte pe anglii de sud de cei din nord. În partea răsăriteană a Kent-ului se află o insulă, Thanet [...]. Slujitorul lui Dumnezeu, Augustin, și tovarășii lui, aproape 40 de oameni, s-au așezat, se spune, pe această insulă. Luaseră interpreți de la franci, așa cum ordonase binecunoscutul papă Grigore; și vestindu-l pe Ethelbert, Augustin înștiință că venise de la Roma aducând cele mai bune vești, ce promiteau fără nici o îndoială celor care ascultau fericirea eternă în rai și un regat care va dăinui până la sfârșit o dată cu veșnicul și adevăratul Dumnezeu. Auzind acestea regele le ordonă să rămână în insula unde se opriseră, până când va hotărî ce să facă cu ei, urmând să le fie satisfăcute toate cererile. El cunoștea deja religia creștină, având în vedere că soția sa Bertha era creștină, din neamul francilor, pe care o primise de la părinții ei cu condiția să-i respecte credința ca și pe episcopul ei, numit Liudhard, pe care-l primise pentru a o sfătui.

În consecință, după câteva zile, regele veni pe insulă, și îi invită pe Augustin și pe tovarășii lui la o discuție în aer liber. Avusese grijă să nu intre cu ei în vreo casă, de teamă că, la intrare, potrivit unei vechi superstiții, dacă îi făceau vreo vrajă, ar fi putut să-l convingă. Dar ei veniseră înzestrați cu putere divină, nu demonică, purtând o cruce de argint ca stindard și imaginea Domnului și salvatorului nostru, pictată pe un lambriu și, cântând litanii, ei îl implorau pe Dumnezeu pentru propria lor mântuire și pentru aceea a celor pentru care și la care ei veniseră. Și când la ordinele regelui s-au așezat și au predicat tuturor celor care erau prezenți, el le răspunse: „Frumoase, într-adevăr, sunt cuvintele și promisiunile pe care le aduci; dar pentru că sunt noi și nesigure, eu nu pot să mă alătur lor și să las pe acelea pe care împreună cu tot neamul anglo-saxon le-am urmat de atâta timp. Dar pentru că vii de la o atâta de mare depărtare, și, după cum cred, ai dorit să ne împărtășești și nouă acele lucruri pe care tu însuți le crezi a fi adevărate și cele mai bune, noi nu dorim să-ți facem nici un rău; mai curând, noi te vom primi cu prietenoasă ospitalitate și îți vom da toate lucrurile necesare; nu-ți vom interzice să-i câștigi pentru credința ta religioasă pe toți cei pe care îi vei convinge". În consecință, el le dădu o reședință în orașul Canterbury, care

---

[1] Papa Grigore cel Mare (590-604).
[2] Călugăr trimis de papă să-i convertească la creștinism pe anglo-saxoni.

era metropola întregului său regat și, deoarece promisese, pe lângă că s-a ocupat de îndestularea lor cu hrană, el nu și-a retras promisiunea de a-i lăsa să predice.

(Florentina Căzan, *Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu în Europa Occidentală (sec. III-VIII)*, București, 1979, p. 193-194)

CONVERTIREA UNOR PĂGÂNI DE CĂTRE SFÂNTUL BONIFACIU[1] (sec. al VIII-lea)

Mulți oameni din Hessa au fost convertiți de Bonifaciu la credința catolică. Dar mai erau unii slabi de suflet care refuzau să primească în întregime învățăturile adevăratei credințe. Unii sacrificau în secret, alții pe față, copacilor și izvoarelor. Unii practicau în secret divinația, proorocitul și incantațiile, alții pe față. Dar alții, care erau mai sănătoși la minte, respingeau toate profanările păgâne și nu făceau nici unele din aceste lucruri. Și cu sfatul și consimțământul acestor oameni, Bonifaciu s-a gândit să doboare un anume copac foarte mare, la Geismar, numit în limba veche a locului stejarul lui Jupiter[2].

Omul lui Dumnezeu era înconjurat de slujitorii lui Dumnezeu. Când a vrut să doboare copacul, a văzut o mare mulțime de păgâni care îl blestemau amarnic pentru că era dușmanul zeilor lor. Și când el a tăiat doar puțin în trunchi, o adiere trimisă de Dumnezeu s-a stârnit pe sus și de îndată vârful copacului a fost rupt și întreg copacul, în uriașa lui mărime, a căzut și a fost împărțit în patru părți uriașe fără vreun efort al fraților care stăteau acolo. Când păgânii care blestemaseră au văzut aceasta au încetat să mai blesteme, și, crezând, l-au binecuvântat pe Dumnezeu. Apoi prea sfântul preot s-a sfătuit cu frații și a construit din lemnul copacului o capelă și a închinat-o Sfântului Apostol Petru."

(J. H. Robinson (ed), *Readings in European History*, vol. I, Boston, 1904, p. 106-107)

N.B. Fragmentul selectat prezintă un caz tipic de folosire a miracolului creștin în acțiunea de convertire a popoarelor rămase încă păgâne. Doborând copacul lui Thor fără să pățească nimic, și beneficiind de ajutorul unei pale de vânt stârnite ca din senin, Bonifaciu a dovedit germanilor superioritatea Dumnezeului creștin, și a sporit eficiența predicilor sale.

ÎMPĂRATUL LEON V DESPRE JUSTIFICAREA ICONOCLASMULUI

Pentru ce creștinii cunosc toți înfrângerea în fața neamurilor păgâne? Cred că doar din pricina cultului imaginilor și nu din altă cauză. [...] Doar cei ce nu le-au venerat au murit de moarte bună și au fost duși cu slavă până la mormintele imperiale. Pe ei am de gând să-i imit respingând imaginile, pentru ca, după ce vom fi trăit viață lungă, eu și fiul meu să păstrăm imperiul până la a patra și la a cincea generație.

(*Viața lui Leon V*, în *Patrologia Graeca*, CVII, 1028; 1032)

---

[1] Episcop, apostol al germanilor, martirizat într-una din misiunile sale de convertire.
[2] De fapt Thor.

EFECTELE ICONOCLASMULUI ÎN PLAN ARTISTIC – STEPHANOS DIAKONOS, *VIAȚA ȘI MARTIRIUL PREAFERICITULUI ȘI SFÂNTULUI MĂRTIR ȘTEFAN CEL NOU*

În acest timp tiranul[1] a dărâmat sfântul locaș din Blacherne[2] al neprihănitei maici a lui Dumnezeu, ai cărui pereți fuseseră înainte împodobiți cu picturi ce înfățișau coborârea la noi a lui Dumnezeu, feluritele sale minuni și fapte ce le-a săvârșit, până la înălțarea sa și până la pogorârea Sfântului Duh. Îndepărtând în acest fel orice mistere ale lui Christos, el a făcut din biserică un loc de pază a fructelor și a păsărilor. Și, deși l-a împodobit cu arbori, cu diferite păsări, sălbăticiuni și altele asemănătoare, cu cercuri înfățișând cocori, ciori și păuni încadrați în frunziș de iederă, de fapt l-a lipsit de podoabe. [...] El, infamul vinovat, în acest preasfânt locaș prezidând împreună cu trădătorul turmei lui Christos, având același nume[3], precum și cu ceilalți episcopi supuși, robi ai stomacului lor, a ținut un sinod dezgustător și dușmănos lui Dumnezeu, sinod la care icoanele vrednice de cinstire au fost numite imagini de idoli. [...]

(Francisc Pall (coord.), *Crestomație de istorie universală medie,* București, 1970, p. 234)

MISIUNEA LUI CHIRIL ȘI METODIU ÎN MORAVIA (863-864) – *CRONICA LUI NESTOR*

Când slavii au fost botezați precum principele lor, Rastislav[4], Sviatopolk[5] și Kotsel[6] s-au adresat împăratului Mihail, spunându-i: Țara noastră e botezată și noi n-avem profesor care să ne predice, să ne învețe și să ne explice cărțile sfinte. Noi nu pricepem însă nici greaca, nici latina; unii ne învață într-un fel, alții în altul; de asemenea nu pricepem sensul cărților sfinte și puterea lor. Deci trimite-ne învățători care să fie în stare să ne explice litera și spiritul cărților sfinte. Auzind aceasta, împăratul Mihail a adunat toți filosofii și le-a repetat tot ce i-au spus prinții slavi și filosofii i-au zis: Este la Tessalonic un om numit Leon; el are copii care știu bine limba slavă, pricepuți într-ale științelor și filosofiei [...].

De la sosirea lor, ei, Chiril și Metodiu, au stabilit literele alfabetului slav, au tradus Actele Apostolilor și Evanghelia [...]. Dar unii s-au apucat să condamne cărțile slave, zicând: Nici un popor n-are dreptul să-și aibă propriul alfabet, dacă nu sunt nici evrei, nici greci, nici latini, cum arată ceea ce Pillat a scris pe crucea Mântuitorului[7]. Papa de la Roma, auzind aceasta, i-a mustrat pe cei ce murmurau împotriva cărților slave, zicând: Fie să se îndeplinească cuvintele Sfintei Scripturi, și ca toate limbile să-l slăvească pe Dumnezeu.

(*Cronica lui Nestor, XX,* text francez în J. Calmette, *Textes et documents d'histoire,* II, Paris, 1953, p. 107)

---

[1] Împăratul Constantin V (741-775).
[2] Cartier în nord-vestul Constantinopolului.
[3] Patriarhul Constantin II (754-766).
[4] Rastislav (846-869).
[5] Sviatopolk (?-894).
[6] Kotsel (cca 865).
[7] Luca, XXIII, 38: „Iar deasupra crucii lui stătea scris cu slove elinești, latinești și evreești: Acesta este împăratul iudeilor".

CAPITULAR REFERITOR LA CREAREA PAROHIILOR ÎN IMPERIUL CAROLINGIAN (844)

Episcopii să nu împartă parohiile preoților pentru un câștig necinstit și primejdios... c dacă nevoile poporului cer să fie mai multe biserici sau să se ridice altare, să fac aceasta cu înțelepciune și autoritate. De exemplu, dacă întinderea sau primejdia unei ap sau a unei păduri este o pricină pentru ca poporul și sexul slab, adică femeile sau copi sau infirmii, să poată ajunge la biserica principală, sau distanța este atât de mare înc preotul să nu poată ajunge fără primejdie la timp, să se înalțe o capelă. Și dacă poporul îi va fi aceasta pe plac și la îndemână, ca să nu fie scandal, parohia să rămână nedes părțită. Dar dacă pricinile de mai sus o cer, sau dacă poporul, îndrumat nu de lăcomie sa de pizmă, ci de înțelepciune, pretinde să se facă biserică și să se hirotonisească preo atunci episcopii, înaintea lui Dumnezeu, în curățenia duhului lor, fără intenția câștigurilo necinstite, să facă acestea după o chibzuință așezată precum o cer canoanele.

(MGH, Capitularia regum francorum, II, p. 256-257)

CONDIȚIA SERVILĂ A PREOȚILOR CONFORM CONCILIULUI DE LA HOHENALTHEIM, 916

Dacă, din dragoste de Dumnezeu, un senior a pus să fie instruit unul din șerbii săi, pun să fie hirotonisit preot și îi procură veșminte și hrană, și dacă, mai târziu, cel care a fos hirotonisit, arătându-se plin de orgoliu, nu vrea să slujească liturghiile, nici să cânte orele canoniale[1] pentru seniorul său, sub pretextul că este liber, conciliul lovește un asemenea cleric cu anatema.

(E. Amann, E. Dumas, *Histoire de l'Eglise, vol. VII, L'Eglise au pouvoir de laiques,* Paris, 1942, p. 283)

DIVERGENȚE RELIGIOASE ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT LA 867 – *ANNALES SANCTI BERTINI,* anul 867

Papa Nicolae[2], primind favorabil noutățile transmise de Hincmar[3], îi scrise că era mulțumit de toate acestea; apoi trimise o altă scrisoare, lui și celorlalți arhiepiscopi ai regatului lui Carol[4], pentru a le anunța că împărații greci ca și episcopii răsăriteni calomniau sfânta biserică romană, și mai rău, toată biserica ce folosește limba latină, sub

[1] Ore canoniale = slujbe marcând diviziunile timpului
[2] Nicolae I, papă între 858-867.
[3] Episcop de Reims.
[4] Carol cel Pleșuv, rege franc (840-843).

pretextul că noi postim în ziua Sabatului, că afirmăm că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul, că noi interzicem căsătoria preoților, că noi interzicem preoților ungerea catehumenilor[1] pe frunte cu mir, spunând grecii că noi facem mirul din apa unui fluviu latin. Ei ne mai reproșează nouă latinilor că nu încetăm ca ei să mâncăm carne cu opt săptămâni înainte de Paște și ouă și brânză cu șapte săptămâni înainte. Și mai spun că de Paște, ca și iudeii, noi sfințim și binecuvântam un miel pe același altar și la fel ca trupul Domnului, și ne mai blamează că-i lăsăm pe clericii noștri să-și radă barba [...].

(Joseph Calmette, *Textes et documents d'histoire, vol. II, Moyen Age,* Paris, 1953, p. 113-114)

TEZELE SUPREMAȚIEI PAPALE (1075) – GRIGORE AL VII-LEA, *DICTATUL PAPEI*

I. Biserica romană e întemeiată numai de Dumnezeu.

II. Numai pontificele roman e numit, de drept, universal.

III. El singur poate să depună sau să reașeze pe episcopi.

VI. Cu cei excomunicați de el n-avem voie, între altele, să stăm în aceeași casă.

VII. Numai lui îi este îngăduit ca, după împrejurări, să întocmească legi noi, să înființeze comunități noi, să facă dintr-un așezământ de canonici o abație și invers; să împartă o episcopie bogată și să unească episcopii sărace.

VIII. Numai el se poate folosi de însemnele împărătești.

IX. Toți principii să sărute numai picioarele papii.

X. Numai numele lui să se pomenească în biserici.

XII. Îi este îngăduit să depună pe împărați.

XIII. Îi este îngăduit ca, la nevoie, să mute pe episcopi de la o dioceză la alta.

XVIII. Sentința dată de el nu poate fi respinsă de nimeni și el singur poate să respingă sentința tuturor.

XIX. El nu trebuie să fie judecat de nimeni.

XXI. Pricinile mai mari ale oricărei biserici trebuie aduse înaintea acestuia.

XXII. Biserica romană n-a greșit niciodată și, după mărturia Scripturii, nu va greși în veci.

XXIII. Pontificele roman, dacă a fost rânduit în chip legiuit, devine, prin meritele fericitului Petru, fără îndoială sfânt, după mărturia sfântului Ennodius, episcop de Pavia, sprijinită de mulți sfinți părinți, precum se cuprinde în decretele fericitului papă Symmachus.

XXV. El poate să depună și să reașeze episcopi fără a întruni vreun sinod.

XXVI. Nu e socotit catolic cel ce nu e de acord cu biserica romană.

XXVII. El poate să dezlege pe supuși de jurământul de credință față de cei nedrepți.

(*Crestomație de istorie universală medie. Partea I: evul mediu timpuriu,* sub redacția prof. dr. Francisc Pall, București, 1970, p. 124-126)

---

[1] Cei ce urmează să se boteze.

SCRISOAREA LUI HENRIC AL IV-LEA CĂTRE GRIGORE AL VII-LEA (24 ianuarie 1076)

Henric, rege nu prin uzurpare ci prin sfânta ungere de către Dumnezeu, către Hildebrand, în prezent nu papă, ci fals călugăr.

Asemenea salut ca acesta meriți prin tulburările tale, deoarece nu există rang în biserică pe care să fi omis să-l faci pătaș nu la onoare, ci la confuzie, nu la binecuvântare, ci la blestem. Pentru a aminti doar câteva cazuri între multe altele, nu doar că nu te-ai temut să-i silești să facă ceea ce vrei pe conducătorii bisericii, unșii lui Dumnezeu, în special arhiepiscopi, episcopi și preoți, dar i-ai călcat în picioare ca pe niște sclavi neștiutori de ceea ce face stăpânul lor. Ți-ai câștigat favoarea gloatei de rând prin zdrobirea lor, te-ai uitat cu dispreț la ei toți ca și când ei n-ar fi știut nimic, iar la tine însuți ca și cum ai cunoaște totul. Această știință, totuși, ai folosit-o nu pentru construcție ci pentru distrugere, astfel încât credem pe drept că Sfântul Grigore, al cărui nume l-ai uzurpat, profețea despre tine când spunea: „Mândria celui care e la putere crește cu numărul celor care-i sunt supuși și crede ca el singur poate să facă mai mult decât toți". Și noi am îndurat într-adevăr toate acestea, dornici să păstrăm onoarea scaunului apostolic; totuși, tu ai înțeles umilința noastră ca fiind teamă, și nu te-ai ferit, prin urmare, să te ridici împotriva puterii regale dată nouă de Dumnezeu, îndrăznind să ne amenințI că ne vei lipsi de aceasta. Ca și cum ne-am fi primit regatul de la tine! Ca și cum regatul și imperiul ar fi în mâinile tale și nu în cele ale lui Dumnezeu! Și asta în vreme ce stăpânul nostru Iisus Hristos pe noi ne-a chemat la domnie, în vreme ce pe tine nu te-a chemat la preoție. Fiindcă tu te-ai ridicat prin pașii următori: prin șiretlicuri în special, pe care profesiunea de călugăr le detestă, ai făcut rost de bani; prin bani, de favoare; prin sabie, de tronul păcii. Și de pe tronul păcii tu ai tulburat pacea, deoarece ai înarmat supușii împotriva celui ce are autoritate asupra lor; deoarece tu, care n-ai fost chemat, ai propovăduit că episcopii noștri cei chemați de Dumnezeu trebuie disprețuiți; deoarece tu ai uzurpat pentru laici ministeriul asupra preoților, îndemnându-i să depună sau să condamne pe aceia pe care chiar ei i-au primit ca învățători din mâna lui Dumnezeu, fiind așezați de episcopi. De asemenea, asupra mea, care deși nevrednic să fiu printre cei unși, am fost totuși uns la domnie, tu ai ridicat mâna; asupra mea, care, după cum ne învață Sfântul Petru, nu pot fi depus pentru nici o crimă, doar dacă, ferească Dumnezeu, m-aș rătăci de credință, și care sunt supus doar judecății lui Dumnezeu. Întrucât înțelepciunea Sfinților Părinți l-a încredințat pe însuși Iulian Apostatul nu lor, ci singur lui Dumnezeu, pentru a fi judecat și depus. Pentru că însuși adevăratul papă, Petru, exclama de asemenea: „Temeți-vă de Dumnezeu, onorați pe rege!". Dar tu, care nu-l temi pe Dumnezeu, îndrăznești să nu respecți în mine pe unsul său. Pentru că Sfântul Pavel, care n-a exceptat un înger din cer care ar fi predicat altminteri, nu te-a exceptat pe nici tine care îndrăznești să predici altfel pe pământ. Pentru că a zis: „Dacă oricine, chiar eu sau un înger din ceruri, va predica o altă Evanghelie decât v-a fost predicată, va fi osândit". Tu deci, osândit prin acest blestem și prin judecata tuturor episcopilor noștri și prin a noastră proprie, coboară și eliberează scaunul apostolic pe care l-ai uzurpat. Lasă pe altcineva să urce pe tronul Sfântului Petru, care să nu practice violența sub masca religiei, dar care să propovăduiască învățătura Sfân-

lui Petru. Eu, Henric, rege prin mila lui Dumnezeu, îți spun ție împreună cu toți episcopii noștri: coboară, coboară, coboară, să fii de-a-pururea blestemat!

(E. F. Henderson, ed., *Select Historical Documents of the Middle Ages,* London, 1892, p. 372-373)

EXCOMUNICAREA LUI HENRIC AL IV-LEA[1] (14 februarie 1076)

O preafericite Petre, prinț al apostolilor, te rog înclină-ți urechea cu milostivire și auzi-mă pe mine[2], slujitorul tău, pe care l-ai îndrăgit din copilărie și pe care l-ai eliberat până acum din mâinile celor răi care m-au urât și încă mă mai urăsc din pricina credinței mele pentru tine. Tu ești martorul meu, cum mai sunt stăpâna mea, Maica Domnului, și fericitul Pavel, fratele tău printre toți sfinții, că sfânta biserică romană m-a silit împotriva voinței mele să-i fiu cârmuitor. Trebuia să nu gândesc la urcarea pe tronul tău ca un hoț, ba chiar să-mi sfârșesc viața ca pelerin, decât să stau pe locul tău pentru slava pământească și prin mijloacele acestei lumi. Totuși, prin bunăvoința ta, nu prin vreo lucrare a mea, eu cred că este și a fost vrerea ta ca poporul creștin în chip deosebit încredințat ție trebuie să-mi arate supunere mie, reprezentantul tău. Mie îmi este dată prin mila ta puterea de a lega și a dezlega în ceruri și pe pământ.

Iată de ce, bizuindu-mă pe această încredințare, și pentru creșterea și apărarea bisericii tale, în numele lui Dumnezeu Atotputernicul, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, prin puterea și autoritatea ta, îl lipsesc pe regele Henric, fiul împăratului Henric[3], care s-a răsculat împotriva bisericii tale cu o nemaiauzită îndrăzneală, de cârmuirea întregului regat al Germaniei și Italiei, și dezleg pe toți creștinii de ascultarea pe care i-au jurat-o sau pot să i-o jure, și interzic oricui a-l sluji ca pe un rege. Pentru că e potrivit ca el, care a căutat să micșoreze slava bisericii, să piardă slava pe care pare s-o aibă. Și de când a refuzat să se supună cum trebuie s-o facă un creștin, sau să se întoarcă la Dumnezeul pe care l-a abandonat luând partea celor excomunicați, și a zvârlit înștiințările pe care i le-am dat pentru mântuirea sufletului său, cum tu știi, și s-a despărțit de biserică și a încercat să o împartă în două, îl leg în lanțurile anatemei în locul tău și îl leg astfel fiind împuternicit de către tine, ca popoarele să știe și să fie încredințate că tu ești Petre, și pe piatra ta Fiul Dumnezeului celui viu și-a ridicat biserica lui și porțile iadului nu pot fi mai puternice împotriva ei.

(E. F. Henderson, (ed.), *Select Historical Documents of the Middle Ages,* London, 1892, p. 376-377)

---

[1] Henric al IV-lea domnește între 1056-1106.
[2] Cel care vorbește este papa Grigore al VII-lea (1073-1085).
[3] Henric al III-lea (1039-1056).

MONAHISMUL CISTERCIAN – sec. al XI-lea

În anul Întrupării Domnului 1098, Robert cel de fericită aducere-aminte, primul abate al bisericii din Molesme, stabilită în episcopia Langres, și câțiva frați din această mănăstire, au venit să-l găsească pe venerabilul Hugues, pe atunci legat al scaunului apostolic și arhiepiscop al bisericii din Lyon. Promițând că o să-și așeze viața în respectarea sfintei Reguli a părintelui nostru sfântul Benedict, l-au rugat neostoit să le dea puterea sprijinului său și a autorității apostolice pentru ca acest proiect să reușească mai ușor. Legatul a fost bucuros să favorizeze cererea lor [...]

După care, puternici printr-o încuviințare atât de importantă, zisul abate și ai lui au revenit la Molesme; printre frații acestei comunități religioase și-au ales tovarăși care au făcut legământ să urmeze regula astfel încât, adunând numărul celor aleși din mănăstire celor care vorbiseră legatului la Lyon, să fie 21. Și cu întăririle acestor tovarăși au ajuns repede în pustietatea numită Cîteaux (Cistercium). Acest loc din dioceza Chalon, acoperit atunci de desimea pădurii și a spinilor, nu era obișnuit oamenilor și singure fiarele sălbatice îl locuiau. Când au venit acolo, acești oameni ai lui Dumnezeu au înțeles că acest loc era cu atât mai potrivit felului de viață religioasă pe care o gândiseră ei până atunci, și pentru care sosiseră acolo, cu cît el era mai disprețuit de laici și mai greu de atins. O dată tăiată și îndepărtată mulțimea de lemn și de spini, la porunca episcopului din Chalon și cu îngăduința stăpânului locului, ei au început să ridice chiar acolo o mănăstire.

Când trăiau încă la Molesme, acești călugări, îndemnați de mila lui Dumnezeu, vorbeau adesea între ei de încălcările Regulei sfântului Benedict, părintele călugărilor, și se plângeau și se întristau văzând că această regulă pe care în chip solemn ei și alți călugări au făgăduit s-o respecte nu este urmată, mergându-se astfel până la sperjur. De aceea, cum am arătat mai sus, cu îngăduința legatului Scaunului Apostolic, au venit în acea pustietate pentru a-și împlini promisiunea prin respectarea Sfintei Reguli. Atunci domnia sa Eudes, ducele Burgundiei, fermecat de sfânta lor fervoare și rugat printr-o scrisoare de zisul legat al sfintei biserici romane, a terminat pe cheltuiala sa mănăstirea de lemn începută de ei, le-a procurat multă vreme toate cele trebuitoare și i-a ajutat prin daruri bogate în pământuri și în turme .

(*Exordium parvum,* în Migne, P.L., t. 166, col 1502-1503; 1507

SUGER DESPRE EXALTAREA RELIGIOASĂ A CREDINCIOȘILOR LA SAINT-DENIS (începutul sec. XII)

Din cauza dimensiunilor sale mici și ținând cont de înmulțirea numărului credincioșilor care veneau în rânduri strânse pentru a implora protecția sfinților, biserica veche nu mai era potrivită; în zilele de sărbătoare era deseori ticsită de puzderia credincioșilor care se revărsau prin toate intrările, blocând nu numai pătrunderea noilor veniți

dar forțându-i să iasă chiar și pe cei deja intrați. De mai multe ori cei care se străduiau să ajungă la sfintele relicve, Cuiul și Coroana Mântuitorului, pentru a le adora și săruta, se izbeau de o asemenea rezistență din partea mulțimii îndesate încât în mijlocul acestei mulțimi ce se număra cu miile nimeni nu mai putea să miște un picior, nimeni nu mai putea face nimic decât să stea în picioare, nemișcat ca o statuie de marmură; un singur lucru mai puteau face, să strige.

Dar pentru femei înghesuiala era atât de îngrozitoare, încât, strânse între bărbați robuști, strivite ca într-o presă, ele ofereau imaginea morții cu chipul livid, urlând de spaimă la fel ca la naștere; unele chiar, sufocate, își dădeau ultima suflare spre disperarea tuturor. Chiar și frații care prezentau credincioșilor Cuiele și Lancea cu care a fost chinuit Mântuitorul, dădeau înapoi în fața îmbulzelii și a busculadei și, fiindu-le tăiată retragerea, săpau cu relicvele sărind pe fereastră.

(*Documents d'histoire vivante,* dossier II, fișa 21)

PELERINAJUL LA MECCA – *CORANUL*

II, 192. Mergeți la Mecca și cercetați locurile sfinte, iar dacă sunteți împiedicați fiind înconjurați de dușmani, trimiteți o ofrandă. Nu vă radeți în cap până la sosirea ofrandei la locul unde ea trebuie oferită. Cel care va fi bolnav sau va fi nevoit să se radă în urma unei indispoziții, va trebui în schimb să țină post, să facă milostenii și ofrande. Când nu sunteți amenințați de dușmani, acela care promite să viziteze locurile sfinte și totuși o amână pentru alte vremuri, să dea o ofrandă. Dacă starea sa materială îl împiedică să facă aceasta, poate să o ispășească ținând post trei zile în timpul pelerinajului la plecare, și șapte zile la întoarcere, în total zece zile de post. La această ispășire e obligat și acela a cărui familie nu va fi de față la locul de rugăciune [...].

(*Crestomație de istorie universală medie,* sub redacția prof. dr. Francisc Pall, București, 1970, p. 205; confruntat cu *Le Coran,* Ed. Garnier-Flammarion, Paris, 1970, p. 59)

ELOGIUL ARTEI CLUNISIENE FĂCUT DE SUGER[1]

Fiecare cu părerea sa. Cât despre mine, țin să spun că mi s-a părut a fi cât se poate de drept ca tot ce e mai prețios să slujească, în primul rând, la sfințirea împărtășaniei. Dacă în pocale de aur, în clondire de aur și în tipsii de aur a fost strâns, după cum a spus Domnul și ne-a învățat Profetul, sângele țapilor sacrificați, al viteilor și al unei vițeluțe roșii, cu atât mai mult se cuvine să avem vase de aur, pietre prețioase și tot ce e mai valoros în lume ca să primim sângele lui Christos. Cei potrivnici nouă spun că pentru sfințirea slujbei ar fi de ajuns un suflet de sfânt, un spirit curat, bună credință evlavioasă, și recunoaștem și noi, desigur, că într-adevăr acestea contează în primul rând. Dar

[1] Suger (cca. 1081-1151), abate de Saint-Denis și consilier al regilor Ludovic al VI-lea și Ludovic al VII-lea.

adăugăm că se slujește și prin podoabele vaselor de cult, în special cele puse în slujba sfântului sacrificiu, împlinit cu deplină curățenie interioară și cu fast exterior.

(Georges Duby, *Arta și societatea,* traducere și note de Mariana Rădulescu. Ed. Meridiane, București, 1987, vol I, p. 176-177

CRITICA ARTEI GOTICE DE CĂTRE BERNARD DE CLAIRVAUX[1]

Ce să mai vorbim de înălțimea exagerată a capelelor voastre, de lungimea lor nemăsurată, de lățimea excesivă, de decorația somptuoasă și de imaginile de aici care stârnesc curiozitatea și, ca atare, atrag atenția credincioșilor asupra lor și împiedică rugăciunea, amintind pe undeva de ritualurile evreilor – pentru că vreau să cred că totul a fost făcut spre slava Domnului –, dar mă voi mulțumi, pentru că vorbesc cu niște călugări ca și mine, să le spun ceea ce un păgân le-a spus odată unor păgâni ca și el. La ce bun, pontife, zicea el, tot aurul acesta în sanctuar? La ce bun, o să vă spun și eu, schimbând numai versul, nu și gândul poetului, la ce bun, la niște oameni sărmani ca voi[2], dacă sunteți într-adevăr sărmani, tot aurul acesta care strălucește în sanctuare? Înfățișați statuia unui sfânt sau a unei sfinte și vă închipuiți că este cu atât mai sfântă cu cât e mai bogat colorată. Atunci lumea o să se înghesuie ca s-o sărute și, în același timp, se va grăbi să facă și o danie; dar tot prinosul se aduce mai degrabă frumuseții obiectului decât sfințeniei sale. În biserici sunt atârnate, de asemenea, mai curând un fel de roți decât cununi încărcate de mărgele, înconjurate de candele bătute în pietre scumpe, mai strălucitoare decât lumina candelelor. În chip de candelabre vezi adevărați copaci de aramă, lucrați cu o artă desăvârșită, care uluiesc la fel de tare prin strălucirea cristalelor ca și prin aceea a lumânărilor care îi potopesc. O! deșertăciunea deșertăciunilor, sau nebunie, mai curând decât deșertăciune! Biserica strălucește din toate părțile, iar săracii se zbat în lipsuri; pietrele ei scumpe sunt îmbrăcate în aur, iar fiii săi n-au haine; iubitorii de frumos găsesc în biserică cu ce să-și satisfacă gustul, dar cei sărmani nu găsesc nimic care să le mângâie mizeria.

(Georges Duby, *Arta și societatea,* traducerea Marina Rădulescu, Ed. Meridiane București, 1987, vol. I, p. 213-214

SFÂNTUL BERNARD DE CLAIRVAUX CRITICĂ LUXUL EPISCOPILOR (prima jumătate a sec. XII)

Când noi suferim îngrozitor de frig și foame, la ce vă folosesc toate aceste veșminte pe care le purtați la lumina zilei sau le țineți împăturite în dulapurile voastre? Ceea

[1] Întemeietorul ordinului cistercian (1091-1153), cu o ideologie opusă celei clunisiene, promotoare a artei gotice.
[2] Călugării depuneau jurământ de sărăcie la intrarea în ordinul monahal.

voi risipiți astfel ne aparține și nouă; ceea ce cheltuiți inutil ne răpiți nouă fără milă. Și noi suntem creația lui Dumnezeu, răscumpărați prin sângele lui Christos! Suntem frații voștri. Voi vă faceți vinovați de însușirea pentru propria voastră plăcere a ceea ce ar trebui să-i ajute pe frații voștri. Însăși viața noastră se mistuie în plăcerile voastre. Voi ne lipsiți pe noi de cele necesare pentru a vă îndopa într-o abundență nemăsurată [...]. Creșterile voastre se apleacă sub povara bijuteriilor și vouă nu vă pasă că picioarele noastre sunt lipsite de încălțări. La gâtul catârilor voștri atârnă inele, frâuri ornate cu aur, valtrapuri în culori somptuoase, grămezi de metale prețioase; dar voi n-aveți milă de frații voștri, voi nu vă gândiți să le acoperiți trupurile măcar cu o centură.

(Documents d'histoire vivante, dossier II, fiche 18)

VIRTUȚILE CAVALERILOR TEMPLIERI – BERNARD DE CLAIRVAUX, *DE LAUDE NOVAE MILITIAE (1130-1136)*

Înainte de toate disciplina este constantă și supunerea este respectată întotdeauna; se pleacă și se vine la semnalul celui care deține autoritatea; se poartă veșmântul mai de superior; nu există tentația de a căuta în altă parte hrană și veșminte [...]. Ei duc în mod cinstit o viață comună sobră și veselă, fără soție sau copii; nu sunt văzuți niciodată stând degeaba, trândăvind sau ispitindu-i curiozitatea [...]; printre ei nimeni nu este privilegiat: este respectat cel mai curajos, iar nu cel mai nobil [...]; ei detestă zarurile și șahul, au aversiune pentru vânătoare [...]; ei poartă părul tăiat scurt [...], nu se piaptănă niciodată, se spală rareori, au barba nerasă și zbârlită; murdari de colbul drumurilor, cu pielea tăbăcită de arșiță și de cămașa de zale [...].

Acest cavaler al lui Christos este un cruciat angajat permanent într-o dublă luptă; împotriva cărnii și a sângelui, împotriva forțelor spirituale din ceruri. El înaintează neînfricat, acest cavaler etern veghetor. El și-a acoperit pieptul cu cămașa de zale, iar sufletul și l-a întărit în armura credinței. Apărat de aceste două paveze el nu se teme nici de oameni, nici de demoni. Mergeți așadar înainte cu încredere, cavaleri, și izgoniți-i cu o inimă cutezătoare pe vrăjmașii crucii lui Christos: de milostivirea sa sunteți siguri, nici moartea, nici viața nu vă vor putea lipsi de ea [...]. Cât este de glorioasă întoarcerea voastră ca învingători din bătălie! Cât este de fericită moartea voastră ca martiri în luptă!

(Régine Pernoud, *Templierii,* traducere de Andrei Niculescu, Editura Meridiane, București, 1996, p. 11-12)

PEIRE VIDAL[1], CÂNTEC

Senior Dragoman[2], bun fugar de-aș avea,
Toți dușmanii în ceas rău s-ar afla,
Doar de numele meu când aud
Ca potârnichea de uliu teamă au
Și pe viața lor un ban nu mai dau,
Atâta mă știu de sălbatic și crud.

Un cal iute și bun, atât de mi-ați da,
Regele pace la Balaguer[3] ar avea,
Și fără să se mai teamă-ar dormi,
Montpellier și Provența liniștite vor sta
Astfel că răii, tâlharii, n-ar mai prăda;
Din Venaissin și Crau[4] cu toții ar fugi.

Când port groasa și marea mea za
Și spada ce Gui[5] a voit a mi-o da,
Pământul pe unde trec eu va plezni,
Și orice dușman, cât de mândru s-ar vrea,
Să-mi șadă în cale, de fel n-ar putea,
Atâta se tem când m-aud a păși.

Sunt ca Olivier și Roland[6], socotesc,
Ca al lui Berart[7] e felul meu curtenesc,
Prin cuceriri faima mea-i și mai mare,
Strălucite solii la mine sosesc
Cu inele de aur[8] și toți mă cinstesc
În „saluturi"[9] ce-mi aduc desfătare.

Și de-aud bârfitorii, gelosii, cumva,
Voind bucuria celorlalți a strica,
Pe ascuns sau pe față, orișicând i-aș găsi,
Vor cunoaște loviturile ce eu le voi da,
Trup de oțel chiar ei de-ar avea,
Pentru mine ca o pană de păun ar fi.

Cavaleria pentru mine e lucru ușor,
Știu bine tot ce se poate ști în amor,

---

[1] Trubadur din Toulouse, Franța, activ între 1180 și 1205.
[2] Probabil sub acest nume este desemnat Alfons al II-lea de Aragon, protectorul poetului.
[3] Cetate în Catalonia, fosta capitala a Aragonului.
[4] Ținuturi din Provența.
[5] Protector neidentificat al autorului.
[6] Olivier și Roland, eroii poemului epic „Cântecul lui Roland".
[7] Berart de Montdidier, erou literar, model de cavaler curtenitor.
[8] Trimise de doamnele care îi acceptau dragostea.
[9] Scrisori de dragoste.

În curtenie sunt neîntrecut.
În saloane sunt fermecător
Și în luptă cumplit și neîndurator;
Toți mă tem, deși încă nu m-au văzut.

Regele[1] la Toulouse cumva de-ar veni
Iar Contele[2] cu oamenii săi de-ar ieși,
Cei care strigă „La arme!", mișei,
Eu mă leg că întâia lovitură voi da,
În cetate pe fugă îi voi băga,
Și de nu-mi închid poarta, voi fi după ei.

(*Poezia trubadurilor*, trad. Sorina și Victor Bercescu, ed. Albatros, București, 1979, p. 102-103)

IMAGINEA FEMEII ÎN EVUL MEDIU

Bernard de Morlas, *De contemptu feminae*, sec. XII

[...] Orice femeie se bucură la gândul păcatului și la traiul în păcat.
Nici una, firește, nu-i bună, chiar de se-ntâmplă să fie vreuna bună
Femeia bună-i tot lucru rău, și mai că nu-i nici una bună.
Femeia-i lucru rău, carne spurcată și toată numai stârv,
Gata să te piardă, născută să-nșele și-nșelătoare iscusită,
Genune fără fund, viperă afurisită, putregai strălucitor,
Potecă lunecoasă [...] cucuvaie fioroasă, poartă tuturor deschisă, dulce otravă [...]
Ea se poartă dușmănos cu cei care-o iubesc și-i prietenă cu dușmanii ei [...]
Nimic nu-i scapă, zămislește cu tatăl ei și cu fiul fiului ei [...]
Ea este delirul suprem, vipera ce-o încălzești la sânul tău, bici necruțător [...]
Una singură e mai dibace prin tertipurile ei decât toți bărbații [...]
O lupoaică nu-i mai cruntă, căci n-o întrece în cruzime,
Nici un șarpe, nici un leu [...]
Femeia-i șarpe fioros prin inima, prin chipul sau prin faptele ei.
O flacără mistuitoare se cațără în pieptul ei cu un venin.
Femeia rea se boiește și se gătește cu păcatele ei,
Ea se sulemenește, se preface, se preschimbă și se cănește [...]
Amăgitoare prin strălucirea ei, nărăvită în crimă, ea însăși crimă-ntruchipată [...]
Pe cât îi stă în putere îi place să dăuneze [...]
Femeie spurcată, nărăvită-n viclenii, vâlvătaie de delir,
Pierzanie dintru început, păcătoșenie întruchipată, capcană a neprihănirii,
Ea își smulge din pântec propriile-i vlăstare [...]

---

[1] Alfons al II-lea de Aragon.
[2] Raymond al II-lea de Toulouse.

Ea își sugrumă plodul, îl părăsește, îl ucide, într-o funestă înlănțuire.
Femeie viperă, nicidecum făptură omenească, ci fiară sălbatică, și sieși necredincioasă.
Ea este ucigașa copiilor și mai întâi a propriilor ei copii,
Mai cumplită decât aspida și mai turbată decât turbatele [...]
Femeie fățarnică, femeie spurcată, femeie scârbavnică.
Ea este tronul lui Satan, rușinea-i pentru ea povară; lipsește din calea ei, cititorule.

(Jean Delumeau, *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată,* trad. Mod... Morariu, Ed. Meridiane, București, 1986, vol. II, p. 219-22...

B. Apoteoza Beatricei – Dante, *Divina Comedie, Paradisul,* Cântul XXXI

„Dar unde-i ea?[1]" am apucat a zice,
drept care el[2]: „Spre-a-ți împlini dorința[3]
mă pogorî din jilțu-mi Beatrice.

Privește-n vârf și va să-i vezi ființa
pe-al treilea brâu, cu trupu-i dalb și pur,
în tronu-i ce-i plătește sârguința."

Țintit-am mut privirile-n azur
și-atunci văzui cum își făcea cunună
din razele ce răsfrângea-mprejur.

Mai depărtați de boltă unde tună
n-au fost vreodată ochii ce privesc
din cea mai neagră-a mării văgăună,

c-ai mei de chipul ei dumnezeiesc;
și totuși, fără-opreliști, prin lucoare
puteam în voie fața-i să-i citesc.

"O, tu, ce sameni a nădejdii floare,
și-n iad de dragul mântuirii mele
ai binevrut să te cobori aoare,

din câte toate colindând prin stele
ajuns-am să cunosc, pricep că ție
va să mă-nchin că m-ai scăpat de rele.

Căci tu m-ai slobozit din grea robie[4]
prin toate-acele chipuri și făgade
ce-a folosi aveai putință vie.

---

[1] Beatrice, iubita lui Dante, cea care-l călăuzește prin Paradis, ajutându-l să urce spre lumină.
[2] Interlocutorul lui Dante este aici Sfântul Bernard de Clairvaux (1091-1153).
[3] Adică spre a-i îngădui să-l contemple pe Dumnezeu.
[4] Prin iubirea ei, Beatrice l-a eliberat pe Dante din robia păcatului.

Păstrează-mi darul tău și-a sale roade,
ca sufletu-mi, tămăduit de tine,
pe placul tău de trup să se desnoade."

Atare mă rugai; și către mine
zâmbind privi iubita de departe
și-apoi din nou în marea de lumine.

(Dante Alighieri, *Divina comedie,* trad. Eta Boeriu, Ed. Casa Școalelor, București, 1994, p. 360)

IDEOLOGIA ANTICLERICALĂ A NOBILILOR LAICI – REINMAR VON ZWETER (sec. XIII)

Păr și barbă după șartul mănăstirii
și straie călugărești tăiate după obiceiul mănăstirii
știu destule, dar cunosc puțini care le poartă pe drept.
Jumătate pește, jumătate om înseamnă nici pește și nici om.
Un pește e un pește, un om e un om, așa știu eu.
Despre cavalerii de mănăstire[1] și despre călugării de curte nu pot să spun nimic.
Aș putea să vorbesc drept
Despre cavalerii de mănăstire și călugării de curte, dacă ar vrea să încerce
Să trăiască drept
Călugării ar trebui să stea în mănăstire
Și în schimb cavalerii să se ocupe de curte.

(*Epochen der deutschen Lyrik. Bd. 1. 800-1300*, München, 1978, p. 237)

N.B. Reinmar von Zweter a fost unul dintre cei mai importanți Minnesängeri germani; nu se cunosc anii nașterii și morții sale, dar creația sa se plasează în principal în al doilea sfert al secolului al XIII-lea, deci în perioada conflictului dintre Frederic al II-lea și papalitate. Lirica lui Reinmar von Zweter nu se subsumează însă poziției politice a împăratului, conținând multe accente proprii, uneori destul de incomode și pentru împărat, care, de exemplu, a sprijinit ordinul cavalerilor teutoni.

EPITAF ÎN CHIP DE BALADĂ FĂCUT DE VILLON PENTRU EL ȘI SOȚII SĂI, AȘTEPTÂNDU-SE SĂ FIE SPÂNZURAȚI LAOLALTĂ

Frățânilor ce rămâneți în viață
nu ne purtați în inimi vrăjmășie,

[1] În textul german „Klosterritter". Este vorba de cavalerii aparținând ordinelor militar religioase, dintre care cele mai importante erau ioaniții, templierii și teutonii.

că dacă mila voastră ne răsfață
și Dumnezeu mai bun o să vă fie.
Priviți cum stăm cinci-șase în frânghie:
ni-i carnea, ce-o-mbuibarăm altădată,
de multă vreme hoit, de viermi mâncată,
iar oasele-s cenușă-n fiecare.
Nu râdeți de osânda-nfricoșată
ci să-l rugați pe Domnul de iertare.[1]

De-i ruga, fraților, prea îndrăzneață,
nu vă scârbiți de noi, deși se știe
c-am fost uciși pe drept. Nu toți învață
cărarea-nțelepciunii cum s-o ție.
Rugați-l, dar, cu inimă smerie
pe Fiul din Fecioara Preacurată
ca mila-i să ne fie pururi dată
ferindu-ne de-a iadului vâltoare.
Nu ne smintiți din tihna-n fine-aflată,
ci să-l rugați pe Domnul de iertare.

Scăldatu-ne-am cu ploaie și cu ceață,
uscatu-ne-am cu-a soarelui vipie;
și țărci și corbi ne-au ciugulit de față,
ne-au smuls sprânceana, părul din bărbie.
S-a dus hodina noastră pe vecie
și vântul, după cum o fi să bată
ne-o da de colo-colo câteodată,
Nu fiți din tagma noastră niciodată

Închinare:
Isus, stăpânul lumii domn și tată
păzește-ne de iad, că-ntreaga ceată
nu-l vrea și nici nu i-a rămas datoare.
Nu ne huliți, o, semeni, niciodată
ci să-l rugați pe Domnul de iertare.

(François Villon, *Poezii,* trad. Neculai Chirică, Ed. Minerva, București, 1983, p. 142-143

N.B. Poezia, ilustrativă pentru sentimentul medieval al morții violente și al descompunerii, este considerată în același timp ca anunțând semnele modernității în sensibilitate și expresie.

[1] Conform concepției catolice, rugăciunile pentru sufletele celor morți puteau să scurteze durata chinurilor la care erau supuși aceștia în Purgatoriu.

CULTURA LUI CAROL CEL MARE – EGINHARD, *VITA CAROLI*

25. Vorbea mult și cu prisosință și putea să exprime deosebit de clar ceea ce voia. Nu se mulțumea doar cu limba maternă, ci depunea silință și pentru învățarea limbilor străine. Dintre acestea a învățat latina așa de bine, încât obișnuia să o vorbească la fel ca pe cea maternă; greaca însă o putea mai degrabă înțelege decât vorbi. Și era atât de vorbăreț, încât părea chiar flecar.

Cultiva cu cea mai mare râvnă artele liberale și cinstea foarte mult pe cei care le predau, răsplătindu-i cu mari onoruri. În studiul gramaticii l-a ascultat pe bătrânul diacon Petru din Pisa. În celelalte științe a avut ca dascăl pe Alcuin, zis Albinus, de asemenea diacon, saxon de neam, din Britania, cel mai învățat om în toate privințele, pe lângă care el a dedicat mult timp și osteneală pentru studierea retoricii și dialecticii, dar mai ales a astronomiei. Învăța arta socotitului și scruta cu cea mai mare curiozitate și cu o atenție încordată cursul astrelor. Încerca să și scrie, obișnuind ca în acest scop să poarte cu sine tăblițe cerate și caiete de pergament puse în pat sub perne, pentru ca atunci când avea timp liber să-și deprindă mâna cu trasarea literelor; dar osteneala sa a dat puțin rezultat, fiindcă a început prea târziu.

26. Practica asiduu și cu cea mai mare fervoare religia creștină, în care a fost crescut din fragedă pruncie. La Aachen a construit o biserică deosebit de frumoasă, pe care a împodobit-o cu aur și cu argint și cu candelabre, precum și cu o balustradă și cu porți din bronz masiv; și cum nu putea procura altfel coloanele și marmura necesare, le-a adus de la Roma și Ravenna.

(Eginhard, *Vie de Charlemagne*, Editée et traduite par Louis Halphen, Paris, 1923, p. 76-77)

O ȘCOALĂ DE SECOL XII – HUGUES DE SAINT-VICTOR, *DE VANITATE MUNDI*

Văd o adunare de studenți; mare este numărul lor; sunt de toate vârstele: sunt adolescenți, tineri și bătrâni. Studiile pe care le fac sunt diferite: unii își exersează limba incultă ca să pronunțe litere noi și să producă sunete pentru ei insolite; alții învață mai întâi, ascultând, flexiunile cuvintelor, compunerea și derivarea lor; mai apoi le repetă între ei, și, repetându-le, și le încrustează în memorie. Alții lucrează cu un stilet pe tăblițe cerate. Alții trasează cu o mână pricepută, pe pergament, diverse figuri cu culori diferite. Alții, aprinși de un zel mai arzător, par ocupați cu materii mai serioase; discută între ei și se străduie, prin raționamentele și artificiile lor să se învingă unii pe alții. Văd câțiva care sunt cufundați în calcule. Alții, lovind o coardă atârnată pe un lemn, scot melodii variate. Alții explică anumite figuri geometrice. Alții fac sesizabile cu ajutorul anumitor instrumente cursul și poziția astrelor și revoluția cerurilor. Alții tratează despre natura plantelor, alcătuirea oamenilor, proprietățile și virtuțile tuturor lucrurilor.

(*Patrologia Latina*, ed. Migne, CLXXV, col. 709)

N.B. Textul este de fapt o ilustrare a studiului celor șapte arte liberale, grupate în trivium (gramatica, retorica și dialectica) și în quadrivium (aritmetica, geometria, astronomia și muzica).

VIAȚA UNIVERSITARĂ LA PRAGA ÎN SECOLELE XIV-XV

În anul Domnului 1348, împăratul Carol[1] a întemeiat la Praga școala generală a teologiei, dreptului canonic, medicinei și artelor liberale. [...] Și această universitate a fost împărțită pe patru „națiuni"[2]: boemiană, bavareză, poloneză și saxonă. Cu fiecare zi, într-un chip minunat, ea creștea sub conducerea unui singur rector al universității. În anul Domnului 1372, când, după statutul universității, în ziua Sfântului Gheorghe, a avut loc alegeri pentru desemnarea unui nou rector, rectorul precedent, pe nume Nicolae Kolperk, nu le-a recunoscut [...]. Și de aceea juriștii s-au despărțit de celelalte facultăți [...] nerecunoscând statutul lor și cu învrșunare au rămas în acea situație [...].

A izbucnit o mare ceartă[3] între „națiunea" boemiană și celelalte trei, în legătură cu locurile permanente în colegiu[4], pe care nu le ocupau cehii ci ceilalți și pentru aceasta rectorul [...] a interzis orice curs sub amenințări grozave [...]. Însă națiunea boemiană, neținând seama de această interdicție a rectorului, în mod public și cu armele în mână, a ținut cursurile [...] dispute, și a făcut în locurile stabilite de colegiu toate cele care țin de învățământ. Într-o asemenea dezbinare rectorul împreună cu alți profesori au fost loviți de către cehi, dar fără curgere de sânge; îmbrăcați în alte veșminte și teutonii, văzând că, după ce se adresează cu cereri regelui Venceslav[5], arhiepiscopului de Praga și consilierilor regali, nu pot să obțină nici o satisfacție, au primit în componența colegiului carolin cinci cehi și încă unul șaselea membru neutru[6], și în mod corespunzător a fost proclamat acest număr [...] în colegiul regelui Venceslav. În același an[7] [...] (regele Venceslav) a chemat la sine pe rectorul universității împreună cu doctorii și magiștrii, între care era [...] Ian Hus, atunci magistru al artelor liberale [...]. Neînvinsul rege al romanilor și Boemiei, Venceslav, în aceeași zi a dăruit cehilor trei voturi[8] [...]. Această bunăvoință a tulburat celelalte națiuni, care nu voiau în nici un fel să se liniștească; și au făcut între ele o înțelegere diavolească și au jurat ca mai bine să plece și să nu se întoarcă niciodată la Praga decât să recunoască pentru cehi trei voturi [...]. În anul domnului 1409, pe la sărbătoarea Sfântului Gheorghe, aceste națiuni nu au recunoscut ca rector pe magistrul Zdenek [...] și, drept urmare a îndeplinirii jurământului lor, națiunile străine au plecat din Praga, fie pe jos, fie călare, fie cu căruțele[9].

(R. Manolescu (coord.), *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976, p. 291-292)

---

[1] Carol IV de Luxemburg, rege al Cehiei (1346-1378) și împărat al Germaniei (1347-1378).
[2] Apartenența etnică.
[3] În 1384.
[4] Colegiul carolin, fondat în 1366, cuprindea 12 profesori și constituia organismul central de conducere și organizare a vieții universitare pragheze.
[5] Venceslav IV, rege al Cehiei (1378-1419) și împărat al Germaniei (1378-1400).
[6] Care nu făcea parte dintre celelalte trei națiuni.
[7] 1409.
[8] Fiecare națiune dispusese inițial de un singur vot în Consiliul Universității, întrucât fiecare avea câte un reprezentant în acesta.
[9] Majoritatea studenților și profesorilor necehi s-au mutat la Leipzig, unde au întemeiat o universitate. Rector al universității din Praga a devenit Ian Hus.

VIAȚA STUDENȚEASCĂ ÎN SPANIA SECOLELOR XVI-XVII

A. **Miguel de Cervantes, *Colocviul câinilor.*** Pe scurt, duceam o viață de student fără foame și fără râie, adică tot ce poți spune mai mult spre lauda ei ca să arăți că e bună, căci dacă râia și foamea n-ar fi atât de nedespărțite de studenți, nici n-ar fi, între toate, altă viață mai plăcută și mai distractivă, fiindcă în ea se îngemănează virtutea și plăcerea, și-ți petreci tinerețea învățând și desfătându-te.

(Miguel de Cervantes, *Nuvele exemplare*, Ed. Cartea Romanească, București, 1981, p. 459)

B. **Mateo Aleman, *Guzman de Alfarache***, partea a II-a, cartea a III-a, cap. V. Există oare viață mai frumoasă decât cea a studenților? Există oare viață mai fericită? Există oare un singur gen de distracție care să le lipsească studenților? Sunt ei sârguincioși? Își vor găsi semenii; sunt ei copii pierduți? Nu vor fi lipsiți de tovarăși.

[...]. Unde mai poți afla atâția și atât de minunați prieteni? [...] O, dulce viață studențească! Să faci pe măscăriciul în costum de episcop[1]; să-i faci zile fripte unui boboc; să cumperi voturile în zi de alegeri[2]; să-ți susții compatrioții[3] până în pânzele albe; să amanetezi tot ce ai când poșta și banii n-ajung la timp: un lucru la cofetar, altul la băcan; volumele lui Duns Scot[4] la negustorul de clătite; cele ale lui Aristotel la crâșmar; să ai amanta de zale ascunsă sub saltea, spada sub pat și pavăza la bucătărie, în chip de capac pe o găleată... Oare în ce prăvălie n-aveam datorii în ziua în care fondurile lipseau?

(în Marcelin Defourneaux, *Viața de fiecare zi în Spania secolului de aur*, Ed. Eminescu, București, 1981, p. 238)

EDUCAȚIA ÎNTR-O MEDRESE[5] DIN CAIRO DESCRISĂ DE PRIZONIERUL CREȘTIN JOHANN WILD (1606-1610)

Băieții tineri sunt instruiți la Cairo în acest chip. Pe lângă fiecare moscheie se află construită o medrese și ea face parte din fundația pioasă pe care pașalele o construiesc legată de moschei. Băieții săraci n-au nevoie să plătească școlarizarea, căci li se dau bani și pâine în fiecare lună.

Când băiatul s-a făcut mare și este bine instruit în doctrina Islamului, el vine la savanții care sunt reuniți în moscheia numită Djama al-azhar. Aceștia se află acolo toate zilele, învățându-i și instruindu-i pe băieți în științele spirituale și profane, și dându-le texte

---

[1] Cu ocazia Sărbătorii Nebunilor, carnaval în care se parodiau ceremonii religioase.
[2] Alegeri pentru organele de conducere ale comunității studențești..
[3] În condițiile în care studenții erau organizați în universități pe „națiuni".
[4] Filosof medieval.
[5] Școală musulmană din Imperiul Otoman.

și sentințe din Coranul lor; băieții trebuie să le interpreteze și să le explice, la fel ca și viața și faptele lui Muhamed. Ei trebuie să învețe totul pe de rost.

Când sunt mai bine instruiți, ei sunt examinați de oameni foarte docți, care se numesc kadii. Aceștia judecă pe clerici și pe laici. Dar este unul din ei, cel mai ridicat și cel mai important, care este deasupra tuturor. El se numește kadiaskar și este judecătorul militar suprem. Și ceea ce hotărăște el, pașa trebuie să mențină așa.

Sunt apoi preoții, care se numesc imami sau hogi și care recită altora rugăciuni în moschei și se roagă. Mai sunt apoi alții, care se numesc tot hogi și sunt dascăli de școală care trebuie să instruiască și să învețe tineretul.

Când tinerii au învățat destul de bine ca să poată trece un examen, sunt întrebuințați în diferite funcții. Unul devine imam, altul kadiu, al treilea dascăl de școală. Unii au pregătire aparte pentru a se ocupa de slujba religioasă în moscheie și de a ajuta la celebrarea ei.

Apoi alții devin scribi, care se numesc yazâdjii, din care există foarte mulți la Cairo și în toată Turcia, în toate orașele. Ei scriu pentru oamenii care le-o cer, și o fac cu plăcere pentru bani, fie că sunt turci, creștini sau evrei. [...]

Acum în ceea ce privește regulamentul din școală și disciplina tinerilor băieți, ea este organizată astfel: strigă cu toții tare, împreună, alandala, ceea ce învață, de parcă ar fi nebuni. Stau așezați unul lângă altul pe pământ și își leagănă capul într-o parte și în alta, de parcă ar fi nebuni, care nu pot sta nici jos, nici în picioare. După ce și-au învățat lecția, trebuie s-o recite și s-o declame dascălului lor de școală. Dascălul n-are nevoie de nuiele. Dar când un elev nu învață deloc, ei îl lovesc cu un băț pe tălpile picioarelor atât de bine încât elevul o ține minte o vreme. Această disciplină sau ordine este, după părerea mea, mai rezonabilă decât cea de la noi din Germania, căci dascălii de școală germani își bat elevii sau discipolii în cap și-i lovesc ca pe câini și-i fac astfel atât de timizi, de temători încât nimeni nu mai are plăcere să vină la școală.

(Radu Manolescu (coord.), *Orașul medieval. Culegere de texte,* București, 1976, p. 301-302)

CAPITOLUL VII

STATUL MEDIEVAL

CLOVIS ȘI POTIRUL DE LA SOISSONS (486) – GRIGORE DIN TOURS, *ISTORIA FRANCILOR*

În vremea aceea multe biserici au fost prădate de oastea lui Chlodovech, deoarece acesta era întunecat încă de erorile păgânismului. Astfel, ostașii luaseră dintr-o biserică, împreună cu celelalte podoabe ale slujbei bisericești, un potir de o mărime și frumusețe minunată. Episcopul acelei biserici trimise soli regelui cerându-i ca, dacă n-ar reuși să redobândească nimic din celelalte vase sfinte, să se restituie bisericii sale măcar potirul. Auzind aceasta, regele a răspuns solului: „Urmează-ne până la Soissons, căci acolo trebuie să se împartă tot ce s-a luat. Și dacă-mi va cădea prin sorți acel vas, voi împlini cererea părintelui". Sosind apoi la Soissons, după ce toate comorile prăzii au fost așezate în mijloc, regele zise: „Prea viteji luptători, vă rog să nu refuzați a-mi da, în afară de partea mea, măcar acest vas". La aceste cuvinte ale regelui, cei care erau mai chibzuiți, răspunseră: „Slăvite rege, tot ceea ce vedem aici sunt ale tale, și chiar noi înșine suntem sub jugul stăpânirii tale. Așadar fă ceea ce-ți pare a fi pe plac, deoarece nimeni nu poate rezista puterii tale". După ce au vorbit ei astfel, unul ușor la minte, pizmaș și pornit, ridicându-și securea cu două tăișuri, lovi potirul, răstindu-se: „N-ai să primești nimic de aici, decât ceea ce-ți hărăzesc sorții drepți!" La acestea toți au rămas uimiți, regele însă răbdă cu îngăduitoare blândețe jignirea ce i s-a adus și revenindu-i potirul, îl restitui solului bisericesc, păstrând ascunsă în suflet rana primită.

După trecerea unui an, el porunci să se adune pe câmpul din martie cu alai întreaga oaste în arme spre a vedea cât de curat erau acestea îngrijite. Dar cum apucase să treacă prin fața fiecăruia, ajunse la cel ce lovise potirul, spunându-i: „Nici unul nu și-a adus armele atât de neîngrijite ca tine, căci nici lancea, nici sabia și nici securea ta nu sunt în bunăstare". Și smulgându-i securea, a trântit-o la pământ. Iar când acela se înclină puțin ca s-o culeagă de pe jos, regele, ridicând cu amândouă mâinile securea sa, i-o împlântă în cap; „Astfel", spunea regele, „ai făcut tu cu acel potir la Soissons". Murind acela, regele porunci ca ceilalți să plece, inspirându-le prin această faptă o mare teamă față de el.

(*Crestomație de istorie universală medie; Partea I: Evul mediu timpuriu*, sub redacția prof. dr. Francisc Pall, București, 1970, p. 64-65)

ÎNCORONAREA LUI PEPIN ȘI A FIILOR SĂI (767) – *CLAUSULA DE UNCTIONE PIPPINI*

Domnul prea înfloritor Pepin, rege pios, fusese ridicat în tronul regal cu trei ani mai înainte prin autoritatea și prin puterea domniei sale papa Zaharia, de sfântă amintire, prin ungerea cu sfântul mir de mâinile fericiților episcopi ai Galiei și prin alegerea

tuturor francilor. Apoi a fost uns și binecuvântat ca rege și patriciu în aceeași zi cu fiii săi Carol și Carloman, în numele Sfintei Treimi de mâna aceluiași papă Ștefan, în biserica preafericiților martiri Dionisie, Rusticus și Eleutherius, unde se știe că venerabilul abate Fulrad era abate și arhipresbiter.

În aceeași biserică a fericiților martiri, în aceeași zi, prea nobila doamnă, devotată și supusă sfinților martiri, Bertrada, soția amintitului rege prea înfloritor, a fost binecuvântată de sus-zisul venerabil pontif, îmbrăcată în mantia regală, prin mila Spiritului cu șapte forme; în același timp, el a confirmat prin binecuvântarea sa, prin grația Sfântului Duh pe fruntașii francilor, amenințându-i cu interdictul și legea excomunicării pentru ca nici odată să nu îndrăznească să aleagă rege dintr-o altă regină decât cea pe care pietatea dumnezeiască a binevoit s-o înalțe și a poruncit să fie consacrată și confirmată, prin intermediul sfinților apostoli, de mâna vicarului lor.

(MGH, Scriptores Rerum Merovingicarum, I, P. 465-46

N.B. Pentru a legitima înlăturarea dinastiei merovingiene și transmiterea tronului regatului francilor în propria sa familie, Pepin, fost majordom, a apelat la ungerea ca rege, făcută mai întâi de legatul papal și apoi de papa Ștefan, care i-a uns și pe cei doi fii și pe soția lui Pepin.

ÎNCORONAREA LUI CAROL ÎN CONDIȚIILE VACANȚEI TRONULUI BIZANTIN (anul 800) – *ANNALES LAURESHAMENSES*

Cum în țara grecilor nu mai era împărat și puterea imperială era deținută de o femeie, papei Leon și tuturor sfinților Părinți adunați atunci în sinod, ca și întregului popor creștin a părut că era de cuviință să dea titlul de împărat regelui Carol care avea în puterea sa Roma, reședința obișnuită a Cezarilor, și celelalte orașe din Italia, Galia și Germania. Cum Dumnezeul atotputernic consimțise să i le pună toate sub stăpânirea sa, le-a părut drept ca, în conformitate cu cererea poporului creștin, să poarte el de asemenea titlul de împărat. La aceasta cerere, Carol n-a vrut să opună un refuz, ci supunându-se cu umilință lui Dumnezeu și în același timp dorinței exprimate prin preoți și poporul creștin, a primit titlul de împărat cu consacrarea papei Leon.

(R. Folz, *L'idée d'empire en Occident du Ve au XIVe siècle*, Paris, 1957, p. 196

ANARHIA FEUDALĂ LA 906 – SCRISOAREA LUI SOLOMON DIN KONSTANZ CĂTRE DODON DIN VERDUN

Sunt puțini printre noi cei care trăiesc în bună înțelegere. Toți se ceartă, episcopul, contele și vasalii. Concetățeni și oameni de același neam se luptă unii cu alții. Popoare din orașe murmură și în interiorul cetăților răzvrătirea e dezlănțuită. De ce trebuie ca discordia să-i înțepe cu ghimpele ei pe cei apropiați? Fratele îl provoacă pe frate la luptă armată. Populația răspândește turbarea sa. Toată lumea se bate, în vreme ce legea este călcată în picioare.

(Augustin Fliche, *Histoire du Moyen Age, tom II. L'Europe occidentale de 888 à 1125*, Paris, 1938

IDEEA IMPERIALĂ LA OTTO AL III-LEA – THIETMAR DE MERSEBOURG, *CHRONICA*

Împăratul, dornic să înnoiască în timpurile sale obiceiurile vechi ale romanilor, în cea mai mare parte dispărute, facea multe lucruri, înțelese în chip diferit de unii de alții. Stătea singur la o masă aproape semicirculară, așezată mai sus decât celelalte. Cum nu știa precis unde odihneau osemintele lui Carol cel Mare, a pus să fie spartă pe ascuns pardoseala bisericii unde acestea ar fi putut fi, apoi a pus să se sape până ce au fost găsite în pământ, într-un sarcofag regesc. A luat crucea de aur care atârna la gâtul acestuia și partea din veșminte care până atunci nu putrezise, iar pe celelalte le-a pus la loc cu adânc respect.

(M.G.H., Nova Series, IX, p. 184)

CHEMAREA LA CRUCIADĂ A PAPEI URBAN AL II-LEA (1096)

Acestea și multe alte lucruri fiind în continuare potrivite, toți cei de față, cler și mireni, la cuvintele domnului Urban, papa, au mulțumit de bună voie lui Dumnezeu și au întărit printr-o promisiune credincioasă că decretele vor fi bine ținute. Dar nu mai departe el a adăugat că un alt lucru, nu mai puțin important ca păcatele de care tocmai s-a spus deja vorba, ba chiar mai mare și mai asupritor, jignește creștinătatea în altă parte a pământului, spunând:

„Acum că voi, fii ai lui Dumnezeu, v-ați jurat lui Dumnezeu să păstrați cu mai multă putere pacea între voi și să țineți cu credință legile bisericii, este ceva de făcut, pentru că trebuie să întoarceți puterea sinceității voastre, acum că sunteți ridicați de îndreptarea divină, spre un alt lucru care vă privește pe voi și pe Dumnezeu. Grăbindu-vă la drum, trebuie să vă ajutați frații care trăiesc în răsărit, care au nevoie de sprijinul vostru după care deja au strigat de mai multe ori.

Deoarece, după cum celor mai mulți dintre voi li s-a spus, turcii, un neam de persani, care au străpuns hotarele Romaniei chiar la Mediterană, în locul numit Brațul Sfântul Gheorghe, ocupând din ce în ce mai multe pământuri ale creștinilor, i-au înfrânt pe aceștia, deja învinși în șapte bătălii, și i-au ucis și i-au luat prinși, au distrus bisericile și au lăsat pustie împărăția lui Dumnezeu. Dacă mai îngăduiți aceasta pentru multă vreme, cei care cred în Dumnezeu vor rămâne pe mai departe subjugați.

Privitor la acest lucru vă rog – nu eu, ci Dumnezeu, pe voi heralzi ai lui Christos, să convingeți pe toți, de orice rang, cavaleri și pedeștri, bogați și săraci, prin legi numeroase, să se străduiască să ajute la alungarea acelui neam blestemat din ținuturile noastre creștine, înainte să fie prea târziu.

Vorbesc celor prezenți, trimit vorbă celor ce nu sunt aici, mai mult, Iisus Christos poruncește. Iertarea păcatelor va fi garantată acelor ce merg acolo, dacă își sfârșesc viața pe pământ sau trecând marea sau în luptă cu păgânii. Eu, fiind învestit cu acest dar de Dum-

nezeu, făgăduiesc aceasta tuturor celor care merg. Ce rușine, dacă un popor atât de disprețuit, degenerat și înrobit de demoni ar învinge un popor înzestrat cu credința în Dumnezeul atotputernic și strălucitor în numele lui Christos! Câte rele vă vor fi puse în seamă de însuși Domnul, dacă nu-i ajutați pe cei care ca și voi mărturisesc creștinismul!

Acei care, a spus, sunt obișnuiți să ducă războaie personale chiar cu credincioși, să meargă împotriva necredincioșilor într-o bătălie demnă de dus acum și de sfârșit cu victorie. Acum, cei care până nu de mult erau jefuitori, să fie soldați ai lui Christos; acum cei care mai înainte se luptau împotriva fraților și rudelor, să lupte cu dreptate împotriva barbarilor; acum, cei care mai deunăzi erau închiriați pentru câțiva arginți, să-și câștige răsplata veșnică. Acum, cei care se istoveau împotriva înșiși trupului și sufletului lor, să se ostenească pentru o cinste îndoită. Mai mult, cei îndurerați aici vor fi bucuroși acolo, cei săraci aici vor fi bogați acolo, și dușmanii lui Dumnezeu aici vor fi prietenii lui acolo.

Nici o întârziere să nu amâne ziua pentru plecare, ci când au strâns banii pentru ei și pentru cheltuielile zilnice, și când iarna s-a terminat și primăvara a venit, să ia cu curaj drumul crucii cu Domnul mergând înaintea lor.

(Fulcher de Chartres, *Chronicle of the First Crusade,* în Brian Tierney, *The Middle Ages Sources of Medieval History,* vol. I, New York, 1970, p. 129-130)

REGELE FRANȚEI ADUCE LA ORDINE PE UN VASAL NESUPUS (1108-1109) – SUGER, *VIAȚA LUI LUDOVIC AL VI-LEA CEL GROS*

Din ținutul Berry a venit un om abil, cu gura de aur, Alard Guillobaud, care s-a plâns cu multă elocință în numele ginerelui său și l-a rugat prea umil pe stăpânul nostru regele să-l cheme în fața curții sale în virtutea puterii sale suverane pe nobilul baron Aimon, supranumit Vairevache, senior de Bourbon, care nesocotea orice dreptate, astfel încât regele să pedepsească îndrăzneala nemăsurată cu care Aimon îl lipsea de dreapta moștenire pe nepotul său, fiul fratelui său mai mare Archambaud, și să decidă prin judecata francezilor ce se cuvine fiecăruia.

Regele, animat în același timp de dragostea pentru dreptate și de mila pentru biserică și săraci, s-a temut ca nu cumva cu această ocazie să se înmulțească războaiele cele rele, iar săracii să sufere din cauza orgoliului altuia. El l-a somat pe numitul Aimon să vină să-și apere cauza. A fost zadarnic; acela, temându-se de rezultatul judecății, a refuzat să se prezinte. Atunci, fără a se lăsa oprit nici de plăceri și nici de lene, regele a pornit spre Berry în fruntea unei oștiri numeroase și, îndreptându-se spre Germiny, un castel foarte puternic aparținând numitului Aimon, l-a asaltat cu vigoare.

Dându-și seama că nu putea rezista și pierzând orice speranță de a se salva pe sine și castelul său, Aimon n-a găsit altă cale de mântuire decât aceea de a se arunca la picioarele regelui, prosternându-se de mai multe ori, spre marea surpriză a multora, și rugându-l pe rege să se arate milostiv față de el. Și-a predat castelul și s-a predat pe sine însuși în întregime la discreția majestății regale, și pe cât fusese înainte de înfumurat, pe atât de umil s-a supus acum justiției regale. Păstrând castelul, regele l-a luat pe Aimon în

Franța[1] pentru a fi judecat acolo, și prin judecata francezilor și cu tot atâta echitate câtă putere, a tranșat disputa dintre unchi și nepot și a pus capăt suferințelor și oprimării de care suferea un mare număr de oameni cu prețul unui efort considerabil și a unei mari cheltuieli.

După aceasta a prins obiceiul de a face deseori, și întotdeauna cu aceeași clemență, expediții prin țară pentru a asigura liniștea bisericilor și săracilor.

(Suger, *Vie de Lous VI le Gros,* editée et traduite par Henri Waquet, Paris, 1929, p. 180-183)

JEAN DE JOINVILLE DESPRE ÎMPĂRȚIREA JUSTIȚIEI DE CĂTRE LUDOVIC CEL SFÂNT (1226-1270)

Regele nu uita niciodată această învățătură: își conducea țara cu bună credință și cu teamă de Dumnezeu, cum o să înțelegeți din cele ce urmează. Aranjase totul în așa fel, încât după sfânta slujbă, monseniorul de Nesle, bunul comite de Soissons și noi ceilalți care eram cu el, mergeam să ascultăm pledoariile care sunt numite acum „requêtes"[...].

I se întâmpla adesea vara, după liturghie, să meargă să se așeze în pădurea de la Vincennes, la rădăcina unui stejar, și ne punea să ne așezăm în jurul lui. Toți cei ce aveau treo pricină veneau să-i vorbească, fără să fie împiedicați de vreun aprod sau de altcineva. Și el îi întreba: „E cineva aici care are un adversar?". Părțile se ridicau. „Tăceți", spunea regele, „vom rezolva pricinile voastre rând pe rând". Îi chema atunci pe monseniorul Pierre de Fontaines și pe monseniorul Geoffroi de Villette și spunea unuia din ei: „Rezolvați această neînțelegere".

Dacă era ceva de adăugat la propunerile arbitrilor săi sau ale celeilalte părți, o făcea chiar el. L-am văzut vara de câteva ori ducându-se să țină audiență în grădina din Paris [...]. Punea să se aștearnă pentru noi un covor pe pământ și tot poporul venit pentru a-i prezenta cererile stătea în picioare în fața lui. Și el rezolva pricinile în felul în care am spus mai sus, vorbind despre pădurea de la Vincennes.

(Jean de Joinville, *Le livre de saintes parles et les bons faits de notre saint roi Louis,* în *Documents d'histoire vivante,* dossier II, fișa 43)

MAGNA CHARTA LIBERTATUM (12 iunie 1215)

39. Nici un om liber să nu fie prins sau închis sau lipsit de bunurile sale, sau pus în afara legii sau exilat sau vătămat în vreun alt chip, nici nu vom merge îm-

---

[1] În acea vreme denumirea de Franța se aplica numai regiunii din jurul Parisului, care ținea direct de domeniul regal, iar *francezi* erau numiți locuitorii domeniului regal.

potriva lui, nici nu vom trimite pe nimeni împotriva lui, decât în temeiul unei judecăți legiuite a egalilor săi și potrivit legii țării.

4 Toți negustorii pot să iasă fără nici o vătămare și în siguranță din Anglia și să intre în Anglia...

61. ...Baronii să aleagă douăzeci și cinci dintre baronii regatului nostru, pe cei ce vor; aceștia să fie datori și să-și dea toată silința de a păzi, a ține și a face să se păzească pacea și libertățile ce le-am îngăduit lor și pe care le întărim prin cartea noastră de față. Și anume în așa fel că, dacă noi sau judecătorul nostru suprem ori bailii noștri sau vreunul dintre slujitorii noștri ne-am face vinovați cu ceva față de cineva sau am călca vreun articol al păcii și chezășiei și dacă greșeala s-ar dovedi în fața a patru dintre sus-zișii douăzeci și cinci de baroni, acești patru baroni să vină la noi sau la judecătorul nostru, dacă am lipsi din regat, arătându-ne acea călcare de lege și cerându-ne ca să punem a se îndrepta fără zăbavă acea călcare. Iar dacă noi n-am îndrepta-o sau, în caz că am lipsi din regat, judecătorul nostru n-ar îndrepta-o, acei douăzeci și cinci de baroni cu obștea întregii țări ne vor constrânge și vor apăsa asupra noastră prin toate mijloacele la îndemâna lor, și prin cuprinderea cetăților, pământurilor, posesiunilor și prin alte mijloace pe care le vor putea întrebuința, până când, potrivit părerii lor, se va face îndreptarea, fără a se atinge însă de ființa noastră, a reginei, soția noastră, și a copiilor noștri...

(F. Pall, C. Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu*, București, 1964, p. 151-152)

REGELE ANDREI AL II-LEA AL UNGARIEI DĂRUIEȘTE CAVALERILOR TEUTONI TARA BÂRSEI – 1211

În numele Sfintei Treimi una și nedespărțită. Andrei, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, Dalmației, Croației, Serbiei, Galiției și Lodomeriei. [...] Mânați de o evlavioasă dorință, [...] am dăruit cruciaților Ospitalieri ai ordinului Sfintei Marii, care pe vremuri a fost la Ierusalim, iar acum, pentru că așa cer păcatele noastre este așezat în Acra, din dragoste frățească o țară numită Bârsa, în Transilvania, înspre Cumani, deși este deșartă și nelocuită, ca să o locuiască în pace și să o stăpânească slobod pe veci, pentru ca prin convietuirea cu ei să se întindă regatul nostru, iar prin rugăciunile lor milostenia noastră să fie adusă în fața lui Dumnezeu celui prea înalt, spre binele sufletului nostru și al părinților noștri. Afară de aceasta le-am îngăduit ca, dacă se va găsi în susnumita Țară a Bârsei aur sau argint, o parte să se dea vistieriei, ia restul să le rămână lor. Pe deasupra le-am lăsat pe deplin târgurile libere și vămile târgurilor din acel ținut și le-am dat voie să-și ridice cetăți de lemn și orașe de lemn ca să apere regatul împotriva cumanilor. Mai hotărâm ca nici un voievod să nu aibă drept de găzduire la ei. I-am mai iertat de dinarii liberi și de pondere și le-am îngăduit să fie scutiți și liberi de plata oricărei dări. Să nu fie supuși judecății sau jurisdicțiunii nimănui altuia decât a regelui și să aibă dreptul de a-și alege dintre ei pe judecătorul ce-i va judeca. [...] Iar primul hotar al acestui ținut începe de la întăriturile cetății Ungra și de aici merge până la întăriturile lui Nicolae, pe unde curge apa ce se numește Olt și așa urcând pe Olt merge până acolo unde Prejmerul se

în Olt; și iarăși merge până la izvorul aceluiași Prejmer și de la izvorul apei ce se numește Timiș merge până la vărsarea apei ce se numește Bârsa; apoi, de-a lungul munților Carpați ce încing același pământ, hotarul merge până la Hălmeag. Tot acest pământ, după cum îl înconjoară susnumiții munți și râuri, se numește Bârsa. [...]

(*Documente privind istoria României,* C, vol. I, București, 1951, doc. 77, p. 150-151)

ALEGEREA ÎMPĂRAȚILOR ROMANO-GERMANI CONFORM BULEI DE AUR (1356)

[...] Carol al IV-lea, [...] împăratul slăvit al romanilor și rege al Boemiei. Spre veșnică aducere[...].

15. [...] Hotărâm și rânduim ca arhiepiscopul de Mainz, care va fi în funcțiune în acel timp, trebuie să vestească, prin scrisorile sale deschise, fiecăruia dintre principii electori bisericești și mireni, colegii săi, alegerea ce va avea loc [...]. Aceste scrisori vor arăta ca în decurs de trei luni de la ziua indicată în aceleași scrisori, toți principii electori și fiecare în parte vor trebui să fie față la Frankfurt pe Main sau vor trebui să trimită la acel loc și în acel loc soli cu întreagă și deplină împuternicire pentru alegerea regelui romanilor, care va urma să fie înălțat la demnitatea de împărat [...].

13. După rostirea jurământului [...] ei să treacă la alegere și să nu părăsească numitul oraș Frankfurt înainte ca majoritatea lor să fi ales lumii sau poporului creștin pe regele său mirean, adică pe regele romanilor, care va urma să fie înălțat la demnitatea imperială [...].

4. [...] Hotărâm, cu deplinătatea puterii, că acel ce va fi fost ales, în chipul de mai sus, rege al romanilor, îndată după această alegere, înainte ca pe baza puterii sfântului imperiu să fi exercitat cârmuirea în vreo altă pricină sau treabă, trebuie să întărească prinților electori toate privilegiile, documentele, drepturile, libertățile și daniile, vechile obiceiuri și demnitățile lor [...].

IV. 2. [...] Arhiepiscopul de Mainz, și nu altul, va trebui să ceară electorilor, colegi ai săi, să voteze fiecare în parte, în ordinea următoare: mai întâi va trebui să-l întrebe de votul său pe arhiepiscopul de Trier; în al doilea rând, pe arhiepiscopul de Köln, căruia îi revine demnitatea și totodată slujba de a pune cel dintâi diadema regală pe capul regelui romanilor; în al treilea rând, pe regele Boemiei, care, în virtutea înaltei sale demnități regale, ocupă, de drept și după cuviință, primul loc între electorii mireni; în al patrulea rând, pe comitele palatin al Rinului; în al cincilea, pe ducele Saxoniei; în al șaselea, pe marchizul de Brandenburg [...]. După aceasta, zișii principi, colegi ai săi, la rândul lor, îl vor întreba pe arhiepiscopul de Mainz, pentru ca să-și exprime și dânsul părerea și să le fi cunoscut votul său [...].

(Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu,* București, 1964, p. 138-139)

RĂZBOIUL LA SFÂRȘITUL EVULUI MEDIU – COURTRAI, 1302

Când monseniorul d'Artois[1] află că Pierre le Roy și oamenii lui vor pleca din Cassel și se vor retrage spre Courtrai [...] a plecat de la Arras. Armata sa se ridica la 100 armuri de fier și 10000 arbaletieri, fără infanteriști [...]. Și aflară că flamanzii erau la Cour și asediau castelul; asediații nu erau siguri că mai pot rezista mai mult de 8 zile. Monsen d'Artois și sfatul său și-au dat seama că nu puteau să facă rău dușmanilor fără să vină aproape de ei; hotărâră deci să se apropie, să vină lângă Groeninghe[2], o mănăstire de lugări cenușii[3]. Era într-o zi de miercuri, ziua Sfântului Benedict, 11 iulie, 1302. Pe c ei se pregăteau să-și strângă bagajele, monseniorul d'Artois și mareșalii dădură poruncă să aș așeze (oastea) în linie de bătaie, căci dușmanul era pregătit mai sus de gropile de d inte de Courtrai. Făcuseră aceste gropi cu multă pricepere, căci pe unele erau înt frânghii, iar altele erau acoperite cu iarbă și cu împletituri de nuiele, pentru a face rău oamenilor noștri, și oamenii noștri nu puteau lupta fără a trece prin aceste gropi și a se pune într-o situație foarte rea. Și au intrat acolo monseniorul d'Artois și corpul său de oaste messire Raoul de Nesle, conetabilul, și cei doi mareșali, și messire Jacques de Saint-Pol Jean de Burlats[5] și un mare număr de oameni care erau în ordine de bătălie și nu se țineau alinierea batalionului lor, din pricina dorinței de vitejii pe care voiau să le facă în acea și toți muriră acolo. Și se omorau și între ei, căci cădeau în gropi și acolo înecau sau su cau pe alții. Când flamanzii și-au dat seama de întorsătura lucrurilor, au ucis un ma număr din oamenii noștri. Când contele de Saint-Pol care conducea ariergarda și-a dat sea de nenorocirea care se întâmpla, a dat, când a putut, poruncă de a bate în retragere. fiecare a fugit cum a putut, și își aruncau armurile și-și lăsau [...] toate bunurile; și așa a făcut messire Louis de Clermont și contele Robert de Boulogne și au abandonat pe câm pul de luptă toți prinții și cavalerii numiți mai sus, fără a socoti restul cavalerilor și ge lomilor și pedeștrilor care și-au găsit moartea, înecați sau răniți, cam 5000 la număr.

(G. Brunel, E. Lalou, *Sources d'histoire médiévale. IXe-milieu du XIVe siècle*, Paris, 199 p. 699-70

JEFUIREA CONSTANTINOPOLULUI DE CĂTRE CRUCIAȚI LA 1204 – VILLEHARDOUIN, *LA CONQUÊTE DE CONSTANTINOPLE*

Atunci ați fi văzut ucidere de greci și luare de cai și de cai de paradă, de catâri s catârce și de altă pradă. Au fost atâția morți și răniți că nu mai aveau sfârșit s măsură. [...]. Și era deja seara târziu, și cei din oștire erau sătui de luptă și de masacr [...]. În acea noapte, în partea taberei lui Bonifaciu, marchiz de Montferrat, nu știu ca

[1] Robert, conte de Artois, mort în 1302 la Courtrai.
[2] În Flandra Occidentală, provincie a Belgiei actuale.
[3] Franciscani.
[4] Jacques de Chatillon, conte de Saint-Pol, guvernator al Flandrei, mort la Courtrai.
[5] Conducătorul arbaletierilor, mort la Courtrai.

...eni, temându-se să nu-i atace grecii, au pus foc între ei și greci. Și orașul a început să ... foarte violent, și a ars toată noaptea și a doua zi până seara. Și a fost al treilea foc ... a fost la Constantinopol după ce francii au sosit în țară. Și au fost mai multe case ... cât nu se găsesc în trei din cele mai mari orașe ale regatului Franței. [...] Atunci a ... anunțat în toată oastea, de către marchizul de Montferrat, care era capul oștirii, și de ... baroni și de către ducele Veneției, că tot avutul trebuie adus și reunit, cum s-a ...venit și s-a jurat, sub pedeapsa excomunicării [...].

Banii și prada au fost adunate, și să știți că nu a fost adus totul, căci au fost mulți cei ... opreau pentru ei, în pofida excomunicării papei. Ceea ce a fost adus în biserici a fost ...at și împărțit între franci și venețieni pe din două, așa cum juraseră în contractul lor ... Puteți ști foarte bine cât a fost avutul, căci, fără ceea ce a fost furat și fără partea ...ețienilor, a fost livrat în jur de patru sute de mii mărci de argint și în jur de 10 000 de ... și de un fel și de altul.

(G. Duby, *L'Europe au Moyen Age*, Paris, 1984, p. 92-93)

IDEOLOGIA MUSULMANĂ A RĂZBOIULUI SFÂNT (DJIHAD) – *CORANUL*

...28. O, drept-credincioșilor, idolatrii sunt necurați, deci după acest an nu au voie să ...propie de sanctuarul cel sfânt. [...]

29. Luptați-vă împotriva celor ce nu cred în Dumnezeu și în Ziua de Apoi, care nu ...rzic ceea ce Dumnezeu și trimisul Său au interzis, împotriva acelora dintre oamenii ...rii care nu mărturisesc credința adevărată. Luptați-vă împotriva lor până când vor da ...utul din mâinile lor și se vor supune.

30. Evreii spun „Esra este fiul lui Dumnezeu" și creștinii spun „Messia este fiul lui ...nezeu!" Acestea sunt cuvintele din gurile lor; ele se aseamănă cu cele ale necre...cioșilor de altădată. Să-i bată Dumnezeu! [...]

31. Ei și-au luat drept stăpâni mai mult pe rabinii și pe călugării lor decât pe Dum...zeu și pe Messia, fiul Mariei; și totuși lor li s-a poruncit să venereze un singur Dumne...zeu nu este Dumnezeu afară de El. Departe de gloria lui (să fie) divinitățile idolatrilor!

32. Ei voiesc să stingă lumina lui Dumnezeu cu gurile lor; însă Dumnezeu nu voiește ...ic altceva decât să împlinească lumina Sa, în pofida infidelilor.

33. El este cel care a trimis pe trimisul Său cu îndrumarea și cu legea adevărată, ca să ...dice deasupra tuturor celorlalte, în pofida idolatrilor.

34. O, dreptcredincioșilor, mulți dintre rabini și călugări mănâncă averea oamenilor ...geaba, și-i amăgesc de la drumul lui Dumnezeu. Iar celor care strâng aur și argint și ...u dau pentru drumul lui Dumnezeu, acelora vestește-le o pedeapsă dureroasă.

35. În ziua când focul Gheenei va fi aprins deasupra capetelor lor, vor fi înfierați cu ...st aur și argint pe frunțile, pe laturile și pe spatele lor; și li se va spune: „Iată ce ați ...risit pentru voi înșivă. Gustați ceea ce ați strâns".

[...] 69. Dumnezeu a îngăduit focul Gheenei pentru cei fățarnici și pentru cele fă nice; în veci vor petrece acole. Aceasta le este soarta destinată. Dumnezeu i-a blest și pentru ei este pedeapsa veșnică.

[...] 73. Dumnezeu a promis dreptcredincioșilor, bărbați și femei, grădinile unde râuri; acolo vor petrece pe vecie, vor avea lăcașuri minunate în grădinile Edenului și ția nesfârșită a lui Dumnezeu . Aceasta este o bucurie fără seamăn.

74. O, profetule, luptă împotriva ipocriților și necredincioșilor și fii fără cruțare cu Iadul le va fi lăcaș.

(*Le Coran*, Garnier-Flammarion, Paris, 1970, p. 158-159; 162

ORGANIZAREA STATULUI OTOMAN ÎN EUROPA ȘI CONSTITUIREA CORPULUI IENICERILOR – AȘIKPAȘAZADE AHMED, *ISTORIA CASEI LUI OSMAN*

Atunci când hanul (Murad I (1359-1389)) s-a așezat cu noroc la Adrianopol, a permis lui Lala Șahin al său să facă o incursiune în părțile Zagorei și la Filipopo (Plovdiv). De asemenea, era unul Evrenos gazi, care a cucerit Ipsala. Aceștia au devenit fiecare beg de margine (uc beyleri). Într-o zi a venit un cărturar, căruia i se spunea Kara Rustem, din ținutul Karama. Acesta a venit la Giandarlü Halil, care era *kadi-asker*[1] și i-a zis: „Efendi, de ce pierzi atâta avuție? [...] Acești prizonieri sunt luați de acești gazii[2]. Așa cum a potrivit Dumnezeu, din aceștia 1/5 sunt ai hanului și de ce nu se iau?" Kadi-askeru a făcut arz hanului [...]. Atunci l-au chemat pe Kara Rustem care a vorbit zicându-i: „Măria sa Dumnezeu spune că orice ar fi, această poruncă să se facă". El însuși a stat la Galipolli și a luat pentru fiecare prizonier câte 25 de aspri[3]. Și această născocire este măsura a doi cărturari! Unul este Giandarlü Halil și celălalt Karamanlu Kara Rustem. De asemenea i-au recomandat și lui Evrenos gaziul să ia pentru fiecare prizonier câte 25 de aspri. Și potrivit cu această măsură, de asemenea, și Evrenos a numit un cadiu și mulți băieți au fost adunați și duși la han. Halil a grăit: „Să-i dăm pe aceștia turcului ca să învețe turcește". Și a spus: „Să-i facem pe aceștia ostași (çeri)". Și așa s-a făcut! Zi de zi au devenit mai mulți, așa încât cu toții s-au făcut musulmani. Turcul i-a folosit pe aceștia mulți ani, și de acolo i-au dus la Poartă îmbrăcându-i cu burcă albă. Au fost numiți „oastea cea nouă" (yeniçeri) și așa, pe timpul acestuia s-au înființat ienicerii [...].

(Mihail Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare privind istoria Europei orientale și centrale (1263-1683)*, București, 1978, p. 87-90

[1] Kazasker (kadi-asker) era un învățat teolog și jurist civil, care îndeplinea funcția de judecător militar. În statul otoman nu existau decât 2 asemenea kazaskeri, unul pentru Europa, celălalt pentru Asia.
[2] Războinici care purtau războiul sfânt (djihad sau gaza).
[3] Monedă mică de argint.

VERSIUNEA OTOMANĂ ASUPRA RELAȚIILOR CU MOLDOVA – *SULHNAME*[1] ACORDAT DE MEHMED AL II-LEA LUI ȘTEFAN CEL MARE (1480)

Pricina emiterii preaslăvitului semn împărătesc [...] este aceasta: Kara-Bogdan[2], care din vremurile vechi[3], era plin de omenie și supus [...], neamânând nici o clipă îndatoririle sale de supunere, precum și dările stabilite prin firman, se supunea poruncilor mele și își plătea la timp, fără întârziere haraciul său, pe care îl fixasem. Dar, de la o vreme, șoaptele îndărătniciei diavolești vârându-i în creier gândul de răscoală și de tulburare, el [...] arătase îndrăzneală și ieșise din calea ascultării.

De aceea zelul pentru credința în Allah și efortul pentru cinstea împărăției se puseseră în mișcare. Astfel, din pricina mâniei mele, cu glorioasele mele oști, purtătoare de vijelie, am ruinat din rădăcină, ca uraganul, țara sa prosperă, [...] și-i dădusem o pedeapsă strașnică cu viteaza mea mână nimicitoare.

Cu acest prilej, deșteptându-se din somnul neștiinței, el [...] și-a plecat fața la pământ pentru slujire și s-a rugat, zicând astfel: „Predându-mi, ca și mai înainte, grumazul meu la supunere și la ascultare, și, de asemenea, dublând haraciul meu, care, așa cum îmi fusese fixat, era în fiecare an de trei mii de florini francești[4], și făcându-l de șase mii de florini în fiecare an, am devenit prietenul prietenilor și dușmanul dușmanilor voștri.

De asemenea, neabătându-mă, ca și în zilele de altădată, cu nici un pas din calea cea dreaptă, sunt, din tată și moș, unul dintre slujitorii acestei Porți, înaltă ca cerul.

[...] De aceea, revărsându-se oceanul mărinimiei mele și marea bunăvoinței mele,

l-am iertat pentru vina sa și am reînnoit tratatul. Și Allah cel milostiv și binevoitor a zis: „Țineți-vă legământul; sunt răspunzători cei care își încalcă legământul!"

De vreme ce, potrivit condițiilor amintite mai sus el va avea legături bune cu Poarta împărăției mele și va arăta ascultare, atunci, nici el, nici avutul său și nici țara sa nu vor fi atacate de mine, nici de sangeacbeii[5] mei, nici de ceilalți supuși ai mei și, atâta timp cât, din partea lui se vor vedea fapte drepte, el se va bucura din partea mea de aceeași bunăvoință împărătească a mea și va fi ocrotit cu aceeași mărinimie împărătească a mea. Și l-am învrednicit cu acest ahidname, ca să-l aibă în mâna sa drept bunăvoință și ca pricină de încredere.

(Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria Romaniei,* vol. I, 1455-1774, Editura Academiei, București, 1976, p. 6)

---

[1] Sulhname = literal, carte de armistițiu, dar de fapt formă musulmană de tratat de pace; e folosit uneori în sinonimie cu ahdname (ahidname) = carte de legământ.

[2] Literal, Bogdanul Negru, denumire folosită de otomani atât pentru a desemna Moldova, cât și – în acest caz – pentru a desemna pe Domnul Moldovei, la acea vreme Ștefan cel Mare.

[3] Aluzie la închinarea Moldovei către turci sub Petru Aron în 1456.

[4] Denumire turcească pentru monedele de aur bătute după etalonul galbenilor venețieni.

[5] Guvernatorii unor provincii otomane de mărime mijlocie (sangeacuri).

TRANSMITEREA ȘTIRILOR ȘI CONTABILITATEA LA INCAȘI – GARCILASO DE LA VEGA, *REGEȘTILE CRONICI ALE INCAȘILOR*

Olăcarilor li se zicea *chasqui*, care înseamnă a face schimb, sau a da și a lua, adică același lucru, pentru că făceau schimb, unul dând și altul primind înștiințarea purtată [...]. Înștiințările pe care le duceau acești chasqui se făceau prin viu grai, indienii din Peru neavând scriere. Erau alcătuite din cuvinte puține, obișnuite și chibzuit îmbinate, ca să nu le uite ori să le încurce. Cel care aducea înștiințarea începea să chiuie când se apropia de colibe, ca să se pregătească ștafeta următoare, așa cum sună poșta din goarnă ca să se înșeueze caii de schimb; când se apropia destul cât să poată fi auzit, își striga înștiințarea de câteva ori, până ce o învăța schimbul lui, iar dacă acesta nu înțelegea bine, îl aștepta până ce sosea ca să i-o spună lămurit. Așa trecea vestea din olăcar în olăcar, până ajungea la locul hotărât.

Mai duceau și alte înștiințări, nu prin viu grai, ci în scris, ca să zicem așa, cu toate că am spus că nu cunoșteau scrierea. Acestea erau alcătuite din noduri făcute pe fire de diferite culori, rânduite într-un anume chip, nu întotdeauna același, căci uneori începeau cu o culoare, alteori cu alta. Asemenea înștiințări erau semne tainice prin care se înțelegeau încă și cârmuitorii săi asupra celor ce erau de făcut, iar nodurile și culorile firelor arătau numărul de oameni, arme, veșminte, bucate sau orice alt lucru care trebuia pregătit sau trimis.

Indienii numeau *quipu* (adică nod sau înnodătură) firele acestea cu noduri cu ajutorul cărora își făceau socotelile [...].

Aceste quipuri erau în seama unor indieni numiți *quipucamayu,* adică „cel ce are în grijă socotelile" [...]. Deși erau foarte grijulii și pricepuți, în fiecare sat numărul lor era pe potriva locuitorilor; dar oricât ar fi fost așezarea de mică trebuiau să fie măcar patru, ajungând până la douăzeci sau treizeci în cele mai mari, și țineau cu toții aceleași socoteli, măcar că ar fi fost destul un singur socotitor. Dar incașii țineau să aibă mai mulți ca să împiedice necinstea sau greșelile ce se puteau strecura, zicând că, dacă erau mulți, trebuiau ori să fie toți ticăloși, ori nici unul.

(Garcilaso de la Vega „El Inca", *Regeștile cronici ale incașilor,* traducere, prefață și note de Oana Busuioceanu, București, 1974, p. 164-165)

CAPITOLUL VIII

RENAȘTEREA ȘI REFORMA

IDEALUL UMANIST ÎN SCRISOAREA LUI GARGANTUA CĂTRE PANTAGRUEL

[...] Deși răposatul meu tată Grandgousier – slăvit să-i fie numele! – mi-a lăsat cu deplin folos învățătura lui despre știința politicii și despre toate cele cunoscute; cu toate că roadele silințelor mele l-au mulțumit, ba chiar au întrecut dorințele lui, totuși, după cum lesne poți înțelege, vremile nu erau pe atunci atât de prielnice luminilor minții ca cele de azi, și nici dascăli atât de buni ca ai tăi n-am avut. Am trăit acei ani tulburi, când simțeam din greu nenorocirea pe care o aduseseră asupra noastră goții, nimicind duhul cel adevărat al limbii noastre. Dar acum, din mila cerului, risipitu-s-au negurile, scrisului i s-a dat cinstirea cuvenită, iar stările într-atâta s-au schimbat, încât eu, care în anii bărbăției eram socotit, pe drept cuvânt, cel mai învățat al veacului, astăzi anevoie aș fi primit în rândurile pruncilor în primul an de școală.

Nu spun acestea ca să mă laud pe mine însumi, deși aș fi îndreptățit s-o fac (după cum Marcu Tulliu o îngăduie în cartea lui despre *Bătrânețe*, ca și Plutarh în scrierea *Cum poți să te mândrești, fără a stârni pizma altora*) – ci vreau să-ți dau o mărturie despre iubirea și înțelegerea mea. Acum s-a făcut rânduială întru toate, ca și în privința limbilor: greaca, fără de care nici un om cu obraz nu se poate socoti învățat, apoi caldeiana, ebraica și latina. Cuvintele frumoase și potrivite, pe care le folosim astăzi, s-au desăvârșit în anii vieții mele, cu har de la Dumnezeu, după cum bătaia tunurilor o născocire a diavolului este. Lumea e plină de cărturari și de dascăli învățați, te întâmpină pretutindeni dughenile cu cărți de tot felul, încât sunt înclinat să cred că nici pe vremea lui Platon, Cicero sau Papinian învățătura nu era mai la îndemână oamenilor decât astăzi. Nici nu se mai cuvine să cauți o altă tovărășie decît aceea a bărbaților care se împărtășesc din darurile Minervei. Până și oamenii fără căpătâi, tâlharii, călăii sau grăjdarii știu astăzi mai multă carte decât popii și vracii din vremea mea.

Ce să spun? Chiar femeile și fetele mari năzuiesc să se înfrupte din această mană cerească a cunoașterii. [...]

Iată pentru ce, fiul meu, te-aș sfătui să folosești anii tinereții tale cu silința învățăturii, întărindu-ți fără încetare puterile minții și ale sufletului. [...] Să-ți însușești fără greșeală limba elină mai întâi, așa după cum cere Quintilian; apoi latina și ebraica sfintelor Scripturi, chiar araba și caldeiana; să te deprinzi a scrie în grecește luând pildă de la Platon și latinește urmând pe Cicero. Să nu rămână nici o cronică pe care să n-o știi pe de rost și să cercetezi cu de-amănuntul toate cele scrise în cosmografia învățaților care s-au îndeletnicit cu știința aceasta. În ceea ce privește geometria, aritmetica și muzica, m-am străduit să te fac a le prețui de mic copil, pe când aveai cinci sau șase ani. Învață tot ce nu știi încă, și încearcă să cunoști legile astronomiei. Lasă-i la o parte pe astrologii care citesc în

stele, ca și *Ars Magna* a lui Lulle[1]; sunt lucruri nefolositoare și zadarnice. Silește-te să pe dinafară frumoasele reguli ale dreptului obștesc [...].

Cât despre lucrurile care sunt ale firii, aș dori să le cercetezi pe toate cu luare-aminte să nu rămână nici o mare, nici un râu, nici un izvor, cărora să nu le cunoști ierburile peștii; să știi toate tufele, toți pomii și copacii din pădure; toate metalurile ascunse adâncul genunelor; toate pietrele scumpe ale țărilor din miazăzi și răsărit, în așa fel nimic să nu-ți rămână necunoscut.

Cu multă grijă să adâncești cărțile medicilor greci, arabi și latini, fără a dispreț talmudiști și pe cabaliști; prin cunoașterea diferitelor părți ale trupului, învățând ceea în elinește se cheamă anatomie, să-ți însușești știința deplină a lumii care sălășluiește om. Caută, câteva ceasuri pe zi, să te pătrunzi de duhul sfintelor Scripturi. [...]

(François Rabelais, *Gargantua și Pantagruel,* trad. Alexandru Hodoș, Chișinău, Editura Hyperion, 1993, p. 177-178)

ÎNCEPUTURILE RENAȘTERII ARTISTICE PRIN CREAȚIA LUI GIOTTO (1266-1337) – LORENZO GHIBERTI (1378-1455), *COMENTARII*

Arta picturii începu să se ridice în Etruria[2] într-un sat numit Vespignano, aproape de orașul Florența. Acolo se născuse un copil de talent minunat, care desena o oaie după natură. Pictorul Cimabue[3], care trecea odată pe acolo în drum spre Bologna, zări copilul șezând pe pământ și desenând pe o placă de piatră o oaie; el rămase foarte mirat că băiatul, în vârstă așa fragedă, lucra atât de frumos. Văzând că el cunoștea arta de la natură, îl întrebă de numele său. Drept răspuns, îi zise: „Numele meu e Giotto, iar pe tatăl meu îl cheamă Bondoni și stă în această casă, care e pe aici pe aproape". Spunând asta lui Cimabue, acesta se duse cu Giotto la tatăl său, un om foarte frumos la chip, și-i ceru copilul. Iar tatăl, sărac lipit pământului, dădu pe fiul său lui Cimabue [...]. Giotto deveni mare în arta picturii. El a creat o artă nouă, părăsind arta primitivă a grecilor[4]. Astfel arta se ridică la o mare înflorire în Etruria, creându-se opere foarte însemnate, îndeosebi în orașul Florența și în multe alte locuri; și apărură mulți discipoli, toți învățați asemenea grecilor din antichitate.

(Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu,* București, 1964, p. 223)

---

[1] Raimond Lulle (1235-1315), filosof scolastic catalan.
[2] Numele antic al regiunii Toscana.
[3] Pictor florentin (1240-1302).
[4] Bizantini.

PETRARCA: *DE NU-I IUBIRE CEEA CE SIMT – CE, DAR SĂ FIE?*

De nu-i iubire ceea ce simt – ce, dar, să fie?
Și de-i iubire, spune-mi ce lucru e și nu-i?
E rău? De ce atuncea mi-i dulce chinul lui?
E bun? De ce m-apasă și vrea să mă sfâșie?

Când singur caut chinul, la ce mai plâng cu foc?
Și de nu-l vreau, la ce bun mă jălui în tăcere?
O, moartea mea cea vie, bolnava mea plăcere,
Cum poți să-mi fii stăpână, când n-o doresc de loc?

Și de-o doresc, nedrepte mi-s chinurile toate...
Și-așa, bătut de vânturi potrivnice, pe mare,
Mă leagănă o luntre, fără lopeți, ușoară

Și-n luntre nu duc gânduri senine, duc păcate,
Că nu mai știu eu singur ce vreau și ce mă doare –
Și ard în miezul iernii și tremur când e vară.

(Petrarca, *Sonete,* trad. Lascăr Sebastian, Ed. Tineretului, București, 1959, p. 59)

PROMOVAREA CULTURII DE CĂTRE LORENZO MAGNIFICUL (1449-1492) – NICCOLO MACHIAVELLI, *ISTORIILE FLORENTINE*

După aceasta se apucă să facă orașul său mai frumos și mai mare. Cum erau multe terenuri fără locuințe, porunci să se deschidă străzi noi în care să fie ridicate clădiri noi [...].

[...] De asemenea, în toți acești ani de pace și-a ținut orașul mereu în sărbătoare, căci deseori aveau loc aici turnire și reprezentații ale vitejiilor și izbânzilor din trecut; iar dorința sa era de a da orașului tot belșugul, de a vedea poporul unit și nobilimea de toți onorată. Iubea nespus de mult pe oricine care se dovedea mare maestru într-o artă oarecare și-i sprijinea pe literați [...]. Îi plăceau nespus de mult arhitectura, muzica și poezia, și există multe compoziții poetice ale sale, nu numai compuse, dar și comentate de el. Și pentru ca tineretul florentin să se poată pregăti în studiul literelor, deschise în orașul Pisa o universitate pentru oamenii cei mai excelenți care s-ar fi aflat în acel moment în Italia.

(Niccolo Machiavelli, *Istoriile florentine,* București, 1968, p. 546-547)

POARTA PALATULUI DE LA FONTAINEBLEAU DESCRISĂ DE BENVENUTO CELLINI (sec. al XVI-lea)

Potrivit stilului franțuzesc, lipsit de farmec, era largă și joasă, cu deschiderea aproape pătrată, având deasupra un hemiciclu în formă de mâner de coș, în care regele dorea să fie așezată o statuie înfățișând Fontainebleau-ul; pentru a nu strica prea mult stilul acestei porți, mă mulțumisem să-i proporționez cât mai frumos deschiderea și să așez deasupra un fronton de mărime potrivită; părțile laterale le împodobisem cu zig-zaguri, iar sus și jos așezasem câte un capitel; totodată, înlocuisem cele două coloane, care parcă cereau acest lucru, prin câte un satir, lucrat în relief înalt și așezat chiar în locul lor. [...] Deși îi numesc satiri, nu aveau decât cornițele și capul ca de țap al acestora, încolo având înfățișare omenească. Pe fronton modelasem o femeie stând culcată într-o atitudine deosebit de frumoasă; mâna stângă și-o sprijinea pe gâtul unui cerb, care era una din emblemele regelui; într-o parte modelasem în basorelief căprioare, mistreți și alte sălbăticiuni, iar în cealaltă – câini de rasă brac și ogari de toate neamurile, așa cum îi găsești în pădurea din care izvorăște fântâna. Toată această lucrare o închisesem într-un cadru dreptunghiular; și, asemeni anticilor, în fiecare dintre colțurile de sus ale acestui cadru modelasem în basorelief o Victorie cu o torță în mână. Deasupra cadrului așezasem sălbăticiuni, [...] și o mulțime de alte podoabe, potrivite cu întreaga lucrare, care arăta a fi în stil ionic.

(*Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși,* traducerea Ștefan Crudu, Ed. Meridiane, București, 1989, vol. II, p. 44-45)

REVOLUȚIA COPERNICIANĂ (sec. XVI)[1]

[...] După lungi cercetări sunt convins:

Că Soarele este o stea fixă, înconjurată de planete care se învârtesc în jurul ei [...].

Că Pământul este o planetă principală, supusă unei triple mișcări; că toate fenomenele mișcării diurne și anuale, succesiunea periodică a anotimpurilor, toate vicisitudinile luminii și ale temperaturii atmosferei care le însoțește sunt rezultatele rotației Pământului în jurul axei sale și a mișcării periodice în jurul Soarelui [...].

Că mersul aparent al stelelor nu este decât o iluzie optică produsă ca urmare a mișcării reale a Pământului și prin oscilațiile axei sale [...].

(L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire, t. IV, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Paris, 1967, p. 64.)

---

[1] Nicolaus Copernic (1473-1543) demonstrează în tratatul *De revolutionibus orbium coelestium* (1543), contrar tezei lui Ptolemeu și a ideilor admise de biserică că în centrul Universului se află Soarele și nu Pământul. La sfârșitul secolului al XVII-lea, Newton va elabora un sistem științific coerent, teoria gravitației universale (1666-1676), în care explică matematic mișcarea astrelor prin atracția reciprocă.

VICIILE SOCIETĂȚII ÎN PERSPECTIVĂ UMANISTĂ – ERASM DIN ROTTERDAM, *ELOGIUL NEBUNIEI* (1511)

A. Critică la adresa călugărilor

Dar iată și alții pe care îi fericesc[1] aproape cât pe teologi. Sunt cei numiți îndeobște călugări sau monahi, deși nici una din cele două denumiri nu li se potrivește, căci nu știu de este cineva mai puțin credincios decât majoritatea acestor fățarnici și peste tot întâlnești hoarde de așa-ziși singuratici [...]. Lumea fuge de ei ca de jivine sălbatice, și numai întâlnirea cu ei și este ținută de semn rău. Totuși lor li se pare că nu au seamăn, încredințați că evlavia cea mai mare e totuna cu neștiința oarbă. Virtutea lor stă în aceea că nu cunosc slovă și nu se îndoiesc că, atunci când rag în biserică psalmi pe care nu-i înțeleg, Dumnezeu, îngerii și toți sfinții raiului îi ascultă și se bucură. Unii, mândri de slinul care l-au strâns pe ei, merg și cer de pomană din poartă în poartă cu o nerușinare fără pereche. Nu scapi de ei nicăieri. În hanuri, căruțe sau vapoare, ți se bagă în suflet și cerșesc până ce răpesc un obol care li s-ar cuveni adevăraților nevoiași. Așa arată urmașii apostolilor, care se străduiesc să le calce acestora pe urme prin murdărie, neștiință, mojicie și obrăznicie.

Ce poate fi mai hazliu decât regulile acelea habotnice ale cinului lor, care pedepsesc orice mică abatere ca pe un păcat ce trebuie ispășit? Toate sunt hotărâte și măsurate: numărul nodurilor de la opincă, culoarea și lățimea cingătorii, stofa din care trebuie făcută rantia și din câte bucăți, lățimea tonsurii, forma și mărimea glugii, ceasurile de somn.[...] Dar de la înălțimea acestor nerozii îi privesc de sus pe mireni, ba chiar și ordinele se disprețuiesc între ele. [...]

Pe unii îi apucă tremuriciul când văd bani, și mai bine ar pune mâna pe un șarpe veninos decât pe vreun gologan. Dar când e vorba de vin ori fetișcane sfinții părinți uită de canon. [...]

Vedeți, cred că monahii îmi sunt îndatorați până peste cap, fiindcă, fără a avea alt merit decât că tiranizează gloata cu superstițiile, flecușteţele și larma lor necontenită, se cațără în închipuire lângă Sfinții Pavel și Antonie. Să-i lăsăm baltă pe șarlatanii a căror nerecunoștință față de binefacerile mele nu este decât de prefăcătorie. Evlavioși pe dinafară, ei sunt pe dinăuntru ticăloși fără pereche.

(Erasm din Rotterdam, *Elogiul Nebuniei sau discurs spre lauda prostiei,* traducere de Robert Adam, Ed. Antet, București, 1995, p. 91-101)

B. Critica vânzării de indulgențe

Ce să mai zic de aceia al căror cuget fericit se mângâie cu credința în acele mincinoase iertări de păcate? Ei măsoară soroacele Purgatoriului ca și cu un ceasornic, socotind, fără teamă de vreo greșeală, ca dintr-o abacă, veacurile, anii, lunile, zilele ... Iată, de pildă, un

[1] Cea care vorbește este Prostia.

negustător, un ostaș, un judecător care cred că, aruncând în cutia milelor o mică monedă provenită din atâtea jafuri, li s-a iertat toată haznaua de păcate din întreaga lor viață; că atâtea călcări de jurământ, atâtea desfrânări, atâtea beții, gâlceve, omoruri, înșelătorii, vicleșuguri și trădări pot fi răscumpărate, ca și printr-o învoială, și ispășite în așa fel că ei se simt îndreptățiți să înceapă din nou un alt șir de nelegiuiri.

(Erasmus din Rotterdam, *Elogiul nebuniei, sau cuvântare spre lauda prostiei,* traducere și note de Ștefan Bezdechi, București, 1959, p. 61)

N.B. Este indicat să se precizeze că o critică severă de tipul celei de mai sus nu a condus în mod necesar la părăsirea Bisericii. Astfel, Erasm nu s-a alăturat Reformei anticatolice, și chiar a intrat în polemică doctrinară cu Luther, continuând să critice din interior stările de lucruri din Biserică și să ceară o reformare interioară generală a acesteia.

C. Critica înfumurării nobiliare

[...] Deși mă grăbesc, dar nu pot trece sub tăcere pe aceia care, măcar că nu se deosebesc întru nimic de ultimul cârpaci, totuși se mândresc grozav cu un titlu zadarnic de noblețe: unul pretinde că neamul lui se coboară din Enea, celălalt din Brutus sau din Arthur; își arată în fiece colț chipuri sculptate sau pictate de-ale înaintașilor, ți-i înșiră pe moși-strămoșii lor, cu străbunele lor titluri. Ei înșiși nu prea se deosebesc de statuile mute, ba sunt chiar mai lipsiți de duh decât chipurile acestea cu care se fălesc. Totuși, mulțumită încântării de sine, ei duc o viață de-a dreptul fericită. Și nu lipsesc alții, tot atât de proști, care privesc cu admirație, ca pe niște zei, acest soi de dihănii [...].

(Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu,* București, 1964, p. 218)

REFUZUL LUI MARTIN LUTHER DE A ABJURA ÎN FAȚA DIETEI DE LA WORMS (1521)

Dar dacă Maiestatea Voastră Imperială și Luminățiile Voastre doriți un răspuns direct, atunci răspunsul meu lipsit de întorsături este următorul: Să fiu biruit prin mărturii ale Scripturii sau prin argumente pertinente – căci eu nu dau crezare numai papei sau conciliilor, fiind limpede că adeseori aceștia s-au înșelat sau s-au contrazis – și atunci, fiind eu biruit prin scrierile sfinte ce-mi sunt prezentate, conștiința mea este prinsă de cuvântul Domnului. Fără de aceasta nici nu pot și nici nu vreau să abjur nimic, fiind anevoios, dăunător și periculos să acționezi contrar conștiinței. Eu nu pot să fac altfel. Aici stau. Să-mi ajute Dumnezeu! Amin!

(*Deutsche Reden und Rufe.* Herausgegeben von Anton Kippenberg und Friedrich von der Leyen, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1961, p. 8-9)

IDEI DE BAZĂ ALE DOCTRINEI LUTERANE – PREDICĂ ROSTITĂ DE LUTHER LA ERFURT (1521)

[...] Adevărata pietate constă în două feluri de fapte: acelea făcute pentru alții, care sunt cele corecte, și cele făcute pentru noi înșine, care sunt neimportante. [...] Cineva construiește biserici, altcineva merge în pelerinaj la Sfântul Iacob[1], un al treilea postește sau se roagă, poartă o rasă, merge în picioarele goale sau face altceva de felul acesta. Asemenea fapte nu înseamnă totuși nimic și trebuie cu totul desființate. Rețineți aceste cuvinte: nici una din faptele noastre nu are vreo putere. Pentru că Dumnezeu a ales un om, Domnul nostru Iisus Hristos, să înfrângă moartea, să distrugă păcatul și să sfărâme iadul, de atunci nu mai este nimeni [...] care să aparțină în chip inevitabil diavolului.

[...] Păcatele noastre își au obârșia în Adam, și deoarece Adam a mâncat mărul, noi am moștenit păcatul de la el. Dar Hristos a nimicit moartea de dragul nostru, pentru ca noi să putem fi mântuiți prin faptele sale, care sunt străine nouă, și nu prin ale noastre.

Dar stăpânirea papei ne-a tratat pe toți împreună cu totul altfel. A făcut reguli despre postit, rugăciune și mâncatul untului, astfel încât, cine ține poruncile papei va fi mântuit, și cine nu va fi al diavolului. Aceasta a fermecat poporul cu închipuirea că bunătatea și mântuirea stau în propriile noastre fapte. Dar eu vă spun că nimeni dintre sfinți, oricât de sfinți ar fi fost, nu și-a găsit mântuirea prin propriile fapte. [...] De aceea, ascultați-mă bine: aceasta este pricina pentru care mântuirea nu stă în propriile noastre fapte, de orice fel ar fi ele, și nu poate și nu va fi atinsă fără credință.

[...] Domnul nostru Iisus Hristos spune: eu sunt îndreptățirea voastră. Eu am distrus păcatul care era asupra voastră. De aceea credeți doar în mine; credeți că eu sunt cel care am făcut acestea; atunci veți fi îndreptățiți. Pentru că este scris: *Justicia est fides,* dreptatea este totuna cu credința și vine prin credință. De aceea, dacă vrem să avem credință, trebuie să credem Evanghelia, pe Pavel, etc., și nu scrisorile de autoritate ale papei sau decretalele[2], ci mai degrabă să ne ferim de ele ca de foc. Pentru că orice vine de la papă strigă: dați, dați, și dacă refuzați, atunci sunteți ai diavolului. [...]

Pricina pentru care lumea este atât de stricată și în greșeală este că de multă vreme n-au mai fost adevărați predicatori. Sunt probabil trei mii de preoți, printre care nu se pot găsi patru buni – Dumnezeu să aibă milă de noi în această rușine strigătoare la cer! Și atunci când găsești un predicator bun, el trece prin Evanghelie cu ușurință, și o continuă cu o povestire, [...] sau amestecă în ea ceva din dascălii păgâni, Aristotel, Platon, Socrate și alții, care sunt toți împotriva Evangheliei și de asemenea împotriva lui Dumnezeu, pentru că nu au avut cunoștință de lumina[3] pe care o avem noi.

[...] Astfel încât copii cresc în rătăcire; ei merg la biserică gândind că mântuirea înseamnă rugăciune, post și ascultarea slujbei. Aceasta este greșeala predicatorilor.

---

[1] La Santiago de Compostella, catedrală în nordul Spaniei, unde se credea că se găsește mormântul Sfântului Iacob.
[2] Decrete în materie de doctrină religioasă.
[3] Doctrina creștină, necunoscută filosofilor păgâni.

[...] Dacă aveți predicare în minte ori dacă sunteți în stare să ajutați, atunci nu vă faceți preoți sau călugări, căci este un pasaj în capitolele 33 și 34 ale profetului Iezechiel, din păsate unul înfricoșător, unde se poate citi: „Când Eu voi zice păcătosului: „Păcătosule, vei muri", și tu nu-i vei grăi nimic, ca să vestești pe păcătos să se abată de la calea lui, atunci păcătosul acela va muri pentru păcatele sale, iar sângele lui îl voi cere din mâna ta; (Iezechiel, 33:8). Dar eu spun că te faci preot sau călugăr ca să te rogi cele șapte ore canonice ale tale și să spui liturghia, și crezi că vrei să fii bun. [...] Și aceasta înseamnă că mergi în cer cu diavolul.

[...] Cineva ar putea să vină și să întrebe: Nu trebuie să mai ținem deloc legile făcute de oameni? Sau nu putem să postim să ne rugăm, și așa mai departe, atâta timp cât ținem drumul drept? Răspunsul meu este că acolo unde se găsesc adevărată iubirea creștină și credința, orice ar face omul este meritoriu; și fiecare poate face ceea ce dorește (Rom. 14:22), atâta vreme cât nu caută fapte, care nu-l pot mântui.

[...] Și fiecare trebuie să facă fapte care să nu-i folosească doar lui, dar de asemenea celuilalt, vecinului său. Dacă este bogat, bogăția lui să-i folosească săracului. Dacă este sărac, slujba lui să-i folosească bogatului. Când sunt servitori ori servitoare, munca lor să-i folosească stăpânului. [...]

(Ulrich Leupold, ed., *Luther's Works,* vol. 53, Philadelphia, 1965, p. 305)

JEAN CALVIN DESPRE PREDESTINARE – *INSTITUȚIA RELIGIEI CREȘTINE*

Sentința este într-adevăr cumplită; și totuși este imposibil să negăm faptul că Dumnezeu știa dinainte de a-l crea pe om care-i va fi acestuia sfârșitul, pentru că aceasta este voința Lui. Dacă cineva tună și fulgeră împotriva faptului că Dumnezeu știe totul dinainte, acela este un nesăbuit și un nechibzuit. De ce ar trebui să-l condamnăm pe Cel de Sus că știe dinainte ce se va întâmpla? [...] Nu mi se pare de loc ridicol să spun că Dumnezeu nu numai că a prevăzut căderea în păcat a celui dintâi om, care a însemnat ruina întregii omeniri, dar acest lucru a fost în același timp chiar voia lui. Pentru că el este atotștiutor, știe dinainte tot ce se va întâmpla, și pentru că este atotputernic, hotărăște și dirijează tot ce se petrece pe pământ. [...]

Primul om a căzut în păcat, pentru că aceasta a fost voința lui Dumnezeu. Dar de ce a fost aceasta voia lui nu știm. Un lucru este însă sigur, și anume că El n-ar fi hotărât acest lucru dacă n-ar fi fost spre slava numelui Său. Dar pentru că am vorbit de slava lui Dumnezeu, să ne gândim și că judecata sa este dreaptă, pentru că noi nu ne putem ruga decât pentru ceva care este corect. Omul păcătuiește, dar, chiar dacă Dumnezeu a dorit acest lucru, o face pentru că este păcătos.

(Keith Randell, *Jean Calvin și Reforma târzie,* București, Editura All, 1996, p. 51.)

EDICTUL LUI CAROL QUINTUL ASUPRA EREZIEI DIN ȚĂRILE DE JOS (25 septembrie 1550)

E oprit a se tipări, scrie, a avea, a păstra, vinde și cumpăra sau răspândi, în biserici, pe străzi și în alte locuri toate operele tipărite sau scrise de mâna lui Martin Luther, Ioan Œcolampadius, Ulrich Zwingli, Martin Butzer și ale altor căpetenii ale ereziei, învățători falși și întemeietori ai nerușinatei secte a ereticilor [...].

Oprim, pe deasupra, pe toți mirenii să poarte discuții și dezbateri, pe față și pe ascuns, despre sfânta scriptură și în deosebi despre chestiunile îndoielnice și de nepătruns și, de asemenea, să citească, să învețe și să explice scriptura, în afară de aceia care au pregătire teologică, cu adeverință de la universități [...].

Oprim ca, în taină sau pe față, să se propovăduiască, să se apere, să se repete sau răspândească învățătura sus-pomeniților eretici. De se va încălca vreunul din aceste puncte, vinovații vor fi supuși pedepsei, răzvrătiți și tulburători ai liniștii publice și a rânduielilor statului.

Asemenea tulburători ai liniștii publice să se pedepsească: bărbații cu sabia, iar femeile să fie îngropate de vii în pământ, dacă nu vor stărui în rătăcirile lor; de se vor îndărătnici, să fie dați focului. În amândouă cazurile, bunurile lor se vor confisca în folosul vistieriei [...].

Oprim să se dea adăpost, hrană, veșminte, bani și îndeobște a se da orice fel de ajutor celor dovediți sau bănuiți de erezie; vinovații se vor supune acelorași pedepse ca înșiși ereticii.

Dacă cineva, deși n-a fost dovedit de erezie sau rătăcire, dar împotriva lui fiind bănuială puternică, a fost osândit de tribunalul eclesiastic să abjure erezia, iar de tribunalul laic a fost condamnat la pocăință și penitență publică, după care se întâmplă să fie din nou bănuit de erezie sau se arată molipsit de ea, chiar fără a fi fost dovedit că a încălcat sau jignit cu ceva sus-amintitele puncte, poruncim ca acela să fie de asemenea socotit ca unul ce a căzut din nou în erezie și, potrivit cu aceasta, să fie pedepsit luându-i-se viața și bunurile, fără nici un fel de nădejde de micșorare sau îndulcire a sus-pomenitei pedepse [...].

Oricine descoperă o persoană molipsită de erezie, e dator s-o denunțe în fața autorităților, judecători, episcopi sau alții, rânduiți pentru aceasta, sub amenințarea pedepsei date potrivit bunului plac al judecății. Toți sunt de asemenea datori să denunțe autorităților locurile unde se află asemenea eretici, sub primejdia de a fi puși în rândul complicilor celor vinovați și a fi supuși aceleiași pedepse ca și dânșii.

Denunțătorul, în caz de dovedire a celui învinuit, primește jumătate din averea osânditului, dacă aceasta nu depășește o sută de pfunzi flamanzi. Dacă depășește această valoare, atunci primește a zecea parte din tot ce întrece această sumă [...].

(Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu*, București, 1964, p. 246-247)

PACEA RELIGIOASĂ DE LA AUGSBURG (1555)

15. Și pentru ca, așa cum o cer nevoile Sfântului Imperiu de Națiune Germană, pacea dintre Maiestatea Sa Imperială Romană, Noi[1], principii electori, ceilalți principi și stările Sfântului Imperiu de Națiune Germană, să poată fi realizată și menținută în pofida separației religioase, (stabilim ca) Maiestatea Sa Împăratul Roman, Noi, precum și electorii, principii și stările să nu asuprim, să nu păgubim, să nu oprimăm în nici un fel vreo stare a imperiului din cauza Confesiunii de la Augsburg[2], a învățăturii, religiei și credinței sale, să nu încercăm să-i abatem de la credința, obiceiurile bisericești, regulile și ceremoniile pe care le-au instituit în principatele, teritoriile și domeniile lor [...]; dimpotrivă, vom lăsa această religie, [...], averile și bunurile sale mobile și imobile, pământul, oamenii, domeniile, stăpânirile și jurisdicțiile sale în liniște și pace [...].

17. Dar toți ceilalți, care nu aparțin celor două religii mai sus menționate, nu sunt incluși în această pace.

19. Deoarece mai multe stări, (Principi și orașe) și strămoșii acestora și-au însușit numeroase așezăminte, mănăstiri și alte bunuri bisericești și le-au folosit pe acestea pentru biserici, școli, fundații pioase și alte scopuri, și aceste bunuri însușite care nu se mai aflau în posesia clericilor pe timpul tratatului de la Passau[3] și nici mai târziu, să fie incluse în această pace.

24. Acolo unde supușii noștri, sau ai electorilor, ai principilor sau ai stărilor, care aparțin vechii religii sau confesiunii de la Augsburg, vor dori să-și părăsească domiciliul din cauza religiei și să se mute în altă localitate împreună cu soțiile și copii lor, se va permite fără stânjenire această strămutare prin vânzarea bunurilor lor și prin răscumpărarea contra unei sume modice a șerbiei și a dărilor datorate, așa cum se obișnuiește din vechime în fiecare localitate.

(*Deutsche Geschichte. Band 6. Reformation und Gegenreformation 1517-1618,* Herausgegeben von Heinrich Pleticha, Gütersloh, 1987, p. 106-107)

HOTĂRÂRILE CONCILIULUI DE LA TRENTO (1545-1562)

Între altele, pentru a opri și conteni spiritele neliniștite și întreprinzătoare, poruncește ca în problemele de credință și de moravuri, aparținând temeliilor doctrinei creștine, nimeni, încrezându-se în propria judecată, să nu aibă îndrăzneala să deturneze

[1] Tratatul de pace a fost încheiat de Ferdinand I, în acel moment rege al romanilor (moștenitor prezumtiv al tronului imperial), totodată rege al Boemiei și Ungariei, și împuternicit al fratelui său împăratul Carol Quintul.

[2] Confesiunea de la Augsburg, elaborată de Philip Melanchton și adopatată de principii și orașele care aderaseră la ideile lui Luther în 1530, reprezenta o sinteză a lutheranismului.

[3] Tratatul de la Passau din 1552 a pus capăt temporar luptelor religioase din Germania, marcând totodată eșecul încercării lui Carol Quintul de a impune absolutismul și catolicismul întregului imperiu.

Evanghelia în sensul său personal, contrar înțelesului pe care l-a ținut și îl ține sfânta mamă Biserica, cea care poate să judece asupra adevăratului înțeles și a interpretării Sfintei Scripturi, sau contrar consimțământului unanim al Părinților. [...]

În toate bisericile metropolitane și catedrale[1], dacă orașul este mare și populat, și chiar în cele colegiale[2] care se găsesc într-un loc considerabil, să se facă învățarea teologiei. Pentru bisericile cu un venit anual mic [...] va fi cel puțin un profesor ales de episcop cu sfatul capitlului, care va preda gratuit gramatica clericilor și altor școlari săraci, pentru ei pune în situația de a trece apoi la studiul literelor sfinte[...]. Pentru colegiile publice, unde până în prezent nu se fac asemenea lecții, Sfântul Conciliu îndeamnă principii creștini și religioși și republicile ca prin pietatea și caritatea lor să le stabilească în statul lor sau să le restabilească [...]. Sfântul Conciliu poruncește ca nimeni să nu fie folosit să facă asemenea lecții în public sau în particular fără să fi fost mai întâi cercetat asupra capacităților sale, moravurilor și bunei sale vieți, și aprobat de episcopul locului.

Dacă cineva spune că omul, oricât de îndreptățit și de perfect ar fi, este ținut să nu respecte poruncile lui Dumnezeu și ale Bisericii și doar să creadă, ca și cum Evanghelia ar fi o promisiune goală și absolută a vieții veșnice, fără obligația de a respecta poruncile, să fie anathema.

Căci, așa cum nici un creștin pios nu trebuie să pună la îndoială milostenia lui Dumnezeu, meritul lui Iisus, virtutea și eficacitatea sfintelor Taine, la fel fiecare, când se privește pe sine cu slăbiciunile și indispozițiile sale, poate să se teamă și să se îndoiască de starea sa de grație, pentru că nimeni nu poate ști, dintr-o siguranță a credinței incompatibilă cu eroarea, că a obținut grația lui Dumnezeu. [...]

Celor ce lucrează bine până la sfârșit și care speră în Domnul, trebuie să li se promită viața veșnică, în același timp ca o grație cu milostivire făgăduită de Dumnezeu, cât și ca o recompensă care în virtutea promisiunii lui Dumnezeu însuși trebuie acordată în cele din urmă faptelor bune și meritelor lor. [...]

Dacă Biserica are obiceiul să slujească uneori unele liturghii în onoarea și amintirea sfinților, ea ne învață că totuși nu lor le e oferită jertfa, ci lui Dumnezeu care i-a încoronat [...]. În vreme ce noi ne amintim de ei aici pe pământ, ei îndrăznesc să mijlocească pentru noi în ceruri. [...]

Dacă spune cineva că Sfintele Taine ale Noii Legi[3] n-au fost întemeiate de Domnul nostru Hristos și că ar fi mai multe sau mai puține de 7, și anume: botezul, confirmarea, împărtășania, pocăința, extrema uncțiune, hirotonisirea și căsătoria, sau că vreuna din aceste 7 n-ar fi propriu-zis și cu adevărat o Taină, să fie anathema. [...]

Puterea de a da indulgențe a fost acordată de Hristos bisericii, care deja din timpurile vechi a folosit această putere dată în chip dumnezeiesc. Sfântul Conciliu poruncește și învață că folosirea indulgențelor, foarte folositoare poporului creștin și aprobată de autoritatea Sfintelor Concilii, trebuie păstrată. Lovește cu anathema pe toți cei ce pretind că indulgențele sunt inutile sau care neagă faptul că biserica are puterea de a le acorda. El dorește totuși ca, urmând obiceiul vechi și încuviințat de biserică, să fie acordate cu moderație, de teamă ca, prin prea multă ușurință, disciplina bisericească să nu slăbească.

---

[1] Sedii ale episcopiilor

[2] Aparținând unui capitlu de canonici (preoți urbani care duc o viață comunitară, asemănătoare celei din mănăstiri)

[3] Noua Lege = creștinismul, în raport cu cea veche, a iudaismului.

Dacă cineva spune că oricărui păcătos pocăit care a primit grația îndreptățirii, jignirea îi este într-atât iertată și obligația la pedeapsă veșnică atât de șterșă, încât nu-i rămâne nici o obligație de a plăti o pedeapsă vremelnică, fie în această lume, fie în cealaltă, în Purgatoriu[1], înainte să-i fie îngăduită intrare în cer, să fie anathema.

(Charles Joseph Hefele, *Histoire des Conciles d'apres les documents originaux,* tome X, Ie partie, Paris, 1938, p. 28, 60-61, 146, 100, 120, 447-448, 198, 627, 589)

N.B. Conciliul de la Trento, convocat în urma progreselor Reformei, a adoptat o serie de hotărâri care să combată ideile reformatoare (mântuirea prin credință, predestinarea, condamnarea indulgențelor și a unora dintre Sfintele Taine) și de asemenea a întreprins o operă de reformare internă a bisericii catolice, prin intermediul sporirii disciplinei eclesiastice și întăririi învățământului teologic.

RAPORT AL DUCELUI DE ALBA CĂTRE REGELE FILIP AL II-LEA CU PRIVIRE LA REZISTENȚA LOCUITORILOR DIN ȚĂRILE DE JOS (1573)

Nu s-a găsit nici un singur om care să vrea să ne facă slujbă pe mare; toți marinarii erau una cu răsculații [...]. Apărătorii orașului se purtau ca soldații adevărați [...]. Inginerii lor au făcut lucruri nemaipomenite [...]. Niciodată n-am văzut un loc atât de perfect apărat [...]. Este un război foarte sângeros, așa cum de mult n-a mai fost [...]. Dacă ar fi fost un război împotriva oricărui alt domnitor, s-ar fi sfârșit de mult, dar creșterea numărului acestor trădători este o adevărată minune! [...] Cu deosebire îmi pierd cumpătul când văd cu câtă greutate măria-voastră primește noi întăriri și cu câtă ușurință oamenii își pun viața și averea la dispoziția acestor răzvrătiți.

(Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu,* București, 1964, p. 249).

CLAUZELE RELIGIOASE ALE TRATATULUI DE LA OSNABRUCK (1648)[2]

1. Negocierile întrerupte la Passau în anul 1552 și urmate în anul 1555 de Pacea Confesională[3] [...] în toate prevederile și articolele sale, acordate și hotărâte cu consimțământul unanim al Împăratului și al Electorilor, Prinților și Statelor aparținând celor două religii, vor fi menținute [...].

Și pentru toate celelalte lucruri trebuie să existe o egalitate exactă și reciprocă între toți Electorii, Prinții și Statele aparținând uneia sau alteia din religii; în așa fel încât ceea ce este just pentru o parte să fie și pentru cealaltă.

---

[1] Locul unde, conform teologiei catolice, păcătoșii care s-au căit pentru faptele lor, suferă o vreme cazne asemănătoare celor din iad, înainte de a ajunge în rai. Perioada petrecută aici le poate fi scurtată prin rugăciunile celor vii și prin slujbele făcute pentru ei.

[2] Pacea Westfalică încheiată la 24 octombrie 1648 est negociată la Osnabrück (participanții protestanți) și Münster (participanții catolici).

[3] Pacea de la Augsburg.

3. [...] În ceea ce privește bunurile eclesiastice [...] fie ele ale arhiepiscopiilor, episcopii, mănăstiri [...] sau altele cu veniturile, rentele și toate celelalte lucruri care le revin [...] în statele catolice sau în cele aparținând Confesiunii de la Augsburg, și pe care le posedau la data de 1 ianuarie 16241, le vor poseda în continuare toți [...] în liniște și fără tulburări [...].

Dacă un arhiepiscop, episcop sau prelat catolic sau aparținând Confesiunii de la Augsburg și-ar schimba în viitor religia [...] vor fi imediat deposedați de drepturile lor [...] și vor trebui să renunțe [...] fără întârziere și fără a se opune la toate veniturile lor [...].

12. [...] În plus, s-a găsit de cuviință ca cei aparținând Confesiunii de la Augsburg și care sunt supușii unor catolici sau catolicii supuși statelor Confesiunii de la Augsburg [...] și care după publicarea Păcii vor profesa sau îmbrățișa o religie diferită de cea a seniorului teritorial, vor fi în consecință, ca urmare a păcii mai sus menționate, tolerați cu răbdare și îngăduință, fără a fi împiedicați să își practice religia în mod privat în casele lor și în deplină libertate de conștiință, fără interdicții sau restricții și chiar de a asista de câte ori vor dori în comunitatea lor la practicarea publică a religiei lor; sau de a-și trimite copii la școlile confesionale străine de propria lor origine, precum să și-i instruiască în propria casă cu preceptori particulari fiind totuși obligați să își îndeplinească în toate celelalte privințe obligațiile și de a da ascultarea necesară, nedând ocazia unor tulburări sau agitații. În mod asemănător, supușii, fie ei catolici sau împărtășind Confesiunea de la Augsburg, nu vor fi în nici o ocazie disprețuiți din cauza religiei lor; nu vor fi nici excluși din comunitatea negustorilor sau a artizanilor [...] nici privați de dreptul la succesiuni, moșteniri [...] și cu atât mai puțin la dreptul de înmormântare în cimitirele publice sau la onorurile de înmormântare [...] toate acestea în așa fel încât în aceste circumstanțe precum și în altele asemănătoare, ei să fie tratați în același fel ca și concetățenii lor și să fie siguri de o justiție și o protecție egală[...][2].

De asemenea, cu consimțământul unanim al Majestății Sale imperiale și a tuturor Statelor din Imperiu s-a găsit de bunăcuviință ca același drept sau avantaj menționate în celelalte Constituții imperiale, Pacea Confesională, precum și de prezentul document public, acordate Statelor și supușilor catolici și celor aparținând Confesiunii de la Augsburg trebuie de asemenea să fie acordate și celor care se numesc între ei „reformați"[3].

(L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire, t. IV, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Paris, 1967, p. 64)

[1] Se recunoaște totuși validitatea secularizărilor efectuate între 1552-1624, contrar prevederilor Păcii de la Augsburg.

[2] Aceste prevederi marchează un progres incontestabil în direcția ideii de toleranță. Comparativ cu Pacea de la Augsburg, prin aceste prevederi situația celor care nu au abjurat în favoarea religiei principelui s-a îmbunătățit considerabil.

[3] A se înțelege calviniști.

CAPITOLUL IX

ECONOMIE ȘI SOCIETATE LA SFÂRȘITUL EVULUI MEDIU ȘI ÎN LUMEA MODERNĂ TIMPURIE

ELIBERAREA DIN ȘERBIE – CARTĂ DIN BORDEAUX, 10 martie 1426

Să se știe că Aymar de la Palanque, fiul și moștenitorul răposatului Pierre de la Palanque, la fel ca tatăl său și ca înaintașii săi au fost șerbi [...] ai nobilului și puternicului senior și baron, messire Bérard de Lamothe, cavaler, senior de Roquetaillade [...]. Seniorul messire Bérard a considerat serviciile aduse de Aymar de la Palanque, în trecut, toată viața lui. Și [...] dorind să-l recompenseze pe același Aymar, azi, în prezența mea, notar public, și a martorilor înscriși mai jos, sus-numitul senior, [...] prin carta aceasta eliberează, iartă, absolvă, pune dincolo de mâna sa și înlătură în întregime de la orice șerbie, omagiu și orice servitute, orice supunere, orice seniorie și orice putere servilă pe Aymar de la Palanque și tot neamul său care coboară sau va coborî direct din el, ca și toate bunurile și lucrurile lor, mobile și imobile, oricare ar fi, pe care Aymar și moștenitorii lui le-ar putea dobândi și obține. Și el dorește ca în viitor ei să poată dobândi pentru ei înșiși, vinde, înstrăina, dona și face toate voile lor, în tot timpul, și să poată compărea și intenta acțiune în justiție și în afara justiției, și să facă toate lucrurile pe care persoanele libere le pot face după drept și după cutumă. Și ca taxă pentru această cartă, Aymar de la Palanque a părăsit, abandonat și lăsat pentru totdeauna lui messire Bérard, moștenitorilor și celor care au dreptul, toate lucrurile și bunurile și moștenirile care au aparținut lui Pierre de la Palanque, tatăl său decedat, și tot dreptul pe care îl deține acolo sau l-ar putea deține în vreun fel.

Și Aymar de la Palanque a promis, în virtutea jurământului scris mai jos, să fie bun, loial și fidel către messire Bérard, succesorii acestuia, cei care au drepturi și moștenitorii, să le păstreze secretele, lucrurile și bunurile în onoare și să le dezvăluie ceea ce le-ar aduce prejudiciu, dacă știe, în măsura puterii sale loiale, ca și să servească pe același senior, pe moștenitorii acestuia, pe cei care au drepturi, în tot timpul, în toate lucrurile decente și onorabile pe care ei li le vor cere să le facă. [...]

Dacă el vrea să se retragă pentru a se instala altfel, el se va căsători și se va instala în senioriile și puterea seniorului messire Bérard de Lamothe, și nu în altă parte, fără voința și încuviințarea sus-numitului senior.

(*Documents d'histoire vivante*, Paris, 1969, Dossier III, fiche 5)

INVENTARUL UNUI VAS COMERCIAL LA 1437[1]

Patron Johan Stenort

Venind de la Lisabona, vasul său, în întregime prusian, estimat la 150 livre de gros[2] a fost capturat. Patronul posedă1/2 din vas și 1/16. Henrik Focke, Claus Moye, Henrik Moye, Herman Bole, Bertold van der Oste 1/16 fiecare; claus Ryder 1/8; valorând aproape 400 mărci împreună cu chiria [...] și cu pierderea. Erau acolo 161 sute sare[3] de Lisabona, această sare aparținând în întregime Prusiei (suta fiind socotită la 24 livre). De asemenea, patronului îi aparțineau personal, în afara vasului, veșminte în valoare de 8 livre, argintărie de 8 livre, lucruri personale de 3 livre, stofă de în [...] de o livră și 4 groși[4], 8 blănuri de vulpe de 10 livre, o blană de leopard de 4 livre, un butoi de vin de Alsacia de 8 livre, 4 coșuri de smochine, un coș de stafide de o livră și jumătate, un balot de piei de iepure de 5 livre, 2 pipe[5] 1/4 de ulei de 10 livre 3 groși; de asemenea în bijuterii 4 livre; 2 arbalete [...], 100 bare de cositor[...], 4 livre în lemn de brazil, 2 saci de hamei de 4 livre, etc. Total 73 livre fără 9 groși.

La fel copiii[6] stăpâneau un butoi cu vin, 3 pipe de ulei (23 livre) și alte mărfuri (20 livre), total 43 livre. La fel pilotul, în lucruri, vin, bani 13 1/2 livre; la fel Claus Ryder 3 sute de sare de Lisabona și 6 modii, 28 modii făcând o sută; la fel, lucrurile sale valorau 7 coroane, în mătase de 7 coroane[7], haine de 7 livre, o arbaletă de o coroană engleză, etc.; 3 livre și 14 coroane [...]; la fel Hermen Grupe în ulei, sare, veșminte, lucruri de 20 mărci[8]; la fel Mathis Rumpe [...] 2 mărci.

La fel era un echipaj de 37 oameni; între ei 17 aveau propriul echipament, și atunci pentru fiecare 3 livre; 15 fără echipament, fiecare pentru hainele sale 1 1/2 livre. Totalul acestui vas și avut aparținând Prusiei: 650 livre.

(*L'Europe au moyen age. Documents expliqués,* Tome 3: Fin XIIIe siècle – fin XVe siècle, Paris, 1971, p. 169)

REPOPULAREA CONSTANTINOPOLULUI DUPĂ 1453 – MEHMED NEȘRI, *CARTEA LUMII*

Se povestește că atunci când sultanul Mehmed a cucerit Istanbului a dat subăsia[9] supusului său Suleyman bey. Apoi i-a spus: „Să te ocupi cu populare orașului". După aceea, sultanul Mehmet cerând populare Istanbulului, a trimis oameni în toate

---

[1] Documentul descrie conținutul unui vas prusian capturat de olandezi la revenirea din Portugalia. Conținutul său reflectă felul în care funcționa în epocă o societas maris.
[2] Livra de gros = monedă de calcul în Flandra în valoare de 6 livre.
[3] O sută de sare = 20 tone.
[4] Gros = subdiviziune a livrei; avea 3,824 grame.
[5] Veche măsură de capacitate pentru lichide.
[6] Probabil ai lui Henrik Moye.
[7] Coroana = monedă de aur emisă de Filip al VI-lea de Valois.
[8] marca este aici unitate de calcul
[9] Funcție administrativ militară.

ținuturile otomane zicând: „Cine vrea, să vină și să aibă proprietate la Istanbul". Așa i-a chemat pe mulți din toate părțile. Această veste răspândindu-se prin lume, cine a dorit a venit, dar proprietate n-a avut. Au văzut că pe această cale Istanbulul nu se poate popula. De aceea, sultanul a poruncit ca unii dintre bogații și alții dintre săracii fiecărui ținut să fie surghiuniți la Istanbul. Cadiilor[1] și subașiilor le-au fost adresate poruncile: „Surghiuniți oameni din toate părțile, să-i aduceți și să umpleți Istanbulul".

Surghiunindu-se oameni din toate părțile, Istanbulul începu să se populeze și să se învioreze. De aceea au pus chirie asupra caselor unde locuiau cei aduși [...]. Din această cauză cea mai mare parte a populației și-a luat lumea în cap și a plecat, unii lăsându-și femeile și copii. De aceea, un oarecare cu numele Kula Șahin, care rămăsese de pe timpul tatălui și bunicului sultanului Mehmed, i-a grăit într-o bună zi padișahului: „Măi, norocosule, stăpân al meu, sunt un bătrân care a rămas de pe timpul bunicului și tatălui tău. Atâtea țări au cucerit tatăl și bunicul tău, dar n-au pus chirie. Această faptă nu este pentru demnitatea sultanului". Apoi a tăcut. Aceste cuvinte l-au impresionat pe padișah, ceea ce a făcut să se desființeze arendășia. Și atunci, îndată a început să se populeze iarăși Istanbulul și să se învioreze.

(Mihai Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263-1683)*, București, 1978, p. 254-257).

EXTINDEREA PĂȘUNILOR ÎN DAUNA OGOARELOR ÎN ANGLIA (1516) – THOMAS MORUS, *UTOPIA*

Turmele voastre de oi, care, dacă îndeobște sunt așa de blânde și se hrănesc cu nimica toată, acum, pe cât se spune, au început să fie atât de lacome și de neîmblânzite, încât pe oameni îi înghit de-a binelea, iar ogoarele, casele și satele le nimicesc și le pustiesc.

Într-adevăr, în orice colț al regatului unde se face lâna cea mai subțire și, ca atare, mai de preț, dau buzna nobilii, bogătașii, și chiar și unii dintre cei ce stau în fruntea mănăstirilor – altminteri oameni cucernici –, neîndestulați cu veniturile și cu dijmele fiecărui an, pe care moșiile lor le dau, după obicei, ca pe vremea bunicilor, și nemulțumiți că trăiesc în trândăvie și strălucire, fără să fie de nici un folos țării, ci mai degrabă păgubind-o, nu lasă nici un petic de pământ pentru arături: pe toate le împrejmuiesc, prefăcându-le în pășuni, dărâmă case, distrug orașe și nu lasă în picioare decât biserica, spre a face din ea staul pentru oile lor. Și, ca și cum pășunile și parcurile de vânătoare n-ar strica și așa destul pământ, acești oameni de treabă prefac în paragină toate așezările omenești și preschimbă în pustiu orice locuri de țarină.

În acest chip, câte un căpcăun lacom și nesățios – o adevărată pacoste pentru țară – încinge cu un gard ogor după ogor, pe întinderi de mii de acri, iar proprietarii lor sunt zvârliți din gospodăriile lor; unii prin viclesug, alții prin silnicie, iar alții, secătuiți de atâtea strâmbătăți, sunt împinși să-și vândă singuri pământul. Și așa, bieții oameni pornesc

[1] Judecători musulmani, care aveau și atribuții administrative.

în pribegie: bărbați, femei, soți, soții, orfani, văduve, părinți cu copii mici și cu câte o familie mai degrabă mare la număr decât înstărită, fiindcă plugăria are nevoie de brațe multe; pornesc în pribegie zic, lăsându-și căminul cunoscut, în care erau deprinși să trăiască, fără să știe unde se vor aciui a doua zi. Toată gospodăria lor, chiar de-ar avea răgaz să aștepte un cumpărător, nu are cine știe ce preț; dar de vreme ce stau să fie alungați din casele lor, o dau pe nimica toată. Apoi, după ce rătăcesc câteva zile din loc în loc și-și irosesc și această brumă agonisită, ce le mai rămâne decât să se apuce de furat, pentru ca apoi să fie spânzurați, vezi bine, după dreptate! ori poate să-și târască mizeria cerșind, și atunci sunt aruncați în temnițe ca niște vagabonzi fără căpătâi; căci cine să le dea de lucru, măcar că ei ard de dorința să muncească? La muncile câmpului, singurele pe care le cunosc, nu e nimic de făcut, căci nu se seamănă nimic, și întinse pământuri, al căror arat și semănat cer multe brațe de muncă, nu cer, când e vorba de păscut oile sau vitele, decât de un cioban sau un văcar. Așa se face că, în multe locuri, prețul hranei crește mereu.

(Thomas Morus, *Utopia,* traducere din limba latină de Elefterie și Ștefan Bezdechi, București, 1958, p. 55-56)

VIAȚA GREA A NAVIGATORILOR ÎN TIMPUL CĂLĂTORIEI LUI MAGELLAN (1519-1522) – ANTONIO PIGAFETTA, *ÎNSEMNĂRI DESPRE LUMEA NOUĂ*

[...] Mâncam biscuiți, dar nu mai erau biscuiți, ci pulberea lor, amestecată cu bucăți de vierme, pentru că aceștia mâncaseră ce era bun; putea foarte tare a urină de șoareci, și beam apă galbenă putrezită de multe zile, și mâncam niște piele de bou; [...] piei foarte aspre din pricina soarelui, ploii și vântului. Le lăsam vreme de patru sau cinci zile în mare și apoi le puneam pe jăratec și așa le mâncam, și de asemenea de multe ori mâncam și rumeguș de lemn. Șoarecii se vindeau cu jumătate de ducat unul și nici așa nu se găseau prea mulți. Dar peste toate nenorocirile, aceasta era cea mai rea: creșteau gingiile la unii deasupra dinților atât jos cât și sus, încât cu nici un chip nu mai puteau mânca. Și astfel se prăpădeau de acest beteșug[1]. Muriră 19 oameni și uriașul, împreună cu un indian de pe pământul Verzin[2]. Douăzeci și cinci sau treizeci de oameni se îmbolnăviră, pe unii îi dureau brațele, pe alții picioarele sau alte părți, astfel că puțini rămaseră sănătoși [...].

În aceste trei luni și douăzeci de zile am mers aproape patru mii de leghe fără oprire prin această mare Pacifică (într-adevăr e foarte pașnică, pentru că în această mare n-am avut furtună) fără a vedea nici un pământ, ci numai două insulițe nelocuite, pe unde nu găsirăm decât păsări și copaci; le numirăm Insulele Nenorocite. Sunt departe una de alta la două sute de leghe. Nu găsirăm fundul pe lângă ele, văzurăm numai mulți rechini [...].

(*Cu Magellan în jurul lumii. Relatarea lui Antonio Pigafetta și alte izvoare contemporane,* București, Ed. Științifică, 1960, p. 53-54)

[1] Scorbut.
[2] Brazilia.

URMĂRILE ECONOMICE ALE MARILOR DESCOPERIRI GEOGRAFICE - JEAN BODIN, *RĂSPUNS LA PARADOXUL DOMNULUI DE MALESTROIT*

Navigând în jurul mării cu ajutorul busolei, Portughezul s-a înstăpânit în Golful Persic și parțial în Marea Roșie, și pe această cale și-a umplut corăbiile cu bogățiile Indiilor și ale Arabiei, lipsindu-i pe venețienii și genovezii care își luau mărfurile din Egipt și din Siria, unde acestea erau aduse de caravanele arabilor și ale persanilor pentru a ni le vinde cu bucata și la greutatea aurului.

În același timp, Castilianul, punând mâna pe teritoriile noi pline de aur și argint, a umplut Spania și le-a arătat și corăbierilor noștri calea de a ocoli Africa cu un profit mai mare.

(*Documents d'histoire vivante,* dossier III, fișa 27)

IMAGINEA INDIGENILOR AMERICANI – SEPULVEDA, *DESPRE REGAT ȘI ÎNDATORIRILE REGILOR*

Cei mai mari filosofi declară că astfel de războaie pot fi duse de o națiune foarte civilizată împotriva unor oameni necivilizați, mai barbari decât ne putem imagina, pentru că sunt întru totul lipsiți de orice cunoaștere a literelor, ignoră utilizarea banilor, umblă mai totdeauna despuiați și cară pe umeri sau în spate greutăți, ca animalele, pe distanțe mari. Și iată dovada vieții lor sălbatice, asemeni celei a animalelor: execrabilele și nemaipomenitele jertfe umane aduse demonilor; faptul de a se hrăni cu carne omenească; de a îngropa de vii soțiile șefilor împreună cu soții lor morți, și alte asemenea.

(Tvetan Todorov, *Cucerirea Americii. Problema Celuilalt,* Institutul european, Iași, 1994, p. 146)

NOUA LUME ȘI OAMENII EI – *JURNALUL LUI SIR WALTER RALEIGH, 1596*

Acest pilor arwacan, ca și restul, se temea că îi vom mânca, sau îi vom da unei morți crude, deoarece spaniolii, pentru ca nimeni, pe drumul spre Guiana sau chiar în Guiana să nu poată să vină să vorbească cu noi, convinseseră toate popoarele că suntem mâncători de oameni și canibali; dar când bieții bărbați și femei ne-au văzut și când le-am dat mâncare și fiecăruia câte ceva sau altceva care era rar sau necunoscut la ei, au început să priceapă înșelăciunea și scopul spaniolilor, care, după cum ne-au mărturisit, le luau în fiecare zi și soțiile și fiicele și le foloseau pentru a-și împlini poftele [...]. Dar eu am jurat în fața slavei lui Dumnezeu cel viu că nu știu și nu cred că cineva din compania noastră, prin violență sau în alt chip, a cunoscut vreodată vreuna dintre femeile lor [...]

mulțumire, și nici să se atingă de soțiile sau fiicele lor; ceea ce bineînțeles, spre deosebire de spanioli, care îi tiranizau în toate, i-a făcut s-o admire pe Maiestatea Voastră, a cărei poruncă le-am spus că era aceasta, și să onoreze poporul nostru. [...]

N-am văzut niciodată o țară mai frumoasă, nici priveliști mai pline de viață, coline așa răsărite ici și colo de-a lungul văilor, râuri șerpuind în deosebite brațe, [...] o iarbă așa de frumoasă și de grasă, pietrișul așa de potrivit să mergi pe el, fie pe cal, fie cu piciorul, cerbi traversând fiecare potecă, păsări cântând în zori în fiecare copac mii de cântece diferite [...] și fiecare piatră pe care ne opream s-o luăm promitea fie aur fie argint prin înfățișarea ei.

(Walter Raleigh, *Discovery of the Empire of Guiana,* London, 1894, p. 60-61; 82)

PARTICULARITĂȚILE COLONIILOR NORD-AMERICANE

A. Individualitatea coloniilor engleze

[...] Toate coloniile engleze aveau în comun, în epoca nașterii lor, un aer de familie. Toate, din principiu, păreau a fi destinate să ofere dezvoltarea libertății, nu însă a libertății aristocratice din patria lor, ci a libertății burgheze și a democrației, căreia istoria lumii nu avea încă posibilitatea să-i ofere un model închegat. [...]

Coloniile[1] engleze, și aceasta a fost una din principalele cauze ale prosperității lor, s-au bucurat dintotdeauna de o mare libertate internă și de o mai mare independență politică decât coloniile altor popoare [...]

(A. Tocqueville, *De la Démocratie en Amerique,* Ed. Flammarion, Paris, 1986, t. 1., pp. 88-89, 95)

B. Ce este un american ? – Tocqueville, (1835)

[...] Popoarele își resimt întotdeauna originea. Circumstanțele care au însoțit nașterea și au ajutat dezvoltării lor le influențează pe tot parcursul [...].

[...] America este unica țară unde a fost posibil să se asiste la evoluțiile naturale și calme ale unei societăți și unde a putut fi cu precizie stabilită influența exercitată de punctul de plecare asupra viitorului Statelor.

[...] Emigranții veniți în diferite perioade să se stabilească pe teritoriul care cuprinde astăzi Uniunea americană se deosebeau unii de alții în unele privințe; scopul lor nu era același și se guvernau după principii diferite. Acești oameni aveau totuși trăsături comune, aflându-se toți într-o situație analogă. Legătura prin limbă este poate cea mai puternică și durabilă care îi poate uni pe oameni. Toți emigranții vorbeau aceeași limbă, ei erau toți copiii aceluiași popor[2]. Născuți într-o țară în care se agitau de secole lupta între partide și unde fracțiunile au fost obligate, rând pe rând să se plaseze sub protecția legilor[3],

---

[1] Prima colonie engleză nord-americană a fost Virginia (1609). Tot ea va decreta oficial în 1619 sclavia.

[2] Coloniile engleze în secolele XVII-XVIII au beneficiat de un caracter „închis, de sectă", originea anglo-saxonă și unitatea religioasă (puritană) conferindu-le acest aspect.

[3] Libertățile juridice anglo-saxone cuprinse fie în legi scrise, de exemplu Magna Charta, Habeas Corpus Act (1679), fie cele tradiționale cutumiare, Common Law.

educația lor politică era făcută la această aspră școală și au văzut răspândite printre ei multe noțiuni de drept, multe principii ale adevăratei libertăți decât la cea mai mare parte a popoarelor Europei. În vremea primelor emigrări, guvernământul comunal, acest germene fecund al instituțiilor libere[1], era deja profund înrădăcinat printre obiceiurile engleze și odată cu el dogma suveranității poporului [...].

(A. Tocqueville, *De la Démocratie en Amerique*, Ed. Flammarion, Paris, 1986, t. 1, p. 86, 87, 87-88)

C. „Americanul este un om nou" – J. de Crevecoeur (1782)

[...] Un amestec de englezi, scoțieni, irlandezi, francezi, olandezi, germani, suedezi [...] Din acest fond pestriț s-a născut acest popor care se numește american [...] În marele azil american, săracii Europei, într-un fel sau altul s-au întâlnit din cauze diverse. Pentru care motiv s-ar fi întrebat unul pe celălalt din care cauză sunt concetățeni? Ubi pani, ibi patria[2] iată deviza tuturor emigranților [...]. Este american cel care lasă în urma sa toate vechile prejudecăți și vechile comportamente, învățând din nou altele în noul mod de viață pe care și l-a ales, într-un nou guvernământ căruia i se supune, în noile obligații pe care le are [...]. Americanii sunt pelerinii Vestului, care duc odată cu ei meserii și cunoștințe, vigoarea industriei care exista deja de mult timp născute în Est [...]. Aici binefacerile industriei însoțesc constant specializarea muncii. Munca are la bază exploatarea naturii; interesul personal; există oare un alt stimulent mai puternic? Americanul este un om nou care acționează după noi principii [...].

(Hector Saint John de Crevecoeur, *Lettre d'un fermier americain*, 1782, în: A. Kaspi, *L'independance Americaine*, Ed. Gallimard/Julliard, Paris, 1976; J. Brun, *America, America, Trois siècles d'imigration aux Etats Unis*, Ed. Gallimard/Julliard, Paris, 1980, p. 50)

N.B. Autorul, european de origine franceză, dă dovadă de un extraordinar simț al realității americane. El surprinde trăsăturile mentale, morale, comportamentale ale sintezei americane, direcția de deplasare spațial geografică a comunităților umane, specificitatea activității lor productive și mai ales interesul personal ca stimulent al acumulărilor individuale.

PROPAGANDA ÎN FAVOAREA ASIMILĂRII UNOR PRODUSE DE CONSUM

A. Cultivarea cartofului – abatele Terray (1773)

Grâul, secara, ovăzul, care sunt alimentele cele mai obișnuite pentru hrana omului, nu sunt însă singurele făinoase care ne pot furniza subzistența[3] [...].

---

[1] Spiritul comunitar englez, bazat pe inițiativă și autoguvernare.
[2] Unde este pâinea este și patria.
[3] La doi ani după foametea din 1771, atunci când este scris textul abatelui Terray, controlor general al finanțelor, mica producție agricolă nu putea asigura, din diverse cauze, decât subzistența. De aceea și propaganda fiziocrată făcută culturii cartofului, evidențiindu-i avantajele economice și financiare.

Va trebui să dorim ca și cultura și consumul cartofului, deja asimilate în câteva provincii ale Regatului[1], să nu se mai lase așteptate și să devină o obișnuință. Cartoful este unul din produsele solului cele mai avantajoase și mai ușor de cultivat, un aliment dintre cele mai sănătoase și hrănitoare și care poate aduce mari beneficii chiar și în condițiile scumpetei cerealelor. Folosirea acestei plante este foarte cunoscută în statele vecine Franței[2] [...].

Această legumă [...] are avantajul de a putea fi cultivată aproape pe toate soiurile de sol, chiar și pe cele mai nisipoase și aride, căci nu necesită aproape nici o îngrășare sau pregătire prealabilă a lor. Aceste soluri produc din abundență cartofi, iar animalele pot mânca frunzele [...].

Metoda de cultivare a cartofului este și ea simplă [...]. În țările în care se cultivă, acei locuitori nu trebuie să-și mai procure și altă hrană, ei îl pot mânca fiert sau copt în cenușă, alții îl asezonează cu unt sau cu lactate; cei ce pot avea carne, mai ales slănină, îi pot coace împreună, după ce în prealabil i-a descojit, și, de asemenea, pot fi făcuți și supă, care este foarte gustoasă. Ei hrănesc cu succes și animalele: caii, vacile, oile, porcii [...].

Pot fi făcuți și făină, foarte bună pentru pâine, amestecând-o în proporție de 1/4 la 2/3 cu făina de grâu; această pâine are avantajul de a nu se învechi atât de repede ca pâinea obișnuită.

(L. Gothier, A.Troux, *Recueil de textes d'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liège, Paris, 1967, p. 312-314)

B. Revoluția porumbului – A. Young (1787)

[...] Frontiera porumbului delimitează linia de separație între economia rurală din Midi și cea de proastă calitate practicată în nord. Aici nu veți întâlni cultura porumbului, ci veți vedea pământuri bogate lăsate în pârloagă[3] [...].

Porumbul este poate cea mai importantă plantă care ar putea fi introdusă în cultura agricolă într-o țară al cărui climat îl avantajează. Recolta sa este mult mai sigură decât producția de grâu, iar cultivarea porumbului în ceea ce privește hrana populației este cu atât mai importantă cu cât necesitatea consumului populației unei țări variază mult în funcție de cultivarea sau nu a acestei culturi. În același timp, cultura porumbului se constituie într-o adevărată preerie pe parcursul unei perioade considerabile a verii; frunzele sunt în fond în mod constant hrană pentru bovine, constituindu-se într-o masă suculentă și foarte bună pentru îngrășarea lor.

(Arthur Young, *Voyages en France, 1787, 1788, 1789,* publiée par H. Sée, Ed. Armand Colin, Paris, 1976, t. II, p. 750)

---

[1] În Franța, cultura cartofului fusese asimilată, mai ales după războiul de 7 ani, în Alsacia, Lorena, zona Lyon-ului și Auvergne, și, ca o bizarerie, la porțile Versaillesului.

[2] „Revoluția cartofului" s-a produs în secolul precedent mai ales în Irlanda și în spațiul germanic, prioritar în Prusia, ca efect al distrugerilor provocate de războiul de 30 de ani.

[3] Tehnică arhaică de asolament natural. În condițiile în care agricultura își păstrează caracterul predominant extensiv, folosirea pârloagei scotea anual din circuitul agricol suprafețe de teren semnificative.

NOI FORME DE SOCIABILITATE ÎN EPOCA LUMINILOR

Salonul

[...] Destul de bogată pentru a face din casa sa un loc al întâlnirilor scriitorilor și artiștilor și văzând că pentru ea este un mijloc de a-și petrece bătrânețea în mijlocul unei societăți amuzante și onorabile, doamna Geoffrin organiza la ea acasă două dineuri : unul lunea, pentru artiști, și altul miercurea, pentru oamenii de litere[1], și un lucru remarcabil este faptul că, fără nici o legătură nici cu artele, nici cu literatura, această femeie care în viața ei nu a citit nimic, ci a prins totul din zbor, se găsea atât în mijlocul societății unora, cât și a celorlalți [...]. Era bună, dar puțin sensibilă, binefăcătoare, dar fără nici un fel de farmec al binefacerii, neliniștită de a-i salva pe nefericiți, dar fără să-i vadă, de frică de a nu se emoționa; prietenă fidelă și sigură și totuși oficială, dar timidă și neliniștită, de teamă să nu-și compromită ori creditul, ori liniștea. Era simplă în gusturi, în îmbrăcăminte, în mobilă, dar căuta în simplitatea sa să ajungă la rafinamentul și delicatețea luxului [...].

(J.F. Marmontel, *Mémoires,* Librairie des Bibliophiles, Paris, 1891, t. 2, p. 83-88)

N.B. Pentru viața intelectuală pariziană a secolului al XVIII-lea, salonul are o semnificație deosebită: locuri de întâlnire a spiritelor luminate, dar și a căutătorilor de protecție, patronate de femei cu înclinație spre nou, saloanele devin locul unei noi forme de sociabilitate. Celebre erau și saloanele doamnelor Tencin sau Lespinasse.

Cafeneaua în Parisul Secolului Luminilor

Parisul număra șase sau șapte sute de cafenele; acestea erau refugiul obișnuit al leneșilor și azilul săracilor; aici se încălzeau iarna pentru a economisi lemnele de acasă. În unele din aceste cafenele se țineau ședințe academice, se emiteau păreri asupra autorilor, pieselor de teatru, se ierarhizau valoric iar poeții care erau în pragul debutului făceau cel mai mare zgomot, așa încât cei care vânau o carieră, prin fluierături, deveneau în mod obișnuit satirizați, căci cea mai nemiloasă critică aparține întotdeauna unui autor disprețuit [...]. Un asemenea om intra în cafenea pe la 10 dimineața pentru a nu mai ieși decât către 11 seara [...].

(Sébastien Mercier, *Tableau de Paris,* t. 1, 1781, p. 101-102, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liege, Paris, 1967, p. 357-358)

[1] Marivaux, d'Alambert, d'Holbach, Helvetius, viitori autori ai Enciclopediei.

CONTRASTELE SOCIETĂȚII FRANCEZE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

A. Prăbușirea financiară din 1720 – folclor orășenesc

1. Astăzi nu mai există nici un dubiu
Nu mai vorbim nici de Constituție,
Nici de războiul cu Spania.
O nouă țară a făgăduinței, a abundenței și nepăsării
Cu numele de Mississippi
Se rostogolește acum ca un tăvălug peste noi...

2. Luni am cumpărat acțiuni,
Marți am câștigat milioane,
Miercuri am luat un atelaj,
Joi am aranjat o căsătorie,
Vineri m-am dus la bal,
Și sâmbătă la spital.

(P. Barbier, F. Vernillat, *Histoire de France par les chansons,* Ed. Gallimard, Paris, 1957, t. 3, p. 76, 82)

N.B. Febra îmbogățirii instantanee ca urmare a experimentului financiar Law[1] (1720), dar și dezastrul financiar ce i-a urmat, a constituit sursa unui folclor orășenesc extrem de caustic la adresa „noilor îmbogățiți".

B. Nantes – oraș al bogăției

[...] De cum am sosit la Nantes am mers la teatru care este o recentă și frumoasă construcție din piatră. Dumnezeule! îmi strigam în sine. Acest spectacol m-a făcut să străbat 300 de mile[2] prin deșerturi pline de ciulini, ierburi arse, hârtoape și mlaștini? Prin ce miracol s-a reușit construcția acestei splendori și a acestei bogății, într-un oraș al Franței care nu are nici o legătură cu satul? Treci dintr-o dată și pe neașteptate de la sărăcie și cerșetorie la abundență, de la mizerie la opulența acestui splendid spectacol care costa 500 de livre[3] biletul pe seară .

(Arthur Young, *Voyages en France 1787, 1788, 1789,* publiée par H. Sée, Ed. Armand Colin, Paris, 1976, t. II, p. 800)

---

[1] John Law, bancher scoțian stabilit în Franța confruntată cu o severă criză financiară după moartea lui Ludovic al XIV-lea. Este creatorul Companiei Indiilor sau Mississippi, pe scheletul fostei companii a Occidentului, care primește monopolul de exploatare a coloniei Louisiana precum și a Băncii generale (1716) ca bancă de depuneri și cont care a primit dreptul de emisiune monetară din partea Regenței. Vinderea de acțiuni supraevaluate asupra Companiei și emisiunile monetare inflaționiste și fără acoperire au dus inițial la „febra Mississippi", dar și la bancruta din 1720.

[2] 1 milă = 1852 m

[3] Livra = veche unitate monetară franceză cu valoare oscilantă în timp și spațiu. Costul unui bilet este oricum exorbitant, știut fiind faptul că, în ajunul lui 1789, 400 de livre acopereau consumul mediu anual al unei familii de condiție socială mijlocie.

N.B. Însemnările călătorului englez sunt datate 21/22 septembrie 1788, deci în plină perioadă de criză „pre-revoluționară" de unde răzbate și uimirea autorului în fața unei realități contrastante. Prosperitatea orașului nu este legată de lumea rurală, ci de traficul portuar triunghiular oceanic și în primul rând de comerțul cu sclavi care stă la baza forței economico-financiare a burgheziei comerciale. Nantes-ul este primul port „negrier" francez în secolul al XVIII-lea și unul din cele mai importante din lume (7,5% din comerțul mondial cu sclavi). Fațada atlantică este avantajată de comerțul cu Africa Occidentală și Antile.

C. Un altfel de Paris al Luminilor: foburgul Saint-Marcel[1]

Este cartierul locuit de populația cea mai săracă a Parisului, cea mai vioaie și cea mai indisciplinată. Există mai mulți bani într-o singură casă a foburgului Saint-Honoré[2] decât în tot foburgul Saint-Marcel sau Saint-Marceau luate împreună. În aceste case, depărtate de forfota centrală a orașului, se ascund oameni ruinați, mizantropi, alchimiști, maniaci, rentieri strâmtorați dar și câțiva înțelepți studioși care își caută cu adevărat singurătatea [...].

Răzvrătirile și încăierările își au originea ascunsă în aceste case de o mizerie cruntă [...]. Toate problemele particulare devin aici publice și o femeie nemulțumită de soțul ei își pledează cauza în stradă [...]. O familie întreagă locuiește într-o singură cameră în care nu vezi decât cei patru pereți, unde paturile sunt fără baldachine, unde ustensilele de bucătărie circulă și ca vase de noapte [...]. La fiecare trei luni, locuitorii își schimbă „gaura" în care locuiesc din cauză că sunt urmăriți din pricina neplății chiriei [...]. Copiii sunt goi și dorm claie peste grămadă [...]. Acest foburg este cel mai rău, cel mai inflamabil, cel mai certăreț și cel mai predispus la răzvrătire dintre toate celelalte cartiere ale capitalei. Poliția se teme să se atingă de această populație, o menajează, deoarece ea este capabilă să provoace mari excese [...].

(Louis-Sébastien Mercier, *Tableau de Paris*, Ed. Samuel Fauche, Neufchatel, 1781, t. I, p. 42, 165-168, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire, t IV, L'époque contemporaine (1789-1870)*, Ed. Dessain, Liége, Paris, 1962, p. 7-8)

D. Criza economică văzută de A. Young

[...] Consumul pâinii[3] și prețul mâinii de lucru este cu aproximativ 76% inferior în Franța față de cel care este în Anglia, ceea ce pentru prima înseamnă o enormă diminuare a avuției și a prosperității naționale. Această opinie o susțin deși riscă să vină în contradicție cu punctul de vedere al scriitorilor și al oamenilor politici francezi care se pronunță cu ardoare în favoarea existenței unei piețe de desfacere a produselor agricole și a mâinii de lucru, de a avea manufacturi care merg bine și în consecință sunt înfloritoare; dar exemplul Angliei care în această privință a devansat întreaga lume, trebuie să dea de gândit tuturor spiritelor inteligente. Munca agricolă fiind cu 76% mai ieftină în Franța decât în Anglia, putem deduce că toate categoriile sociale care trăiesc din munca plătită și care

[1] Saint-Marcel, cartier muncitoresc în S-E Parisului. Va furniza Revoluției susținere socială.
[2] Saint-Honoré, cartier aristocratic și burghez, situat în N-V capitalei.
[3] Consumul de pâine era pentru epocă un indicator al prosperității și al nivelului de trai în general.

sunt cele mai numeroase în societate sunt cu 75% mai puțin mulțumite (și eu cred că pot folosi această expresie) și mult mai prost hrănite, îmbrăcate, îngrijite în caz de boală decât categoriile similare din Anglia, în ciuda imensei cantități de metale prețioase și a impozantelor aspecte de bogație pe care le-am putut vedea în Franța[1].

[...] Cui atribuim aceste fenomene? Cu certitudine proastei influențe a guvernării, închistată în principiile sale și care paralizează toate clasele productive pentru a favoriza pe acelea al căror singur merit este cel de a consuma.

(Arthur Young, *Voyages en France 1787, 1788, 1789*, publiée par H. Sée, în Ed. Armand Colin, Paris, 1976, t. II, p. 806-807)

AMINTIRILE UNUI ELEV DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – MARMONTEL

Am fost cazat, după obiceiul colegiului, împreună cu alți cinci școlari la un onest artizan al orașului; tatăl meu, trist că se întoarce acasă fără mine, mi-a lăsat un pachet cu hrană pentru o săptămână. Hrana consta într-o pâine mare de secară, o bucățică de brânză, o bucată de slănină, două sau trei bucăți de carne de vită, la care mama mai adăugase o duzină de cartofi. Iată, putem spune cu toată sinceritatea, că aceasta era hrana cam în fiecare săptămână pentru școlarii cel mai bine hrăniți ai colegiului. Burgheza noastră ne făcea mâncare, și pentru plata sa, pentru foc, lampă, pat și cazare și pentru legumele consumate din mica ei grădină pe care ni le punea în supă, îi dădeam fiecare dintre noi 25 de sous pe lună; în acest fel, fără a mai pune la socoteală îmbrăcămintea, îl costam pe tatăl meu 4-5 ludovici[2] pe an. Era mult pentru el, și mă rugase să mă abțin de la a face cheltuieli inutile.

[...] Începând cu luna octombrie și până spre sărbătorile de Paști nu a existat pentru mine nici un fel de distracție sau timp risipit, dar după această jumătate de an m-am familiarizat cu toate regulile ferm aplicate în școală. Și cum am scăpat de spinoasa sintaxă, am sfârșit prin a mă simți mai liber. De atunci, am fost unul din cei mai buni elevi ai clasei și poate cel mai fericit căci niciodată pentru mine a-mi îndeplini obligațiile, și aproape sigur a le îndeplini bine, nu a fost decât o plăcere [...].

(Marmontel, *Mémoires d'un pére*, Ernest Ledoux, Paris, 1827, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueils de textes d'histoire, t. III. Les temps modernes*, Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 358-359)

N.B. Marmontel (1723-1799), scriitor, figură celebră a saloanelor pariziene, prieten al filosofilor iluminiști. Membru al Academiei Franceze. Avea 11 ani când a devenit elev al colegiului din Mauriac, unul din primele trei înființate de iezuiți.

---

[1] Critică fățișă la adresa politicii economice mercantiliste, care practicată în contextul secolului al XVIII-lea se dovedește, comparativ cu liberalismul și protecționismul din Anglia, înșelătoare ca eficiență și tot mai desuetă.

[2] 1 ludovic = 24 franci (sau o livră tournois); 1 franc = 20 sous

IMAGINEA „CELUILALT"

A. Cromwell văzut de un contemporan – Philipp Warwick[1], 1640

Prima oară când l-am văzut a fost la deschiderea lucrărilor parlamentului, în noiembrie 1640, într-o vreme în care eu făceam mult caz de eleganța mea vestimentară, căci noi, „curtezanii", eram apreciați mult după hainele frumoase pe care le purtam. Am venit deci într-o zi la Cameră foarte elegant îmbrăcat; am zărit la tribună un om pe care încă nu-l cunoșteam; era îmbrăcat foarte simplu și încă de o manieră provincială; hainele sale și lenjeria aveau aceeași culoare și [...] prea puțin curate; purta o pălărie fără boruri. Îmi aduc aminte că avea două pete roșii pe cravată. Era de o statură nu prea înaltă, spada se lipea de coaste; era gras și cu un ten foarte roșu; vocea era înăcrită și disonantă, dar alocuțiunea lui avea o căldură care-i suplinea inteligența în problema pe care o aborda [...].

Și totuși am trăit să-l văd pe acest om obținând mai târziu succese atât de uimitoare și o putere atât de mare, chiar dacă ilegitime [...]

Nu voi spune alte lucruri despre el, numai că, eu cred sincer că era destinat pentru lucruri extraordinare pe care le-a și îndeplinit, ori angajând mijloace criminale, ori profitând cel puțin de circumstanțe favorabile [...].

(Philipp Warwick, *Memoirs of the Reign of King Charles I, with a Continuation to the happy Restoration of King Charles II,* Londra, 1701, citat de G. Walter în: *La Revolution anglaise 1641-1649,* Ed. A. Michel, Paris, 1963, p. 271)

B. Un francez în Anglia: Montesquieu (1729)

[...] Locuitorii Londrei mănâncă multă carne; lucrul acesta le conferă robustețe, dar la vârsta de 40-45 de ani... mor. Nu există nimic atât de îngrozitor ca străzile Londrei; ele sunt foarte murdare, iar pavajul atât de prost întreținut încât este aproape imposibil să mergi cu rădvanul și trebuie să-ți faci testamentul dacă trebuie să mergi cu birja care este un mijloc de transport înalt ca un teatru, unde vizitiul este și mai înalt, scaunul său aflându-se la nivelul imperial. Aceste birje se înfundă în gropi și fiecare hurducătură te face să-ți pierzi capul.

[...] Mi se pare că Parisul este un oraș frumos unde sunt și lucruri urâte, iar Londra este un oraș urât unde sunt și lucruri frumoase.

[...] Burghezii nu sunt prea mândri de libertățile lor. Ei și le-au vândut regelui; și chiar dacă regele le-ar înapoia, ei iar le-ar vinde. Cred că este în interesul Franței ca în Anglia să fie un rege, căci o republică i-ar fi fatală: aceasta acționează prin toate forțele sale, pe când un rege acționează cu forțe diverse. Totuși, lucrurile nu pot rămâne pentru mult timp așa.

[...] Nu știu ce i-a apucat pe atâția locuitori să părăsească Europa și Africa cu destinația Indiile Orientale[2], dar cred că dacă vreo națiune este abandonată de coloniile sale, aceasta va începe cu națiunea engleză[3].

---

[1] Ph. Warwick (1608-1683) – membru al parlamentului englez (Parlamentul cel Lung). A fost „prizonier" timp de șase săptămâni al gărzilor lui Cromwell în timpul războiului civil.

[2] Este vorba de intensificarea procesului de colonizare din primele decenii ale sec. al XVIII-lea în America de Nord.

[3] Este o predicție. În 1776-1783 se va desfășura războiul de independență al coloniilor americane.

Englezii fac dovadă de mai puțină politețe, dar niciodată de impolitețe.

[...] Anglia este în prezent cea mai liberă țară din câte sunt în lume; [...] o numesc liberă pentru că prințul nu are puterea de a face nici o nedreptate imaginabilă nimănui, din simpla rațiune că puterea sa este controlată și limitată printr-un act[1] sau dacă Camera de jos[2] devine stăpână, atunci puterea acesteia va fi nelimitată pentru că ea va avea în același timp și puterea executivă. În prezent puterea nelimitată este în Parlament și Rege și puterea executivă în rege, a cărui putere este însă limitată.

Trebuie ca un bun englez să caute să apere libertatea în mod egal atât în fața atentatelor Coroanei cât și a acelora din Cameră. Și când un om în Anglia are atâția dușmani cât păr în cap, nu-i mai rămâne nimic altceva de făcut, căci este prea mult, iar sănătatea sufletului este necesară ca și cea a corpului.

(Montesquieu, *Oeuvres complétes*, Ed. Pléiade, Paris, 1949, t. 1, p. 875-884)

C. Petru cel Mare la Paris (1717) – Saint-Simon, *Memorii*

[...] Monarhul acesta a stârnit admirația prin curiozitatea lui fără margini, căci dorea să afle lucruri noi despre cârmuire, negoț, școală, poliție, o curiozitate care îl împingea să vadă totul și să nu disprețuiască nimic [...].

Era un bărbat foarte înalt, foarte bine făcut, destul de slab, cu fața destul de rotundă, fruntea lată, sprâncenele frumoase, nasul destul de scurt [...] buzele destul de groase; pielea feței era roșcovană spre închis; ochii negri frumoși, mari, vii, pătrunzători [...]; privirea majestuoasă și plăcută, atunci când voia el, altfel aspră și sălbatică și cu un tic ce nu revenea des, dar care îi schimonosea ochii și toată fața, trezind frică. Era ceva de o clipă, privirea-i devenea rătăcită și amenințătoare, dar își revenea numaidecât. Întreaga lui înfățișare purta pecetea inteligenței, a gândirii și a măreției și nu era lipsită de un anume farmec. Purta doar un guler de pânză, o perucă rotundă, brună, parcă nepudrată, care nu-i ajungea până la umeri, o haină cafenie, pe corp, de o singură culoare, cu nasturi de aur, jiletcă, pantalon până la genunchi, ciorapi, nu purta mănuși și nici manșete, steaua Ordinului său[3] pe tunică și eșarfa pe dedesubt, cu haina adesea descheiată de tot, își punea pălăria pe o masă, niciodată pe cap, nici chiar când era afară.

[...] Nu-și poate închipui cineva cât mânca și bea la două mese obișnuite, ca să nu mai punem la socoteală berea pe care o bea, limonada și alte soiuri de băuturi, între mese [...].

Țarul pricepea bine franceza, și cred că ar fi vorbit-o, dacă ar fi vrut [...].

Luxul văzut l-a mirat mult; la plecare a fost cuprins de duioșie față de rege și față de Franța, și a spus că vede, cu durere, că luxul acesta avea curând să o piardă. A plecat încântat de felul cum fusese primit, de tot ce văzuse, de libertatea ce-i fusese lăsată și cu dorința fierbinte de a strânge legăturile cu Regele [...].

(Saint-Simon, *Memorii*, Ed. Univers, București, 1990, p. 899, 901-902, 906)

---

[1] Bill-ul drepturilor din 1689.
[2] Camera comunelor, deținătoarea puterii legislative.
[3] Ordinul Sfântul Andrei.

MĂRTURII DESPRE FRANCEZĂ CA LIMBĂ INTERNAȚIONALĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

A. [...] M-am folosit de limba care a devenit a negocierilor, a tratatelor de pace și aproape a tuturor Curților Europei și a celei mai mari părți a oamenilor de litere. Academiile din Berlin și Petersburg se folosesc în mod curent de ea [...].

(F. Collini[1], *Discours sur l'histoire d'Allemagne,* 1761, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire, t.III, Les temps modernes*, Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 367

B. [...] Limba noastră se vorbește la Viena, la Berlin, la Stockholm, la Copenhaga, la Moscova; ea este limba Europei [...].

(Voltaire, *Lettre,* 1767, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 367

C. [...] Dacă italienii folosesc mai puțin limba franceză decât alte națiuni este pentru că își aduc încă aminte că până nu demult ei stăpâneau universul și sunt captivii propriei lor vanități, dar ei cunosc toate cărțile publicate la Paris [...].

D. [...] limba vorbită la Paris este cu adevărat universală. Este singura limbă care le place să o vorbească și care ar putea deveni unică, dacă cea mai mare parte a europenilor ar fi consultați[...]

(Caraccioli, *l'Europe francaise,* 1777, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 368

E. [...] În timpurile moderne, limba Franței s-a răspândit prin meritul scriitorilor săi, manierelor de sociabilitate, [...] datorită influenței monarhiei și exilului protestant[...]

(Gibbon, *Essai sur l'etude de la litterature,* 1761, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 368

N.B. În secolul al XVIII-lea, limba franceză învinge definitiv latina atât pe plan diplomatic cât și cultural-intelectual. Prin intermediul ei și al elitelor politice și culturale europene, scrierile iluminiștilor au circulat și s-au putut face cunoscute.

[1] Collini, florentin, a fost secretarul personal al lui Voltaire.

CAPITOLUL X

STAT ȘI IDEOLOGII POLITICE ÎN SECOLELE XVI – XVIII

RECOMANDĂRI PENTRU MONARHII ABSOLUȚI (1513) – NICCOLO MACHIAVELLI, *PRINCIPELE*

Se pune astfel problema dacă este mai bine să fii iubit decât temut, sau invers. Răspunsul este că ar trebui să fii și una și alta; dar întrucât este greu să împaci aceste două lucruri, spun că, atunci când unul din două trebuie să lipsească, este mult mai sigur pentru tine să fii temut decât iubit. Căci despre oameni se poate spune în general lucrul acesta: că sunt nerecunoscători, schimbători, prefăcuți și ascunși, că fug de primejdii și sunt lacomi de câștig; atâta vreme cât le faci bine, sunt ai tăi în întregime, sunt gata să-și dea sângele pentru tine, îți oferă averea, viața și copii lor; aceasta, după cum am mai spus, atâta vreme cât nevoia este departe; dar când ea se apropie, toți se ridică împotriva ta. Iar principele care s-a încrezut cu totul în vorbele lor și se găsește acum lipsit de orice posibilitate de apărare este pierdut; căci prieteniile pe care le obții cu bani și nu cu un suflet înalt și nobil le cumperi, dar nu le ai în realitate și nu te poți folosi de ele la momentul potrivit. Oamenii șovăie mai puțin atunci când este vorba să facă rău unuia care și-a câștigat iubirea celorlalți, decât altuia care se face temut, pentru că iubirea se păstrează prin legătura obligației, și cum oamenii sunt răi, aceasta poate fi oricând ruptă atunci când intră în joc folosul tău particular; în schimb, teama se păstrează prin frica de pedeapsă, care nu-l părăsește niciodată pe om.

[...] Un principe nu trebuie, deci, să aibă toate însușirile arătate mai sus, dar trebuie neapărat să pară că le are. Dimpotrivă, voi îndrăzni să spun că dacă le are și le folosește întotdeauna, ele îi sunt dăunătoare, dar dacă pare numai că le are, ele îi sunt folositoare. După cum este necesar să pară milos, credincios cuvântului dat, omenos, integru și religios și chiar să fie; dar în același timp, să fie pregătit ca, atunci când nu este nevoie de asemenea comportare să poată și să știe să se comporte tocmai dimpotrivă. Trebuie deasemenea să știm că un principe, și mai ales un principe nou, nu poate să respecte toate acele virtuți pentru care oamenii în general sunt socotiți buni, deoarece adeseori, pentru ca să-și apere statul, el este nevoit să acționeze împotriva cuvântului dat, împotriva milei, a omeniei, a religiei. De aceea, trebuie ca spiritul lui să fie oricând gata să se îndrepte după cum îi poruncesc vânturile sorții și schimbările ei, și, după cum am spus mai sus, să nu se îndepărteze de ceea ce este bine, dacă poate, iar la nevoie să știe să facă răul.

(Niccolo Machiavelli, *Principele,* studiu introductiv, traducere și note de Nina Façon, București, Editura Științifică, 1960, p. 62-63; 66)

SUVERANITATEA ÎN CONCEPȚIA LUI JEAN BODIN[1]

Prima și principala funcție a suveranității este de a da legi cetățenilor în mod general și individual, și, trebuie adăugat, nu în mod necesar cu consimțământul superiorilor, egalilor sau inferiorilor. Dacă este cerut consimțământul superiorilor, atunci principele este clar un supus; dacă trebuie să aibă consimțământul egalilor, atunci alții împart cu el autoritatea; dacă este necesar consimțământul inferiorilor – poporul sau senatul – atunci lui îi lipsește autoritatea supremă[...]. Legile și obiceiurile depind pentru forța lor de voința celor care țin puterea supremă în stat. Această primă și cea mai importantă marcă a suveranității este deci de un asemenea tip încât nu poate fi transferată supușilor, deși principele sau poporul conferă uneori cetățenilor puterea de a elabora legi, care apoi au aceeași forță ca și cum ar fi fost elaborate de principele însuși.

Sub această putere de a da și abroga legi, este clar că toate celelalte funcțiuni ale suveranității sunt incluse, astfel încât poate fi spus cu adevărat că autoritatea supremă în stat este cuprinsă în acest unic lucru, și anume a da legi tuturor și fiecărui cetățean, și de a nu primi nici una de la ei. Pentru că a declara război ori a face pace, deși pare să țină de ceva ce este străin termenului de lege, este totuși realizat prin lege, adică prin decretul puterii supreme. Este de asemenea prerogativa suveranității să primească apeluri de la cei mai înalți magistrați, să confere autoritate asupra celor mai înalți magistrați și să le-o retragă, să confere scutiri de taxe, să acorde alte imunități, să garanteze dispense de la lege, să exercite dreptul de viață și de moarte, să fixeze valoarea, numele și forma monedelor, să-i oblige pe toți cetățenii să-și țină jurământul; toate aceste atribute sunt derivate din puterea supremă de a porunci și a interzice, adică din autoritatea de a da legi cetățenilor colectiv și individual și de a nu primi legi de la nimeni, în afara lui Dumnezeu cel Viu. [...]

Suveranitatea nu este limitată nici în putere, nici în funcție, nici la un timp anumit. Am spus că această putere este veșnică; pentru că nu se poate da putere absolută unora pentru un anumit timp, la expirarea căruia ei nu mai sunt decât supuși; câtă vreme sunt la putere nu se pot chema principi suverani, căci nu sunt decât depozitarii și paznicii acestei puteri, până când va plăcea principelui ori poporului să-i revoce. Ori trebuie că acei ce sunt suverani să nu fie de fel supuși poruncilor altuia, și să poată da legi supușilor ori să șteargă legile nefolositoare pentru a face altele [...]. Dar cât despre legile divine și naturale, toți principii pământului le sunt supuși, și nu stă în puterea lor să le încalce, dacă nu vor să fie vinovați de lezmajestate divină, purtând război cu Dumnezeu [...].

Dar de la legile care privesc starea statului și așezarea acestuia, de vreme ce sunt alăturate și unite cu Coroana, cum este Legea Salică[2], principele nu poate avea derogare ; și orice ar face, întotdeauna succesorul poate să anuleze ceea ce ar fi fost făcut în prejudiciul legilor regale și pe care este întemeiată majestatea suverană. [...]

Principele este într-atât obligat convențiilor pe care le are cu supușii săi, că nu poate găsi derogare în puterea sa absolută [...], căci Dumnezeu însuși este ținut de promisiunea sa [...].

---

[1] Jean Bodin (1530-1596), profesor de drept și funcționar al regatului francez.

[2] Lege stabilită în sec. al XIV-lea, în condițiile crizei de succesiune care a urmat morții fără moștenitori a fiilor lui Filip al IV-lea cel Frumos, care stabilea că tronul Franței nu poate fi transmis pe linie feminină. Prin aceasta se contracarau pretențiile regelui Angliei, nepot de fiică al lui Filip al IV-lea.

Nu este în puterea principelui pământean de a lua impozit după plăcerea lui de la popor, și nici să ia bunul altuia. Și totuși, dacă necesitatea este urgentă, în acest caz principele nu trebuie să aștepte adunarea stărilor, nici consimțământul poporului, căci salvarea depinde de prevederea și hărnicia unui principe înțelept.

(Francis William Coker, (ed.), *Readings în Political Philosophy,* New York, 1926, p. 235-236)

N.B. Partea cea mai interesantă a lucrării lui Bodin, folosită pentru a fundamenta teoretic monarhia absolută, este definirea suveranității în termeni juridici. Pasajele de mai sus sunt ilustrative și pentru limitările care „temperează" monarhia absolută (legile divine și naturale, legile fundamentale ale regatului, convențiile încheiate de monarh cu supușii, mai ales în cazul provinciilor mai recent alipite, prerogativele Adunărilor reprezentative, ș. a.).

IDEOLOGIA IMPERIALĂ OTOMANĂ EXPRIMATĂ ÎN INSCRIPȚIA DE PE POARTA CETĂȚII BENDER-TIGHINA (1538)

Eu sunt robul lui Allah <și> în stăpânirea acestei lumi sunt sultan
Allah m-a făcut credincios al poporului lui Mahomed; sunt iubitor al milosteniei

Înțelepciunea lui Allah și minunile lui Mahomed sunt călăuzele mele
Sunt acel Süleyman în numele căruia s-au citit *hutbe*[1] în lăcașuri sfinte

Sunt cel care conduc corăbiile în marea francă[2], africană[3] și în India
Sunt șah de Bagdad și Irak, cezar de Rum [4] și sultan al Egiptului

Tronul și coroana de aur ale craiului unguresc[5]
Sunt obținute din mila și generozitatea mea; el e un rob umil al sultanului

Iar pe voievodul Petru[6], un rebel, cu multe răutăți l-am izgonit.
Potcoava calului meu când a ridicat pulbere am devenit cuceritor al țării Bugdan

Anul 945. Hasan-bei, noul cadiu de Bender, întărind vadul ajută pe beii de mare
Sunt Süleyman, urmașul lui Osman, care, construind cetatea am scris cronica.

(Mihail Guboglu, *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945),* în: „Studii. Revistă de istorie", IX, 1956, nr. 2-3, p. 119)

---

[1] Hutbe = predica din cadrul slujbei religioase musulmane din ziua de vineri.
[2] Prin „franc" otomanii desemnau pe occidentali în general; deci este vorba de mările limitrofe Europei, adică despre părțile nordice ale Mediteranei și Marea Adriatică.
[3] Se referă la partea apuseană a Mediteranei, limitrofă nord-vestului Africii (Maghreb).
[4] Rum este numele dat de otomani grecilor; în acest caz sultanul afirmă că el este împărat (cezar) în fostul Bizanț.
[5] Este vorba de Ioan Zapolya, care în 1529 prestase omagiu sultanului.
[6] Se referă la Petru Rareș și la campania victorioasă împotriva Moldovei (care în textele otomane este numită „Bugdan" sau „Bogdan").

DIETA IMPERIALĂ DE LA AUGSBURG (1548) – DESCRISĂ ÎN „AMINTIRILE" LUI BARTHOLOMÄUS SASTROW

Aceasta a fost într-adevăr un Reichstag „echipat"! În afara mercenarilor germani și spanioli pe care împăratul îi adusese cu sine la Augsburg, se mai aflau 10 steaguri de *Landsknechte* (lanscheneți) ca garnizoană a orașului, iar în împrejurimi se găseau numeroase trupe italiene și spaniole. De asemenea, 600 de călăreți din Țările de Jos au fost încartiruiți la țară, iar 12 steaguri spaniole se aflau pe drum venind din tabăra de iarnă de la Biberach [...]. Totodată, la Weissenburg erau încartiruiți 700 de călăreți napolitani.

A fost de asemenea un Reichstag de mare vază, pompos. În afară de maiestățile lor imperială[1] și regală[2] au venit toți electorii în persoană. Fiecare avea o suită numeroasă cu sine [...]. În afară de aceasta, mai erau prezente o mulțime de doamne de rang princiar și trimiși ai suveranilor străini [...]. Dar cine ar putea să enumere pe toți abații, conții, nobilii și reprezentanții orașelor care veniseră aici [...].

Domnii sosiți la Reichstag dădeau multe petreceri și aproape zilnic erau dansuri germane și de modă veșă, atât seara cât și ziua în amiaza mare. [...]

Îndeosebi regele Ferdinand avea aproape în fiecare zi oaspeți. Aceștia erau întotdeauna ospătați regește, și pe lângă aceasta se găseau tot felul de distracții și minunate dansuri. El întreținea și o magnifică trupă de muzicanți, care cântau atât cu instrumentele, cât și cu vocea.

Cu totul altfel era fratele său, împăratul romanilor. Căci, deși avea cu sine pe sora sa și pe fiica acesteia și pe fratele său cu fiica sa, ducesa Bavariei, ca și pe toți principii electori și atâția alți principi, totuși el nu dădea nici un banchet și nici un om nu era invitat la el. Când ieșea din biserică și se ducea spre locuința sa, atunci îl conduceau diverși domni și așteptau. Atunci el le dădea mâna, unuia după celălalt, și apoi ei erau eliberați. Stătea la masă complet singur și nu vorbea deloc în acest timp [...]. Îi era complet indiferent dacă în jurul lui se aflau atât de mulți oameni, care doreau să-l vadă pe împărat mâncând.

(*Deutsche Geschichte. Band 6. Reformation und Gegenreformation 1517-1618*, Herausgegeben von Heinrich Pleticha, Gütersloh, 1987, p. 102-103)

MEMORIUL ADRESAT DE MIHAI VITEAZUL MARELUI DUCE AL TOSCANEI CU PRIVIRE LA PARTICIPAREA ROMÂNEASCĂ LA LUPTA ANTIOTOMANĂ A LIGII SFINTE DUPĂ 1594 (1601)

Întrucât vreme când împăratul turcilor m-a milostivit cu Țara Românească o dată cu toate poruncile ce se obișnuiesc a se da, și împreună cu toate libertățile acelei țări, la bunul meu plac și judecată, trebuind numai să-i dau împăratului turcilor haraciul obișnuit în fiecare an; după ce am primit îngăduința de la el ca să plec și să mă duc în Țara Românească, [...] mai voi sultanul să vină să mă întovărășească până în Țara Românească

[1] Este vorba de împăratul Carol Quintul (1519-1556).
[2] Ferdinand de Habsburg, rege al Boemiei și Ungariei, moștenitor prezumtiv al tronului imperial ca frate al împăratului.

mulți spahii și ieniceri și alți turci foarte însemnați. Cu aceștia sosii apoi în Tara Românească și luai domnia. Ci băgând eu de seamă că poartă gând rău spre paguba și nimicirea creștinilor, mă gândii atunci să rup cu orice preț învoiala și să mă alătur la creștinătate în pofida lor. Pentru asta mă rugai lui Dumnezeu să-mi dea o bună inspirație, ceea ce se și întâmplă.

După ce a Plecat Sinan pașa să ocupe Gyorul și după ce l-a ocupat, sultanul îi dădu poruncă ca împreună cu tătarii să intre în Transilvania și să o ia și să ierneze acolo. În același timp trimise poruncă la mine și la Aron vodă, astfel zicând: Mihaile vodă, ai să știi că îți poruncesc că trebuie să te orânduiești cu toți oamenii din țara ta, [...] spre a merge împotriva Transilvaniei și că Aron din Moldova trebuie să intre și el din partea lui ca să nimicească acea provincie, așa încât să nu mai rămână piatră pe piatră căci sultanul vrea s-o împoporeze cu alți oameni.

Atunci chibzuii bine această întreprindere și trimisei de sârg câțiva din boierii mei de seamă la Aron vodă să-i spună că nu se poate să tragem sabia împotriva creștinilor, că aceasta n-o vrea Dumnezeu, ci ca creștini ar fi bine să ne unim cu ei și să apucăm armele împotriva dușmanului creștinătății. Totodată, dădui de știre despre toate transilvănenilor. Nu numai că n-am vrut să ascult poruncile turcului, ci prinsei armele împotriva lor, pusei să omoare pe toți turcii care se găseau în Țara Românească, și erau mulți la număr, de n-a scăpat nici unul. [...]

Acuma, în mod limpede, oricine poate vedea câtă muncă și osteneală am îndurat șapte ani de-a rândul și câtă slujbă am făcut creștinătății, căci am dobândit de la turci 100 de tunuri, și că până la urmă din cele trei țări, adică din Țara Românească, Transilvania și Moldova, am scos și am făcut gata de slujbă măriei sale împăratului[1] 200 000 de oameni de luptă[2], pedeștri sau călări, cu care eram totdeauna gata să slujesc Măriei Sale. [...] În vremea aceasta se poate vedea că n-am cruțat nici cheltuieli, nici osteneală, nici sânge, nici însuși viața mea, ci am purtat războiul așa de multă vreme singur, cu sabia în mână, fără să am nici fortărețe, nici castele, nici orașe, nici cel puțin o casă de piatră unde să mă pot refugia, ci abia una singură pentru locuință. Și fiind dintr-o țară așa de îndepărtată și necunoscută, nu am pregetat să mă alătur creștinătății cu puterile mele și cu cheltuieli uriașe, nefiind cunoscut de nimeni, și nici n-am făcut acestea silit de cineva, ci ca să am și eu un loc și un nume în creștinătate am părăsit toate celelalte prietenii ce le aveam.
Astfel rog toată creștinătatea să-mi stea într-ajutor, căci am pierdut tot, și țări și bogăție și soție și copilași[3] și în sfârșit tot ce am avut pe lume.

(*Mihai Viteazul în conștiința europeană. I. Documente externe,* Editura Academiei, București, 1982, p. 635-636 și 644-645)

N.B. Se recomandă să se discute felul în care Mihai Viteazul își construiește discursul cu scopul de a obține maximum de sprijin, marcând faptul că s-a ridicat împotriva otomanilor numai din dragoste față de creștinătate și omițând în schimb alte motivații, cum ar fi înăsprirea exploatării economice otomane sau dorința de a-și asigura o domnie durabilă în condițiile în care Poarta schimba tot mai des pe domni.

---

[1] Rudolf al II-lea de Habsburg (1576-1612).
[2] Exagerare flagrantă, Mihai dorind să impresioneze pe corespondentul său occidental.
[3] Scrisoarea este expediată la 3 februarie 1601, când Mihai pierduse stăpânirile sale și trebuise să se refugieze în teritoriile habsburgice.

DESPRE „RAȚIUNEA DE STAT" – RICHELIEU, *TESTAMENTUL POLITIC*[1]

Autoritatea constrânge la supunere, rațiunea la convingere. Dacă este adevărat că rațiunea trebuie să fie flacăra care luminează prinții în comportamentul lor și pe cel al Statelor lor, atunci este la fel de adevărat că nu există nimic pe lume care să fie mai puțin de compătimit ca pasiunea oarbă [...].

Un prinț trebuie să evite mai ales a acționa conform unui asemenea principiu care îl face cu atât *mai odios cu cât principiul este opus direct celui care distinge omul de regnul animal* [...]. Trebuie să vrei cu ardoare tot ceea ce prințul a hotărât din diverse cauze, de vreme ce el este singurul mijloc de a te face supus; și așa după cum umilința este primul fundament al perfecțiunii creștine, tot așa supunerea, atât de necesară existenței Statelor, trebuie să devină cel mai solid argument al subordonării, căci, atunci când statele sunt slabe, ele nu pot fi înfloritoare.

(Richelieu, *Testament politique*, (1635-1640) republiée par Louis André, Ed. Robert Laffont, 1947, p. 326)

HOBBES ȘI NOUA FORMULARE A PACTULUI SOCIAL

A. ...Autorizez acest om sau această adunare cărora le încredințez dreptul meu de a mă guverna eu însumi, cu aceeași condiție ca și tu, în același fel, să-ți abandonezi dreptul tău și să-i autorizezi toate acțiunile.

B. Autoritas, non veritas, facit legem[2].

(T. Hobbes, *Leviathan,* trad. F. Tricaud, Paris, Sirey, 1971, XVII, p. 177; XXVI, p. 295)

N.B. În textul A din *Leviathan,* (1651), autorul consideră pactul social ca o convenție de autorizare, ca tip de raport stabilit între supuși și suveran. În textul B, ideea potrivit căreia legea este expresia voinței celui care dispune de dreptul de a „ comanda" face din suveran unicul legislator și singura sursă a legalității politice.

PORTRETUL UNUI FINANCIAR – J.B. COLBERT

Jean Baptiste Colbert avea de la natură o față încruntată și severă. Ochii creoli, sprâncenele stufoase și negre îi dădeau un aer auster care, la prima vedere, îl făceau sălbatic și dezagreabil, dar imediat, obișnuindu-te cu el, îl găseai plăcut, expeditiv și de o siguranță de sine de neclintit; era convins că numai buna credință constituie temelia solidă a afacerilor; O înclinație infinită și o dorință insațiabilă de a ști îi ținea loc de

[1] Testamentul politic al lui Richelieu este publicat în 1688 la Amsterdam. Deși autenticitatea i-a fost contestată vehement de Voltaire, istoriografia franceză, începând cu Gabriel Hanotaux, la 1880, îi acordă atenție, reeditându-l constant, ultima oară în 1995, sub egida Societății de Istorie a Franței.

[2] „Autoritatea, nu adevărul, face legea."

...ră. Mai mult ignorant, dar foarte afectat de a părea savant, cita uneori fragmente ...ești pe care le memorase din dragoste și pe care oamenii săi de știință i le explica..., nu înainte de a fi plătiți pentru aceasta. Nici o pasiune de când abandonase plă...a vinului, fidel funcției sale [...]

...ogat numai din binefacerile Regelui pe care nu le-a risipit; foarte prevăzător [...].

...-a trimis regelui înainte de a muri lista bunurilor sale, care arăta mai mult de 10 mili...e și a făcut să se vadă clar că leafa de funcționar cu care fuseseră remunerate funcțiile ...e și gratificațiile au putut în 22 de ani să-i aducă legitim o sumă atât de considerabilă. ...fost restauratorul finanțelor pe care le-a găsit într-o stare deplorabilă la venirea sa. Spi... solid, dar greoi, născut pentru a se ocupa de calcule, descurca toate țițele încâlcite ale ...cerilor [...].

(Abbé de Choisy, *Memoires,* în : L. Gothier, A. Troux, *Recueils de textes de l'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 226)

ABSOLUTISMUL ECONOMIC TEORETIZAT DE COLBERT (1664)

Lucrurile mărunte nu aduc nici cea mai mică celebritate și nici avantaje; cele dificile, din contra. Dacă puterii naturale a Franței, Regele i-ar putea adăuga și pe cea a artei, industriei și comerțului, atunci printr-o simplă reflecție făcută asupra orașelor și statelor care își împart aceste activități, vom raționa cu ușurință că mărirea și puterea regelui vor crește considerabil. [...]. Cred că vom cădea cu ușurință de acord asupra principiului potrivit căruia nu există abundență de bani într-un stat care face diferență între mărimea și puterea sa. Asupra acestui principiu insist pentru că este sigur că el ne scoate în afara regatului cantități sporite de mărfuri necesare consumului țărilor străine (aceste mărfuri sunt: vinurile, oțelul, fierul, fructele, hârtia, pânzeturile, produsele de marchitănie[1], mătasea, articolele de mercerie) pentru 12 sau 13 milioane de livre. Acești bani sunt „minele" Regatului nostru [...].

Olandezii și alți străini duc un război continuu acestor mine și l-au făcut atât de bine până în prezent încât, în loc ca această sumă, socotită în argint[2], care trebuia să intre în Regat și să producă în consecință o prodigioasă abundență, ei ne aduc diverse mărfuri din manufacturile lor [...], iar nouă, în tot acest timp, ne intră în Regat numai 4,5 sau 6 milioane de livre [...].

Dincolo de avantajele pe care le va aduce intrarea unei cantități mai mari de argint în regat, este sigur că prin manufacturi, un milion de oameni care acum lâncezesc în trândăvie își vor putea câștiga existența; că un număr la fel de considerabil va putea trăi din navigație și din activitățile din porturile maritime; că înmulțirea aproape la infinit a corăbiilor va spori grandoarea și puterea statului.

---

[1] Produse decorative: lamele lucrate în lemn, folosite ca decor în tâmplărie; lamele din metal folosite pentru ustensilele casnice.

[2] În funcție de context, argint poate avea sensul de metal prețios sau de bani.

Iată, după părerea mea, direcțiile cărora trebuie să le acorde atenție și să le urmeze Regele în bunătatea și dragostea pentru poporul său.

(*Rapport du Colbert au premier Conseil de Commerce, août 1664, en présence du Roi*, în: P. Leon, *Economie et sociétés preindustrielles*, Ed. A. Colin, 1978, vol 2, p. 120-121)

N.B. Jean Baptiste Colbert (1619-1683), controlor general al finanțelor (1665). Promotorul reformei în toate domeniile administrației publice. Ca urmare a inițiativelor sale, mercantilismul devine un principiu asimilat guvernării, absolutismul monarhic extinzându-se și asupra economicului; interesul față de girarea și eficientizarea economiei trecând din domeniul interesului personal (al proprietarului) în cel public (la nivel național, al Statului).

MECENATUL ÎN PERIOADA CLASICISMULUI – BREVET[1] AL REGELUI LUDOVIC AL XIV-LEA (1682)

Astăzi, 24 a lunii august 1682, Regele fiind la Versailles, vrea să gratifice și să trateze favorabil trupa comedienilor săi francezi, luând în considerație serviciile sale aduse în domeniul divertismentului, Majestatea sa acordându-le, printr-un act de donație, suma de 12000 de livre ca sumă anuală și viageră.

Semnat
Louis
Colbert

(L. Gothier, A. Troux, *Recueils de textes de l'histoire, t. III, Les temps modernes*, Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 283.)

CEREMONIALUL DEȘTEPTĂRII REGELUI SOARE – (1712)

[...] Regele se scoală la ora pe care a hotărât-o seara înainte de a se culca, și totuși, dacă nu se scoală la ora pe care a indicat-o, primul valet de cameră îl va deștepta [...]

Cu un sfert de oră înainte ca Regele să se trezească, de obicei pe la ora 8 și jumătate, primul valet intră încet în camera Majestății Sale, unde un băiat vine să facă focul, chiar dacă este vară, sau pentru a mai pune lemne pe foc, dacă este iarnă. În același timp, valeții deschid încet obloanele ferestrelor, scot lumânările, din care unele încă mai ard, după ce au fost aprinse toată noaptea. Ei scot de asemenea urmele gustării de noapte[2]. Când ora pe care a indicat-o Regele sună, primul valet de cameră se apropie încet de patul Regelui, căruia îi spune: „Sire, iată ora!", apoi se deschide ușa valeților, șambelanului[3] și primului gentilom al camerei[4];

---

[1] Act prin care regele acorda avantaje sau pensii.
[2] Aceasta cuprindea: 3 pâini, 2 sticle cu vin, o sticlă cu apă, un pahar, trei farfurii și câteva prosoape.
[3] Oficial, însărcinat cu serviciul interior al camerei regelui.
[4] Acesta îl deservea pe durata anului.

altul îi anunță pe Gobelet[1] și Bouche[2] pentru a aduce micul dejun, un altul păzește ușa pentru a permite accesul numai persoanelor de rang [...].

Regele este încă în pat, primul valet ține în mână un flacon cu alcool pe care îl varsă pe mâinile Majestății Sale, sub care ține o farfurioară din argint aurit [...] Marele șambelan sau primul gentilom al camerei prezintă Majestății Sale vasul cu apă sfințită, asupra căruia Regele face semnul crucii; Dacă prinții sau marii seniori [...] au ceva de spus Regelui, acum ei pot să o facă. Apoi, Majestatea sa spune oficial o rugăciune adresată Sfântului Duh și alte câteva rugăciuni, timp de un sfert de oră, aflându-se în pat.

Înainte ca regele să se ridice din pat, seniorul Quentin, care este bărbierul și peruchierul Regelui, vine și prezintă în fața Majestății Sale două sau mai multe peruci, de diferite lungimi. Regele o alege pe cea care îi place, apoi el hotărăște ceea ce are de făcut în ziua respectivă [...].

(*Etat de la France en 1712*, în: L. Ducros, *La société française au XVIIIe siècle*, Ed. Hatier, Paris, 1933, p. 31-33)

BAZELE TEORETICE ALE MONARHIEI ABSOLUTE DE DREPT DIVIN LA BOSSUET (1697)

Dumnezeu i-a investit pe regi ca miniștri ai săi și domnește prin ei asupra popoarelor. Am văzut că această întreagă putere a lor vine de la Dumnezeu. Prințul, adaugă Sfântul Paul, este ministrul lui Dumnezeu pentru a înfăptui binele. Dacă voi veți face rău, înfricoșați-vă, căci nu degeaba el are spadă; el este delegatul lui Dumnezeu pentru a înfrânge și pedepsi faptele rele făptuite.

Prinții acționează deci ca miniștrii lui Dumnezeu și ca locțiitori ai săi pe pământ. Căci prin ei, Dumnezeu își exercită puterea asupra Împărăției sale. Pentru aceasta, noi nu vedem în tronul regal doar tronul unui om, ci tronul lui Dumnezeu însuși. [...].

Pentru toate acestea, persoana regelui este sacră[3], iar a atenta asupra ei este un sacrilegiu[4]. Dumnezeu îi unge cu un mir sfânt, așa cum îi unge pe pontifi și altarele lor. Dar chiar fără această ungere, regii sunt sacri prin obligațiile lor [...].

Sfântul Paul [...] a concluzionat: „Este necesar să fiți supuși, nu numai prin teama de mânia Sa, ci și prin obligația pe care v-o dictează conștiința voastră" [...]. Iată pentru ce Sfântul Petru a spus: „ Fiți deci supuși și ascultători din dragoste pentru Dumnezeu față de ordinea care este stabilită printre oameni; Fiți supuși regelui, căci el este cel ce deține puterea supremă și fiți supuși celor cărora el le-a transmis din autoritatea sa ca trimiși ai săi întru lauda lucrurilor bune și pedepsirea celor rele". Chiar și atunci când ei nu se achită de obligație, trebuie respectați în virtutea funcției lor.

(Bossuet, *Politique tirée des propres paroles de l'Ecriture sainte*, Livre III, în: Henri Brémond, *Bossuet, Textes choisis et commentaires*, Ed. Plon, Paris, 1913, II, p. 97)

---

[1] Serviciu ce asigura băuturile regelui.
[2] Serviciu ce asigura hrana regelui.
[3] Datorită încoronării și ungerii regelui după un ritual tradițional în catedrala din Reims.
[4] Lez-majestate.

J. B. Bossuet (1627-1704), prelat, preceptor al Marelui Delfin al regelui Ludovic al XIV-lea (1643-1715). Scrierile sale, publicate în 1709, au un caracter didacticist apologetic. Este considerat figura cea mai reprezentativă a teoriei teocratice asupra guvernării absolute. Din text rezultă trei idei fundamentale: monarhia este de drept divin, autoritatea și persoana regelui sunt sacre, supunerea față de rege este necesară din principii religioase și de conștiință.

CRITICĂ LA ADRESA GUVERNĂRII ABSOLUTE: FENELON (1693)

V-ați născut, Sire, cu o inimă dreaptă și bună, dar cei ce v-au crescut și educat[1] nu v-au transmis pentru știința de a guverna decât suspiciunea, gelozia, neîncrederea în virtute, teama față de orice merit, gustul pentru oamenii slugarnici, îndreptarea atenției numai către propriile voastre interese.

De peste 30 de ani, principalii voștri miniștri au slăbit și răsturnat toate vechile principii ale Statului pentru a face să crească autoritatea Voastră care a devenit și a lor pentru că ea se află în mâinile acestora. Nu s-a mai vorbit de Stat, nici de reguli de guvernare, s-a vorbit numai de Rege și de bunul său plac. S-au împins veniturile și cheltuielile voastre până la infinit. V-au ridicat în slăvile cerului pentru a șterge, spuneau ei, tradiția și măreția tuturor predecesorilor luați la un loc, adică au sărăcit o Franță întreagă, înainte de a introduce la Curte un lux monstruos și incurabil. Ei au vrut să vă crească prestigiul pe ruinele statului, ca și cum ați putea fi mare ruinându-vă în același timp supușii, pe care este așezată în fond măreția voastră. [...].

V-au făcut numele odios pentru întreaga națiune franceză și insuportabil tuturor vecinilor noștri. Nu s-a păstrat nici un vechi aliat pentru că nu s-a dorit decât „supuși". De peste 20 de ani s-au cauzat numai războaie sângeroase[2].

În acest timp, poporul Vostru pe care trebuie să-l iubiți ca pe copiii voștri și care a fost până acum atât de pasionat de dumneavoastră, moare de foame. Munca câmpului este aproape abandonată; orașele și satele se depopulează; toate meseriile lâncezesc și nu mai pot hrăni nici măcar pe cei care le practică. Întregul comerț este distrus. În consecință, ați distrus jumătate din forțele reale ale Statului Vostru pentru a duce și pentru a apăra cuceriri în afară. Mijloacele prin care îi luați veniturile acestui popor sărac vor face din el un cerșetor și un înfometat. Franța întreagă nu mai este decât un spital dezolant și fără provizii. Sunteți jenat de mulțimea oamenilor care cer și murmură[3].

---

[1] Aluzie indirectă la adresa educației precare a minorului Ludovic al XIV-lea, de altfel recunoscută de rege în Memorii (1661) cât și în Reflecții asupra meseriei de rege (1679). Minoratul i-a fost marcat de personalitatea puternică a mamei sale, Ana de Austria și de cea a cardinalului Mazarin. Tulburările și umilințele Frondelor (1648-1652) au lăsat de asemenea urme profunde. Chiar major (1651), va rămâne „tutelat" de Mazarin până la moartea acestuia. ("Aranjamentul" căsătoriei cu Maria Tereza de Austria, infanta Spaniei). Din 1661, guvernează personal, abandonând tradiția „ministeriatului" din timpul lui Richelieu și Mazarin.

[2] Referiri directe la războaiele duse în principal în vederea asigurării graniței de nord-nord-est (Rin) și a predominanței franceze în Europa. În context, sunt invocate războiul cu Olanda (1672-1678) și consecințele sale asupra regatului, precum și războiul cu Liga de la Augsburg (1688-1697). În general, Ludovic al XIV-lea, se poate spune că a pierdut bătălii, dar a câștigat păci, atingându-și obiectivele strategice în pofida degradării vizibile a situației interne.

[3] Monarhia franceză începe să cunoască un proces de lungă durată de demitizare și desacralizare în ochii supușilor. Moartea lui Ludovic al XIV-lea, în 1715, de exemplu, este un moment așteptat și dorit.

[...] tot regatul este o ruină, iar Voi aveți totul în mâinile voastre [...]. Iată acest mare regat atât de înfloritor sub un rege care ne este descris în fiecare zi, spre deliciul poporului, la fel de înfloritor și care ar și putea fi în fond, dacă consilieri lingușitori nu l-ar otrăvi atât.

Poporul însuși, care v-a iubit și a avut atâta încredere în voi, începe să-și piardă recunoștința, încrederea și chiar respectul. Victoriile și cuceririle Voastre nu-l mai bucură, el este plin de nemulțumire și disperare. Răzvrătirile se aprind încetul cu încetul în toate părțile. Ei cred că nu aveți nici un fel de milă pentru răul lor, că nu iubiți decât autoritatea și gloria voastră. [...]

Ce răspuns dați la toate acestea, Sire? Tulburările populare, care de atât de mult timp ne erau necunoscute, devin frecvente [...] Iată, Sire, situația în care sunteți. Trăiți legat la ochi, vă fac plăcere numai succesele zilnice care nu aduc însă nimic trainic [...].

(Fenelon, *Lettre à Louis XIV, decembre 1693,* în: Albert Chérel, *Fénelon,* La bonne presse, Paris, 1942, p. 93-94, 98-99, 100.)

N.B. F. Fenelon (1651-1715), episcop de Cambrai. Preceptorul ducelui de Bourgogne, nepotul lui Ludovic al XIV-lea. Scrierile sale sunt reflecții politice severe la adresa modului de guvernare absolutist. (De exemplu, *Examen de conștiință al unui rege*). În textul prezentat, Fenelon, cu multă deferență, face totuși o critică deschisă, curajoasă, la adresa guvernării Regelui Soare, anticipând sfârșitul Vechiului Regim. Atitudinea lui este cu atât mai relevantă cu cât ea intra sub incidența cenzurii și a legii.

CRIZA ABSOLUTISMULUI SPANIOL – (1676)

Sfidez oamenii abili și politica dusă prin măsuri care nu aparțin regelui și reginei ci miniștrilor și când un oarecare caută să se bucure de favoruri și recompense; când nimeni nu muncește, corabia se scufundă din lipsa cârmaciului. [...]

Numai Bunul Dumnezeu prin mila sa divină și printr-un miracol a prevenit până acum căderea. [...]

Regele[1] a început să se cam rotunjească. Plăcerile sale zilnice sunt vânătoarea, comedia și luptele cu tauri. [...]

Seniorul marchiz de Villasierra, ocupă, împreună cu doamna marchiză, soția sa, un sfert din palat, și Regele are bunătatea de a coborî adesea de două ori pe zi în apartamentele sus-numitului. El este unicul favorit și prim ministru și dispune de o putere pe care nici un alt predecesor de-al său nu a avut-o [...].

Madrid, 1 iulie, 22 octombrie și 18 noiembrie 1676

(Gachard, *Les bibliotéques de Madrid et de l'Escorial,* Bruxelles, 1875, p. 354-355, în: L. Gothier, A. Troux, *Recueils de textes d'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 260-261)

N.B. Adnotările aparțin lui Jean Baptist de Brouchoven, baron de Bergeyck, consilier de finanțe al Țărilor de Jos, consilier al Flandrei la Madrid.

[1] Carol al II-lea (1665-1700). Sfârșitul domniei sale precum și nehotărârile sale testamentare au dus la moștenirea tronului Spaniei de către ducele de Anjou, nepotul lui Ludovic al XIV-lea, generând războiul de succesiune la tronul Spaniei (1700-1713), în urma căruia dinastia de Habsburg este înlocuită cu cea de Bourbon.

INSTRUCȚIUNI DE GUVERNARE – LUDOVIC AL XIV-LEA (1713)

Iubiți-i pe spanioli și pe toți supușii care sunt sub coroana și persoana voastră. Nu-i preferați pe cei ce vă vor flata mai mult; apreciați-i pe cei care, pentru Bine, riscă să vă displacă: aceștia vă sunt adevărații prieteni.

Aduceți fericirea supușilor voștri, și, din acest punct de vedere, nu duceți războaie decât atunci când sunteți constrâns și când veți considera că este util și numai după ce veți cântări bine rațiunile în Consiliul vostru. [...]

Dacă veți fi constrâns să faceți război, puneți-vă în fruntea trupelor voastre. Gândiți-vă să restabiliți trupe peste tot, și începeți cu cele din Flandra. Nu abandonați niciodată problemele guvernării pentru plăcerile vieții; faceți-vă o regulă de conduită în așa fel încât să vă bucurați de timpul liber și de divertisment. [...]

Acordați o mare atenție problemelor atunci când vi se vorbește, ascultați atent, dar nu hotărâți nimic. Când aveți mai multe informații, aduceți-vă aminte că voi decideți.

[...] Vice-regele și guvernatorii să fie întotdeauna spanioli. Tratați bine pe toată lumea; nu spuneți niciodată nimănui un lucru neplăcut, dar distingeți-i pe oameni după calitățile și meritele lor.[...]

Nu uitați niciodată că sunteți francez, indiferent de ceea ce vi s-ar putea întâmpla [...].

Nu vă lăsați guvernat; fiți stăpânul; să nu aveți niciodată favoriți, nici prim-ministru. Discutați, consultați Consiliul vostru, dar decideți. Dumnezeu, care v-a făcut Rege, vă va lumina atât timp cât veți avea bune intenții.

(Voltaire, *Oeuvres historiques,* texte établie, annoté et présenté par René Pomeau, Ed. Gallimard, Paris, 1957, p. 954-957)

N.B. Textul prezintă instrucțiunile de guvernare date de Ludovic al XIV-lea nepotului său, devenit rege al Spaniei sub numele de Filip al V-lea, după războiul de succesiune (1701-1714)

REFORMELE RELIGIOASE ALE LUI PETRU CEL MARE (1721) VĂZUTE DE VOLTAIRE

[...] Reforma bisericii care peste tot pare dificilă și periculoasă nu a fost câtuși de puțin așa pentru el. Patriarhii[1] cât și streliții[2] criticaseră uneori autoritatea tronului [...] Episcopii își arogaseră dreptului spadei, pe cel de a condamna la pedepse corporale și la moarte, drept contrar spiritului religiei și guvernării; această veche uzurpare le-a fost luată. La sfârșitul secolului, la moartea patriarhului Adrian, Petru a declarat nulă această demnitate[3] [...] care a fost în întregime desființată; bunurile care aparțineau patri

[1] Șeful spiritual al bisericii ruse autocefală din 1589.
[2] Aluzie la revolta streliților – regiment de infanterie cu caracter permanent – înăbușită de țar în 1698.
[3] Demnitatea a fost lăsată vacantă și apoi suprimată. În 1721 s-a înființat Colegiul ecleziastic sa Sfântul Sinod, format din demnitari ecleziastici dar prezidat de un delegat al suveranului care urmă rea aplicarea edictelor ce reglementau viața ecleziastică.

arhului au fost transferat finanțelor publice care aveau nevoie de ele. Dacă țarul nu s-a autointitulat șef al bisericii ruse – așa cum au făcut-o în cazul bisericii anglicane regii Angliei – el a fost totuși în fapt stăpânul absolut al acesteia, pentru că Sinodurile nu îndrăzneau nici să se supună unui suveran despotic, nici să intre în conflict cu un prinț mai luminat decât ele. E suficient să aruncăm o privire asupra preambulului edictului de funcționare eclesiastică dat în 1721 pentru a vedea că țarul se comportă ca un legislator și ca un stăpân: „Ne-am simți vinovați de ingratitudine în fața Celui de sus dacă după ce am reformat ordinea militară și civilă[1], am neglija ordinea spirituală, etc. [...] În această privință, urmând exemplul celor mai vechi regi, a căror credință în Dumnezeu e renumită, am luat asupra noastră grija de a da instrucțiuni bune clerului". Este adevărat că țarul convoacă un sinod pentru a face să se aplice legile sale ecleziastice, dar membrii acestuia trebuiau să acceadă în funcție printr-un jurământ a cărui formulă fusese scrisă și semnată de însuși țarul: „Jur să fiu fidel și supus servitor adevăratului meu suveran de drept, augustilor săi succesori, pe care îi va numi după voia sa în virtutea puterii incontestabile pe care o are în această privință. Recunosc că el este judecătorul suprem al acestei adunări spirituale [...]. Jur în numele lui Dumnezeu care vede tot că înțeleg și că explic acest jurământ în toată puterea și semnul pe care cuvintele le au pentru cei care le citesc sau le ascultă". Acest jurământ este chiar mai angajant decât cel de supremație din Anglia. În realitate monarhul rus nu era unul din preoții sinodului, dar el dicta legile acestuia; el nu se atingea cu mâna de cădelniță, dar dirija mâinile care o foloseau.

(Voltaire, *Oeuvres Historiques,* textes établies, annoté et présenté par René Pomeau, Ed. Gallimard, Paris, 1957, p. 428-429)

FREDERIC AL II-LEA ȘI STRATEGIA SILEZIANĂ (1740)

Silezia este dintre posesiunile succesorale imperiale, teritoriul asupra căruia noi avem cele mai multe drepturi și care interesează cel mai mult Casa de Brandenburg; de aceea este firesc ca să-și mențină drepturile și să profite de ocazia morții Împăratului[2] pentru a intra în posesia ei. Superioritatea trupelor noastre asupra celor ale vecinilor, rapiditatea cu care noi le putem face să intervină și în general avantajul pe care îl avem asupra vecinilor noștri care este real și într-o împrejurare neprevăzută ca aceasta ne dă o superioritate infinită asupra tuturor celorlalte puteri ale Europei. Dacă vrem să așteptăm pentru a acționa, ca Saxa și Bavaria să fie cele care deschid ostilitățile, atunci noi nu vom putea împiedica ca Saxa să facă cuceriri, ceea ce este însă total contrar intereselor noastre. Și nu avem în acest caz nici un pretext valabil. Dar dacă acționăm acum, în acest moment, menținem Saxa în actuala stare de inferioritate [...].

---

[1] Referire la reformele interne inițiate în perioada 1708-1722 și care au pus bazele monarhiei birocratico-nobiliare (crearea guberniilor – 1708, a Senatului – 1711, organizarea colegiilor, adoptarea titlului de Împărat – 1721, stabilirea rangurilor – 1722).

[2] Decesul împăratului habsburg Carol al VI-lea (19 octombrie 1740) actualiza Pragmatica Sancțiune (1713) care fusese recunoscută, nu fără dificultăți, de marile puteri europene, inclusiv de Prusia în 1723.

Anglia și Franța sunt învrăjbite; dacă Franța intervine în problemele Imperiului, Anglia nu va accepta și în acest fel, cele două părți aflate în conflict vor oferi întotdeauna o bună alianță. Anglia nu m-ar putea invidia pentru faptul de a fi achiziționat Silezia pentru că acest lucru nu ar prejudicia-o, din contră această situație ar putea-o chiar avantaja [...]

Olanda va privi cu un ochi indiferent toate acestea, cu atât mai mult cu cât garanții negustorilor din Amsterdam capitalurile pe care ei le-au investit în Silezia.

[...] Rămâne Rusia. Toate celelalte puteri despre care am vorbit nu ne pot tulbura câtuși de puțin; rămâne Rusia, singura capabilă de a ne crea probleme.

[...] Trag concluzia din toate cele de mai sus că trebuie înainte de venirea iernii să intrăm în posesia Sileziei și să negociem în timpul iernii [...]Vom negocia cu succes numai atunci când vom fi deja în posesia ei, căci dacă am acționa altfel, nu am profita de avantajele pe care le avem și nici nu am obține niciodată nimic printr-o simpla negociere [...].

Frederic (noiembrie 1740)

(H. Droysen, *Politiche Korrespondentz Friederichs der Großen,* Hrsg. von der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1879, Bd.1, p. 90-93

CONVINGERILE DE GUVERNARE ALE UNUI CO-REGENT: IOSIF AL II-LEA[1] (1768)

Nu am din fericire nici soție și nici alte atașamente față de cineva; în consecință sunt liber, fără alte griji sau neliniști [...] pot să mă ocup de obligațiile pe care le am de îndeplinit. Dragostea pentru patrie, bunăstarea monarhiei, iată cu adevărat singura mea pasiune pe care o resimt și care mă face să acționez. Mă simt atât de legat de ea încât sufletul meu nu-și găsește liniștea și nici trupul meu nu poate fi sănătos dacă nu pot fi convins de eficiența și adecvarea inițiativelor pe care noi le luăm. Nimic nu mi se pare neînsemnat și nici un fleac în această importantă meserie, fiecare domeniu mă interesează în egală măsură; nu sunt mai atașat de armată decât de finanțe. Dacă m-aș fi convins că reducerea numărului armatei poate fi un adevărat avantaj, chiar astăzi aș concedia-o în întregime și aș face pe toți soldații plugari. Dar situația în care suntem este departe de a ne putea permite să procedăm așa. Trebuie deci ca să ne străduim să combinăm întotdeauna siguranța necesară cu bunăstarea țării și că prima o va proteja pe a doua [...]

(Alfred von Arneth, *Maria Theresia und Joseph II. Ihre Korrespondentz sommt Briefen Joseph's an seinen Bruder Leopold,* Wien, 1867, Bd. 1 (1761-1772), p. 225)

[1] Scrisoare datată 25 iulie 1768, adresată fratelui său Leopold. Iosif al II-lea era co-regent din 1765.

FREDERIC AL II-LEA VĂZUT DE IOSIF AL II-LEA[1] (1769)

[...] Am fost aproape întreaga zi în compania Regelui. În cea mai mare parte a timpului am putut discuta singuri. Nu pot fi decât mândru de atenția și prietenia cu care m-a onorat regele [...]. Spiritul și geniul superior al regelui sunt prea cunoscute pentru a le mai face acum elogiul. Când vorbește de arta războiului pe care realmente a studiat-o cu adevărat și despre care a citit tot ceea ce se putea citi îi face plăcere și totul devine grav, serios și foarte instructiv.

[...] În privința celorlalte domenii ale guvernământului nu a insistat; nici asupra problemelor financiare mărturisind sincer că nu acesta este domeniul său favorit.

[...] El se străduiește să stimuleze comerțul. Vrea în acest moment să pună bazele unei societăți comerciale în Silezia pe care o finanțează el însuși pentru ca nobilii să-și poată achita datoriile contractate în timpul ultimului război; în fine, în scopul acestei inițiative călătorește personal în diferite provincii și dă ordinele necesare [...].

[...] Problemele justiției nu mi le-a invocat decât în treacăt. Mi-a vorbit de Codul său Friederician, care în mod efectiv accelerează considerabil procedurile. El a numit legea infailibilă, lucru nerecunoscut de toată lumea [...].

(Alfred von Arneth, *Maria Theresia und Joseph II. Ihre Korrespondentz sommt Briefen Joseph's an seinen Bruder Leopold,* Wien, 1867, Bd. 1 (1761-1772), p. 308-309)

J. LOCKE ȘI EXPERIENȚA ENGLEZĂ (1689)

Libertatea naturală a omului este de a nu recunoaște pe pământ nici o putere superioară lui, de a nu se supune voinței sau autorității legislative a nimănui și de a nu avea pentru a regla raporturile din societate decât legea naturală. Libertatea omului în societate constă în a nu fi supus decât unei singure puteri, cea legislativă, stabilită în Stat de comun acord și de a nu recunoaște nici o altă autoritate, nici o altă lege în afara celei create de această putere, conform misiunii care i-a fost încredințată.

De fiecare dată când un oarecare număr de oameni se unesc pentru a forma o societate, fiecare renunțând la interesul personal, la puterea de a face să fie aplicată legea naturală și cedând toate acestea colectivității, atunci și numai atunci se naște o societate civilă sau politică[...]

(John Locke, *Essai sur la veritable origine, l'étendue et la fin du Pouvoir Civil,* în: L. Gothier, A. Troux, *Recueils de textes d'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. Dessain, Liege, Paris, 1967, p. 205)

[1] Scrisoare adresată Mariei Tereza, datată 27 august 1769, în urma întâlnirii cu Frederic al II-lea la Neisse în Silezia (25-28 august).

PRINCIPIUL SEPARĂRII PUTERILOR ÎN STAT – MONTESQUIEU: *DESPRE SPIRITUL LEGILOR* (1748)

[...] Pentru a nu se abuza de putere trebuie ca aceasta, în cadrul fiecărei ordini existente să fie temperată de altă putere.

[...] În fiecare stat exista trei feluri de putere: puterea legislativă, puterea executivă privitoare la guvernarea lucrurilor care derivă din drepturile oamenilor și puterea executivă a celor care derivă din dreptul civil. În numele celei dintâi, principele sau autoritatea unui alt magistrat[1] elaborează legi cu caracter temporar sau pentru totdeauna, le corijează sau le abrogă pe cele existente. În numele celei de-a doua se declară pace sau război [...]. În virtutea celei de-a treia se pedepsesc infracțiunile sau se judecă litigiile dintre persoanele particulare. Pe cea din urmă o vom numi putere judecătorească.

[...] Atunci când aceeași persoană reunește atât puterea legislativă cât și puterea executivă nu exista libertate.

[...] Nu există libertate nici atunci când puterea judecătorească nu este separată de puterea legislativă și de cea executivă.

[...] Puterea judecătorească nu trebuie încredințată unui Senat permanent, ci exercitată de persoane care fac parte din corpul social al poporului, pentru a alcătui un tribunal care nu funcționează decât atâta timp cât necesitatea o cere. Celelalte două puteri pot fi încredințate unor corpuri permanente. Va trebui ca poporul să dețină însă puterea legislativă.

[...] Puterea executivă trebuie să fie în mâinile unui monarh2, pentru că monarhia, această formă de guvernământ este cel mai bine administrată de una și nu de mai multe persoane [...].

(Montesquieu, *De l'Esprit des lois,* livre XI, chap. 4 et 6, în: *Oeuvres completes*, Ed. La Pleiade, Paris, 1951, t. 2, p. 251, 396)

N.B. Montesquieu (1689-1755). Proiectul său legislativ legitimează doctrina constituțională modernă și este de inspirație engleză (John Locke, *Eseu asupra puterii civile,* 1690). El va fi asimilat de revoluționarii francezi pentru prima dată în Constituția din 1791.

DESPRE INEGALITĂȚI NATURALE ȘI INEGALITĂȚI SOCIALE – J. J. ROUSSEAU (1748)

[...] Gândesc [...] că există două tipuri de inegalitate: una pe care o numesc naturală sau fizică, pentru că ea este stabilită de Natură și constă în diferențele de vârstă, stare de sănătate, forță fizică și a calităților spiritului [...]; cealaltă, care poate fi numită inegalitate morală sau politică, care rezultă sau depinde dintr-un fel de convenție stabilită

1 Cetățean care exercită o funcție publică.

2 Din cele trei tipuri de guvernământ pe care le analizează: republican, monarhic și despotic, Montesquieu optează pentru cel tradițional: monarhic, dar nu absolut, ci temperat de corpurile reprezentative prin separarea puterilor în stat.

...cel puțin autorizată prin consimțământul oamenilor. Această inegalitate constă în ...stența diferitelor privilegii de care unii oameni se bucură în detrimentul altora cum ar ...e exemplu, acela de a fi mai bogați, mai onorați, mai puternici decât alții sau chiar de ...face pe aceștia să li se supună.

...Nu pot să mă întreb care este cauza inegalității naturale [...] și cu atât mai puțin a că...dacă nu cumva există unele legături esențiale între cele două tipuri de inegalități, căci ...easta ar însemna să ne întrebăm dacă nu cumva cei care conduc au cumva în mod ne...sar o valoare mai mare decât cei care le sunt supuși sau dacă puterea fizică or cea a ...ritului, înțelepciunea sau virtutea se găsesc întotdeauna numai la acești indivizi, direct ...proporțional cu puterea sau cu bogăția lor.

(J. J. Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inegalite parmi les hommes*[1], în *Oeuvres completes*, Ed. Gallimard, 1959, Paris, t. 3, p. 131-132)

N.B. J. J. Rousseau (1712-1778). Pledează pentru un nou proiect de societate mult mai ...dical pentru epocă decât cel oferit de ceilalți gânditori iluminiști.

GÂNDIREA ILUMINISTĂ, ENCICLOPEDIA (1751)

A. Expunere de motive – d'Alambert și Diderot

...opera pe care noi[2] o începem (și pe care dorim să o terminăm) are un dublu scop: ca Enciclopedie, ea trebuie să expună atât cât este posibil, ordinea și evoluția cunoștințelor umane; ca Dicționar rațional al științelor, artelor și meseriilor, ea trebuie să cuprindă asupra fiecărei științe și asupra fiecărei meserii, fie liberale, fie mecanice, principiile generale care le stau la bază și detaliile cele mai importante care le dau conținutul și esența.

(d'Alambert, *Discours preliminaire de l'Encyclopedie*, în: *Textes choises de l'Encyclopedie*, Ed. Sociales, Paris, 1952, p. 35)

N.B. Enciclopedia, operă gigantescă de pionierat ca amploare și metodă este publicată începând cu 1751 ca rezultat al deschiderilor produse pe plan intelectual și mental în secolul Luminilor. Impactul ei asupra mentalităților și atitudinilor colective la nivelul societății a fost uriaș cunoscând reeditări succesive în Franța și o circulație semnificativă europeană. Este cea mai grandioasă lucrare colectivă cu caracter științific a epocii, depășind cu mult ca amploare și conținut *Cyclopedia or an Universal Dictionary of Arts and Sciences*, publicată de Ephraim Chambers, în 1728 la Londra.

---

1 J. J. Rousseau refuză să justifice și să accepte faptul că inegalitățile sociale pot fi cauzate de inegalitățile naturale. Pentru el proprietatea și munca sunt considerate sursele responsabile de inegalitățile sociale.

2 Colectivul de autori cuprinde printre alții pe: D'Alambert, Diderot, Condorcet, Helvetius, D'Holbach, Montesquieu, Necker, Quesnay, Rousseau, Turgot, Voltaire. Filosofi, oameni politici, fiziocrați sau pro-liberali, pro-republicani sau monarhiști, fideli însă ai gândirii carteziene și care au pus în centrul demersului lor științific omul și activitatea lui sub multiple aspecte.

B. Enciclopedia (Diderot)

a. Enciclopedie: acest cuvânt semnifică înlănțuire de cunoștințe[...].
În fond scopul unei enciclopedii este acela de a reuni cunoștințele răspândite dispar pe suprafața pământului, de a explica sistemul lor general oamenilor, contemporanilor noștri, și de a-l transmite și generațiilor viitoare; în sfârșit, pentru ca munca secolelor trecute să nu fi fost inutilă pentru secolele care s-au succedat; pentru ca nepoții noștri să devină mai instruiți și în același timp mai virtuoși și mai fericiți și pentru ca noi să nu murim fără a avea meritul de a fi trăit [...].

(*Textes choisis de l'Encyclopedie*, Ed. Sociales, Paris, 1952, p. 7

b. Fanatism[1]: este un zel orb și pasionat care naște opinii superstițioase și face să comită acțiuni ridicole, nedrepte și crude, nu numai fără rușine și fără remușcări, ba chiar cu un fel de bucurie și resemnare. Fanatismul nu este deci altceva decât superstiția în acțiune [...] Fanatismul a făcut mai mult rău lumii decât necredința[...]

(*Textes choisis de l'Encyclopedie*, Ed. Sociales, Paris, 1952, p. 8

c. Toleranță: Este în general o virtute a tuturor oamenilor slabi, de a trăi împreună cu ființele cu care ei se aseamănă. Omul superior nu numai prin inteligența sa este în același timp limitat prin erorile și pasiunile sale care l-au făcut să nu fi prea insuflat și printre alții această toleranță, acest sprijin de care are atâta nevoie pentru el însăși și în lipsa căruia nu vede pe pământ decât tulburări și disensiuni.
Se pot enumera fără îndoială mai multe cauze ale neînțelegerilor dintre noi. Suntem puțini imaginativi din acest punct de vedere; dar cum ele există mai ales în materie de sentiment și religie, unde prejudecățile distrugătoare triumfă cu mai multă forță și cu drepturi mai speciale, este necesar a le combate. [...] Concluzionăm că intoleranța universal stabilită îi ridică pe oameni unii împotriva altora și face să se nască la nesfârșit războaie cu opiniile [...].

(*Textes choisis de l'Encyclopedie*, Ed. Sociales, Paris, 1952, p. 185)

N.B. Dincolo de exprimarea ambiguă și prudentă se afla o atitudine clară în favoarea ideii de toleranță, a libertății de gândire, a libertății religioase și de conștiință. Lumea catolică a secolului al XVIII-lea francez, chiar dacă s-a obișnuit cu diferențele confesionale încă nu le accepta oficial (abrogarea Edictului din Nantes 1685 rămâne în vigoare), este suspicioasă până la fanatism. Afacerea Calas (1762) este un exemplu. În 1763, Voltaire va publica tratatul asupra toleranței.

d. Libertatea

[...] Libertatea politică a unui stat este concepută pe baza legilor fundamentale care stabilesc distribuirea a tot ceea ce privește dreptul oamenilor, puteri legislative și puteri

1 Articolul este un fin elogiu, cu nuanțe discrete, adus ateismului, într-un secol în care gândirea deistă (a crede în Dumnezeu, dar fără a admite Revelația sau a crede necondiționat în dogme) face progrese semnificative la nivelul elitelor politice și culturale.

executoare, iar puterii executoare pe cele care depind de dreptul civil, de modul în care aceste trei puteri sunt legate unele de celelalte.

Libertatea politică a cetățeanului constă în acea liniște a sufletului fiecăruia care provine din părerea că fiecare își are garantată siguranța persoanei sale[1]; și pentru a avea această siguranță trebuie ca guvernământul sau oricine altcineva să nu poată să se teamă de un alt cetățean. Legile bune, civile și politice asigură această libertate; libertățile sunt cu atât mai reale atunci când legile penale stabilesc fiecăruia pedeapsa în funcție de natura specifică fiecărei crime [...].

(Textes choisis de l'Encyclopedie, Ed. Sociales, Paris, 1952, p. 133-134)

N.B. În secolul al XVIII-lea, cuvântul libertate își găsește din punct de vedere conceptual și al percepției noi conținuturi și sensuri. Pe lângă accepțiunea lui în sensul libertăților tradiționale el subînțelege acum și libertățile naturale (drepturile cu care ne naștem) libertățile individuale, civice; libertăți politice, libertăți economice. „Libertatea – scria Turgot – este acum pe buzele tuturor", iar lui Diderot, în secolul al XVIII-lea, i se părea a fi un secol al libertății.

UN NOU CONTRACT SOCIAL – J. J. ROUSSEAU (1762)

[...] Găsiți o formă de asociere care să apere și să protejeze individul și bunurile personale ale fiecărui asociat și prin care fiecare să se unească cu ceilalți fără a se supune totuși lui însuși rămânând la fel de liber ca înainte ? Aceasta este problema fundamentală căreia contractul social trebuie să-i găsească soluționarea. Clauzele unui astfel de contract se reduc toate la una singură și anume, aceea de a ști cum să-i înstrăinezi total, fiecărui membru asociat, toate drepturile sale și să le armonizezi cu cele ale colectivității din care face parte, căci fiecare se oferea comunității în întregime, condițiile fiind egale pentru toți. În sfârșit, fiecare individ se dăruiește tuturor și nimănui personal. Fiecare dintre noi își oferă astfel comunității și conducerii supreme a voinței generale propria sa persoană și întreaga sa putere și noi primim astfel în corpul comun pe fiecare membru ca parte indivizibilă a întregului.

(J. J. Rousseau, *Du Contract social*[2], livre I, chap. 6, în *Oevres completes*, Ed. Gallimard, 1959, t. 3, p. 360)

---

[1] Aceeași definiție a libertății politice este dată și de Montesquieu în Spiritul Legilor (1748).

[2] Publicat în 1762, Contractul social, pentru a fi legitim trebuie să rezulte conform lui J.J.Rousseau nu numai din angajamentul reciproc al indivizilor ci și din angajamentul dintre individ și comunitatea din care face parte și căreia îi poate da naștere. Ca toți teoreticienii drepturilor naturale și Rousseau vede în contractul social fundamentul statului. Statul și cetățeanul trebuie însă să se nască simultan iar voința generală nu este expresia adiționării intereselor particulare, ci expresia voinței fiecăruia, căci fiecare individ este în același timp suveran și cetățean. Din această argumentare putem deduce că suveranitatea populară este singura forma legitimă de expresie a voinței generale, inalienabilă și indivizibilă. Iar suveranitatea statului nu poate fi în aceste circumstanțe bazată decât pe libertatea cetățenilor în condițiile egalității dintre ei. Teoreticienii liberali reproșează teoriei lui J.J.Rousseau că sacrifică individul Statului atot-puternic.

CAPITOLUL XI

EPOCA REVOLUȚIILOR

DECLARAȚIA DREPTURILOR (1689)

Considerând că abdicarea fostului Iacob al II-lea[1] ne-a lăsat tronul vacant, Alteța sa prințul de Orania[2] pe care Dumnezeu Atot-puternic a putut să-l facă instrumentul glorios care trebuie să elibereze acest regat al papismului și al puterii arbitrare[3] [...].

În aceste circumstanțe [...] Lorzii spirituali și temporali și Comunele, astăzi reuniți în virtutea scrisorilor lor[4] și a alegerilor[5], constituind ansamblul reprezentativ al întregii națiuni și considerând periculoase orice alte mijloace în așteptarea scopului sus-amintit, declară înainte de toate (așa cum ar fi făcut-o mereu într-o asemenea situație și strămoșii lor) pentru apărarea vechilor lor drepturi și libertăți:

1. Că pretinsa putere a autorității regale de a suspenda legile sau aplicarea legilor fără consimțământul parlamentului este ilegală.

2. Că pretinsa putere a autorității regale de a se sustrage legilor sau aplicării lor, așa cum a fost uzurpată și exercitată în trecut, este ilegală[...].

4. Că orice impozitare bănească făcută în beneficiul Coroanei[6], fără consimțământul Parlamentului, indiferent de durată și de modul în care va fi percepută, dacă nu este consfințită de Parlament este ilegală;

5. Că este un drept al supușilor de a înainta petiții regelui și că toate întemnițările și urmăririle făcute în virtutea acestor plângeri sunt ilegale;

6. Că ridicarea[7] și întreținerea unei armate în regat, pe timp de pace, fără consimțământul Parlamentului este contrară legii;

7. Că supușii pot avea pentru apărarea lor arme conform condiției lor și în prevederile permise de lege;

8. Că alegerile membrilor Parlamentului trebuie să fie libere;

---

[1] Iacob al II-lea (1685-1688) a fost perceput de contemporani ca „restaurator" al catolicismului.

[2] Wilhelm de Orania, stathouderul Olandei, protestant. Căsătorit cu Maria, fiica lui Iacob al II-lea Stuart, protestantă zeloasă.

[3] Referire directă la perioada domniei lui Carol al II-lea (1660-1685) și la „afacerile religioase" care au exacerbat ura și frica față de catolicism. În 1672 – Declarația de indulgență care acorda libertatea de conștiință tuturor disidenților; 1673 – Test Act care impunea tuturor funcționarilor civili obligativitatea apartenenței la ritul anglican (va fi abrogat abia în 1828), condiționarea de aceasta a accesului în funcții publice. Apoi, toleranța catolică a lui Iacob al II-lea și căsătoria lui cu Maria de Modena (catolică), precum și Declarația de indulgență (1687-1688), prin care se suspendau penalitățile împotriva catolicilor și protestanților non-conformiști.

[4] Lorzii Spirituali (proveniți din rândurile marelui cler) și temporali (din rândurile aristocrației) erau numiți pe viață în Camera Lorzilor de rege, iar la ședințele parlamentului chemați printr-o scrisoare.

[5] Pentru Camera Comunelor, deputații erau aleși de electorat.

[6] Referire nu numai la politica impozitară ca apanaj al parlamentului ci și la faimoasa Listă civilă prin care parlamentul vota suma considerată a fi necesară întreținerii Curții regale

[7] Anglia nu dispunea de armată permanentă. De aceea, una din libertățile parlamentului consta în a vota bugetul necesar armatei în caz de conflict.

9. Că libertatea cuvântului, nici cea a dezbaterilor sau procedurilor din Parlament, nu poate fi obstrucționată sau pusă în discuție de nici o curte sau oricare alt loc, ci numai de Parlamentul însuși; [...].

13. Că, în sfârșit, pentru a repara toate aceste prejudicii și pentru a îmbunătăți, întări și urmări legile, Parlamentul va trebui să fie convocat cu regularitate.

Și, ei pretind și reclamă cu insistență toate aceste lucruri, mai sus amintite, ca drepturi și libertăți ale lor de necontestat; și de asemenea, că nici o declarație, judecată, acte sau proceduri care ar putea prejudicia poporul în vreunul din punctele menționate mai sus, nu poate servi în nici un fel, în viitor, ca precedent sau exemplu.

Fiind în mod deosebit încurajați de declarația Alteței Sale prințul de Orania de a face această reclamare a drepturilor considerată singurul mijloc de a obține completa recunoaștere și garantare a lor [...]

Numiții, Lorzi spirituali și temporali și Comunele, reuniți la Westminster, decid că Wilhelm și Maria, prinț și prințesă de Orania sunt și rămân declarați rege și regină ai Angliei[1], Franței[2] și Irlandei și ai teritoriilor care ne aparțin [...]

(F. R. Dareste, *Les constitutions modernes (Europe I)*, Ed. Sirey , Paris, 1928, p. 534-535)

JURĂMÂNTUL FRAȚILOR PELERINI[3]

În numele lui Dumnezeu, Amin !

Noi, subsemnatarii, supuși loiali ai Augustului nostru Suveran, Iacob[4], prin mila lui Dumnezeu Rege al Marii Britanii [...] și Irlandei, apărătorul credinței [...] am întreprins pentru gloria lui Dumnezeu și mărirea[5] credinței creștine, pentru onoarea regelui nostru și a patriei, o călătorie la capătul căreia întemeiem prima colonie pe aceste țărmuri neprimitoare; prin prezentul act, solemn și consimțit mutual având ca martor pe Dumnezeu și pe fiecare dintre noi, aici de față, convenim să constituim împreună un corp social civil în scopul unei bune guvernări, organizări și apărări și de a munci pentru a îndeplini scopurile noastre mai sus amintite; și în virtutea acestui contract, noi convenim să stabilim cele mai drepte legi, egale pentru toți și să promulgăm ordonanțe, acte, constituții și să stabilim obligații după nevoi; așa după cum, din timp în timp, va fi

[1] Se asigura astfel continuitatea instituției monarhice fără ca evenimentele să degenereze într-un război civil.
[2] Titlul de rege al Franței a fost purtat de suveranii englezi până în 1801.
[3] Pelerini – pilgrims – membri ai unei secte puritane. S-au îmbarcat la 6 septembrie 1620 pe corabia Mayflower din portul Plymouth. Printre cei aproximativ 150 de emigranți englezi se aflau și puritani din Leida (Olanda). Au întemeiat Noua Anglie la est de Hudson care va cuprinde în timp coloniile: Connecticut, Rhode Island, Massachussetts, Vermont, New Hampshire, Maine. Puritanismul ca doctrină religioasă conținea și elemente referitoare la democrație și republică.
[4] Iacob I Stuart (1603-1625), întemeietorul dinastiei Stuarților, a fost rege al Scoției (Iacob al VI-lea).
[5] În sensul de extindere a ariei geografice.

judecat oportun și convenabil pentru binele general al coloniei, căreia îi făgăduim[...] după cum se cuvine supunere și ascultare.

(M. I. Urofsky, *Documents of American Constitutional & Legal History, vol. I, From Settlement to Reconstruction,* New York, Mc Graw Hill, 1989, p. 110-11[...])

N.B. Jurământul este datat 21 noiembrie 1620. Este vorba de un contract solemn, [...] angajament politic și religios de autoguvernare, cu valabilitate comună pentru toți membr[...] comunității puritane. My flower Compact este singurul act de guvernământ prin care [...] mod legal coloniștii își afirmă independența în raport cu Anglia. Ziua de 21 noiembrie [...] deveni sărbătoare națională americană: Ziua Recunoștinței.

COMMON SENSE – THOMAS PAINE (1776)

Niciând nu a existat sub soare un asemenea eveniment. Aceasta nu reprezintă interesul numai al unui oraș, comitat sau provincie a unui regat ci a unui întreg continent care reprezintă a opta parte locuibilă a globului[1].Aceasta nu este o cauză de o zi, de un an sau de un secol: posteritatea întreagă este inclusă în această dispută care se va resimți până la sfârșitul vieții noastre, după felul în care noi o vom încheia.

[...] Se spune că Anglia este „mama noastră", dar găsesc că aceasta este un neadevăr sau numai parțial adevărat. Cuvintele „părinte" sau „mama patrie" au fost adoptate de iezuiți care sunt regii precum și de paraziții lor: intenția acestora având la bază papismul era de a predispune în favoarea lor credulitatea spiritelor noastre nepervertite. Europa și nu Anglia este „mama patrie" a Americii!

[...] Acum este timpul tinerelor națiuni, mai mult decât cel al individului, care trebuie să semene semințele bunelor obiceiuri. În 50 de ani va fi fără îndoială dificil, dacă nu chiar imposibil de a mai forma un alt guvernământ mai prielnic pentru a-l institui.

[...] Noi suntem în acest moment unic, particular, care nu vine în viața națiunilor decât o singură dată, este momentul de a constitui acum un guvernământ. Cea mai mare parte a națiunilor au scăpat această ocazie.

[...] Sângele victimelor ne cheamă[2], vocea înecată în lacrimi strigă: „Este timpul de a rupe!"

[...] Autoritatea Marii Britanii pe acest continent este o formă de guvernământ care, mai devreme sau mai târziu trebuie să aibă un sfârșit [...]. Stă în puterea noastră de a reîncepe lumea.

(Thomas Paine, *Common Sense,* în: M. I. Urovski, *Documents of American Constituțional and Legal History, vol. I, From Settlement to Reconstruction,* New York, Mc Graw Hill, 1989, p. 49-54)

N.B. Thomas Paine (1737-1809), emigrant venit din Anglia, om al Luminilor, cosmopolit, de confesiune quaker (sectă puritană), a primit cetățenie franceză și a fost ales în

[1] La 1750, coloniile aveau aproximativ 1.170.000 de locuitori, 99% din populație aparținea grupului protestant puritan, dizident al Bisericii anglicane precum și altor culte protestante; 80% din populație în 1765 o reprezentau albii anglo-saxoni.

[2] Aluzie directă la victimele masacrului din timpul Partidei de ceai din Boston (16 decembrie 1773) eveniment cu care începe să se legitimeze acțiunea insurgentă a coloniștilor împotriva metropolei.

membru al Convenției în timpul Revoluției. Legat de girondini, refuză votarea pe-cu moartea a regelui Ludovic al XVI-lea. Sub Teroarea iacobină a fost încarcerat, experiență după care s-a reîntors în S.U.A., unde a fost marginalizat datorită poziției sale radicale și a opiniilor deiste. Pamfletul „Bunul simț" sau „Sensul comun", publicat la 9 ianuarie 1776, s-a constituit într-un instrument eficient de propagandă și de dezbatere a ideilor politice americane. În el analizează și justifică necesitatea independenței celor 13 colonii britanice.

DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ, 4 iulie 1776

Atunci când, în timpul evenimentelor umane, devine necesară pentru un popor[1] denunțarea legăturilor politice care l-au ținut legat de un altul și de a lua printre puterile Terrei un loc separat și egal[2] la care legile naturii și ale lui Dumnezeu îi dau acest drept, respectul față de opinia umanității[3] îl obligă să-și declare cauzele care l-au determinat la această separare[4].

Noi găsim de domeniul evidenței prin ele însele, adevărurile următoare: toți oamenii sunt creați egali; ei sunt înzestrați de Creator cu unele drepturi inalienabile; printre aceste drepturi se află dreptul la viață, la libertate și la căutarea fericirii[5]. Guvernămintele sunt stabilite printre oameni pentru a garanta aceste drepturi, iar adevărata și dreapta lor putere constă în consimțământul guvernaților. De câte ori o formă de guvernământ devine distructivă și se abate de la acest scop, poporul are dreptul de a o schimba sau de a o aboli și de a stabili un nou guvernământ, așezându-l pe principiile și organizându-l în forma care li se pare cea mai bună și proprie care-i dă siguranța și fericirea[6]. Prudența ne învață adevărul potrivit căruia guvernămintele stabilite de multă vreme nu trebuie schimbate din cauze nesemnificative și trecătoare și experiența tuturor timpurilor ne arată în fond că oamenii sunt mai dispuși să tolereze răul suportabil decât să-și facă dreptate ei înșiși abolind formele de guvernare cu care ei s-au obișnuit sau de care depind. Dar atunci când, după un lung șir de abuzuri și uzurpări[7], care în mod constant urmăresc același scop, marcat de intenția de a le supune despotismului absolut, este de dreptul lor,

---

[1] Documentul evocă individualitatea distinctă a americanilor ca popor în raport cu englezii.

[2] Principiul egalității între state introdus pentru prima dată de americani va deveni un principiu al dreptului internațional.

[3] Recunoașterea opiniei publice ca sursă de acceptare și legitimare a guvernământului.

[4] Separarea: actul din 1776 este rezultatul voinței și dreptului legal al americanilor de a rupe relațiile cu metropola coruptă, abuzivă, care încălca vechile principii de guvernare acceptate de ambele părți.

[5] Invocarea drepturilor naturale de valabilitate generală asociate însă dreptului divin ca expresie a tradițiilor puritane.

[6] Dreptul legitim al guvernaților de a interveni în corijarea sau schimbarea formei de guvernământ. Atitudinea derivă din faptul că societatea americană s-a născut ca o societate contractuală în cadrul căreia regulile democrației erau cunoscute și aplicate.

[7] Dreptul la insurgență, în cazul când puterea încălca contractul de guvernare. Legile punitive introduse constant de metropolă în colonii în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales după 1763, încercau să stopeze inițiativele lor economice și comerciale concurențiale și păguboase pentru metropolă; faptul că impozitele coloniilor erau stabilite de Parlamentul englez, în lipsa reprezentanților acestora în Camera Comunelor; inițiativele militare ale regelui George al III-lea (1760-1820). Toate acestea sunt considerate abuzuri ale puterii apreciată de coloniști ca tiranică și absolutistă.

este de obligația lor de a respinge un asemenea guvernământ și de putere, prin noi forme de apărare a securității lor viitoare. Atât de mare a fost răbdarea acestor colonii încât la fel de mare este și astăzi necesitatea care le constrânge să-și schimbe vechile lor sisteme de guvernământ. Istoria actualului rege la Marii Britanii este istoria unor serii de injustiții și uzurpări repetate care aveau ca scop direct stabilirea unei tiranii absolute asupra acestor State.

[...] În consecință, noi, reprezentanții Statelor Unite ale Americii[1], reuniți în Consiliul General[2], luând ca martor pe Judecătorul Suprem al Universului al dreptății intențiilor noastre publicăm și declarăm solemn în numele și prin autoritatea bunului popor al acestor colonii că aceste colonii unite sunt și au dreptul de a fi state libere și independente; că ele sunt absolvite de orice supunere față de coroana Marii Britanii; că toate legăturile politice între ele și statul Marii Britanii sunt și trebuie să fie dizolvate; că în calitate de state libere și independente ele dispun de deplina autoritate de a face război, de a încheia pace, de a contracta alianțe, de a-și reglementa comerțul și de a întreprinde toate acțiunile pe care statele independente au dreptul de a le face. Și plin de încredere în protecția divină a providenței noi angajăm mutual în susținerea acestei declarații, viețile noastre, averile și bunul nostru cel mai sfânt, onoarea.

(*A Declarations by the Representatives of the Unites States of America. In General Congress Assembled,* în: M. I. Urovski, *Documents of american Constitutional &Legal History,* vol. I; *From Settlement to Reconstruction,* New York, Mc Graw Hill, 1989, p. 59-63)

N.B. Declarația de Independență a S.U.A. constituie actul oficial de separare completă a fostelor colonii de metropolă. Acest document cu valoare de contract colectiv va legitima acțiunea insurgentă și va sta la baza elaborării Constituției americane din 1787. Autorul Declarației, Thomas Jefferson, reușește o sinteză a principiilor și ideilor politice de proveniență anglo-saxonă degajate din practica și teoria guvernării (contractul guvernanți/guvernați, separarea puterilor – John Locke), precum și a practicii și experienței directe a coloniilor de autoguvernare ca derivate ale credinței protestante și puritane. Lor li se adaugă idei iluministe europene.

REVOLUȚIA AMERICANĂ VĂZUTĂ DE UN EUROPEAN – LA FAYETTE (1777)

[...] Apăr această libertate pe care o idolatrizez, liber eu însumi mai mult ca oricare altă persoană, venind aici pentru a-mi oferi serviciile acestei republici atât de interesante [...] Îmi aduc în serviciul ei libertatea și bunele intenții, fără nici o ambiție sau interes personal; muncind pentru gloria mea, muncesc pentru fericirea lor [...] Fericirea Americii

[1] Folosirea pentru prima dată a titulaturii de S.U.A. pentru a individualiza fostele colonii, în locul denumirii de Coloniile Unite, folosite până atunci.

[2] Congres: creație instituțională specifică coloniilor americane care s-a născut din necesitatea coordonării acțiunilor comune îndreptate împotriva metropolei. Primul congres continental e convocat la 5 septembrie 1774. După această dată, în cursul evenimentelor din anii 1775-1783, Congresul devine singura instituție reprezentativă, cu puteri legislative pentru confederația americană.

este intim legată de fericirea întregii umanități; ea va deveni respectată și locul sigur de adăpost al virtuții, onestității, toleranței, egalității și a unei libertăți liniștite.

Scrisoarea lui La Fayette către soția sa, 7 iunie 1777, în *L'Histoire,* nr. 91, 1986, p. 25)

CONSTITUȚIA STATELOR UNITE ALE AMERICII (1787)

Noi, poporul Statelor Unite în vederea formării unei uniuni mai perfecte, pentru a stabili justiția, a asigura liniștea căminelor, a avea puterea apărării comune, a spori bunăstarea generală și de a ne asigura nouă înșine și urmașilor noștri binefacerile libertății, stabilim prezenta Constituție pentru Statele Unite ale Americii.

Articolul unu

Secțiunea I.

1. Toate puterile legislative acordate prin prezentul act sunt încredințate Congresului Statelor Unite care se va compune dintr-un Senat și o Cameră a Reprezentanților.

[...] Secțiunea a II-a.

1. Camera Reprezentanților se va compune din membri aleși la fiecare doi ani de către populația fiecărui stat [...].

2. Nimeni nu va putea fi ales dacă nu are vârsta de 25 de ani și dacă nu este de peste șapte ani cetățean al Statelor Unite și dacă nu locuiește pe teritoriul lor în perioada alegerilor [...].

3. Reprezentanții [...] vor fi aleși [...] după numărul locuitorilor fiecărui stat.

Secțiunea a III-a.

1. Senatul Statelor Unite va fi compus din doi senatori reprezentanți ai fiecărui Stat, aleși pe șase ani de legislatura fiecărui Stat [...].

2. La fiecare doi ani se va proceda la alegerea a 1/3 din membrii Senatului [...].

3. Nimeni nu va putea fi senator dacă nu a împlinit vârsta de 30 de ani, dacă nu este de nouă ani cetățean al Statelor Unite și dacă în momentul alegerilor nu locuiește în Statul în numele căruia candidează.

4. Vice-președintele Statelor Unite va fi președintele Senatului, dar nu are drept de vot în caz de balotaj.

Secțiunea a IV-a.

[...] 2. Congresul se va reuni cel puțin o dată pe an [...].

Secțiunea a VII-a.

1. Toate proiectele de lege privind impozitele vor trebui să se formuleze în Camera Reprezentanților; dar Senatul va putea propune sau vota amendamente, precum și alte legi.

2. Toate proiectele de lege trecute prin Camera Reprezentanților și Senat vor trebui, înainte de a căpăta putere de lege, prezentate președintelui Statelor Unite. Dacă el le aprobă, o semnează, dacă ea nu se va întoarce în camera în care a fost inițiată cu obiecțiile președintelui [...], dacă după o ultimă examinare 2/3 din membrii camerei sunt de acord cu obiecțiile prezidențiale va fi înaintată celeilalte camere care o va examina pentru ultima oară; dacă va fi aprobată cu 2/3 din voturile acestei camere proiectul de lege va deveni lege [...].

Articolul doi

Secțiunea I.

1. Puterea executivă este conferită președintelui Statelor Unite ale Americii. El rămâne în funcție pe o perioadă de patru ani și va fi ales în același timp cu vicepreședintele, ales pentru un mandat pe aceeași perioadă.

2. Fiecare Stat va nominaliza, urmând modul precizat de legislatura proprie, un număr de electori egali cu numărul senatorilor și a reprezentanților fiecărui Stat cu dreptul de a fi trimiși în Congres, dar nici un senator sau reprezentant, nici un funcționar al Statelor Unite nu va putea fi numit elector [...].

Secțiunea a II-a.

1. Președintele va fi comandantul suprem al armatei și marinei Statelor Unite [...].

2. Va avea puterea de a încheia tratate cu avizul și consimțământul Senatului și cu asentimentul a 2/3 din senatori [...].

[...] Secțiunea a IV-a.

1. Președintele și vicepreședintele precum și toți funcționarii civili ai Statelor Unite vor fi destituiți din funcțiile deținute în caz de punere sub acuzație, de trădare sau alte crime și fapte rele.

Articolul trei

Secțiunea I

1. Puterea judiciară a Statelor Unite va fi încredințată unei Curți supreme și unor curți inferioare pe care Congresul le va găsi necesare de a fi finanțate. Judecătorii Curții Supreme își vor păstra funcția atâta timp cât vor avea un bun comportament.

(L. Gothier, A. Troux, *Recueilles de textes d'histoire, t. III, Les temps modernes,* Ed. H. Dessain, Liége, Paris, 1967, p. 393-397)

N.B. Semnalăm asimilarea clară a principiului separării puterilor în stat, instaurarea unui regim parlamentar reprezentativ (vot cenzitar), lipsa oricărei referiri la forma de guvernământ republicană. Republica va deveni o realitate politică în aprilie 1789, o dată cu organizarea alegerilor prezidențiale și alegerea lui George Washington. În decembrie 1789, Congresul va elabora primele zece amendamente ale Constituției, sub forma unei Declarații a drepturilor. Adoptate în 1791, amendamentele garantau libertățile individuale cetățenești.

FRANȚA PRE-REVOLUȚIONARĂ: CAIETELE DE DOLEANȚE (1789)

A. Doleanțele nobilimii

[...] Art. 4. Păstrarea privilegiilor personale și a distincțiilor de care Nobilimea s-a bucurat în toate timpurile, care îi sunt proprii și în virtutea cărora ea se distinge esențial și nu pot fi atacate și suprimate fără a comite confuzii în cadrul ordinelor. Abuzurile rezultate dintr-o asemenea inovație ar fi prea evidente pentru a mai fi necesar a le dis-

Nobilimea cere deci ca ordinul[1] din care ea face parte să fie menținut cu toate prerogativele sale personale, ea consimțind totuși din respect pentru Justiție și din intenția de a nu contribui la creșterea valului de orori și crime ca în caz de delicte comise împotriva ordinii publice și-a legilor Națiunii, să nu fie făcută nici o deosebire în modul aplicării pedepsei acordate vinovaților.

[...] Art. 6. Toate ordinele au convenit unanim să respecte proprietățile, Nobilimea înțelegând ca în nici un fel ea să nu fie deposedată de drepturile senioriale onorifice, să se bucure de asemenea în continuare de dreptul de justiție[2], vânătoare, pescuit, mână moartă[3], tallie[4], corvezi [...], cens, redevențe, dijme[5], hulubărit, [...] consimțământ și alte drepturi câte sunt ele [...]

(J. Godechot, *La pensée revolutionnaire. 1780-1799,* Ed. Armand Colin, Paris, 1964, p. 95-97)

3. Doleanțele unei parohii din Vestul Franței

[...]

1. Majestatea sa să fie protectorul, susținătorul și sprijinul religiei catolice apostolice și romane, mai ales în acest secol nefericit în care moravurile sunt mai puțin pure ca niciodată, implorându-vă din această cauză de a nu permite exercitarea nici unei alte religii străine în Stat și în ducatul Bretague.

2. Cerem cu insistență ca Ludovic al XVI-lea, bunul nostru rege, ca el și succesorii lui în linie directă să domnească ca un adevărat monarh, urmând legile fundamentale ale monarhiei [...]

[...] 4. Clerul și Nobilimea să contribuie împreună cu Starea a treia la întreținerea principalelor drumuri;

5. Să nu mai fie tragere la sorți nici pentru milițiile locale, nici pentru garda de coastă; de acum înainte acestea să fie făcute prin liberul consimțământ al persoanei și să fie remunerate în bani.

[...] 11. Cerem de asemenea, ca oamenilor de rând să li se poată admite în societate angajarea într-o funcție civilă sau militară astfel încât, meritul să primeze asupra originii din naștere.

(J. Godechot, *La pensée revolutionnaire. 1780-1799,* Ed. Armand Colin, Paris, 1964, p. 93-95)

---

[1] Ordin social: categorie juridică care reunea în Vechiul Regim pe toți cei care prin naștere sau stare socială dispuneau de aceleași drepturi și libertăți și erau supuși acelorași obligații. Ordinele tradiționale erau: clerul, nobilimea și starea a treia.
[2] Justiția seniorială care coexista cu cea clericală și regală.
[3] Dreptul nobilului de a intra în posesia bunurilor personale ale țăranului decedat.
[4] Tallia: impozit regal – impozit direct.
[5] Dime: impozit constând din 1/3 din recoltă perceput de cler de la țăran.

C. Doleanțele unor comunități rurale

1. Majestatea Sa va fi umil implorată să ordone suprimarea tuturor privilegiilor acordate proprietarilor asupra pământurilor, reputați nobili, oricare ar fi calitatea posesiunilor, sau să hotărască ca impozitele, de orice natură ar fi ele: regale, provinciale, diocezale sau municipale să fie suportate de toți proprietarii de pământ, fără nici o deosebire, stabilindu-se valoarea lor după tariful cadastrului.

[...] să acorde provinciei Languedoc o nouă administrație formată din deputați ai tuturor celor trei stări, liber aleasă [...], în care reprezentanții stării a treia să aibă aceeași reprezentare ca număr ca și celelalte două ordine reunite.

[...] să ordone suprimarea tuturor drepturilor de vamă percepute la ieșirea vinurilor din Languedoc, având în vedere faptul că, acest produs este principala resursă bănească a locuitorilor acestei provincii și că [...] străinii care ne cumpără vinurile profită de aceste circumstanțe achiziționându-l de la noi la un preț foarte mic .

[...] În sfârșit, Majestatea Voastră va fi atât de amabil implorată să apropie justiția de justițiabili [...] pentru ca legea sa fie baza administrării acestui loc [[...].].

(J. Godechot, *La pensée revolutionnaire. 1780-1799,* Ed. Armand Colin, Paris, 1964, p. 89-92)

2. Această comunitate este compusă din: treizeci și doi de „taillables"[1] din care șase văduve și șase bătrâni aflați în afara oricărei posibilități de a-și putea câștiga singuri existența. Rămân deci restul de douăzeci care trebuie să muncească și pentru cei doisprezece pentru ca ei să subziste.

[...] acești douăzeci de lucrători plătesc nu numai impozitele regale ci și censul, când în bani, când în produse agricole către Senior, și sunt în trista situație de a sucomba sub greutatea acestor diferite impozite.

[...] Ignoranța noastră nu ne permite să-i spunem Regelui să facă investigații, dar noi observăm foarte respectuos și vă semnalăm că impozitul numit tallie regală este suportat în această provincie în întregime numai de popor. Și celelalte obligații provinciale [...] toate utile mai mult pentru clerul înalt sau nobilime sunt plătite sau făcute tot numai de noi. Echitatea ar fi deci ca toate acestea să fie suportate de toate cele trei ordine, fără privilegii și în funcție de averile fiecăruia[2].

(R. Robin, *La société française en 1789*, Ed. Plon, Paris, 1970, p. 383, 384)

N.B. Caietele de doleanțe sunt întocmite la cererea regelui Ludovic al XVI-lea în perioada ianuarie–mai 1789. Este o formă de consultare a stării supușilor premergătoare convocării Stărilor Generale. Clerul și Nobilimea, bucurându-se de libertățile ordinelor privilegiate, și-au elaborat direct aceste caiete, deși ponderea lor în ansamblul populației (aproximativ 28 milioane) era redusă: 150.000 clerul și 300.000 nobilimea. Pentru Starea a treia, fiecare parohie, oraș, corporație și-a desemnat delegați care au făcut sinteza doleanțelor specifice acestui ordin. Caietele ne oferă o imagine vie a societății franceze, a pro-

[1] Plătitori ai impozitului tallia.
[2] Doleanțele sunt datate 9 martie 1789 și sunt scrise de un notar.

temelor și aspirațiilor ei în ajunul sfârșitului Vechiului Regim. Cu ușurință se observă că doleanțele converg către reformarea structurilor societății, în funcție de mutațiile survenite, sub patronajul „bunului rege". Încrederea în regalitate și în monarhie, caracterul temperat al doleanțelor sunt departe de a anunța „ruptura" produsă începând cu 5 mai 1789.

CE ESTE STAREA A TREIA ? – ABATELE SIÉYES (1789)[1]

Ce este starea a treia?

Planul acestei lucrări este simplu. Avem trei întrebări a ne pune:

1. Ce este starea a treia? Totul.
2. Ce a fost ea până acum în ordinea politică? Nimic.
3. Ce dorește ea? Să devină ceva.

[...] Ce este starea a treia? Totul, dar un tot neprivilegiat și oprimat[2]. Ce va fi ea fără ordinele privilegiate? Tot, dar un tot liber și înfloritor! Nimic nu poate să meargă fără ea, totul va merge infinit mai bine fără ceilalți[3].

[...] Starea a treia cuprinde deci, tot ceea ce aparține Națiunii; și tot ceea ce nu aparține stării a treia nu poate să se considere ca fiind Națiunea. Ce este starea a treia? Totul [...]

[...] Trebuie înțeles prin starea a treia, ansamblul cetățenilor care aparțin unei ordini comune. Tot ceea ce este privilegiat prin lege, în orice fel ar fi aceasta, iese din Ordinea comună, face excepție de la legea comună[4] și în consecință, nu aparține stării a treia. Am spus-o, o lege comună și o reprezentare comună[5], iată ce face o Națiune [...]

(E. Sieyes, *Qu'est-ce que le Tiers-Etat?* în: L. Gothier, A. Troux, *Recueils de textes d'histoire, t. IV, L'epoque contemporraine (1789-1870)*, Ed. Dessain, Liege, Paris, 1962, p. 10-12)

CONTRASTUL DINTRE AGITAȚIA CAPITALEI ȘI LINIȘTEA FRANȚEI PROFUNDE (1789)

[...] În Paris totul era în fierbere și agitație; în fiecare moment se publica un pamflet politic; se publicau până la 92 pe săptămână. Niciodată n-am văzut o asemenea mișcare publicistică, nici chiar la Londra.

În afara Parisului însă, totul părea inert și liniștitor; se tipăreau puține broșuri și mult mai puține ziare. Provincialii totuși sunt emoționați și pregătiți sufletește, dar inactivi; și dacă se reunesc uneori, o fac pentru a-și comunica veștile parvenite de la Paris. În fiecare

---

[1] Text publicat în ianuarie 1789. Ca urmare a importanței rolului economic și a ponderii în structura socială, autorul identifica starea a treia cu Națiunea.

[2] Referire directă la lipsa libertăților economice și politice care caracteriza starea a treia.

[3] Celelalte doua ordine sociale – clerul și nobilimea. Se subînțelege chiar desființarea privilegiilor lor.

[4] O lege pentru toți echivalează cu egalitatea juridică, deci egalitatea tuturor în fața legii. Se subînțelege din text chiar și o Constituție.

[5] Sistemul reprezentativității în condițiile egalității juridice înseamnă în fond desființarea „societății ordinelor", un alt țesut social și politic decât cel specific Vechiului Regim.

Art. 6. Legea este expresia voinței generale. Toți cetățenii au dreptul de a participa personal sau prin reprezentanții lor la elaborarea ei. Ea trebuie să fie aceeași pentru toți, fie că ea apără, fie că ea pedepsește. Toți cetățenii fiind egali în fața legii sunt în aceeași măsură egali și în accesul la orice demnitate publică, după capacitatea lor și fără nici o altă deosebire decât cea a calităților și virtuților talentului lor.

Art.7. Nimeni nu poate fi acuzat, arestat sau deținut decât în cazurile stabilite prin lege și după formele prescrise de ea. Cei care solicită, ordonă, execută sau fac să fie îndeplinite ordine arbitrare, trebuie pedepsiți; dar orice cetățean chemat sau sesizat în virtutea legii trebuie să se supună imediat; altfel se face vinovat de rezistența în fața legii.

Art. 8. Legea nu trebuie să stabilească decât pedepsele strict și evident necesare și nu poate pedepsi decât în virtutea unei legi stabilite și promulgate anterior comiterii delictului și legal aplicată.

Art. 9. Fiecare om este considerat inocent până când este declarat vinovat și se consideră indispensabilă arestarea sa. Întreaga rigoare care nu este necesară pentru a se asigura reținerea sa trebuie sever reprimată prin lege.

Art. 10. Nimeni nu poate fi asuprit pentru opiniile sale, chiar religioase, cu condiția ca manifestarea și afirmarea acestora să nu provoace tulburarea ordinii publice stabilite prin lege.

Art. 11. Libera comunicare a gândurilor și opiniilor este unul din cele mai prețioase drepturi ale omului; fiecare cetățean poate deci vorbi, scrie și tipări liber, cu condiția ca să răspundă de abuzurile acestei libertăți în cazurile stabilite prin lege.

Art. 12. Garantarea drepturilor omului și ale cetățeanului necesită existența unei puteri publice; ea este deci instituția folosită în interesul tuturor și nu numai pentru utilitatea ei în particular de cei cărora le este încredințată.

Art. 13. Pentru întreținerea acestei forțe publice și pentru cheltuielile din administrație este indispensabilă plata unei contribuții comune; aceasta trebuie să fie în mod egal repartizată între toți cetățenii în funcție de posibilitățile lor.

Art. 14. Toți cetățenii au dreptul de a constata ei înșiși, sau prin reprezentanții lor, necesitatea unei contribuții publice, de a consimți liber la plata acesteia, de a-i urmări folosința, de a-i stabili procentajul, limitele, încasarea și durata.

Art. 15. Societatea are dreptul de a cere socoteală tuturor agenților publici de administrarea acestei contribuții.

Art. 16. Societățile în care garantarea drepturilor nu este asigurată și nici separarea puterilor stabilită clar, nu au o Constituție.

Art. 17. Proprietatea fiind un drept inviolabil și sacru, nimeni nu poate fi lipsit de acest drept; exceptând cazurile când necesitatea publică o cere, legal constatat, evident și sub condiția unei juste și prealabile despăgubiri.

(J. Godechot, *Les Constitutions de la France, depuis 1789,* Ed. Garnier-Flammarion, Paris, 1956, p. 33-35)

ASUPRA PRINCIPIILOR GUVERNĂRII REVOLUȚIONARE – ROBESPIERRE (1793)

Discurs prezentat în numele Comitetului de Salvare Publică[1]

[...] Vom dezvolta mai întâi principiile necesității guvernării revoluționare, arătând mai apoi cauza care tinde să o paralizeze încă de la naștere.

Teoria guvernării revoluționare este tot atât de nouă ca și revoluția însăși care a produs-o. Ea nu trebuie căutată în cărțile gânditorilor politici, care nu au prevăzut câtuși de puțin această revoluție și nici în legile tiranilor care mulțumindu-se să abuzeze de puterea lor se preocupă mai puțin în a-i căuta legitimarea; de asemenea, acest cuvânt nu este pentru aristocrație decât un subiect de teroare sau un motiv de calomnie; pentru tirani nu este decât un scandal; pentru multă lume, o enigmă; de aceea ideea guvernării revoluționare trebuie explicată tuturor pentru a-i ralia cel puțin pe bunii cetățeni principiilor interesului public.

Funcția guvernării este de a îndrepta forțele morale și fizice ale națiunii către scopul avut de instituire a lor.

Scopul guvernării constituționale este de a conserva Republica; cel al guvernării revoluționare este de a o fonda.

Revoluția este războiul libertății împotriva dușmanilor săi: constituția este regimul victoriei pașnice a libertății .

Guvernul revoluționar are nevoie de o activitate extraordinară tocmai pentru că el se află în stare de război. El este supus unor reguli de funcționare mai puțin uniforme și riguroase pentru că circumstanțele în care el se găsește sunt furtunoase și schimbătoare și mai ales pentru că el este constrâns să recurgă neîncetat la soluții noi și rapide în prevenirea unor noi și presante pericole.

[...] Ce este așadar de făcut ? Trebuie urmăriți cei vinovați de inventarea unor sisteme perfide; trebuie protejat patriotismul, chiar și atunci când el conduce la erori; trebuie luminați patrioții și, fără încetare, ridicat poporul la înălțimea drepturilor și destinelor sale. Dacă nu adoptați aceste reguli veți pierde totul [...]

(Robespierre, *Textes choisis, tom troisième (août 1793 – juillet 1794)*, Ed. Sociales, 1958, p. 99, 102)

CRITICA ȘI CONTESTAREA REVOLUȚIEI FRANCEZE. EDMUND BURKE (1790)

A. [...] Luminându-se cu false lumini[2], Franța a plătit mult mai scump decât celelalte țări[3] [...] Cu prețul crimei ea nu a obținut decât mizeria! Franța nu

[1] Discursul, datat 25 decembrie 1793, legitimează necesitatea Terorii.

[2] Atac direct la gândirea iluministă franceză care denunțase arbitrariul politic, inegalitățile de orice natură, corupția instituțiilor, abuzurile, obscurantismul, tradițiile și rutina manifestând un pronunțat anti-conformism, relativism religios, supraevaluând rolul rațiunii și al progresului în general.

[3] Aluzie la exemplul englez și american.

a sacrificat virtutea intereselor, ea a disprețuit interesele pentru a-și prostitua virtutea. În alte țări, intrarea în drepturi a unei noi forme de guvernământ sau reformarea celei vechi este mereu însoțită încă de la început de instituirea sau de întărirea unora sau altora din practicile religioase; de asemenea, toate celelalte popoare și-au așezat libertatea civică pe moravurile cele mai severe și pe principiile morale cele mai austere și perene[1].

Franța, ea însăși, chiar în clipa în care și-a eliberat regii de autoritatea regală[2] a legitimat moravurile și așa înspăimântător de șubrezite, acceptând în acest fel opiniile și practicile religioase și neobișnuite; și-a abandonat toate rangurile sociale[3] ca pe niște tare care erau în general apanajul granzilor și bogaților, ca și când le-ar fi conferit prin aceasta vreun privilegiu sau o binefacere [...]. Iată unul din noile principii ale egalității la vecinii noștri.

(Edmund Burke, *Refléctions sur la révolution de France*, Ed. Hachette, Paris, 1989, p. 47-48)

B. [...] Mă miră să văd că în țara mea se găsesc oameni atât de orbi, atât de seduși sau atât de perverși încât aduc elogii spiritului monstruoasei revoluții[4] care se înfăptuiește acum în Franța și o propun ca exemplu! Atât timp cât voi trăi, voi opune toate eforturile mele introducerii unei astfel de democrații, detestabile prin mijloacele sale și atroce în conținutul ei. [...] În ce constă deci delirul poporului francez? El se glorifică de a fi făcut o revoluție ca și cum o revoluție este numai prin ea însăși un lucru bun. El nu vede că această revoluție este o nenorocire pentru el și că numai singură mania pentru cuvântul revoluție îl orbește în fața tuturor ororilor, crimelor și anarhiei în care el a căzut.

(Edmund Burke, *Refléctions sur la révolution de France,* Ed.Gallimard, Paris, 1989, p. 328)

C. [...] Franța a pierdut totul, până și numele! Franța nu mai există, ea este regatul francezilor![5] Acest spectacol mă uimește! Mă alarmează! Mă sperie, pentru că el îmi oferă imaginea incertitudinii tuturor măririlor umane!

[...] Locuitorii acestui nefericit regat au devenit cei mai abili arhitecți ai unor ruine [...] În acest scurt interval, francezii au lovit în însăși fundamentele edificiului vechii lor monarhii, și-au demolat Biserica[6], au răsturnat nobilimea[1], au distrus legile [...] Au făcut

---

[1] Într-adevăr, pentru revoluția engleză și cea americană rolul valorilor moral-religioase nu poate fi contestat, el fiind benefic în construcția modelului liberal de societate.

[2] Referire la noua sursă de legitimare a puterii – națiunea suverană – monarhul devenind un cetățean.

[3] Desființarea privilegiilor feudale și egalitatea în fața legii au dus practic la uniformizarea din punct de vedere al statutului social și juridic a societății ca premisă a libertății și egalității.

[4] În limbajul politic al secolului al XVIII-lea, cuvântul revoluție desemnează sau subînțelege, preluând semnificația lui de la evenimentele engleze, restaurație (întoarcerea în punctul plecării), termenul fiind de fapt creația științelor mecanice și astronomice. După 1789, el se identifică cu distrugerea trecutului și construirea unei societăți noi.

[5] Din rege al Franței, Ludovic al XVI-lea, devenea conform Constituției aflată atunci în faza elaborării, Rege al francezilor.

[6] Atitudinea revoluției față de biserică se va contura pe parcursul evenimentelor: confiscarea proprietăților, Constituția civilă a clerului (1790), apoi laicizarea societății cu accente aberante în timpul iacobinilor și thermidorienilor. Pentru o națiune profund catolică aceste măsuri au dus la nașterea unor forme de opoziție. Biserica ca instituție a avut cel mai mult de suferit, dar va supraviețui evenimentelor fiind astăzi singura instituție a Vechiului Regim pe care Republica a păstrat-o.

pentru ei înșiși tot ceea ce adversarii lor nu au putut face [...]. Franța și-a distrus propria putere, iar nouă nu ne rămâne decât exemplul său care poate să ne devină fatal, mult mai mult chiar decât inamiciția sa [...]

(Edmund Burke, *Discours dans la Chambre des Communes d'Angliterre. 9 février, 1790* în Edmund Burke, *Reflétions sur la révolution de France*, Éd. Hachette, Paris, 1989, p. 326, 328)

N.B. Edmund Burke (1728-1797), avocat și om politic englez. membru al Camerei Comunelor (1766), whig ardent, partizan al reformelor în Irlanda și coloniile nord-americane. Începând cu 1790, devine prin publicarea lucrării *Reflecții asupra revoluției franceze* vocea critică cea mai dură la adresa evenimentelor din Franța. Istoriografia încă îl mai plasează în rândul adversarilor contemporani ai revoluției. Gândirea sa politică liberală este formată în contextul realităților specifice engleze. El aparține unei alte „lumi" și unui alt model politic instituțional. Comparat cu acesta, ceea ce se întâmplă în Franța pare excesiv și demolator. Ceea ce în fond și era. E. Burke sesizează foarte bine ruptura pe care revoluția o înfăptuia la nivelul societății și a instituțiilor. Raportat la modelul englez, proiectul de societate oferit de francezi este liberal în esență, dar diferă prin radicalitatea mijloacelor de aplicare, prin adversitatea și respingerea tuturor valorilor Vechiului Regim. Revoluția franceză este din cauze obiective demolatoarea unui sistem și creatoarea cu dificultate a unuia nou în cadrul căruia deficitul de liberalism este sesizabil pentru un englez. Comparativ cu ea, revoluția engleză are un caracter conservator, păstrându-și instituțiile fundamentale, libertățile și valorile acumulate și legitimate în timp istoric, ea adaptându-le la noile realități și cerințe.

JOSEPH DE MAISTRE – *FANATISMUL LIBERTĂȚII* (1797)

[...] Anglia a oferit în ultimul secol, aproape același spectacol[2] ca și Franța. Fanatismul libertății, supraîncălzit și prin cel al religiei, a pătruns chiar și sufletele cele mai profunde, ceea ce nu s-a întâmplat în Franța unde cultul libertății nu se sprijinea pe nimic. Câtă deosebire de altfel între caracterul celor două națiuni dar și în cel al protagoniștilor care au jucat un rol pe cele două scene. Unde ne sunt, nu spun Hampden-ii[3] dar măcar Cromwell-ii Franței?

(Joseph de Maistre, *Considérations sur la France. 1797,* în Éd. Complexe, Paris, 1988, p. 164)

N.B. Joseph de Maistre (1753-1821) face parte din familia imaginară a reacțiunii la adresa revoluției franceze. Teoretician al contrarevoluției creștine, adept al Vechiului Regim, al regalității și al Papei. Fidel al tradiției paseiste.

---

[1] Decretele din 3/4 august și 11 august 1789 prin care în principiu, nobilimea abdică de la prerogativele și libertățile ei de ordin privilegiat.

[2] Referire la evenimentele ce au condus în Anglia la declanșarea războiului civil (1642-1649).

[3] Generalizarea și permanentizarea impozitului Ship money (1635) în condițiile suspendării de către Carol I Stuart (1625-1649) a Parlamentului (1629-1640) a generat atitudini la nivel individual. Hampden a refuzat să achite cei 20 de shillings. Procesul său a emoționat opinia publică engleză care l-a susținut. În 1640, în timpul Parlamentului cel Lung, este membru al Camerei Comunelor. Se remarcă printre membrii opoziției care au inițiat în 1641, Marea Mustrare. Carol I, personal, printr-o lovitură de forță, încearcă să-i aresteze direct, în parlament, pe cei 5 oponenți ai săi printre care se numără și Hampden.

UNIVERSALISMUL ȘI PROZELITISMUL REVOLUȚIEI FRANCEZE – TOCQUEVILLE (1856)

[...] Toate revoluțiile civile și politice au o patrie [...] Revoluția franceză nu a avut un teritoriu propriu cu atât mai mult cu cât efectul său a fost într-un fel acela de a șterge harta tuturor vechilor frontiere.

[...] mai mult, ea a fost deasupra tuturor naționalităților [...] o patrie intelectuală comună ai cărei oameni, de toate naționalitățile, au putut deveni cetățeni.

[...] Revoluția franceză a considerat cetățeanul într-o manieră abstractă, în afara tuturor particularităților societăților existente [...]. Ea nu a contat numai pe ceea ce era dreptul particular al cetățeanului francez ci și pe ceea ce erau obligații și drepturi generale în sens politic pentru toți oamenii.

(A. Tocqueville, *L'ancien régime et la Révolution,* Éd. Gallimard, Paris, 1952, p. 68, 69, 71)

SFÂRȘITUL REVOLUȚIEI – PROCLAMAȚIA CONSULILOR R. DUCOS, BONAPARTE, ȘI SIÈYES, din 15 decembrie 1799

Francezi, o Constituție[1] vă este prezentată. Ea pune capăt incertitudinilor pe care guvernările provizorii le-au creat în politica externă, internă și militară a republicii. Ea situează în instituțiile pe care le stabilește pe primii demnitari al căror devotament în funcție pare mai mult decât necesar.

Constituția este așezată pe adevăratele principii de guvernare reprezentativă, pe drepturile sfinte ale proprietății, ale egalității și libertății. Puterile pe care le instituie sunt trainice și stabile, și așa trebuie să fie pentru ca ele să poată garanta drepturile cetățenilor și să poată apăra interesele Statului.

Cetățeni! Revoluția este fixată prin principiile care au declanșat-o: ea s-a sfârșit.

(A. Buchez, A. Roux, *Histoire parlamentaire de la Révolution française,* Paris, 1838, t. 38, p. 301)

[1] Este vorba de Constituția anului VIII, din 13 decembrie 1799 (22 Frimaire, an VIII) „scurtă și obscură", așa cum o dorise Napoleon. Ea legitimează, după evenimentele din 18 [illegible]

NAPOLEON VĂZUT DE METTERNICH

[...] Ceea ce m-a șocat întotdeauna cel mai mult în relațiile mele cu Napoleon a fo mai întâi eminenta sa perspicacitate și marea sa modestie în raport cu gândirea și int ligența lui. Sesiza lucrurile în esența lor, le dezbrăca de accesoriile inutile, dezvoltându- gândirea și neîncetând să formuleze argumente decât după ce a ajuns concludentă și de perfectă claritate găsind mereu cuvântul potrivit la locul potrivit sau inventând cuvântu care până atunci limba nu-l crease încă. Întâlnirile sale erau întotdeauna interesante. E nu tăifăsuia, el vorbea mijlocind abundența ideilor sale și ușurând exprimarea el știa c dibăcie să pună stăpânire pe cuvinte dând frazei un anumit subînțeles [...]

[...] Inteligența îi suplinea știința. A devenit legislator și administrator, ca și mare comandant, urmându-și instinctul. Gândirea și calitățile îl conduceau mereu către pozitiv clar, util; respingea ideile vagi, detesta de asemenea utopiile vizionarilor și abstracțiunile ideologilor [...].

[...] Avea un profund dispreț față de falsa filosofie ca și pentru falsa filantropie a secolului al XVIII-lea. Printre corifeii acestor doctrine mai ales Voltaire era obiectul aversiunii sale [...].

[...] Napoleon nu era un ireligios în sensul obișnuit al termenului. El nu admitea că poate exista vreodată vreun ateu de bună credință. Condamna deismul considerându-l un fruct al speculațiilor îndrăznețe. Creștin și catolic [...] el privea creștinismul ca fundament al tuturor civilizațiilor adevărate, iar catolicismul ca cel mai favorabil cult pentru menținerea ordinii și liniștii morale în timp ce protestantismul – sursă de neliniște și dezbinări. Indiferent de ceea ce el credea despre practicile religioase, le respecta prea mult pentru ca niciodată să nu-și permită a face glume pe seama celor care le practicau [...].

[...] Unul din marile sale regrete, cel mai pregnant și constant era acela de a nu putea invoca principiul legitimității ca bază a puterii. Puțini oameni au simțit atât de profund cât de precară și fragilă le este autoritatea personală și cât de expusă atacurilor [...].

[...] Napoleon se considera o ființă izolată în această lume, făcut pentru a guverna și pentru a conduce toate sufletele după bunul său plac. Nu avea față de semenii săi mai multă considerație ca cea pe care o putea avea un șef de atelier față de lucrătorii săi.

[...] Opinia lumii asupra întrebării dacă Napoleon merită în fond titlul de mare om este încă împărțită și va fi poate mereu așa. Va fi imposibil să contești marile calități ale celui care ieșit din anonimat a putut în câțiva ani să devină cel mai puternic și cel mai de temut printre contemporani. Dar forța, puterea, superioritatea sunt termeni mai mult sau mai puțin relativi. Pentru a aprecia la justa valoare geniul său, trebuie avută în vedere măsura reală a secolului.

(Metternich, *Napoléon, portrait suivi d'Entretiens de Napoléon et d'autres details*, Ed. J. et R. Wittmann, Paris, 1946, p. 4-33)

TRATATUL DE PACE DE LA AMIÉNS (27 martie 1802)

Art. 2. M.S. britanică restituie Republicii Franceze și aliaților săi după cum urmează: M.S. catolice și Republicii Batave toate posesiunile și coloniile care le-au aparținut fiecăreia și care au fost ocupate și cucerite de forțele britanice în cursul războiului, cu excepția insulei Trinidad și a posesiunilor olandeze în insula Ceylon. [...]

Art. 8. Teritoriile, posesiunile și drepturile Sublimei Porți sunt menținute în integritatea lor, astfel cum erau ele înainte de război. [...]

Art. 10. Insulele Malta, Gozzo și Comino vor fi redate Ordinului Ioaniților, pentru a fi stăpânite de el în condițiile în care le poseda înainte de război, și sub stipulațiile următoare: [...]

IV. Forțele Majestății Sale Britanice vor evacua insula și dependențele sale în trei luni după schimbarea instrumentelor de ratificare sau mai devreme, dacă va fi posibil [...]

VII. Este proclamată neutralitatea permanentă a teritoriului Ordinului de Malta cu dependențele sale.

Art. 11. Trupele franceze vor evacua Regatul Neapolului și Statul Papal: forțele engleze vor evacua de asemenea Porto-Ferayo și în general toate porturile și insulele pe care le ocupă în Mediterană și în Adriatică [...]

Art. 21. [...] Sus zisele părți contractante își garantează în general și reciproc toate stipulațiile prezentului contract. [...].

(Camil Mureșan (coord.), *Culegere de texte pentru istoria universală, epoca modernă*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 202-203)

DECRETUL BLOCADEI CONTINENTALE (1806)

Art. I. Insulele britanice sunt declarate în stare de blocadă.

Art. II. Orice comerț și corespondență cu insulele britanice sunt interzise.

În consecință, scrisorile sau pachetele trimise în Anglia sau unui englez, sau scrise în limba engleză, nu vor fi transportate prin poștă, ci vor fi reținute.

Art. III. Orice individ supus al Angliei, de orice stare sau condiție ar fi, găsit în țările ocupate de trupele noastre sau ale aliaților noștri, va fi declarat prizonier de război.

Art. IV. Orice magazin, orice marfă, orice proprietate de oricare natură ar fi, aparținând unui supus al Angliei, va fi declarată confiscată de drept.

Art. V. Comerțul cu mărfuri engleze este interzis și orice marfă aparținând Angliei sau provenind din fabricile și din coloniile sale este declarată confiscată de drept.

Art. VI. Jumătate din suma rezultată din confiscarea mărfurilor și proprietăților prevăzute în articolele precedente va fi dată negustorilor păgubiți prin capturarea de vase comerciale [de către englezi].

Art. VII. Nici un vas care vine direct din Anglia sau din coloniile engleze, sau face escală acolo după data publicării prezentului decret, nu va fi primit în nici un port.

Art. VIII. Orice vas care printr-o falsă declarație va contraveni dispozițiilor de mai sus va fi reținut și confiscat, ca și cum el ar fi proprietate engleză.

Art. IX. Tribunalul nostru din Paris este însărcinat cu judecarea definitivă a tuturor contestațiilor care vor surveni în imperiul nostru sau în țările ocupate de armata franceză relativ la executarea prezentului decret. Tribunalul din Milano va fi însărcinat cu judecarea definitivă a ziselor contestații, care vor surveni pe teritoriul regatului nostru din Italia.

Art. X. Prezentul decret va fi comunicat prin ministrul nostru de externe regilor Spaniei, Neapolelui, Olandei și Etruriei și aliaților noștri, ai căror supuși sunt – ca și supușii noștri – victimele nedreptății și barbariei legislației maritime engleze.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*
Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 194-195

RETRAGEREA LUI NAPOLEON DIN RUSIA (1812)

A. Relatarea sergentului francez Bourgogne

Buzele ni se lipeau, interiorul nasului sau, mai degrabă, creierul ne îngheța; parcă mergeam în interiorul unei atmosfere de gheață [...]. Am văzut mai mulți oameni care s-au aruncat în Berezina, sperând s-o poată trece înot printre sloiuri, dar nici unul n-a putut ajunge la mal. Îi vedeai în apă până la umeri, și acolo, înghețați, cu chipul înroșit, piereau în mod jalnic.

(André Castelot, *Napoleon*, vol. II, Editura Politică, București, 1970, p. 388, 403)

B. Memoriile generalului rus Levenstern

După trecerea Berezinei, gerurile au fost teribile. Nu puteam merge călare mai mult de zece minute în șir, și, cum zăpada mă împiedica să merg mai mult pe jos, nu făceam decât să încalec pentru a coborî din șa numaidecât. I-am autorizat și pe husarii mei să facă la fel. Pentru a-mi apăra picioarele de frigul năprasnic, le vâram în căciulile de blană ale grenadierilor francezi, presărate peste tot pe drum. Husarii mei sufereau crunt[...] Regimentul din Sumî nu mai număra decât o sută douăzeci și doi de cai în stare de luptă. Infanteria noastră era în mod vădit epuizată. Nimic pe lume nu dăunează moralului atât de mult ca frigul. Când soldații găseau un adăpost sub un acoperământ, nu mai exista nici o posibilitate de a-i smulge de acolo. Preferau să moară. Cu riscul de a se arde, ei se vârau chiar în vetre. Trebuia să vezi toate aceste orori cu ochii tăi ca să crezi că au existat. Niciodată catastrofele care-i lovesc pe oameni nu se manifestaseră într-un mod atât de groaznic: toate satele învecinate erau arse până-n temelii, locuitorii fugiseră, nu se găsea nici un fel de hrană. Ne menținem forțele numai bând stacane mari de vodcă. Sufeream tot atât de mult ca și inamicul [...]

(André Castelot, *Napoleon*, vol. II, Editura Politică, București, 1970, p. 407)

SFÂNTA ALIANȚĂ – 26 septembrie 1815

În numele Sfintei și Indivizibilei Trinități.

Majestățile lor, Împăratul Austriei, Regele Prusiei și Împăratul Rusiei, ca urmare a marilor evenimente care s-au desfășurat în Europa în cursul ultimilor trei ani, și în special a binefacerilor pe care Divina providență a binevoit să le răspândească asupra statelor ale căror guverne și-au pus încrederea și speranța numai în ea, având convingerea intimă că este necesar ca puterile să așeze raporturile lor pe adevărurile sublime care ne sunt date de eterna religie a lui Dumnezeu Mântuitorul.

Declară solemn că prezentul act nu are ca obiect decât de a manifesta în fața universului hotărârea lor nezdruncinată de a nu lua nici o măsură în conduita lor, sau în administrarea respectivelor lor state, sau în relațiile politice cu orice alt guvern, decât preceptele acestei religii sfinte; și anume preceptele justiției, carității creștine și păcii, care departe de a fi aplicabile numai la interesele particulare, trebuie să aibă o influență imediată și în Consiliile Principilor, să le călăuzească pașii, fiind singurele mijloace de întărire a instituțiilor și de remediere a imperfecțiunilor lor.

În consecință, Majestăților lor au convenit asupra articolelor următoare:

Art. I. Conform preceptelor Sfintelor Scripturi, care prescriu tuturor oamenilor de a se privi ca frați, cei trei monarhi contractanți vor rămâne uniți prin legăturile unei fraternități reale și indisolubile și considerându-se compatrioți, își vor acorda în orice ocazie și în orice loc asistență, ajutor și sprijin; considerându-se față de supușii și armatele lor ca părinți de familie, ei îi vor conduce în același spirit de fraternitate de care sunt animați, pentru a proteja religia, pacea și dreptatea.

Art. II. În consecință, singurul principiu de bază, fie între zisele guverne, fie între supușii lor, va fi cel de a-și da sprijin reciproc, de a dovedi prin bunăvoință inalterabilă afecțiunea mutuală de care ei trebuie să fie animați, de a se considera toți ca membrii ai uneia și aceleiași națiuni creștine. Cei trei prinți aliați se consideră delegați de Providență pentru a guverna trei ramuri ale aceleiași familii, anume Austria, Prusia și Rusia și recunosc că națiunea creștină din care fac parte ei și popoarele lor nu are în realitate alt Stăpân decât pe acela căruia singur îi aparține puterea în toată proprietatea, pentru că numai în El singur se găsesc toate comorile iubirii, ale științei și înțelepciunii infinite, adică Dumnezeu, mântuitorul nostru Iisus Hristos, cuvântul cel mai înalt, cuvântul vieții. Majestățile lor recomandă cu grija cea mai afectuoasă popoarelor lor, drept unic mijloc de a se bucura de această pace care izvorăște din conștiința curată și care singură este durabilă, ca să se întărească zilnic în principiile și practica îndatoririlor pe care Dumnezeu le-a prescris oamenilor.

Art. III. Toate puterile care vor voi să recunoască principiile sfinte care au dictat prezentul act, importanța lor pentru fericirea națiunilor prea mult timp neglijate și vor fi de acord ca, în numele acestor adevăruri, să exercite de acum înainte asupra destinelor umane

CAPITOLUL XII

GENEZA SOCIETĂȚII INDUSTRIALE

UNIUNEA VAMALĂ (ZOLLVEREIN) ÎNCHEIATĂ ÎNTRE PRUSIA, HESSEN-KASSEL, HESSEN-DARMSTADT, BAVARIA ȘI WÜRTTEMBERG (1833)

1. Uniunile vamale existente actualmente între statele amintite mai sus vor forma în viitor o reuniune generală, legată printr-un sistem comun de vămi și de comerț și care va include toate țările specificate aici [...]

4. În teritoriile statelor contractante se vor stabili legi uniforme asupra taxelor de import, export și tranzit, cu unele excepții, care, fără a crea prejudicii scopului comun, rezultă în mod necesar fie din legislația deosebită care domnește în fiecare stat contractant, fie din interese locale [...]

7. [...] Toate taxele de import, export și tranzit de la granițele comune ale fostelor uniuni vamale dintre Prusia și Hessen și dintre Bavaria și Württemberg vor fi desființate, și toate mărfurile care deja puteau circula liber în teritoriile uneia dintre acestea, vor fi admise în mod liber și fără restricții în teritoriul celeilalte [...]

14. Guvernele contractante convin de a-și uni eforturile pentru a introduce în statele lor un sistem uniform de monede, greutăți și măsuri.

Din acest moment, monedele de aur și argint din toate statele contractante, cu excepția monedelor mărunte, vor fi primite în toate oficiile de percepție din cuprinsul uniunii și ca urmare se vor publica tabele de echivalență [...]

22. Produsul taxelor vamale percepute de Uniune va fi repartizat între statele asociate în proporția populației de pe teritoriul cu care ele au intrat în uniune, cu excepția: 1, cheltuielilor ce vor fi specificate în articolul 30[1]; 2, restituirilor perceperilor inexacte; 3, reducerilor de vămi și diminuărilor făcute ca urmare a convențiilor comune și speciale [...]

În fiecare stat al uniunii se va organiza la fiecare trei ani câte un recensământ al populației [pentru stabilirea cotelor din veniturile vamale].

33. În fiecare an va avea loc, în primele zile ale lunii iunie, o adunare a plenipotențiarilor guvernelor uniunii, însărcinați a delibera în comun; la aceste întruniri fiecare stat va putea trimite câte un plenipotențiar [...]

38. În cazul în care alte state germane vor manifesta dorința de a fi primite în uniunea creată prin prezentul tratat, înaltele părți contractante se declară gata a accepta această dorință, prin tratate speciale, sub rezerva ca această acceptare să fie în acord cu interesele particulare ale membrilor uniunii [...]

41. Durata acestui tratat, care va fi pus în aplicare la 1 ianuarie 1834, se fixează provizoriu până la 1 ianuarie 1842.

---

[1] Este vorba despre cheltuielile legate de funcționarea oficiilor vamale.

Dacă el nu este denunțat în acest interval de timp, și cu cel puțin doi ani înaintea expirării sale, el va fi considerat ca prelungit pentru o durată de 12 ani și în continuare, respectându-se aceleași condiții, tot din câte 12 în 12 ani.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 240-241; articolele 7 și 22 completate din *Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939*, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 73-74)

RIDICAREA NOILOR CENTRE INDUSTRIALE ÎN ANGLIA – ORAȘUL MANCHESTER DESCRIS DE ALEXIS DE TOCQUEVILLE (1835)

Treizeci-patruzeci de fabrici se înalță pe crestetul colinelor pe care le-am descris. Cele șase etaje și imensa lor incintă proclamă până departe centralizarea industriei. În jurul acestora sunt presărate la întâmplare locuințele fragile ale săracilor Între ele se întind terenuri necultivate, care nu mai au nimic din farmecul naturii câmpenești [...] Sunt ogoarele industriei. Străzile care leagă împreună membrele disparate ale marelui oraș prezintă, ca și totul în jur, imaginea unei lucrări de mântuială și incomplete; efort trecător al unei populații avide de câștig, încercând să adune aur, pentru a avea astfel și tot restul bunurilor [...] Unele din aceste străzi sunt pavate, dar cele mai multe sunt denivelate și noroioase, înghițind piciorul trecătorului sau căruța călătorului. Grămezi de murdărie, dărâmături de clădiri, ochiuri de apă stătută și rău-mirositoare se ivesc din loc în loc, de-a lungul fațadei locuințelor sau pe suprafața plină de hârtoape a piețelor publice. Pe nicăieri n-a trecut nivela geometrului, nici firul măsurătorului.

În mijlocul acestui labirint infect, din mijlocul acestei vaste și sumbre cariere de cărămizi se înalță din când în când frumoase edificii de piatră, ale căror coloane corintice surprind privirile străinului. S-ar zice că te afli într-un oraș din evul mediu, în mijlocul căruia se desfășoară splendorile veacului al XIX-lea [...].

Ridicați-vă privirile și de jur împrejurul acestei piețe veți vedea înălțându-se imensele palate ale industriei. veți auzi zgomotul furnalelor, șuierul aburului. Aceste clădiri uriașe împiedică pătrunderea aerului și a luminii în locuințele pe care le domină, învăluindu-le într-o veșnică ceață [...].

Un fum des și întunecat acoperă orașul. Printr-însul, soarele se vede ca un disc fără raze. În mijlocul acestei zile neîmplinite se zbat fără răgaz 300 000 de ființe omenești [...]

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 214-215)

INTRODUCEREA CĂILOR FERATE ÎN BADEN, GERMANIA (1850) – ADOLF KUßMAUL, *AMINTIRILE DE TINEREȚE ALE UNUI DOCTOR BĂTRÂN*

Prima cale ferată construită în Baden și una dintre primele din Germania, a fost cea dintre Mannheim și Heidelberg. Doar puțini oameni aveau o viziune corectă despre noul mijloc de transport, a cărui funcționare și importanță s-au impus numai cu încetinirea conștiinței comune.

Se știe că țăranii au considerat că vina pentru boala cartofilor, care a atins Germania chiar în același timp cu introducerea căilor ferate, revine funinginii din fumul împrăștiat de locomotive deasupra câmpurilor; a durat mai mulți ani până când această acuzație nedreaptă a dispărut din capetele lor.

La 12 septembrie 1850 a fost deschisă festiv calea ferată și s-a desfășurat prima călătorie de la Heidelberg la Mannheim [...] Autoritățile au invitat la această călătorie notabilitățile din Heidelberg [...]

Impresia puternică pe care o făceau asupra privitorilor monstrul care scotea abur împreună cu giganticele sale vagoane poate fi comparată doar cu aceea pe care o face astăzi încă asupra copiilor, pe care nici o altă apariție nu-i fascinează mai mult ca un tren care gonește cu viteză.

În primele luni după deschiderea căii ferate spre Heidelberg a trebuit să-mi însoțesc de mai multe ori tatăl în afara orașului către un loc potrivit în câmp de unde puteam vedea în tihnă trenul care trecea pe lângă noi și acum îmi aduc aminte cuvintele lui: „Nimic nu mă șochează mai mult decât această invenție. O lume nouă ia naștere și eu încerc zadarnic să-mi închipui cum va arăta ea".

(*Deutsche Geschichte. Band 9. Von der Restauration bis zur Reichsgründung 1815-1871.* Herausgegeben von Heinrich Pleticha, Gütersloh, 1987, p. 160-161)

EDICT DE INTERDICȚIE A IMPORTULUI DE OPIUM ÎN CHINA – 1807

Din acest edict să se știe cu adevărat de către toți negustorii și alte persoane din compania chineză pentru comerțul cu străinii că opiul se produce și importă în China prin contrabandă, pe corăbii străine [...]

Străinilor le este cunoscut că importul de opium este strict interzis de legile dinastiei cerești, și de aceea, temându-se ca opiul să nu le fie găsit de vameși și confiscat, toate corăbiile care intră în porturile noastre îl ascund cu grijă printre alte mărfuri, introducându-l astfel în Imperiu. După aceea, căzând la învoială cu oamenii răi din țara noastră, îl duc spre ținuturile dinăuntru ale Imperiului și, cu toate că slujbașii au descoperit de nenumărate ori asemenea tainice afaceri, ei nu le-au putut stăvili cu desăvârșire [...]

Am primit un edict de la reprezentantul împăratului și de la guvernatorul provinciei, [...], aducându-ne la cunoștință porunca imperială ca toate corăbiile străine care intră în porturile noastre să fie controlate îndeaproape, pentru a pune capăt importului de opium pe ascuns.

Spre aducerea la îndeplinire a acestei porunci imperiale, noi am hotărât să emitem acest edict, în vederea interzicerii pretutindeni a importului de opium; e de datoria noastră să vi-l

aducem la cunoștință. La primirea lui, voi, negustorii companiei, veți fi datori a ține seama de el și a-l aduce fără întârziere la cunoștința reprezentanților comerciali ai țărilor străine, recomandându-le a-l face cunoscut tuturor corăbiilor aparținătoare țării lor, pentru ca toți să ia la cunoștință că opiumul este interzis în Imperiul nostru și nu poate fi adus în porturile noastre și să știe toți că de vor îndrăzni să calce această poruncă și se va descoperi opium de către slujbașii vămilor, apoi nu numai că opiumul va fi confiscat, dar negustorii companiei, [...], tălmaciul și străinii care aduc opium, vor fi supuși la o pedeapsă cumplită.
Dați ascultare poruncii de față.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 331-332)

ABOLIREA ȘERBIEI ÎN RUSIA – DIN REGULAMENTUL GENERAL CU PRIVIRE LA ȚĂRANII ELIBERAȚI DIN DEPENDENȚA IOBĂGEASCĂ (1861)

1. Iobăgia țăranilor așezați pe pământurile moșierești, ca și a slugilor de curte, se desființează pentru totdeauna prin dispoziția decretată prin prezentul regulament și prin celelalte regulamente și legi emise odată cu acesta. [...]

3. Moșierii, păstrându-și dreptul de proprietate asupra tuturor pământurilor care le aparțin, pun în mod obligatoriu la dispoziția țăranilor, în folosința veșnică a acestora, casa și lotul dimprejurul ei, și pe deasupra, spre a li se asigura existența și spre a-și putea îndeplini obligațiile față de stat și moșieri [le pun la dispoziție] și o cantitate din pământul arabil și alte bunuri, care se statornicesc pe baza celor decetate prin „Regulamentele speciale" [...]

6. Înzestrarea țăranilor cu pământ și cu celelalte bunuri, precum și cuvenitele obligații în folosul moșierului, decurgând din aceasta, se vor statornici cu preferință prin libera învoială între moșieri și țărani [...].

8. Moșierii care cedează pământ țăranilor [...] în mod obligatoriu, pe baza „Regulamentelor speciale", nu sunt obligați de aci înainte, în nici un caz, să le cedeze nimic mai mult decât acea cantitate de pământ [...].

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 172-173)

REFLECTAREA LITERARĂ A DECLINULUI MICULUI COMERȚ ÎN FAȚA OFENSIVEI MAGAZINELOR UNIVERSALE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA – ÉMILE ZOLA, „LA PARADISUL FEMEILOR"

/Baudu/ reluă povestea și lămuri situația din punct de vedere comercial: „Paradisul femeilor" fusese întemeiat în 1822 de frații Deleuze. [...] Acest Mouret rămase

singurul moștenitor, unicul proprietar al „Paradisului". [...] Un om cu idei, un încurcă lu primejdios [...]. Când a rămas singur a mai cumpărat încă două case, astfel încât magazi s-a mărit, în așa măsură în cât e gata să ne înghită acum pe toți! [...] S-a mai văzut oare as ceva? Un magazin de noutăți în care se vând de toate! Un bazar, nu altceva! și personal are hazul lui: o adunătură de maimuțoi care manevrează ca într-o gară, care tratează măr furile și clienții ca pe niște colete, părăsindu-l pe patron sau părăsiți de el, pentru un cuvân fără dragoste, fără tradiție, fără artă! [...]

– Ascultă, tu care ești de meserie, spune-mi dacă e cuminte ca un magazin de noutăți s se apuce se vândă te miri ce. Altă dată, când negoțul era cinstit, noutățile nu cuprindeau decât stofele, nimic mai mult. Astăzi, n-au decât un singur gând, să se urce în capul vecinilo și să înghită totul. Iată de ce se plânge tot cartierul, căci prăvăliile cele mici suferă îngrozitor [...]. Domnișoara Tatin, lenjereasa din pasajul Choiseul, a ajuns să scadă prețurile, să lupte prin ieftinirea articolelor [...].

– Dar mănușile? [...] Spune, nu e o monstruozitate? A îndrăznit să creeze și un raion de mănuși [...].

– Dar umbrelele [...]. Asta e culmea [...], ce legătură ar avea umbrelele cu stofele?

– [...] i-ai văzut vitrina, nu e așa? Pune cele mai frumoase confecții printre stofele cele mai alese, o adevărată paradă de saltimbanc, pentru a „lua ochii femeilor"! [...] Mi-ar fi rușine să fac uz de asemenea mijloace. „Vechiul Elbeuf" există de aproape o sută de ani și n-are nevoie să-și atârne în ușă asemenea ispite pentru a-i ademeni pe nerozi. Atât timp cât voi trăi eu, magazinul va rămâne așa cum l-am primit, cu cele patru mostre în dreapta și în stânga, nimic mai mult! [...]

Ei pot să afișeze cu un franc sau doi mai puțin decât noi. Am socotit că există o scădere de cel puțin cinsprezece la sută la articolele lor din catalog dacă le compari cu prețurile noastre! [...] Asta ucide micul comerț.

Peste două săptămâni, lupta între Robineau și „Paradisul femeilor" începu. [...] Întrebuințând armele adversarului său Robineau își făcuse reclamă în ziare. Pe lângă aceasta, își împodobea vitrinele cu grămezi enorme din faimoasa mătase, anunțând cu afișe mari albe, și cifre uriașe, prețul de cinci franci cincizeci [...] mai ieftin cu două centime decât la „Paradisul femeilor" [...]. Din primele zile valul clientelor începu să se reverse. Săptămâna următoare, Mouret scăzu mătasea *Paris-Bonheur* cu douăzeci de centime [...]. Aceste douăzeci de centime reprezentau o pagubă fără compensație, căci până atunci marfa fusese vândută la prețul de cost. Lovitura fu grea pentru Robineau [...]. Robineau dădu replica scăzând la cinci franci și cinsprezece, Mouret răspunse cu cinci franci și zece. Nu se mai duelau decât cu o singură centimă, pierzând sume considerabile [...]. În sfârșit, Mouret îndrăzni să scadă la cinci franci [...]. Robineau se opri și el la suma de cinci franci, fără curajul să mai coboare prețul [...] Situația devenea ucigătoare pentru Robineau. „Paradisul femeilor" avea rezerve și o clientelă care-i permitea să-și reechilibreze beneficiile; pe când el [...] nu se putea despăgubi cu alte articole, se epuiza și aluneca zi de zi pe panta falimentului.

După cum spuse unchiul Baudu, micul comerț de pe străzile învecinate primea o lovitură îngrozitoare. De câte ori „Paradisul femeilor" înființa noi raioane, se produceau noi prăbușiri la negustorii din împrejurimi. Totul se sfârșise [...] și era de așteptat ca toți micii comercianți să fie, rând pe rând, izgoniți de la tejghelele lor. [...]

Într-o luni, 14 martie, „Paradisul femeilor își inaugura noile magazine printr-o expoziție a noutăților de vară [...]. Pentru a le evita doamnelor delicate oboseala scărilor, instalase două ascensoare capitonate cu catifea. Mai înființase un bufet, unde se ofereau gratuit siropuri și biscuiți, un salon de lectură, o galerie monumentală, prea luxoasă, în care încerca să facă expoziții de pictură [...]. Mouret nu neglija nici o forță, specula toate sentimentele omenești, crea raioane pentru băieți și fetițe, unde mamele în trecere erau oprite o clipă ca să li se ofere copiilor poze și baloane. Această primă de baloane oferită fiecărei cumpărătoare a fost o idee genială. Baloane roșii de cauciuc cu pielița fină purtând numele magazinului în litere mari și care, ținute de o sfoară, plimbau pe străzi reclama vie a „Paradisului femeilor".

Marea lui putere era publicitatea. [...] introduse sistemul de reducere a prețurilor; micșora progresiv prețul articolelor nevândute, preferând să le dea în pierdere, credincios principiului de reînnoire rapidă a mărfurilor. Apoi, [...] născoci sistemul restituirii obiectelor [...]. „Restituirea obiectelor" și „reducerea prețurilor" făceau parte din mersul clasic al noului comerț.

(Emile Zola, *„La Paradisul femeilor"*, Editura pentru literatură, București, 1968, vol. I, p. 25-26; 28-30; 235; 239-241; vol. II, p. 18, 35, 37-38)

NECESITATEA ADOPTĂRII UNEI POLITICI ECONOMICE PROTECȚIONISTE ÎN FRANȚA – RAPORTUL COMISIEI VĂMILOR (1891)

Cauzele care au condus la criza agricolă din care încă nu am ieșit sunt bine cunoscute și nimeni nu încearcă să le nege.

În primul rând, este vorba despre dezvoltarea agricolă considerabilă a țărilor din Europa Centrală și Occidentală, și anume Germania, Austro-Ungaria, Rusia, România, astfel încât produsele agricole năvălesc tot mai mult pe piețele noastre, fără să mai vorbim concurența redutabilă a vinurilor din Italia și Spania. Dar principala cauză o constituie intrarea pe piețele Europei a popoarelor tinere, favorizate de natură și de situația lor financiară [...], de un sol virgin [...] și de o mână de lucru de o ieftinătate de necrezut [..]. În 1860, aceste popoare încă dormitau, și astfel se scuză oamenii politici că nu au binevoit să ia măsuri pentru a asigura viitorul nostru agricol.

Dar, iată că dezvoltarea mijloacelor de transport și de comunicație au pus în câțiva ani marile piețe la poarta noastră, astfel încât am putut vedea grânele din America și din India ajungând la Havre și Marseille mai ieftine decât cele din centrele noastre de producție. După grâu, vitele, și chiar vitele vii, care datorită amenajării navelor, tind să se substituie vitelor franceze, iar în ceea ce privește carnea tăiată, facilitățile de import sunt și mai mari [...].

Nimeni nu se gândește să reducă salariile muncitorilor, care și așa în unele ramuri de producție sunt insuficiente. Dimpotrivă, trebuie să încercăm din toate puterile să le ridicăm, și nu există decât un mijloc pentru aceasta: acela de a menține costul produselor noastre la un nivel suficient de profitabil, împiedicând scăderea excesivă a prețului datorită concurenței străine. Astfel, tarifele vamale se leagă de partea cea mai acută a chestiunii sociale.

(Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'historie, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 27-28)

CAPITOLUL XIII

STAT ȘI NAȚIUNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

ROSTURILE EDUCAȚIEI ÎN SOCIETATEA MODERNĂ – CĂLĂTORUL BRITANIC THOMAS HAMILTON DESPRE ȘCOLILE DIN SUA (1831)

În aceste școli fiecare cetățean are nu numai dreptul de a-și educa copiii, dar, la fel ca și în unele părți ale Germaniei, el este obligat prin lege să facă acest lucru. Se consideră absolut necesar pentru interesul public ca fiecare să fie astfel instruit încât să devină un membru util al statului. Nici un membru al societății nu poate fi considerat o ființă izolată sau abstractă, trăind doar pentru plăcerea proprie și muncind doar pentru avantaje personale. În statele libere fiecare om are funcții politice importante, care afectează material nu numai bunăstarea sa, dar și pe cea a concetățenilor săi; și este cu siguranță rezonabil să i se ceară fiecăruia să posede cel puțin atâtea cunoștințe cât să-și poată îndeplini datoriile cetățenești în beneficiul comunității. Politica ce încearcă să oprească infracționalitatea prin răspândirea culturii este rezultatul adevăratei înțelepciuni politice. Aceasta conferă persoanei și proprietății o securitate mai mare decât cea asigurată prin simpla acțiune a legii, și urmărește progresul oamenilor, nu prin spânzurătoare sau închisoare, ci prin sporirea inteligenței și în consecință printr-un simț mai puternic al responsabilității morale.

În general, fiecare locuitor din Noua Anglie primește bazele educației. Cititul și scrisul sunt unanim răspândite, chiar și în rândurile claselor celor mai sărace.

(Stewart E. Fraser, William W. Brickman, *A History of International and Comparative Education. Nineteenth-Century Documents*, Glenview, 1968, p. 295)

ORGANIZAREA CONSTITUȚIONALĂ ÎN FRANȚA RESTAURAȚIEI – CARTA CONSTITUȚIONALĂ DIN 1814

Drepturile Francezilor

Art. 1. Francezi sunt egali în fața legii, indiferent de titlurile sau rangurile deținute.

Art. 2. Cetățenii contribuie proporțional cu averea la sarcinile statului.

Art. 3. Ei trebuie să fie admiși în mod egal în serviciile civile și militare.

Art. 4. Libertatea individuală este garantată. Nici o persoană nu poate fi urmărită sau arestată decât în cazurile prevăzute de lege.

Art. 5. Fiecare este liber să-și profeseze religia [...]

Art. 6. Religia catolică, apostolică și romană, este religie de stat.

Art. 7. Preoții bisericii catolice, apostolică și romană, și cei ai celorlalte confesiuni creș- e primesc stipendii din visteria regală.

Art. 8. Francezii au dreptul să publice sau să-și tipărească opiniile, conformându-se totoă legilor care reglementează această libertate.

Art. 9. Proprietatea este inviolabilă.

Regele

Art. 13. Persoana regelui este inviolabilă și sacră. Miniștrii săi sunt responsabili. Puterea executivă aparține exclusiv regelui.

Art. 14. Regele este șeful statului, el comandă armata și flota, declară război, încheie tatate de pace, alianță și comerț, numește funcționarii publici și ia toate măsurile necesare pentru executarea legilor și asigurarea siguranței statului.

Art. 15. Puterea legislativă este exercitată în colectiv de către rege, Camera Pairilor și Camera Deputaților.

Art. 16. Regele propune legile.

Art. 19. Camerele au dreptul să solicite regelui să propună legi în orice domeniu și pot să-i sugereze ce ar trebui să conțină acestea.

Art. 20. Numai regele sancționează și promulgă legile.

Camera Pairilor

Art. 27. Numirea pairilor Franței este o prerogativă a regelui. Numărul lor este nelimitat. El poate să modifice demnitățile lor, să-i numească pe viață sau ereditari [...].

Camera Deputaților

Art. 35. Camera Deputaților este alcătuită din deputați aleși de colegiile electorale.

Art. 38. Pentru a fi aleși în Cameră, deputații trebuie să aibă cel puțin 40 de ani și să plătească impozite directe de cel puțin 1000 de franci.

Art. 40. Alegătorii trebuie să plătească impozite directe de 300 de franci și să aibă cel puțin 30 de ani.

Art. 44. Ședințele Camerei sunt publice.

Art. 52. Nici un membru al Camerei nu poate fi inculpat sau arestat în timpul sesiunilor Camerei, fără acordul acesteia.

(Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 44-47).

ACTUL CONFEDERAȚIEI GERMANE (1815)

I. Prevederi generale

1. Principii suverani și orașele libere din Germania, Majestățile lor Împăratul Austriei și Regii Prusiei, Danemarcei și Regatului Țărilor de Jos, și anume, împăratul Austriei și regele Prusiei pentru posesiunile care anterior aparținuseră Imperiului German, regele Danemarcei pentru Holstein, regele Țărilor de Jos pentru Marele Ducat de Luxemburg, sunt legați printr-o veșnică alianță numită Confederația Germană.

2. Prin urmare, scopul acesteia este apărarea siguranței interne și externe a Germaniei independența și inviolabilitatea diferitelor state germane.

3. Ca atare, membrii Confederației au drepturi egale; ei își iau obligația de a respecta ac tul Confederației.

4. Confederația va fi condusă de o Adunare Federală, în care toți membrii Confederație vor fi reprezentați de către plenipotențiari care vor avea fiecare un vot fie în mod individua fie reprezentând simultan mai mulți membri după cum urmează: Austria 1 vot, Prusia 1 vo Bavaria 1, Saxonia 1, Hanovra 1, Württemberg 1, Baden 1, Electoratul Hessen 1, Marel Ducat de Hessen 1, Danemarca pentru Holstein 1, Țările de Jos pentru Luxemburg 1, Casel Mare Ducală și Ducală de Saxonia 1, Braunschweig și Nassau 1, Mecklenburg-Schwerin ș Mecklenburg-Strelitz 1, Holstein-Oldenburg, Anhalt și Schwarzburg 1, Hohenzollern, Liechtenstein, Reuss, Schaumburg-Lippe și Waldeck 1 și orașele libere Lübeck, Frankfurt, Bremen și Hamburg 1; total 17 voturi.

5. Austria deține președenția Adunării Federale; fiecare membru al Confederației poate să facă propuneri și să le aducă în discuție [...]

6. Dacă aceste propuneri vizează adoptarea sau amendarea legilor fundamentale ale Confederației, reglementări ținând direct de Actul Confederației, organizarea instituțiilor federale, sau alte măsuri referitoare la problemele comune, Adunarea federală se adună într-o sesiune în plen, iar membrii vor avea următorul număr de voturi, în funcție de teritoriul deținut: Austria, Prusia, Saxonia, Bavaria, Hanovra și Württemberg, patru voturi fiecare; Baden, Electoratul Hessen, Marele Ducat Hessen, Holstein și Luxemburg, trei voturi fiecare; Braunschweig, Mecklengburg-Schwerin și Nassau, două voturi fiecare; [restul statelor mai mici] : un vot fiecare.

9. Reședința Adunării Federale este la Frankfurt am Main.

11. Toți membrii Confederației se angajează să apere împotriva oricărei agresiuni, nu numai Germania, dar și fiecare stat al Confederației, și își garantează reciproc teritoriile incluse în Confederație. După ce un război a fost declarat de către Confederație, nici unul dintre membrii nu poate să angajeze negocieri separate cu dușmanul, nici să încheie armistițiu sau pace. Deși membrii Confederației pot să încheie alianțe, ei se obligă să nu intre în tratate ostile securității Confederației sau oricărui membru al Confederației. Membrii Confederației își iau obligația să nu pornească război unul împotriva celuilalt, nici să-și rezolve diferendele prin forță, ci să le aducă în discuția Adunării Federale.

(Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 60-63)

MILITANTISMUL POLITIC AL STUDENȚILOR GERMANI EXPRIMAT PRIN FESTIVALUL DE LA WARTBURG (1817) – RELATAREA PROFESORULUI LORENZ OKEN DE LA UNIVERSITATEA DIN JENA

Studenții care se îmbulzeau la festival au fost cazați în oraș[1]; sala cavalerilor de la Wartburg era împodobită cu ghirlande și ocupată cu mese și bănci pentru 700-800

[1] Este vorba de orașul Eisenach, din Turingia, aflat lângă cetatea medievală de la Wartburg.

germeni. Acesta a fost numărul total de participanți la prânzul din ziua victoriei[1]. Reprezentanți veniseră de la Berlin, Erlangen, Giessen, Göttingen, Halle, Heidelberg, Jena, Kiel, Leipzig, Marburg, Rostock, Tübingen și Würzburg.

Pe data de 19, studenții s-au adunat la ora 9 dimineața în piața orașului și au mărșăluit cu steagurile spre castel. Noi i-am însoțit. Dintre profesorii care aveau festivalul la suflet, care vedeau în el germenele unui copac mare și bogat în fructe, și care venisem să judecăm din comportamentul studenților și din felul de desfășurare a evenimentelor faptele ce pot fi așteptate de la înflorirea sa, eram patru. [...]

Când s-a făcut liniște, un student a ținut o cuvântare pe următoarele teme: el a vorbit despre scopul acestei adunări a tinerilor educați din toate stările și din toate părțile patriei germane; despre viața potrivnică din trecut; despre renaștere și idealul care acum animă poporul german; despre speranțele care au eșuat și care au fost înșelate; despre menirea studenților și așteptările legitime pe care patria le are de la ei; despre mizeria și chiar persecuția pe care trebuie să le suporte tinerii care se dedică învățăturii. [...]

Au mai fost ținute mai multe cuvântări încurajatoare. [...] În unul dintre grupuri s-a ținut următoarea cuvântare: Dragi prieteni, voi nu trebuie să lăsați ca această clipă de emoție și exaltare să treacă precum fumul. Ea nu se va mai întoarce. Acum ori niciodată trebuie să fiți uniți. [...] Toți studenții sunt unul; ei aparțin unei singure națiuni, cea germană; ei urmează aceleași precepte și obiceiuri [...] Dacă universitarul prin natura lui nu este un provincial, atunci este împotriva naturii să încerci să-l forțezi să fie astfel cu ajutorul unor instituții artificiale [...] Voi puteți și vreți (și poporul german, inclusiv principii, vrea) să nu fiți altceva decât germani educați, care toți sunt asemenea. [...] De asemenea, feriți-vă de ideea vană că ființa și supraviețuirea și onoarea Germaniei depind numai de voi. Germania depinde numai de ea însăși, de Germania în întregul ei [...] Voi nu trebuie să discutați despre ce trebuie să se întâmple sau nu la nivelul statului, ci trebuie să aveți în vedere ce veți face voi într-o zi în stat [...]

Atunci trompetele au anunțat prânzul. A fost o masă veselă [...] După masă procesiunea a coborât în biserica orașului, unde predica a stârnit o emoție generală. Apoi a urmat o demonstrație de exerciții gimnastice în piața orașului, apoi s-a înserat [...]

La 7 seara cam 600 de studenți cu torțe au urcat din nou dealul castelului la focul în aer liber [...] Pe vârful dealului au fost cântate cântece, iar un student a mai ținut o cuvântare.

Apoi au fost supuse la judecata focului mai multe obiecte care mai întâi au fost ridicate în aer cu o furcă pentru a putea fi văzute de către mulțimea adunată, și apoi au fost aruncate în flăcări însoțite de blesteme. Obiectele arse au fost o perucă, o cuirasă, bastonul unui caporal [...]

Astfel au sărbătorit studenții din Germania festivalul de la Wartburg. Mulți dintre cei care conduc treburile Germaniei și încă și mai mult cei care le conduc rău, ar trebui să ia exemplu de la adunarea de la Wartburg.

(Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 65-67)

---

[1] Oficial, participanții la festival sărbătoreau la 19 octombrie 1817 împlinirea a 4 ani de la victoria de la Leipzig împotriva lui Napoleon și a 300 de ani de la declanșarea Reformei de către Luther.

CONTROLUL STATULUI ASUPRA UNIVERSITĂȚILOR INSTITUIT ÎN CONFEDERAȚIA GERMANĂ PRIN „DECRETELE DE LA KARLSBAD" (1819)

1. Suveranii vor numi pentru fiecare Universitate câte un împuternicit special, care va primi instrucțiuni și puteri corespunzătoare și va rezida în localitatea unde funcționează Universitatea respectivă. Datoria acestui împuternicit va fi să vegheze asupra respectării cât mai severe a legilor și prescripțiilor disciplinare, să observe cu atenție spiritul în care profesorii îți țin prelegerile publice și private, să imprime instrucțiunii o direcție sănătoasă, potrivită cu destinul viitor al studenților, și să acorde o atenție constantă oricărui fapt care ar putea servi la întărirea moralității, a ordinii și a decenței printre studenți [...]

2. Guvernele statelor Confederației se angajează reciproc să îndepărteze din universități și din celelalte instituții de învățământ pe acei universitari sau profesori publici de alt rang, care, îndepărtându-se de datoria lor sau depășind limitele profesiei lor, abuzând de influența lor legitimă asupra minților tineretului, propagând învățături aducătoare de pierzanie, dușmănoase față de ordinea publică sau care subminează bazele instituțiilor publice existente, s-ar dovedi că sunt nedemni să dețină funcția importantă ce le-a fost acordată [...] Un profesor îndepărtat în acest fel nu poate să mai fie numit în nici o instituție publică de învățământ din nici un stat al Confederației.

3. Legile care au fost adoptate de mai multă vreme împotriva asocierilor secrete sau neautorizate din universități rămân în vigoare și trebuie să fie respectate cu toată severitatea, și vor fi extinse în mod deosebit asupra asociațiilor studențești întemeiate în ultimii ani [...] Guvernele semnatare sunt de acord ca indivizii care după publicarea acestor hotărâri vor rămâne în asemenea asociații secrete sau neautorizate, sau vor intra pe viitor în ele, să fie excluși din orice funcție publică.

(*Deutsche Geschichte. Band 9. Von der Restauration bis zur Reichsgründung 1815-1871.* Herausgegeben von Heinrich Pleticha, Gütersloh, 1987, p. 45)

JURĂMÂNTUL INIȚIATORILOR ETERIEI – 1817

Jurăm ca niște oameni cinstiți, ca niște oameni care nu suntem de vreun alt sentiment decât acela al eliberării nenorocitei noastre patrii, să contribuim cu mintea, cu sufletul cu trupul nostru la eliberarea ei, neținând seama nici de foc, nici de fier, nici de vreo suferință pricinuită de aceia care ar îndrăzni să ne împiedice în realizarea sfântului nostru țel. În fața hotărârii noastre, toată truda și munca ce o vom depune n-au nici o însemnătate. Ceea ce va trebui păstrat secret între noi nu va putea fi transmis nici unei alte persoane, sub nici un motiv, fără o aprobare prealabilă. Jurăm mai ales că între noi și tiranii patriei nostre singurele mijloace de împăcare sunt focul și fierul și nimic altceva. Iar în caz contrariu, de s-ar întâmpla să nu respectăm sfințenia obligațiilor noastre fie din cauza fricii sau unei alte cauze, numele nostru să fie afurisit pentru veșnicie și blestemat de compatrioții noștri;

sângele nostru să se verse precum se varsă în acest moment vinul acesta, iar trupul nostru să nu aibă parte de înmormântare și să fie dat pradă fiarelor și păsărilor. Amin.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 263).

CAUZELE RIDICĂRII LA LUPTĂ A COLONIILOR DIN AMERICA LATINĂ ÎN VIZIUNEA LUI SIMON BOLIVAR – *SCRISOAREA DIN JAMAICA* (1815)

Destinul Americii e hotărât în mod irevocabil; legătura care îl unea cu Spania s-a rupt. Această legătură era menținută doar prin forța sentimentelor; ea făcea posibilă conviețuirea părților ce compuneau o atât de imensă monarhie. Dar ceea ce le unea, astăzi le separă. Ura pe care Spania ne-o inspiră e mai mare decât oceanul care ne desparte. Ar fi mai ușor să reunești cele două continente, decât să împaci spiritele celor două țări. Obișnuința supunerii, comunitatea de interese, de cultură, de religie, o bunăvoință reciprocă, o duioasă afecțiune pentru leagănul și pentru gloria strămoșilor, în fine tot ce reprezenta speranța noastră ne venea din Spania [...] În prezent, totul s-a schimbat; ne amenință moartea, dezonoarea, toate relele cu putință; suferim totul și nu avem decât motive de teamă din partea acestei mame denaturate [...]

Existența locuitorilor din emisfera americană a fost, vreme de veacuri numai pasivă, viața lor politică a fost nulă. Ne găseam pe o treaptă inferioară sclaviei și, în consecință, eram puși în imposibilitatea de a ne ridica la binefacerile libertății [...]

În sistemul spaniol, astăzi poate mai mult decât oricând, noi nu jucăm decât alt rol decât pe acela de sclavi buni doar pentru muncă, dacă nu cumva pe acela de simpli consumatori, însă cu restricții supărătoare; de pildă interdicția de a cultiva fructele care cresc în Europa, monopolul regal asupra mai multor produse, interdicția de a întemeia fabrici, chiar și din acelea care nu există în metropolă, taxe excesive asupra mărfurilor și chiar asupra obiectelor de primă necesitate, piedicile puse relațiilor între provinciile americane, spre a le opri a se înțelege și a face comerț între ele.

În sfârșit, vreți să știți spre ce anume eram noi îndrumați? Spre ogoare, pentru a cultiva indigo, grâu, cafea, trestie de zahăr, cacao și bumbac; spre câmpiile solitare, pentru a crește vite; spre deșerturi, pentru a vâna fiare; spre măruntaiele pământului pentru a scoate aurul de care Spania lacomă nu se satură niciodată [...]

Eram, așa cum am arătat, separați de lume și aș putea spune absenți dintr-însa în tot ceea ce privea știința guvernării și administrația statului. Nu eram niciodată viceregi, nici guvernatori, decât în cazuri cu totul extraordinare; arhiepiscopi și episcopi rareori; diplomați niciodată, militari – numai în funcții subalterne. Nu eram, în fine, nici magistați, nici financiari, iar comercianți aproape deloc.

Toate acestea erau contrare instituțiilor noastre [...] Fiindcă există legi formale, promulgate chiar de Spania, care rezervă aproape în exclusivitate funcțiile civile, eclesiastice și financiare persoanelor născute în colonii.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 267-268)

DOCTRINA MONROE – MESAJUL ADRESAT DE PREȘEDINTELE MONROE CONGRESULUI S.U.A. la 2 decembrie 1823

[...] Am fost întotdeauna spectatori îngrijorați și interesați ai evenimentelor din această parte a globului, cu care avem o atât de strânsă legătură și din care derivă însăși originea noastră. Cetățenii Statelor Unite nutresc sentimentele cele mai prietenești în favoarea libertății și fericirii semenilor lor din partea de dincoace a Atlanticului. În războaiele puterilor europene, în probleme care le privesc pe ele, noi n-am luat parte niciodată și nu stă în firea politicii noastre să facem așa ceva. Ne considerăm lezați și facem preparative de apărare numai când drepturile noastre sunt încălcate sau serios amenințate [...]

Este de datoria noastră față de sinceritatea și caracterul amical al relațiilor existente între Statele Unite și alte puteri să declarăm că am considera primejdioasă pentru pacea și siguranța noastră orice încercare din partea lor de a-și extinde dominația asupra oricărei părți din această emisferă. Nu ne-am amestecat și nu ne vom amesteca în chestiunea coloniilor și teritoriilor dependente în prezent de indiferent care putere europeană. Dar dacă din partea oricărei puteri europene se va produce o intervenție în scopul de a supune sau de a institui în orice altă formă un control asupra destinelor acelor guverne care și-au declarat și păstrat independența, recunoscută de noi cu toată considerația și dreptatea, noi nu vom putea vedea acest fapt în altă lumină decât în aceea a unei manifestări neamicale față de Statele Unite.

În războiul dintre asemenea guverne și Spania ne-am declarat neutri încă la data când le-am recunoscut și vom persista în atitudinea adoptată, câtă vreme nu va surveni o schimbare de circumstanțe care, potrivit judecății autorităților competente ale acestui guvern, va trebui să producă o schimbare corespunzătoare din partea Statelor Unite, schimbare indispensabilă securității lor.

Ultimele evenimente din Spania și Portugalia arată că Europa nu este încă liniștită. În sprijinul acestui fapt important nu poate fi invocată o probă mai puternică decât hotărârea puterilor aliate[1] de a interveni în afacerile interne ale Spaniei [...]

Politica noastră față de Europa, adoptată într-un stadiu anterior al războaielor care atât de multă vreme au agitat această parte a globului, rămâne însă aceeași, adică: a nu ne amesteca în afacerile interne ale niciunei puteri europene, a considera guvernele *de facto* ca guverne legitime din punctul nostru de vedere, a cultiva relații prietenești cu acestea și a

[1] Este vorba de statele Sfintei Alianțe.

menaja asemenea relații printr-o politică francă, fermă și hotărâtă, ținând seamă în orice moment de pretențiile juste ale fiecărei puteri, dar netolerând vexațiuni din partea niciuneia.

În privința continentelor noastre, circumstanțele sunt total și vădit diferite. Este imposibil *ca puterile aliate să-și extindă sistemul lor politic asupra unei părți din aceste continente* fără a primejdui pacea și fericirea noastră; nimeni nu poate crede că frații noștri sudici, lăsați la libera lor alegere, vor adopta acest sistem de bună voie. Este tot atât de imposibil ca noi să ne comportăm cu indiferență față de o asemenea intervenție, în orice formă s-ar produce [...]

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 311-312)

MANIFESTUL TINEREI ITALII (1831)

Libertate – Egalitate – Umanitate – Independență – Unitate

1. Tânăra Italie este confraternitatea italienilor uniți prin legea progresului și a datoriei; a acelora care sunt convinși că Italia este menită să constituie o singură națiune și că ea poate realiza acest lucru prin forțele proprii; că eșecul tentativelor din trecut a provenit nu din slăbiciune, ci din greșelile conducerii forțelor revoluționare; a italienilor convinși că secretul puterii constă în statornicia și unitatea eforturilor și care își consacră ideile și acțiunile lor [...] marelui plan de a reface Italia într-o națiune unitară, independentă și suverană, de cetățeni liberi și egali.

2. Prin Italia înțelegem – 1, Italia peninsulară și continentală, mărginită în nord de arcul superior al Alpilor, în sud de către mare, în vest de gurile râului Var și la est de Trieste. 2, Insulele dovedite a fi italiene prin limba locuitorilor și destinate, sub o organizare administrativă specială, să fie o parte din unitatea politică a Italiei.

Prin Națiune înțelegem totalitatea italienilor uniți printr-un pact și guvernați de aceleași legi .

3. [...] Tânăra Italie este *republicană* și *unionistă*.

Republicană: pentru că, teoretic, toți indivizii care compun o națiune sunt chemați, în temeiul legilor divine și umane, să fie liberi, egali și frați; pentru că forma republicană de guvernământ este singura care asigură acest deziderat; pentru că suveranitatea își are sursa în națiune, ea fiind unica interpretă succesivă și permanentă a legii morale supreme [...] Republicană pentru că seria transformărilor în sens ascendent pe plan european duce în mod inevitabil societatea la statornicirea principiului republican și pentru că instaurarea principiului monarhic în Italia ar avea ca urmare o nouă revoluție, peste câțiva ani.

Tânăra Italie este republicană, pentru că, în mod practic, Italia nu posedă elementele unei monarhii; pentru că nu există o aristocrație puternică și respectată care să intermedieze între tron și popor; pentru că nu există nici o dinastie conducătoare a principilor italieni, ajunsă la acest rang în urma unor servicii lungi, glorioase și importante în dezvoltarea națiunii sau datorită afecțiunii și simpatiei care o compun; tradiția italiană este de asemenea republicană; republicane sunt marile noastre amintiri...

Tânăra Italie este *unionistă* pentru că fără unitate nu există realmente națiune, pentru că fără unitate nu există forță și pentru că Italia, înconjurată de națiuni puternice, unitare și invidioase are nevoie înainte de toate de forță; pentru că federalismul ar condamna-o la o incapacitate ca aceea a Elveției, ar pune-o sub influența uneia sau alteia dintre națiunile vecine; reînviind rivalitățile locale, de mult stinse federalismul ar împinge Italia îndărăt, spre Evul Mediu. [...] Pentru că federalismul, distrugând unitatea marii familii italiene, ar împiedica realizarea măreței misiuni pe care Italia este destinată să o realizeze [...].

4. Mijloacele de care Tânăra Italie vrea să se servească pentru atingerea scopului ei final sunt *educația și instrucția*. Aceste două mijloace trebuie folosite în mod coordonat și armonic [...]

Tânăra Italie este decisă să profite de evenimentele externe, dar fără a face să depindă de acestea momentul și locul insurecției [...]

După eliberarea teritoriului, orice putere trebuie să cedeze locul *Consiliului național*, singurul depozitar al autorității statului.

6. Culorile Tinerei Italii sunt alb, roșu și verde. Drapelul Tinerei Italii poartă înscrise pe o parte a acestor culori cuvintele: Libertate, Egalitate, Umanitate, iar pe cealaltă parte: Unitate, Independență.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul I: 1640-1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 256-257; secțiunile 2 și 3 completate din *Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939*, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 173-176)

MANIFESTUL PARTIDULUI COMUNIST (1847)

O stafie umblă prin Europa – stafia comunismului. Toate puterile bătrânei Europe s-au unit într-o sfântă hăituială împotriva acestei stafii: Papa și țarul, Metternich și Guizot, radicali francezi și polițiști germani.

Există oare vreun partid de opoziție care să nu fi fost defăimat, ca fiind comunist, de către adversarii săi de la putere? Există oare vreun partid de opoziție care să nu fi răspuns la rândul său atât elementelor mai înaintate ale opoziției, cât și adversarilor săi reacționari, zvârlindu-le în față imputarea stigmatizantă de comunist?

Din acest fapt reies două lucruri.

Toate puterile europene recunosc de pe acum comunismul ca o putere.

A venit timpul ca comuniștii să-și expună deschis, în fața lumii întregi concepția, scopurile, tendințele și să opună basmului despre stafia comunismului un manifest al partidului însuși.

În acest scop s-au întrunit la Londra comuniști de diferite naționalități și au redactat următorul „Manifest", care se publică în limbile: engleză, germană, italiană, flamandă și daneză.

Istoria tuturor societăților de până astăzi este istoria luptelor de clasă.

Omul liber și sclavul, patricianul și plebeul, nobilul și iobagul, meșterul și calfa, într-un cuvânt asupritorii și asupriții se aflau într-un permanent antagonism, duceau o luptă neîntreruptă, când ascunsă, când fățișă, o luptă care de fiecare dată se sfârșea printr-o prefacere revoluționară a întregii societăți, sau prin pieirea claselor aflate în luptă [...]

Puterea de stat modernă nu este decât un comitet care administrează treburile obștești ale întregii clase burgheze.

Burghezia a avut în istorie un rol cât se poate de revoluționar.

Burghezia nu poate să existe fără a revoluționa neîncetat uneltele de producție, deci relațiile de producție și prin urmare toate relațiile sociale [...]

În aceeași măsură în care se dezvoltă burghezia, cu alte cuvinte capitalul, se dezvoltă și proletariatul, clasa muncitorilor moderni, care nu trăiesc decât atâta vreme cât găsesc de lucru și care găsesc de lucru numai atâta vreme cât munca lor sporește capitalul. Acești muncitori, care sunt siliți să vândă cu bucata, sunt o marfă ca oricare alt articol din comerț și prin urmare sunt supuși deopotrivă tuturor vicisitudinilor concurenței, tuturor oscilațiilor pieței [...]

[...] Primul pas în revoluția muncitorească este ridicarea proletariatului la rangul de clasă dominantă, este cucerirea democrației.

Proletariatul va folosi dominația lor politică pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întreg capitalul, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mâinile statului, adică în mâinile proletariatului organizat ca clasă dominantă, și pentru a mări, cât se poate de repede, masa forțelor de producție.

La început acest lucru nu se poate face, firește decât printr-o încălcare despotică a dreptului de proprietate și a relațiilor de producție burgheze, adică prin măsuri care, din punct de vedere economic, apar neîndestulătoare și șubrede și care se depășesc singure în decursul mișcării și care sunt inevitabile ca mijloc pentru revoluționarea întregului mod de producție.

Aceste măsuri vor fi, se înțelege, diferite în diferitele țări.

În țările cele mai înaintate va fi totuși posibilă aproape pretutindeni aplicarea următoarelor măsuri:

1. Exproprierea proprietății funciare și întrebuințarea rentei funciare pentru acoperirea cheltuielilor de stat.

2. Impozit cu puternic caracter progresiv.

3, Desființarea dreptului de moștenire.

4. Confiscarea proprietății tuturor emigranților și rebelilor.

5. Centralizarea creditului în mâinile statului cu ajutorul unei bănci naționale cu capital de stat și cu monopol exclusiv.

6. Centralizarea tuturor mijloacelor de transport în mâinile statului.

7. Sporirea numărului fabricilor de stat, a uneltelor de producție, desțelenirea și ameliorarea pământurilor după un plan general.

8. Egală obligativitate a muncii pentru toți, organizarea unei armate industriale, îndeosebi pentru agricultură.

9. Îmbinarea muncii agricole cu cea industrială, măsuri având ca scop înlăturarea treptată a opoziției dintre sat și oraș.

10. Învățământ public gratuit pentru toți copiii. Interzicerea muncii în fabrici a copiilor, sub actuala ei formă. Îmbinarea educației cu producția materială [...]

(Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Editura Politică, București, 1962, p. 29, 30, 34-35, 39, 54-55).

ÎNCEPUTUL REVOLUȚIEI DE LA 1848 ÎN FRANȚA – EVENIMENTELE DE LA PARIS DIN ZIUA DE 23 FEBRUARIE RELATATE DE ALPHONSE DE LAMARTINE

Seara pe la 10 în strada Lepelletier a apărut un grup mic de tineri republicani, care s-a adunat la intrarea clădirii ziarului *Le National*, în liniște, ca și cum și-ar fi dat o întâlnire. În fiecare din revoluțiile noastre conducerea se întrunește la redacția unui ziar, acolo se lansează cuvântul de ordine, de acolo pleacă primul impuls. Ele reprezintă concentrările opiniei publice, tribunele ambulante ale poporului. S-a făcut auzită o convorbire lungă între republicanii dinăuntru și din afara clădirii. Prin fereastra joasă, zăbrelită, a cabinei portarului s-au schimbat cuvinte scurte și înfierbântate. Grupul, însuflețit de veștile incendiare ce-i fuseseră comunicate, s-a îndreptat spre bulevard în strigăte de: „Trăiască reforma! Jos cu miniștrii!"

De-abia părăsise redacția Naționalului, când a apărut un alt grup, format din muncitori și oameni din popor, care s-a oprit tot acolo, la un cuvânt al conducătorului său. Se pare că era așteptat [...].

[...] Au apărut alte două grupuri, de asemenea tăcute, având aspectul unui detașament care înainta spre o poziție dată. Unul părea a veni din cartierul aglomerat și veșnic neliniștit al bulevardului Bastiliei, iar celălalt din centrul Parisului, deoarece nucleul său se constituise în redacția ziarului *La reforme.* [...]

O parte din cetățeni s-au alăturat mecanic flancurilor acestei coloane mute [...]

În fața clădirii Ministerului de Externe, bulevardul era închis de un regiment de linie, gata de luptă, cu comandantul său în frunte, cu armele încărcate. Coloana s-a oprit brusc în fața zidului de baionete. Calul comandantului s-a speriat de fluturarea steagurilor și de lumina făcliilor și a sărit înapoi, cu copitele tremurând de spaimă, în direcția batalionului, care și-a lărgit rândurile pentru a-și primi comandantul. În mijlocul tulburării produse de acest incident s-a auzit o împușcătură [...] Soldații se crezură atacați. Puseră armele la umăr și o dâră de foc a luminat întregul rând [...] Coloana poporului din mahalale s-a împrăștiat decimată de gloanțe. Vaietele de moarte și gemetele răniților se împleteau cu strigătele înspăimântate ale femeilor, copiilor curioșilor. Ei se refugiară în casele vecine, în străzile înguste, pe sub porțile boltite. La lumina făcliilor care se stingeau în sângele de pe pavaj, se întrezăreau, ici-colo, grupuri de cadavre. Masa înspăimântată, crezându-se urmărită, s-a retras în strigăte de răzbunare până către strada Lafitte, lăsând între ea și armată doar golul, tăcerea și noaptea [...]

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 11-13)

CURENTE ȘI ORIENTĂRI POLITICE ÎN STATELE GERMANE ÎN ANII 1848-1849 – COMENTARIILE GENERALULUI JOSEPH MARIA VON RADOWITZ

Ș-ar părea că mișcarea care a cuprins Germania în martie 1848 a lovit dintr-o dată, ca un trăznet, dar numai în aparență, fiindcă în realitate de multă vreme observatorii mai atenți au recunoscut faptul că orice impuls dinafară sau din interior va găsi totul pregătit pentru răsturnarea ordinii existente în orice loc, în indiferent care din țările germane. Curioasă a fost orbirea care a închis ochii guvernelor față de pericolul amenințător, însă mai ales pe ai acelora care obișnuiau să vadă în supravegherea mișcărilor secrete sau publice singura garanție împotriva oricăror consecințe!

Unul era orientat spre transformarea politică a statelor însăși, era unitar în ideea de a înlătura formele de guvernământ existente, și implicit, în lupta comună împotriva lor; când era însă vorba de noile forme politice, de la monarhia parlamentară până la republica democrată, care să le înlocuiască pe cele vechi, în acest curent apăreau destule divergențe [...]

Celălalt mare curent era cel național, îndreptat spre unirea poporului german într-o comunitate națională. Aparent, s-a contopit deseori, ba chiar în cele mai multe cazuri, cu curentul politic amintit anterior și s-a manifestat ca unit cu acesta, în opoziție față de curentele de guvernământ. Totuși alianța aceasta de luptă nu trebuie să ne înșele asupra deosebirilor dintre ele [...].

La polul opus aflăm conservatori de toate nuanțele, de la socialiști din instinct până la monarhiști constituționali din convingere, care în același timp au fost și sunt patrioți germani hotărâți. Dorința entuziastă pentru o renaștere națională a marii comunități germane se unește la acești bărbați cu o iubire fierbinte pentru patria lor mai restrânsă, cu o fidelitate deplină față de principii lor ereditari.

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 29-30)

REVOLUȚIA DE LA 1848 LA VIENA – RELATAREA DIPLOMATULUI SAXON CARL FRIEDERICH VITZTHUM

Viena, 5 martie 1848

[...] Aici domnește în toate cercurile o atmosferă tulbure și neliniștită. Revoluția din Paris a luminat ca un fulger situația noastră. Suburbiile manifestă o stare de nervozitate. Mica burghezie se găsește într-o fierbere evidentă. Circulă cele mai funeste zvonuri. Pare că aproape toți vor să forțeze statul la un faliment. Ieri banca de schimb a fost parcă luată cu asalt [...]. Cafenelele sunt pline de curioși. Presa cu știrile de la Paris este citită în grupuri de 20 până la 30 de persoane [...]. Carnea s-a scumpit cu doi creițari.

Duminică, 12 martie.

Salonul Metternich. Liniște și siguranță. Îngrijorare foarte puțină [...]. Nu se iau măsuri preventive. [...]

Luni, 13 martie.

Ora 8. Mare mulțime de studenți spre palatul dietal. Mase de oameni bine îmbrăcați se agită pe străzi.

ora 10. Membrii dietei se strâng într-un număr mai mare ca oricând. [...]

Ora 11. Dorințe ale poporului: 1. libertatea presei, 2. libertatea învățământului, 3. dreptul de asociere, 4. dieta generală, miniștrii responsabili, 5. procedură judiciară publică și verbală, tribunale cu jurați.

Ora 12. Mișcare mare [...]. Străzile iau o înfățișare amenințătoare. Oratori populari adună grupuri de oameni în jurul lor. [...] Sunt aduse și încărcate tunuri. Cancelaria statului este încercuită cu trupe. Strigătul „Jos Metternich" devine lozinca generală [...].

Ora 1. Mișcări de trupe. [...] Toate prăvăliile se închid. Porțile orașului au fost închise pentru căruțe, nimeni nu e lăsat înăuntru. Mișcarea se extinde. [...] Un grup se apropie de cancelaria statului și cere demiterea prințului Metternich; un alt grup intră în palatul dietei, spărgând ferestre și mobilier [...]

Ora 4. [...] Luptele de stradă se întețesc [...].

Ora 5. Garda civilă sună alarma și pune mâna pe arme. O delegație de zece ofițeri ai ei se duce la Burg. Se ajunge la un fel de armistițiu. Ofițerii gărzii civile cer: 1. imediata retragere a armatei din oraș, 2. înarmarea studenților, 3. demisia prințului Metternich. Punctele 2 și 3 să fie executate până la ora 9 seara. Ei garantează în schimb liniștea orașului și amenință că în cazul neexecutării punctelor 2 și 3, garda civilă se va pune în fruntea mișcării. Consfătuire la Burg; participă la ea notabilități și orășeni.

Ora 8,30. [...] Prințul Metternich își dă demisia.

Ora 9. Vestea străbate străzile. Patrule duc vestea din casă în casă.

Marți, 14 martie

Ora 3. În sfârșit, se aude că s-a aprobat formarea gărzii naționale. Lumea se înghesuie pentru a se înscrie. Arsenalul furnizează armele.

Ora 5. [...] Se proclamă libertatea presei. Veselia e mare [...] se cere ca împăratul să se arate poporului. Prințul Windischgrätz aduce veste că maiestatea sa nu se simte bine.

Ora 6. Iluminație generală. Ploaie. Liniște perfectă.

Miercuri, 15 martie

Ora 8. Orașul se trezește în mare liniște. Se aude vestea despre bătălia din suburbii, unde garda națională și armata a împrăștiat gloatele: au fost aduse tunuri. Se vorbește de 400 de morți, din gărzile naționale ar fi căzut vreo 100. Un comitet permanent, format din 24 de membrii discută la primărie.

17 martie

Aici totul a reintrat în liniște. Poporul arată o moderație ciudată [...] Vechea Austrie s-a năruit. *Sic transit gloria mundi.*

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 35-38)

REVENDICĂRILE ADUNĂRII REVOLUȚIONARE MAGHIARE DE LA BUDAPESTA (15 martie 1848)

1. Libertatea presei; abolirea cenzurii.
2. Guvern responsabil cu sediul în capitală[1].
3. Parlament anual la Budapesta.
4. Egalitatea politică și religioasă în fața legii.
5. Gardă națională.
6. Impozitele să fie plătite de toți cetățenii.
7. Abolirea șerbiei.
8. Curți cu juri. Egalitatea reprezentării.
9. Bancă națională.
10. Militarii să depună jurământul pe Constituție; soldații unguri să nu mai fie trimiși în alte părți, iar soldații străini să fie retrași.
11. Deținuții politici să fie eliberați.
12. Unirea cu Transilvania.

(*Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939,* selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 125-126)

ADUNAREA NAȚIONALĂ DE LA FRANKFURT (1848) – RELATAREA LUI WILHELM ZIMMERMANN, DEPUTAT DIN WÜRTTEMBERG

Spațiul în care s-au ținut ședințele Adunării Naționale a fost împodobit încă cu și mai mult gust și mai strălucitor decât în cazul pre-parlamentului; biserica înaltă și orbitor de albă ilumina orice figură și imensele ferestre erau drapate cu pânză verde, iar deasupra biroului prezidiului draperiile roșii arătau măreț.

În nici o zi galeriile de sus nu au fost doar pe jumătate pline; chiar și în zilele în care numai se vota, galeriile aproape că se prăbușeau sub apăsarea privitorilor, care la strigarea numelui fiecărui deputat reținea fiecare vot și apoi criticau mai încet sau mai tare. Jos erau împărțite spații mari pentru public, până foarte aproape de băncile deputaților; aceste galerii ale publicului cuprindeau adunarea prin dreapta și prin stânga biroului ca două brațe puternice; uneori se înghesuiau aici mii de participanți, doamne și domni, deși galeriile lor erau teoretic despărțite.

În dreapta, în partea opusă prezidiului, se afla așa-numita galerie a diplomaților. Aici puteau fi văzuți trimișii Franței și Angliei, ai Rusiei și Americii, ai unor regi și principi de diverse ranguri, care supravegheau nașterea și creșterea națiunii germane, iar împrejurul lor bancherii din Frankfurt, oamenii de bursă, mulți dintre ei și din străinătate. Ore întregi, fie dinăuntru, fie din afară din bursa care se afla chiar lângă biserica Sf. Paul, oamenii marilor

[1] Până la această dată Ungaria era administrată direct de la Viena.

afaceri bănești pândeau hotărârile Adunării Naționale ca și cum ar fi fost vorba de decizii pe viață și pe moarte.

Lângă ei putea fi văzută aristocrația din Frankfurt și din zonele înconjurătoare, precum și aceia dintre străini care putuseră obține bilete pentru diversele ședințe; aceasta deoarece toate galeriile de la parter erau accesibile numai cu bilete. Cele trei linii de cale ferată care erau atunci în funcțiune aduceau din trei părți mulți vizitatori; și un mare număr de străini, unii veniți de la mare depărtare, s-au stabilit la Frankfurt pe timpul desfășurării Parlamentului. Pe această parte, în primul rând de bănci, ca și deasupra la galerie, stătea cea mai mare parte a ziariștilor, care relatau despre lucrări în sute de gazete, chiar și în cele franțuzești și englezești.

(*Deutsche Geschichte. Band 9. Von der Restauration bis zur Reichsgründung 1815-1871*. Herausgegeben von Heinrich Pleticha, Gütersloh, 1987, p. 22–

ORGANIZAREA TRUPELOR DE VOLUNTARI CONDUSE DE GARIBALDI ÎN LOMBARDIA ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848 – RELATAREA COLONELULUI MEDICI

Guvernul provizoriu[1] îi dădu lui Garibaldi titlul de general și-l autorizâ să organizeze batalioanele de voluntari lombarzi [...]

Eu aveam sarcina să disciplinez tot acest tineret al baricadelor care, în timpul celor cinci zile[2], cu trei sute de puști și cu patru sau cinci sute de suflete, îl gonise din Milano pe Radetzky și pe cei douăzeci de mii de soldați ai lui. Dar întâmpinarăm aceleași greutăți pe care le-a întâmpinat Garibaldi și în 1859. Corpurile de voluntari, care reprezintă spiritul Revoluției, neliniștesc întotdeauna guvernele. Un singur cuvânt ne va da o idee despre spiritul voluntarilor noștri.

[...] Guvernul a început prin a ne refuza armele; un bărbat cu ochelari, care ocupa un loc important în minister, zise, foarte arogant, că astea erau arme pierdute și că Garibaldi era un spadasin, și nimic alta. Noi n-am răspuns decât: bine; cât despre arme, am spus că ni le vom procura singuri, dar cel puțin să binevoiască să ne dea uniforme. Ni s-a răspuns că nu existau uniforme; dar ni s-au deschis depozite în care se aflau haine austriece, unguresti și croate. Era o glumă bună față de niște oameni care cereau să fie uciși, mergând să lupte cu croații, cu ungurii și cu austriecii. Toți acești tineri care aparțineau primelor familii din Milano, dintre care câteva erau milionare, au refuzat cu indignare. Totuși, trebuia luată o hotărâre; nu se putea lupta, unii fiind în frac, ceilalți în redingotă; am luat hainele de pânză ale soldaților austrieci, ale celor ce se numesc *ritters*,și ne-am făcut din ele un fel de bluze.

Îți venea să mori de râs, nu alta; aveam aerul unui regiment de bucătari. Trebuia să ai ochiul foarte pătrunzător spre a recunoaște, sub această pânză grosolană, floarea tineretului din Milano.

---

[1] Este vorba despre guvernul revoluționar instituit la Milano după alungarea trupelor austriece în 22 martie 1848.

[2] 18–22 martie 1848.

În vreme ce ne croiam hainele pe măsură, ne procuram puști și muniții prin toate mijloacele posibile. În sfârșit, odată înarmați și îmbrăcați, o pornirăm în marș spre Bergamo, cântând imnuri patriotice.

(*Memoriile lui Garibaldi. Revăzute și completate de Al. Dumas-tatăl*, Editura Minerva, București, 1970, p. 282-283)

CONSTITUȚIA GENERALĂ IMPERIALĂ AUSTRIACĂ (4 martie 1849)

Coroana Imperiului, la fel ca și cea a fiecăruia dintre statele Coroanei, este ereditară în casa Habsburg-Lorena, în conformitate cu Pragmatica Sancțiune și cu legile de familie austriece [...]

Împăratul este august, inviolabil și iresponsabil [...]

Împăratul promulgă legile și publică decretele care respectă aceste legi. Fiecare decret trebuie contrasemnat de un ministru responsabil.

Împăratul numește pe miniștri și îi destituie; el face numirile pentru toate funcțiile în toate ramurile administrației [...]

Pentru toate popoarele Imperiului există doar o singură cetățenie austriacă [...]

Șerbia, indiferent de felul sau de denumirea ei, este desființată [...]

Toți cetățenii austrieci sunt egali în fața legii și a justiției [...]

Funcțiile publice sunt accesibile în mod egal pentru toate persoanele calificate [...]

Dieta Imperială Austriacă va fi compusă din două camere – Camera Superioară și Camera Inferioară [...]

Camera Superioară este alcătuită din deputați, aleși de către provinciile Coroanei dintre membrii dietelor lor provinciale [...]

Camera Inferioară va fi rodul unor alegeri generale și directe. Dreptul de a alege va aparține fiecărui cetățean austriac matur, care se bucură de toate drepturile civile și politice și care fie plătește impozite directe într-un cuantum total ce urmează să fie fixat prin legea electorală, sau care, pe baza calităților sale personale, posedă un permis special de la o comunitate a uneia dintre provinciile Coroanei Austriece.

Votul pentru alegerea ambelor Camere se exprimă verbal și în mod public [...]

Constituția regatului Ungariei va fi menținută în măsura în care reglementările care contravin prezentei constituții își vor pierde efectul, iar egalitatea drepturilor tuturor naționalităților și tuturor limbilor din țară va fi garantată în toate domeniile vieții publice și civile prin instituții special alcătuite pentru acest scop [...]

În regatele Croației și Sclavoniei [...] instituțiile particulare ale acestor provincii vor fi menținute în uniunea acestor țări cu Imperiul, [...] dar păstrându-se independența completă a acestor provincii față de regatul Ungariei [...]

Constituția regatului Lombardiei și Veneției, și relațiile acestui stat al Coroanei cu Imperiul, vor fi fixate printr-un statut special.

Toate celelalte țări ale Coroanei vor avea [de asemenea] constituțiile lor proprii.

(*Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939*, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 129-130)

ACTUL FINAL AL CONGRESULUI DE LA PARIS (1856)

Majestățile lor, Împăratul francezilor, Regina Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei, Împăratul tuturor Rusiilor, Regele Sardiniei și Împăratul otomanilor, animați de dorința de a pune capăt calamităților războiului și voind să înlăture cauzele care au determinat aceste calamități, au hotărât să se înțeleagă cu Maiestatea Sa Împăratul Austriei asupra bazelor necesare restabilirii și consolidării păcii, asigurând prin garanții eficace și reciproce independența Imperiului Otoman [...]

Considerând că, în interesul păcii europene, Maiestatea Sa Regele Prusiei [...] trebuie să fie chemat să participe la noile angajamente care se vor stabili [...] [ele] l-au anunțat să-și trimită plenipotențiarii la Congres [...]

Plenipotențiarii [...] au convenit asupra următoarelor articole:

Art. 1. Se va stabili pe vecie, din ziua schimbării ratificărilor prezentului tratat, pace și prietenie între Majestatea Sa Împăratul francezilor, Maiestatea Sa Regina Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei, Maiestatea Sa Regele Sardiniei, Maiestatea Sa Imperială Sultanul pe de o parte, și Maiestatea Sa Împăratul tuturor Rusiilor pe de altă parte, ca și între moștenitorii și succesorii lor, statele și supușii lor [...]

Art. 4. Maiestățile Lor, Împăratul francezilor, Regina Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei, Regele Sardiniei și Sultanul se angajează să restituie Maiestății sale Împăratul tuturor Rusiilor orașele și porturile: Sevastopol, Balaklava, Kamieț, Eupatoria, Kerci, Ieni-Kaleh, Kinburn, precum și celelalte teritorii ocupate de trupele aliate [...]

Art. 11. Marea Neagră este neutralizată: deschise marinei comerciale a tuturor națiunilor, apele și porturile sale sunt categoric și pentru totdeauna interzise pavilioanelor de război, fie ale puterilor riverane, fie ale oricărei alte puteri, în afara excepțiilor menționate în articolele 14 și 19 din prezentul tratat [...]

Art. 15. Printr-un act al Congresului de la Viena fiind stabilite principiile destinate a reglementa navigația pe fluviile care separă sau traversează mai multe state, puterile contractante convin între ele, că în viitor aceste principii vor fi la fel aplicabile Dunării și gurilor sale. Ele declară că această dispoziție face de aici înainte parte din dreptul public al Europei și o iau sub garanția lor.

Navigația pe Dunăre nu va putea fi supusă nici unei piedici și nici unei taxe care nu este prevăzută în mod expres prin stipulațiile conținute în articolele următoare [...]

Art. 17. Se va alcătui o comisie compusă din delegați ai Austriei, Bavariei, Sublimei Porți și Württembergului (câte unul pentru fiecare din aceste puteri) la care se vor reuni comisarii celor trei principate dunărene[1] după ce au fost aprobați de Poartă. Această Comisie care va fi permanentă: 1. va elabora regulamentele de navigație și de poliție fluvială; 2. va înlătura piedicile, de orice natură ar fi ele, care se opun aplicării pentru Dunăre a dispozițiilor tratatului de la Viena; 3. va ordona și va executa lucrările necesare pe tot parcursul fluviului și 4. va supraveghea, după dizolvarea Comisiei Europene, menținerea navigabilității la gurile Dunării [...]

---

[1] Țara Românească, Moldova, Serbia.

Art. 20. În schimbul orașelor, porturilor și teritoriilor enumerate în articolul 4 al prezentului tratat și pentru a asigura mai bine libertatea navigației pe Dunăre, Maiestatea sa Împăratul tuturor Rusiilor consimte la rectificarea frontierelor sale în Basarabia [...]

Art. 21. Teritoriul cedat de Rusia va fi anexat Principatului Moldovei, sub suzeranitatea Sublimei Porți.

Art. 22. Principatele Tării Românești și Moldovei vor continua să se bucure, sub suzeranitatea Porții și sub garanția puterilor contractante, de privilegiile și imunitățile pe care ele le au. Nici o protecție exclusivă nu va fi exercitată asupra lor de către una din puterile garante. Nu va exista nici un drept particular pentru amestecul în afacerile lor interioare.

Art. 23. Sublima Poartă se angajează să conserve ziselor Principate o administrație independentă și națională ca și deplina libertate a cultului, a legislației, a comerțului și a navigației.

Legile și statutele astăzi în vigoare vor fi revizuite. Pentru a asigura un acord comun asupra acestei revizuiri, o comisie specială, asupra compoziției căreia înaltele părți contractante vor conveni, se va reuni fără întârziere la București, împreună cu un comisar al Sublimei Porți.

Această comisie va avea ca sarcină să cerceteze starea actuală a Principatelor și să propună bazele viitoarei lor organizări.

Art. 24. Maiestatea Sa Sultanul promite să convoace imediat în fiecare din cele două provincii un Divan ad-hoc, astfel alcătuit încât să reprezinte interesele reale ale tuturor claselor societății. Aceste Divanuri vor fi chemate să exprime voința populației referitoare la organizarea definitivă a Principatelor.

O instrucțiune a Congresului va reglementa raporturile Comisiei cu Divanurile.

Art. 25. Luând în considerare opinia exprimată de cele două Divanuri, Comisia va transmite fără întârziere la sediul actualei conferințe rezultatul propriei sale munci.

Înțelegerea finală cu puterea suzerană va fi consacrată printr-o convenție încheiată la Paris între înaltele părți contractante; un hatișerif conform stipulațiilor convenției va constitui organizarea definitivă a acestor provincii, puse de aici înainte sub garanția colectivă a tuturor puterilor semnatare.

Art. 26. s-a convenit că va exista în Principate o forță armată națională, organizată în scopul menținerii siguranței în interior și pazei frontierelor. Nici o piedică nu va putea fi adusă măsurilor extraordinare de apărare pe care această forță armată, cu asentimentul Sublimei Porți, va fi nevoită să le ia pentru respingerea oricărei agresiuni externe.

Art. 27. Dacă liniștea interioară din Principate va fi amenințată sau compromisă, Sublima Poartă se va înțelege cu celelalte puteri contractante asupra măsurilor ce vor trebui luate pentru menținerea sau restabilirea ordinii legale. O intervenție armată nu va putea avea loc fără un acord prealabil între aceste puteri.

Art. 28. Principatul Serbiei va continua să se bucure din partea Sublimei Porți de drepturile și imunitățile fixate și determinate de hatișerifurile puse de aici înainte sub garanția colectivă a puterilor contractante.

În consecință, zisul Principat va păstra o administrație a sa independentă și națională, de asemenea libertatea deplină a cultului, legislației, comerțului și navigației [...]

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 275-278)

OTTO VON BISMARK DESPRE UNIFICAREA GERMANIEI – CUVÂNTAREA DE LA INSTALAREA ÎN FUNCȚIA DE PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI ÎN PRUSIA (1862)

Germania urmărește cu atenție nu liberalismul Prusiei, ci puterea sa; Bavaria, Württemberg și Baden n-au decât să arate înclinații în sens liberal, pentru acest lucru nimeni nu le va atribui rolul Prusiei; Prusia trebuie să-și întărească puterea și să o țină pregătită pentru acel moment favorabil pe care de mai multe ori l-a pierdut; granițele pe baza tratatelor de la Viena nu mai sunt propice unei vieți de stat normale; problemele mari ale epocii nu se mai decid prin cuvântări și hotărâri majoritare – aceasta a fost marea greșeală din anii 1848 și 1849 – ci prin fier și sânge.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 112)

LEGEA AUSTRIACĂ REGLEMENTÂND RELAȚIILE DINTRE AUSTRIA ȘI UNGARIA ÎN CADRUL MONARHIEI DUALISTE (1867)

1. Următoarele chestiuni sunt declarate comune pentru Austria și Ungaria.

a. Afacerile externe, inclusiv reprezentanțele diplomatice și comerciale din străinătate, la fel ca și măsurile legate de tratatele internaționale [...].

b. Chestiunile militare și navale; cu excepția contingentelor și a legislației privitoare la modalitățile de efectuare a serviciului militar [...].

c. Finanțele [...].

2. În afară de acestea, următoarele chestiuni nu vor fi administrate în comun, dar trebuie să fie reglementate după principii unitare, în așa fel încât să fie puse de acord la anumite intervale:

a. Afacerile comerciale, mai ales legislația vamală.

b. Legislația referitoare la impozitele indirecte [...].

c. Reglementările referitoare la căile ferate care prezintă interes pentru ambele părți ale imperiului.

5. Administrarea afacerilor comune va fi realizată de un ministru comun [...].

(*Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939*, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 153-154)

PACEA PRELIMINARĂ FRANCO-GERMANĂ DE LA VERSAILLES (26 februarie 1871)

Art. I. Franța renunță în favoarea Imperiului German la toate drepturile și pretențiile privind teritoriile situate la est de granițele indicate mai jos [...] [1]

[1] Se enumeră localitățile marcând granița dintre Alsacia și Lorena pe de o parte și teritoriile rămase la Franța, pe de altă parte.

Imperiul german va stăpâni pe veci aceste teritorii în deplină suveranitate și proprietate [...]

Art. II. Franța plătește Maiestății Sale Împăratul German suma de cinci miliarde franci.

Achitarea cel puțin a unui miliard de franci urmează să fie efectuată în cursul anului 1871 și întreaga datorie rămasă să fie achitată într-o perioadă de trei ani de la ratificarea prezentului acord.

Art. III. Evacuarea teritoriilor franceze ocupate de trupele germane începe după ratificarea prezentului tratat de către Adunarea Națională ce-și desfășoară lucrările la Bordeaux.

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 282)

CONCEPȚIA LUI ABRAHAM LINCOLN DESPRE MENȚINEREA UNIUNII (1862)

Vreau să salvez Uniunea. Vreau să o salvez pe cea mai scurtă cale din cele îngăduite de constituție. Cu cât mai curând va fi restabilită autoritatea națională, cu atât mai mult uniunea va redeveni „Uniunea așa cum a fost". Dacă ar fi unii care n-ar voi să salveze Uniunea decât cu condiția de a salva în același timp sclavajul, n-aș fi de acord cu ei. Supremul meu scop în această luptă este să salvez Uniunea, iar nu să salvez sau să distrug sclavajul. Dacă aș putea salva Uniunea fără să eliberez *nici un* sclav, aș face-o; dacă aș putea-o salva eliberând *pe toți* sclavii, aș face-o; și dacă aș putea-o salva eliberând pe unii și lăsându-i pe alții în aceeași stare, iarăși aș face-o. Ceea ce fac în problema sclavajului și a populației negre, fac pentru că sunt de părere că ajută la salvarea Uniunii; ceea ce omit să fac, omit deoarece cred că *nu* ajută la salvarea Uniunii. Voi face și mai puțin, de îndată ce voi socoti că actele mele prejudiciază cauzei; voi face mai mult, de îndată ce mă voi convinge că procedând astfel ajut cauzei. Voi încerca să îndrept greșelile care mi se vor dovedi că sunt greșeli; voi adopta idei noi, de îndată ce se vor dovedi juste.

Am expus aici, intențiile mele, prin prisma ideii pe care o am despre datoria mea *oficială*; dar ele nu schimbă cu nimic dorința mea *personală* – des exprimată – ca toți oamenii, pretutindeni, să poată fi liberi.

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 213)

DECLANȘAREA OFICIALĂ A POLITICII DE REFORME ÎN IMPERIUL OTOMAN – HATT-I ȘERIF-UL DE LA GÜLHANE (1839)

Toată lumea știe că la începuturile monarhiei otomane glorioasele precepte ale Coranului și ale Legii Imperiale erau întotdeauna respectate. În consecință Imperiul sporea în putere și în măreție, și toți supușii săi ajunseseră în cel mai înalt grad de

bunăstare și prosperitate. În ultimii 150 de ani o succesiune de accidente și alte diverse cauze au condus la nerespectarea codurilor sacre de legi și a reglementărilor derivând din acestea, iar puterea și prosperitatea s-au transformat în slăbiciune și sărăcie; un Imperiu își pierde stabilitatea de îndată ce încetează să-și respecte legile.

Aceste considerații sunt mereu prezente în mintea noastră, și, din ziua când ne-am suit pe Tron, gândul binelui public, al ameliorării stării provinciilor și al ajutorării populațiilor, nu a încetat să ne frământe. În consecință, dacă avem în vedere poziția geografică a provinciilor otomane, fertilitatea solului, capacitățile și inteligența locuitorilor, putem fi convinși că străduindu-ne să găsim mijloacele cele mai potrivite vom reuși să ajungem în puțini ani la rezultatul pe care sperăm să-l obținem cu ajutorul lui Allah. Plin de încredere în ajutorul Celui Preaînalt și în medierea Profetului, considerăm că este potrivit să căutăm instituții noi prin care să oferim provinciilor care compun Imperiul otoman beneficiul unei bune administrații.

Aceste instituții se vor subsuma în principal următoarelor trei domenii:

1. Garanțiile asigurând supușilor noștri securitatea deplină pentru viața, onoarea și averea lor.

2. Un sistem regulat de impunere și de percepere a impozitelor.

3. Un sistem regulat de recrutarea a trupelor și de stabilire a duratei serviciului militar [...]

În consecință, de acum încolo, cauza fiecărei persoane acuzate va fi judecată în mod public, în conformitate cu Legea Sfântă [...] și atâta vreme cât nu s-a pronunțat o sentință legală definitivă, nimeni nu poate în mod secret sau public să ordone uciderea cuiva prin otrăvire sau prin orice altă modalitate.

Nimănui nu-i va fi îngăduit să lezeze în vreun fel onoarea oricărei alte persoane.

Fiecare să-și posede proprietatea de orice fel, și să dispună de ea cu toată libertatea, fără a fi împiedicat sau stânjenit de indiferent ce persoană; astfel, de pildă, moștenitorii inocenți ai unui criminal să nu fie lipsiți de drepturile lor legale, iar proprietatea criminalului să nu fie confiscată.

Aceste privilegii imperiale vor fi extinse la toți supușii noștri, indiferent din ce religie sau sectă ar face ei parte; ei se vor bucura de ele fără vreo excepție. Noi garantăm astfel deplina securitate tuturor locuitorilor Imperiului nostru în ceea ce privește viața, onoarea și averile lor, așa cum le sunt asigurate și de către textul sacru al Legii [...]

Deoarece toți slujbașii publici ai Imperiului vor primi un salariu potrivit, și vor fi fixate [corespunzător] salariile celor ale căror servicii până acum nu au fost suficient remunerate, va fi promulgată o lege aspră împotriva traficului de influență și a mitei, care sunt condamnate de Legea Sfântă și care sunt una dintre principalele cauze ale decăderii Imperiului.

(Wayne S. Vucinich, *The Ottoman Empire. Its Record and Legacy*, Princeton, 1965, p. 160-161)

N. B. Se poate discuta și felul în care elitele otomane își imaginează că în trecutul mai îndepărtat al Imperiului totul era perfect, era un fel de „epocă de aur". De asemenea, se cuvine observat și faptul că reformele novatoare inspirate de modelul Occidentului dezvoltat sunt prezentate publicului otoman sub haina conformității cu *șaria* (legea sfântă musulmană).

CONSTITUȚIA OTOMANĂ din 23 decembrie 1876

Art. 3. Suveranitatea otomană, care întrunește în persoana suveranului califatul suprem al Islamului, aparține celui mai vârstnic dintre prinții Casei lui Osman, potrivit regulilor stabilite din vechime [...]

Art. 7. Maiestatea Sa Sultanul are printre drepturile sale suverane următoarele prerogative: numește și revocă pe miniștri [...] el investește pe stăpânitorii provinciilor privilegiate în formele stabilite prin privilegiile care le-au fost concedate; el bate monedă; numele său este pronunțat în moschei în timpul rugăciunii publice (*hutbe*); încheie tratate cu alte puteri; declară război; încheie pace; comandă armatele de uscat și de pe mare; [...] dispune executarea dispozițiilor *șeriat*-ului și a legilor; [...] anulează și comută condamnările pronunțate de tribunalele criminale; convoacă și prorogă Adunarea Generală; dizolvă, dacă consideră necesar, Camera Deputaților, cu condiția de a organiza noi alegeri pentru aceasta.

Art. 9. Toți otomanii se bucură de libertatea individuală, cu condiția de a nu aduce atingere libertății altuia.

Art. 10. Libertatea individuală este inviolabilă.

Nimeni nu poate, sub nici un pretext, să sufere o pedeapsă decât în cazurile prevăzute de lege și prin procedurile pe care aceasta le stabilește.

Art. 11. Islamul este religie de stat.

Respectând acest principiu, statul protejează libera exercitare a tuturor cultelor recunoscute în imperiu și respectă privilegiile acordate diferitelor comunități, cu condiția ca ele să nu aducă atingere ordinii publice și bunelor moravuri.

Art. 12. Presa este liberă în condițiile legii.

Art. 17. Toți otomanii sunt egali în fața legii. Ei au aceleași drepturi și îndatoriri, fără nici o discriminare în funcție de religie.

Art. 18. Accesul la funcțiile publice este condiționat de cunoașterea limbii turce, care este limba oficială a statului.

Art. 21. Proprietatea imobilă și mobilă este garantată [...]

Art. 22. Domiciliul este inviolabil.

Art. 30. Miniștrii răspund de faptele sau actele din decursul îndeplinirii funcției lor.

Art. 31. Dacă unul sau mai mulți membri ai Camerei Deputaților vrea să facă plângere împotriva unui ministru, pe baza responsabilității acestuia și în legătură cu fapte pe care Camera are dreptul să le cunoască, cererea conținând plângerea este remisă președintelui, care o trimite în [maximum] trei zile comisiei însărcinate, potrivit regulamentului interior, să examineze plângerea și să decidă dacă aceasta trebuie supusă deliberării Camerei.

Decizia comisiei este adoptată cu majoritatea voturilor după confruntarea informațiilor necesare și după ce ministrul în cauză a furnizat explicațiile cuvenite.

În cazul în care comisia decide să supună plângerea plenului Camerei, raportul constatând această decizie este citit în ședință publică, și apoi Camera, după ce ascultă pe ministrul în cauză sau pe delegatul său, votează cu o majoritate de două treimi asupra concluziilor acestui raport.

În cazul adoptării acestor concluzii, este transmisă marelui vizir o adresă cerând trimiterea în judecată a ministrului respectiv; marele vizir supune această adresă sancțiunii

Maiestății Sale Imperiale Sultanul, iar trimiterea [ministrului] în fața Înaltei Curți are loc pe baza unei iradele imperiale.

Art. 35. În cazul în care Camera Deputaților respinge printr-un vot motivat un proiect de lege pentru care guvernul consideră că trebuie să insiste, Maiestatea Sa Imperială Sultanul poate ordona dizolvarea Camerei, cu condiția organizării de noi alegeri pentru deputați într-un termen fixat prin lege.

Art. 42. Adunarea Generală este compusă din 2 camere: Camera Superioară sau Senatul, și Camera Deputaților.

Art. 53. Inițiativa propunerii unei legi [noi] sau a modificării unei legi deja existente aparține guvernului. Senatul și Camera Deputaților pot de asemenea să ceară o lege nouă sau modificarea unei legi existente în problemele incluse în atribuțiile lor.

În acest caz, cererea este supusă de marele vizir Maiestății Sale Imperiale Sultanul, și, dacă este cazul, Consiliul de Stat este însărcinat printr-o iradea imperială să pregătească proiectul legii solicitate pe baza informațiilor și lămuririlor furnizate de departamentele competente .

Art. 80. Camera Deputaților discută proiectele de lege care îi sunt supuse spre dezbatere.

Ea adoptă, amendează sau respinge dispozițiile financiare. Ea examinează în detaliu cheltuielile generale ale statului incluse în legea bugetului, și le stabilește cuantumul împreună cu miniștrii. Ea stabilește de asemenea în acord cu miniștrii natura, cuantumul și modul de repartizare și de realizare a veniturilor necesare acoperirii acestor cheltuieli.

Art. 81. Judecătorii numiți potrivit legii speciale referitoare la această problemă și care au primit un brevet de investitură, sunt inamovibili; ei pot însă să-și dea demisia.

(Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'histoire, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 98-100)

CONSTITUȚIA IMPERIULUI JAPONEZ (1889)

Cap. I. Despre împărat

Art. 1. Imperiul Japonez este condus pe vecie de o dinastie imperială. [...]

Art. 3. Persoana împăratului este sacră și inviolabilă.

Art. 4. Împăratul este șeful statului, el deține puterea suverană și o exercită în conformitate cu prevederile prezentei constituții.

Art. 5. Împăratul dispune de putere legislativă, de comun acord cu parlamentul imperial.

Art. 6. Împăratul confirmă legile și dispune promulgarea și executarea lor.

Art. 7. Împăratul convoacă parlamentul imperial, declară deschise și închise sesiunile sale, dispune prorogarea lor și dizolvă camera deputaților.

Art. 8. În caz de imperioasă necesitate și când parlamentul nu este în sesiune, împăratul poate să apere siguranța publică prin decrete având putere de lege.

Aceste decrete imperiale trebuie însă înaintate parlamentului imperial în cea mai apropiată sesiune și dacă parlamentul nu este de acord cu ele, guvernul le va declara neviabile pentru viitor [...].

Art. 10. Împăratul stabilește organizarea diferitelor sectoare ale conducerii de stat, numește și destituie pe toți funcționarii civili sau militari și le determină atribuțiile, în măsura care în constituție sau în alte legi nu sunt prevăzute derogări excepționale.

Art. 11. Împăratul este comandantul suprem al armatei și al flotei. [...]

Art. 13. Împăratul declară război, încheie pace și încheie tratate.

Art. 14. Împăratul declară stare de asediu.

Cap. II. Drepturile și datoriile supușilor

Art. 18. Condițiile necesare pentru a fi supus japonez sunt determinate prin lege.

Art. 22. Supușii japonezi, în limitele legii, au libertatea de a-și stabili și schimba domiciliul.

Art. 25. Cu excepția situațiilor prevăzute de lege, nu se va putea intra și percheziționa locuințele supușilor japonezi fără consimțământul acestora.

Art. 26. Cu excepția situațiilor prevăzute de lege, secretul corespondenței supușilor japonezi nu poate fi violat.

Art. 28. În limitele în care nu vătămează pacea și ordinea publică și nu contravin datoriilor lor de supuși, japonezii se bucură de libertatea credințelor lor religioase.

Cap. III. Despre parlamentul imperial

Art. 33. Parlamentul imperial este compus din două camere: camera pairilor și camera deputaților.

Art. 34. Camera pairilor, în conformitate cu decretul despre alcătuirea ei, este compusă din membrii familiei imperiale, din purtătorii de titluri nobiliare și din persoane numite de împărat.

Art. 35. Camera deputaților este alcătuită din membrii aleși de popor în conformitate cu prevederile legii electorale [...]

Art. 37. Nici o lege nu poate fi promulgată fără aprobarea parlamentului imperial.

Art. 38. Ambele camere se pronunță prin vot asupra proiectelor de lege propuse de guvern; în plus fiecare are dreptul de inițiativă a legilor.

Cap. IV. Despre miniștrii de stat și Consiliul Secret

Art. 55. Fiecare din miniștrii de stat asistă cu sfaturile sale pe împărat și răspunde în fața lui pentru ele. Toate legile, decretele imperiale și actele de orice fel privitoare la problemele de stat trebuie contrasemnate de miniștrii de stat [...]

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 248-249; completat din Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'histoire, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 128)

CAPITOLUL XIV

LUMEA LA FINELE SECOLULUI XIX ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

ACTUL GENERAL AL CONFERINȚEI DE LA BERLIN CU PRIVIRE LA STĂPÂNIREA ASUPRA AFRICII (1885)

În numele lui Dumnezeu Atotputernic.

Majestatea Sa Împăratul Germaniei, Rege al Prusiei, Majestatea Sa Împăratul Austriei, Rege al Boemiei, etc., și Rege Apostolic al Ungariei, Majestatea Sa Regele belgienilor, Majestatea Sa Regele Danemarcei, Majestatea Sa Regele Spaniei, Președintele Statelor Unite ale Americii, Președintele Republicii franceze, Majestatea Sa Regina Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei, Împărăteasă a Indiilor, Majestatea Sa Regele Italiei, Majestatea Sa Regele Țărilor de Jos, Mare Duce de Luxemburg, etc., Majestatea Sa Regele Portugaliei, etc., Majestatea Sa Împăratul tuturor Rusiilor, Majestatea Sa Regele Suediei și Norvegiei, etc., și Majestatea Sa Împăratul Otomanilor.

Dorind să reglementeze într-un spirit de bună înțelegere mutuală condițiile cele mai favorabile dezvoltării comerțului și civilizației în diverse regiuni ale Africii, și de a asigura tuturor popoarelor avantajele navigației libere pe cele două fluvii principale ale Africii care se varsă în Oceanul Atlantic; dorind pe de altă parte să prevină neînțelegerile și contestațiile pe care le-ar putea ridica în viitor noile luări în posesiune pe coasta Africii, și preocupați în același timp de mijloacele de a crește bunăstarea morală și materială a populațiilor indigene, au hotărât la invitația care le-a fost adresată de Guvernul Imperial al Germaniei de acord cu guvernul Republicii franceze, de a reuni în acest scop o Conferință la Berlin [...].

Art. 34. Puterea care de acum înainte va lua în stăpânire un teritoriu pe coastele continentului african, situat în afara posesiunilor sale actuale, sau care neavând posesiuni până atunci ajunge să le dobândească, și de asemenea, puterea care își va asuma un protectorat, va însoți Actul respectiv cu o notificare adresată celorlalte puteri semnatare ale prezentului Act, astfel încât să le dea posibilitatea să-și concretizeze eventualele reclamații.

Art. 35. Puterile semnatare ale prezentului Act recunosc obligația de a asigura, în teritoriile ocupate de ele pe coastele continentului african, existența unei autorități suficiente pentru a face să fie respectate drepturile dobândite și libertatea comerțului și de tranzit în condițiile în care ele au fost stipulate.

(Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'hisitoire, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, *p.* 177, 181)

LEGEA IMIGRAȚIEI ÎN ARGENTINA (1876)

Art. 12. Este considerat imigrant și beneficiază de prevederile acestei legi orice străin care, în calitate de zilier, meșteșugar, muncitor, agricultor sau profesor, în vârstă de mai puțin de 60 de ani, justificând moralitatea și aptitudinile sale, vine să se stabilească în republică [Argentina] și care își plătește călătoria cu vaporul sau cu corabia cu pânze, sau a cărui călătorie a fost plătită de Națiune, de Provincii sau de instituțiile particulare care sprijină imigrarea și colonizarea [...]

Art. 14. Orice imigrant care atestă suficient buna sa conduită și aptitudinile pentru o industrie oarecare, pentru o meserie sau o profesie utilă, va avea dreptul ca la intrarea pe teritoriul [argentinian] să beneficieze de următoarele avantaje:

1. Să fie cazat și hrănit pe cheltuiala națiunii pentru intervalul de timp prevăzut în articolele 45, 46 și 47;

2. Să primească de lucru în acel domeniu industrial existent în țară căruia dorește să i se dedice;

3. Să fie transportat pe cheltuiala națiunii în acea localitate unde dorește să-și fixeze reședința;

4. Să introducă [în Argentina] fără să plătească vamă obiectele de uz personal, veșmintele, mobilele și serviciile de casă, instrumentele agrare, uneltele în general și uneltele sau instrumentele meseriei sau profesiei sale și o armă de vânătoare pentru fiecare imigrant adult până la concurența unei sume fixate de puterea executivă.

(Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'historie, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 147)

PROGRAMUL PARTIDULUI MUNCITORESC SOCIAL-DEMOCRAT GERMAN – PROGRAMUL DE LA EISENACH (1869)

I. Partidul Muncitoresc Social-Democrat năzuiește spre crearea statului popular liber.

II. Toți membrii Partidului Muncitoresc Social-Democrat se obligă să militeze cu toată energia pentru următoarele principii de bază:

1. Situația politică socială de azi este cu totul nejustă, de aceea trebuie combătută cu cea mai mare fermitate.

2. Această luptă pentru eliberarea claselor muncitoare nu se dă pentru privilegii și prerogative de clasă, ci pentru drepturi și obligații egale, precum și pentru lichidarea oricărei dominații de clasă.

3. Baza aservirii de orice formă este dependența economică a muncitorului față de capitalist și de aceea Partidul Social-Democrat se străduiește să lichideze modul de producție actual (sistemul muncii salariate) și să asigure fiecărui muncitor venitul integral al muncii sale pe baza muncii cooperatiste.

4. Libertatea politică este condiția indispensabilă a eliberării economice a claselor muncitoare. În consecință, problema socială nu se poate separa de problema politică, rezolvarea ei fiind condiționată de aceasta și posibilă numai într-un stat democratic [...]

III. În activitatea sa partidul Muncitoresc Social-Democrat solicită următoarele, ca revendicări mai urgente:

1. În alegerile parlamentare, ale dietelor statelor confederației, ale reprezentanților provinciale și comunale, precum și ale celorlalte instituții reprezentative să se acorde dreptul de vot universal, egal, direct și secret pentru fiecare bărbat, începând de la vârsta de 20 de ani. Să se asigure o indemnizație suficientă pentru deputații aleși.

2. Introducerea legislației directe prin popor (adică a dreptului de inițiativă și respingere a legilor).

3. Abrogarea tuturor privilegiilor de stări, de proprietate, de naștere și de confesiune.

4. Înființarea miliției populare în locul armatei regulate.

5. Separarea bisericii de stat, precum și a învățământului de biserică.

6. Instrucțiune obligatorie în școlile elementare și instrucțiune gratuită în toate instituțiunile publice de învățământ.

7. Autonomia judiciară, introducerea curții cu jurați și a instanțelor de arbitraj în litigiile de muncă, introducerea procedurii judiciare publice și orale și gratuitatea asistenței juridice.

8. Abrogarea tuturor legilor restrictive referitoare la presă, la dreptul de asociație și de coalizare; legiferarea duratei normale a zilei de muncă; limitarea muncii femeilor și interzicerea muncii copiilor.

9. Abolirea impozitelor indirecte și introducerea unui singur impozit, direct și progresiv [...]

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 119-120)

REZOLUȚIA CONGRESULUI INTERNAȚIONALEI A II-A (PARIS, 1889)

b. Despre legislația muncitorească

Congresul muncitoresc internațional de la Paris:

în convingerea că eliberarea muncii și a omenirii poate porni numai de la proletariarul organizat pe plan internațional, ca o clasă care dobândind puterea politică o va folosi pentru exproprierea capitaliștilor și luarea în proprietate socială a mijloacelor de producție [...]

Congresul declară: e nevoie de o legislație eficientă a muncitorilor, în toate țările în care domină modul de producție capitalist.

Ca bază a acestei legislații congresul cere:

a. ziua de lucru de maximum opt ore pentru muncitorii tineri,

b. interzicerea muncii copiilor sub 14 ani și reducerea zilei de lucru la șase ore pentru adolescenții de ambele sexe,

c. interzicerea muncii de noapte, exceptând ramurile industriale care prin caracterul lor necesită un proces de producție neîntrerupt,

d. interzicerea muncii femeilor în toate ramurile deosebit de dăunătoare pentru organismul lor,

e. interzicerea muncii de noapte pentru femei și pentru muncitorii tineri sub 18 ani,

f. timp de odihnă neîntrerupt de minimum 36 de ore săptămânal pentru fiecare muncitor,

g. interzicerea acelor activități industriale și procese tehnologice care sunt dăunătoare sănătății muncitorilor [...]

Congresul declară, în continuare, că muncitorii sunt obligați să primească în rândurile lor pe femei, cu drepturi egale, și cere în principiu: la muncă egală, salariu egal pentru muncitorii de ambele sexe, fără deosebire de naționalitate [...]

c. Demonstrația internațională la 1 mai 1890

La o anumită dată trebuie organizată o mare demonstrație internațională, în așa fel ca în același timp, în fiecare țară și într-o zi anumită muncitorii să revendice instituirea zilei de muncă de opt ore și aplicarea celorlalte hotărâri ale Congresului de la Paris.

Ținând cont de faptul că Asociația Muncitorilor Americani în Congresul ținut la St. Louis în decembrie 1888 a hotărât organizarea unei asemenea demonstrații la 1 mai 1890, congresul adoptă această dată ca zi a demonstrației internaționale.

Muncitorii diferitelor națiuni trebuie să realizeze demonstrația în modul în care le permit condițiile țării lor.

(Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 262-263)

SINDICALISMUL ȘI ROLUL SĂU SOCIAL – GEORGES RENARD, *SOCIALISMUL ÎN ACȚIUNE. CE SE FACE. CE SE POATE FACE* (1907)

Sindicatul este o organizație a salariaților care își propune menținerea sau îmbunătățirea situației salariaților. Deși a fost deseori apropiat de alte organizații existente în trecut, corporații confrerii, tovărășii, Sindicatul, în forma sa specifică, este cu adevărat, o instituție născută în epoca contemporană. În Europa Occidentală el s-a dezvoltat cu precădere în secolul al XIX-lea, și mai ales în a doua jumătate a acestuia. În 1905, Anglia număra 1.867.000 muncitori sindicalizați, aproape un sfert din numărul muncitorilor, Germania număra 1.822.000; Statele Unite, în jur de 2 milioane.

În Franța, existau la 1 ianuarie 1906, 4.867 sindicate reunind 836.134 de muncitori sau salariați.

Sindicatul se deosebește de simpla coaliție printr-o stabilitate mai mare [...]

Sindicatul este o asociație organizată, a cărei activitate trebuie să fie constantă, și în care toți aderenții trebuie să fie convinși de acțiunile lor. Sindicatul dezvoltă spiritul de asociere; el oferă lucrătorilor practica comportamentelor democratice. Istoria sindicatelor demonstrează că aceste deprinderi sunt destul de greu de dobândit și este nevoie de eforturi răbdătoare [...]

Dacă sunt simplu de demonstrat avantajele pe care le au lucrătorii unindu-se, mai greu sunt de precizat afinitățile care trebuie să determine și să delimiteze grupurile de sindicat. La noi părerile sunt împărțite între două tipuri principale de organizare sindicală, care au primit numele de federații de ramură și federații de meserie.

Federația de meserie grupează toate sindicatele din aceeași specializare profesională. Acestea sunt, de exemplu, Federația morarilor, Federația zidarilor, Federația tipografilor.

Federația de ramură grupează toate sindicatele muncitorești din aceeași ramură industrială, adică ale celor care participă la realizarea aceluiași produs. Ea reunește pe toți muncitorii susceptibili să colaboreze în aceeași uzină sau pe același șantier. Astfel sunt, de exemplu, Federația metalurgiei, Federația construcțiilor.

După caz, fiecare dintre cele două sisteme prezintă unele avantaje. Federația de meserie convine specialităților de înaltă calificare, având interese proprii susceptibile a fi strict definite și apărate în mod izolat [...]

Federația de ramură convine industriilor unde diferitele profesiuni sunt strâns solidare și au interese comune: șomaj comun, niveluri de salarizare apropiate sau depinzând unele de altele. Deseori, în aceste industrii specialitățile nu au nici o rațiune de a ființa altfel decât în legătură unele cu celelalte. Alteori, ele au o tactică comună. [...] Federația de ramură convine categoriilor de muncă ce comportă puține specialități și unde interesele muncitorilor sunt strâns legate. Dacă federațiile de ramură sunt deosebit de apreciate, aceasta se datorează și faptului că se consideră că ele sunt mai potrivite pentru a asigura unitatea clasei muncitoare. Astfel toți muncitorii vor avea un interes comun, lupta contra clasei capitaliste, și o singură tactică va fi potrivită pentru acest scop, greva. [...]

Pe lângă aceste organizații federale, trebuie semnalate și grupările locale de sindicate. Fie sub forma Uniunilor de Sindicate, fie sub forma Burselor de Muncă, acestea sunt chemate să joace un rol deosebit în efortul de organizare a muncitorilor [...] Ele ar putea acorda [muncitorilor] consultații juridice și să fie un fel de secretariat muncitoresc de tipul celor care s-au dezvoltat cu succes în Germania.

(Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'historie, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 169-171)

EXPOZIȚIA DEDICATĂ ELECTRICITĂȚII (Paris, 1881) – CHARLES DICKENS, *DICȚIONARUL PARISULUI ÎN 1882. UN MANUAL NECONVENȚIONAL*

Lumina electrică a devenit de câtva timp familiară, atât la Londra, cât și la Paris; în ambele orașe o zărim pe străzi și în unele cazuri chiar și în locuințe; și în general, părerea unanimă este că acest fel de iluminat este din ce în ce mai bun.

[...] Această expoziție i-a surprins pe foarte mulți, umplându-i de speranțe pentru marile minunății ale viitorului; dar au fost și mulți alții care nu au înțeles mult mai mult la închiderea expoziției decât la deschiderea ei [...].

Pe scurt, cele patru obiective principale ale acestei expoziții au fost: 1. Iluminatul electric; 2. Electricitatea ca sursă de energie; 3. Electro-metalurgia; 4. Telefonul sau realizarea cu ajutorul curentului electric a unei transmisii de la Operă.

1. Lumina electrică poate fi întâlnită pe străzi și în marile magazine [...]. Se speră ca în viitor aceasta să ne lumineze casele, porturile și gările; și sunt motive să credem că ne putem aștepta și la alte mari avantaje, care deocamdată fie sunt necunoscute, fie sunt considerate imposibil de realizat. Când se va perfecționa lumina electrică, aceasta va fi mult mai potrivită pentru interioare și pentru utilizare casnică. Ea va oferi o lumină la fel de stabilă ca și gazul, dar mai clară și mai sănătoasă. Mai este totuși, un drum lung de parcurs până la acest stadiu de perfecțiune, mai ales că piedica principală este problema costurilor.

4. Telefonul a stârnit imaginația publicului mai mult decât lumina electrică [...]. Transmiterea sunetului prin acest mijloc era cunoscută înainte de expoziția de la Paris, dar nu fusese atât de perfect. Înainte, sunetele transmise aveau un zgomot metalic și dezagreabil, acum vocea vorbitorului sau cântărețului este neschimbată; – cuvântul este auzit la fel cum este și pronunțat, și sunt redate atât sunetele tari, cât și exprimarea în șoaptă. Se aude respirația cântărețului și pot fi numărați chiar și pașii balerinelor. Se pare că sunetul transmis de la Comedia Franceză nu a fost la fel de clar cu cel transmis de la Operă.

(*Dickens Dictionary of Paris. 1882. An unconventional Handbook*, London, [1882], p. 84-85)

ILUMINATUL PUBLIC LA PARIS ÎN SECOLUL AL XIX-LEA – CHARLES DICKENS, *DICȚIONARUL PARISULUI ÎN 1882. UN MANUAL NECONVENȚIONAL*

Abia în jurul anului 1817 a început să fie folosit în Franța gazul aerian ca mijloc de iluminat. Winsor, care a întemeiat o companie la Londra în 1812, a venit la Paris în 1816 și în anul următor [...] Palais Royal, palatul Luxembourg și galeriile din jurul Teatrului Odéon au fost luminate cu ajutorul gazului. Dar, mulți ani, protestele împotriva acestuia au fost foarte puternice. În 1820 guvernul francez a întemeiat o Companie de Gaz, iar în anul 1823 o altă Companie de Gaz a încercat să ia ființă, și în acest scop primise aprobarea Prefectului Poliției; dar cei care locuiau în apropierea locului unde ar fi trebuit să se amplaseze întreprinderea s-au temut de efecte neplăcute și în cele din urmă aprobarea a fost retrasă. Dar în august 1824 au fost adoptate o serie de legi favorabile manufacturilor de gaz. Cu toate acestea, orice neplăcere era imputată producerii acestui nou soi de aer rău mirositor. [...]

Iluminatul străzilor în Paris, ca și la Londra, este astăzi o chestiune de acerbă rivalitate între adepții luminii electrice și cei ai iluminatului cu gaz. [..] Prima stradă iluminată electric a fost Bulevardul Operei. Înaltele lămpi și echipamentul necesar au fost plasate aici în timpul Expoziției din anul 1878; până la acea dată nici o stradă nu fusese complet iluminată în acest fel. Erau lumini electrice în fața Operei, în Place de la Concorde, în Place du Caroussel și în curtea Luvrului. [...] Gazul aerian a devenit o prezență obișnuită pe străzile Parisului abia după 1830 și introducerea lui a stârnit reacții violente. Câțiva ani mai târziu era sa-

lutat ca o mare invenție, și acum la rândul său trebuie să lase locul unui nou tip de iluminat care pare mult mai eficient.

Străzile Parisului par noaptea mult mai strălucitoare decât cele ale Londrei. [...] Problema se poate pune astfel: cât este oportun să se cheltuiască pentru iluminatul străzilor noaptea? [...] Dacă la ora 11 sau 12 noaptea, când toate luminile de la magazine sunt stinse, Regent Street este mai puțin strălucitor iluminată decât Rue de Paix, aceasta se datorează direct sau indirect faptului că londonezii nu sunt dispuși să plătească mai mult pentru mai multă lumină și se poate ca ei să fie înțelepți în opțiunea lor.

(Dickens *Dictionary of Paris. 1882. An unconventional Handbook*, London, [1882], p. 84-85)

PIERRE CURIE DESPRE POSIBILELE CONSECINȚE ALE DESCOPERIRII RADIULUI – DISCURS LA ACADEMIA DE ȘTIINȚE DIN STOCKHOLM (1905)

Se poate presupune că în mâini criminale radiul poate deveni primejdios, și aici ne putem întreba dacă omenirea este avantajată să cunoască secretele Naturii, dacă este destul de matură ca să profite de ele și cunoscându-le, să nu-i fie dăunătoare.

Exemplul descoperirilor lui Nobel e caracteristic: explozivi puternici au permis oamenilor să facă lucruri minunate. Ele sunt în aceeași măsură un mijloc teribil de distrugere în mâinile marilor ucigași care împing popoarele în război.

Eu sunt dintre aceia care gândesc, ca și Nobel, că umanitatea va folosi mai curând în bine decât în rău noile descoperiri.

(Eve Curie, *Marie Curie. O viață închinată științei, umanismului și păcii*, Editura Politică, București, 1987, p. 254)

IMPRESII ASUPRA PRIMEI PROIECȚII CINEMATOGRAFICE (28 decembrie 1895, Paris, Grand-Café)

A. Relatarea ziarului „Le Radical" (30 decembrie 1895)

O minunăție fotografică! O nouă invenție care, fără îndoială, este una dintre lucrurile cele mai neobișnuite ale epocii noastre, a fost prezentată aseară [...] în fața unui public alcătuit din oameni de știință, profesori și fotografi. Este vorba despre reproducerea prin proiecție a unor scene fotografiate [...]

Oricare ar fi scena surprinsă și oricare numărul personajelor [...] le veți vedea în mărime naturală, în culori /sic/, în perspectivă, cu cerul îndepărtat, cu casele, cu străzile, cu toată iluzia vieții reale [...] Inventatorii sunt [...] Auguste și Louis Lumière, care au cules ieri aplauze pe deplin meritate. Opera lor va fi un adevărat miracol, dacă vor reuși să atenueze,

dacă nu chiar să suprime [...] trepidațiile din primele planuri. Deja, se reproduce vorbirea, acum se poate reproduce viața. În acest fel, vom putea să revedem, mișcându-se, pe cei apropiați, mult timp după ce i-am pierdut.

(René Jeanne, Charles Ford, *Le cinéma et la presse, 1895-1960*, Paris, 1961, p. 14-15).

B. Ziarul „La Poste" despre rolul cinematografului (decembrie 1895)

În momentul în care aceste aparate vor fi destinate publicului, și atunci când toți vor putea să-și fotografieze ființele dragi nu în formă imobilă, ci în mișcare, în acțiune, cu gesturile lor familiare, cu vorbele pe buze, moartea va înceta de a mai fi absolută.

(René Jeanne, Charles Ford, *Le cinéma et la presse, 1895-1960*, Paris, 1961, p. 17).

IMPRESIONISMUL ÎN VIZIUNEA LUI PAUL GAUGUIN (1902)[1]

Nu sunt foarte sigur, dar cred că în 1872 a avut loc prima expoziție a unui grup restrâns care a purtat, de atunci înainte numele de „Impresioniști". De unde veneau boemii aceia? Cum nu purtau zgardă, erau desigur lupi. Aproape clasici, foarte simpli totuși; tablourile lor au părut bizare: nu s-a știut niciodată de ce [...] Au fost chemați câțiva specialiști în alienare mintală, care n-au îndrăznit să se pronunțe în privința nebuniei, dar fiind că un astfel de caz nu fusese prevăzut. Câțiva oculiști, nesiguri totuși, înclinară către diagnosticul de daltonism.

Era ceva serios și Salonul nu bănuise că putea fi ceva serios, altminteri și-ar fi deschis larg porțile și i-ar fi înecat în puhoi, sau i-ar fi făcut (poate) să tacă, dându-le un oscior de ros. Oricum, Salonul oficial nu a descoperit nimic îngrijorător și treaba a devenit serioasă, foarte serioasă. Nu voi face istoricul lor: toată lumea îl cunoaște. Îl semnalez doar, pentru a constata unul din cele mai mari eforturi eficiente care au fost făcute în Franța de un pumn de oameni a căror forță și al căror talent a luptat împotriva unor puteri formidabile: Oficialitatea, Presa și Banul.

A fost însă triumful pictural al unei anumite picturi, adusă azi, cu mai multă sau mai puțină îndemânare, în domeniul public, exploatată de străini, de câțiva negustori și de câțiva colecționari speculanți.

Dar e și o școală. [...] Este o dogmă în plus. Sunt oameni cărora le plac dogmele, de vreme ce neoimpresionismul i-a urmat, încercând o altă dogmă, și mai cumplită, poate, fiind științifică și ducând drept la fotografia în culori. Mă refer la dogmă, nu la pictorii neoimpresioniști care au mult talent [...].

[...] E vorba de o artă fără sfârșit, înzestrată cu tehnici multiple, aptă să traducă emoțiile naturii și ale omului, adaptându-se fiecărui individ, fiecărei epoci, și la bucurie și la durere.

---

[1] Fragmente dintr-un articol scris în septembrie 1902, refuzat de „Mercure de France" și publicat postum.

În scopul acesta era nevoie de dăruire completă în luptă, trebuia luptat împotriva tu... școlilor (a tuturor, fără deosebire), nu ponegrindu-le, ci prin alte mijloace, trebuia înf... nu numai ceea ce era oficial, dar și impresionismul, neoimpresionismul, publicul cel vec... cel nou.

(Paul Gauguin, *Noa-Noa și alte scrieri*, Editura Meridiane, București, 1977, p. 125-12...

ALIANȚA CELOR TREI ÎMPĂRAȚI (1873)

Maiestatea Sa împăratul Austriei și rege al Ungariei și Maiestatea Sa împărat... tuturor Rusiilor, dorind să dea o formă practică convingerilor care guverneaz... înțelegerea lor intimă, cu scopul de a consolida starea de pace care există actualmente ... Europa, și dorind să îndepărteze posibilitatea unui război care s-o tulbure, convinși că acest scop poate fi cel mai bine atins printr-o înțelegere directă și personală între suverani, înțelegere independentă de schimbările care pot avea loc în administrațiile lor, au căzut de acord asupra următoarelor puncte:

Art. 1. Maiestățile Lor se obligă reciproc să se consulte în toate cazurile în care între interesele statelor lor s-ar manifesta orice fel de divergențe cu privire la anumite probleme speciale, pentru ca aceasta să nu poată prevala asupra considerațiilor de ordin mai înalt care le preocupă .

Maiestățile Lor sunt hotărâte să preîntâmpine dezbinarea lor asupra principiilor de bază, pe care le socotesc singura cale de a asigura și la nevoie de a forța menținerea păcii europene, împotriva tuturor amenințărilor din orice parte ar veni ele.

Art. 2. În cazul în care pacea europeană ar fi pusă în pericol de o acțiune a unei alte puteri, Maiestățile Lor se obligă reciproc să se consulte în prealabil și, fără a fi nevoie de încheierea unei noi convenții, să caute a ajunge la un acord asupra unei linii directoare comune.

Art. 3. Dacă în urma acestui acord ar fi necesară o acțiune militară, aceasta urmează a fi reglementată printr-o convenție specială, încheiată între Maiestățile Lor.

Art. 4. Dacă una dintre înaltele părți contractante, în dorința de a-și recâștiga libertatea de acțiune, ar dori să denunțe prezentul tratat, ea va fi obligată să notifice acest lucru cu doi ani înainte, pentru a acorda celorlalte părți timpul de a întreprinde măsurile care le vor părea potrivite într-un asemenea caz.

Schönbrunn, 25 mai / 6 iunie 1873.

Franz-Josef. Alexandru.

Maiestatea Sa împăratul Germaniei, aflând de înțelegerea de mai sus, redactată și semnată la Schönbrunn de Maiestățile Lor împăratul Austriei și rege al Ungariei și împăratul tuturor Rusiilor, găsind conținutul acesteia conformă cu convingerile care au guvernat înțelegerea semnată la Sankt-Petersburg între Maiestățile Lor împăratul Wilhelm și împăratul Alexandru, aderă întru totul la stipulațiile care sunt consemnate aici.

Maiestățile Lor împăratul și regele Wilhelm și împăratul și regele Franz Josef, aprobând și semnând acest act de aderare, îl vor aduce totodată la cunoștința Maiestății Sale împăratul Alexandru.

Schönbrunn, 22 octombrie 1873

Franz-Josef. Wilhelm

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 283-284; completat pentru preambul și pentru actul de aderare din Pierre Renouvin, Edmond Prédin, *Textes et documents d'historie, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 197-198)

TRATATUL DE LA BERLIN (13 iulie 1878)

Art. 1 Bulgaria este constituită în principat autonom și tributar, sub suzeranitatea M.S. Sultanului; ea va avea un guvern creștin și o miliție națională [...]

Art. 3. Principele Bulgariei va fi liber ales de populație și confirmat de Sublima Poartă cu consimțământul Puterilor. Nici un membru din dinastiile domnitoare ale marilor puteri europene nu va fi ales principe al Bulgariei [...]

Art. 13. În partea de sud a Balcanilor se formează o provincie ce se va numi Rumelia orientală și care va fi pusă direct sub autoritatea politică și militară a M. S. Sultanului, în condițiuni de autonomie administrativă. Ea va avea un guvernator general creștin [...]

Art. 25. Provinciile Bosnia și Herțegovina vor fi ocupate și administrate de Austro-Ungaria.

Art. 26. Independența Muntenegrului este recunoscută de Înalta Poartă și de către toate celelalte părți contractante, care n-au recunoscut-o încă [...]

Art. 34. Înaltele părți contractante recunosc independența principatului Serbiei.

Art. 43. Înaltele părți contractante recunosc independența României, legând-o de condițiunile expuse în următoarele articole.

Art. 44. În România, deosebirea credințelor religioase și a confesiilor nu va putea fi opusă nimănui ca motiv de excludere sau de incapacitate în ceea ce privește bucurarea de drepturi civile și politice, admiterea în sarcini publice, funcțiuni sau onoruri, sau exercitarea diferitelor profesiuni și industrii în orice localitate ar fi. Libertatea și practica exterioară a oricărui cult vor fi asigurate tuturor supușilor pământeni ai Statului Român, precum și străinilor și nu se va pune nici un fel de piedică atât organizației ierarhice a diferitelor comunități religioase, cât și raporturilor acestora cu capii lor spirituali. Naționalii tuturor puterilor, comercianți sau alții, vor fi tratați în România fără deosebire de religiune, pe piciorul unei desăvârșite egalități.

Art. 45. Principatul României retrocedează M. S. Împăratul Rusiei porțiunea teritoriului Basarabiei despărțită de Rusia prin tratatul de la Paris din 1856, și care la apus se mărginește cu talvegul Prutului, iar la miazăzi cu talvegul brațului Chiliei și cu gura Stari-Stambul.

Art. 46. Insulele formând Delta Dunării, precum și Insula Șerpilor, sandgeacul Tulcei, cuprinzând districtele Chilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Constanța, Medgidia, sunt întrupate cu România.

Principatul mai primește afară de aceasta ținutul situat la sudul Dobrogei până la o linie care, plecând de la răsărit de Silistra răspunde în Marea Neagră, la miazăzi de Mangalia. Linia granițelor se va fixa la fața locului, de Comisiunea Europeană instituită pentru delimitarea Bulgariei [...]

Art. 52. Pentru a mări garanțiile asigurate libertății de navigație pe Dunăre, recunoscută ca fiind un interes european, înaltele părți contractante hotărăsc ca toate întăririle și fortificațiile ce se găsesc pe tot cursul râului, de la Porțile de Fier până la gurile lui, să fie rase și să nu se mai poată ridica altele noi. Nici un vas de război nu va putea să plutească pe Dunăre, în josul Porților de Fier, afară de vasele ușoare destinate pentru poliția fluviului și pentru serviciul vamal. Vasele puterilor, staționate la gurile Dunării, vor putea totuși să urce până la Galați.

Art. 58. Înalta Poartă cedează Imperiului Rus în Asia teritoriile Ardahanului, Carsului și Batumului, cu portul acestuia din urmă [...]

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 284-286)

TRATATUL TRIPLEI ALIANȚE (1882)

Maiestățile Lor, Împăratul Austriei, Rege al Boemiei, etc., Rege apostolic al Ungariei, Împăratul Germaniei, Rege al Prusiei, și regele Italiei, îndemnați de dorința de a întări garanțiile păcii, de a consolida principiul monarhic și de a asigura astfel menținerea ordinii sociale și politice în statele respective, au căzut de acord să încheie un tratat, care prin natura sa exclusiv conservatoare și defensivă, nu urmărește decât să le înarmeze împotriva pericolelor ce ar putea amenința pacea statelor lor și liniștea Europei [...]

Art. I. Înaltele părți contractante își făgăduiesc reciproc pace și prietenie precum și abținerea de la orice alianță și de la contractarea oricărei obligații care ar fi îndreptate împotriva uneia dintre ele.

Ele se obligă să întrețină un schimb de păreri asupra problemelor politice și economice cu caracter general care s-ar putea ivi, promițându-și sprijin reciproc, cu luarea în considerare a intereselor proprii.

Art. II. În cazul în care Italia, fără o provocare directă din partea ei, ar fi atacată sub orice motiv de către Franța, celelalte două părți contractante vor fi obligate să acorde ajutor și asistență părții atacate, cu toate forțele lor.

Aceeași obligație îi revine Italiei în cazul unui atac neprovocat direct al Franței împotriva Germaniei.

Art. III. Dacă una sau două dintre înaltele părți contractante ar fi atacate fără o provocare directă din partea lor, și s-ar vedea antrenate într-un război cu două sau mai multe mari puteri care nu au semnat prezentul tratat, atunci „casus foederis"[1] intră în vigoare simultan, pentru toate înaltele părți contractante.

[1] Clauză care impune îndeplinirea obligațiilor de alianță.

Art. IV. În cazul în cazul în care o mare putere, alta decât semnatarele prezentului tratat, ar periclita securitatea unuia dintre statele înaltelor părți contractante, și partea amenințată s-ar vedea astfel silită să poarte război contra ei, celelalte două se obligă a păstra o neutralitate binevoitoare față de aliată. În acest caz, fiecare își rezervă dreptul să participe la război, dacă socotește oportun a face cauză comună cu aliata ei.

Art. V. Dacă pacea uneia dintre înaltele părți contractante ar fi amenințată în cazurile prevăzute în articolele precedente, înaltele părți contractante se vor informa la timp despre măsurile militare care ar trebui luate în eventualitatea unei acțiuni comune.

Ele se obligă ca de acum înainte, în toate cazurile de participare comună la un război, să nu încheie armistițiu, păci sau tratate, decât după o prealabilă înțelegere reciprocă.

Art. VI. Înaltele părți contractante își promit reciproc să păstreze secrete conținutul și existența prezentului tratat.

Art. VII. Prezentul tratat rămâne în vigoare pe timp de cinci ani de la data schimbării instrumentelor de ratificare.

Art. VIII. Instrumentele de ratificare ale prezentului tratat vor fi schimbate, dacă va fi posibil, în termen de trei săptămâni sau mai curând, la Viena.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 286-287; completat pentru preambul din Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'historie, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 206)

CONVENȚIA MILITARĂ FRANCO-RUSĂ (1892)

Franța și Rusia însuflețite de dorința comună de a păstra pacea, și neavând alt scop decât de a face față nevoilor unui război de apărare, provocat de atacul Triplei Alianțe împotriva uneia sau alteia dintre ele, au căzut de acord asupra următoarelor prevederi:

1. Dacă Franța este atacată de Germania sau de Italia susținută de Germania, Rusia trebuia să-și angajeze toate forțele disponibile pentru a ataca Germania.

2. Dacă Rusia este atacată de Germania, sau de Austria susținută de Germania, Franța trebuie să-și angajeze toate forțele disponibile pentru a înfrunta Germania.

3. În cazul în care forțele Triplei Alianțe, sau una dintre Puterile acesteia, vor declanșa mobilizarea, Franța și Rusia, la aflarea veștii și fără să fie nevoie de o înțelegere specială, trebuie să înceapă mobilizarea imediată și simultană a întregii forțe armate și să le concentreze cât mai aproape de frontierele lor.

4. Forțele ce trebuie angajate împotriva Germaniei trebuie să fie 1.300.000 de oameni din partea Franței, și 700.000-800.000 de oameni din partea Rusiei.

Aceste forțe trebuie să fie angajate în întregime, cu toată viteza, pentru a obliga Germania să lupte în același timp și în Est și în Vest [...]

5. Franța și Rusia nu trebuie să încheie pace separată.

6. Prezenta Convenție va avea aceeași durată ca și Tripla Alianță.

(*Documents in the Political History of the European Continent, 1815-1939*, selected and edited by G. A. Kertesz, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 214-215)

CONVENȚIA DE ALIANȚĂ SÂRBO-BULGARĂ (1912)

Art. 1. Țaratul bulgar și regatul sârb își garantează reciproc independența statală și integritatea teritorială, obligându-se să-și vină în ajutor unul celuilalt în mod necondiționat și cu toate forțele, în cazul când unul din cele două state va fi atacat de una sau mai multe puteri.

Art. 2. Părțile contractante se obligă de asemenea să se sprijine reciproc, cu toate forțele, și în cazul în care una dintre marile puteri ar încerca să ocupe, să anexeze, sau să invadeze cu trupele sale, fie și temporar, teritorii din Balcani aflate în prezent sub dominație turcească, iar una dintre părțile contractante va socoti că aceste acte sunt dăunătoare intereselor ei vitale și le va privi ca pe un casus belli[1].

Art. 3. Părțile contractante se obligă să nu încheie pace decât împreună și după o înțelegere prealabilă.

Art. 4. Pentru îndeplinirea cât mai exactă și rațională a prezentului tratat se va încheia o convenție militară în care trebuie să se prevadă toate cele necesare privind organizarea, repartizarea și mobilizarea trupelor, raportul ce trebuie stabilit între comandamentele militare în timp de pace precum și măsurile care se referă la pregătirile de război și conducerea cu succes a operațiunilor militare. Convenția militară constituie parte integrantă a prezentului tratat [...]

Art. 5. Prezentul tratat și convenția militară menționată intră în vigoare din ziua semnării și au valabilitate până la 31 decembrie 1920.

Art. 7. Prezentul tratat și convenția militară nu pot fi publicate sau aduse la cunoștința altor state decât cu acordul ambelor părți contractante [...] O înțelegere prealabilă este necesară și pentru admiterea unui al treilea stat în alianță.

Anexă secretă

Art. 1. Dacă în Turcia ar izbucni tulburări interne care să amenințe interesele statale și naționale ale părților contractante, sau interesele uneia dintre ele, sau dacă în urma greutăților interne și externe ivite în Turcia, statu-quo-ul din Balcani va fi zdruncinat, partea contractantă care se va convinge cea dintâi de necesitatea unei intervenții armate se va adresa cu o propunere motivată celeilalte părți, care la rându-i este obligată să înceapă un schimb de păreri și în cazul în care nu va putea să cadă de acord cu cealaltă parte contractantă, este obligată să-și motiveze poziția în mod amănunțit.

Dacă însă ar ajunge la un acord privind intervenția armată, va trebui înștiințată Rusia, iar dacă aceasta nu va ridica obiecțiuni, aliații vor putea trece la operațiuni militare, respectându-se interesele reciproce, potrivit spiritului de solidaritate. În cazul în care nu ar ajunge la o înțelegere, chestiunea va trebui înaintată Rusiei, pentru a-și da părerea. Hotărârea Rusiei va fi obligatorie pentru ambele părți. Dacă Rusia se va abține de a-și exprima părerea, părțile contractante neajungând nici pe această cale la o înțelegere, iar partea care s-a decis pentru intervenție militară ar începe singură ostilitățile împotriva Turciei, partea cealaltă va

[1] Motiv de război (lat.).

...obligată să păstreze o atitudine de neutralitate binevoitoare față de aliata sa, să ordone ...obilizarea stabilită prin convenția militară și să vină imediat în ajutorul aliatei sale, dacă o ... altă putere ar acorda ajutor Turciei.

Art. 2. Toate extinderile teritoriale ce vor fi realizate printr-o acțiune comună în sensul ...articolelor 1 și 2 ale tratatului și al articolului 1 al acestei anexe secrete, cad sub stăpânirea ...comună (condominium) a celor două state aliate. Rezolvarea [acestei situații] va avea loc ...ără întârziere, în maximum trei luni de la restabilirea păcii, pe următoarele principii:

Serbia recunoaște Bulgariei dreptul asupra teritoriilor de la est de Rodopi și de râul ...truma; Bulgaria recunoaște dreptul Serbiei asupra acelor [teritorii] situate la nord și vest ...e Munții Sar.

În ceea ce privește teritoriile cuprinse între Sar, Rodopi, Marea Egee, și lacul Ohrida, ...acă cele două părți vor ajunge la concluzia că organizarea acestora în provincie autonomă ...istinctă este imposibilă, având în vedere interesele comune ale naționalităților bulgare și ...ârbe sau din alte motive de ordine interioare sau exterioară se va dispune de aceste teritorii ...onform [...] liniei pe care M.S. Împăratul Rusiei o va găsi cea mai indicată să răspundă ...repturilor și intereselor celor două părți.

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă. Volumul II: 1848-1918*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 206-207; completat pentru art.7 și art. 2 din anexa secretă din Pierre Renouvin, Edmond Préclin, *Textes et documents d'histoire, IV, L'époque contemporaine (1871-1914)*, Paris, 1939, p. 234)

CAPITOLUL XV

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

RĂSPUNSUL GUVERNULUI SÂRB LA ULTIMATUMUL AUSTRO-UNGAR (iulie 1914)

Guvernul regal sârb a primit comunicarea guvernului imperial și regal[1] pe data de 10 a acestei luni și s-a crezut că răspunsul său va îndepărta orice neînțelegere care amenință să strice raporturile de bună vecinătate între monarhia ungară și Regatul Serbiei. [...] Se cedează în fața dorinței guvernului imperial și regal și guvernul sârb e dispus să încredințeze tribunalului pe orice supus sârb, fără a ține seamă de situație și de rangul său, acuzat de complicitate, dacă i-ar fi procurate dovezi în crima de la Sarajevo și, în special, își asumă răspunderea să publice pe prima pagină a jurnalului oficial de pe data de 13 iulie următorul anunț: „Guvernul regal sârb condamnă orice propagandă care i-ar fi potrivnică Austro-Ungariei, adică toate tendințele care denotă cât se poate de bine desprinderea de monarhia austro-ungară a teritoriilor care au făcut parte din aceasta și deplânge cu sinceritate consecințele funeste ale acestor uneltiri criminale. Guvernul regal regretă că unii ofițeri și funcționari sârbi au participat, după comunicarea guvernului imperial și regal, la propaganda sus-menționată și au compromis relațiile de bună vecinătate pe care guvernul regal le-a promis în mod solemn în declarația sa din 31.III.1909. Guvernul, care dezaprobă și refuză orice idee de imixtiune în ceea ce privește soarta locuitorilor unei părți din Austro-Ungaria, consideră de datoria sa să avertizeze în mod formal pe ofițerii, funcționarii și toată populația regatului că de azi înainte va acționa împotriva persoanelor care vor da dovadă de uneltiri asemănătoare." [...] În plus guvernul își propune:[2]

1. De a introduce o dispoziție în ceea ce privește legea presei prin care va pedepsi foarte sever instigarea la crimă. Ea va fi îndreptată de asemenea împotriva oricărei publicații, ale cărei tendințe generale ar fi îndreptate împotriva integrității teritoriale a Austro-Ungariei.

2. Guvernul nu posedă nici o dovadă și nota guvernului imperial și regal nu i-a furnizat încă nici una că societatea „Norodna Odbrana" și alte societăți similare au comis până acum câteva acte criminale... Cu toate acestea, guvernul regal va accepta cererea guvernului imperial și regal și va dizolva societatea „Norodna Odbrana" și orice altă societate care ar acționa împotriva Austro-Ungariei.

3. Guvernul regal sârb își propune să elimine fără întârziere din instrucțiunea publică din Serbia tot ceea ce servește sau ar putea servi la încurajarea propagandei împotriva Austro-Ungariei și dovezi ale acestei propagande.

---

[1] Guvernul austro-ungar.

[2] Guvernul sârb răspunde pe rând la fiecare dintre punctele solicitate de Austro-Ungaria în mesajul său ultimativ din 23 iulie 1914

4. Guvernul regal va accepta ancheta judiciară [...] și așteaptă ca guvernul imperial și regal să-i comunice ulterior numele și faptele acestor ofițeri și funcționari, la finele procedurii care va urma.

5. Guvernul regal trebuie să recunoască că își dă seama bine de sensul și importanța cererii guvernului imperial și regal, ținând seama de faptul că Serbia își ia răspunderea de a accepta pe teritoriul ei colaborarea organelor guvernului imperial și regal, dar guvernul declară că va admite doar colaborarea care ar răspunde principiilor dreptului internațional și procedurii criminale, ca și raporturilor de bună vecinătate.

6. Guvernul regal consideră că este de datoria sa de a se deschide o anchetă împotriva acelora care sunt, sau eventual care ar fi amestecați în complotul de la 20 iunie și care s-ar găsi pe teritoriul regatului. În ceea ce privește participarea la această anchetă a agenților austro-ungari, care ar fi delegați de către guvernul imperial și regal, guvernul regal nu poate să o accepte, deoarece aceasta ar însemna o încălcare a Constituției și a legii în ceea ce privește procedura criminală. Totuși, în cazuri concrete, comunicările ar putea fi făcute organelor austro-ungare în ceea ce privește problema rezultatelor anchetei. [...]

10. Guvernul regal va informa guvernul imperial și regal de executarea măsurilor cuprinse în paragrafele precedente, imediat ce fiecare măsură va fi ordonată și executată. În cazul în care guvernul imperial și regal n-ar fi satisfăcut de acest răspuns, guvernul regal sârb, considerând că este în interesul lor comun să grăbească soluționarea acestor probleme, este gata ca întotdeauna să accepte o înțelegere pacifică, fie prin discuții asupra deciziei tribunalului internațional de la Haga în această problemă, fie apelând la Marile Puteri [...]."

(Mircea Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul Război Mondial 1914-1918, Texte și documente*, Universitatea București, București, 1981, p. 221-215)

PERSPECTIVA BRITANICĂ ASUPRA IZBUCNIRII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL, PREZENTATĂ DE SIR EDWARD GREY, MINISTRUL DE EXTERNE AL REGATULUI UNIT, ÎN FAȚA CAMEREI COMUNELOR, 3 AUGUST 1914

Cu totul alta este originea crizei actuale [...]; punctul său de plecare nu este o problemă la care noi avem un acord cu Franța, nici chiar care să o privească pe aceasta direct, ci doar o ceartă între Austria și Serbia. Eu pot să certific cu cea mai absolută încredere că nici un guvern nu dorește mai puțin să fie antrenat într-un război, din cauza unui dezacord între Austria și Franța, decât guvernul francez. El se găsește antrenat din cauza unei obligații de onoare, consecința alianței sale cu Rusia. Nu este decât just ca să recunoaștem că acest sentiment de onoare nu se aplică la noi în același fel. Noi nu suntem deloc parte din alianța franco-rusă; noi îi ignorăm clauzele. [...] Ne aflăm în prezența unei conflagrații europene din care nimeni nu va ști să limiteze consecințele posibile. Presupunem că azi noi luăm hotărârea să rămânem neutri și declarăm:

„Nu, nu putem să ne luăm angajamentul să susținem una sau alta dintre părți în acest conflict". Presupunem totuși că Franța își retrage flota din Mediterană și admitem consecințele deja redutabile prin ceea ce s-ar putea întâmpla în Europa, chiar pentru țările care ar rămâne în pace – în fapt ele sunt la fel de redutabile, fie că sunt în pace sau în război. Admițând că s-ar întâmpla toate aceste fapte cu consecințe neprevăzute, situația face imediat necesară, pentru apărarea intereselor vitale ale Angliei, intrarea noastră în război. [...] În aceste circumstanțe urgente, am remis ieri după-amiază ambasadorului Franței, declarația care urmează: „Sunt autorizat să vă dau asigurarea că, dacă flota germană pătrunde în Canalul Mânecii sau în Marea Nordului, pentru a opera contra teritoriilor sau a navelor franceze, flota britanică își va face o datorie din a le proteja cu toată puterea. Această asigurare rămâne de altfel subordonată condiției ca guvernul majestății sale să primească aprobarea Parlamentului și nu trebuie să fie considerată ca angajând guvernul englez de a face aceasta înainte ca să se producă eventualitatea prevăzută mai sus, a unui atac al flotei germane". [...] Există domnilor un considerent mai grav încă, care se agravează din oră în oră: chestiunea neutralității Belgiei. [...] Dacă este adevărat că a fost dat un ultimatum cerând Belgiei să-și compromită sau să-și violeze neutralitatea, indiferent de compensațiile promise, independența sa este din această cauză pierdută și inevitabil independența olandeză va avea aceeași soartă. Cer acum Camerei să judece din punct de vedere al intereselor britanice care pot să se afle în joc. Dacă, într-o luptă pe viață și pe moarte Franța este învinsă, zdrobită, dacă își pierde din această cauză rangul printre marile puteri, dacă va fi subordonată puterii și voinței unei puteri mai tari decât ea, eventualitate pe care eu nu o concep de loc [...], și dacă Belgia ar cădea sub dominația aceleiași influențe, apoi Olanda, Danemarca, cuvintele domnului Gladstone s-ar realiza: „Noi va trebui să facem față unui interes comun contra întăririi nelimitate a unei puteri, indiferent care ar fi aceea". [...] Dacă, într-o asemenea criză, ne vom dezangaja de aceste obligații de onoare și de interes în ceea ce privește tratatul belgian, eu mă îndoiesc că, indiferent care ar fi puterea materială de care noi vom dispune la sfârșitul conflictului, această putere ar fi de mai mare importanță comparând-o cu respectul pe care îl vom pierde. Și să nu credeți că o mare putere, care ar fi rămas sau nu în afara acestui război, ar avea posibilitatea, la capătul conflictului, să afirme o superioritate oarecare. În ceea ce ne privește, în ciuda unei marine puternice, capabile credem noi de a proteja comerțul nostru, țărmurile noastre și de a salvgarda interesele noastre, noi nu vom suferi mai mult intrând în război decât dacă ne vom ține la distanță. Consider în mod just că vom suferi în toate modurile teribil din cauza acestui război chiar dacă vom fi amestecați sau nu în el. Comerțul exterior va merge spre faliment, nu numai din cauza faptului că, căile comerciale sunt oprite dar și din cauza faptului că nu va exista negoț. Națiunile continentului angajate în război cu popoarele lor, energia lor, bogățiile lor, angajate în întregime într-o luptă disperată, nu vor putea întreține cu noi un comerț cum era în timp de pace, indiferent dacă sunt beligerante sau nu. Eu nu cred nici o clipă că la sfârșitul acestui război, chiar ținându-ne la distanță, ne vom găsi într-o poziție materială susceptibilă să șteargă evenimentele care s-au produs în cursul războiului astfel ca să împiedice tot vestul Europei să se ridice împotriva noastră sau, dacă acesta este rezultatul războiului, să cădem sub dominația unei

singure puteri; și sunt convins că poziția noastră morală va fi aceea că noi vom pierde întreaga considerație. [...] Am expus în fața dumneavoastră gândul nostru cel mai intim, dând toate informațiile pe care le posedăm și aducând, sper, proba că sunt gata să facem față situației actuale după cum suntem capabili s-o înfruntăm în cazul în care s-ar agrava situația. Am lucrat pentru pace până în ultima zi și chiar după aceea... Totul s-a terminat cel puțin în ceea ce privește pacea în Europa, și ne găsim în prezent față în față cu o situație fatală și cu toate consecințele susceptibile de a se agrava. [...] Rusia și Germania se află în război, acest lucru îl cunoaștem. [...] Am supus Camerei faptele esențiale și, după cum mi se pare probabil, noi suntem forțați, și aceasta fără întârziere, să luăm măsuri față de aceste evenimente; eu sunt convins că țara își dă seama de gravitatea faptelor care sunt în joc, de însemnătatea pericolelor care ne amenință în Europa Occidentală, așa cum m-am străduit să le descriu Camerei; am convingerea că vom fi susținuți până la capăt nu numai de Comune dar și prin ferma hotărâre, prin curajul hotărât și prin stoica rezistență a întregii țări."

(Mircea Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul Război Mondial 1914-1918, Texte și documente*, Universitatea București, București, 1981, p. 198-215)

CUVÂNTAREA CANCELARULUI GERMAN BETHMANNN HOLLWEG ÎN PARLAMENT (august 1914)

Permiteți-mi să vă atrag atenția asupra faptelor care caracterizează atitudinea noastră. Din primul moment al izbucnirii conflictului dintre Austria și Serbia, noi declarăm și influențăm ca acest conflict să rămână localizat între Austro-Ungaria și Serbia. Toate celelalte cabinete erau de aceeași părere, iar în special cel al Angliei. Numai Rusia singură declară că-și rezervă dreptul de a-și spune cuvântul la aranjarea acestui conflict. [...] Am arătat iarăși că a mobiliza înseamnă război. [În diferendul ivit între Viena și Petersburg] Împăratul primește rol de mijlocitor. Dar abia a început acțiunea pe care Împăratul o orânduise în acest sens, și Rusia dă ordin de mobilizare armatelor care erau îndreptate asupra Austriei. Austro-Ungaria singură mobilizează și ea, însă numai corpurile de armată pe care le îndrepta contra Serbiei, ceea ce înseamnă că la nord se găseau numai două corpuri de armată, și acestea stând la o bună distanță de frontiera rusească. [...]

Vine ziua de 31 iulie. La Viena urma să se ia decizia. Grație intervenției noastre am reușit de a restabili legăturile dintre Viena și Petersburg, care nu mai erau directe. Dar, înainte de a se da ultima decizie la Viena, primim știrea că Rusia mobilizează întreaga ei armată, ceea ce înseamnă că și împotriva noastră. Guvernul rusesc, care din multele noastre intervenții știa ce înseamnă a mobiliza la granița noastră, nu ne notifică această mobilizare și nici nu ne dă vreo deslușire oarecare. [...] În timpul când noi mijlocim la Viena, în conformitate cu dorința Rusiei, aceasta pune pe picior de război întreaga ei armată de-a lungul graniței noastre întinse, care este aproape cu totul neapărată, pe când Franța, deși nu mobilizează în mod oficial, ia măsuri militare. [...] A expune Germania unei asemenea primejdii ar însemna a comite o crimă. De aceea noi cerem Rusiei, în ziua

de 31 iulie, ca singură măsură care ar mai putea salva pacea: demobilizarea. Ambasadorul imperiului german la Petersburg primește iarăși însărcinarea de a declara guvernului rus, că în caz de respingere a cererii noastre, noi vom privi această respingere ca un motiv de război. Ambasadorul imperiului a executat această misiune. Cum a răspuns Rusia la cererea noastră de demobilizare noi nu o știm încă. Vreun comunicat telegrafic nu ne-a sosit încă, cu toate că telegrame de o importanță mai mică au fost transmise. Astfel, împăratul, văzând că termenul acordat a trecut de mult, dă în ziua de 1 august la orele 5 p. m. ordinul de mobilizare a armatei noastre [...]. La întrebarea noastră dacă Franța își va menține neutralitatea într-un caz de război între Germania și Rusia, aceasta răspunde că va face ceea ce îi dictează interesele proprii. Acesta fu un răspuns ocolitor, care ar putea fi privit chiar ca un răspuns negativ. [...] Domnii mei! Noi ne găsim în legitimă apărare, iar nevoia nu cunoaște legi. Trupele noastre au ocupat Luxemburgul și este posibil chiar ca ele să fi trecut deja pe teritoriul belgian. [...] Noi știam însă că Franța s-a pregătit de a trece în Belgia. Franța putea aștepta, noi însă nu. Atacarea flancului nostru drept, din partea de jos a Rinului, de către francezi putea fi fatală pentru noi, de aceea am fost nevoiți să trecem peste protestele îndreptățite ale guvernului luxemburghez și belgian. Nedreptatea – vorbesc în mod franc – nedreptatea pe care o comitem acum o vom repara îndată ce vom ajunge ținta noastră militară. Cine se găsește astfel de amenințat precum ne găsim noi, și cine luptă pentru tot ce are mai sfânt, acela are numai gândul la posibilitățile, care îi îngăduiesc să răzbată. [...]

(Mircea Popa, Lucia Popa, (ed.), *Primul Război Mondial 1914-1918, Texte și documente*, Universitatea București, București, 1981, p. 232-237)

ULTIMATUMUL GERMAN ADRESAT BELGIEI (2 august 1914)

Guvernul german a primit știri potrivit cărora forțele franceze ar avea intenția să mărșăluiască pe Meuse spre Givet și Namur. Aceste știri nu lasă nici o îndoială asupra intenției Franței de a ataca Germania prin teritoriul belgian. Guvernul imperial german se teme ca Belgia, în ciuda bunăvoinței sale, nu va fi în măsură să respingă fără ajutor, cu suficientă certitudine, un marș francez asupra Germaniei. Prevenirea acestui atac al inamicului este o datorie imperioasă de apărare a Germaniei. [...] Pentru a risipi orice neînțelegere, guvernul german declară ceea ce urmează: 1. Germania n-a avut în vedere nici un act de ostilitate împotriva Belgiei. Dacă Belgia consimte, în războiul care este pe punctul să izbucnească, să ia o atitudine de neutralitate amicală față de Germania, guvernul german la rândul său se angajează, în momentul păcii, să garanteze teritoriul belgian de îndată ce pacea este încheiată. 2. Germania se angajează în baza condiției enunțate să evacueze teritoriul belgian de îndată ce pacea este încheiată. 3. Dacă Belgia respectă atitudinea amicală, Germania este gata, în acord cu autoritățile guvernului belgian, să cumpere tot ce este necesar trupelor sale și să plătească pentru eventualele pagube pricinuite în Belgia. 4. Dacă Belgia are o atitudine ostilă trupelor germane și, în special, produce dificultăți la trecerea lor prin rezistența fortificațiilor de pe Meuse sau prin distrugerea drumurilor, căilor ferate, tunelurilor sau altor lucrări

edilitare, Germania va fi obligată să considere Belgia drept inamic. În acest caz Germania nu-și va lua nici un angajament față de regat, dar ea va lăsa reglementarea ulterioară a raporturilor dintre ele în funcție de rezultatul confruntării armate. [...]

(Mircea Popa, Lucia Popa, (ed.), *Primul Război Mondial 1914-1918, Texte și documente*, Universitatea București, București, 1981, p. 226-227)

DECLARAȚIA DE RĂZBOI A GERMANIEI ADRESATĂ FRANȚEI (3 august)

Domnule Președinte al Consiliului, Autoritățile administrative și militare germane au constatat un anumit număr de acte de ostilitate comise pe teritoriul german de către aviatorii militari francezi. Multe dintre acestea s-au manifestat prin violarea neutralității Belgiei și a teritoriului acestei țări. Unul dintre avioane a încercat să distrugă construcțiile din apropiere de Wessel, alte avioane au fost zărite deasupra regiunii Eifel, un alt avion a aruncat bombe asupra căii ferate din apropiere de Karlsruhe și Nürnberg. Am fost însărcinat și am onoarea să fac cunoscut excelenței voastre că, în prezența acestor agresiuni, Imperiul german se consideră în stare de război cu Franța, din cauza acestei ultime puteri. Am în același timp onoarea de a aduce la cunoștința excelenței voastre că autoritățile germane vor reține navele comerciale franceze care se găsesc în porturile germane, dar că ele vor fi eliberate dacă în 48 de ore reciprocitatea completă va fi asigurată. Misiunea mea diplomatică luând astfel sfârșit, nu-mi rămâne decât să rog pe excelența voastră să-mi dea pașaportul și de a lua măsurile pe care le crede necesare pentru a asigura reîntoarcerea mea în Germania cu personalul Ambasadei și cu personalul Legației Bavariei și al Consulatului General al Germaniei la Paris.

(Mircea Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul Război Mondial 1914-1918, Texte și documente*, Universitatea București, București, 1981, p. 228-229)

BĂTĂLIA FLANDREI (1914), DESCRISĂ ÎN „BULETINUL ARMATELOR", ÎN NUMĂRUL DIN 25 NOIEMBRIE

Deci, inamicul [...] a încercat o străpungere, ceea ce a dus la bătălia de la Ypres, bătălie îndârjită, furioasă, unde armata germană își lansa unitățile comasate, fără grija pierderilor, sacrificând totul [...], pentru ca acest scop să fie atins[1]. El însă nu a fost atins. Timp de trei săptămâni am rezistat asalturilor repetate, precipitate, frenetice. Toate au fost respinse. [...]

Pierderile germanilor au fost considerabile; ele cu siguranță depășesc 120.000 oameni. În anumite tranșee, de o lungime de 1200 de metri s-au găsit mai mult de 2000 de cadavre și se știe totodată că germanii, de câte ori este posibil, își ridică morții de pe câmpul de luptă. [...]

[1] Este vorba de atacul german spre Marea Mânecii, respectiv spre Dunkerque, Calais și Boulogne, pentru a învălui armatele aliate și a tăia comunicațiile armatei britanice cu marea.

Timp de trei săptămâni, germanii au atacat comasați, aceasta era o urmare decurgând din constituirea recentă a mai multora din corpurile lor de armată. Numeroasa artilerie pe care noi am grupat-o la sud de Ypres deschidea, în aceste mase, breșe sângeroase. Toate acestea își pun semnul asupra importanței succesului nostru; măreția sa capătă o semnificație deosebită dacă ne gândim că însuși germanii au privit străpungerea spre Ypres ca fiind decisivă. Zdrobindu-le ofensiva, noi le-am creat cea mai umilitoare dintre decepții. [...]

Dacă Dunkerque, Calais și Boulogne ar fi fost ocupate, comunicațiile Angliei cu continentul ar fi fost perturbate. În fine, Franța, menținând inviolabilitatea frontului dintre Aras și mare, avea garanția că o nouă ofensivă a dușmanului spre Paris era imposibilă. Astfel se reliefează importanța succesului nostru. [...]

În ceea ce privește trupele, ele au câștigat calități, care poate le lipseau la începutul operațiunilor, în special în ceea ce privește pregătirea rapidă pentru ducerea în defensivă; adăposturile pe care le construiesc sunt egale celora ale inamicului. [...]

Aceasta este concluzia finală, căci prin ea se reliefează din plin eșecul planului german. Acest plan, acela al lui von der Goltz, al lui Bernahardy, al lui Falkenhayn, era, așa cum s-a amintit adesea, de a sfărâma Franța în trei săptămâni și de a se întoarce împotriva Rusiei. Or, iată că se apropie a patra lună de război și Franța nu este distrusă. Dimpotrivă, ea nu a înregistrat, de la 6 septembrie, decât succese, în ciuda comasării împotriva ei a unei mase de trupe reprezentând mai mult de 50 de corpuri de armată. [...]

Nu va fi niciodată repetată de prea multe ori afirmația că, începând de la 6 septembrie, forța uriașă care ne asaltează nu a putut, oricare a fost valoarea ei, să ne facă să dăm înapoi; ba mai mult, în multe locuri ea a dat înapoi sub presiunea sforțării noastre.

(Mircea Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul Război Mondial 1914-1918, Texte și documente*, Universitatea București, București, 1981, p. 266-268)

DECLARAȚIA DE RĂZBOI A ITALIEI (1915)

[...] La ordinele majestății sale regele[1], slăvitul său suveran, subsemnatul, ambasadorul Italiei, am onoarea de a încredința excelenței sale, Ministrul Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, următoarea comunicare:

Începând de pe data de 4, a acestei luni, a fost adusă la cunoștința guvernului imperial și regal declarația cu motivele grave pentru care Italia, încredințată de dreptul său, a proclamat anulat și de azi înainte fără efect tratatul său de alianță cu Austro-Ungaria, nesocotit de către guvernul imperial și regal, și din acest punct de vedere și-a reluat întreaga sa libertate de a acționa.

Guvernul regelui, ferm convins de puterea sa, prin toate mijloacele de care dispune sub protecția drepturilor și intereselor italiene, nu s-ar sustrage de la obligațiile sale de a lua măsuri împotriva oricărei amenințări actuale sau viitoare pe care evenimentele le impun, pentru îndeplinirea aspirațiilor naționale.

[1] Regele Italiei

Majestatea sa regele declară că începând de mâine se consideră în stare de război cu Austro-Ungaria [...]

(Mircea N. Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul război mondial 1914-1918, Texte și documente*, București, 1981, p. 288-289.)

ERICH VON FALKENHAYN DESPRE STRATEGIA APLICATĂ DE COMANDAMENTUL GERMAN:

a. *pe frontul de Vest (1916)*

[...] s-a afirmat deja, în mod ferm, că Franța era aproape de limita capacității sale de efort militar, cu o dăruire de sine altfel admirabilă. Dacă se ajungea să se facă ca poporul său să înțeleagă în mod clar că nu mai e nimic de sperat din punct de vedere militar, limita va fi depășită, și Anglia se va vedea privată de cea mai bună spadă a sa. Spărtura obținută de mase, operațiune îndoielnică și peste posibilitățile noastre, nu e necesară pentru a obține acest rezultat. Chiar folosind efective limitate, scopul nostru poate fi atins în realitate. În spatele sectorului francez al frontului Vest există obiective care sunt accesibile și pentru care comandamentul francez trebuie să lupte până la ultimul om. Dacă acționează astfel, trupele franceze vor fi epuizate de pierderile sângeroase, căci le va fi imposibil să evite bătălia, chiar dacă noi atingem obiectivele sau nu. Dacă comandamentul francez nu acționează așa și lasă să cadă obiectivele în mâinile noastre, efectul moral produs în Franța va fi enorm. Zona în care se va desfășura fiind net limitată, Germania nu va fi forțată să folosească asemenea efective încât să slăbească celelalte fronturi în mod îngrijorător. Se pot aproba cu încredere diversiunile de așteptare și chiar trebuie avută speranța economisirii unor efective suficiente pentru a putea răspunde atacurilor prin contra-atacuri, căci Germaniei îi este permis să-și execute ofensiva rapid sau lent, să o oprească uneori, sau să o întărească, așa după cum îi este necesar conform scopului urmărit.

Obiectivele despre care este vorba aici sunt Belford și Verdun.

b. pe frontul oriental (1916)

[...] Același lucru se petrece și în cazul Rusiei. După toate rapoartele, dificultățile interne ale imensului imperiu cresc cu rapiditate. Cu toate că, poate, nu trebuie să ne așteptăm la o revoluție de mare anvergură, trebuie totuși să admitem că Rusia, într-un interval de timp relativ scurt, va fi forțată de situația critică din interior să schimbe tonul. Acestea sunt afirmate admițând, bine înțeles, că ea nu va reuși să-și refacă reputația militară. De altfel, aceasta nu e de crezut. Din contră, orice încercare de această natură, cu pierderile pe care le va antrena, e de presupus că nu va face decât să accelereze criza internă. În plus, în ceea ce ne privește, noi nu putem să executăm în Est o ofensivă decisivă decât în cursul lui aprilie, din cauza temperaturii și a naturii solului, dacă nu vrem să impunem trupelor noastre sacrificii absolut excesive, sacrificii pe care situația recrutării la noi ni le interzice. Nu va trebui considerat ca obiectiv decât bogatul teritoriu al Ucrainei. Comunicațiile în această direcție sunt departe de a fi suficiente. Ar trebui să presupunem că am fi siguri de o alianță cu România, sau că suntem decișI să luptăm

împotriva ei. În momentul de față aceste două ipoteze nu sunt admisibile. Un atac executat împotriva Petersburgului, care numără mai multe milioane de locuitori și pe care, în caz de succes, am fi nevoiți să-i aprovizionăm sprijinindu-ne pe slabele noastre resurse, nu promite nici o decizie. Un atac împotriva Moscovei ne conduce în vid. Nu dispunem de forțe suficiente pentru nici una din aceste operații. În consecință, Rusia nu poate fi un obiectiv de atac. Nu rămâne decât Franța [...]."

(Mircea N. Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul război mondial 1914-1918, Texte și documente*, București, 1981, p. 318-320)

NOTA ZIMMERMANN (1 ianuarie 1917)[1]

Berlin, 19 ianuarie 1917

La începutul lui februarie intenționăm să începem războiul submarin nelimitat. În ciuda acestui fapt, în intenția noastră este să păstrăm neutre Statele Unite ale Americii.

Dacă această încercare nu reușește, propunem o alianță cu Mexicul pe următoarea bază: vom purta războiul împreună și vom încheia pacea împreună. Vom da un suport financiar general și se înțelege că Mexicul trebuie să cucerească teritoriile New Mexico, Texas și Arizona.

Detaliile le veți stabili dumneavoastră. Sunteți însărcinat să-l informați pe președintele Mexicului, în cel mai mare secret, de îndată ce izbucnirea războiului cu Statele Unite va fi sigură, și sugerăm ca președintele Mexicului, din proprie inițiativă, să ia legătura cu Japonia, propunând aderarea ei imediată la acest plan; în același timp oferiți medierea între Germania și Japonia.

Vă rog, atrageți atenția președintelui Mexicului că angajarea luptei submarine, neîndurătoare acum, promite ca Anglia să fie silită să încheie pace în câteva luni.

Zimmermann

(Mircea N. Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul război mondial 1914-1918, Texte și documente*, București, 1981, p. 373)

DISCURSUL PREȘEDINTELUI AMERICAN WOODROW WILSON ÎN FAȚA CONGRESULUI SUA, PRIN CARE DECLARĂ RĂZBOI GERMANIEI (2 aprilie 1917)

[...] Pe trei februarie trecut v-am adus la cunoștință în mod oficial, proclamația extraordinară a guvernului imperial german conform căreia în și după 1 februarie vor fi înlăturate toate restricțiile legale și umanitare în scopul de a-și folosi submarinele pentru a

[1] Nota a fost adresată de Ministrul de Externe din Berlin, ambasadorului german din Mexic. Ea a fost interceptată și descifrată de Serviciul de Informații al Marinei britanice și predată Departamentului de Stat al SUA la 26 februarie 1917. Nota a fost publicată de SUA la 1 martie 1917 și a constituit pretextul pentru intrarea Statelor Unite în războiul împotriva Puterilor Centrale.

scufunda orice vas care încearcă să se apropie fie de porturile Marii Britanii și Irlandei, fie de coastele vestice ale Europei sau de oricare altul din porturile controlate de dușmanii Germaniei în Mediterana.

Acesta părea să fie obiectivul războiului submarin german la începutul războiului, dar începând din aprilie anul trecut guvernul imperial i-a obligat la o oarecare reținere pe comandanții submarinelor sale, în conformitate cu promisiunea, făcută nouă atunci, că vasele de pasageri nu vor fi scufundate și că semnalul de avertizare va fi adresat tuturor celorlalte vase pe care submarinele sale ar încerca să le distrugă, și, când nu se opune nici o rezistență sau nu se face nici o încercare de fugă, se vor preocupa ca echipajelor lor să li se dea cel puțin o șansă onestă de a-și salva viețile în ambarcațiuni deschise. [...]

Noua politică a înlăturat orice restricție. Vase de orice fel, indiferent de pavilion, de încărcătură, destinație, scop au fost scufundate fără nici un avertisment, fără vreun gând de ajutor sau milă pentru aceia de la bord, vase ale neutrilor împreună cu ale beligeranților. Chiar navele-spital și vasele transportând ajutoare poporului foarte lovit al Belgiei, deși acestea aveau „salv-conducte" pentru zonele interzise de însuși guvernul german și erau identificabile prin însemne ce nu puteau fi confundate, au fost scufundate cu aceeași lipsă nesăbuită de compasiune sau de principii.

[...] Când ne-am adresat Congresului, pe douăzeci și șase februarie trecut, am crezut că va fi suficient să afirm drepturile noastre în cadrul neutralității armate, dreptul nostru de a folosi mările împotriva amestecului nelegal, dreptul nostru de a ne apăra poporul nostru inofensiv împotriva violenței nelegale. Dar neutralitatea armată, așa cum apare ea acum, este impracticabilă. [...]

Cu un adânc sens al caracterului solemn și chiar tragic al pasului de care vorbesc și al gravelor responsabilități pe care le implică, dar fără ezitare în a mă supune față de ceea ce consider a fi datoria mea constituțională, sfătuiesc guvernul să declare că recenta poziție a guvernului imperial german nu este altceva decât un război împotriva guvernului și poporului Statelor Unite; că formal este acceptat statutul de beligerantă care astfel i-a fost impus; și aceasta a dus cu pași imediați nu numai la a pune țara într-o stare de apărare mai accentuată dar și în situația de a-și exercita toată puterea și de a-și folosi toate resursele pentru a aduce guvernul imperial german la masa tratativelor și pentru a pune capăt războiului. [...]

Scopul nostru acum, ca și atunci, este de a apăra principiile păcii și dreptății în fața lumii, împotriva puterii egoiste, și să instaurăm printre națiunile cu adevărat libere și independente ale lumii o astfel de înțelegere de țeluri și acțiune care va asigura de acum înainte respectarea acestor principii. [...] Suntem gata acum să acceptăm să ne măsurăm în luptă cu acest dușman natural al libertății și, dacă e necesar, vom cheltui întreaga forță a națiunii pentru a lovi și anula pretențiile sale și puterea sa.

Suntem bucuroși acum că vedem faptele în adevărata lor lumină, că luptăm pentru pacea finală a lumii și pentru eliberarea popoarelor ei, inclusiv a popoarelor germane; pentru drepturile națiunilor mari și mici și pentru dreptul oamenilor de pretutindeni de a-și alege modul de viață și de supunere față de legi. Lumea trebuie făcută sigură pentru democrație. Pacea ei trebuie clădită pe fundațiile încercate ale libertății politice. Nu servim nici un scop egoist. Nu dorim nici o cucerire, nici o dominație. Nu urmărim nici o

despăgubire pentru noi înșine, pentru sacrificiile pe care deliberat le vom face. Nu suntem decât unul dintre apărătorii drepturilor oamenilor. Vom fi mulțumiți când aceste drepturi vor fi făcute sigure așa cum înțelegerea și libertatea națiunilor poate să le facă. [...]

Este un lucru teribil să conduci acest mare popor pașnic în război, în cel mai îngrozitor și dezastruos dintre toate războaiele, civilizația însăși părând să fie în cumpănă. Dar dreptatea e mai prețioasă decât pacea și vom lupta pentru lucrurile pe care totdeauna le-am purtat în inimile noastre, pentru democrație, pentru dreptul celor ce se supun autorității de a avea un cuvânt de spus în propriile lor guverne, pentru drepturile și libertățile popoarelor mici, pentru o universală domnie a dreptului prin intermediul înțelegerii popoarelor libere [...]. Unui astfel de scop ne putem dedica viețile și averile noastre, tot ceea ce suntem și tot ceea ce avem, cu mândria acelora ce știu că a venit ziua când America are șansa de a-și putea vărsa sângele și de a-și cheltui puterea în sprijinul principiilor care i-au dat naștere și fericire și a păcii pe care a păstrat-o. Cu ajutorul lui Dumnezeu, ea nu poate face altfel.

(Mircea N. Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul război mondial 1914-1918, Texte și documente*, București, 1981, p. 428-436)

CELE „14 PUNCTE" ALE PREȘEDINTELUI AMERICAN WOODROW WILSON

[...] Am intrat în acest război deoarece s-au produs violări ale drepturilor ce ne-au ofensat grav, și care au făcut ca viața națiunii noastre să devină imposibilă până când acestea nu vor fi reparate și întreaga lume nu va fi asigurată pentru totdeauna împotriva întoarcerii acestora. Ceea ce noi solicităm în acest război nu are nimic particular pentru noi înșine. Ceea ce dorim este ca lumea să devină un loc sigur în care toți să poată trăi, un loc posibil în special pentru orice națiune ce iubește pacea, pentru orice națiune care dorește să-și trăiască liber propria viață, să decidă asupra instituțiilor proprii, și să fie sigură că este tratată cu toată justețea și loialitatea de celelalte națiuni, în loc de a fi expusă violenței și agresiunii egoiste de altădată. [...]

Acesta este deci programul de pace pentru întreaga lume care este și programul nostru. [...] :

Convenții de pace, pregătite la lumina zilei; nu vor mai fi înțelegeri particulare și secrete de nici un fel între națiuni, ci diplomația va proceda întotdeauna deschis și în văzul tuturor.

Libertate absolută a navigației pe mare, în afara apelor teritoriale, atât în timp de pace cât și în timp de război [...].

Suprimarea, pe cât posibil, a tuturor barierelor economice, și stabilirea de condiții comerciale egale pentru toate națiunile ce consimt la [realizarea] păcii și se asociază pentru a o menține.

Garanții suficiente pentru reducerea armamentelor fiecărei țări până la minimul compatibil cu securitatea interioară.

O înțelegere liber dezbătută, într-un spirit larg și absolut imparțial, asupra revendicărilor coloniale, bazate pe respectarea strictă a principiului că, în reglementarea chestiunilor de suveranitate, interesele populațiilor respective vor avea aceeași greutate cu revendicările echitabile ale guvernului al cărui titlu trebuie definit.

Evacuarea întregului teritoriu rus și reglarea tuturor chestiunilor referitoare la Rusia care să asigure cea mai bună și mai liberă cooperare a tuturor națiunilor lumii, pentru a oferi Rusiei întreaga posibilitate de a decide, în deplină independență, propria sa evoluție politică și propria sa organizare națională [...].

Trebuie ca Belgia [...], să fie evacuată și restaurată [...].

Întregul teritoriu francez trebuie să fie eliberat iar regiunile invadate trebuie restaurate; prejudiciul produs Franței de Prusia în 1871 în ceea ce privește Alsacia-Lorena, prejudiciu care a tulburat pacea mondială pentru aproape 50 de ani, trebuie să fie reparat [...].

O rectificare a frontierelor italiene trebuie să fie operată în conformitate cu datele clar perceptibile ale principiului naționalităților.

Popoarelor din Austro-Ungaria, [...] trebuie să le fie acordate posibilitatea unei evoluții autonome.

România, Serbia și Muntenegru trebuie să fie evacuate; teritoriile lor ocupate trebuie să fie restaurate; Serbiei trebuie să i se asigure accesul liber la mare [...].

Regiunilor turcești din Imperiul Otoman actual trebuie să li se garanteze suveranitatea și securitatea; dar celorlalte națiuni, care se află acum sub dominația turcă, trebuia să li se garanteze o securitate absolută a existenței și deplina posibilitate de a se dezvolta în mod autonom [...]; Dardanelele trebuie să rămână deschise [...] pentru toate navele și comerțul tuturor națiunilor.

Trebuie creat un stat polonez independent, care să cuprindă teritoriile locuite de populațiile indiscutabil poloneze și căruia să i se asigure un acces liber la mare [...].

Trebuie să se constituie o asociere generală a națiunilor în virtutea unor convenții formale având ca obiect oferirea de garanții reciproce de independență politică și integritate teritorială atât statelor mici, cât și celor mari."

(Extras din mesajul adresat la 8 ianuarie 1918 de președintele Wilson în fața Senatului Statelor Unite, (D.A.H., vol. II doc. nr. 423, p. 137-144)

ARMISTIȚIUL ÎNTRE PUTERILE ALIATE ȘI ASOCIATE ȘI GERMANIA (11 noiembrie 1918)

Între mareșalul Foch, comandant șef al armatelor aliate, semnând în numele puterilor aliate și asociate, asistat de amiralul Wemyss, prim lord al Amiralității, pe de o parte; Dl. Secretar de stat Erzberger, președinte al delegației germane, dl. Trimis extraordinar și plenipotențiar conte von Oberndorff, dl. General-maior von Winterfeld, dl. Căpitan de navă Vanselow împuterniciți cu puteri depline și acționând cu asentimentul cancelarului german, pe de altă parte, a fost încheiat un armistițiu cu condițiile următoare:

Condițiile armistițiului încheiat cu Germania.

a) Pe frontul din Occident.

I. – Încetarea ostilităților pe pământ și în aer, șase ore după semnarea armistițiului.

II. – Evacuarea imediată a țărilor invadate: Belgia, Franța, Luxemburg, ca și Alsacia-Lorena, reglată de o manieră în care aceasta să fie realizată într-un răstimp de cincisprezece zile de la data semnării armistițiului. [...]

IV. – Abandonarea de către armatele germane a materialului de război aflat în stare bună: 5000 de tunuri (din care 2500 grele și 2500 de campanie), 25000 de mitraliere, 3000 aruncătoare de mine, 1700 de avioane de vânătoare și de bombardament [...]

V. – Evacuarea regiunilor de pe malul stâng al Rinului de către armatele germane. Regiunile de pe malul stâng al Rinului vor fi administrate de către autoritățile locale, sub controlul trupelor de ocupație ale aliaților și ale Statelor Unite. Trupele aliaților și ale Statelor Unite vor asigura ocupația acestor regiuni prin garnizoane care vor controla principalele puncte de trecere peste Rin (Mainz, Coblenz, Köln) cu capete de pod în aceste puncte, cu raza de 30 km., pe malul drept, și prin garnizoane ținând de asemenea punctele strategice din regiune. [...]

X. – Repatrierea imediată fără reciprocitate, în condiții de timp ce vor fi reglementate, a tuturor prizonierilor de război, inclusiv a celor acuzați de crime și condamnați de aliați și de Statele Unite. [...]

XIII. – Toate trupele germane care se găsesc actualmente în teritoriile care făceau parte înainte de război din Austro-Ungaria, România, Turcia trebuie retrase imediat între frontierele de la 1 august 1914 ale Germaniei.

Toate trupele germane care se află în prezent în teritoriile care făceau parte înainte de război din Rusia vor trebui de asemenea retrase între frontierele Germaniei definite mai sus, de îndată ce aliații vor aprecia că a venit momentul, ținând seama de situația internă din aceste teritorii. [...]

XV. – Renunțarea la Tratatul de la București și de la Brest-Litovsk și la tratatele complementare [...].

XVII. – Evacuarea tuturor forțelor germane care operează în Africa Orientală într-un răstimp stabilit de aliați. [...]

Pentru a asigura executarea în cele mai bune condiții a prezentei convenții, principiul unei comisii internaționale permanente de armistițiu este admis. Această comisie va funcționa sub înalta autoritate a comandantului-șef militar și naval al armatelor aliate.

Prezentul armistițiu a fost semnat la 11 noiembrie 1918 la ora 5 (cinci), ora franceză.

Semnează:

F. Foch — Erzberger

R.E. Wemyss — A. Oberndorff

Winterferfeld

Wanselow

(Mircea N. Popa, Lucia Popa (ed.), *Primul război mondial 1914-1918, Texte și documente*, București, 1981, p. 374-381)

RĂZBOIUL VĂZUT DE COMBATANȚI

a. Francezii

Sunt gata. Oamenii se așează în ordine, mereu în tăcere, cu mantaua în diagonală și curelușa de la cască trasă pe sub bărbie, sprijiniți în puștile lor. Le privesc fețele crispate, palide, profunde.

Aceștia nu sunt soldați; sunt oameni. Nu sunt aventurieri, războinici, nu sunt făcuți pentru abatorul uman, nu sunt nici măcelari, nici vite. Sunt lucrători și muncitori în uniforme. Sunt civili dezrădăcinați. Ei sunt acum gata și așteaptă semnalul morții și al asasinatului. [...]

Fiecare dintre ei știe că își va expune capul, pieptul, pântecul, întregul corp, puștilor ațintite, obuzelor, grenadelor pregătite, și mai ales metodicei și aproape infailibilei mitraliere, înainte de a găsi alți soldați pe care va trebui să-i ucidă. Ei nu sunt nepăsători față de viața lor ca banditii, nici orbiți de furie ca sălbaticii. În ciuda propagandei desfășurate, nu sunt deloc înflăcărați... Se adună, deplin conștienți, puternici și sănătoși, pentru a se arunca, o dată în plus, în această joacă nebună impusă omului de demența umanității."

(H. Barbusse, *Le Feu. Journal d'une escouad*, Flammarion, Paris, 1916, p. 76)

4.40. Aceste minute sunt ultimele de viață pentru mulți dintre noi. Ne temem, privindu-ne, că deja am devenit victime... Brusc, artileria tună, zdrobitor, spintecător, înspăimântător. Totul urlă, țâșnește, se mișcă. Azurul dispare. Suntem în mijlocul unui vârtej monstruos; bucăți de cer se prăbușesc, comete se întretaie și se fărâmițează cu sclipiri de scurt-circuit. Suntem prinși de sfârșitul lumii... 'Atenție, ieșim!' Oamenii, livizi, fără a mai judeca, se redresează și își montează baionetele. Subofițerii își smulg din gâtlejuri, precum oftatul, ultimele sfaturi. Locotenentul Larcher este în mijlocul nostru, crispat, cramponându-se de gradul său. Se cațără pe bancheta de tir, își privește ceasul, se întoarce 'Atenție, băieți! Haideți, înainte!'... Oamenii cad, se rup, se împart, se sparg în bucăți. Schijele ne ratează, suflul exploziilor ne domină. Auzim șocul loviturilor asupra altora... La nivelul solului, flăcări, pușți, oameni 'Boșii! Boșii[1]!'

(Gabriel Chevallier, *La Peur*, Stock, Paris, 1930, p. 34)

b. Germanii.

Deodată, ușile și ferestrele se deschid, ca smulse din balamale. Soldați, ofițeri și chiar un general se năpustesc în stradă și rămân împietriți. Ca într-o viziune de infern, ieșind din biserică și traversând satul, un grup de soldați nebuni trece pe lângă ei. Unii dintre aceștia aveau în mână câteva mădulare sfârtecate pe care le învârteau asemenea unor bâte, astfel că de jur împrejur zburau fâșii de carne. Panica le lăsa gingiile descoperite. Generalul le-a strigat ceva; ei au început să râdă ca niște sălbatici. A trimis în întâmpinarea acestora câțiva oameni de-ai lui. „Opriți-i! Îngrozitor! Îngrozitor!" Dar n-a putut fi

[1] Poreclă peiorativă dată germanilor de către francezi.

prins nici unul; coborâseră deja panta și dispăruseră. Toți ochii se făcuseră mari la vederea acestui spectacol, ca și cum pământul s-ar fi deschis pe neașteptate în fața lor [...]. „De unde vin oamenii ăștia? – De pe câmpul de luptă excelență!"

(Philippe Aries și Georges Duby, coord., *Istoria vieții private*, vol. IX, Meridiane, București, 1997, p. 166)

OPINIA PUBLICĂ FRANCEZĂ ȘI RĂZBOIUL, RAPORT AL COMISARIATULUI CENTRAL DIN AVIGNON (1917)

Bărbații: Bărbații din spatele frontului doresc, în general, sfârșitul războiului cât mai curând. Marii comercianți, profitorii de război, nu așteaptă acest lucru. Micul rentier suferă din pricina moratoriului și este strâmtorat de sărăcia sa. Muncitorul, datorită convingerilor politice și aversiunii față de armată, vrea sfârșitul războiului și, dacă poate, face propagandă în acest sens. Dar va rezista, acesta este cuvântul de ordine al sindicatului.

În general, se constată la bărbați o mai mare docilitate în a îndura privațiunile și diversele restricții cerute de circumstanțe, decât la femei.

Femeile: Acestea pot fi împărțite în trei categorii:

1. Femeia comerciantului, a micului burghez, care rămâne fidelă căminului său și este onestă, dorește ca războiul să se încheie cu victoria armatelor noastre; ea este devotată și răbdătoare.

2. Femeia al cărei soț este dispărut sau rănit; femeia ai cărei fii sunt pe front de la începutul mobilizării: aceasta are un caracter ursuz, critică totul și nu încetează să se plângă.

3. Femeia care primește alocație pentru ea și copiii săi și al cărei soț se află pe front, aceasta nu dorește decât un lucru: ca războiul să continue. Ea muncește; cu câștigul său și cu munca sa, aceasta este fericită și liberă cum nu a fost niciodată. Înainte de război, soțul nu-i dădea salariul său ci uneori doar lovituri. Astăzi ea se îmbracă cu toalete pe care nu ar fi îndrăznit să le poarte înainte de război; se distrează și se consolează ușor cu absența soțului. Această categorie formează majoritatea.

În general, femeia este iritată dacă zahărul, grâul, cărbunele sau petrolul lipsesc.

La țară, bărbații și femeile sunt mult mai sobrii în limbaj și mult mai docili."

(Jacques Bouillon, *Histoire de XXe siècle*, Bordas, Paris, 1982, p. 63)

OPINIA PUBLICĂ GERMANĂ ȘI RĂZBOIUL (1917-1918)

a. Raport al comandantului corpului de armată Frankfurt, martie 1917

Nimic nu exasperează mai mult păturile largi ale populației decât repartiția inegală a proviziilor. Posibilitatea, pentru cel care dispune de venituri importante, de a se

hrăni mai bine, chiar mai bine decât în timpul păcii, este, fără îndoială, un fapt ce slăbește încrederea în voința noastră comună și justă. [...] Scrisoarea adresată de un cititor [revistei] Mainzer Volksstimme reflectă o nemulțumire larg răspândită în populație. Cititorul scrie, „Sunt indignat: 1. deoarece companiile cărbunelui, care după amortizări confortabile, au distribuit anul trecut un dividend mediu de 19%, au crescut prețul chintalului de cărbune de la 80 la 100 de pfenigi; 2. pentru că, în ciuda distribuirii unui dividend de 65 % de către societățile ce prelucrează pielea, eu trebuie să plătesc pentru o pereche de pantofi de copil 25 mărci; 3. pentru că, deși rezervele marilor proprietari funciari sunt pline de slănină, jambon și cârnați, hrana familiei mele constă în mod esențial din cartofi și gulii." [...]

b. Raportul comandamentului militar al Magdeburgului, iulie 1918

Vechea diferență între bogați și săraci, ce se estompase în entuziasmul începutului războiului, reapare odată cu trecerea timpului. În rândul păturilor cele mai sărace ale populației, se înmagazinează o ură, împotriva bogaților și în special împotriva celor denumiți profitori de război, ce apare deosebit de periculoasă. Această ură rezultă mai puțin din averea posedată, cât din posibilitatea pentru un cerc limitat de persoane de a-și permite totul datorită unor resurse aproape nelimitate, de a se hrăni nu suficient, ci chiar foarte bine, de a trăi luxos în timp ce cea mai mare parte a populației moare efectiv de foame. De aceea sunt acum criticate aproape toate deciziile autorităților, afirmându-se că ele nu servesc decât bogătașii și dăunează săracilor. [...]

(J. Kocka, *Klassengeselleschaft im Krieg, 1914-1918*, Vandenhoeck und Ruprecht, Berlin, 1973, p. 44, 45)

CAPITOLUL XVI

RELAȚII INTERNAȚIONALE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

TRATATUL DE PACE CU GERMANIA (28 iunie 1919)

Partea I

Pactul Societății Națiunilor

[...] Înaltele părți contractante, considerând că, pentru a dezvolta cooperarea între națiuni și pentru a le garanta pacea și siguranța, este necesar să se accepte anumite obligațiuni, de a nu recurge la război, să se respecte la lumina zilei relații internaționale bazate pe justiție și onoare, să se observe riguros prescripțiunile dreptului internațional, recunoscute de aci înainte ca regulă de conducere efectivă a guvernelor, să se facă să domnească dreptatea și să se respecte cu sfințenie toate obligațiile tratatelor, în raporturile mutuale dintre popoarele organizate,

Adoptă prezentul pact, care instituie Societatea Națiunilor.

Art. 1. Sunt membrii originari ai Societății Națiunilor acei semnatari care figurează în anexa prezentului Pact, precum și statele de asemenea numite în Anexă, care vor fi aderat la prezentul pact fără nici o rezervă, printr-o declarațiune, depusă la Secretariat în cursul celor două luni de la intrarea în vigoare a Pactului și despre care se va face notificare celorlalți membri ai societății.

Orice Stat, Dominion sau Colonie, care se guvernează liber și care nu este menționat în anexă, poate deveni membru al Societății, dacă admiterea sa este pronunțată de cel puțin două treimi ale Adunării, cu condiția să dea garanții efective asupra intenției sale sincere de a respecta angajamentele sale internaționale și de a accepta regulamentul stabilit de Societate, în ceea ce privește forțele și armamentele sale militare, navale și aeriene.

Orice membru al Societății poate, după o prealabilă înștiințare făcută cu doi ani mai înainte, să se retragă din Societate, cu condiția de a fi îndeplinit, în acel moment, toate obligațiunile sale internaționale, inclusiv cele prevăzute în prezentul Pact. [...]

Art. 2. Acțiunea Societății, astfel cum este definită în prezentul pact, se exercită de o Adunare și de un Consiliu asistați de un secretariat permanent.

Art. 3. Adunarea se compune din reprezentanți ai membrilor Societății. [...] Adunarea are căderea de a se pronunța asupra oricărei chestiuni care intră în sfera de activitate a Societății sau care atinge pacea lumii. [...]

Art. 8. Membrii Societății recunosc că menținerea păcii cere reducerea armamentului național la minimul compatibil cu siguranța națională și cu executarea obligațiunilor internaționale impuse printr-o acțiune comună. [...]

Art. 10. Membrii Societății își iau îndatorirea să respecte și să mențină în contra oricărei agresiuni externe integritatea teritorială și independența politică existentă a tuturor membrilor Societății. [...]

Art. 11. Se declară hotărât că orice război sau amenințare de război, fie că ar atinge direct sau nu pe unul dintre membrii Societății, interesează întreaga Societate și că aceasta trebuie să ia măsurile proprii pentru a salva în mod eficace pacea Națiunilor. [...]

Partea a V-a

Tratatul de pace cu Germania, Clauze militare, navale și aeriene

[...]

Art. 160. Cu începere de la data de 31 martie 1920 cel mai târziu, armata germană nu va trebui să cuprindă mai mult de șapte divizii de infanterie și trei divizii de cavalerie.

Începând din acest moment, totalul efectivelor armatei statelor care constituie Germania nu va trebui să depășească o sută de mii de oameni, inclusiv ofițeri și necombatanți, și va fi destinată exclusiv la menținerea ordinii pe teritoriu și la poliția frontierelor. [...]

Art. 173. Orice fel de serviciu militar general obligatoriu va fi desființat în Germania. Armata germană nu va putea fi constituită și recrutată decât prin angajări voluntare [...].

Art. 180. Toate fortărețele, fortificațiile și locurile întărite, situate pe teritoriul german, la vestul unei linii trasate la 50 kilometri est de Rin, vor fi dezarmate și dărâmate [...].

Art. 198. Forțele militare ale Germaniei nu vor trebui să cuprindă nici o aviație militară sau marină [...].

Partea a VIII-a

Reparații

[...] Art. 231. Guvernele aliate și asociate declară, iar Germania recunoaște, că Germania și aliații săi sunt răspunzători – pentru că le-au cauzat – de toate pierderile și de toate daunele suferite de guvernele aliate și asociate, precum și de naționalii lor, ca urmare a războiului ce le-a fost impus prin agresiunea Germaniei și a aliaților săi [...].

Art. 235. [...] în cursul anilor 1919 și 1920, precum și în primele patru luni ale anului 1921, Germania va plăti echivalentul a douăzeci de miliarde mărci aur, în vărsămintele și în condițiunile pe care le va fixa Comisiunea reparațiilor (în aur, mărfuri, vapoare, hârtii de valoare sau altfel) [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1917-1939), Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 16-19, 29-31)

TRATATUL DE PACE DE LA SAINT-GERMAIN-EN-LAYE CU AUSTRIA (10 septembrie 1919)

... Art. 59. Austria renunță, în ce o privește, în favoarea României la orice drepturi și titluri asupra părții din fostul ducat al Bucovinei aflată dincoace

de frontierele României, așa cum vor fi fixate ulterior de către principalele Puteri aliate și asociate. [...]

Austria declară de pe acum că recunoaște și acceptă frontierele Bulgariei, Greciei, Ungariei, Poloniei, României, ale Statului Sârbo-Croato-Sloven și ale statului Cehoslovac, așa cum aceste frontiere vor fi stabilite de către principalele Puteri aliate și asociate...

...Art. 120. Numărul total al forțelor militare în armata austriacă nu va trebui să depășească 30000 de oameni, inclusiv ofițeri și trupe auxiliare...

...Art. 177. Guvernele aliate și asociate declară, și Austria recunoaște, că Austria și aliații săi sunt răspunzători – pentru a le fi cauzat – de pierderile și pagubele suferite de Guvernele aliate și asociate și naționalii lor, ca urmare a războiului ce le-a fost impus prin agresiunea Austro-Ungariei și a aliaților săi...

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 35-36)

TRATATUL DE PACE CU BULGARIA, SEMNAT LA NEUILLY (27 noiembrie 1919)

[...] Art. 66. Numărul total al forțelor militare în armata bulgară nu va trebui să depășească 20000 de oameni, inclusiv ofițeri și trupele auxiliare [...].

Art. 121. Bulgaria recunoaște că, alăturându-se războiului de agresiune pe care Germania și Austro-Ungaria l-au pornit contra Puterilor aliate și asociate, le-a cauzat acestora din urmă pierderi și sacrificii de tot felul [...].

În consecință, Bulgaria se angajează să plătească [...] suma de două miliarde două sute cincizeci milioane franci aur, reprezentând reparațiile a căror sarcină Bulgaria este capabilă să o ia asupră-și.

[...] Art. 143. Bulgaria renunță la orice avantaj ce rezultă pentru ea din stipulațiunile Tratatelor de la București și de la Brest-Litovsk din 1918, ca și din tratatele și convențiunile complementare. Ea se mai angajează să transfere fie României, fie principalelor Puteri aliate și asociate, după caz, orice mijloc monetar, numerar, valori, mijloace negociabile sau mărfuri, ce va fi primit în executarea sus-ziselor tratate.

[...] Art. 171. Bulgaria recunoaște ca fiind și rămân abrogate toate tratatele, convențiunile sau acordurile pe care le-a încheiat, înainte de 1 august 1914, sau de la această dată și până la intrarea în vigoare a prezentului Tratat, cu Rusia sau cu orice stat sau guvern al căror teritoriu forma anterior o parte din Rusia, precum și cu România, după 15 august 1916 și până la intrarea în vigoare a prezentului tratat [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 37)

PLANUL DAWES. RAPORTUL COMITETULUI DE EXPERȚI AL COMISIEI DE REPARAȚII (aprilie 1924)

I. Poziția Comitetului

a. Noi pornim de la un punct de vedere practic, iar nu politic.

b. Factorii politici au fost luați în considerare numai în măsura în care ating aducerea la îndeplinire a Planului.

c. Scopul pe care l-am urmărit a fost încasarea datoriei, iar nu aplicarea sancțiunilor.

II. Unitatea economică a Germaniei

Pentru a-și stabiliza valuta și echilibra bugetul, Germania are nevoie de resursele întregului teritoriu german, așa cum a fost stabilit prin Tratatul de la Versailles, precum și de libertatea activității economice pe acest teritoriu.

VI. Problema valutară și Banca de emisiune

[...] c. Trebuie înființată o nouă Bancă sau să fie reorganizată Reichsbank.

d. Principalele atribuții ale acestei Bănci:

1) va avea privilegiul exclusiv de emisiune a bancnotelor, cu o bază solidă față de aur;

2) va fi Banca celorlalte Bănci și va fixa un procent oficial de scont;

3) va fi o bancă guvernamentală, însă liberă de orice fel de control guvernamental;

4) avansurile către guvern vor fi sever limitate;

5) va primi în depozit plățile pentru reparații;

6) capitalul ei va fi egal cu 400 de milioane mărci aur...

[...] VIII. Principiile de bază ale stabilirii plăților anuale ale Germaniei:

a) obligațiile ce izvorăsc din tratat și stabilirea echilibrului bugetar;

Pentru ca Germania să-și echilibreze bugetul, nu este suficient să găsească sumele necesare acoperirii cheltuielilor sale administrative interne;

2. Ea trebuie, de asemenea, să acopere, până la limita maximă a posibilităților sale, obligațiile externe ce și-a luat prin tratat.

Germania se va achita de obligațiile ce i s-au impus prin tratat, cu ajutorul a trei feluri de resurse: A – impozite; B – căi ferate; C – obligațiuni industriale.

[...] XII. Modalitatea plăților

Toate plățile în contul reparațiilor se vor face în mărci aur, sau în valuta germană echivalentă, la noua Bancă, în creditul „Agentului pentru plăți în contul reparațiilor..."

[...] XVII. Natura Planului

1. Crearea unui mijloc de realizare a unor plăți anuale maxime din partea Germaniei.

2. Înlesnirea unor transferuri cât mai mari către creditorii Germaniei.

3. Transpunerea din domeniul teoretic în cel practic a chestiunii de a ști: „ce poate să plătească Germania?"

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 82)

MICA ÎNȚELEGERE (23 aprilie 1921): CEHOSLOVACIA, IUGOSLAVIA ȘI ROMÂNIA. TRATATE CU CÂTE DOUĂ PĂRȚI SEMNATARE, FIECARE AVÂND CONȚINUT ȘI SCOP APROAPE IDENTIC

1. Cehoslovacia – România

...Art. 1. În cazul unui atac, neprovocat, din partea Ungariei contra uneia din Înaltele părți contractante cealaltă parte se obligă a veni în ajutorul părții atacate în chipul hotărât prin învoiala prevăzută în articolul 2 al prezentei Convenții.

Art. 2. Autoritățile tehnice competente ale Republicii Cehoslovace și Regatului Român vor stabili de comun acord măsurile necesare pentru îndeplinirea prezentei Convenții, printr-o Convenție militară ce se va încheia mai târziu.

Art. 3. Nici una din Înaltele părți contractante nu va putea încheia vreo alianță cu vreo terță putere fără avizul prealabil al celeilalte.

Art. 4. În scop de a coordona sforțările lor pașnice ambele guverne se obligă să se sfătuiască în privința chestiunilor de politică externă care au legături cu raporturile lor cu Ungaria.

Art. 5. Convenția aceasta va fi valabilă timp de doi ani, începând din ziua schimbului de ratificări. La expirarea acestui termen, fiecare dintre părți va putea denunța Convenția de față. Ea va rămâne în vigoare șase luni de la data denunțării.

Art. 6. Prezenta Convenție va fi comunicată la Societatea Națiunilor conform pactului.

Art. 7. Prezenta Convenție va fi ratificată și ratificările se vor schimba la București cât mai repede cu putință.

Drept care plenipotențiarii au semnat-o și au aplicat sigiliile lor...

Eduard Beneș, Take Ionescu.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 82)

TRATATUL DE LA RAPALLO, ÎNTRE REPUBLICA SOVIETICĂ FEDERATIVĂ RUSĂ ȘI GERMANIA (16 aprilie 1922)

[...] Art. 1. Cele două guverne sunt de acord ca divergențele dintre Germania și Republica Sovietică Rusă, în problemele ce au apărut în timpul când aceste state au fost în stare de război, să se reglementeze pe următoarele baze:

a. Statul german și R.S.F.S.R. renunță, în mod reciproc, la despăgubirea pentru cheltuielile de război, precum și la dezdăunarea pagubelor de război, adică a acelor pagube care le-au fost cauzate, lor și cetățenilor respectivi, în regiunile operațiunilor de război și ca urmare a măsurilor de război, inclusiv rechizițiile făcute pe teritoriul părții potrivnice.

Ambele părți renunță, de asemenea, la dezdăunarea pagubelor cauzate cetățenilor uneia din părți, nu de război, ci prin așa-numitele legi excepționale de război și prin măsurile forțate luate de organele de stat ale celeilalte părți.

b. Germania și Rusia renunță, în mod reciproc, la despăgubiri pentru cheltuielile ce le-au avut cu prizonierii de război. Guvernul german renunță, de asemenea, la despăgubiri pentru cheltuielile făcute cu internarea în Germania a unei părți din Armata Roșie. Guvernul rus renunță, la rândul său, la restituirea sumelor câștigate de Germania din vânzarea bunurilor militare introduse în Germania de către unitățile internate.

Art. 2. Germania renunță la pretențiunile izvorând din faptul aplicării, până în prezent, a legilor și măsurilor R.S.F.S.R. unor cetățeni germani și drepturilor lor private, precum și drepturilor Germaniei și ale statelor Germane față de Rusia; de asemenea renunță la pretențiunile ce izvorăsc, în general, din măsurile luate de R.S.F.S.R. sau de organele ei față de cetățeni germani sau față de drepturile lor private, – sub condiția că guvernul R.S.F.S.R. nu va satisface pretențiuni analoge ale altor state [...].

Art. 4. Ambele guverne sunt de acord mai departe să aplice clauza națiunii celei mai favorizate, cu privire la situația juridică generală a cetățenilor uneia din Părți pe teritoriul celeilalte și în reglementarea generală a relațiilor economice și comerciale reciproce.

Art. 5. Cele două guverne vor lua în considerare cu bunăvoință, în mod reciproc, nevoile economice ale ambelor țări.

Guvernul german se declară gata să sprijine, pe cât posibil, convențiile proiectate de unele firme particulare – care i-au fost aduse la cunoștință în ultima vreme – și să înlesnească executarea lor [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 98)

PACTUL DE GARANȚIE RENAN (16 octombrie 1925)

[...] năzuind a satisface dorința de securitate și de apărare, care animă popoarele ce au avut de îndurat supliciile războiului din 1914 până în 1918; [...]

[...] însuflețite de asemenea, de dorința sinceră de a acorda garanții complementare tuturor Puterilor semnatare, în cadrul principiilor Societății Națiunilor și al tratatelor ce sunt în vigoare între aceste Puteri; au hotărât să încheie în acest scop un tratat.

Art. 1. Înaltele părți contractante garantează fiecare pentru sine și toate împreună, în modul arătat în articolele următoare, menținerea statu-quo-ului teritorial care rezultă din frontierele dintre Germania și Franța, inviolabilitatea acestor frontiere, așa cum au fost stabilite prin Tratatul de pace semnat la Versailles la 28 iunie 1919, sau cum au fost stabilite în executarea acestuia, precum și respectarea prevederilor art. 42 și 43 din menționatul tratat, referitoare la zona demilitarizată.

Art. 2. Germania și Belgia, precum și Germania și Franța se obligă în mod reciproc ca în raporturile lor, să nu recurgă în nici un caz la agresiune sau cotropire și să nu recurgă la război una împotriva celeilalte [...].

Art. 3. Față de obligațiile reciproce pe care și le-au asumat prin art. 2, Germania și Belgia, precum și Germania și Franța se obligă să rezolve pe cale pașnică toate problemele, de orice natură ar fi, care le despart și care nu ar putea fi soluționate prin obișnuitele căi diplomatice...

Art. 4. În cazul unei încălcări evidente a art. 2 din prezentul tratat sau a nerespectării vădite a art. 42 sau 43 din Tratatul de la Versailles, de către una din Înaltele părți contractante, fiecare din celelalte Puteri contractante se obligă de pe acum ca, de îndată ce va afla că acea încălcare sau nerespectare constituie un act de agresiune neprovocat și că sunt necesare acțiuni imediate din cauza trecerii frontierei, sau a începerii acțiunilor de război, sau a concentrării de forțe armate în zona demilitarizată, să acorde fără întârziere sprijinul său acelei Părți față de care s-a săvârșit o astfel de încălcare sau o astfel de nerespectare [...].

Art. 5. Dispoziția din art. 3 al prezentului tratat se pune sub garanția Înaltelor părți contractante, după cum urmează:

În cazul în care una din Puterile indicate în art. 3 refuză să se conformeze regulilor pașnice, sau să execute o hotărâre arbitrală sau judecătorească, și va viola art. 3 al prezentului tratat, sau nu va respecta art. 42 sau 43 din Tratatul de la Versailles, ea va fi supusă aplicării prevederilor din art. 4 al prezentului tratat [...].

Art. 6. Dispozițiunile prezentului Tratat nu aduc nici o atingere drepturilor și obligațiunilor ce decurg pentru Înaltele părți contractante din Tratatul de pace de la Versailles, precum și din convențiile complementare, inclusiv aceea din 30 august 1924 semnată la Londra [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 113)

PACTUL BRIAND[1] – KELLOG[2] SAU PACTUL DE LA PARIS (27 august 1928)

[...] Art. 1. Înaltele părți contractante declară solemn în numele popoarelor lor respective că comandă recursul la război pentru reglarea diferendelor internaționale și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiunile lor mutuale.

[1] Aristide Briand, prim-ministru și ministru de externe al Franței; a fost unul din inițiatorii Acordului de la Locarno din 1925.

[2] Frank Bilings Kellog, secretar al departamentului de stat al S.U.A., între 1925-1929, în timpul președintelui Coolidge.

Art. 2. Înaltele părți contractante recunosc că reglarea sau rezolvarea tuturor diferendelor sau conflictelor de orice natură sau de orice origine ar fi ele care se vor putea ivi între ele, nu va trebui niciodată urmărită decât prin mijloace pacifice.

Art. 3. Prezentul tratat va fi ratificat de Înaltele părți contractante desemnate în preambul, conform cerințelor constituțiilor lor respective și va lua efect între ele de îndată ce toate instrumentele de ratificare vor fi fost depuse la Washington.

Prezentul tratat, când va fi pus în vigoare, așa cum se prevede în paragraful precedent, va rămâne deschis cât timp va fi de trebuință pentru adeziunea tuturor celorlalte puteri din lume[1]. Fiecare instrument care stabilește adeziunea unei puteri se va depune la Washington, iar tratatul, imediat după această depunere, va intra în vigoare între puterea care își dă astfel adeziunea și celelalte puteri contractante, drept care plenipotențiarii respectivi au semnat prezentul tratat, stabilit în limba franceză și în limba engleză, amândouă textele având tărie egală și și-au pus pe el sigiliile [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I(1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 138)

IEȘIREA JAPONIEI DIN SOCIETATEA NAȚIUNILOR (27 martie 1933)

Telegrama Ministrului Afacerilor Externe al Japoniei, Ușida, către secretarul Societății Națiunilor, cu privire la ieșirea Japoniei din Societate Națiunilor

...Afirmând că felul de a acționa al armatei japoneze, în timpul incidentului din 18 septembrie și ulterior, nu poate fi considerat ca o legitimă apărare, raportul nu motivează defel această afirmație și ajunge la o concluzie arbitrară; de asemenea, nerecunoscând situația relațiilor încordate care au precedat incidentul în chestiune, ca și diferitele complicații care l-au însoțit și de care China este în totul răspunzătoare, raportul creează un nou izvor de conflict pe arena politică a Orientului. Refuzând să recunoască împrejurările reale, care au dus la crearea statului Manciuko și urmărind să conteste poziția luată de Japonia prin recunoașterea noului stat, raportul împiedică stabilizarea situației în Extremul Orient.

De asemenea, dispozițiile cuprinse în propuneri nu vor putea niciodată și în nici un fel să favorizeze instaurarea unei păci durabile în aceste regiuni, așa cum se arată lămurit și amănunțit în memorandumul guvernului japonez din 25 februarie trecut. În consecință, trebuie să tragem concluzia că majoritatea membrilor Societății, căutând să rezolve problema, au dat mai mare importanță unor formule inaplicabile, decât datoriei reale de a asigura pacea și s-au străduit într-o mai mare măsură să asigure triumful unor teze academice, decât să distrugă germenii unor conflicte viitoare. Tocmai de aceea și ca urmare a profundelor divergențe de păreri ce există între Japonia și majoritatea membrilor Societății, cu privire la interpretarea Pactului și a celorlalte tratate, guvernul japo-

[1] În 1934, numărul participanților ajunsese la 63.

nez s-a găsit în fața necesității de a-și da seama că o deosebire inconciliabilă de opinii desparte Japonia de Societate în politica păcii și, în special, în privința principiilor esențiale ce trebuie urmate, pentru a instaura o pace trainică în Extremul Orient. Guvernul japonez, convins de imposibilitatea de a continua o colaborare în aceste împrejurări, dă prin prezenta preavizul prevăzut de punctul 3 al art. 1 din Pact, cu privire la intenția Japoniei de a ieși din Societatea Națiunilor.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 180)

PACTUL ÎNȚELEGERII BALCANICE (9 februarie 1934)

[...] Ferm decișii să asigure respectul angajamentelor contractuale deja existente și menținerea ordinii teritoriale actualmente stabilită în Balcani;

Au hotărât să încheie un Pact de înțelegere balcanică [...].

Art. 1. Grecia, România, Turcia și Iugoslavia își garantează mutual securitatea tuturor fruntariilor lor balcanice.

Art. 2. Înaltele părți contractante se angajează să se sfătuiască asupra măsurilor de luat față de eventualități ce ar putea afecta interesele lor așa cum sunt definite prin prezentul acord.

Ele se angajează a nu întreprinde nici o acțiune politică față de orice altă țară balcanică nesemnatară a prezentului acord, fără avizul mutual prealabil, și a nu lua nici o obligațiune politică față de orice altă țară balcanică fără consimțământul celorlalte părți contractante.

Art. 3. Prezentul acord va intra în vigoare îndată ce va fi semnat de toate puterile contractante și va fi ratificat cât mai curând posibil. El va fi deschis oricărei țări balcanice a cărei adeziune va face obiectul unui examen favorabil din partea părților contractante, și va avea efect îndată ce celelalte țări semnatare vor fi notificat acordul lor.

Demetru Maximos, Nicolae Titulescu, Tevfik Aras, Rüstu-Bey, Bogoliub Jevtic

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 193)

PACTUL ANTICOMINTERN (25 noiembrie 1936)

Art. 1. Înaltele Părți contractante se obligă să se informeze în mod reciproc cu privire la activitatea „Internaționalei" comuniste, să se consulte asupra luării măsurilor de apărare necesară și să mențină o strânsă corelare în realizarea acestor măsuri [...].

Protocol adițional

La semnarea Acordului împotriva „Internaționalei" comuniste reprezentanții autorizați au căzut de acord asupra celor ce urmează cu privire la acest acord:

a) autoritățile respective ale celor două Înalte părți contractante vor menține o strânsă colaborare pentru schimbul de informații asupra activității „Internaționalei" comuniste, precum și cu privire la luarea măsurilor de lămurire și de apărare în legătură cu activitatea „Internaționalei" comuniste;

b) autoritățile respective ale celor două Înalte părți contractante vor lua – în cadrul legislației actualmente în vigoare – măsuri severe contra persoanelor care se află, direct sau indirect, în țară sau în străinătate, în serviciul „Internaționalei" comuniste sau care ajută activitatea ei subversivă;

c) în vederea facilitării colaborării, arătate la punctul „a", între autoritățile celor două Înalte părți contractante, se va institui o comisie permanentă, care va studia și discuta viitoarele măsuri de apărare, necesare prevenirii activității subversive a „Internaționalei" comuniste [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 254-255.)

LEGEA DE UNIRE A AUSTRIEI CU REICH-UL GERMAN (13 martie 1938)

„În virtutea art. 3, alineatul 2, din legea Constituțională federală, privind măsurile extraordinare în materie constituțională [...]. Guvernul federal a decis:

Art. 1. Austria este o țară din Reich-ul german.

Art. 2. În ziua de duminică, 10 aprilie 1938, germanii și germanele din Austria, care au împlinit vârsta de 20 de ani, vor fi chemați să se pronunțe printr-un plebiscit liber și secret asupra întoarcerii la Reich-ul german.

Art. 3. La plebiscit, hotărârea se va lua cu majoritatea voturilor exprimate [...]."

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I(1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 272)

ACORDUL DE LA MÜNCHEN (29-30 septembrie 1938)

„Cele patru puteri: Germania, Regatul Unit, Franța, Italia, luând în considerare angajamentul, deja realizat în principiu, pentru cedarea de către Cehoslovacia a teritoriilor germanilor din Sudeția, au convenit asupra următoarelor dispoziții și condiții, care reglementează menționata cedare, precum și măsurile pe care le comportă. Fiecare din cele patru puteri se angajează prin acest acord să facă demersurile necesare ca să-i asigure executarea.

1. Evacuarea va începe la 1 octombrie.

2. Regatul Unit, Franța și Italia convin că evacuarea teritoriului în cauză va trebui să fie terminată la 10 octombrie, fără să se distrugă vreuna din instalațiile existente. Guvernul cehoslovac va avea răspunderea efectuării acestei evacuări, fără ca din aceasta să rezulte vreo dăunare a ziselor instalații.

3. Condițiile acestei evacuări vor fi stabilite, în ce privește amănuntele, de o Comisie internațională, compusă din reprezentanți ai Germaniei, Regatului Unit, Franței, Italiei și ai Cehoslovaciei.

4. Ocuparea progresivă de către trupele Reichului a teritoriilor în care predomină germanii va începe la 1 octombrie. Cele patru zone, indicate în harta aici alăturată, vor fi ocupate de trupele germane în ordinea următoare [...].

Celelalte teritorii, cu preponderență germană, vor fi determinate de Comisia internațională și vor fi ocupate de trupele germane până la 10 octombrie.

5. Comisia internațională, menționată în paragraful 3, va stabili teritoriile, în care trebuie să se instituie un plebiscit. Teritoriile acestea vor fi ocupate de contingente internaționale până la terminarea plebiscitului. Această comisie va fixa, de asemenea, condițiile în care trebuie să se instituie plebiscitul, luând ca bază condițiile plebiscitului din Saar. Pentru începerea plebiscitului se va fixa și data, care nu va putea fi posterioară sfârșitului lui noiembrie.

6. Determinarea finală a frontierelor se va face de către Comisia internațională. Această comisie va avea și competența de a recomanda celor patru puteri: Germania, Regatul Unit, Franța și Italia, în anumite cazuri excepționale, modificări de mică importanță la determinarea strict etnografică a zonelor transferabile fără plebiscit [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 229-300)

TRATATUL DE NEAGRESIUNE DINTRE GERMANIA ȘI URSS (Ribbentrop-Molotov) – 23 august 1939

Guvernul Reichului german și guvernul Republicilor Sovietice Socialiste, dornice de a consolida cauza păcii dintre Germania și U.R.S.S. și pornind de la prevederile fundamentale ale Tratatului de neutralitate, care a fost încheiat între Germania și U.R.S.S. în aprilie 1926, au ajuns la următoarea înțelegere:

ARTICOLUL I:

Cele două Părți Contractante se angajează să se abțină de la orice act de violență, de la orice acțiune agresivă și de la orice atac, una împotriva celeilalte, în chip separat sau în comun cu alte puteri;

ARTICOLUL II:

Dacă una din Părțile Contractante ar deveni ținta unei acțiuni beligerante din partea unei terțe puteri, cealaltă Parte Contractantă nu va sprijini sub nici o formă această terță putere;

ARTICOLUL III:

Guvernele celor două Părți Contractante vor menține și în viitor un contact continuu între ele cu scopul consultării în vederea schimbului de informații asupra problemelor care afectează interesele lor comune.

ARTICOLUL IV:

Nici una din cele doua Părți Contractante nu va adera la vreo grupare de puteri, care este îndreptată – în mod direct sau indirect – împotriva celeilalte părți;

ARTICOLUL V:

Dacă ar lua naștere unele dispute sau conflicte între Părțile Contractante, în legătură cu o problemă sau alta, ambele părți vor soluționa aceste dispute sau conflicte în mod exclusiv prin intermediul unui schimb amical de vederi, sau, dacă este necesar, prin desemnarea unor comisii de arbitraj;

ARTICOLUL VI :

Prezentul Tratat va fi încheiat pentru o perioada de zece ani, cu prevederea că, dacă nici una din Părțile Contractante nu denunță acest Tratat cu un an înainte de expirarea lui, validitatea lui va fi considerată în mod automat ca prelungită pe o perioadă de încă cinci ani.

ARTICOLUL VII:

Prezentul Tratat va fi ratificat în cel mai scurt timp posibil. Instrumentele de ratificare se vor schimba la Berlin. Tratatul va intra in vigoare imediat după semnarea lui.

Întocmit, în duplicat, în limbile germane și rusă.

Moscova, 23 august 1939.

Pentru guvernul Reichului german V.Ribbentrop.

Cu puteri depline din partea guvernului U.R.S.S. V. Molotov

Protocolul adițional secret

Cu ocazia semnării Tratatului de neagresiune dintre Reichul german și Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, plenipotențiarii semnatari din partea celor două părți au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidențiale problema delimitării sferelor lor respective de interes în Europa Răsăriteană. Aceste convorbiri au dus la următorul rezultat:

1. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes, atât ale Germaniei, cât și ale U.R.S.S. În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilna este recunoscut de ambele părți.

2. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând Statului polonez, sferele de interes, atât ale Germaniei, cât și ale U.R.S.S., vor fi delimitate aproximativ de linia râurilor Narev, Vistula și San.

Problema dacă interesele ambelor părți fac ca menținerea unui Stat polonez independent să fie de dorit și modul în care vor fi trasate frontierele acestui stat va putea fi hotărâtă în mod definitiv numai în cursul evenimentelor politice ulterioare.

În orice caz, ambele guverne vor rezolva această problemă pe calea unei înțelegeri prietenești.

3. În privința Europei sud-estice, partea sovietică accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii.

4. Acest Protocol va fi considerat de ambele părți ca strict secret.

Întocmit în duplicat, în limbile germane și rusă.

Moscova, 23 august 1939.

Pentru guvernul Reichului german V. Ribbentrop

Cu puteri depline din partea guvernului U.R.S.S. V. Molotov

(*Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, Series D, Volume VII, August 9, September 3, 1939, Her Majesty's Stationery Office – London – 1956, documentele nr. 228 și 229 (F 11/0048-50 și F11/0048-50))

CAPITOLUL XVII

ECONOMIE, SOCIETATE ȘI REGIMURI POLITICE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

POZIȚIA BRITANICĂ ASUPRA PROBLEMELOR PĂCII – EXPRIMATĂ DE PRIMUL MINISTRU AL MARII BRITANII, SIR LLOYD-GEORGE – 25 martie 1919

[...] În situația prezentă, cea mai mare primejdie pe care o percepem este aceea ca Germania să-și asocieze destinul bolșevismului, și să-și pună resursele, creierele, puterea sa de organizare la dispoziția revoluționarilor fanatici al căror vis este cucerirea lumii, pentru bolșevism, prin puterea armelor. Această primejdie nu este o himeră. Guvernul german actual este vulnerabil; nu are prestigiu; autoritatea sa este contestată; dacă mai rezistă încă, este doar pentru că nu există altă alternativă decât spartakiștii, iar Germania nu este încă pregătită pentru spartakism [...].

Dacă suntem înțelepți, vom oferi Germaniei o pace care, fiind în același timp justă, va fi preferabilă alternativei bolșevice. Aș dori de aceea să plasez pe frontispiciul păcii, următoarea idee: dacă Germania va accepta condițiile noastre, în special cele referitoare la reparații, noi îi vom deschide accesul la materii prime și la piețele lumii, în condiții de egalitate cu noi, și vom face tot ceea ce putem pentru a reda poporului german capacitatea de a se ridica din nou. Nu putem ca în același timp să o schilodim și să ne așteptăm să fim plătiți. [...] Dacă vom prezenta Germaniei condiții injuste, sau excesiv de apăsătoare, nici un guvern conștient de responsabilitățile sale nu le va semna [...]

[...] Reglementările ar trebui să aibă trei scopuri: înainte de toate, trebuie să facă dreptate aliaților, ținând cont de responsabilitatea Germaniei pentru originile și mijloacele războiului; apoi, trebuie să fie de asemenea natură pentru ca un guvern german conștient de responsabilitățile sale să le poată semna estimând că va putea să se achite de obligațiile la care subscrie; în sfârșit, aceste reglementări nu trebuie să cuprindă clauze de natură să provoace noi războaie, și trebuie să ofere o alternativă la bolșevism [...].

(P. Renouvin, *Le traité de Versailles*, Flammarion, Paris, p. 121)

MOTIVELE EȘECULUI PĂCII, DUPĂ CLEMENCEAU

Să rămânem cu dl. Lloyd George, sub imperiul tradiționalei politici britanice ce consistă în a diviza continentul european pentru triumful celui insular, ceea ce ne-a condus spre actuala predispoziție spre anarhie și amenințare în care ne-am împotmolit? Să-l urmăm pe dl. Wilson, purtătorul unei ideologii care pretinde nimic mai puțin

decât un drept internațional mai eficace decât dreptul comun? [...] Se vorbește în van de acest drept atât timp cât este conferit fără nici o putere de execuție. Dl. Wilson nu cunoaște Europa, iar rezistența sa obsesivă la concesiile nesemnificative solicitate chiar de la Washington arată că propria lui țară nu îi este suficient cunoscută. Era un doctrinar în cel mai bun sens al cuvântului. Un om cu intenții excelente, dar cu emoții cristalizate.

Un Parlament de superparlamentari fără un instrument al autorității, iată talismanul ce ne-a fost livrat pentru a regla insuficientele noastre caractere. Nimic nu putea convenii mai mult apatiei noastre limbute. Odată Tratatul respins de Senatul american cu o majoritate de șase voturi, Marea Britanie și Franța au oferit învinșilor dezarmați spectacolul unei nebunești derute a învingătorilor."

(G. Clemenceau, *Grandeurs et miséres d'une victoire*, Plon, Paris, 1930, p. 165)

IZOLAȚIONISMUL AMERICAN – MESAJUL SENATORULUI REPUBLICAN DE MASSACHUSSETS, HENRY CABOT LODGE, PREȘEDINTE AL COMISIEI SENATORIALE PENTRU AFACERILE EXTERNE A SENATULUI SUA, 28 FEBRUARIE 1919

Aș dori ca reprezentanții noștri să decidă, după o solidă reflecție, dacă doresc să vadă tinerii Statelor Unite trimiși la luptă pentru alte națiuni fără să se țină seama de ceea ce doresc ei sau reprezentanții lor. Aș dori ca (reprezentanții) să decidă, după o matură reflecție, dacă sunt dispuși să vadă forțele Statelor Unite intrând în război, împotriva dorinței lor, pentru alte națiuni [...].

Tot ceea ce am făcut în Europa a fost făcut din motive pur altruiste și, în consecință, avem dreptul de a examina cu cea mai mare atenție propunerile care ne sunt adresate pentru a fi siguri că nu sunt injuste [...].

Constituirea Ligii Națiunilor, [...], implică o problemă care depășește cu mult celelalte chestiuni. Ni se cere să abandonăm pentru prima dată politica externă a Washingtonului. Ni se cere să ne depărtăm de Washington și să înaintăm spre celălalt pol unde se profilează figura sinistră a lui Trotsky, campionul internaționalismului.

Avem, în această țară, o guvernare a poporului, pentru popor și prin popor, guvernarea cea mai liberă și mai bună din lume, și suntem astăzi cel mai solid obstacol împotriva anarhiei și dezordinii ce stăpânește Rusia și încearcă să invadeze toate națiunile lumii. Guvernării (noastre) [...] ni se cere acum să-i substituim o guvernare, pentru și prin alte popoare.

Reflectați bine înainte de a lua această decizie capitală... Nu trebuie să pierdem, printr-o tentativă irațională de a atinge pacea eternă, tot ceea ce am *câștigat prin război* și prin sacrificiile noastre. [...] Trebuie să veghem pentru ca democrația Statelor Unite, atât de prosperă, să nu fie antrenată, dintr-o eroare sau din pricina unor iluzii strălucitoare, spre planurile înșelătoare ale guvernării internaționale, până la socialismul internațional și anarhie.

Nu vreau decât binele întregii rase umane. Sper și doresc fierbinte ca pacea să domnească peste tot în lume. Dar America și poporul american dețin primul loc în inima mea, acum și pentru totdeauna.

(*Le monde contemporaine 1914-1945*, Bordas, Paris, 1980, p. 122)

PROBLEMELE FINANCIARE PRODUSE DE RĂZBOI – NOTA UNUI EXPERT AMERICAN, NORMAN DAVIS, LA CONFERINȚA DE PACE (5 iulie 1919)

[...] Experții Trezoreriei britanice au realizat, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1918, un studiu asupra problemei, arătând că tot ceea ce se poate obține din partea Germaniei în următorii 20 sau 30 de ani era un capital de 3 miliarde de lire sterline. Cu toate acestea Lloyd-George și-a concentrat campania electorală din decembrie pe chestiunea forțării Germaniei de a plăti reparațiile și costurile războiului, iar într-un discurs a declarat că Germania ar putea plăti 24 miliarde de lire. [...] Unii dintre experți se îndoiau chiar de oportunitatea solicitării ca Germania să plătească o sumă atât de ridicată ca 3 miliarde, deoarece, pentru a o putea plăti, aceasta trebuia să declanșeze o reală expansiune a comerțului german ce ar determina un declin al comerțului altor state, poate chiar al Marii Britanii.

În Franța, din pricina situației dificile a guvernului, oamenii politici nu au îndrăznit să spună adevărul și, în consecință au indus în eroare într-un mod diferit. Bugetul francez a fost ridicat la 22 de miliarde de franci, chiar dacă încasările fiscale nu se ridicau decât la 8 miliarde. [...] s-a spus atunci opiniei publice că totul va fi rezolvat dacă Germania va plăti, chiar dacă nu exista nici un mijloc de a face Germania să achite o sumă suficientă pentru acoperirea acestui deficit.

(D. Artaud, *La reconstruction de l'Europe 1919-1929*, P.U.F., Paris, 1973, p. 39)

PROBLEMA REPARAȚIILOR DATORATE DE GERMANIA ÎNVINGĂTORILOR DIN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Campania desfășurată pentru ca Germania să plătească cheltuielile războiului ne pare a fi fost unul dintre actele cele mai grave de nebunie politică de care au fost vreodată responsabili oamenii noștri de stat[1]. Europa ar fi putut să se îndrepte spre un viitor mult mai diferit dacă dl. Lloyd George și dl. Wilson ar fi înțeles că cele mai

[1] Keynes face aici aluzie la anumite afirmații ale Primului Ministru britanic Lloyd George din timpul campaniei electorale din 1918: „Justețea pretențiilor nu poate fi pusă la îndoială. Germania trebuie să plătească atât cât poate. Dar noi nu o vom lăsa să plătească prin mijloace care vor ruina industria noastră." (29 noiembrie); „Toți Aliații Europeni au admis principiul după care Puterile Centrale trebuie să plătească costurile războiului până la limita capacităților lor." (6 decembrie)

importante probleme de rezolvat nu erau nici politice, nici teritoriale, ci financiare și economice, și că primejdiile ce amenințau [Europa] nu se refereau la chestiunea frontierelor și a suveranităților, ci la aprovizionare, cărbune și transporturi [...].

Examenul științific al capacităților de plată ale Germaniei a fost nesocotit încă de la început [...]. Poziția financiară a Franței și a Italiei era atât de precară, încât era imposibil pentru aceste țări să fie obiective în legătură cu despăgubirile germane și cu atât mai puțin să le fie indicate alte mijloace de a scăpa de problemelor economice. După părerea noastră, reprezentanții Statelor Unite au greșit enorm neoferind nici o propunere constructivă unei Europe suferinde și bulversate."

(John M. Keynes, *Les Conséquences économiques de la paix*, N.R.F., Paris, 1920, p. 122)

APELUL SOVIETULUI DIN PETROGRAD[1] LA REVOLUȚIA DIN FEBRUARIE 1917

Vechiul regim a condus țara la ruină și populația la foamete. Era imposibil să mai suporte mult timp și locuitorii Petrogradului au ieșit în străzi pentru a-și exprima nemulțumirile. Au fost întâmpinați cu împușcături. În loc de pâine, au primit plumb, miniștrii Tarului le-au dat gloanțe.

Dar soldații nu au vrut să acționeze împotriva oamenilor și s-au întors împotriva guvernului. Împreună, au cucerit arsenalele, armele și organele importante ale puterii. Lupta continuă și trebuie dusă la până la capăt. Vechea putere trebuie să fie învinsă pentru a lăsa locul unui guvern popular care să salveze Rusia.

Pentru a câștiga această luptă pentru democrație, poporul trebuie să-și creeze propriile organe de guvernare. [...] Sovietul a numit comisari pentru stabilirea autorității populare în cartierele capitalei. Invităm întreaga populație să se ralieze imediat Sovietului, să organizeze comitete locale în cartiere și treacă în mâinile sale conducerea afacerilor locale.

Toți împreună, cu forțele unite, vom învinge și vom răsturna complet vechiul regim pentru a reuni o Adunare Constituantă pe baza sufragiului universal, egal, secret și direct.

(M. Ferro, *La Révolution russe de 1917*, Flammarion, Paris, 1967, p. 96)

PROGRAMUL PARTIDULUI SOCIALIST-REVOLUȚIONAR[2] ÎN 1917

Recunoașterea imprescriptibilă a drepturilor omului și cetățeanului; deplina libertate a conștiinței, cuvântului, presei; libertatea de întrunire și de asociere; libertatea de a se deplasa, de a-și alege profesia, libertatea refuzului colectiv la muncii (dreptul la gre-

[1] Soviet – Consiliu al militarilor și muncitorilor.

[2] Partidul Socialist-Revoluționar (S.R), condus de Kerensky împreună cu minoritarii (menșevicii) din Partidul Social Democrat sunt formațiunile politice majoritare în Sovietul ales la 27 februarie 1917 la Petrograd.

vă); inviolabilitatea persoanei și a domiciliului; dreptul electoral complet pentru toți cetățenii peste 20 de ani, indiferent de sex, religie, naționalitate, pe baza sufragiului direct, cu scrutin secret.

Stabilirea pe aceste baze a unei republici democratice cu o largă autonomie a regiunilor și comunităților urbane sau rurale; posibilitatea aplicării largi a raporturilor federative între diferitele naționalități; recunoașterea drepturilor imprescriptibile la autodeterminare; reprezentare proporțională; legislație populară directă (prin referendum și inițiativă).

Eligibilitatea, revocabilitatea și responsabilitatea tuturor funcționarilor, inclusiv a deputaților și judecătorilor.

Instrucție laică și obligatorie pentru toți.

Separația absolută a Bisericii de Stat, religia fiind recunoscută ca o chestiune privată a individului. [...]

(M. Ferro, *La Révolution russe de 1917*, Flammarion, Paris, 1967, p. 99)

REACȚII INTERNAȚIONALE DUPĂ REVOLUȚIA RUSĂ DIN FEBRUARIE

Jurnalul socialist italian „*L'Avanti*", 7 aprilie 1917:

„Niciodată nu am simțit o mai mare încredere în viitorul socialismului. Lumina vine astăzi de la răsărit. Revoluția franceză a transformat regimul politic al societății europene. Putem spera că revoluția rusă va marca începutul transformării regimului social."

Ziarul moderat englez „*Evening Standard*", 17 martie 1917:

„Această revoluție nu este nici antidinastică, nici antimonarhică, nici antiaristocratică; ea este pur și simplu antigermană"

Jacques Bainville, monarhist, în jurnalul francez „*L'Action française*":

„Este necesar ca reînnoirea rusă să nu devină, ceea ce, până acum, nu și-a propus, adică o revoluție"

Republicanii americani Taft, Roosevelt și Root, trimit următoarea telegramă pe 25 martie 1917:

„Trecerea Rusiei în rândul statelor constituționale reprezintă un pas imens spre momentul când țările europene vor fi guvernate de către popor și pentru popor."

(M. Ferro, *La Révolution russe de 1917*, Flammarion, Paris, 1967, p. 122-124)

TEZELE DIN APRILIE, PROGRAMUL REVOLUȚIONAR BOLȘEVIC, EXPRIMAT DE LENIN (februarie 1917)

1. Atitudinea noastră față de război [...] nu admite nici o concesie, oricât de minimă, căci [acest război] a rămas incontestabil un război imperialist, purtat de guverne din motive capitaliste... .

2. [...] tranziția de la prima etapă a revoluției, care a dat puterea burgheziei din cauza gradului insuficient al conștiinței și organizării proletariatului, la cea de-a doua etapă care trebuie să dea puterea proletariatului și păturilor sărace ale țărănimii.

3. Nici un sprijin pentru guvernul provizoriu care a demonstrat caracterul mincinos al tuturor promisiunilor sale.

4. Recunoaștem că partidul nostru [...] nu constituie pentru moment decât o slabă minoritate în cadrul majorității sovietelor de deputați ai muncitorilor, față de blocul tuturor elementelor oportuniste, mici burgheze, căzute sub influența burgheziei și care extind această influență și asupra proletariatului.

5. Nu o republică parlamentară [...] ci o republică a Sovietelor deputaților muncitorilor, salariaților agricoli și țăranilor din întreaga țară, de la bază până la vârf. Suprimarea armatei, a poliție și a corpului funcționăresc.

6. În domeniul agrar [...] confiscarea tuturor pământurilor marilor proprietari funciari. Naționalizarea tuturor terenurilor din țară și punerea acestora la dispoziția sovietelor locale.

7. Fuzionarea imediată a tuturor băncilor din țară într-o bancă națională unică plasată sub controlul Sovietului. [...]

(Lenin, *Opere Alese*, Ed. Politică, București, 1965, Vol. II., p. 315)

PREGĂTIREA INSURECȚIEI BOLȘEVICE DIN OCTOMBRIE

Trebuie insistat asupra unui punct care poate nu este suficient de clar pentru toți tovarășii, ce trebuie să știe că trecerea puterii în mâinile Sovietelor înseamnă de fapt astăzi insurecția armată. [...] Renunțarea acum la insurecția armată înseamnă renunțarea la cuvântul de ordine esențial al bolșevismului (toată puterea sovietelor) și la internaționalismul revoluționar proletar în întregul său [...].

Aplicarea, în Rusia și în octombrie 1917, a principiilor marxiste înseamnă: ofensivă simultană, bruscă și cât se poate de rapidă spre Petrograd, din exterior și din interior, din cartierele muncitorești, din Finlanda, Reval, Kronstadt, ofensivă a întregii flote, concentrarea unor forțe infinit superioare celor 15 sau 20.000 de oameni (poate mai mult) ai „gărzilor burgheze" (elevii-ofițeri) și a unităților de cazaci.

Combinarea celor trei forțe principale ale noastre: flota, muncitorii și unități ale armatei, pentru cucerirea și păstrarea cu orice cost a: a) telefonului, b) telegrafului, c) gărilor, d) podurilor, în primul rând.

Încercuirea și izolarea Petrogradului, apoi cucerirea lui printr-un atac concentrat al flotei, muncitorilor și trupelor [...].

Constituirea de detașamente din cei mai buni muncitori ce, înarmați cu puști și bombe. Vor ataca și înconjura „centrele" inamice (școlile militare, telegraful, telefonul, etc.) și care vor avea drept cuvânt de ordine: să piară până la ultimul dar să nu lase inamicul să treacă.

Succesul revoluției ruse și al revoluției mondiale depinde de două sau trei zile de luptă. [...]

(Lenin, *Opere Complete*, Ed. Politică, București, Vol. XXIV, p. 616-618)

DICTATURA PROLETARIATULUI.

[...] Dictatura proletariatului este exercitată de partidul bolșevic, care din 1905 s-a aliat cu întregul proletariat revoluționar.

Dictatura clasei proletare înseamnă că statul muncitoresc va reprima fără ezitare marii proprietari funciari și capitaliștii; va reprima trădătorii și mișeii care ajută pe acești exploatatori și îi va învinge .

Statul muncitoresc este inamicul implacabil al al marelui proprietar funciar, al capitalistului, al speculatorului și șarlatanului, inamicul proprietății private asupra pământului și capitalului, inamicul puterii și banilor. [...]

(Lenin, *Opere Complete*, Ed. Politică, București, vol. III, p. 330-331)

CRIZA FINANCIARĂ ÎN GERMANIA (1923)

Marca a încetat complet să reprezinte un etalon al valorilor. Nici un comerciant nu putea să mai afișeze prețurile; trebuiau schimbate din oră în oră. Muncitorii, mai ales angajații lunari, cereau să fie plătiți zilnic; chiar și așa, mărcile pe care le primeau dimineața, uneori saci întregi, își pierdeau până la prânz cea mai mare parte din puterea lor de cumpărare. [...] nu se mai putea cumpăra în magazine decât cu franci, dolari sau mărci-aur. Marca a încetat de a mai fi un mijloc de plată și trocul, schimbul în natură, a fost repede dezvoltat, revenindu-se la economia popoarelor sălbatice. Agricultorii refuzau să-și vândă animalele sau grânele pe mărci și piețele s-au golit. Foametea amenința orașele. Aceasta a fost 'blocada interioară'. s-a ajuns la razii armate împotriva satelor, la jefuirea hambarelor. Era întoarcerea la Evul Mediu.

(*Le monde contemporaine*, Bordas, Paris, 1980, p. 73)

PROSPERITATEA AMERICANĂ ȘI POLITICA PREȚURILOR ȘI A SALARIILOR PRECONIZATĂ DE HENRY FORD[1]

Principiul meu este să scad prețurile, să extind operațiile și să perfecționez mașinile noastre. Trebuie notat că reducerea prețurilor vine pe primul loc. Nu am considerat

[1] Henry Ford (1863-1947) – industriaș american al automobilelor, unul dintre promotorii standardizării industriale.

niciodată costul de fabricație ca un lucru fix. În consecință, am început prin reducerea prețurilor pentru a vinde mai mult, înaintea competiției. Nu m-a preocupat costul de fabricație. Prețul nou de vânzare a obligat costul de fabricație să scadă, a forțat toate serviciile uzinei să dea cel mai înalt randament posibil: scăderea prețului a obligat pe fiecare să caute cel mai mic profit. Această provocare m-a ajutat să găsesc mai multe idei noi, în materie de fabricație și vânzare [...].

Din fericire, salariile mari au contribuit la scăderea costului de fabricație, muncitorii au devenit din ce în ce mai industriali o dată scutiți de preocupări exterioare muncii lor. Fixarea salariilor pentru ziua de 8 ore la 5 dolari a fost una dintre cele mai bune economii pe care le-am făcut, dar ridicând acest preț la 6 dolari, am câștigat mai mult. Probabil că aș fi putut găsi oameni care pentru 3 dolari pe zi să muncească cât plătesc pentru 6 dolari, totuși ar fi fost necesar doi sau trei dintre acești muncitori de trei dolari pentru a înlocui unul dintre oamenii mei mai bine plătiți. Munca primilor ar fi însemnat mai multe mașini, mai multă forță motrice și o creștere considerabilă a confuziei și cheltuielilor.

Prețul de vânzare fixat de noi ne-a adus întotdeauna beneficii, și așa cum nu-mi imaginez până unde voi urca salariile, nu-mi închipui până unde vor scădea prețurile de vânzare. Nu este nici o îndoială însă că acest proces va continua.

(Henry Ford, *My life and my work*, Brace, New York, 1925, p. 167)

SĂRĂCIA ÎN MAREA BRITANIE ÎNTRE 1915 ȘI 1924. EXTRASE DIN STUDIUL REALIZAT DE A.L. BOWLEY, STATISTICIAN, ȘI MARGARET HOOD, MEMBRĂ A CELEBREI LONDON SCHOOL OF ECONOMICS

Se pot determina două origini ale sărăciei: cea a familiilor incomplete (tatăl și soțul este decedat sau invalid) și cea a familiilor în care bărbatul muncește, dar nu câștigă suficient. În primul caz, existența depinde de ceea ce câștigă femeia și copiii (tineri sau adulți). În ciuda existenței văduvelor de război, numărul acestor familii s-a modificat proporțional în mică măsură. [...]

Săracii sunt mai rari aproape peste tot cu excepția [districtului minier] Stanley [...] Situația s-a ameliorat din 1915; căminele în care venitul este inferior venitului mediu și care sunt susținute de acțiunile de caritate nu reprezintă decât 2,5% din familiile muncitorești; nu am găsit decât 350 de cazuri într-un oraș de 100.000 de locuitori. Totalul este aproximativ la jumătate față de 1913. [...]

Al doilea tip de sărăcie (salariu insuficient în ciuda unei munci regulate) a regresat cu mult mai mult. Practic, salariile cele mai joase au crescut. Bineînțeles, putem să ne imaginăm că anumite sectoare industriale nu pot suporta un asemenea nivel salarial, dar nici nu se poate susține că salariile sunt cauza șomajului. [...] Evidența arată că salariile muncitorilor necalificați au crescut în ultimii zece ani mai mult decât cele ale lucrătorilor

calificați. Astfel, în timp ce salariul lunar al muncitorilor s-a dublat, creșterea costului vieții nu s-a ridicat, cel puțin până în vara anului 1924, decât cu 70%. Salariul actual mediu este de 42-46 de șilingi pe săptămână și permite întreținerea unei familii cu un copil de vârstă școlară în plus. Numărul familiilor cu trei și patru copii aflate sub limita de sărăcie s-a diminuat considerabil.

Pe de o parte, salariile au crescut mai mult decât articolele de primă necesitate, iar, pe de altă parte, numărul copiilor a scăzut. Acești doi factori au antrenat o diminuare relativă a sărăciei. [...]

(A.L. Bowley, M.H. Hoog, *La pauvreté a-t-elle diminué*, Flammarion, Paris, 1927, p. 20-24)

CRIZA ECONOMICĂ DIN 1929

Chiar dacă, în 1923, producția agricolă a Europei era cu 15% mai scăzută decât cea din 1913, în 1919 aceasta a crescut cu peste 25%. Țările noi au continuat să-și crească producția, iar americanii trăiau mitul prosperității. După 1927, Europa își depășise producția antebelică, dar cursul acțiunilor continua să crească la Bursa din New York. [...] De asemenea, între 1927 și 1929 producția de automobile a Statelor Unite s-a dublat, iar în 1929 producția mondială a depășit cu 50% producția din 1914. Prețurile la materiile prime, în special la produsele agricole au început să scadă. [...]

Pe 24 octombrie 1929, în Vinerea Neagră, brokerii de la Bursa din New York au ieșit cu hainele rupte și gulerele smulse. Cursul acțiunilor se prăbușise. Acesta a fost semnalul care anunța națiunilor începutul crizei mondiale, unul dintre cele mai mari evenimente ale istoriei prin consecințele produse.

S-a asistat atunci la o scădere profundă a prețurilor, mai ales a prețurilor agricole. [...] Apoi s-a prăbușit cursul materiilor prime. Pe întregul glob, țările agricole ruinate nu au putut să cumpere produsele țărilor industriale care au fost ruinate la rândul lor. [...] Exporturile americane au scăzut de la 5,2 la 1,6 miliarde dolari. Prețul grâului a scăzut de la 1 dolar la 35 de cenți, „cel mai mic preț de la Cristofor Columb" după titlurile ziarelor. Fermierii au devenit incapabili să-și plătească datoriile și ipotecile. Băncile care îi creditaseră s-au prăbușit. [...]

Criza a atins întreaga lume. Muncitorul metalurgist american din Pittsburg, plantatorul brazilian de cafea, artizanul din Paris și bancherul din Londra, toți au fost loviți de criză.

(Paul Reynaud[1], *La France a sauvé l'Europe*, Flammarion, Paris, p. 57)

[1] Paul Reynaud, deputat francez, conservator, ministru de finanțe al Franței în 1938.

NUMĂRUL DE ȘOMERI ÎN ANII CRIZEI

(În mii)	1929	1930	1931	1932	1933
Statele Unite		2.964	6.403	10.477	13.359
Marea Britanie	1.204	1.694	2.666	2.660	2.821
Germania	2.484	3.041	4.744	6.034	5.599
Franța	9	14	72	347	366

(*Le monde contemporaine 1914-1945*, Bordas, Paris, 1980, p. 132)

DOCTRINA FASCISTĂ: STATUL TOTALITAR ÎN VIZIUNEA LUI MUSSOLINI

Fascismul neagă (faptul că) numărul, prin calitățile sale, poate dirija societățile umane: el neagă că acest număr poate guverna grație unei consultări periodice. El afirmă inegalitatea de nesters, fecundă, binefăcătoare a oamenilor, ce este imposibil de a fi nivelată printr-un fapt mecanic și exterior precum sufragiul universal. [...]

Liberalismul pune statul în serviciul individului... Pentru fascist, totul se află în stat, nimic uman sau spiritual nu există în afara statului. În acest sens, fascismul este totalitar, iar statul fascist, sinteză și unitate a tuturor valorilor, interpretează, dezvoltă și dă forță vieții întregului popor. [...] fascismul este opus și socialismului care îngustează mișcarea istorică până la punctul în care o reduce la lupta între clase și care ignoră statul ce, cuprinde clasele într-un bloc unic economic și moral. Pentru aceleași motive, fascismul este inamicul sindicalismului. Indivizii formează clasele în funcție de interesele lor; ei sunt sindicalizați după diferitele activități economice care au interese asemănătoare; dar înainte de toate ei fac parte din Stat.

Statul fascist, care este forma cea mai înaltă și cea mai puternică a personalității, este o forță, dar o forță intelectuală și morală care rezumă toate formele vieții umane. În consecință el nu se poate limita la funcțiile simple de supraveghere și tutelă cum dorește liberalismul. Statul nu este un simplu mecanism destinat a limita libertățile individuale, El reprezintă o formă și o regulă interioară, o disciplină totală: el pătrunde în voință și în inteligență [...].

Statul fascist [...] aduce soluții pentru probleme universale, respectiv cele ale: domeniului politic, datorită fracționării partinice, abuzurilor de putere ale parlamentarismului, iresponsabilității adunărilor; în domeniu economic, datorită funcțiilor sindicale mereu mai numeroase și tot mai apăsătoare atât pentru muncitori cât și pentru patroni; în domeniu moral, datorită necesității ordinii, disciplinei, supunerii regulilor morale ale patriei.

Un stat care se sprijină pe milioane de indivizi care îl recunosc, îl simt și sunt gata să-l servească, nu este statul tiranic al Seniorului medieval. Nu are nimic în comun cu Statul

absolutist dinainte sau de după 1789. Individul nu este anulat în statul fascist, ci mai degrabă multiplicat, la fel cum un soldat al unui regiment nu este diminuat ci multiplicat de numărul tovarășilor săi de arme.

(Mussolini, *La Doctrine du fascisme*, Denoël, Paris, 1938, p. 121-122)

EDUCAȚIA FASCISTĂ A TINERILOR ITALIENI

Mai există încă părinți reticenți, din pricina prejudecăților, în a-și înscrie copiii în Balillas[1]. [...] (părinții) erau convinși că în cazul unui viitor război Balillas vor fi cei care vor ataca și vor muri printre primii. Dar binefacerile fascismului sunt atât de evidente și actuale încât nu este dificil de explicat chiar și spiritelor cele mai inculte. Profesorii nu trebuie decât să afișeze, într-un cadru demn, portretul Ducelui, care, în ipostazele sale de profet, ghid, om de stat și minunat organizator al forțelor națiunii, de răzbunător și constructor, rezumă trăsăturile cele mai caracteristice ale rasei, domină și antrenează poporul spre cel mai pur ideal, reface o patrie glorioasă, respectată, puternică.

[...] Toate eforturile noastre trebuie să tindă spre educarea voinței, spre făurirea caracterelor. Balillas trebuie să se supună disciplinei militare, forței regulilor, lanțurilor legilor, și aceasta fără discuție. Regulamentul este sacru, supunerea trebuie să fie oarbă, deplină, totală. [...]

(G. Bonomi, *Il maestro del regime,* Milan, La Prora, 1934)

METODELE PUNITIVE ALE FASCISMULUI

Expedițiile pleacă aproape întotdeauna dintr-un centru urban și se răspândesc în zonele rurale adiacente. Urcați în camioane, înarmați, cămășile negre se îndreaptă spre o localitate învecinată. Odată ajunși, încep să lovească cu bastoanele pe toți cei care nu salută fanioanele fasciste, sau pe cei care poartă vreun însemn vestimentar roșu. Se precipită apoi spre sediul sindicatului sau al cooperativei, sparg ușile, aruncă în stradă mobilierul, stropesc peste tot cu benzină: câteva minute mai apoi, totul este în flăcări. Grupe fasciste pleacă în căutarea 'șefilor', primari sau consilieri comunali: le impun demisia, îi gonesc din localitate, sub amenințarea cu moartea sau cu distrugerea caselor. Dacă nu îi găsesc, se răzbună asupra familiilor lor.

(Angelo Tasca *La naissance du fascisme*, Gallimard, 1938, p .157)

[1] Balillas – organizație fascistă pentru copii între 8 și 14 ani, denumită astfel în memoria unui tânăr genovez ce și-a salvat, în 1766, orașul de ocupația austriacă.

PROGRAMUL NSDAP ÎN 1920 – EXTRASE

1. Noi cerem constituirea unei Germanii Mari, care să reunească toți germanii pe baza dreptului popoarelor la autodeterminare.

2. Vrem egalitatea în drepturi a poporului german cu celelalte națiuni, abrogarea tratatelor de la Versailles și Saint-Germain.

3. Cerem pământ și colonii pentru a ne hrăni populația și a resorbi suprapopularea noastră.

4. Doar cetățenii trebuia să beneficieze de drepturi civice. Pentru a fi cetățean, trebuie să ai sânge german, fără deosebire de confesiune. Nici un evreu nu poate fi cetățean.

6. Dreptul de a fixa direcția și legile statului este rezervat doar cetățenilor. Cerem ca toate funcțiile publice, indiferent de natura lor, să fie deținute doar de cetățenii germani. Noi combatem practica parlamentară, generatoare de corupție, cea care atribuie posturi prin relațiile de partid fără a se respecta caracterul și capacitatea persoanelor.

11. Cerem suprimarea veniturilor celor leneși și celor ce doresc o viață facilă, suprimarea sclaviei față de dobânzi.

12. Luând în considerație enormele sacrificii de sânge și bani pe care toate războaiele le solicită de la popor, îmbogățirea personală datorată războiului trebuie să fie stigmatizată drept o crimă împotriva poporului. Cerem deci confiscarea tuturor beneficiilor de război, fără excepție.

13. Cerem naționalizarea tuturor întreprinderilor aparținând astăzi trusturilor.

15. Cerem o creștere substanțială a pensiilor .

16. Cerem crearea și protejarea unei clase de mijloc sănătoase, cedarea imediată a marilor magazine în administrarea comunală și vinderea lor, cu prețuri scăzute, micilor comercianți.

25. Pentru a se realiza acest program, cerem crearea unei puteri [politice] centrale puternice.

(W. Hofer, *Le national-socialisme par les textes*, Plon, Paris, 1963, p 124-125)

PERSPECTIVA PRESEI OCCIDENTALE ASUPRA ASCENSIUNII NAZISMULUI

Anumiți șefi ai marii industrii au fost primii care au încurajat mișcarea hitleristă în speranța că vor reuși astfel să diminueze puterea social-democrației, iar, pe de altă parte, au fost susținători fermi ai cabinetului von Papen de la care așteptau o reacție energică împotriva măsurilor de ordin social care contribuiseră la agravarea dificultăților economice și financiare ale Reich-ului.

Acești magnați ai industriei, în special cei din regiunea Ruhr, au combătut cu vigoare întotdeauna tendințele socialiste care au prevalat în Germania în materie de asigurare

socială, reglementare a muncii și fixarea salariilor. Preocuparea lor s-a tradus constant pe teren politic prin rezistența la orice coaliție guvernamentală orientată spre stânga. [...] Fără îndoială programul lui Hitler comportă metode demagogice dificil de armonizat cu un regim capitalist sănătos, dar ideea este că național-socialiștii, solid controlați de conservatori și chemați să împartă responsabilitatea puterii, se oferă pentru a aduce soluțiile necesare.

(*Le Temps*, 12 ianuarie 1933)

PERSPECTIVA NAZISTĂ ASUPRA ASCENSIUNII NSDAP, 10 MAI 1932, DISCURSUL LUI GREGOR STRASSER, DEPUTAT AL NSDAP[1] ÎN REICHSTAG[2],

Creșterea național-socialismului se explică prin protestul unui partid împotriva unui stat care neagă dreptul la muncă și la învierea raporturilor naturale. Dacă aparatul de distribuție al sistemului economic actual este incapabil să împartă convenabil averea productivă a națiunii, atunci acest sistem este inutil și trebuie transformat. Factorul cel mai important în situația actuală este sentimentul anticapitalist de care este pătruns poporul nostru. [...]

Poporul solicită ca, pentru a-și asigura propriul drept la existență, statul să rupă (legătura) cu demonii aurului, cu economia mondială, cu materialismul, cu obișnuința de gândi numai în termenii statisticii exporturilor și a taxelor bancare. Trebuie ca statul să fie capabil să retribuie onest o muncă onestă. Acest sentiment anticapitalist este dovada că ne aflăm la începutul unei mare schimbări: înfrângerea liberalismului, nașterea unor noi principii economice și a unei noi concepții despre stat.

(*Histoire d'une guerre à l'autre (1914-1939)*, Hachette, 1982)

TACTICA LUPTEI ÎMPOTRIVA DEMOCRAȚIEI, EXPUSĂ DE GOEBBELS ÎN JURNALUL SĂU *DER ANGRIFF* (Atacul)

Am ajuns în Reichstag pentru a utiliza în profitul nostru armele democrației. Am devenit deputați pentru a paraliza spiritul Weimar[3]-ului cu propria sa colaborare. Dacă democrația este atât de stupidă încât să ne dea permise de transport gratuite și o imunitate parlamentară, este problema ei [...]. Dacă vom reuși, prin alegeri, să plasăm 60 – 70 de agitatori ai partidului nostru în diferite parlamente locale, statul însuși ne va oferi armele cu care să-l combatem. [...] Nu trebuie crezut că am descoperit un model în

[1] NSDAP – Partidul Național Socialist al Muncitorilor Germani, condus de Adolf Hitler
[2] Reichstag – Parlamentul german
[3] Weimar – localitatea unde a fost adoptată, în 1919, prima Constituție democrată a Germaniei.

democrație. Noi ne pregătim să ne atacăm inamicii precum lupul pus paznic la oi. (30 aprilie 1928) [...]

Eu nu sunt un deputat al Reichstagului. Eu sunt un deținător de imunitate parlamentară și un posesor de permis gratuit de transport. Noi am fost aleși împotriva Reichstagului și ne vom utiliza mandatul în sensul desemnat de electorii noștri. Un deținător de imunitate parlamentară are intrarea liberă în parlament și [...] poate, atunci când domnul Streseman[1] vorbește de Geneva, să-l întrerupă cu întrebări impertinente, fără legătură cu subiectul, de genul 'Este adevărat ce se aude, că domnul Streseman este franc-mason sau căsătorit cu o evreică?' [...] (28 mai 1928)

(*Le monde contemporaine: 1914 – 1945*, Bordas, Paris, 1980, p. 27)

RASĂ „ARIANĂ" ȘI RASELE INFERIOARE, ANTISEMITISM ȘI PROBLEMA SPAȚIULUI VITAL ÎN VIZIUNEA LUI ADOLF HITLER – *MEIN KAMPF*

[...] Toate realizările artei, științei și tehnicii sunt aproape exclusiv fructele geniului creator al Arianului. Aceasta ne permite să afirmăm că acesta este singurul fondator al unei umanități superioare și, în consecință, că el reprezintă prototipul a ceea ce noi înțelegem prin cuvântul ‚om'. Arianul este Prometeul umanității. Din toate timpurile, scânteia geniului său a izbucnit din fruntea sa luminoasă și a întreținut flacăra cunoașterii ce a împrăștiat noaptea misterelor mute, asigurând omului stăpânirea asupra celorlalte ființe pământești. [...]

Existența unor tipuri umane inferioare a fost întotdeauna o condiție prealabilă esențială pentru formarea unei civilizații superioare. Nu a fost o întâmplare că primele civilizații s-au născut acolo unde Arianul a întâlnit rasele inferioare, le-a înfrânt și le-a impus voința sa. [...]

Atât timp cât Arianul și-a menținut riguros atitudinea sa de dominator, nu numai că a rămas stăpân, dar a fost și protectorul civilizației pe care a continuat să o dezvolte. Dar atunci când popoarele aservite au început să se ridice și să se apropie de cuceritor, adoptând probabil limbajul său, bariera ce separa sclavul de stăpân a cedat. Arianul a renunțat la puritatea sângelui său și a pierdut astfel, puțin câte puțin, facultatea creatoare de civilizator. [...] Amestecarea sângelui, cu scăderea nivelului rasial care a urmat, este singura cauză a declinului civilizațiilor trecute. Războaiele nu s-au pierdut prin moartea oamenilor ci datorită scăderii forței de rezistență pe care numai sângele pur o poate menține. Toți cei care, în această lume, nu aparțin rasei pure, sunt doar niște deșeuri.

[Evreul] lucrează sistematic pentru a provoca o dublă revoluție: economică și politică. [...] Ei prăbușesc economic statele până când întreprinderile, devenite neproductive, sunt desprinse de stat și ajung sub controlul lor financiar. Din punct de vedere politic, ei refuză statului mijloacele de subzistență, ruinează baza rezistenței și apărării naționale,

[1] Gustav Streseman (1878-1929), președinte al Partidului Populist, ministru al afacerilor externe între 1923 și 1929.

ruinează încrederea populației în guvernul său, aruncă oprobiul asupra istoriei și trecutului și sfărâmă tot ceea ce este grandios.

Acum, începe ultima și cea mai mare revoluție. În momentul în care evreul a cucerit puterea politică, el aruncă ultimele voaluri care-l mai ascund. Evreul democrat și amic al poporului dă naștere evreului sângeros și tiran al poporului. [...]

Politica externă a statului rasist trebuie să asigure mijloacele de existență pe această planetă a rasei grupate în stat, stabilind un raport sănătos, viabil și în conformitate cu legile naturale între numărul și creșterea populației, pe de o parte, și dimensiunea și valoarea teritoriului, pe de altă parte. [...]

Noi, național-socialiștii, anulăm deliberat orientarea politicii externe antebelice. Noi vom reîncepe de acolo de unde s-a încheiat cu șase sute ani în urmă. Vom opri eternul marș al Germanilor spre sud și spre vest și ne vom arunca privirile spre est.

Noi încheiem cu politica colonială și comercială antebelică și inaugurăm politica teritorială a viitorului.

Dacă noi vorbim astăzi de pământuri noi în Europa, ne gândim în primul rând la Rusia și la țările limitrofe care depind de aceasta.

(C. Chaulanges, *Textes historiques, 1914-1945*, Delagrave, Paris, 1973, p. 92-97)

MĂSURI ANTISEMITE ÎN GERMANIA NAZISTĂ

A. *Legea asupra protecției sângelui german (15 septembrie 1935)*

1. Căsătoriile între evrei și cetățenii germani sau de sânge înrudit sunt interzise. Căsătoriile efectuate în contradicție cu această lege sunt declarate nule, chiar dacă sunt celebrate în străinătate.

2. Relațiile în afara mariajului între evrei și cetățenii germani sau de sânge înrudit sunt interzise.

3. Evreii nu au dreptul să angajeze în gospodăria lor cetățeni germani sau de sânge înrudit sub 45 de ani.

4. Este interzis evreilor să arboreze culorile naționale ale Reichului. [...].

B. Măsurile economice împotriva evreilor din 1938.

Toți evreii trebuie să evalueze și să declare totalitatea bunurilor din teritoriul național și din străinătate aflate în posesia lor la data de intrare în vigoare a acestei ordonanțe. (22 aprilie)

Stabilirea medicilor evrei trebuie să înceteze la data de 30 septembrie 1938. (25 iulie)

O contribuție de un miliard de mărci va fi impusă [comunității] evreilor de naționalitate germană în profitul statului german. [...] (12 noiembrie)

Începând cu 1 ianuarie 1939 se interzice evreilor să se ocupe cu micul comerț, transporturi, agenții comerciale și de asemenea să exercite meseria de artizan independent. Dacă un evreu ocupă un post de angajat într-o întreprindere comercială el poate fi concediat cu un preaviz de șase săptămâni. (18 noiembrie)

(C. Chaulanges, *Textes historiques, 1914-1945*, Delagrave, Paris, 1973, p. 98-99)

PRINCIPIILE FRANCHISMULUI[1], EXPRIMATE DE FRANCO ÎN CADRUL DISCURSULUI DIN 1 OCTOMBRIE 1936

Munca se va de o garanție absolută; vom evita ca aceasta să fie aservită capitalului, sau ca, organizată în clasă avansată, să adopte acea atitudine combativă și amară ce, implicând o rebeliune ineficace, o face inaptă pentru o colaborare conștientă. Vom garanta securitatea salariilor și vom găsi formula prin care în același timp cu salariul vital, muncitorul să participe la profituri și utilități, beneficiind de creșterile de producție.

Pe lângă aceste drepturi pe care le recunoaștem muncitorilor, vor exista și datoriile și obligațiile acestora, în special cel legate de randamentul muncii și colaborarea sa loială cu toate celelalte elemente creatoare de bogăție.

Toți spaniolii trebuie să muncească după capacitățile lor, noul stat nu poate să admită cetățeni parazitari. În domeniul agrar, crearea patrimoniului familial va fi realizată prin adecvarea cultivatorului la pământ [...], grație ajutorului direct și constant ce, odată cu dezvoltarea țăranului independent, produce prosperitatea generală. [...].

Spania se va organiza în interior după o largă concepție totalitară, prin instituțiile sale naturale care asigură naționalitatea, unitatea și continuitatea sa. Principiul autorității severe implicat de această transformare nu are un caracter exclusiv militar, dar reprezintă instaurarea unui regim ierarhic a cărui funcționare armonioasă trebuie să dezvolte toate capacitățile și energiile patriei. Personalitatea regiunilor va fi respectată, după vechea și glorioasa tradiție națională, dar aceasta nu înseamnă diminuarea sau deteriorarea unității naționale absolute. [...]

Cu cât noul stat spaniol va fi mai puternic iar dezvoltarea sa normală, cu atât se va avansa spre descentralizarea funcțiilor care nu îi sunt specifice și regiunile, municipalitățile, asociațiile și indivizii vor beneficia de mai mari libertăți, în interiorul interesului suprem al statului.

În ordinea internațională, vom trăi în armonie cu celelalte popoare, păstrându-ne preferința asupra comunității de rasă, limbă și ideal, dar fără a disprețui sau expulza acele relații tradiționale care nu sunt nici incompatibile, nici antitetice cu orizontul nostru larg. Fac excepție, în mod categoric, contactele sovietice, atât de primejdioase pentru cauza umanității și a civilizației.

(L. Ramirez, *Franco*, Maspero, Paris, 1965, p. 228-229)

CLIMATUL FAVORABIL INSTALĂRII REGIMURILOR DICTATORIALE DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL, DESCRIS DE CONTELE SFORZA[2] (1931)

Numai după război dictaturile au invadat Europa: dictaturi ce difereau prin origini și prin scopuri, reale sau inventate; dar toate având în comun necesitatea de a impune despotismul absolut asupra tuturor formelor de viață națională. [...]

---

[1] Regimul „franchist" instaurat în Spania de către Generalul Francisco Franco (1892-1975) în urma războiului civil din 1936-1939, reprezintă un regim politic autoritar, conservator și catolic, un totalitarism diferit de fascism sau nazism.

[2] Om politic italian, liberal, emigrat în epoca fascismului.

Patru ani de război au învățat supraviețuitorii, sau cel puțin majoritatea lor, că violența este o datorie chiar în spațiul moral; că supunerea cea mai oarbă este o virtute națională, chiar în materie de spirit. Disciplina militară, pasivă și imediată, nu a fost decât un joc în comparație cu supunerea brutală față de teoriile cel mai false și artificiale bântuie în toate țările beligerante și pe care patriotismul o sacralizează ca un adevăr al Evangheliei. [...]

Majoritatea scriitorilor care, în acești ultimi ani, au profesat admirația sau cel puțin simpatia lor pentru regimurile dictatoriale, sunt aceiași care, în Italia, Franța, Germania, au debutat prin a susține teza divinizării statului, a națiunii.

De fapt, sub pompoasa solemnitate a acestor afirmații, nu este dificil de descoperit pasiunile și egoismele care, desigur, există de secole, dar care nu s-au aliniat atât de cinic decât în prezent; se poate recunoaște deja alianța acestora în Germania ca și în Italia, în Franța ca și în anumite cercuri britanice care, deși nu și-au găsit un Mussolini sau Hitler propriu, sunt pe cale să caute unul, după cum ne indică mișcarea Mosley[1]. Aceste pasiuni sunt:

– revanșa ofensivă a autocrațiilor împotriva democrațiilor, sub o formă violentă care este, în fapt, o obișnuință a războiului;

– lupta angajată de industriași și proprietarii funciari, declarată împotriva pericolului bolșevic, dar în realitate purtată împotriva tuturor formelor de mișcare socialistă și muncitorească, după cum ne demonstrează grupările Hugenberg[2] în Germania; purtătorii acestei lupte sunt aproape fericiți să aibă sperietoarea bolșevismului pentru a obține adeziuni; ei știu din experiență că datorită fricii de bolșevism, pot obține totul; această teamă, constituie, în forma sa irațională, unul dintre cele două pericole principale ale bolșevismului; celălalt pericol fiind bolșevismul însuși;

– în final, deși mai puțin important, mai ales în afara Germaniei, mișcarea antisemită, la a cărei apariție, în urma dictaturii, am fost martori, chiar în state care fuseseră întotdeauna scutite de aceasta, precum Italia.

O anumită dezamăgire față de vechile instituții democratice a făcut restul [...]

(Comte Sforza, *Dictateurs et dictatures d'aprés guerre*, Gallimard, Paris, 1931, p. 64-65)

LENIN DESPRE STALIN ÎN TESTAMENTUL SĂU.[3]

Tovarășul Stalin, devenit secretar general, a concentrat în mâinile sale o putere nelimitată, și nu sunt sigur că se va putea servi întotdeauna de această putere cu suficientă circumspecție. [...]

---

[1] Oswald Mosley, creează în 1931 Uniunea Britanică a Fasciștilor (British Union of Fascists), mișcare ce va atrage un segment minor din mica-burghezie, sedus de anticomunismul, rasismul și exaltarea imperiului autarhic proprii ideologiei propuse de Mosley.

[2] Hugenberg, mare magnat al presei, lider al Partidului național-german, se va alia începând cu 1928 cu Partidul național-socialist al lui Hitler.

[3] Aceste note, cunoscute sub numele de Testament și redactate în intervalul dec. 1922 – ian. 1924, au fost dezvăluite delegaților la al XIII–lea Congres al Partidului Comunist în 1927.

Stalin este prea brutal și acest defect, tolerabil în mijlocul nostru și între relațiile dintre noi, comuniștii, nu însă pentru funcția de secretar general. Propun în consecință tovarășilor să găsească un mijloc de a-l demite pe Stalin din acest post și de a numi în locul său o altă persoană care nu va avea decât un singur avantaj, de a fi mai tolerant, mai loial, mai politicos și mai atent față de camarazi, mai puțin capricios. Aceste trăsături pot fi considerate drept detalii infime. Dar, după părerea mea, pentru a ne feri de sciziuni [...], aceste detalii pot avea o importanță decisivă. [...].

(Lenin, *Opere Complete*, Ed. Politică, București, 1965, vol. XXXVI, p. 306)

CULTUL PERSONALITĂȚII ÎN COMUNISM: ODĂ LUI STALIN PENTRU A 60-A ANIVERSARE (1939)

Niciodată câmpurile noastre fertile nu au dat o asemenea recoltă,
Niciodată satele noastre nu au cunoscut o asemenea fericire.
Niciodată viața nu a fost la fel de bună și înălțătoare,
Niciodată până în prezent iarba nu a fost atât de verde.

Deasupra întregului pământ, soarele trimite o lumină mai caldă,
Deoarece chipul lui Stalin îl face să strălucească mai tare.
Eu cânt pentru copilul meu ce mi se odihnește-n brațe,
Să crești precum o floare, fără să-ți fie teamă.

Tu vei cunoaște sursa soarelui ce ne scaldă țara,
Și mânuțele tale vor copia portretul lui Stalin.

(Pe muzica lui Prokofiev)

(A. Werth, *La Russie en guerre*, Stock, Paris, 1964, vol. 2, p. 6)

CAPITOLUL XVIII

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

ATACUL ÎMPOTRIVA POLONIEI (septembrie 1939), DIRECTIVA NR. 1, PENTRU CONDUCEREA RĂZBOIULUI, EMISĂ DE HITLER LA 31 AUGUST 1939

1. Acum, când s-au epuizat toate posibilitățile politice în vederea rezolvării prin mijloace pașnice a unei situații la frontiera de est, care este intolerabilă pentru Germania, am hotărât o rezolvare prin forță.

2. Atacul asupra Poloniei urmează să fie realizat conform pregătirii făcute [...]. Data atacului, 1 septembrie 1939. Ora atacului – 04.45.

3. În vest, este important ca răspunderea pentru deschiderea ostilităților să revină fără echivoc Angliei și Franței. La început vor fi luate acțiuni pur locale împotriva unor violări minore ale frontierei.

(*Documente Nürenberg*, p. II, p. 172, în Winston S. Churchill, *Al doilea război mondial*, vol. I, Saeculum I.O., București, 1996, p. 160)

NOTA ULTIMATIVĂ A GUVERNULUI MARII BRITANII ADRESATĂ GERMANIEI (3 septembrie 1939)[1]

În comunicarea pe care am avut onoarea a vă o face la 1 septembrie, v-am informat de instrucțiunile ministerului afacerilor străine al Majestății Sale, că dacă guvernul german nu este dispus să dea asigurări satisfăcătoare guvernului Regatului Unit al Majestății Sale că guvernul german va înceta orice acțiune agresivă în contra Poloniei și nu este dispus să-și retragă imediat armata de pe teritoriul polon, guvernul Regatului Unit al Majestății Sale își va îndeplini, fără șovăire, obligațiile sale față de Polonia.

Deși această comunicare a fost făcută de mai bine de 24 de ore, nu s-a primit nici un răspuns și atacurile contra Poloniei au continuat și s-au intensificat. În consecință, am onoarea a vă informa că dacă până la ora 11 a.m., ora de vară britanică, azi 3 septembrie, nu s-au dat asigurări satisfăcătoare de către guvernul german guvernului Majestății Sale la Londra, față de cele de mai sus o stare de război va începe între cele două țări de la acea oră.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 11)

[1] O notă similară a fost transmisă ministrului de externe german din partea guvernului francez în aceeași zi.

DIRECTIVA NR. 6 PENTRU DUCEREA RĂZBOIULUI ÎN VEST, EMISĂ DE HITLER (9 octombrie 1939)

[...] 3. În consecință, în vederea viitoarelor operațiuni militare, dau următoarele ordine:

a. Vor trebui efectuate pregătiri pentru o operațiune ofensivă la aripa de nord a frontului occidental, trecând pe teritoriile Luxemburgului, Belgiei și Olandei [...]

b. Scopul acestei operațiuni ofensive este de a nimici o parte cât mai importantă cu putință a armatelor operaționale ale Franței, ca și ale aliaților ei care luptă alături de ea, și de a obține, în același timp, în Olanda, Belgia și în nordul Franței, o zonă cât se poate mai întinsă, care va trebui să servească ca bază a unui război aerian și naval eficace împotriva Angliei și necesară pentru a proteja teritoriul, vital pentru noi, al Ruhr-ului [...]

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 24)

DIRECTIVA PENTRU OPERAȚIUNEA „WESERÜBUNG"[1] DE CUCERIRE A DANEMARCEI ȘI NORVEGIEI, EMISĂ DE HITLER (1 martie 1940)

1. Evoluția situației din Scandinavia cere să fie făcute toate pregătirile în vederea ocupării Danemarcei și Norvegiei de către o parte a Wehrmachtului. Această operație trebuie să devanseze o inițiativă britanică în Scandinavia și în Baltica. Ea va garanta baza noastră de aprovizionare cu minereu suedez, și ea va procura Marinei și Flotei Aeriene o bază de plecare împotriva Angliei [...]

2. Din cauza puterii noastre militare și politice în comparație cu cea a statelor scandinave, forțele de utilizat pentru „Weserübung" trebuie să fie, pe cât posibil cât mai puțin importante. Slăbiciunea lor numerică va fi compensată prin acțiuni îndrăznețe și prin surpriză. În principiu, vom face tot posibilul pentru ca această operațiune să apară ca o ocupație pașnică, al cărei scop este protecția cu armele a neutralității statelor scandinave.

De la începutul ocupării vor trebui făcute declarații corespunzătoare guvernelor și, dacă este necesar, demonstrații navale și aeriene le vor sprijini. În cazul când, în ciuda acestora, am întâlni o rezistență, toate mijloacele militare vor fi folosite pentru a o lichida...

3. Trecerea frontierei daneze și debarcările în Norvegia trebuie să aibă loc simultan...

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 31)

RĂZBOIUL MODERN PURTAT DE GERMANI

a. *blindatele*

[...] tancurile sunt capabile să obțină succese printr-un atac rapid, suficient

[1] „Weserübung" (Exercițiul Weser), denumirea planului german de cucerire a Danemarcei și Norvegiei.

dezvoltat în lărgime și profunzime îndreptat simultan împotriva diverselor articulații defensive ale inamicului. Aceste succese vor servi mai bine victorie de ansamblu decât loviturile limitate din [primul] război mondial. Dacă atacul are densitatea, lărgimea și profunzimea necesară, focul nostru precis va deschide o breșă în apărarea adversă, prin distrugerea efectivă a obiectivelor reperabile, iar rezervele vor putea intra în această breșă mult mai rapid decât în 1918. Dorim ca aceste rezerve să fie constituite sub forma diviziilor blindate, pentru că nu există altă armă care să dispună de puterea ofensivă, viteza, mobilitatea cerute de asalt și de urmărirea inamicului. [...]

Una din condițiile esențiale ale victoriei este gruparea diviziilor blindate. Acestea nu trebuie angajate izolat. Pentru executarea marilor operații decisive, nu gruparea infanteriei, ci masarea tancurilor este absolut necesară.

(Heinz Guderian, *Souvenirs d'un soldat*, Plon, Paris, 1937, p. 112-113)

b. aviația

Contribuția Luftwaffe[1] la sfârșitul rapid al campaniei [din Polonia] a fost decisivă, mai ales prin susținerea pe care a acordat-o trupelor terestre. Prin distrugerea comunicațiilor și transporturilor inamicului, aceasta l-a paralizat mai eficient decât prin bombardarea terenurilor de aviație și uzinelor. [...]

3. Luftwaffe nu a deschis doar drumul blindatelor în Franța, ci a supravegheat și protejat flancurile diviziilor blindate. În ciuda lipsei de experiență în lupta împotriva tancurilor, avioanele de asalt și Stukas-urile[2] au blocat într-o manieră decisivă atacurile din flanc ale blindatelor inamice.

(C. Bekker, *Journal de guerre de la Luftwaffe*, A. Michel, Paris, 1966, p. 62, 110)

HOTĂRÂREA MARII BRITANII DE A LUPTA ÎMPOTRIVA GERMANIEI, DISCURSUL PRIMULUI MINISTRU WINSTON CHURCHILL ÎN FAȚA CAMEREI COMUNELOR, MAI-IUNIE 1940.

Mă întrebați care este politica noastră? vă voi spune: Este să ducem război, pe mare, pe uscat și în aer, cu toată puterea noastră și cu toată forța pe care ne-o dă Dumnezeu, ca să putem duce războiul împotriva unei tiranii monstruoase, niciodată depășită în catalogul întunecat și lamentabil al crimelor umane. Asta e politica noastră. Dacă mă întrebați care este scopul nostru, pot să vă răspund cu un singur cuvânt; victorie – victorie cu orice preț, victorie în ciuda teroarei; victorie oricât de lungă și grea ar fi calea; pentru că fără victorie nu există supraviețuire. [...]

Deși multe zone ale Europei și multe state vechi și faimoase au căzut sau ar putea să mai cadă în ghearele Gestapoului și ale restului aparatului odios al conducerii naziste, nu ne vom înclina și nu vom eșua. Vom continua până la capăt. Vom lupta în Franța, vom

[1] Aviația militară germană.
[2] Avion de bombardament în picaj.

lupta pe mări și pe oceane, vom lupta cu încredere și forță crescândă în văzduh; ne vom apăra Insula, oricare ar fi prețul. Ne vom lupta pe plaje, o să luptăm pe terenurile de debarcare, o să luptăm pe câmpuri și pe străzi, o să luptăm pe dealuri, dar nu ne vom preda niciodată. Nu cred nici un moment că, dacă această Insulă, sau o mare parte a ei, ar fi subjugată și muritoare de foame, Imperiul nostru de peste mări, înarmat și condus de flota britanică, nu va continua lupta până când, la momentul voit de Dumnezeu, Lumea cea Nouă, cu toată forța și puterea ei, va veni să salveze și să elibereze Lumea Veche.

(Winston S. Churchill, *Al doilea război mondial*, vol. I, Saeculum I.O., București, 1996, p. 234-235, 271)

PACTUL TRIPARTIT ÎNCHEIAT ÎNTRE GERMANIA, ITALIA ȘI JAPONIA LA 27 SEPTEMBRIE 1940

[...] Art. 1. Japonia recunoaște și respectă conducerea de către Germania și Italia a operei de creare a unei noi ordini în Europa.

Art. 2. Germania și Italia recunosc și respectă conducerea de către Japonia a operei de creare a unei noi ordini în marele spațiu răsăritean asiatic.

Art. 3. Germania, Italia și Japonia sunt de acord să colaboreze pe baza fixată mai sus. Ele își asumă în continuare obligația de a se sprijini una pe alta prin toate mijloacele politice, economice și militare, în cazul în care una din cele trei Părți Contractante este supusă agresiunii din partea vreunei puteri, care în prezent nu participă la războiul european și în conflictul chino-japonez.

Art. 4. Pentru îndeplinirea tratatului de față vor fi create de îndată comisii tehnice comune, ai căror membrii vor fi numiți de către guvernele Germaniei, Italiei și Japoniei.

Art. 5. Germania, Italia și Japonia declară că acordul de față nu atinge în nici un fel statutul politic existent în prezent între fiecare dintre cei trei participanți ai acestui acord și Uniunea Sovietică.

Art. 6. Prezentul pact intră în vigoare imediat după semnarea lui și va fi valabil vreme de 10 ani, socotiți din ziua intrării lui în vigoare....

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. I, (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976, p. 68)

NOTA ULTIMATIVĂ ADRESATĂ DE GUVERNUL ITALIAN GRECIEI (28 octombrie 1940)

[...] Guvernul Italian a ajuns, în consecință, în situația de a cere guvernului grec, ca o garanție a neutralității Greciei și ca o garanție a securității Italiei, facultatea de a ocupa cu forțele sale armate, pentru durata conflictului actual cu Anglia, anumite puncte strategice pe teritoriul grec.

Aceste trupe nu se prezintă ca dușmani ai poporului grec și guvernul Italian nu are în nici un fel intenția, prin ocuparea temporară a unor puncte strategice, dictată de necesități și având un caracter pur defensiv, să aducă un prejudiciu oarecare suveranității și independenței Greciei.

Guvernul italian cere guvernului grec să dea imediat ordinele necesare autorităților militare, pentru ca această ocupare să se poată efectua în mod pașnic.

Dacă trupele italiene vor întâmpina rezistențe, aceste rezistențe vor fi lichidate cu armele și guvernul grec își va asuma responsabilitatea consecințelor care vor decurge.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 70)

NOTELE ULTIMATIVE ALE GUVERNULUI SOVIETIC ȘI RĂSPUNSURILE GUVERNULUI ROMÂN, 26-28 IUNIE 1940.

a. Nota sovietică ultimativă din 26 iunie 1940

În anul 1918 România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucrainieni, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovictică, nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi.

Acum, când slăbiciunea militară a U.R.S.S. a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului să păsească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată, în mod organic, cu chestiunea transmiterii către U.R.S.S. a acelei părți a Bucovinei a cărei populațiune este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compoziție națională.

Un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominațiunea de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul U.R.S.S. propune guvernului regal al României:

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia;

2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile U.R.S.S. și că acesta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent.

Răspunsul guvernului român

Guvernul U.R.S.S. a adresat guvernului român o notă care a fost remisă, la 26 iunie 1940, la ora 10 seara, de către excelența sa domnul Molotov, Președintele Comisarilor Poporului a Uniunii Sovietice și Comisar al poporului pentru afacerile străine, excelenței sale domnului Davidescu, ministrul României la Moscova.

Fiind însuflețit de aceeași dorință ca și guvernul sovietic de a vedea rezolvate prin mijloace pacifice toate chestiunile care ar putea să producă o neînțelegere între U.R.S.S. și România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mal larg la discuțiunea amicală și de comun acord a tuturor propunerilor emanând de la guvernul sovietic.

În consecință, guvernul român cere guvernului sovietic să binevoiască a indica locul și data ce dorește să fixeze în acest scop.

De îndată ce va fi primit un răspuns din partea guvernului sovietic, guvernul român își va desemna delegații și nădăjduiește că conversațiunile cu reprezentanții guvernului sovietic vor avea ca rezultat să creeze relațiuni trainice de bună înțelegere și prietenie între U.R.S.S. și România.

27 iunie 1940

b. Nota ultimativă a guvernului sovietic (27 iunie / 28 iunie 1940)

Guvernul U.R.S.S. consideră răspunsul guvernului regal al României din 27 iunie ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el primește propunerea guvernului sovietic de a-i restitui neîntârziat Basarabia și partea de nord a Bucovinei. Însă cum ministrul României la Moscova, domnul Davidescu, a explicat că răspunsul menționat al guvernului regal al României înseamnă accedarea la propunerea guvernului sovietic, guvernul sovietic, primind această explicație a domnului Davidescu, propune:

1. În decurs de patru zile, începând de la ora 14, după ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupele românești.

2. Trupele sovietice în același timp să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei.

3. În decursul zilei de 28 iunie trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă.

4. Guvernul regal al României să ia asupra sa răspunderea în cea ce privește păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive și vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului.

5. Să numească o comisiune alcătuită din reprezentanți ai guvernelor român și al U.R.S.S., câte doi din fiecare parte, pentru lichidarea chestiunilor în litigiu în legătură cu evacuarea armatei române și instituțiilor din Basarabia și partea de nord a Bucovinei.

Guvernul sovietic insistă ca guvernul regal al României să răspundă la propunerea susmenționată nu mai târziu de 28 iunie, ora 12 ziua (ora Moscovei).

Răspunsul guvernului român (28 iunie 1940)

Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Guvernul român ar dori totuși ca termenele de la punctul unu și doi să fie prelungite, deoarece evacuarea teritoriilor ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile din pricina ploilor și inundațiilor care au stricat căile de comunicație.

Comisiunea mixtă instituită la punctul 5 ar putea discuta și rezolva această chestiune. Numele reprezentanților români în această comisiune vor fi comunicate în cursul zilei.

("Universul", an 57, nr. 181, din 4 iulie 1940, p. 7 în Ioan Scurtu, *Culegere de documente și materiale privind istoria României, 1938 – 1940*, București, 1974, p. 241-244)

„BARBAROSSA", PLANUL DE ATAC ÎMPOTRIVA UNIUNII SOVIETICE

Rusul este o ființă inferioară. Armata nu are comandant... În primăvară [1941], nivelul nostru (comandament, material, trupe) va fi cu certitudine foarte ridicat, iar cel al rușilor foarte scăzut. O dată armata rusă învinsă, dezastrul va fi imposibil de oprit. [...]

Armata rusă trebuie decupată prin modul nostru de atac și fiecare parte trebuie măcelărită. Pentru aceasta trebuie să creăm o poziție de plecare care să ne permită să ajungem la mari mișcări de încercuire. Dacă rușii sunt atacați în mai multe puncte cu lovituri viguroase, se va ajunge ca, într-un anumit moment, la fel ca și în Polonia, mijloacele de comunicație, transmisiuni, etc., să se prăbușească pentru a face loc unei dezorganizări complete.

(A. Hitler, *Directives de guerre*, Stock, Paris, 1965, p. 54-55, în *Histoire de 1939 a nos jours*, Scodel, Paris, 1983, p. 21)

STALIN DESPRE RĂZBOIUL TOTAL ÎMPOTRIVA GERMANIEI (iulie 1941)

Acest război ne-a fost impus și țara noastră trebuie să lupte până la moarte împotriva inamicului său cel mai nefast, cel mai perfid: fascismul german. [...] Alături de Armata Roșie, întregul nostru popor s-a ridicat pentru apărarea țării.

Inamicul este crud și fără milă. [...] El vrea să restaureze puterea marilor proprietari funciari, să restabilească țarismul, să distrugă cultura națională a popoarelor Uniunii Sovietice și să facă din acestea sclavi ai prinților și baronilor germani. [...]

Trebuie să punem imediat producția noastră pe picior de război, totul pentru front. [...]

Oriunde unitățile Armatei Roșii sunt constrânse să se retragă, întregul material feroviar trebuie distrus. Inamicul nu trebuie să găsească o singură locomotivă, un singur vagon, o singură pâine sau o singură picătură de petrol. [...] toate bunurile utilizabile, ce nu pot fi evacuate, trebuie distruse. [...]

În teritoriile ocupate, trebuie formate unitățile de partizani care vor distruge șoselele, podurile, telefoanele, firele telegrafice, vor ataca convoaiele inamicului. [...]

(Citat în A. Werth, *La Russie en guerre*, vol. I, Stock, Paris, 1967, p 140)

PLANUL DE EXPLOATARE NAZISTĂ A EUROPEI ORIENTALE (1942)

Trebuie încurajată practica mijloacelor contraceptive, căci nu avem nici cel mai mic interes în creșterea populației nongermane [...]. Hitler crede în pericolul unei creșteri demografice locale în timpul dominației germane, căci nu se poate evita ca sub conducerea Germaniei, condițiile de viață indigene să nu se amelioreze. [...].

În schimb, ar fi o nebunie să instalăm în teritoriile ocupate din est un sistem de tip german. Vaccinările, tratamentele preventive nu trebuie în nici un caz acordate populației nongermane. Dimpotrivă, trebuie lăsată să se dezvolte credința că vaccinările sunt periculoase. Este de asemenea important să nu se dezvolte la nongermani capacități intelectuale. Din această perspectivă nu trebuie să le oferim nici o instrucție superioară. [...].

Singurul mod de administrare a Poloniei consistă în exploatarea acestei țări fără nici o menajare, prin rechiziționarea tuturor produselor alimentare, a materiilor prime, mașinilor, instalațiilor industriale, necesare economiei de război germane, prin expedierea tuturor categoriilor de muncitori necesari în Germania, prin reducerea ansamblului economiei poloneze la minimul indispensabil supraviețuirii populației, prin închiderea tuturor instituțiilor culturale, în special al școlilor și colegiilor tehnice pentru a împiedica formarea unei elite poloneze. Polonia va fi tratată ca o colonie, iar polonezii vor deveni sclavii Marelui Reich German. [...].

(*Le Monde Contemporaine 1914-1945,* Bordas, Paris, 1982, p. 333)

RĂZBOIUL DIN RUSIA VĂZUT DE UN COMBATANT AL AXEI

În toamna lui 1941, mă găseam în Ucraina, aproape de Poltava. Regiunea era infestată de partizani. [...] Bandele de partizani dădeau târcoale prin păduri și prin mlaștinile Dnieprului. Împușcături și rafale de mitralieră izbucneau fără veste din ruinele orașelor, din tufișuri, din umbre. Apoi tăcerea revenea, acea tăcere plată, surdă, monotonă a imensei câmpii rusești.

Într-o zi, un ofițer german a trecut în fruntea unei coloane de artilerie printr-un sat ce părea părăsit. [...] Satul avea acel aspect sinistru al localităților rusești peste care se abătuse furia represaliilor germane. [...]

Coloana se oprise în sat și soldații se răspândiseră deja pe străduțe în căutare de apă pentru cai, când ofițerul, extrem de palid, a început să strige: „Repede, repede, aduna-

rea!" [...] Atunci printre soldați a început să circule un zvon: „Tifos!". Brusc, o împușcătură pornită din sat a fluierat pe la urechea ofițerului.

„Opriți!" a strigat ofițerul. Coloana s-a oprit: o mitralieră din spate a început să tragă asupra satului. După primele împușcături, au urmat altele: focul partizanilor a devenit tot mai viu, insistent. Doi artileriști au căzut, atinși. Atunci ofițerul și-a îndemnat calul, a galopat de-a lungul coloanei și a lansat un ordin. Grupuri de soldați au traversat câmpul, trăgând din fugă spre sat. „Distrugeți tot!" striga ofițerul. Focul partizanilor continua; un alt artilerist a căzut. Ofițerul a fost cuprins de o furie teribilă. Tunurile au început să bubuie spre sat. O furtună de bombe incendiare s-a abătut asupra satului, rupând zidurile, incendiind arborii. Partizanii continua să tragă imperturbabili. Dar focul de artilerie era atât de violent că, în curând satul nu mai era decât un rug imens. Iată că un grup de partizani iese, cu brațele ridicate, din mijlocul flăcărilor și a fumului. Câțiva dintre ei sunt bătrâni, dar majoritatea sunt tineri: printre ei se află chiar o femeie. Ofițerul se apleacă din șa, privindu-i cu atenție. [...] „Împușcați-i!" spune el pe un ton răgușit. „Foc!" ordonă subofițerul. După descărcarea puștilor mitralieră, ofițerul se întoarce, observă corpurile celor căzuți și face un gest cu cravașa. „Am înțeles!" spune sergentul și își descarcă revolverul în grămada de cadavre. [...]

(C. Malaparte, *Kaputt*, Denöel, Paris, 1983, p. 317-319)

CARTA ATLANTICULUI [1] (extrase)

Președintele Statelor Unite ale Americii și Dl. Churchill, prim-ministru, reprezentând guvernul Majestății Sale în Regatul Unit, întâlnindu-se pe mare, consideră că trebuie să fie făcute cunoscute unele principii pe care își bazează speranțele într-un viitor mai bun pentru omenire și care sunt comune politicii naționale a țărilor lor respective.

1. Țările lor nu urmăresc nici o mărire teritorială sau de altă natură.

2. Ei nu doresc să vadă nici o modificare teritorială care să nu fie în acord cu voințele liber exprimate ale popoarelor interesate.

3. Ei respectă dreptul ce are fiecare popor de a alege forma de guvernământ sub care vrea să trăiască; ei doresc să fie redate drepturile suverane și liberul exercițiu de guvernare celor care au fost privați de ele prin forță.

4. Ei se străduiesc, ținând seama de obligațiile pe care și le-au asumat deja, să deschidă tuturor statelor, mari sau mici, învingători sau învinși, accesul la materiile prime ale lumii tranzacțiilor comerciale care sunt necesare prosperității lor economice.

5. Ei doresc să realizeze între toate națiunile colaborarea cea mai completă în domeniul economic, cu scopul de a garanta tuturor ameliorarea condiției muncii, progresul economic și securitatea socială.

---

[1] Președintele F. D. Roosevelt a inițiat prima întâlnire dintre el și Churchill, care a avut loc între 9 și 15 august 1941, în golful Argentia din Newfoundland, adoptând cu acest prilej Carta Atlanticului. La aceasta a aderat și guvernul U.R.S.S. la 24 septembrie 1941.

6. După distrugerea finală a tiraniei naziste, ei speră să vadă stabilindu-se o pace care va permite tuturor națiunilor să se afle în securitate în interiorul propriilor lor frontiere și va garanta tuturor oamenilor din toate țările o existență eliberată de orice teamă și de lipsuri.

7. O asemenea pace va permite tuturor oamenilor să navigheze fără frică pe mare.

8. Ei sunt convinși că toate națiunile lumii, atât din motive de ordin practic cât și de ordin spiritual, vor trebui să renunțe în cele din urmă la folosirea forței. Și din moment ce este imposibil de a salva pacea viitoare atâta vreme cât unele națiuni care o amenință – sau ar putea să o amenințe – posedă arme pe mare, pe uscat și în aer, ei consideră că, așteptând să poată stabili un sistem larg și permanent de securitate generală, dezarmarea acestor națiuni se impune. Totodată, ei vor ajuta și încuraja toate celelalte măsuri practice susceptibile să ușureze povara zdrobitoare a armamentelor care copleșește popoarele pașnice.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 110-111)

EDICTUL ÎMPĂRATULUI JAPONIEI PRIN CARE SE DECLARĂ RĂZBOI S.U.A. ȘI IMPERIULUI BRITANIC (8 decembrie 1941)

Noi, împăratul Japoniei, domnind prin voința cerului pe tron, fiind unica dinastie din vremuri străvechi, anunțăm tuturor credincioșilor și supușilor noștri: declarăm război Statelor Unite ale Americii și Imperiului Britanic. Noi sperăm că soldații și ofițerii armatei și flotei își vor consacra toate forțele pentru ducerea războiului;

Noi sperăm că funcționarii de stat din toate instituțiile vor îndeplini cu abnegație și la timp obligațiile lor, că toți supușii noștri își vor face datoria, că întregul popor unit printr-o voință unică va depune toate eforturile pentru ca nimic să nu ne împiedice a ne atinge țelurile războiului...

Mânate de tendința de a-și realiza împlinirea scopurilor egoiste de instaurare a dominației asupra Orientului, America și Anglia, acordând ajutor regimului de la Ciunțin[1], provoacă dezordine în Asia Orientală. Mai mult decât atât, aceste două state determinând și alte țări să urmeze politica lor, au întărit pregătirile militare în jurul Imperiului, cu intenția de a ne arunca o provocare.

Ele s-au străduit ca prin toate mijloacele să împiedice comerțul nostru pașnic și în cele din urmă au recurs la ruperea relațiilor economice, creând un pericol serios pentru însăși existența Imperiului nostru...

În situația care s-a creat actualmente, Imperiul nostru nu are altă ieșire, în scopul existenței și autoapărării sale, decât să recurgă la arme și să distrugă toate obstacolele care stau în drumul său.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 116)

[1] Guvernul chinez, condus de Cian Kai-și.

RECUNOAȘTEREA STĂRII DE RĂZBOI DINTRE S.U.A. ȘI JAPONIA, (8 decembrie 1941). MESAJUL PREȘEDINTELUI AMERICAN F.D. ROOSEVELT CĂTRE CONGRES

Ieri, 7 decembrie 1941 [...] Statele Unite ale Americii au fost obiectul unui atac fulger și premeditat din partea forțelor aeriene și navale ale Imperiului Japoniei.

Statele Unite erau în pace cu această națiune și, la cererea Japoniei, duceau încă cu guvernul și împăratul său convorbiri în vederea menținerii păcii în Pacific. În fapt, la o oră după ce escadrilele japoneze începuseră să bombardeze Oahu, ambasadorul Japoniei în Statele Unite și colegul său transmiteau Secretarului de stat un răspuns oficial la un recent mesaj american. Deși acest răspuns afirma că părea inutil să se continue negocierile diplomatice în curs, el nu conținea nici amenințări, nici aluzii la război sau la un atac armat.

Amintim că distanța între Hawai și Japonia arată clar că acest atac a fost premeditat cu multe zile sau chiar cu săptămâni. În acest timp, guvernul japonez a căutat deliberat să inducă în eroare Statele Unite, făcând false declarații și exprimând speranța că pacea va fi menținută. Atacul de ieri asupra insulelor Hawai a provocat grave distrugeri forțelor militare și navale americane. Un mare număr de americani și-au pierdut viața. Afară de aceasta, se anunță că vase americane au fost torpilate în largul mării între San-Francisco și Honolulu.

Ieri, guvernul japonez a declanșat de asemenea un atac împotriva Malaeziei.

Noaptea trecută, forțele japoneze au atacat Hong-Kong.

Noaptea trecută, forțele japoneze au atacat Guam.

Noaptea trecută, forțele japoneze au atacat insulele Filipine.

Noaptea trecută, forțele japoneze au atacat insula Wake.

Astăzi dimineață, japonezii au atacat insula Midway.

Japonia a declanșat prin surpriză o ofensivă care se întinde asupra întregii regiuni a Pacificului.

După cele petrecute ieri, orice comentariu este de prisos.

În calitatea mea de comandant șef al armatei și al marinei, am dat ordin să fie luate toate măsurile necesare pentru apărare. Noi ne vom aduce aminte întotdeauna de natura agresiunii care a fost comisă împotriva noastră [...].

Ostilitățile au început. Nu se poate ascunde faptul că poporul nostru, teritoriul nostru și interesele noastre sunt în pericol. Cer Congresului să declare că după atentatul comis de către Japonia duminică 7 decembrie, atentat de nimic justificat, Statele Unite se află în război cu Imperiul Japoniei.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 118)

RECUNOAȘTEREA STĂRII DE RĂZBOI CU GERMANIA ȘI ITALIA, (11 decembrie 1941); MESAJUL PREȘEDINTELUI AMERICAN F.D. ROOSEVELT CĂTRE CONGRES

În cursul dimineții de 11 decembrie, guvernul german, urmărind scopul conducerii lumii, a declarat război Statelor Unite.

Astfel, ceea ce se știa de multă vreme, ceea ce se aștepta de multă vreme, s-a produs: forțele care tind să aducă lumea întreagă în sclavie se apropie acum de această emisferă.

Niciodată încă până acum nu s-a lansat o asemenea sfidare vieții, libertății și civilizației. Ezitarea sporește pericolul. Eforturile conjugate și prompte ale tuturor popoarelor lumii care sunt hotărâte să rămână libere vor asigura triumful universal al forțelor justiției și echității asupra forțelor agresiunii și barbariei. Italia, de asemenea, a declarat război Statelor Unite.

Pentru aceasta cer Congresului să recunoască că starea de război există între Statele Unite și Germania, precum și între Statele Unite și Italia.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 119)

DECLARAȚIA NAȚIUNILOR UNITE (1 ianuarie 1942)

Manifestul colectiv al Statelor Unite ale Americii, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Uniunii Rebublicilor Socialiste Sovietice, Chinei, Australiei, Belgiei, Canadei, Republicii Costa-Rica, Cubei, Cehoslovaciei, Republicii Dominicane, Republicii Salvador, Greciei, Guatemalei, Republicii Haiti, Hondurasului, Indiilor, Luxemburgului, Olandei, Noii Zeelande, Republicii Nicaragua, Norvegiei, Republicii Panama, Poloniei, Uniunii Sud-Africane, Iugoslaviei.

Guvernele semnatare,

Subscriind la principiile și obiectivele definite în programul comun, cuprins în Declarația Comună a Președintelui Statelor Unite ale Americii și a Primului Ministru al Regatului Marii Britanii și Irlandei de Nord, cu data de 14 august 1941, Declarație cunoscută sub numele de Carta Atlanticului.

Convinși că victoria completă asupra inamicilor lor este indispensabilă apărării existenței lor, a libertății, a independenței și a libertății religioase, precum și apărării drepturilor și dreptății omenești, atât în țările lor, cât și în celelalte țări, convinși de asemenea că ei sunt angajați într-o luptă comună contra forțelor sălbatice și brutale care încearcă să aservească lumea.

1) Fiecare guvern se angajează să întrebuințeze toate resursele sale, militare sau economice, contra acelor membrii ai Pactului Tripartit și contra acelor aderenți ai acestui din urmă Pact, cu care unul din guvernele semnatare se găsește în stare de război.

2) Fiecare guvern se angajează să colaboreze cu guvernele semnatare și se obligă să nu semneze cu inamicul un armistițiu separat sau o pace separată.

Toate națiunile care dau sau vor da asistență, care dau sau vor da contribuția lor la lupta pentru victoria asupra hitlerismului, vor putea adera la prezenta declarație...

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 122)

COMUNICATUL OFICIAL AL CONFERINȚEI DE LA CASABLANCA (26 ianuarie 1943) ÎNTRE F.D. ROOSEVELT ȘI W. CHURCHILL

Președintele Statelor Unite și Primul Ministru al Marii Britanii au avut o conferință în apropiere de Casablanca, începând din 14 ianuarie. Ei au fost însoțiți de șefii statului major mixt din cele două țări [...].

[...] Toate teatrele de operațiuni au fost trecute în revistă unul după altul. Toate resursele au fost puse în comun în vederea continuării mai intense a războiului pe uscat, pe mare și în aer [...].

Șefii celor două țări și statele lor majore respective s-au pus complet de acord asupra planurilor și operațiunilor militare de întreprins în cursul campaniilor din 1943, împotriva Germaniei, Italiei și Japoniei, pentru a obține toate avantajele posibile din cotitura favorabilă luată de evenimente spre sfârșitul lui 1942.

Mareșalul Stalin a fost cordial invitat să se alăture Președintelui și d-lui Churchill; dacă ar fi acceptat această invitație, conferința s-ar fi desfășurat într-o localitate mult mai spre răsărit. însă, el nu a putut atunci să părăsească Rusia, din cauza marii ofensive pe care el însuși a condus-o, în calitatea sa de comandant șef.

Pe deplin conștienți de enorma greutate pe care o reprezintă operațiunile militare gigantice și eficace duse de Rusia pe toată lungimea frontului de uscat, domnii Roosevelt și Churchill au avut ca prim obiectiv de a ușura, pe cât posibil, greutatea care apasă asupra armatelor ruse, lansând împotriva dușmanului în locurile cele mai potrivite atacuri cât mai masive cu putință.

Dl. Stalin a fost ținut la curent cu toate proiectele militare.

Președintele Statelor Unite și Primul Ministru britanic au menținut de asemenea contactul cu generalissimul Cian Kai-și și i-au făcut cunoscute măsurile luate pentru a ajuta China în lupta măreață și neîncetată pe care ea o duce pentru cauza comună.

Președintele și Primul Ministru au profitat de întâlnirea lor pentru a invita pe generalul Giraud să discute cu șefii statului major mixt și pentru a pregăti o întrevedere între generalul Giraud și generalul de Gaulle. În cursul consultărilor lor, cei doi generali francezi au menținut un contact cât mai strâns [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 139)

IEȘIREA ITALIEI DIN AXĂ, ARMISTIȚIUL CU ITALIA (3 septembrie 1943)

[...] La 3 septembrie, reprezentanții generalului Eisenhower și reprezentantul mareșalului Badoglio au semnat următoarele condiții ale armistițiului militar:

1. Încetarea imediată a tuturor acțiunilor militare de către forțele militare italiene.

2. Italia va depune toate eforturile pentru ca germanii să fie lipsiți de posibilitatea de a acționa împotriva Națiunilor Unite.

3. Toți prizonierii și civilii internați ai Națiunilor Unite trebuie să fie predați imediat comandantului suprem al trupelor aliate și nici una din aceste persoane nu va putea fi nici acum și nici în alt moment evacuată în Germania.

4. Transferul imediat al flotei italiene și al aviației italiene în acele puncte care vor fi indicate de comandantul suprem al forțelor aliate, care va preciza detaliile dezarmării. [...]

6. Capitularea imediată a Corsicii și a întregului teritoriu italian [...], și trecerea lui sub conducerea aliaților în vederea utilizării sale drept bază de operațiuni și în alte scopuri pe care aliații le vor considera necesare.

7. Garantarea imediată a folosirii nestânjenite de către aliați a tuturor aerodromurilor și porturilor maritime militare de pe teritoriul italian, indiferent de ritmul de evacuare a teritoriului italian de către trupele germane. Aceste porturi și aerodromuri trebuie apărate de către forțele armate italiene, până în momentul în care această sarcină va fi preluată de către aliați.

8. Retragerea imediată în Italia a tuturor forțelor armate italiene și îndepărtarea lor de la orice participare la actualul război, în orice zonă în care se află ele în momentul de față.

9. Guvernul italian trebuie să garanteze că în caz de necesitate va folosi toate forțele armate de care dispune în vederea asigurării rapide și exacte a îndeplinirii tuturor condițiilor acestui armistițiu.

10. Comandantul suprem al forțelor armate ale aliaților își rezervă dreptul să întreprindă orice acțiuni pe care le va considera necesare pentru securitatea și în interesul trupelor aliaților în scopul ducerii războiului. Iar guvernul italian se obligă să se supună unor astfel de organisme administrative sau de altă natură care vor putea fi necesare comandantului suprem. [...]

11. Comandantul suprem va avea dreptul deplin de a dicta modalitățile dezarmării, demobilizării și demilitarizării.

12. Celelalte condiții de ordin politic, economic și financiar, cărora Italia trebuie să li se supună, vor fi transmise ulterior. [...]

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 141-143)

COMUNICATUL ȘI HOTĂRÂRILE CONFERINȚEI DE LA TEHERAN (1 decembrie 1943)

Noi, președintele Statelor Unite, primul ministru al Marii Britanii și premierul Uniunii Sovietice, ne-am întrunit în ultimele patru zile în capitala aliatului nostru, Iran, și am formulat și confirmat politica noastră comună.

Ne exprimăm hotărârea noastră ca țările noastre să conlucreze atât în timpul războiului cât și în perioada de pace ce va urma.

În ceea ce privește războiul, reprezentanții statelor noastre majore au participat la mesele noastre rotunde și am coordonat planurile noastre pentru distrugerea forțelor germane. Noi am ajuns la un acord complet cu privire la amploarea și termenul operațiilor ce vor fi întreprinse în est, vest și sud.

Înțelegerea reciprocă la care am ajuns aici garantează victoria noastră.

În ceea ce privește pacea – noi suntem siguri că înțelegerea noastră va asigura o pace trainică. Noi recunoaștem pe deplin înalta responsabilitate ce stă asupra noastră și asupra tuturor Națiunilor Unite pentru a înfăptui o asemenea pace, care să obțină aprobarea marii majorități a popoarelor lumii și care să îndepărteze nenorocirile și grozăviile războiului pentru multe generații.

Împreună cu consilierii noștri diplomatici, noi am examinat problemele viitorului. Noi vom căuta cooperarea și participarea activă a tuturor statelor, mari și mici, ale căror popoare s-au consacrat cu inima și gândurile lor, asemenea popoarelor noastre, nimicirii tiraniei și sclaviei, asupririi și intoleranței. Noi vom saluta intrarea lor – atunci când vor dori să intre – în familia Națiunilor Democratice ale lumii.

Nici o forță din lume nu poate să ne împiedice să distrugem armatele germane pe uscat, submarinele lor pe mări și uzinele lor prin bombardamente.

Ofensiva noastră va fi necruțătoare și crescândă.

Încheind consfătuirile noastre prietenești, noi așteptăm cu încredere ziua când popoarele lumii vor putea trăi liber, neatinse de tiranie și în concordanță cu diferitele lor tendințe și propriile lor conștiințe.

Noi am venit aici cu speranță și hotărâre. Noi plecăm de aici prieteni în faptă, în spirit și în țel. [...]

Conferința:

1) A căzut de acord că partizanii din Iugoslavia trebuie să fie sprijiniti cu furnituri și echipament în cantități cât mai mari posibile și, de asemenea, prin operații de comando.

2) A căzut de acord că, din punct de vedere militar, ar fi foarte de dorit ca Turcia să intre în război de partea aliaților înainte de sfârșitul anului.

3) A luat notă de declarația mareșalului Stalin că dacă Turcia se va găsi ea însăși în război cu Germania, și ca urmare Bulgaria va declara război Turciei sau o va ataca, Uniunea Sovietică va fi imediat în război cu Bulgaria. Conferința a luat în plus notă că acest fapt poate fi expus explicit în viitoarele negocieri pentru a aduce Turcia în război.

4) A luat notă că operația Overlord (debarcarea în Normandia) va fi lansată în cursul lunii mai 1944, în combinație cu o operațiune împotriva sudului Franței. Această ultimă

operație va fi efectuată cu forțe mari de izbire, pe cât va permite disponibilul de nave de debarcare. Conferința a luat apoi notă de declarația mareșalului Stalin că forțele sovietice vor lansa o ofensivă cam în același timp, pentru a împiedica ca forțele germane să fie transferate de pe frontul de est pe cel din vest.

5) A căzut de acord că statele majore ale celor trei puteri trebuie de acum încolo să fie în strâns contact unul cu altul, având în vedere operațiunile iminente în Europa. S-a convenit mai ales că ar trebui să se pună la punct între statele majore respective un plan de acoperire pentru a mistifica și induce în eroare inamicul în ceea ce privește aceste planuri

Fraklin D. Roosevelt, Iosif V. Stalin, Winston S. Churchill

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 155-156)

PROCLAMAȚIA REGELUI MIHAI CĂTRE ȚARĂ (23 august 1944)

Români,

În ceasul cel mai greu al istoriei noastre, am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decât o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu Puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite.

Români,

Un nou guvern de Uniune Națională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voința hotărâtă a țării, de a încheia pacea cu Națiunile Unite. România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite. Primiți pe soldații acestor armate cu încredere. Națiunile Unite ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită. [...]

Români,

Dictatura a luat sfârșit și cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi, în care drepturile și libertățile tuturor cetățenilor sunt garantate și vor fi respectate.

Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizând toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena, pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină.

Români,

De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mână independența împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a ne hotărî singuri soarta depinde viitorul țării noastre.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 162-163)

ACORDURILE DE LA YALTA (11 februarie 1945)

Declarația asupra Europei eliberate

Următoarea declarație a fost aprobată:

Președintele Consiliului de Miniștrii al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Primul Ministru al Regatului Unit și Președintele Statelor Unite ale Americii s-au consultat în interesul comun al popoarelor țărilor lor și al popoarelor Europei eliberate. Ei afirmă acordul comun de a duce o politică comună din partea celor trei guverne ale lor în timpul perioadei temporare de instabilitate în Europa eliberată și acela de a ajuta popoarele Europei eliberate de sub dominația Germaniei naziste și popoarele fostelor state satelite ale Axei, să rezolve prin mijloace democratice problemele lor politice și economice cele mai urgente.

Stabilirea ordinii în Europa și reconstrucția economiei naționale trebuie să fie realizată prin mijloace care să permită popoarelor eliberate să lichideze ultimele vestigii ale nazismului și fascismului, de a stabili instituții democratice alese de ele. Acestea corespund principiilor Cartei Atlantice – dreptul tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernământ în care doresc să trăiască – restaurarea drepturilor suverane și de autoguvernare în profitul popoarelor care au fost private de aceste drepturi prin acte de agresiune.

În scopul de a crea condițiile în care popoarele eliberate să poată să-și exercite aceste drepturi, cele trei guverne vor asista împreună popoarele oricărui stat eliberat al Europei sau ale oricărui stat european, fost satelit al Axei, de fiecare dată când ele vor crede că situația o impune:

a) crearea condițiilor de pace internă;

b) să ia măsurile de urgență pentru a ajuta popoarele aflate în pericol;

c) să constituie autorități guvernamentale provizorii în mod larg reprezentative ale tuturor forțelor democratice ale acestor populații și care se vor angaja să stabilească, cât mai repede posibil, prin alegeri libere, guverne care să fie expresia voinței popoarelor și,

d) să faciliteze, oriunde va fi necesar, astfel de alegeri.

Cele trei guverne vor consulta celelalte Națiuni Unite și autoritățile provizorii sau alte guverne în Europa, ori de câte ori vor fi examinate probleme care le interesează în mod direct.

CAPITULAREA NECONDIȚIONATĂ A GERMANIEI (8 mai 1945)

1. Noi subsemnații, acționând în numele Înaltului Comandament german, predăm fără condiții prin prezentul act, Comandamentului Suprem al forțelor expediționare aliate și în același timp Înaltului Comandament Suprem al Armatei Roșii, toate forțele terestre, navale și aeriene care sunt în această zi sub control german.

2. Înaltul Comandament german va da imediat tuturor autorităților militare, navale și aeriene germane și tuturor forțelor sub control german ordinul să înceteze operațiunile active la ora 23.01, ora Europei Centrale, la 8 mai 1945, de a rămâne pe pozițiile pe care acestea le ocupă în acest moment și de a dezarma complet, predând armamentul și echipamentul comandanților sau ofițerilor locali desemnați de către reprezentanții Comandamentelor Supreme Aliate. Nici o navă, bastiment sau avion, nu va trebui să sufere deteriorări și nici mașinile sau echipamentul lor, de asemenea mașinile de orice fel, armamentele, aparatele și în general, mijloacele tehnice de război.

3. Înaltul Comandament german va transmite imediat comandanților interesați ordinele date de către Comandamentul Suprem al forțelor expediționare aliate și de către Înaltul Comandament Suprem al Armatei Roșii și va asigura executarea acestora.

4. Prezentul act de capitulare militară va putea fi înlocuit prin orice act general de capitulare impus de Națiunile Unite sau în numele lor și va fi aplicabil în ansamblu de Germania și de forțele armate germane.

5. În cazul în care Înaltul Comandament german sau unele forțe aflate sub controlul său nu vor acționa în conformitate cu prezentul Act de capitulare, Comandantul Suprem al forțelor expediționare aliate și Înaltul Comandament Suprem al Armatei Roșii vor lua măsurile represive sau orice alte măsuri pe care le vor considera necesare [...].

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 206-207)

DECLARAȚIA GUVERNELOR U.R.S.S., S.U.A., MARII BRITANII ȘI FRANȚEI PRIVIND ÎNFRÂNGEREA GERMANIEI ȘI PRELUAREA PUTERII SUPREME (5 iunie 1945)

[...] Guvernele U.R.S.S., Statelor Unite, Regatului Unit și guvernul provizoriu al Republicii Franceze preiau acum puterea supremă în Germania, incluzând întreaga putere care aparținea guvernului german, comandamentului suprem și autorităților regionale, municipale și locale.

Preluarea puterii, drepturilor și împuternicirilor, pentru scopurile arătate mai sus, nu înseamnă anexarea Germaniei. [...]

Art. 2. a) Toate forțele armate ale Germaniei sau care se află sub control german, oriunde s-ar afla ele, incluzând forțele terestre, aeriene, antiaeriene și maritime-militare,

SS[1], S.A.[2] și Gestapo[3], ca și toate celelalte forțe sau organizații auxiliare, care dispun de arme, vor trebui dezarmate total, cu predarea armamentului și bunurilor comandantului aliat local sau ofițerilor care vor fi numiți de reprezentanții aliaților.

b) Personalul tuturor formațiunilor și unităților, amintite la punctul a, la aprecierea comandantului suprem al forțelor militare ale respectivului stat aliat, se declară prizonier de acum încolo până la deciziile ulterioare și se va supune acelor condiții și dispoziții care vor fi ordonate de reprezentanții aliaților...

c) Detașamentele poliției civile, supuse înarmării numai cu armament de mână pentru menținerea ordinii și asigurarea pazei, vor fi fixate de reprezentanții aliaților. [...]

Art. 11. Principalii lideri naziști, numiți de reprezentanții aliaților, și orice persoane, indiferent de nume, rang, serviciu sau îndatorire, care vor fi la timp indicați de către reprezentanții aliaților ca suspecți de instigare sau că au dat ordine de înfăptuire a crimelor militare sau crime asemănătoare, vor fi arestați și predați reprezentanților aliaților. [...]

Art. 13. Pentru îndeplinirea puterii supreme în Germania, asumată de guvernele U.R.S.S., Regatului Unit, S.U.A. și guvernului provizoriu al Republicii Franceze, cele patru guverne aliate vor adopta acele măsuri, incluzând dezarmarea și demilitarizarea completă a Germaniei, pe care ele le vor considera necesare pentru viitorul păcii și securității.

b) Toate autoritățile germane și poporul german trebuie să îndeplinească necondiționat toate cererile reprezentanților aliaților și să se supună în întregime tuturor acestor proclamații, ordine, dispoziții și instrucțiuni. [...]

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 207-209)

COMUNICATUL CONFERINȚEI DE LA POTSDAM (2 august 1945)

[...] Germania

Scopul acestui acord este de a pune în aplicare Declarația Conferinței din Crimeea cu privire la Germania. Militarismul german și nazismul vor fi extirpate, și Aliații vor lua de comun acord, acum și în viitor, măsurile necesare pentru ca Germania să nu mai poată niciodată să constituie o amenințare pentru vecinii săi sau pentru pacea mondială.

Nu este în intenția Aliaților să distrugă sau să aducă în stare de sclavie poporul german. Intenția Aliaților este să dea poporului german ocazia să-și organizeze viața pe o bază democratică și pașnică. Dacă eforturile poporului german vor fi în mod ferm dirijate în acest sens, va fi posibil, la timpul potrivit, să-și ia locul printre popoarele libere și pașnice ale lumii.

---

[1] „Schutzstaffeln" (detașamente de pază).
[2] „Sturm Abteilung" (detașamente de asalt).
[3] „Geheime Staatspolizei" (poliția secretă de stat).

Textul acordului este următorul:

A. Principii politice

1. Potrivit acordului asupra sistemului de control în Germania, autoritatea supremă în Germania este exercitată, după instrucțiunile guvernelor lor, de către Comandanții șefi ai forțelor armate ale Statelor Unite, Regatului Unit, Republicilor Sovietice Socialiste și ale Republicii Franceze, fiecare acționând în zona sa de ocupație sau împreună, în orice problemă referitoare la Germania în ansamblul său, în calitatea lor de membrii ai Consiliului de Control [...]

3. Scopurile ocupației Germaniei, pe care Consiliul de Control nu va trebui să le piardă din vedere, sunt:

I. Completa dezarmare și completa demilitarizare a Germaniei, eliminarea sau controlul întregii industrii germane care ar putea servi la producția de război. [...]

II. De a întipări în mintea poporului german convingerea că el a suferit o înfrângere militară totală și că el nu poate fi absolvit de răspunderea nenorocirilor pe care el și le-a atras, dat fiind metodele sale de război și că rezistența fanatică a naziștilor a distrus economia germană, aducând, în mod inevitabil, haosul;

III. Suprimarea Partidului Național-Socialist și a organizațiilor care-i sunt afiliate sau care sunt sub controlul său, dizolvarea tuturor instituțiilor naziste, asigurarea că ele nu vor mai reînvia sub nici o formă și interzicerea oricărei activități sau propagande naziste sau militariste;

IV. Pregătirea reconstrucției eventuale a vieții politice germane pe o bază democratică, a cooperării pacifice eventuale a Germaniei în viața internațională.

4. Orice legi naziste care constituie baza regimului hitlerist sau care stabilesc discriminări pe motiv de rasă, religie sau opinie politică vor fi abrogate. [...]

5. Criminalii de război și indivizii care au participat la planurile sau la executarea de întreprinderi naziste, tinzând la sau înfăptuind atrocități sau crime de război, vor fi arestați și traduși în fața justiției. Șefii naziști, persoanele influente ale partidului și înalții demnitari ai organizațiilor și instituțiilor naziste, precum și orice alte persoane periculoase pentru ocupanții aliați sau pentru scopurile pe care ei și le propun, vor fi arestate sau internate.

6. Toți membrii partidului nazist care au participat la activitatea sa în alt mod decât prin adeziune nominală și orice persoană ostilă scopurilor Aliaților vor fi îndepărtate din funcțiile publice sau semipublice și din toate locurile care implică responsabilități în întreprinderile private importante. [...]

7. Educația germană va fi controlată astfel încât să fie eliminate complet doctrinele naziste și militariste și să permită dezvoltarea ideilor democratice.

8. Sistemul judiciar va fi reorganizat conform principiilor democratice, de egalitate în drepturi pentru toți cetățenii, fără deosebire de rasă, naționalitate sau religie.

9. Administrarea afacerilor interne germane va fi orientată spre descentralizarea structurii politice și spre dezvoltarea responsabilității locale. [...]

I.V. Stalin, H.S. Truman, C.R. Attlee

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 256)

EFECTELE BOMBARDAMENTULUI ATOMIC DE LA HIROSHIMA ȘI NAGASAKI

[...] Prima bombă aruncată asupra obiectivului a explodat deasupra orașului Hiroshima la ora 8 și 15', la 6 august 1945. În acele momente, majoritatea muncitorilor industriali ai orașului erau deja la lucru, dar mulți dintre ei se aflau în drum spre locul de muncă și aproape toți elevii și parte din muncitori erau ocupați în aer liber la demolarea caselor avariate, cu scopul de a ridica coridoare împotriva incendiilor și a scoate din oraș lucrurile de valoare. Atacul aerian a avut loc la 45' după încetarea alarmei aeriene precedente. Având în vedere că alarma nu a fost dată la timp și având, de asemenea, în vedere că populația nu mai era atentă la apariția unui mic grup de avioane, explozia bombei s-a produs prin surprindere pentru aproape toți locuitorii și ei nu au avut cum să se refugieze în adăposturi. Mulți dintre ei au fost surprinși în aer liber și majoritatea celorlalți – în case de o construcție foarte șubredă sau în întreprinderi comerciale.

Bomba a explodat cam la nord-vest de centrul orașului. Datorită preciziei loviturii și datorită, de asemenea, faptului că orașul a fost construit pe un teren plat și avea o planificare radială, el a fost în întregime distrus. [...]

Surpriza catastrofei, distrugerea unui număr mare de locuințe și incendiul mistuitor a dus la un număr nemaivăzut până acum de jertfe. Șaptezeci-optzeci de mii de oameni au fost uciși sau au dispărut fără urme [...] La aproximativ cam tot atâția se ridică și numărul celor răniți. Pentru comparație, se poate arăta că în timpul bombardării orașului Tokyo cu bombe incendiare, care s-a prelungit de la 9 la 10 martie 1945 și a provocat distrugerea aproape a 16 mile pătrate din suprafața orașului, numărul celor uciși a fost mai mic.

Când trei zile mai târziu s-a aruncat asupra lui Nagasaki a doua bombă atomică, orașul era aproape tot atât de puțin pregătit pentru aceasta deși, deja la 8 august, au apărut în ziare aluzii neclare despre catastrofa ce lovise Hiroshima. [...]

Era o zi obișnuită de vară. Un cer clar, vântul sufla slab. [...] Alarma aeriană nu a fost dată imediat ce observatorii au zărit apropierea a două B-29. Bomba a fost lansată la orele 11 și 2' iar semnalul de alarmă aeriană dat câteva minute mai târziu, la orele 11 și 9'. [...]

Îndată după explozia bombei atomice a urmat o flacără orbitoare, asemănătoare cu a arderii unei mari cantități de magneziu, și locul exploziei s-a acoperit cu un fum alb. În același timp, în centrul exploziei și ceva mai târziu și în alte sectoare s-a auzit un muget asurzitor și s-a observat o undă explozivă de o forță uriașă și o căldură intensă...

Sectorul unde a căzut bomba, care a suferit mai mult decât altele, a fost aproape în întregime șters de pe fața pământului și în decurs de câtva timp după explozie, de acolo nu au venit nici un fel de vești. Persoane care trăiau în sectoare ce au suferit comparativ mult mai puțin, comunicând despre distrugerile provocate de explozie, presupuneau că tocmai sectorul lor a fost bombardat. [...]

Nagasaki a scăpat de „vârtejul de foc" de la Hiroshima și relieful deluros a limitat aria distrugerii maxime la sectoarele aflate în valea asupra căreia a explodat bomba. [...]

La Nagasaki au pierit circa 35-40 000 de oameni și cam tot atâția au fost răniți.

Explozia bombei asupra Hiroshimei a întrerupt cursul normal al vieții și a dezorganizat munca pentru întreprinderea operațiilor de salvare. În oraș, din cei 30% din locuitori care au murit și 30% care au fost răniți, au fost uciși și un număr corespunzător din reprezentanții puterii civile și ai membrilor detașamentelor de salvare... După datele oficiale ale autorităților japoneze, din 90 000 de clădiri circa 63 000, adică 69% din numărul total, au fost distruse de explozia bombei. [...]

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 268-270)

ACTUL DE CAPITULARE AL JAPONIEI (2 septembrie 1945)

1. Acționând din ordinul și în numele împăratului,

Noi, guvernul japonez și Statul major general imperial japonez, prin prezentul cat de capitulare primim condițiile Declarației, publicată la 26 iulie la Potsdam de conducătorii guvernelor Statelor Unite, Chinei și Marii Britanii, la care apoi s-a alăturat și U.R.S.S., care puteri vor fi denumite în continuare puteri aliate.

2. Prin prezentul act noi recunoaștem capitularea necondiționată în fața puterilor aliate a Statului major general imperial japonez, a tuturor forțelor militare japoneze și a tuturor forțelor militare de sub control japonez, indiferent unde s-ar afla ele. [...]

Prin prezentul act noi ordonăm Statului major general imperial japonez ca imediat să emită directive comandanților tuturor armatelor japoneze oriunde s-ar afla ele, pentru a capitula personal fără condiții, și, de asemenea, să asigure capitularea fără condiții a tuturor armatelor care se află sub comanda lor. [...]

8. Puterea împăratului și guvernului japonez de a conduce statul va fi supusă Înaltului Comandament al puterilor aliate, care va întreprinde acele acțiuni pe care la consideră necesare pentru îndeplinirea acestor condiții de capitulare.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 270-271)

EXTERMINAREA POPULAȚIEI EVREIEȘTI

Eu, Rudolf Franz Ferdinand Höss, fac următoarea depoziție, după ce am prestat cuvenitul jurământ:

1. Am 40 de ani și sunt membru al NSDAP din 1922, membru al SS din 1934, membru al Waffen SS din 1939. De la 1 decembrie 1934 am slujit în unitățile de pază SS în așa numitele unități „cap de mort".

2. Începând din 1934 am lucrat în permanență în administrația unor lagăre de concentrare și am prestat serviciu la Dachau până în 1938; apoi am fost adjunct al comandantului lagărului Sachenhausen din 1938 până la 1 mai 1940, când am fost numit comandant al lagărului Auschwitz. Am fost comandantul acestui lagăr până la 1 decembrie 1943 și cred că acolo au fost exterminate prin gazare și ardere cel puțin 2.500.000 de victime; cel puțin 500.000 de oameni au pierit de pe urma foamei și bolilor. Așadar, cifra totală a celor morți ajunge la aproximativ 3 milioane, adică 70-80% din numărul total al deținuților deportați la Auschwitz. Ceilalți au fost triați și folosiți la muncă de robi în industriile care funcționau în lagărele de concentrare. Printre persoanele executate și arse se aflau aproximativ 20.000 de prizonieri de război ruși (care au fost selecționați de către Gestapo din închisorile pentru prizonierii de război); acești prizonieri de război au fost transportați la Auschwitz în trenuri militare, sub paza unor ofițeri și soldați ai Wehrmacht-ului. În numărul total al victimelor mai erau cuprinși aproximativ 100.000 de evrei germani și un număr mare de persoane, majoritate evrei, din Olanda, Franța, Belgia, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Grecia și alte țări. Aproximativ 400.000 de evrei unguri au fost exterminați de noi numai în vara anului 1944 [...].

4. Execuțiile în masă prin gazare au început în vara anului 1941 și au durat până în toamna anului 1944 [...].

6. [...] „Rezolvarea definitivă" a problemei evreiești însemna exterminarea tuturor evreilor din Europa. În iunie 1942 am primit ordin să mă ocup de construirea unor instalații de exterminare la Auschwitz. Pe atunci, în acest guvernământ existau deja alte trei lagăre de exterminare: Belzec, Treblinka, Volzec. Aceste lagăre se aflau în subordinea poliției de siguranță și a SD-ului. Am vizitat Treblinka, pentru a vedea cum se efectuează exterminările. Comandantul lagărului de la Treblinka mi-a spus că în decurs de 6 luni a lichidat 80.000 de oameni. El se ocupa mai cu seamă de lichidarea evreilor din ghetoul Varșoviei. El utiliza gazul monoxid și, după părerea sa, metodele sale nu erau prea eficace. De aceea, când am amenajat la Auschwitz o clădire pentru exterminări, am folosit Cyclon-B, acid cianhidric cristalizat, pe care-l aruncam printr-un mic orificiu în camera morții. În funcție de condițiile atmosferice, oamenii mureau după 3-15 minute. Noi știam că oamenii erau morți atunci când țipetele lor încetau. De obicei așteptam o jumătate de oră înainte de a deschide ușile și a scoate cadavrele. După ce cadavrele erau scoase, companii speciale de muncă le luau inelele și le smulgeau dinții de aur.

7. O altă perfecționare în comparație cu Treblinka a fost înfăptuită prin construirea camerelor de gazare care puteau cuprinde deodată 2.000 de oameni, pe când cele 10 camere de gazare de la Treblinka nu puteau cuprinde decât 200 de oameni. Modul în care selecționam victimele la Auschwitz era următorul: doi medici SS examinau deținuții sosiți cu transporturile. Deținuții trebuiau să treacă în fața unuia dintre medici, care hotăra pe loc, făcând semn cu mâna. Cei apți pentru muncă erau trimiși în lagăr. Ceilalți erau trimiși imediat la instalațiile de exterminare. Copii de vârstă fragedă erau exterminați toți, fără excepție deoarece nu erau în stare să muncească. O altă perfecționare în comparație cu Treblinka a constat în aceea că, în timp ce victimele de la Treblinka știau aproape întotdeauna că vor fi exterminate, la Auschwitz căutam să le înșelăm, lăsându-le să creadă că se duc la deparatizare. Adeseori ghiceau însă adevăratele noastre intenții și

de aceea întâmpinam uneori împotriviri și dificultăți. Foarte des femeile încercau să-și ascundă copii sub rochii, dar dacă îi găseam, îi trimiteam bineînțeles la exterminare. Trebuia să efectuăm aceste exterminări în secret, dar duhoarea îngrozitoare și grețoasă provocată prin arderea permanentă a cadavrelor umplea toată regiunea și toți locuitorii din comunele învecinate știau că la Auschwitz aveau loc exterminări.

8. Din când în când soseau deținuți speciali din secțiile locale ale Gestapoului. Medicii SS ucideau pe acești deținuți prin injecții cu benzină. Medicii aveau dispoziția să întocmească obișnuitele certificate de deces și puteau să indice drept cauză a decesului orice, după cum credeau de cuviință.

9. Din când în când se efectuau experiențe medicale, folosind în acest scop deținute. Printre aceste experiențe se numărau cele de sterilizare și de infectare cu cancer. Majoritatea persoanelor care mureau în urma acestor experiențe, fuseseră condamnate la moarte încă înainte de către Gestapo [...].

[...] Înțeleg limba engleză, așa cum am arătat mai înainte.

Datele de mai sus corespund realității; prezenta depoziție am făcut-o de bunăvoie și nesilit de nimeni. După ce am recitit depoziția am semnat-o la 5 aprilie 1946, la Nürnberg, Germania.

Semnat, Rudolf Franz Ferdinand Höss.

(Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații Internaționale în acte și documente*, vol. II (1939-1945), Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 290)

CAPITOLUL XIX

RELAȚII INTERNAȚIONALE ÎN PERIOADA POSTBELICĂ

DETERIORAREA RAPORTURILOR DINTRE ALIAȚI, EXTRAS DIN MESAJUL LUI CHURCHILL CĂTRE STALIN (28 aprilie 1945)

Nu este deloc încurajator să imaginăm un viitor în care dumneavoastră și țările pe care le dominați, împreună cu partidele comuniste din numeroase alte state, veți fi așezați de o parte, iar toți cei care se raliază națiunilor de limbă engleză, asociații și dominioanele lor, se vor afla de cealaltă parte.

Este evident că cearta lor va distruge lumea și că acei dintre noi, conducătorii uneia sau alteia dintre părți, care vor acționa în acest sens, vor fi acoperiți de rușine în fața Istoriei. Chiar angajarea într-o lungă perioadă de suspiciune, de denigrare și de politici adverse ar fi un dezastru care va împiedica dezvoltarea prosperității mondiale pentru mase, adică ceea ce poate fi realizat numai de noi trei. Eu sper că mesajul meu, pornit din adâncul inimii, nu conține nici un cuvânt, nici o expresie care să vă aducă o ofensă involuntară. [...]

Dar, dragul meu amic Stalin, vă rog să nu subestimați divergențele care se anunță în domenii pe care dumneavoastră le credeți fără importanță pentru noi, dar care simbolizează concepția ce dă viață democrațiilor de limbă engleză.

(Le monde contemporaine 1914-1945, Bordas, Paris, 1980, p. 375)

W. CHURCHILL DESPRE DIVIZIUNEA POLITICĂ A EUROPEI, DISCURSUL LA UNIVERSITATEA DIN FULTON (martie 1946)

O umbră se întinde asupra scenei iluminate recent de victoria aliaților. Nimeni nu știe despre Rusia sovietică și organizația sa comunistă internațională ce anume intenționează să facă în viitor, nici care vor fi limitele, dacă vor fi, pentru tendințele acestora de expansiune și prozelitism.

De la Stettin, în Baltica, la Triest, în Adriatica, o cortină de fier, a căzut peste continent. În spatele acestei linii se găsesc capitalele tuturor țărilor Europei Orientale: Varșovia, Berlin, Praga, Viena, Budapesta, București și Sofia. Toate aceste orașe celebre, toate aceste națiuni se găsesc în sfera sovietică, și toate sunt supuse, sub o formă sau alta, nu numai influenței sovietice, dar și controlului foarte strâns și în constantă creștere al Moscovei. Comuniștii, care erau deosebit de slabi în toate aceste state ale estului Europei,

au fost investite cu puteri ce nu corespund absolut deloc influenței lor numerice și încearcă peste tot să impună controlul totalitar. Cu excepția Cehoslovaciei, nu mai există, în această parte a Europei, o democrație reală. [...]

Oricare ar fi concluziile ce se pot extrage din aceste fapte, [...] aceasta nu este Europa liberă pentru care noi am luptat. Și nici nu este Europa care să ofere elementele esențiale ale unei păci permanente.

(Histoire de 1939 à nos jours, Scodel, Paris, 1983, p. 75)

DOCTRINA TRUMAN (1947)

[...] politica Statelor Unite trebuie să fie aceea de a susține popoarele libere care rezistă tentativelor de aservire venite din partea minorităților înarmate sau a presiunilor externe. Eu cred că noi trebuie să ajutăm popoarele libere să-și făurească destinul după propria voință. Cred că ajutorul nostru trebuie să se concretizeze în special în susținerea economică și financiară indispensabilă stabilității economice și unei vieți politice coerente. [...]

Am declarat în fața Congresului că fiecare națiune se găsește astăzi în fața unei alegeri decisive între două moduri de viață opuse.

Unul dintre acestea se bazează pe voința majorității și este caracterizat de instituții libere, guvern reprezentativ, alegeri libere, garanții ce asigură libertatea individuală, libertatea cuvântului și religiei precum și absența oricărei opresiuni politice.

Celălalt se bazează pe voința unei minorități impuse cu forța majorității. El se sprijină pe teroare și opresiune, pe controlul presei și al radioului, pe alegeri trucate și pe suprimarea libertăților personale

Semințele regimurilor totalitare sunt hrănite de mizerie și lipsuri. Ele cresc și se înmulțesc în solul arid al sărăciei și al dezordinii, și ajung la maturitate atunci când speranța unui popor într-o viață mai bună a murit. Această speranță, noi trebuie să o menținem în viață.

(Histoire de 1939 à nos jours, Scodel, Paris, 1983, p. 114)

PLANUL MARSHALL, EXTRASE DIN DISCURSUL SECRETARULUI DE STAT AMERICAN LA UNIVERSITATEA HARVARD (iunie 1947)

Este adevărat că nevoile Europei în produse alimentare și alte produse esențiale – în special cele provenite din Statele Unite – depășesc capacitatea acesteia de plată. În consecință Europa are nevoie de un ajutor suplimentar important, dacă vrem să evităm gravele probleme economice, sociale și politice ce vor surveni. Pentru a le remedia, trebuie să întrerupem cercul vicios și să restaurăm încrederea popoarelor europene în viitorul economic al propriilor lor țări și în Europa în general. [...]

Este logic ca Statele Unite ale Americii să facă tot ceea ce le stă în putere pentru a ajuta lumea să-și regăsească sănătatea economică normală fără de care aceasta nu poate dobândi nici stabilitate politică, nici pace asigurată. Acțiunea noastră nu este îndreptată împotriva nici unei țări, nici unei doctrine, ci împotriva foametei, sărăciei, disperării și haosului. Scopul nostru trebuie să fie renașterea unei economii mondiale sănătoase pentru a permite stabilirea de condiții politice și sociale propice instituțiilor libere. O asemenea asistență nu trebuie furnizată în tranșe, pe măsură ce crizele izbucnesc: ajutoarele pe care guvernul nostru le va pune la dispoziție pentru viitor nu trebuie să fie simple paliative, ci trebuie să aducă o vindecare reală. Orice guvern care va fi dispus să ne ajute în acest scop va găsi liderii americani dispuși să colaboreze. Orice guvern care va manevra pentru a paraliza redresarea altor state, nu se poate aștepta la un ajutor din partea noastră. În plus, guvernele, partidele sau grupările politice care vor încerca să prelungească mizeria umană pentru a obține un profit, se vor lovi de opoziția Statelor Unite. [...]

A devenit deja evident faptul că, înainte ca Statele Unite să poată merge mai departe în eforturile lor pentru ameliorarea situației și ajutorarea lumii europene pentru a face primii pași pe calea renașterii, națiunile vechiului continent trebuie să se pună de acord asupra nevoilor lor și asupra rolului pe care fiecare și-l va asuma în cadrul punerii în practică a acțiunilor ce vor putea fi întreprinse de guvernul american. Nu va fi nici oportun, nici eficace ca noi să elaborăm într-un mod unilateral un program destinat să repună Europa pe picioare în domeniul economic. Aceasta este sarcina europenilor. După părerea mea Europa este cea care trebuie să ia inițiativa, iar rolul Statelor Unite va consta în a furniza ajutor amical pentru redactarea programelor și, apoi, în a susține practic planurile elaborate, în măsura posibilităților. [...]

(Le monde contemporaine 1914-1945, Bordas, Paris, 1980, p. 381)

OBIECTIVELE KOMINFORMULUI[1], OCTOMBRIE 1947, EXTRASE DIN COMUNICATUL OFICIAL AL CONFERINȚEI DE LA VARȘOVIA A CONDUCĂTORILOR PARTIDELOR COMUNISTE

Două direcții politice opuse se manifestă: la unul dintre poli, politica URSS și a altor state democratice care doresc subminarea imperialismului și întărirea democrației; la polul opus, politica Statelor Unite și a Angliei care doresc întărirea imperialismului și strangularea democrației. Deoarece URSS și noile democrații au devenit obstacole pentru realizarea planurilor imperialiste de luptă pentru dominația mondială, o cruciadă a fost organizată împotriva lor. Această cruciadă este acompaniată de amenințarea unui nou război venită din partea celor mai îndârjiți oameni politici din Statele Unite și Anglia. Astfel două tabere s-au format în lume: pe de o parte tabără imperialistă și antide-

[1] Biroul de Informații al Partidelor Comuniste – Structură politică destinată cooperării strânse între partidele comuniste din întreaga lume și URSS, fondată în 1947 și dizolvată în 1956.

mocratică care are drept scop esențial stabilirea dominației mondiale a imperialismului american și subminarea democrației și, de cealaltă parte, tabăra antiimperialistă și democratică, al cărei scop esențial constă în subminarea imperialismului, întărirea democrației și lichidarea resturilor fascismului [...]. În aceste condiții, tabăra antiimperialistă și democratică se găsește în situația imperioasă de a se uni, de se pune de acord asupra unui plan de acțiune comun, de a elabora tactica sa împotriva forțelor principale ale taberei imperialiste, împotriva imperialismului american, împotriva aliaților săi francez și englez, împotriva socialiștilor de dreapta în special din Anglia și Franța. [...]

(Le monde contemporaine 1914-1945, Bordas, Paris, 1980, p. 382)

DIVIZIUNEA LUMII ÎN BLOCURI MILITARE ÎN VIZIUNEA MINISTRULUI DE EXTERNE AL BELGIEI PAUL-HENRI SPAAK (1949)

Prin amenințare și subversiune, URSS-ul a reușit implantarea dominației sale totale în țările din Europa centrală și orientală.

Acest stat a anexat țările baltice, o porțiune din Finlanda, din Polonia, din Cehoslovacia, România și Germania. Din 1945 a aprins în Grecia războiul civil. Acolo unde prezența forțelor sale armate îi permite o presiune directă, impune participarea la putere a agenților săi comuniști, care, așa cum au demonstrat-o primele alegeri postbelice, nu reprezintă decât o minoritate.

În 1947, mișcarea s-a accelerat: partidul comunist a preluat puterea în Ungaria, după demisia impusă a guvernului Nagy; în Bulgaria, unde șeful opoziției, Petkov, a fost spânzurat; în România, unde Maniu, președintele partidului țărănesc, a fost condamnat la detenție pe viață; în Polonia, unde Nikolajczik, de asemenea șeful opoziției țărănești, a trebuit să se refugieze în Occident .

Rămânea Cehoslovacia, unde un regim încă democratic întreținea legături de prietenie strânse cu URSS: în februarie 1948, operațiunea montată de ambasadorul sovietic, M. Zorin, s-a încheiat cu capitularea președintelui Benes care a remis puterea comuniștilor.

În acest timp URSS pregătea noile cuceriri. În octombrie 1947, Kominternul, dizolvat în timpul războiului, a renăscut sub denumirea de Kominform; Chiar în termenii comunicatului care anunța crearea sa, scopul esențial al noii organizații este de a combate și distruge regimurile politice occidentale.

În același timp URSS a consacrat, în plan diplomatic, solidaritatea totală a blocului comunist stabilind, între ea și sateliții săi, o rețea de alianțe fundamentată de 23 de tratate bilaterale semnate între 1945 și 1948. [...]

URSS, la sfârșitul războiului a menținut forțe militare imense pe care le-a împins până în inima continentului nostru. Uniunea Sovietică exersa asupra sateliților săi o autoritate fără limite, fondată pe superioritatea zdrobitoare a forțelor sale și pe o solidaritate politică și ideologică totală.

În fața acestui bloc, [se află] o lume occidentală pe care armistițiul din 1945 o dezarmase în mod pripit; țări europene absorbite de sarcinile ardente ale reconstrucției, lup-

tând împotriva dificultăților economice, obstrucționate adesea de acțiunea partidelor comuniste, fără o altă legătură între ele în afara solidarității morale, și expuse mai alea tuturor riscurilor pe care le comportă un regim al libertății.

Cum au putut fi amenințate libertatea și securitatea popoarelor de asemenea pericole mortale încă de la încheierea unui război purtat în numele principiilor ce ar fi trebuit să le garanteze ?

Era evident că noțiunile de libertate și securitate nu aveau același sens în spiritul sovietic și în cel occidental. Pentru primii, libertatea nu era concepută decât în profitul comunismului și a agenților săi iar securitatea implica diviziunea și neputința acelora care se simțeau amenințați de acțiunile URSS.

(P.H. Spaak, *Pourquoi l'OTAN*, Plon, Paris, 1952, p. 5-9)

RĂZBOIUL DIN COREEA ȘI MOTIVELE IMPLICĂRII AMERICANE, DESCRISE DE PREȘEDINTELE AMERICAN HARRY TRUMAN (1950)

Comunismul a aplicat în Coreea exact metodele pe care Hitler, Mussolini și japonezii le utilizaseră cu zece, cincisprezece sau douăzeci de ani înainte. Eram convins că dacă Coreea de Sud era abandonată la rândul său, șefii comuniști vor fi încurajați să invadeze țări mai apropiate de țărmurile noastre; dacă lumea liberă le permitea să pătrundă prin forță în Republica Coreea fără rezistență, nici o națiune mică nu va mai avea apoi curajul de a se opune amenințărilor și agresiunii vecinilor comuniști mai puternici. Dacă această sfidare nu era întâmpinată, ar fi urmat un al treilea război mondial, așa cum incidente similare au provocat războiul din 1914-1918. Era de asemenea evident faptul că dacă acest atac nedrept împotriva Coreei nu putea fi oprit, fundamentele și principiile Națiunilor Unite s-ar fi găsit primejduite.

Atacul împotriva Coreei a demonstrat de o manieră ce nu lasă urmă de îndoială că actualul comunism a depășit stadiul subversiunii pentru cucerirea națiunilor independente și utilizează acum invazia armată și războiul. El a încălcat ordinele Consiliului de securitate lansate pentru a păstra pacea și securitatea internațională.

(Harry S. Truman, *Years of Trial and Hope*, vol. 2, Garden City, NY, Doubleday, 1956, p. 92)

REVOLUȚIA UNGARĂ (1956)

a. *Declarația de neutralitate a Ungariei citită la radio de Imre Nagy la 1 noiembrie.*

Poporul ungar, guvernul național profund conștient de responsabilitatea sa față de popor și față de istorie, exprimă voința unanimă a milioane de unguri proclamând neutralitatea Republicii Populare Ungare. Poporul ungar dorește să întrețină, în conformitate cu spiritul Cartei Națiunilor Unite, în deplină independență și egalitate, o amiciție sinceră cu vecinii săi, cu Uniunea Sovietică și cu toate popoarele lumii. Poporul ungar dorește să consolideze și să dezvolte rezultatele obținute prin revoluția sa națională, fără

a intra într-unul sau altul dintre blocurile conduse de marile puteri. Visul secular al poporului ungar este pe cale de a se realiza. Lupta revoluționară purtată de poporul și eroii ungari a făcut să triumfe în final cauza libertății și independenței. Grație acestei lupte eroice țara noastră își poate reconsidera relațiile cu celelalte state în funcție de interesul său fundamental: neutralitatea. Noi cerem vecinilor noștri, țărilor mai apropiate sau mai îndepărtate să respecte decizia irevocabilă a poporului nostru [...].

b. Raportul Comitetului special al ONU

Studierea mișcărilor de trupe sovietice în Ungaria în perioada 29 octombrie – 4 noiembrie arată că în ciuda asigurărilor date domnului Nagy, președintele Consiliului, de către personalități politice sovietice, există un plan precis de recucerire și aservire militară a Ungariei. Acest plan a fost integral executat. Contrar a ceea ce pretinde guvernul sovietic, după care revoluția ungară de inspirație capitalistă, a fost indusă din exterior, Comitetul este obligat să conchidă că rezistența Ungariei la cea de-a doua intervenție sovietică a reprezentat eroica demonstrație a voinței poporului ungar de a lupta pentru independența sa națională.

(Histoire contemporaine, ABC, Rosny, 1992, p. 48)

c. Decizia Moscovei de a interveni împotriva revoluției din Ungaria, relatare a ambasadorului Iugoslaviei la Moscova, V. Micunovic, despre întrevederea liderului comunist Hrușciov cu Tito (1956)

Hrușciov a declarat că evenimentele din Ungaria deviază spre contrarevoluție. A început cu mânie, fără a prezenta evoluția evenimentelor, spunând că în Ungaria comuniștii sunt uciși, strangulați, spânzurați. El a menționat apelul lansat de Imre Nagy către ONU și către cele patru puteri, precum și retragerea din pactul de la Varșovia. Era vorba de restaurarea capitalismului în Ungaria. Nagy este o simplă unealtă, sau chiar un agent al imperialismului? Pentru moment este dificil de spus, important este cursul luat de evenimente, și acesta se îndreaptă spre restaurarea capitalismului. Ce ne rămâne de făcut? întreba Hrușciov referindu-se la URSS. Dacă cedăm, Occidentul va spune că suntem idioți, sau slabi – ceea ce este același lucru. De aceea noi nu putem în nici un caz să le permitem, noi, atât în calitate de comuniști internaționali, cât și URSS ca stat. Capitaliștii ar putea să ajungă la frontierele URSS. Trebuie să intervenim fără nici o ezitare.

(Histoire de 1939 à nos jours, Scodel, Paris, 1983, p. 120)

CRITICA POLITICII LUI STALIN – DISCURSUL PRIMULUI SECRETAR AL PARTIDULUI, NIKITA HRUȘCIOV, LA CEL DE-AL 20-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST AL UNIUNII SOVIETICE, 25 februarie 1956

[...] Temându-se de viitorul partidului și a națiunii sovietice, V.I. Lenin i-a făcut lui Stalin o caracterizare corectă, insistând asupra faptului că este necesar să se ia în

considerație problema transferării acestuia din poziția de secretar general, deoarece Stalin este excesiv de brutal, deoarece nu are o atitudine potrivită față de tovarășii săi, deoarece este capricios și abuzează de puterile sale [...].

Vladimir Ilici spunea: „Stalin este excesiv de brutal, și defectul său, care poate fi tolerat în mijlocul nostru, devine un defect ce nu poate fi tolerat în poziția de Secretar General. Din această cauză, propun ca tovarășii să ia în considerație metoda prin care Stalin să fie eliberat din poziția sa și altcineva să fie selecționat pentru acest rol, un om care, mai ales, să fie diferit față de Stalin într-o singură privință, și anume, o mai mare toleranță, o mai mare loialitate, o mai mare atenție, și o atitudine mai plină de considerație față de tovarășii săi, un temperament mai puțin capricios, etc."

Așa cum au demonstrat evenimentele ulterioare, frica lui Lenin a fost justificată; în prima perioadă după moartea lui Lenin, Stalin a dat atenție sfatului acestuia, dar, mai târziu, a început să nesocotească admonestările lui Vladimir Ilici.

Dacă analizăm practicile lui Stalin cu privire la conducerea partidului și a țării, dacă luăm în considerație ceea ce Stalin a săvârșit, trebuie să fim convinși că temerile lui Lenin au fost justificate. Trăsăturile negative de caracter ale lui Stalin, care erau doar incipiente în timpul lui Lenin, s-au transformat în timpul ultimilor ani într-un grav abuz de putere, care a determinat grave prejudicii partidului nostru [...].

Stalin a acționat nu prin convingere, explicație și cooperare răbdătoare cu poporul, ci prin impunerea concepțiilor sale, solicitând supunerea absolută în fața opiniilor sale. Oricine se opunea concepțiilor sale sau încerca să-și demonstreze punctul de vedere, era sortit să fie îndepărtat din conducerea colectivă și să sufere anihilarea morală și fizică. Aceasta a fost cu deosebire adevărat în timpul perioadei ce a urmat Congresului al XVII-lea, când mulți lideri proeminenți și membrii ai partidului, onești și dedicați cauzei comunismului, au căzut victime despotismului lui Stalin [...].

Stalin a inventat conceptul de inamic al poporului. Acest termen a făcut inutilă dovedirea erorilor ideologice ale persoanelor angajate în controverse; acest termen a făcut posibilă folosirea celor mai crude mijloace de represiune, violând toate normele legalității revoluționare, împotriva oricui care nu era de acord cu Stalin, împotriva acelora care erau doar suspectați de intenții ostile, împotriva acelora care aveau o reputație proastă. Acest concept, inamicul poporului, a eliminat de fapt posibilitatea oricărei lupte ideologice, [...]. În fapt, singura dovadă folosită a vinovăției, împotriva oricăror norme ale științei juridice actuale, era confesiunea acuzatului, și, cum s-a dovedit ulterior, aceste mărturisiri erau obținute prin presiuni fizice exercitate asupra acuzatului. [...]

Stalin, [...], a folosit metode extreme și represiune de masă într-un moment când revoluția era deja victorioasă, când statul sovietic era întărit, când clasele exploatatoare erau deja lichidate, și relațiile socialiste erau înrădăcinate solid în toate fazele economiei național, când partidul nostru era consolidat politic și se întărise atât numeric cât și ideologic. [...] În loc să-și demonstreze corectitudinea politică și să mobilizeze masele, el a ales adesea calea represiunii și a anihilării fizice, nu numai împotriva inamicilor reali, ci și împotriva persoanelor care nu comiseseră nici o crimă împotriva partidului și a guvernului sovietic. [...]

S-a dovedit că din cei 139 de membrii ai Comitetului Central, aleși la cel de-al 17 Congres, 98 de persoane, adică 70%, au fost arestați și împușcați (majoritatea în 1937-38). Aceeași soartă au avut-o și majoritatea delegaților la cel de-al 17-lea congres. Din 1966

de delegați cu drept de vot, 1108 persoane au fost apoi arestate sub acuzația de crime antirevoluționare, deci mai mult decât majoritatea. [...]

Represiunea de masă a crescut considerabil de la sfârșitul anului 1936 [...]. Acum, când au fost examinate cazurile așa-zișilor spioni și sabotori s-a descoperit că toate dovezile au fost fabricate. Mărturisirea vinovăției făcută de mulți dintre cei arestați și acuzați de activitate inamică au fost obținute cu ajutorul unor torturi crude și inumane. [...]

În timpul războiului și după aceea, Stalin a înaintat teza după care tragedia pe care a experimentat-o națiunea noastră în prima parte a războiului a fost rezultatul unui atac german neașteptat împotriva Uniunii Sovietice. Dar, tovarăși, aceasta este complet fals. [...] Multe fapte din perioada interbelică au arătat cu claritate că Hitler urma să înceapă un război împotriva statului Sovietic și pentru acest scop a concentrat mari unități armate, împreună cu unități blindate, la granițele sovietice. [...]

În ciuda acestor avertismente, nu au fost luate măsurile necesare pentru a pregăti țara pentru apărare și pentru a nu fi surprinsă. [...] Dacă industria noastră ar fi fost mobilizată eficient și la timp pentru a aproviziona armata cu materialul necesar, pierderile noastre ar fi fost cu mult mai mici. Dar mobilizarea nu a fost realizată la timp. Și chiar de la începutul războiului a devenit evident faptul că armata noastră era slab înarmată, că nu aveam suficiente piese de artilerie, tancuri și avioane pentru a respinge inamicul. [...]

Consecințe foarte grave, mai ales la începutul războiului, a avut anihilarea de către Stalin a multor comandanți militari și militanți politici între 1937-1941 datorită suspiciunii sale și prin acuzații scandaloase. În timpul acestor ani, represiunea a fost instituită împotriva unei părți a cadrelor militare începând cu nivelul comandanților de companie și batalion și s-a extins la nivele militare mai înalte; în acest timp cadrele conducătoare ce obținuseră experiență militară în Spania și Orientul Îndepărtat au fost, aproape în totalitate lichidați. [...]

Trebuie să spunem că după război situația a devenit și mai complicată. Stalin a devenit și mai capricios, iritabil și brutal; mai ales a crescut suspiciunea sa. Mania persecuției a atins dimensiuni incredibile. [...] După război Stalin s-a îndepărtat și mai mult de colectivitate. El singur decidea fără nici o considerație pentru nimeni și nimic. [...]

(Arhivele Congresului: Dezbateri și discuții ale Congresului al 20-lea, sesiunea a 2-a (22 mai 1956 – 11 iunie 1956), C11, Partea a 7-a (4 iunie, 1956), p. 9389-9403, cf. Internet Modern Sourcebook, http://www.fordham.edu/halsall/mod/1956khruschev-secret1.html, p. 1-13)

„COEXISTENȚA PAȘNICĂ" ÎNTRE CELE DOUĂ SUPRAPUTERI (1959). MOTIVELE, PRINCIPIILE ȘI LIMITELE ACESTEIA, PREZENTATE DE CONDUCĂTORUL UNIUNII SOVIETICE, NIKITA HRUȘCIOV

Am intrat acum într-o epocă în care este dificil să mai inventăm o armă mai puternică decât bomba cu hidrogen care posedă o forță practic nelimitată. Dacă adunăm toate mijloacele de distrugere de care a dispus societatea umană în trecut, pu-

terea acestora nu reprezintă decât o parte infimă din cea de care dispun în prezent două sau trei mari puteri deținătoare de arme nucleare. [...]

Este dificil de imaginat consecințele pe care un război în care s-ar folosi aceste mijloace oribile de distrugere și exterminare le-ar putea avea asupra umanității. Dacă vom permite ca aceasta să se întâmple, vom număra victimele nu cu milioanele ci cu zecile sau poate chiar sutele de milioane. Va fi un război care nu va face distincție între front și spatele frontului, între soldați și copii [...].

Nu există deci decât două soluții: sau războiul, și trebuie spus că, în epoca rachetelor și a bombei cu hidrogen, se ajunge la consecințe extrem de grave pentru toate popoarele; sau coexistența pașnică. [...]

Stabilirea de relații de prietenie durabilă între cele două mari puteri ale lumii, Uniunea Sovietică și Statele Unite ale Americii, ar avea o importanță majoră pentru întărirea păcii în întreaga lume. [...]

Dacă vom fundamenta relațiile dintre URSS și SUA pe cele cinci principii ale coexistenței pașnice: respect reciproc al integrității teritoriale și al suveranității, neagresiune, neintervenție în afacerile interne, egalitate și avantaje reciproce, coexistență pașnică și cooperare economică, [...] aceasta ar fi o deschidere cu adevărat excepțională pentru întreaga umanitate. [...]

Coexistența statelor cu regimuri sociale diferite este o formă de luptă de clasă între socialism și capitalism. Aceasta creează posibilități favorabile dezvoltării luptei de clasă în țările capitaliste și mișcărilor de eliberare națională pentru popoarele țărilor coloniale și dependente [...]. Coexistența nu înseamnă concilierea ideologiilor socialiste și burgheze. Dimpotrivă, aceasta implică întărirea luptei clasei muncitoare, a tuturor partidelor comuniste pentru triumful ideilor socialiste. [...] "

(Serge Berstein, Pierre Milza, ed., *Histoire de 1939 à nos jours*, Hatier, Paris, 1983, p. 208-209)

CRIZA RACHETELOR (octombrie 1962) – PERSPECTIVA PREȘEDINTELUI AMERICAN J.F. KENNEDY

[...] Dar această implantare secretă, rapidă și extraordinară a rachetelor comuniste, într-o regiune binecunoscută ca având o legătură particulară și istorică cu SUA și țările emisferei occidentale, violând asigurările sovietice și disprețuind politica americană – această decizie subită și clandestină de a implanta pentru prima dată arme strategice în afara teritoriului sovietic – constituie o modificare deliberat provocatoare și nejustificată a status-quo-ului, care nu poate fi acceptată de țara noastră, dacă vrem ca amicii și inamicii noștri să continue să creadă în curajul și cuvântul nostru. [...]

Noi nu riscăm prematur sau fără a fi necesar să plătim costul unui război nuclear mondial în care fructele victoriei ne-ar lăsa cu gustul amar al cenușei, dar nu ne vom ascunde de aceste riscuri atunci când trebuie să le facem față. [...]

Acționând deci pentru apărarea propriei noastre securități și a emisferei occidentale, și în virtutea puterilor conferite de Constituție și confirmate de Congres, am decis să luăm următoarele măsuri:

În primul rând: pentru a opri edificarea acestui potențial ofensiv, un embargo riguros s-a instaurat asupra tuturor echipamentelor militare ofensive expediate spre Cuba. Toate vapoarele, de orice fel, ce se îndreaptă spre Cuba, venind din orice țară sau din orice port, vor trebui să se întoarcă din drum dacă se va stabili că transportă arme ofensive. [...]

În al doilea rând: toate forțele armate ale Statelor Unite vor fi puse în alertă, atât pentru respectarea embargoului cât și pentru prevenirea oricărei acțiuni agresive împotriva securității Statelor Unite și a aliaților săi. [...]

În al treilea rând: politica țării noastre va considera orice lansare a rachetelor nucleare din Cuba împotriva oricărei națiuni din emisfera occidentală drept un atac al Uniunii Sovietice împotriva Statelor Unite, apelând, drept represalii, la o ripostă completă împotriva Uniunii Sovietice. [...]

În ultimul rând: fac apel la președintele Hrușciov pentru a opri această amenințare clandestină, irațională și provocatoare față de pacea mondială și pentru a instaura relații stabile între țările noastre [...]."

(J.F. Kennedy, *Le fardeau et la gloire,* France-Empire, Paris, 1964, p. 136-145)

REVOLUȚIA CULTURALĂ ÎN CHINA (iunie 1966)

Actuala revoluție socialistă culturală este o măreață revoluție menită să mătură toți monștrii și să remodeleze ideologia poporului, precum și să atingă sufletele oamenilor. Ce armă trebuie utilizată pentru a îndepărta toți monștrii? Ce ideologie trebuie aplicată pentru a întări mintea oamenilor și a le remodela sufletele? Cea mai puternică armă ideologică, singura de altfel, este gândirea marelui Mao Tse Tung.

Gândirea lui Mao reprezintă orientarea noastră politică, cea mai înaltă instrucțiune pentru acțiunile noastre; este telescopul și microscopul nostru politic și ideologic pentru observarea și analizarea tuturor lucrurilor. În această măreață și fără precedent revoluție culturală, noi trebuie să folosim gândirea lui Mao pentru a observa, analiza și transforma totul, și, într-un cuvânt, să o punem la comanda tuturor lucrurilor. Trebuie să folosim gândirea lui Mao pentru a distruge pozițiile inamicului și a obține victoria. Lupta noastră împotriva gangsterilor anti-socialiști este o luptă de clasă pe viață și pe moarte. Inamicii fără arme sunt mai ascunși, mai siniștrii și mai vicioși decât inamicii cu arme. Reprezentanții burgheziei și toți monștrii, inclusiv revizioniștii moderni, se opun adesea steagului roșu fluturând un steag roșu și se opun Marxism-leninismului și gândirii lui Mao sub masca Marxism-leninismului și a gândirii lui Mao, atunci când atacă Partidul și socialismul, deoarece Marxism-leninismul devine pe zi ce trece tot mai popular, Partidul nostru și Președintele Mao se bucură de un prestigiu incomparabil, iar dictatura proletariatului în țara noastră este tot mai consolidată. Acestea sunt tacticile pe care revi-

revizioniștii le folosesc în lupta lor împotriva Marxism-leninismului. Aceasta este noua caracteristică a luptei de clasă în condițiile dictaturii proletariatului.

În timpul măreței revoluții culturale au fost expuse multe fapte care ne arată foarte clar că elementele antipartinice și antisocialiste sunt carieriste, intrigante, ipocrite și aparțin claselor exploatatoare. Aceștia au o atitudine dublă. Ei au aparența unor oameni dar de fapt în inimile lor sunt demoni. În fața ne vorbesc omenește, iar în spate vorbesc diavolește. Sunt lupi în blană de oaie și tigrii mâncători de oameni cu fețe zâmbitoare. Adesea ei folosesc frazele Marxism-leninismului și ale gândirii lui Mao drept un paravan în timp ce își fac publice vederile lor diametral opuse sub cuvântul „dar" amestecând chestiuni burgheze și revizioniste. Inamicii ce țin un fals steag roșu sunt de zece ori mai vicioși decât cei cu steagul alb. Tigrii cu fețe zâmbitoare sunt de zece ori mai feroci decât tigrii cu colții dezgoliți și fălcile deschise. Lupii în blană de oi sunt de zece ori mai siniștrii decât lupii obișnuiți. Gloanțele învelite în zahăr sunt de zece ori mai distructive decât gloanțele reale. O fortăreață este mult mai vulnerabilă atunci când este atacată din lăuntrul său. Inamicii care și-au săpat calea printre rândurile noastre sunt mult mai periculoși decât inamicii ce acționează în câmp deschis. Trebuie să acordăm mai multă atenție și să fim vigilenți.

Într-o atât de complicată și de acută luptă de clasă, cum putem noi să tragem o linie clară între noi și inamicii noștri? Cum vom putea distinge între revoluționari și contrarevoluționari, între marxism-leninism și revisionism? Trebuie să folosim gândirea lui Mao, o armă ideologică puternică și s-o utilizăm drept telescop și microscop pentru a observa toate chestiunile. [...]

Reprezentanții burgheziei, folosindu-și poziția și puterea, uzurpă și controlează conducerea unor departamente, fac tot ceea ce pot pentru a împrăștia otrava burgheză și revizionistă prin intermediul literaturii, a teatrului, a filmelor, a muzicii, a artei, a presei, a radioului, a publicațiilor și cercetării academice și a școlilor, în încercarea de a corupe mintea poporului și a introduce „evoluția pașnică" drept pregătire ideologică a opiniei publice pentru restaurarea capitalistă. [...]

Gândirea lui Mao Tse-Tung este punctul culminant al marxism-leninismului. [...] Este arma invincibilă a poporului chinez, precum și o armă puternică, invincibilă a popoarelor revoluționare din întreaga lume. [...]

Fiecare propoziție a președintelui Mao reprezintă adevărul și poartă mai multă înțelepciune decât zece mii de propoziții obișnuite. [...]

Obiectivul fundamental a marii revoluții culturale socialiste din țara noastră este de a elimina complet vechea ideologie și cultură, vechile obiceiuri și tradiții folosite timp de mii de ani de către clasele exploatatoare pentru a otrăvi mintea poporului, și de a crea o cultură și ideologie proletară cu totul nouă, precum și a forma tradiții și obiceiuri noi pentru masele populare. Aceasta se poate realiza prin studierea creativă și aplicarea gândirii lui Mao în formidabila luptă de clasă, prin popularizarea acesteia și integrarea sa în masele de muncitori, țărani și soldați. [...] Faptele demonstrează că cei înarmați cu gândirea lui Mao sunt cei mai curajoși, înțelepți, uniți și puternici. [...]

Inamicul de clasă nu va cădea dacă nu îl vei mușca. Atunci când un inamic este eliminat, un altul apare. Atunci când o bandă de reprezentanți ai burgheziei a fost doborâtă, o

alta îi ia locul. Noi trebuie să urmăm instrucțiunile Comitetului Central al Partidului Comunist al Chinei și să nu uităm niciodată lupta de clasă, dictatura proletariatului, importanța politicii, ce înseamnă a fi alături de steagul roșu al gândirii lui Mao. [...] Noi trebuie să considerăm opera președintelui Mao drept suprema directivă a activității noastre. [...] Președintele Mao este soarele radiant ce luminează mințile noastre. Gândirea lui Mao este modul nostru de viață. Cei care se opun gândirii lui Mao, indiferent dacă când o fac sau ce fel de „autorități" sunt, vor fi denunțați de întregul partid și de întreaga națiune.

("Gândirea lui Mao Tse Tung este telescopul și microscopul cauzei noastre revoluționare" – Editorial al cotidianului „Armata de Eliberare" (Jiefangjun Bao), 7 iunie 1966, în The Great Socialist Cultural Revolution in China, Peking, Foreign Languages Press, 1966, III, p. 11-17, cf. Internet Modern History Sourcebook, http://fordham.edu/halsall/mod/1966-mao-culturalrev1.html, p. 1-4)

CONDUCĂTORUL COMUNIST AL CHINEI, MAO ZEDONG, DESPRE UN EVENTUAL CONFLICT NUCLEAR (1968)

Poate cineva să prevadă care va fi numărul victimelor provocate de un viitor război? Poate că vor fi până la o treime din cele 2 700 de milioane ale lumii întregi, respectiv doar 900 de milioane de persoane. Estimez că dacă se vor lansa bombele atomice pierderile vor fi chiar mai mici. Bineînțeles, este oribil. Dar chiar dacă vor pieri până la jumătate din populația globului tot nu va fi nici o nenorocire. De ce? pentru că acest război nu va fi dorit de noi, ci impus de ei. Personal, cred că întreaga lume va cunoaște aceste orori atunci când jumătate sau chiar mai mult din umanitate va pieri. Am afirmat și cu altă ocazie că dacă jumătate din omenire va pieri, cealaltă jumătate va trăi și, în schimb, imperialismul va fi complet suprimat, și nu va rămâne decât socialismul în întreaga lume. Apoi, în cincizeci sau o sută de ani, populația globului se va dubla sau chiar mai mult. [...]

(A. Gauthier, J.-P. Husson ed., *Histoire contemporaine*, ABC, Rosny, 1992, p. 91)

PRINCIPIILE DESTINDERII, DESCRISE DE SECRETARUL DE STAT AMERICAN HENRY KISSINGER (1968)

[...] Principiul realismului: noi încercăm, în negocierile cu Uniunea Sovietică, să abordăm doar cauzele precise ale tensiunilor, în loc să ne limităm la considerații generale. Dacă vrem ca întâlnirile la vârf să aibă utilitate, acestea trebuie bine pregătite și trebuie ținut cont de progresele obținute pe cale diplomatică în timpul precedentelor negocieri. Noi respectăm angajamentul ideologic al conducătorilor sovietici. Noi nu pierdem din vedere faptul că țările noastre au interese divergente în numeroase domenii. Nu ne imaginăm că relațiile personale sau sentimentele bune vor pune capăt tensiunilor postbelice,

dar noi suntem gata să explorăm domeniile în care avem interese comune și să încheiem acorduri precise, fondate pe condiții de strictă reciprocitate.

Principiul reținerii: cele două supraputeri nu pot continua să întrețină relații convenabile dacă una dintre ele vrea să obțină avantaje unilaterale sau profituri de pe urma crizelor ce survin în anumite țări. Noi suntem hotărâți să contracarăm acțiunile hazardate ale sovieticilor, dar suntem de asemenea gata să negociem condițiile unei veritabile detensionări. Nu vom favoriza o destindere destinată amăgirii eventualelor victime; noi preconizăm, dimpotrivă, o destindere fundamentată pe o politică de reținere reciprocă. Vom continua să [...] recurgem la sancțiuni în cazul abuzurilor și să apelăm la apropiere în cazul bunăvoinței.

Principiul legăturilor: noi urmărim să accentuăm faptul că dacă dorim ca relațiile dintre cele două superputeri să progreseze de o manieră eficace, trebuie ca acest progres să se extindă la numeroase domenii. După părerea noastră, evenimente ce survin în diferite colțuri ale globului sunt legate între ele. Plecăm de la principiul după care clasificarea problemelor în categorii foarte precise incită conducătorii sovietici să creadă că pot beneficia de cooperare într-un anumit domeniu, continuând în același timp să caute avantaje unilaterale în altele. Acest lucru nu va mai fi posibil. [...]

(H. Kissinger, *À la Maison Blanche, 1968-1973*, vol. I, Fayard, Paris, 1979, p. 134-135)

„PRIMĂVARA DE LA PRAGA" (iulie 1968) DIN PERSPECTIVA CONDUCĂTORILOR COMUNIȘTI AI URSS, POLONIEI, UNGARIEI ȘI BULGARIEI, REUNIȚI LA VARȘOVIA PENTRU A DECIDE INTERVENȚIA ÎMPOTRIVA REFORMIȘTILOR DIN CEHOSLOVACIA

Forțele antisocialiste și revizioniste au acaparat presa, radioul, televiziunea, transformându-le în tribune pentru a ataca partidul comunist, pentru a dezorienta clasa muncitoare și poporul muncitor. Noi nu putem accepta ca forțe străine să conducă Cehoslovacia departe de calea socialismului. [...]

Frontiera occidentală a Cehoslovaciei nu îi aparține numai acesteia, ci întregii tabere socialiste. Acesta este un rezultat al celui de-al doilea război mondial pentru care URSS a trebuit să plătească un preț foarte ridicat. Biroul Politic [al URSS] nu poate să pună în pericol rezultatele acestui război. [...]

Partidele noastre trebuie să fie răspunzătoare de acțiunile lor nu numai în fața propriilor clase muncitoare, dar și în fața clasei muncitoare internaționale și a mișcării comuniste internaționale. Trebuie să ne unim pentru a apăra realizările socialismului, securitatea și poziția noastră internațională. [...] Suveranitatea fiecărui stat socialist nu se poate opune intereselor socialismului sau mișcării revoluționare mondiale. [...]

(*Histoire de 1939 á nos jours*, Scodel, Paris, 1983, p. 131)

RĂZBOIUL DIN VIETNAM (1965 – 1973)

a. *Decizia Congresului SUA de a interveni în conflictul dintre guvernul Republicii Vietnamului de Sud și insurgenții comuniști sprijiniți de Republica Democratică a Vietnamului de Nord.*

1. Congresul aprobă și susține decizia președintelui[1], comandant al forțelor armate, de a lua toate măsurile utile pentru a respinge orice atac împotriva forțelor militare americane și de a preveni o agresiune ulterioară.

2. Statele Unite consideră că menținerea păcii și a securității internaționale în Asia de sud-est este esențială pentru interesul național și pentru pacea lumii. În acord cu propria lor Constituție și cu Carta Națiunilor Unite, cu obligațiile lor reieșite din tratatele de apărare colectivă ale Asiei de sud-est, Statele Unite sunt deci gata să ia toate măsurile necesare, incluzând folosirea forței, pentru a asista oricare membru al acestor tratate să-și apere independența. [...]

(Serge Berstein, Pierre Milza, ed., *Histoire de 1939 á nos jours*, Hatier, Paris, 1983, p. 218)

b. mărturii americane din Vietnam

Am cunoscut odată un soldat din Divizia a 4-a LRP[2], unul dintre aceia care noapte de noapte, timp de săptămâni sau chiar luni, atacau, executând ambuscade, distrugând baze V.C.[3], sau atacând coloanele nord-vietnameze. El mi-a spus că Dexedrina, pastilele oferite de armată, îl făceau să vadă noaptea prin junglă și să se simtă mai relaxat în misiuni.

Era pentru a treia oară în Vietnam. În 1965 fusese singurul supraviețuitor al unui pluton distrus în timp ce încerca să intre în valea La Drang. În '66 se întorsese în Forțele Speciale și într-o dimineață, după o ambuscadă, a trebuit să se ascundă printre cadavrele camarazilor săi, în timp ce soldații Vietcong împungeau cu baionetele trupurile încă nerăcite pentru a se asigura că au murit. După experiența aceea, practic nu-i mai rămăsese nimic în minte în afara războiului.

„Pur și simplu nu mă mai pot întoarce în lume", spunea el. Mi-a povestit că după ce ajunsese acasă ultima oară, a stat tot timpul în camera lui, iar câteodată obișnuia să scoată arma de vânătoare, să țintească oamenii și mașinile de pe stradă până când singura senzație pe care o mai percepea era tensiunea din vârful degetului de pe trăgaci. [...]

Atunci când mi-a povestit o întâmplare din război, mi-a trebuit un an de Vietnam să înțeleg ceea ce se ascundea în spatele ei: „O patrulă a urcat pe munte. Un singur om s-a mai întors. A murit înainte de a putea povesti ce se întâmplase". [...]

(Michael Herr, *Dispatches*, Alfred A. Knopf Inc., New York, 1977, p. 69 – 70)

---

[1] Este vorba de Lyndon Johnson (1964-1968)

[2] LRP – Patrulare și recunoaștere la mare distanță – unități americane specializate în lupta anti-guerilă în jungla vietnameză.

[3] V.C. – Vietcong, insurgenții comuniști din Vietnamul de Sud.

c. strategia nord-vietnameză a războiului revoluționar.

Este un mod de conduită în război și o artă militară adaptată războiului popular, purtat pe toate planurile de către o națiune ce are un teritoriu nu foarte întins, o populație nu prea numeroasă, împotriva armatelor agresoare ale marilor state imperialiste. [...]

1. Războiul purtat de întregul popor, pe toate planurile, combinarea forțelor armate cu forțele politice, lupta armată cu lupta politică, insurecția armată cu războiul revoluționar. [...]

2. Stabilirea solidă în zonele rurale, purtarea războiului atât în zonele rurale cât și în cele urbane, dezvoltare și combinarea ofensivelor împotriva inamicului, în formele necesare, în trei zone strategice: munți, câmpii și orașe. [...]

3. O gândire strategică ofensivă atât în insurecția armată cât și în războiul revoluționar. [...]

5. Coordonarea distrugerii trupelor inamice cu cucerirea și menținerea puterii populare; aneantizarea forțelor inamice, întreținerea și creșterea forțelor noastre. [...]

6. Sprijinirea în mod esențial pe propriile sale forțe, căutând în același timp câștigarea ajutorului internațional.

(Le monde de 1939 à nos jours, Hachette, Paris, 1983, p. 132)

CONFLICTUL IDEOLOGIC ÎNTRE CHINA ȘI URSS, ÎN VIZIUNEA LIDERILOR DE LA PEKIN, 1970

Pătura privilegiată a burgheziei sovietice a dobândit puteri considerabil mărite. [...] Ea domină partidul, guvernul, armata, economia, cultura. [...]

Clica aflată la putere afirmă că practică „internaționalismul față de țările frățești". De fapt ea utilizează pactul de la Varșovia, CAER-ul, și alte organizații, pentru a ține prizoniere anumite state din estul Europei în spatele gratiilor așa-numitei „comunități socialiste". Această clică a trimis în Cehoslovacia mii de soldați pentru a zdrobi sub cizma sa și a instala o autoritate fantomă cu ajutorul baionetelor.

De când Leonid Brejnev este la putere, clica revizioniștilor sovietici merge și mai departe pe calea militarismului. Bugetul militar a crescut. Mobilizarea și pregătirile agresive s-au intensificat. Scopul său este de a declanșa un război fulger.

(Le monde de 1939 à nos jours, Hachette, Paris, 1983, p. 134)

APROPIEREA DINTRE CHINA ȘI STATELE UNITE ÎN CONTEXTUL TENSIUNILOR SINO-SOVIETICE (1969-1971)

Astfel, la sfârșitul lui 1969, relațiile Americii cu lumea comunistă deveneau relații triunghiulare. Noi nu considerăm deschiderea noastră spre China ca fundamental antisovietică. Scopul nostru era de a curăța politica externă americană de orice sentimentalism. Nu exista nici un motiv pentru ca noi să ne limităm contactele cu marile state comuniste doar la Uniunea Sovietică. Dacă noi întindeam mâna Chinei,

aceasta nu se întâmplă pentru a ascunde un profund sentiment de culpabilitate față de politica noastră în China în anii 1940, ci pentru a stabili un echilibru mondial. Nu facem acest gest pentru a ne alia cu China împotriva Uniunii Sovietice, ci pentru a ne plasa într-o situație favorabilă îndeplinirii unor obiective constructive – pentru a oferi fiecărei puteri comuniste avantajul relațiilor bune cu noi. Un astfel de echilibru ar putea asigura o anumită stabilitate între marile puteri, și chiar o eventuală cooperare pentru anii 1970 și 1980. [...]

Pe 15 iulie 1971, președintele Nixon, spre stupoarea generală anunța că „fiind cunoscută dorința sa de a vizita Republica Populară Chineză", China transmisese o invitație în acest sens pe care o acceptase cu plăcere. [...]

Vizita lui Nixon a avut loc între 21 și 28 februarie 1972 [...]. Președintele nu a contestat faptul că Formosa[1] era o parte din China, dar a declarat că dorește reglarea acestei chestiuni să fie realizată de chinezi, alianța între SUA și Formosa rămânând valabilă. [...] Cele două state s-au pronunțat pentru neagresiune și neamestec în afacerile interne. „Această săptămână a schimbat lumea" a declarat, la plecare, președintele Nixon. [...]

(Henry Kissinger, *A la Maison Blanche, 1968-1973*, Fayard, Paris, 1979, vol. I, p. 197-198, vol. II, p. 121)

PACEA MONDIALĂ PRIN ECHILIBRUL TERORII, 1972, – VIZIUNEA PREȘEDINTELUI AMERICAN NIXON ASUPRA TRATATULUI DE LIMITARE A ARMAMENTULUI STRATEGIC ÎNCHEIAT ÎNTRE STATELE UNITE ȘI UNIUNEA SOVIETICĂ

Un efect important al tratatului era acela de a permanentiza conceptul descurajării prin teroare reciprocă: abandonând rachetele defensive, fiecare dintre părți oferea practic populația și teritoriul său drept ostatic unui posibil atac cu rachete strategice. Fiecare dintre părți avea deci un interes vital în a împiedica un război care nu putea fi decât reciproc distrugător.

Acordul asupra rachetelor strategice a marcat un prim pas spre controlul armamentelor în epoca termonucleară. Statele Unite nu au cedat nimic, deoarece noi nu aveam nici un program care să fie afectat de înghețarea prevăzută de acord. Sovieticii, dimpotrivă, aveau în curs de execuție un important program de desfășurare a acestui tip de rachete. [...]

(*Le monde de 1939 à nos jours*, Hachette, Paris, 1983, p. 137)

[1] Formosa, acuala Republică a Taiwanului, teritoriu insular în apropierea Chinei, unde s-au retras în 1949 forțele naționaliste și anticomuniste ale lui Tchang Kai-chek.

PRINCIPIILE POLITICII ORIENTATE SPRE EST, „ÖSTPOLITIK", A CANCELARULUI GERMAN WILLY BRANDT (1969 –1970)

Încheierea unor acorduri cu vecinii noștri orientali rămâne o sarcină primordială a politicii noastre. Ne putem apropia de acest rezultat numai pas cu pas, într-un lung proces de destindere, reunindu-ne, înțelegându-ne și colaborând în toate domeniile relațiilor internaționale.

Dezvoltarea relațiilor noastre cu celelalte țări comuniste, trebuie să completeze dezvoltarea raporturilor noastre cu Uniunea Sovietică și nu să i se opună. De asemenea, reglarea raporturilor inter-germane depinde strâns de politica noastră în Estul Europei. Și noi am anunțat clar că dorința noastră de destindere se referă și la Republica Democrată Germană. Ceea nu implică însă abandonarea intereselor noastre vitale.

Noi nu am gândit vreodată că putem avea o politică activă de destindere în est îndepărtându-ne de Occident. Cel ce-și imaginează că politica externă se supune regulilor pendulului, greșește complet, mai ales în cazul țării noastre, Germania. Ar fi de asemenea fals ca poziția Republicii Federale a Germaniei în favoarea democrației occidentale să fie considerată drept dirijată împotriva Europei Centrale și de Est.

(Le monde de 1939 à nos jours, Hachette, Paris, 1983, p. 138)

CONFERINȚA DE LA HELSINKI (1975) – EXTRASE DIN ACTUL FINAL AL CONFERINȚEI ASUPRA SECURITĂȚII ȘI COOPERĂRII ÎN EUROPA

I. Egalitate suverană, respectarea drepturilor inerente suveranității.

Statele participante respectă reciproc egalitatea lor suverană [...] și dreptul fiecărui stat de a alege și a dezvolta în mod liber sistemul său politic, social, economic și cultural precum și dreptul de a formula propriile legi și reglementări [...].

II. Nerecurgerea la amenințarea cu sau la folosirea forței.

Statele participante se abțin în relațiile reciproce, ca și în relațiile internaționale în general, să recurgă la amenințarea sau la folosirea forței. [...]

III. Inviolabilitatea frontierelor

Statele participante consideră drept inviolabile toate frontierele reciproce precum și cele ale tuturor statelor europene și se abțin, acum și în viitor, de la orice atentat împotriva frontierelor. [...]

VI. Neintervenția în afacerile interne

Statele participante se abțin de la orice intervenție, directă sau indirectă, individuală sau colectivă, în afacerile interne sau externe supuse competenței naționale ale unui alt Stat participant, indiferent care sunt relațiile reciproce.

Se abțin în consecință de la orice formă de intervenție armată sau de amenințare împotriva unui alt Stat participant.

b. punctul de vedere sovietic oficial, exprimat de agenția de presă TASS.

Încă din primele zile ale revoluției, forțele contra-revoluționare au declanșat un război nedeclarat împotriva Republicii Democratice a Afganistanului, plecând de pe teritoriul pakistanez și din alte state vecine. Uniunea Sovietică a prevenit în mai multe rânduri prin canale diplomatice, Statele Unite, de necesitatea încetării acestor acțiuni. În loc să înceteze, aceste acte au luat amploare și au sfârșit prin a pune în pericol chiar existența Republicii. Atunci, guvernul afgan a făcut apel la ajutorul sovietic pentru a putea opri agresiunea externă. Contingente sovietice au fost introduse pentru a efectua operațiuni limitate. Ele vor fi retrase din Afganistan atunci când motivele ce au dus la apelul guvernului afgan pentru intervenția noastră armată vor fi eliminate. [...] Uniunea Sovietică nu este de acord cu exportul de revoluție. Dar, conform datoriei sale internaționale, Uniunea sovietică nu poate admite exportul de contra-revoluție.

(Le monde de 1939 à nos jours, Hachette, Paris, 1983, p. 237)

CRIZA POLONEZĂ ȘI INSTAURAREA REGIMULUI AUTORITAR AL GENERALULUI JARUZELSKI, COMENTATE DE RAYMOND ARON (1982)

Regimul generalului Jaruzelski nu constituie normalizarea situației, chiar pentru sovietici. El nu a reușit să facă pace nici cu Biserica, nici cu sindicatele, nici cu țăranii. Acest regim s-a suprapus societății civile poloneze, nu s-a fondat pe aceasta, nu a avut rădăcini în nici un sector al țării. Faza actuală nu are echivalent nici în Ungaria lui 1956, nici în Cehoslovacia anului 1968. Revolta populară nu a dispărut, ea s-a scufundat în tăcere, în noapte, în alienare și în rezistența populației. Or, fără participarea activă a muncitorilor, nici un plan de redresare economică nu poate reuși. Grație carelor de asalt, ordinea domnește la Varșovia, dar ordinea nu ajunge.

Înainte de a ști dacă normalizarea va semăna cu ceea ce s-a întâmplat în Ungaria și Cehoslovacia, rămâne de văzut dacă și cum Partidul-armată va obține asentimentul națiunii.

(R. Aron, „Budapest et Varsovie", *L'Express,* 16-22 septembrie 1982)

RONALD REAGAN, POZIȚIA SA ANTI-SOVIETICĂ ȘI POLITICA SA DE ÎNARMARE MASIVĂ A STATELOR UNITE (1982)

Noi nu vom înceta să denunțăm comunismul drept un capitol trist și bizar al istoriei umanității, un capitol ale cărui ultime pagini sunt scrise în aceste momente. [...] Atât timp cât liderii comuniști sovietici își vor afirma dorința pentru revoluție mondială și un stat mondial comunist sau socialist, atât timp cât acești conducători vor declara deschis că singura moralitate pe care o recunosc este aceea care servește cauza lor, ceea ce înseamnă că își rezervă dreptul de a comite orice crimă, de a minți, de a trișa

pentru a obține ceea ce doresc, cred că nu se poate face orice aranjament, chiar o destindere a relațiilor, fără a păstra în minte această atitudine. [...]

Istoria politicii externe a Uniunii Sovietice după cel de-al doilea război mondial a înregistrat numeroase dovezi ale tiraniei, incluzând violarea acordurilor de la Yalta, ce a dus la dominarea Europei de est, simbolizată prin zidul Berlinului, un monument al represiunii [...]. Include loviturile de stat din Cehoslovacia, Ungaria și Afganistan precum și nemiloasa represiune a mândrului popor polonez. Teroriști sponsorizați de sovietici operează în America centrală și de sud, în Africa, Orientul Mijlociu, în Caraibe și în Europa, violând drepturile omului și copleșind lumea cu violența lor. Atrocitățile comuniste în Asia de sud-est, Afganistan și în alte locuri continuă să șocheze lumea liberă în momentul în care refugiații scapă și povestesc ororile trăite. [...]

Pentru a-și îndeplini scopurile, sovieticii își transformă armata lor terestră, continentală și precumpănitor defensivă într-o forță armată, navală și aeriană ofensivă la scară globală, absolut capabilă să sprijine o politică externă imperială. [...]

Este nevoie de un program imediat de dezvoltare concomitentă a triadei atomice[1] pentru a opri declinul puterii militare americane. [...] Sunt vizate trei obiective principale. În primul rând, descurajarea: acest program trebuie să descurajeze orice acțiune sovietică dirijată împotriva poporului american sau a aliaților săi; apoi recuperarea avantajului: trebuiesc furnizate Statelor Unite mijloacele de a răspunde, la un cost rezonabil și într-o durată adecvată, creșterii ulterioare a forțelor sovietice; în final, stimularea negocierilor: se va vedea că americanii doresc menținerea echilibrului strategic, și acest fapt va duce la inițierea unor noi negocieri. [...]

Sper că acest program îl va împiedica pe inamicul nostru să comită aceeași eroare pe care, în trecut, alții au regretat-o profund: eroarea de a subestima determinarea și voința americanilor de a-și păstra libertatea, de a-și proteja patria și aliații. [...] "

(Robert Marcus, David Burner, ed., *America since 1945*, St. Martin's Press, New York, 1985, p. 388-393)

SCHIMBAREA PRODUSĂ ÎN POLITICA EXTERNĂ SOVIETICĂ, ÎN PERCEPȚIA ANALIȘTILOR POLITICI FRANCEZI (1989)

Ascensiunea la putere a lui Mihail Gorbaciov, ales la 11 martie 1985 secretar general al Partidului Comunist sovietic, nu a avut consecințe doar pe plan intern. *Perestroika* (restructurarea) a afectat toate aspectele statului și societății sovietice. Apoi, cerințele *glasnost* (transparenței) au declanșat procesul de ruptură. Schimbările la vârful Uniunii Sovietice, întoarcerea din exil a academicianului dizident Andrei Sakharov, alegerea lui Gorbaciov ca șef de stat (mai 1989) arată că imobilismul brejnevian a murit. În politica externă, de asemenea această mișcare a provocat unde de șoc. Căci, pentru a

[1] Triada atomică – lansatoare terestre (rachete), aeriene (bombardierele strategice) și submarine (submarinele nucleare).

consacra energia sovietică reconstrucției economice, Gorbaciov a trebuit să limiteze angajamentele internaționale ale URSS-ului. El a declarat pe 18 februarie 1988, în fața plenum-ului Comitetului Central: „Succesul perestroikăi este imposibil fără o politică externă fondată pe o nouă gândire." (M. Vasse)

„Cheia înțelegerii inovațiilor lui Gurbaciov în politica internațională se găsește în exigențele politicii sale interne; căci prima a apărut ca strâns subordonată celei de-a doua, mai ales situației economice extrem de grave a URSS. Prioritatea fundamentală acordată perestroikăi afectează politica internațională în mai multe moduri. Situațiile de tensiune internațională care implică sau doar riscă să implice URSS trebuie a fi dezamorsate sau evitate, chiar cu un preț pe care predecesorii lui Gorbaciov l-au considerat drept inacceptabil. [...] Prioritatea acordată relansării economiei se reflectă de asemenea în voința de a limita, și chiar de a reduce greutatea considerabilă a angajamentelor internaționale ale URSS, mai ales acolo unde nu s-au obținut succesele scontate. Consecințele nefaste pentru economia sovietică, concretizate în dirijarea continuă și masivă a celor mai bune resurse umane și tehnice spre sectorul militar, par să fie percepute mai bine decât în perioada anterioară. Dacă s-a obținut o paritate generală cu Statele Unite pe plan militar, acest fapt a fost plătit în planul economiei interne, conducând la actualul dezastru. [...]

(L´état du monde 1988-1989, La Decouverte, Paris, 1989, p. 421)

MODIFICAREA COMPORTAMENTULUI URSS FAȚĂ DE STATELE SATELITE DIN ESTUL EUROPEI (1987-1989)

„Unitate nu înseamnă a fi identic sau uniform" declara Mihail Gorbaciov pe 2 noiembrie 1987. „Socialismul nu a avut și nu poate avea modele cu care toate țările socialiste să se compare." Pe 6 iulie 1989, la Strasbourg, în fața Consiliului Europei, Gorbaciov devenea mult mai precis. Filozofia casei comune europene „exclude posibilitatea folosirii sau amenințării cu folosirea forței, între alianțe sau în interiorul alianțelor". „Orice intervenție în afacerile interne, orice tentativă de a limita suveranitatea unui alt stat, amic sau aliat, sau de alt fel, este inadmisibilă [...] ".

Doctrina Brejnev părea efectiv decedată și înlocuită prin ceea ce se va chema, după expresia lui G. Gherasimov, purtătorul de cuvânt la ministerului afacerilor externe, doctrina Sinatra, după celebrul cântec al acestuia *My way* (Calea mea).

Neintervenția fiind astfel recunoscută drept principiu director al relațiilor intersocialiste, [...] atunci când Eduard Șevarnadze afirma, la 23 octombrie 1989 în fața Sovietului Suprem, „absoluta libertate" a popoarelor est europene, și nega faptul că ar exista o criză în raporturile dintre URSS și aliații săi, el dădea de fapt semnalul debandadei, al desprinderii fostelor state-satelite. [...]

(A. de Tinguy, „Bouleversements à l'Est", *Notes et études documentaires,* La Documentation française, Paris, 1990, p. 123)

PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI INDIEI (iulie 1947)

1. De la data de 1 august 1947, două dominioane independente vor fi stabilite în India, cunoscute sub denumirea de India, respectiv Pakistan [...].

2. Teritoriul Indiei va fi format din teritoriile plasate sub suveranitatea Maiestății Sale, care, imediat înaintea „zilei desemnate", erau incluse în India britanică, cu excepția teritoriilor care [...] trebuie să formeze Pakistanul.

5. Pentru fiecare din noile dominioane va exista un guvernator general, numit de Maiestatea Sa, ce o va reprezenta pe Maiestatea Sa în fața guvernelor dominioanelor. [...]

6. [...] Nici o lege sau dispoziție de lege promulgată de legislatura fiecăruia dintre dominioane nu va fi nulă sau neavenită datorită faptului că este opusă legii engleze, sau unei dispoziții a unui Act actual sau viitor al Parlamentului Regatului Unit, sau unui ordin, decizie sau reglementare aplicate ca urmare a unui astfel de Act; puterile legislaturilor fiecărui nou dominion deține facultatea de a suprima sau amenda un astfel de Act, ordin, decizie sau reglementare [...].

7. Cu începere din „ziua desemnată":

Guvernul Maiestății Sale nu va mai avea nici o responsabilitate, sub raportul guvernării, pentru teritoriile care, imediat înaintea acestei zile, erau cuprinse în India Britanică [...].

(Serge Berstein, Pierre Milza, ed., *Histoire de 1939 à nos jours*, Hatier, Paris, 1983, p. 150)

REZOLUȚIA ONU ASUPRA DREPTULUI POPOARELOR LA AUTODETERMINARE (decembrie 1952)

Statele membre ale organizației trebuie să recunoască și să favorizeze realizarea, în ceea ce privește populațiile din teritoriile ne-autonome și din teritoriile a căror administrație este sub tutelă, a dreptului popoarelor de a dispune de ele însele și trebuie să faciliteze exercitarea acestui drept populațiilor din aceste teritorii, ținând cont de principiile și de spiritul Cartei Națiunilor Unite în ceea ce privește fiecare teritoriu precum și de voința liber exprimată a populațiilor interesate, voința populației fiind determinată pe calea plebiscitului sau prin alte mijloace democratice recunoscute, de preferință sub egida Națiunilor Unite; Statele membre ale organizației care au responsabilitatea de a administra teritoriile neautonome și teritoriile sub tutelă vor lua măsuri practice [...] pentru a asigura participarea directă a populațiilor autohtone la organele legislative și executive ale guvernării din aceste teritorii pentru a pregăti populațiile respective pentru autonomie completă sau independență.

(Serge Berstein, Pierre Milza, ed., *Histoire de 1939 à nos jours*, Hatier, Paris, 1983, p. 147)

[...] Conferința afro-asiatica deplange politica și practica segreg
minare rasială ce formează baza sistemului politic și a raporturilor u
din Africa și în alte părți ale lumii. [...].

Conferința își exprimă profunda simpatie și sprijinul său pentru a
victimelor segregării rasiale, în special pentru popoarele de origine
kistaneză. [...]

Luând în considerație situația instabilă din Africa de Nord și r
acorda popoarelor din Africa de Nord dreptul de a dispune de ele în
asiatică declară sprijinul pentru dreptul popoarelor din Algeria, Ma
determinare și la independență, și solicită imperativ guvernului fra
întârziere o soluție pașnică pentru această chestiune. [...]

Conferința este de acord:

1. să declare că colonialismul, în toate manifestările sale, rep
trebuie să i se pună capăt cât mai curând.

2. să declare că problema popoarelor supuse stăpânirii străine,
tării, constituie o negare fundamentală a drepturilor fundamentale
trară Cartei Națiunilor Unite și împiedică pacea și cooperarea mond

3. să sprijine cauza libertății și independenței acestor popoare.

4. să solicite puterilor interesate acordarea libertății și independențe

(Serge Berstein, Pierre Milza, ed., *Histoire de 1939 à nos jours*, Hat

DECOLONIZAREA AFRICII NEGRE ȘI ALUNECAREA S
ÎN VIZIUNEA PREȘEDINTELUI REPUBLICII S
LEOPOLD SENGHOR (1961)

Noi trebuie să trasăm planul nostru propriu de dezvoltare l
elemente ale civilizației negro-africane, îmbogățite cu ele
liste. Practic, dacă vom realiza acest lucru, vom transpune în re
mului. Trebuie deci, înainte de a desena planul nostru de dezvolta
situației noastre utilizând metoda dialectică. Vorbim de „situația
plan. Trebuie deci realizat

1.) inventarul civilizației noastre tradiționale;

2.) inventarul întâlnirii, ce a dus la apariția realității coloniale,
tră tradițională și civilizația franceză;

3.) inventarul resurselor noastre economice, cu lacunele și pote

Planul nostru de dezvoltare nu poate fi doar un plan economic
social în sensul cel mai larg al cuvântului: politic, economic, socia
pe ultimul termen. [...] Ceea nu înseamnă că planul nu va fi tota

tarul cultural pentru a se dezvolta în viitorul nostru politic. În funcție de obiectivele și scopurile noastre, opțiunile economice și sociale de început – cultura negro-africană – elementele socialiste vor fi adaptate realităților noastre. [...]

(Serge Berstein, Pierre Milza, ed., *Histoire de 1939 à nos jours*, Hatier, Paris, 1983, p. 302)

DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ A STATULUI ISRAEL (mai 1948)

Țara lui Israel a fost leagănul poporului evreu. Acolo s-a format identitatea sa spirituală, religioasă și națională. Acolo și-a realizat independența și a creat o cultură de valoare atât națională cât și universală. Acolo a fost scrisă Biblia și de acolo a fost dăruită lumii. Exilat de pe solul Palestinei, poporul evreu a rămas fidel în toate statele în care a fost dispersat și nu a încetat niciodată să creadă și să se roage pentru întoarcerea sa în palestina și pentru restaurarea libertății sale naționale.

Dominați de această tradiție, Evreii s-au străduit, de-a lungul secolelor să se întoarcă în țara strămbunilor lor și să reconstruiască statul.

[...] La 29 noiembrie 1947, Adunarea generală a Națiunilor Unite a adoptat o rezoluție în favoarea creării unui stat evreu independent în Palestina și a invitat locuitorii țării să ia toate măsurile necesar pentru a face această decizie efectivă. [...] În plus, este vorba de dreptul evident al poporului evreu de a exista ca națiune la fel ca celelalte, în propriul său stat suveran.

În consecință, noi, membrii Consiliului național, reprezentând poporul evreu din Palestina și mișcarea sionistă mondială, [...] proclamăm înființarea statului evreu în Palestina ce se va numi Israel [...].

(*Histoire de 1939 à nos jours*, Scodel, Paris, 1983, p. 138)

PRETEXTUL RĂZBOIULUI „DE 6 ZILE" DINTRE ISRAEL ȘI STATELE ARABE, ÎN VIZIUNEA MINISTRULUI EGIPTEAN EL SADAT (1967)

În acea epocă, multe țări arabe criticau Egiptul pentru că permitea navelor internaționale, în special navelor israeliene, să treacă prin strâmtoarea Tiran[1].

Noi știam că armamentele noastre erau suficiente: ele erau chiar mai bune decât șase ani mai târziu, în momentul războiului din octombrie 1973. Atunci când Nasser ne-a solicitat părerea, noi am exprimat unanim opinia că strâmtoarea Tiran trebuie închisă, singurul care a făcut excepție fiind Sidqi Suleiman, primul ministru, care l-a rugat pe Nasser să arate puțină răbdare, să țină cont de situația noastră economică, de proiectele

[1] Strâmtoare între Marea Roșie și Golful Aqaba, vitală pentru aprovizionarea singurului port estic al Israelului. Încă din timpul conflictului din 1956, purtat între Egipt și Israel, Franța și Marea Britanie ca urmare a deciziei președintelui Nasser de a naționaliza canalul Suez, Israelul arătase că închiderea strâmtorii de către autoritățile egiptene este considerat drept cassus belli.

ambițioase care fuseseră începute, mai ales în momentul în care ajutorul sovietic se diminuase, etc. Dar Nasser nu a acordat nici o atenție argumentelor lui Suleiman; el era de fapt nerăbdător să închidă strâmtoarea pentru a pune capăt defăimărilor venite din partea Arabă în legătură cu această problemă, precum și pentru a-și menține prestigiul de care se bucura în lumea arabă.

(A. El Sadat, *À la recherche d'une identité*, Fayard, Paris, 1978, p. 129)

REZOLUȚIA 242 A CONSILIULUI DE SECURITATE A ONU ASUPRA CONDIȚIILOR DE PACE ÎN ORIENTUL MIJLOCIU (noiembrie 1967)

Consiliul de Securitate [...]

1. Afirmă că realizarea principiilor Cartei ONU cere instaurarea unei păci juste și durabile în Orientul Mijlociu ce trebuie să cuprindă aplicarea următoarelor două principii:

Retragerea forțelor armate israeliene din teritoriile ocupate în cursul recentului conflict:

Încetarea stării de beligeranță și respectarea recunoașterii suveranității, integrității teritoriale și independenței politice a fiecărui stat din regiune precum și a dreptului lor de a trăi în pace în interiorul frontierelor sigure și recunoscute la adăpost , ferite de amenințare sau de acte de forță.

2. Afirmă necesitatea:

a) de a garanta libertatea navigației pe caile navale internaționale ale regiunii;

b) de a realiza o reglementare juste a problemei refugiaților;

c) de a garanta inviolabilitatea teritorială și independența politică a fiecărui stat din regiune [...].

(*Le monde de 1939 a nos jours*, Hachette, Paris, 1983, p. 143)

RĂZBOIUL ARABO-ISRAELIAN DIN 1973, DIN PERSPECTIVA MINISTRULUI DE RĂZBOI ISRAELIAN MOSHE DAYAN

Campania din Sinai din 1956 și războiul de șase zile din 1967 nu au fost foarte dificile. Egiptenii, învinși, au fugit; sirienii nu aveau rachete sol-aer, iar iordanienii nu dispuneau de aviație.

De această dată situația era mult mai diferită. Nu numai că războiul Kippur[1]-ului era mai dificil, dar și atmosfera în care se purta era mult mai grea. Trebuia să înfruntăm forțe masive, dotate cu cantități considerabile de blindate, artilerie, rachete sol-aer, și atunci

[1] Yom Kippur, sărbătoare religioasă evreiască, a fost momentul ales de arabi pentru a ataca, în octombrie 1973, Israelul.

când reușeam să distrugem sute de tancuri, nimeni nu ne aplauda, dar când unul dintre posturile noastre cădea, sau când pierdeam 30 de tancuri într-o singură luptă, toată țara era disperată. Mulți dintre cei mai buni tineri ai noștri conduceau trupele în bătălie – piloți, tanchiști, parașutiști. Fiecare zi, fiecare oră aduceau știri tragice – soți uciși, fii uciși, copiii noștri, ai prietenilor, relațiilor, colegilor, vecinilor din sat sau de la oraș. Populația nu vroia să-și amintească ce se petrecuse în celelalte războaie, nici ce se întâmplase în Europa. Nu se mai consola gândindu-se la ceea ce *nu* se petrecuse – inamicul nu putuse să ajungă la centrele noastre populate, iar distrugerile se limitaseră strict la zona frontului. Populația nu mai vroia însă pierderi, fără a înțelege faptul obiectiv că ne găseam în fața unui milion de soldați arabi, a unei mase enorme de arme sovietice și că noi învingeam totuși armatele inamice atât pe pământ cât și în aer. Poporul lui Israel se abandonase total tristeții și preocupării pentru oamenii săi uciși, prizonieri sau răniți. [...]

(Moshe Dayan, *Histoire de ma vie*, Fayard, Paris, 1976, p. 201)

PREVEDERILE TRATATULUI DE PACE DINTRE ISRAEL ȘI EGIPT, SEMNAT LA 26 MARTIE 1979 ÎN URMA ACORDURILOR DE LA CAMP DAVID

Tratatul prevede retragerea forțelor israeliene din Sinai într-un interval de trei ani. Cele două părți se angajează să restabilească relații diplomatice normale și să facă schimb de ambasadori. Egiptul garantează libertatea traficului cu destinația, sau provenind din Israel prin canalul de Suez. Golful Akaba și strâmtoarea Tiran sunt considerate căi navale internaționale. [...]

Guvernul american se angajează, dacă Israelul este atacat, să-i furnizeze ajutor și să-i asigure aprovizionarea cu petrol. În sfârșit, în urma tratatului, un credit de 4,5 miliarde a fost votat de către Congresul american, cu destinația 3 miliarde pentru Israel și 1,5 miliarde pentru Egipt. [...].

(Denise Artaud, *La fin de l'innocence. Les États-Unis de Wilson à Reagan*, Armand Colin, Paris, 1986, p. 456)

ÎNCEPUTUL EUROPEI UNIFICATE, COMUNITATEA EUROPEANĂ A CĂRBUNELUI ȘI OȚELULUI, APĂRUTĂ CA URMARE A PLANULUI SCHUMAN ANUNȚAT PUBLIC LA 9 MAI 1950.

Pacea mondială nu ar fi fost salvată fără eforturile creatoare care au fost pe măsura pericolelor. Contribuția pe care o Europă vie și organizată o poate aduce civilizației este indispensabilă pentru menținerea relațiilor pașnice. [...]

Europa nu va fi construită într-o singură etapă, nici dintr-o dată: ea se va naște prin realizările concrete ce vor ceea mai întâi o solidaritate de fapt. Apropierea națiunilor europene cere ca opoziția seculară dintre Franța și Germania să fie eliminată. [...]

În acest scop guvernul francez propune o acțiune imediată, cu un obiectiv limitat, dar decisiv. Guvernul francez propune plasarea întregii producții franco-germane de cărbune și oțel sub o Înaltă Autoritate comună, într-o organizație deschisă participării și altor țări ale Europei. [...]

Prin punerea în comun a producției de bază, prin instituirea unei instituții comune, ale cărei decizii vor lega Franța, Germania și țările care vor adera, această propunere realizează primul pas concret spre o federație europeană indispensabilă păstrării păcii. [...]

(L'Europe de Yalta a Maastricht 1945 – 1993, Le Monde, Paris 1993, p. 25)

NAȘTEREA COMUNITĂȚII EUROPENE, TRATATUL DE LA ROMA (martie 1957)

Maiestatea sa Regele Belgiei, Președintele Republicii Federale a Germaniei, Președintele Republicii Franceze, Președintele Republicii Italiene, Alteța Sa Regală Marea Ducesă de Luxemburg, Maiestatea Sa Regina Olandei,

Determinați să stabilească fundamentele unei uniuni mai strânse între popoarele europene,

DecișI să asigure printr-o acțiune comună progresul economic și social al țărilor lor eliminând barierele care divid Europa,

Au decis să creeze o Comunitate Economică Europeană [...].

Art. 1 Prin prezentul tratat înaltele părți contractante instituie între ele o Comunitate Economică Europeană.

Art. 2 Comunitatea are ca misiune prin stabilirea unei pieței comune și prin apropierea progresivă a politicilor economice a statelor membre, să promoveze o dezvoltare armonioasă a activităților economice în ansamblul Comunității, o expansiune continuă și echilibrată, o stabilitate crescută, o dezvoltare accelerată a nivelului de viață, și a relațiilor mai strânse între statele membre.

Art. 3 Pentru îndeplinirea scopurilor enunțate în articolul precedent acțiunea Comunității presupune, în condițiile și potrivit ritmurilor prevăzute în prezentul tratat:

a) eliminarea între statele membre a drepturilor vamale și a restricțiilor cantitative la intrarea și ieșirea mărfurilor, precum și toate celelalte măsuri echivalente,

b) stabilirea unui tarif vamal comun și a unei politici comerciale comune față de statele terțe,

c) abolirea între statele membre a obstacolelor în fața liberei circulații a persoanelor, serviciilor și capitalurilor,

d) instaurarea unei politici comune în domeniul agriculturii,

e) instaurarea unei politici comune în domeniul transporturilor,

f) stabilirea unui regim care să asigure concurența în piața comună,

g) aplicarea procedurilor ce permit coordonarea politicilor economice a statelor membre [...],

h) apropierea legislațiilor naționale în măsura necesară funcționării pieței comune,

i) crearea unui Fond social european, în vederea ameliorării posibilităților de angajare a muncitorilor și pentru a contribui la ridicarea nivelului lor de viață,

j) instituirea unei Bănci europene de investiții, destinate să faciliteze expansiunea economică a comunității prin crearea de noi resurse [...]

Art. 4 Realizarea sarcinilor încredințate Comunității este asigurată de: o Adunare, un Consiliu, o Comisie, o Curte de Justiție. [...]

(L'Europe de Yalta à Maastricht 1945 – 1993, Le Monde, Paris 1993, p. 38)

EUROPA CELOR NOUĂ, DECLARAȚIA PREȘEDINTELUI FRANCEZ GEORGES POMPIDOU, CU OCAZIA CONFERINȚEI DE LA HAGA (octombrie 1969)

[...] În problema atât de importantă a lărgirii Comunității Europene, respectiv atitudinea față de candidaturile Marii Britanii, Danemarcei, Irlandei și Norvegiei, am ajuns la un acord. S-a hotărât că Comunitatea este gata să discute aceste adeziuni și că pentru aceasta se va pune la punct o atitudine comună pentru negocierile ce se vor deschide, într-un spirit pozitiv. [...] Comunicatul final înregistrează, iar eu cred că pot să spun că această Conferință a fost fericită pentru Europa, căreia îi deschide noi speranțe. [...] [1]

(Serge Bernstein, Pierre Milza, *Histoire de 1939 à nos jours,* Hatier, Paris, 1983, p. 243)

MAASTRICHT ȘI SEMNAREA TRATATULUI CE INSTITUIE UNIUNEA EUROPEANĂ (februarie 1992)

Miniștrii afacerilor externe din cele douăsprezece[2] state ale Comunității Europene, au semnat vineri 7 februarie, la Maastricht, tratatul asupra Uniunii Europene ce concretizează acordul intervenit pe 9 și 10 decembrie între șefii de stat și de guvern ai celor Doisprezece.

Tratatul vizează în principal: demararea unui program de uniune economică și monetară ce va conduce cel mai târziu la 1 ianuarie 1999 la adoptarea monedei unice europene; întărirea coeziunii între statele membre; lărgirea politicilor al cărui obiectiv este crearea pieței unice; întărirea puterilor Parlamentului european; extinderea competențelor Comunității în domenii de cooperare noi; dezvoltarea unei politici externe și de

[1] Deși candidatura sa a fost admisă, referendumul desfășurat în 1972 în Norvegia a fost împotriva adeziunii acestei țări la Comunitatea Europeană.

[2] Grecia devine membră a Comunității Europene la 1 ianuarie 1981 pentru ca la 1 ianuarie 1986 Spania și Portugalia să adere oficial la Comunitate.

securitate, într-un cadru instituțional unic, în vederea constituirii capacităților de apărare comună; crearea unei cetățenii europene; dezvoltarea cooperării în probleme judiciare și polițienești, [...].

(L'Europe de Yalta à Maastricht 1945-1993, Le Monde, Paris 1993, p. 131)

TRATATUL DE LA MAASTRICHT DE CONSTITUIRE A UNIUNII EUROPENE

Titlul I

Prevederi Comune

Articolul A

Prin acest Tratat, Înaltele Părți Contractante stabilesc între ele Uniunea Europeană, în continuare denumită „Uniunea".

Acest Tratat marchează o nouă etapă în procesul de creare a unei uniuni și mai puternice între popoarele Europei, în care deciziile sunt luate cât mai aproape de cetățean.

Uniunea va fi fondată pe Comunitățile Europene, suplimentate prin politici și forme de cooperare stabilite prin acest Tratat. Sarcina sa va fi de a organiza, într-o manieră care să demonstreze consistență și solidaritate, relațiile dintre Statele Membre și popoarele acestora.

Articolul B

Uniunea își propune următoarele obiective:

Să promoveze progresul economic și social echilibrat și susținut, în special prin crearea unei zone fără frontiere interne, prin întărirea coeziunii economice și sociale și prin stabilirea unei uniuni economice și monetare, inclusiv prin monedă unică conform prevederilor acestui Tratat.

Să-și afirme identitatea proprie pe scena internațională, în special prin implementarea unei politici externe și de securitate comune incluzând un cadru eventual de politică comună de apărare, care ar putea, în timp, să conducă la apărare comună.

Să întărească protejarea drepturilor și intereselor cetățenilor din Statele Membre prin introducerea cetățeniei europene.

Să dezvolte cooperarea strânsă în justiție și afaceri interne.

Să mențină „acquis communautaire" și să construiască pe baza acestuia, luând în considerație, prin procedura din Articolul N(2), până la ce limită trebuie să fie revăzute actele politice și formele de cooperare introduse prin acest Tratat pentru a asigura eficiența mecanismelor și instituțiilor Comunității.

Obiectivele Uniunii vor fi îndeplinite conform prezentului Tratat și în concordanță cu condițiile și programul prevăzut în Tratat, respectându-se principiul subsidiarității așa cum este definit în Articolul 3b al Tratatului Comunității Europene.

Articolul C

Uniunea va fi servită de o singură structură instituțională care va asigura consistența și continuitatea activităților desfășurate pentru a îndeplini obiectivele și a respecta și construi pe baza „aquis communautaire".

Uniunea va asigura, în mod special, consistența tuturor activităților sale externe în contextul relațiilor sale externe, a securității, a politicii economice și de dezvoltare. Consiliul și Comisia vor fi responsabile pentru a asigura această consistență. Aceste instituții vor asigura implementarea politicii, fiecare în acord cu puterile cu care a fost învestită.

Articolul D

Consiliul European va oferi Uniunii impulsul necesar pentru dezvoltare și va defini direcțiile generale ale politicii. Consiliul European va reuni Șefii de State sau de Guvern ale Statelor Membre și Președintele Comisiei. Ei vor fi asistați de către Miniștrii Afacerilor Externe din Statele Membre și de către un Membru al Comisiei. Consiliul European se va reuni cel puțin de două ori pe an, sub președinția Șefului de stat sau de Guvern al acelui Stat Membru ce deține Președinția Consiliului. Consiliul European va înainta Parlamentului European un raport după fiecare dintre reuniunile sale și un raport anual asupra progresului Uniunii.

Articolul E

Parlamentul European, Consiliul, Comisia și Curtea de Justiție își vor exercita puterile în condițiile și pentru scopurile prevăzute, atât în Tratatul Comunității Europene și în Tratatele și Actele suplimentare acestuia, cât și în actualul Tratat.

Articolul F

Uniunea va respecta identitatea națională a Statelor Membre, ale căror sisteme de guvernare se bazează pe principiile democrației.

Uniunea va respecta drepturile fundamentale, așa cum sunt garantate de către Convenția Europeană pentru Protejarea Drepturilor Umane și a Libertăților Fundamentale semnat la Roma pe data de 4 Noiembrie 1950 și cum rezultă din tradițiile constituționale ale Statelor Membre, drept principii ale legii comunitare.

Uniunea va furniza mijloacele necesare pentru îndeplinirea obiectivelor și înfăptuirea actelor politice.

Titlul II

Prevederi ce amendează Tratatul de fondare a Comunității Economice Europene [...]

Articolul G [...]

B. [...]

3) Articolul 3 va fi înlocuit de următorul:

„Articolul 3

Pentru îndeplinirea scopurilor propuse în Articolul 2, activitățile Comunității vor include, așa cum este prevăzut în acest Tratat și în concordanță cu programul stabilit:

eliminarea, dintre Statele Membre, a taxelor vamale și a restricțiilor cantitative pentru importul și exportul de bunuri, precum și toate celelalte măsuri ce au un efect echivalent;

o politică comercială comună;

o piață internă caracterizate prin abolirea, între Statele Membre a oricăror obstacole în fața liberei mișcări a bunurilor, persoanelor, serviciilor și capitalului;

[...]

o politică comună în sfera agriculturii și pescuitului;
o politică comună în sfera transportului;
un sistem care să asigure o competiție nedistorsionată în piața internă;
[...]
o politică în sfera socială incluzând un Fond Social European;
întărirea coeziunii economice și sociale;
o politică în sfera mediului înconjurător;
întărirea competitivității industriei Comunității; [...]"
[...]
6) Articolul 4 va fi înlocuit de următorul:
„Articolul 4
Sarcinile încredințate Comunității vor fi executate de următoarele instituții:
un Parlament European,
un Consiliu ,
o Comisie,
o Curte de Justiție,
o Curte de Audit. [...]"
C. Următoarea Parte va fi inserată:
„Partea a doua
Cetățenia Uniunii
Articolul 8
Prin acesta se stabilește Cetățenia Uniunii. Fiecare persoană ce deține naționalitatea unui Stat Membru va fi un cetățean al Uniunii.
Cetățenii Uniunii se vor bucura de drepturile conferite prin acest Tratat și vor fi subiecții datoriilor impuse prin acesta.
Articolul 8a
Fiecare cetățean va avea dreptul de a se mișca și a rezida liber pe teritoriul Statelor Membre, fiind subiect al limitărilor și condițiilor exprimate prin acest Tratat [...].
Articolul 8b
Fiecare cetățean al Uniunii ce rezidează într-un Stat Membru fără a fi de naționalitatea acestuia va avea dreptul să voteze și să candideze la alegerile municipale din Statul Membru în care rezidează, sub aceleași condiții ca și naționalii acelui Stat Membru. [...]
[...], fiecare cetățean al Uniunii ce rezidează într-un Stat Membru, fără a fi de naționalitatea acestuia, va avea dreptul să voteze și să candideze la alegerile pentru Parlamentul European din Statul Membru în care rezidează, sub aceleași condiții ca și naționalii acelui Stat Membru. [...]."
Titlul V
Prevederi pentru o politică externă și de securitate comună
Articolul J
O politică externă și de securitate comună este stabilită și va fi guvernată de următoarele prevederi.

Articolul J1.

Uniunea și Statele Membre vor defini și implementa o politică externă și de securitate comună, guvernată de prevederile Tratatului și acoperind toate zonele politicii externe și de securitate.

Obiectivele politicii comune externe și de securitate vor fi:

să protejeze valorile comune, interesele fundamentale și independența Uniunii;

să întărească securitatea Uniunii și a Statelor Membre în toate domeniile;

să păstreze pacea și să întărească securitatea internațională, în acord cu principiile Cartei Națiunilor Unite, a principiilor Actului Final de la Helsinki și a obiectivelor Cartei de la Paris;

să promoveze cooperarea internațională;

să dezvolte și să consolideze democrația și respectarea legii, precum și respectul pentru drepturile umane și libertățile fundamentale. [...]

Statele Membre vor sprijini politica externă și de securitate a Uniunii în mod activ și nerezervat în spiritul loialității și a solidarității reciproce. Ele se vor abține de la orice acțiune care este contrară intereselor Uniunii sau care poate să limiteze eficiența acesteia de a acționa ca o forță coezivă în relațiile internaționale. [...]

(cf. Internet Modern History Sourcebook,
http://www.fordham.edu/halsall/mod/maastricht.html, p. 1-14)

CAPITOLUL XX

ECONOMIE ȘI SOCIETATE POSTBELICĂ

SITUAȚIA ECONOMICĂ IMEDIAT DUPĂ RĂZBOI, DIN PERSPECTIVĂ GEOPOLITICĂ (1947)

Există, desigur, analogii între situația economică rezultată din primul război mondial și cea creată de cel de-al doilea: aceeași scădere a producției industriale, același progres american, același pericol de supraproducție după război, chiar aceeași slăbiciune comercială și financiară a Europei. Totuși, creșterea industrială din timpul celui de-al doilea război mondial a fost cu mult mai importantă; volumul de producție atins a fost considerabil, incomparabil mai mare față de cel al războiului precedent; apoi, prăbușirea economică a Europei occidentale este cu mult mai pronunțată; economia germană este dezmembrată, cea franceză, în mare parte ruinată, cea a Marii Britanii, aproape intactă în 1918 este acum grav atinsă; declinul, anunțat în 1914-1918 pare de data aceasta definitiv.

În sfârșit, unul dintre beneficiarii primului război mondial este acum grav atins, Japonia; în schimb U.R.S.S. prezintă imaginea unei mari puteri economice, în parte grație războiului. Al doilea război mondial lasă deci față în față doi coloși economici, Statele Unite și U.R.S.S. [...]

(J. Chardonnet, *Les conséquences économiques de la guerre,* Perrin, Paris, 1947, p. 5)

DOUĂZECI DE ANI DE DEZVOLTARE ECONOMICĂ IMPETUOASĂ A STATELOR OCCIDENTALE ȘI CÂTEVA DINTRE PREMISELE ACESTUI FENOMEN (1953-1973)

a. ocietățile multinaționale

Operațiile societăților multinaționale exercită o influență importantă asupra dinamicii creșterii și schimburilor comerciale. Adeseori aceste societăți exportă o proporție mai mare din producția lor decât societățile ale căror producție se limitează la teritoriul național. Marile unități internaționale care realizează investiții directe în întreaga lume tind din ce în ce mai mult să considere piața internațională drept un ansamblu unic, care nu mai corespunde decupajelor naționale.

(La croissance de la production 1930-1960, OCDE, Paris, 1970, p. 7-9)

b. Libertatea de circulație a indivizilor și serviciilor

În Europa recentele migrații internaționale ale muncitorilor au permis adaptarea efortului productiv până la nivelul cererii limitând inflația. Regiunea pariziană, Ruhr-ul, triunghiul industrial din nordul Italiei, etc., au absorbit un număr considerabil de „imigranți" din alte regiuni ale țărilor respective sau din afara acestora. Contribuția efectivă a creșterii anuale a forței de muncă în Europa occidentală poate fi evaluată la mai mult de 500.000 de muncitori, aceste migrații intra-europene au adus un aport ce a depășit toate previziunile. Resursele de mână de lucru străină au atenuat penuria de forță de muncă în țările „importatoare", permițându-le în afara creșterii producției și frânarea creșterii salariilor și prețurilor.

(*Étude économique sur l'Europe en 1965*, Nations Unies, Commission Economique pur l'Europe, 1965, p. 71)

c. Progresul tehnic

Puterea financiară a întreprinderilor era unul din factorii de dezvoltare, celălalt fiind cercetarea tehnologică, căci inovația a devenit arma decisivă a concurenței. [...]

Dacă inovația a devenit forma modernă a concurenței, efortul pe care o întreprindere îl consacră cercetării științifice și dezvoltării tehnice are o importanță decisivă. [...] Aceste eforturi au ca scop nu numai creșterea fără încetare a descoperirilor științifice, ci și scurtarea din ce în ce mai mult a drumului de la descoperirea științifică la exploatarea industrială: aceasta este trăsătura caracteristică a economiei moderne. Pentru a trece de la invenție la exploatarea acesteia au fost necesari: 112 ani pentru fotografie, 56 de ani pentru telefon, 35 de ani pentru radio, 15 ani pentru radar, 12 ani pentru televiziune, 6 ani pentru bomba atomică, 5 ani pentru tranzistor, 3 ani pentru circuitul integrat.

(J.J. Servan-Schreiber, *Le Défi américain*, Denoel, Paris, 1967, p. 56)

CRIZA PETROLIERĂ ȘI EFECTELE SALE ASUPRA ECONOMIEI MONDIALE (1973-1979)

Mărirea de patru ori a prețului petrolului în octombrie și decembrie 1973 a amplificat în primul rând inflația, apoi recesiunea în țările industrializate. După acest prim șoc petrolier creșterea economică a scăzut la jumătate, inflația s-a triplat iar șomajul s-a dublat. Al doilea șoc survenit în 1979, după revoluția iraniană, a provocat o nouă încetinire a creșterii, menținerea inflației și o nouă creștere a șomajului. Creșterea cheltuielilor petroliere – 65 de miliarde pe an – a dezechilibrat imediat balanțele de plăți accentuând transformările și dezechilibrele amorsate de mai mult timp, conducând la dereglarea sistemului monetar internațional.

(Rapport Mac Cracken, *L'Observatur de OCDE*, Paris, 1980, p. 15)

SOCIETATEA POST-INDUSTRIALĂ ȘI INFORMATICĂ (1982)

Noua revoluție industrială a intervenit exact în momentul în care economiile noastre au trebuit să înfrunte mareea crescândă a șomajului. [...] La originea acestei revoluții găsim un fenomen economic cu mult mai important decât creșterea prețului petrolului, ce reprezintă totuși un eveniment unic în istoria lumii prin amploarea și rapiditatea efectelor sale. Acest fenomen mai puțin cunoscut dar cu consecințe decisive este următorul: în timp ce prețul petrolului s-a multiplicat cu 15 între 1970-1980, cel al unității de memorie informatică s-a divizat cu 100 grație microprocesorului.

În timp totul se va schimba în toate domeniile vieții economice și sociale. Proprietatea revoluției microprocesorului este de a multiplica, în cvasi-totalitatea activităților, mijloacele de a înlocui într-o manieră în același timp rentabilă și agreabilă a oamenilor de către mașini .

(M. Albert, *Le Pari français*, Seuil, Paris, 1982, p. 84)

TENDINȚELE SOCIETĂȚII CONTEMPORANE (1990)

Comerțul, posibilitatea de deplasare rapidă și televiziunea au creat condițiile propice pentru un stil de viață global [...]

Călătoriile aeriene au deschis porțile schimbării. Se poate zbura de la New York spre Franța, tot atât de ușor cum se zboară spre California. Cu avioanele Concorde se ajunge la Londra la fel de repede ca și la Houston. Pagini întregi de reclame din ziarul *New York Times* îi ispitesc pe americani să se oprească la magazinul Harrods în Londra. [...]

Avioanele cu reacție au oferit posibilități mai mari de deplasare unei întregi clase mijlocii : proaspăt căsătoriți, bunici, familii, oameni de afaceri de toate naționalitățile. În anii '90 volumul călătoriilor va cunoaște o reală creștere. În 1989, în Statele Unite, un număr de 23 000 de zboruri regulate zilnice au transportat un total de 450 de milioane de persoane. În anul 2000 numărul lor va crește la 750 de milioane. Astăzi, un miliard de pasageri circulă pe liniile aeriene din întreaga lume. În anul 2000 vor fi 2 miliarde, adică dublul cifrei pentru anul 1990.

În fiecare zi, trei milioane de oameni zboară dintr-un loc de pe planetă spre un altul.

[...] Imaginea stilurilor de viață parcurge lumea cu viteza luminii, făcându-le cunoscute pretutindeni. Întrucât moda este trecătoare, viteza este esențială; dacă informațiile ajung prea târziu, momentul propice este pierdut. Dar este clar că mesajul ajunge la timp în locuri diferite de pe glob – Shanghai, Praga și Buenos Aires, unde tinerii în pas cu moda urmează același cod internațional (uneori spre disperarea celor mai vârstnici) [...]

Exceptând cazul bucătăriei de mare rafinament și al modei de înaltă clasă, preferințele fiecăruia în materie de hrană, îmbrăcăminte și distracții nu implică o rigurozitate excesivă. Alegerea lor este admirabil de superficială și amuzantă. La acest nivel oamenii își pot permite să rămână deschiși oricăror influențe exterioare. În ceea ce purtăm sau mâncăm, acceptăm combinații, împrumutând unii de la alții, oferind și preluând idei:

• Americanii importă anual din Italia haine, bijuterii și pantofi în valoare de peste trei milioane de dolari

• „Yuppies" (tineri specialiști cu înaltă pregătire) sunt un grup foarte la modă în orașele Germaniei Federale, deși cea mai mare parte dintre acești tineri de mare viitor nici nu înțeleg semnificația cuvântului englezesc.

• Crăciunul se sărbătorește în Japonia, cu toate că mai puțin de 1% dintre Japonezi sunt creștini.

• În fiecare zi, 200 de sortimente de brânză franțuzească sunt importate în Statele Unite.

Hrana, moda și muzica, elemente ale stilului de viață din Europa, Statele Unite și Japonia, sunt din ce în ce mai asemănătoare (unii afirmă chiar că sunt îngrijorător de asemănătoare) – și aceasta se întâmplă mai ale în mediul urban.

În Times Square, Ginza,[1] și pe Champs Elysees, barurile sushi, tonetele cu cartofi prăjiți și restaurantele MacDonald's concurează pentru aceleași spații comerciale foarte scumpe.

Arta culinară

În partea de vest a orașului Los Angeles se află „Gurume", un restaurant cu proprietari japonezi, unde specialitatea casei – pui Gurume – este o mâncare din bucăți de pui cu fasole verde și sos marinat italienesc, servit cu spaghetti, salată japoneză de varză, pâine prăjită texană și sos Tabasco din Louisiana. Iată un simbol al transformărilor care au loc în stilurile de viață și în alimentație. [...]

În timp ce America face cunoștință cu mâncărurile thailandeze sau afgane, gustările rapide de tip american domină scena internațională. Rețeaua de magazine Golden Archers[2] poate fi recunoscută oriunde în lume, din Aruba până la Istanbul, la Munchen, Buenos Aires sau Taipei. În orice țară te-ai afla poți comanda un Big Mac.

Suprasaturată de piețele americane, firma MacDonald's aplică acum o îndrăzneață strategie globală. Peste 10 500 de restaurante au fost deschise în 50 de țări, promițând „aceeași calitate a preparatelor, serviciilor rapide, aceeași curățenie și ambianță plăcută, cu care consumatorii americani sunt obișnuiți de peste treizeci de ani". Peste 600 de noi restaurante au fost deschise în 1988 și un număr cel puțin egal în 1989. Valoarea vânzărilor sale la nivel mondial a depășit în anul 1988, cifra de 16 miliarde USD, din care 29% au reprezentat veniturile obținute în străinătate. [...]

Interesul japonezilor pentru gustările rapide este extraordinar. Japonia deține mai multe concesiuni pentru preparate alimentare americane decât oricare altă țară din afara Americii de Nord; numai între 1974 și 1984 numărul lor a crescut de la 265 la 1490. Astăzi în Japonia există 7366 de magazine pentru produse americane concesionate. [...]

Domino's Pizza asigură livrarea comenzilor la domiciliu în Tokyo, folosindu-se de motociclete. Personalul care se ocupă de aceasta, îmbrăcat în uniforme roșu-alb-albastre, îi concurează pe cei care asigură transportul la domiciliu al comenzilor de sushi și țipar afumat. Domino's asigură transportul comenzii la domiciliu în cel mult o jumătate de

---

[1] Piață celebră diin Tokio

[2] Simbolul restaurantelor MacDonald's.

oră – ceea ce nu este chiar atât de ușor în centrul orașului Tokyo – fiind gata, în caz contrar, să restituie suma de 700 de yeni (circa 5 dolari).

Preferințele japonezilor în domeniul băuturilor se întind de la ceai și sake la Coca-Cola. Japonia importă 400 de tipuri de vinuri din California, față de numai 150 în 1986. Deși pentru vinuri se percepe o taxă vamală de 30% și un impozit de 50%, importul a crescut, între 1987 și 1988 cu 35%. Coca-Cola este de departe băutura răcoritoare preferată a japonezilor. [...]

Moda internațională.

Într-o comunitate globală prosperă, în care ideile pot fi comunicate instantaneu prin curse rapide și telecomunicații, păcatul de a râvni la bunurile aproapelui s-a transformat în marea afacere a modei internaționale, în valoare de multe miliarde de dolari. „Moda este internațională", afirmă creatorul de modă Oscar de la Renta. „Nu poți recunoaște locul de origine al unei femei după modul în care se îmbracă". [...]

Mijloacele internaționale de publicitate în domeniul modei fac tot posibilul pentru a ține lumea la curent cu ultimele noutăți. Revista franceză Elle publică 16 ediții internaționale. [...]

În sofisticatul Milano, adolescenții întorc spatele creatorilor modei elegante, cum este Giorgio Armani, în favoarea blue jeans-ilor Levis 501, a ghetelor și stilului liceenilor americani văzuți în filme, la televiziune sau în reclame. Copii familiilor înstărite, acești adolescenți ai noului val sunt numiți Paninari, după Panino, cuvântul italian pentru sandvici, simbolizând idealul american al vieții în plină viteză. [...]

În cealaltă parte a lumii, în China, unde nimeni nu mai purta culoarea roșie după revoluție, îmbrăcămintea în culori vii, inclusiv roșul revoluționar, ciorapii fini de damă și blue-jeans-ii au apărut în anii '80. Chinezoaicele poartă acum rochii de vară în dungi, pantaloni mulați și chiar fuste mini. Creatorul francez de modă, Pierre Cardin prezintă parade ale modei pe stadioanele din China, în fața multor mii de spectatori. [...]

Muzică și divertisment.

„Cultura de masă din Statele Unite – de la jazz la disco – a cucerit lumea. China este locul unde se dă ultima bătălie, și de fapt nu întâmpină o rezistență semnificativă", spunea Li Delun, director muzical al Orchestrei Filarmonice Centrale Chineze, mult înainte ca guvernul chinez adept al liniei dure să se răzgândească în ceea ce privește „deschiderea". [...]

În același timp în Japonia adepții stilului american nu au prea multe rețineri în îmbrățișarea imaginilor culturale americane – de la cluburile de noapte până la Disneyland. [...] Primul Disneyland sută la sută american din afara granițelor țării a fost, bineînțeles, inaugurat în Japonia. „În cele din urmă am stabilit că doream, într-adevăr, ca el să arate astfel încât să dea senzația unei experiențe în Statele Unite", afirmă Toshio Kagami de la parcul Disneyland din Tokyo, unde multe dintre indicatoarele de circulație sunt scrise în limba engleză. În primele ore ale noului an 1987, 130.000 de japonezi au înfruntat temperatura aproape glaciară pentru a sărbători anul nou la Disneyland. A fost cea mai aglomerată zi a anului, iar Minnie Mouse a fost îmbrăcată în chimonou.

Euro-Disneyland, cel de-al patrulea Tărâm al Minunilor, în valoare de două miliarde de dolari, se va deschide în anul 1992 la Marne-la-Vallée, în apropierea Parisului. [...]

Publicistica

[...] Datorită transmisiunilor prin satelit, *Wall Street Journal*, *Finacial Times*, *USA Today*, *Die Zeit*, *China Daily*, *The Economist*, *Time*, *Newsweek*, sunt publicate în aceeași zi pe mai multe continente. *The Economist* este citit de persoane din 170 de țări. Numai o pătrime din cititorii lui locuiesc în Marea Britanie.

Mai mult decât atât, a avut loc o adevărată revoluție în distribuirea presei scrise; publicații dintr-un mare număr de țări sunt acum răspândite în zone mult mai largi. La centrul Newsroom din Washington pot fi cumpărate reviste ilustrate, ziare, discuri, benzi înregistrate și cărți în 100 de limbi diferite. [...]

Televiziunea

[...] „America Latină este regiunea cu cel mai mare import de programe de televiziune din lume", spune Rafael Roncagliolo, director al Centrului de Studii pentru Cultură Transnațională din Lima. „Circa 60% dintre programe sunt importate, iar 80% dintre acestea provin din Statele Unite".

În Ocobamba, un sătuc cu 400 de locuitori din Peru, a existat televiziune (pe bază de baterii) încă înainte de a-i fi introdusă apa curentă, poșta regulată și chiar electricitatea. [...]

Tuaregii, cel mai mare trib de nomazi din Sahara, și-au amânat ce zece zile migrația anuală din 1983, pentru a putea urmări ultimul episod din Dallas.

În țări relativ sărace, cum sunt China și India, în care este concentrată 40% din populația globului, oamenii sunt bombardați cu imagini ale Occidentului dezvoltat.

În India există 400 de milioane de potențiali telespectatori. În China există aproximativ 100 de milioane de aparate TV, audiența estimată fiind de 600 de milioane de telespectatori. Încă din 1986, în orașele Beijing și Shanghai exista un televizor la două familii, după cum indică World Press Review. [...]

(John Naisbitt, Patricia Aburdene, *Anul 2000 – Megatendințe. Zece noi direcții pentru anii '90,* Humanitas, București, 1993, p. 127-145)

Istoria lumii în texte

De la începuturi până în zilele noastre

Am pornit în demersul nostru de la constatarea dificultăților pe care le întâmpină profesorii de istorie în procurarea și selectarea unor texte de epocă, îndeosebi pentru lecțiile de istorie universală. Aceasta cu atât mai mult cu cât majoritatea manualelor de istorie aflate astăzi încă în uz, pe lângă faptul că conțin un număr apreciabil de inexactități și erori, sunt deosebit de sărace în ceea ce privește prezentarea izvoarelor de epocă. În consecință, am intenționat să le punem la dispoziție un instrument de lucru comod, unde să găsească, într-un singur volum ușor de manevrat, texte esențiale care să poată fi folosite la toate clasele la care predau istoria universală.

B. Murgescu

ISBN 973-20-0314-6

9 789732 003145

Editura **Teora**

UMA ISTORIA LUMII IN TEXTE

Cod: 0314

Lei 69000